...drich Nietzsche

OPERE COMPLETE

3

OMENESC, PREA OMENESC I și II



HESTIA

Traducerea în limba română a operelor lui Friedrich Nietzsche publicată de Editura Hestia este realizată după "Ediția critică științifică" (KSA) în 15 volume, care a apărut pentru prima dată în 1980 şi a fost revăzută pentru ediția din 1988. Ea conține toate operele şi toate textele nepublicate ale lui Friedrich Nietzsche, valorificând edițiile şi manuscrisele originale, pe baza "Ediției critice integrale" publicate de Giorgio Colli şi Mazzino Montinari la Editura De Gruyter, Berlin / New York 1967 şi urm. Volumele 14 (Comentariul) şi 15 (Cronică şi Indice general) au fost special pregătite pentru KSA. Consultarea fondului de manuscrise păstrate la Weimar, pentru întocmirea acestei ediții, garantează autenticitatea şi probitatea critică a restituirii textelor filozofului, lucru atât de important cunoscându-se gravele alterări tendențioase la care a fost supusă opera lui Nietzsche.

Traducerea acestei cărți s-a realizat cu sprijin financiar de la
INTER NATIONES, BONN

Traducerea s-a făcut după
Friedrich Nietzsche: Sämtliche Werke, Kritische Studienausgabe
hrsg. von Giorgio Colli und Mazzino Montinari
(2., durchgesehene Auflage)

CASA DE PRESĂ ŞI EDITURĂ HESTIA
HESTIA PUBLISHING HOUSE
C. D. LOGA 12 1900 TIMIŞOARA ROMÂNIA

Consilier editorial: LUCIAN ALEXIU

ISBN 973-9420-40-0
ISBN 973-9420-41-9
Printed in Romania

FRIEDRICH NIETZSCHE

OPERE COMPLETE

3

OMENESC, PREA OMENESC

I și II

Ediție critică științifică în 15 volume de
GIORGIO COLLI și MAZZINO MONTINARI

Traducere de
SIMION DĂNILĂ

EDITURA HESTIA

SUMAR

NOTĂ PRELIMINARĂ

Volumul 2* al ediției critice științifice cuprinde următoarele opere editate de Nietzsche însuși:

Omenesc, prea omenesc. O carte pentru spirite libere (1878) = *Omenesc, prea omenesc. O carte pentru spirite libere.* Volumul întâi. Ediție nouă cu o prefață introductivă (1886)

Diverse opinii și aforisme (1879) și *Călătorul și umbra sa* (1880) = *Omenesc, prea omenesc. O carte pentru spirite libere.* Volumul al doilea. Ediție nouă cu o prefață introductivă (1886)

Acestui volum îi corespund următoarele volume și pagini ale ediției critice integrale: IV/2, p. 1-380 (Berlin, 1967); IV/3, p. 1-342 (Berlin, 1967).

La sfârșitul volumului sunt traduse postfețele pe care Giorgio Colli le-a scris pentru ediția italiană a celor două volume din *Omenesc, prea omenesc* (apărute în 1965 și 1967 la Editura Adelphi, Milano).

Mazzino Montinari

---

* *Volumul 3 al ed. rom. (n.t.).*

OMENESC,
PREA OMENESC

O carte pentru spirite libere
Volumul întâi

În locul unei prefețe

"– multă vreme am tot cumpănit diferitele îndeletniciri în voia cărora oamenii se lasă în viața aceasta și am făcut încercarea de a le alege pe cele mai bune dintre ele. Dar nu-i nevoie să
5 istorisesc aici ce gânduri mi-au venit făcând lucrul acesta: destul că, în ceea ce mă privește, nu mi s-a părut nimic mai bun decât să rămân strict la intenția mea, adică: să-mi întrebuințez întregul răgaz al vieții pentru a-mi desăvârși judecata și a călca pe urmele adevărului în felul și chipul în care mi-o pusesem în gând. Căci
10 roadele din care gustasem de-acum urmând această cale erau, după cugetul meu, cum nimic mai plăcut, nimic mai nevinovat nu se poate întâlni în această viață; de altminteri, de când mi-am chemat în ajutor felul acela de a vedea lucrurile, nu trecea zi fără să descopăr ceva nou, ceva ce întotdeauna era de oarecare
15 însemnătate și, îndeobște, absolut necunoscut. Atunci sufletul meu a sfârșit prin a se umple de atâta bucurie, încât toate celelalte lucruri nu l-au mai putut încânta cu nimic."

Din latina lui Cartesius

[La ediția princeps 1878]

Prefață

1

Mi s-a declarat destul de des și întotdeauna cu mare surprindere că în toate scrierile mele, de la "Nașterea tragediei" până la recent publicatul "Preludiu al unei filozofii a viitorului", ar exista ceva comun și caracteristic: toate ar conține, mi s-a spus, lațuri și plase pentru păsări imprudente și aproape o constantă și nesimțită provocare la răsturnarea aprecierilor obișnuite și a obișnuințelor apreciate. Cum așa? *Totul* doar – omenesc-prea omenesc? Cu acest suspin ai ieși din scrierile mele, nu fără un fel de teamă și neîncredere față de morala însăși, ba chiar strașnic de ispitit și încurajat a te face deodată mijlocitorul celor mai rele lucruri: ca și când ele n-ar fi, eventual, decât cele mai reușite calomnii? Scrierile mele au fost numite o școală a suspiciunii, mai mult, a disprețului, din fericire și a curajului, chiar a temerității. În realitate, eu însumi nu cred că cineva a privit vreodată lumea cu o suspiciune la fel de profundă, și nu numai ca avocat ocazional al diavolului, ci la fel de mult, pentru a vorbi teologic, ca vrăjmaș și acuzator al lui Dumnezeu; iar cel ce întrevede câte ceva din consecințele pe care le ascunde orice suspiciune adâncă, ceva din fiorii și spaimele singurătății la care orice flagrantă *divergență de vederi* îl condamnă pe cel afectat de ea va înțelege și cât de des am încercat, spre vindecarea de mine însumi, oarecum spre uitarea temporară de sine, să mă adăpostesc undeva – în vreo venerație sau ostilitate sau științificitate sau frivolitate sau stupizenie; de asemeni, de ce a trebuit, când nu găseam lucrul de care *aveam nevoie*, să mi-l obțin cu forța, pe cale artificială, falsificându-l în toată regula, inventându-l în toată regula (– și ce altceva au făcut mereu poeții? și la ce bun ar exista toată arta pe lume?). Lucrul însă de care aveam întotdeauna cea mai mare nevoie, pentru cura și autoîntremarea mea, era credința că, în felul acesta, *nu* sunt atât de singur, că nu *văd* numai eu, – o presimțire magică a afinității și identității de vederi și năzuințe, o odihnire în încrederea în prietenie, o orbire în doi fără suspiciuni și semne de întrebare, o plăcere pentru prim-planuri, suprafețe, pentru ceea ce este aproape, cât se poate de aproape, pentru tot ce are culoare, piele și aparență. Eventual mi s-ar putea reproșa în această privință o anume "artă", o anume falsificare mai subtilă de bani: de pildă, că eu aș fi închis ochii, premeditat,

intenționat, în fața voinței oarbe de morală a lui Schopenhauer, într-o vreme în care vedeam destul de limpede problema moralei; la fel, că m-aş fi înşelat cu privire la romantismul incurabil al lui Richard Wagner, ca şi când acesta ar fi un început, iar nu un sfârşit; la fel cu privire la greci, la fel cu privire la germani şi la viitorul lor – şi ar mai fi, poate, o întreagă şi lungă listă de asemenea "la fel"? –, dar, presupunând că toate acestea ar fi adevărate şi mi se reproşează pe drept cuvânt, ce ştiți *voi*, *ce puteți* şti voi despre câtă viclenie a autoconservării, despre câtă rațiune şi superioară protecție se află în astfel de autoînşelare – şi de câtă falsitate *mai am nevoie* ca să-mi pot permite mereu şi mereu luxul *sincerității* mele?... Ajunge, sunt încă în viață; iar viața nu-i concepută de morală: ea *vrea* amăgire, *trăieşte* din amăgire... dar, nu-i aşa? iată, o iau iar de la capăt şi fac ce am făcut mereu, eu, vechi imoralist şi păsărar – şi vorbesc imoral, extramoral, "dincolo de bine şi de rău"? –

2

– Astfel mi-am *inventat* cândva, când simțisem nevoia, şi "spiritele libere", cărora le este dedicată această carte melancolic-curajoasă cu titlul "Omenesc, prea omenesc": asemenea "spirite libere" nu există, n-au existat, – dar, cum am spus, eu aveam atunci nevoie de ele drept companie, pentru a rămâne bine dispus în mijlocul lucrurilor rele (boală, singurătate, străinătate, acedia*, inactivitate): ca de nişte fantome şi tovarăşi neînfricați, cu care trăncăneşti şi râzi când ai chef să trăncăneşti şi să râzi şi pe care îi dai dracului când devin plictisitori, – ca o compensație pentru lipsa de prieteni. Că asemenea spirite libere ar putea exista într-o zi, că Europa noastră va număra printre fiii ei de mâine şi de poimâine asemenea flăcăi veseli şi îndrăzneți, în carne şi oase, palpabili, iar nu, ca în cazul meu, simple scheme şi jocuri de umbre ale unui pustnic: *eu* m-aş putea îndoi cel mai puțin. Îi văd deja *venind*, încet, încet; şi poate fac ceva să le grăbesc venirea, descriind cu anticipație în ce împrejurări îi *văd* născându-se, pe ce căi venind? – –

3

Se poate bănui că un spirit în care tipul de "spirit liber" urmează a se coace şi îndulci odată până la perfecțiune şi-a avut evenimentul decisiv într-o *mare desprindere* şi că înainte era cu atât mai mult un spirit legat şi

---

* *Latinism în text, transcris* Acedia *(din gr. akedia "indiferență"), folosit în sens religios catolic: "trândăvie rezultată din plictiseala de viața religioasă, putând* duce la deplină *pasivitate" (n.t.).*

părea înlănțuit pe veci în colțul și de stâlpul său. Ce leagă cel mai puternic? care sfori sunt aproape imposibil de rupt? La oamenii de înaltă și aleasă ținută vor fi datoriile: acel respect care este propriu tineretului, acea timiditate și delicatețe în fața a tot ce este venerat și demn, acea recunoștință pentru pământul din care au crescut, pentru mâna care i-a condus, pentru sanctuarul unde au învățat să se roage,– chiar momentele lor supreme îi vor lega cel mai puternic, îi vor obliga pentru cât mai multă vreme. Pentru cei legați într-acest chip, marea descătușare vine pe neașteptate, ca un cutremur de pământ: sufletul tânăr este dintr-o dată zguduit, sfâșiat, smuls – nici el însuși nu înțelege ce se întâmplă. Un impuls și un tumult îl călăuzesc și pun stăpânire pe el ca o poruncă; o voință și o dorință de a merge înainte, oriunde, cu orice preț se deșteaptă în el; o curiozitate vie și primejdioasă față de o lume nedescoperită ia foc și arde cu vâlvătăi în toate simțurile sale. "Mai bine să mori decât să trăiești *aici*" – așa sună vocea și seducția categorică: iar acest "aici", acest "acasă" este tot ce iubise el până acum! O groază și o suspiciune subită față de ceea ce a iubit, o străfulgerare de dispreț față de ceea ce se numea "datoria" lui, un dor de ducă rebel, arbitrar, zvâcnind ca un vulcan, dorul de străinătate, de înstrăinare, de răcire, dezmeticire, înghețare, o ură față de iubire, poate o lovitură și o privire profanatoare *îndărăt*, acolo unde s-a rugat și a iubit până acum, poate o îmbujorare de rușine pentru ceea ce tocmai a făcut și, totodată, o exultare *pentru că* a făcut așa ceva, o înfiorare beată, lăuntrică, exultantă, în care se trădează o victorie – o victorie? asupra cui? o victorie enigmatică, problematică, discutabilă, dar, oricum, *prima* victorie: – asemenea lucruri grave și dureroase țin de istoria marii descătușări. În același timp, este o boală care-l poate distruge pe om, această primă răbufnire de forță și voință de autodeterminare, de valorizare de unul singur, această voință de *liberă* voință: și câtă boală nu se exprimă în încercările și bizareriile sălbatice cu care cel eliberat, cel descătușat caută de aici înainte să-și demonstreze lui însuși propria stăpânire asupra lucrurilor! Umblă hoinar și feroce, cu o lăcomie nepotolită; pentru prada vânată are de ispășit cu încordarea periculoasă a mândriei sale; sfâșie ceea ce-l fascinează. Cu un râs malițios, el răvășește ceea ce află învăluit, ferit de oarecare rușine: vrea să vadă cum arată aceste lucruri *dacă* le răscolești. Din capriciu, din înclinație pentru capriciu, își acordă favoarea, poate, de data aceasta, lucrurilor până acum discreditate, – când, curios și ispititor, se apropie pe furiș de lucrurile cele mai prohibite. Pe fondul neastâmpărului și al hoinărelii sale – , căci umblă neliniștit și fără țintă pe drum, ca într-un pustiu – , se ridică semnul de întrebare al unei curiozități din ce în ce mai riscante. "Oare nu pot fi răsturnate *toate* valorile? și binele e cumva rău? iar Dumnezeu, doar o invenție și o subtilitate

a diavolului? În ultimă instanță, e cumva totul fals? Și dacă noi suntem înșelați, nu suntem tocmai prin aceasta și înșelători? nu t r e b u i e să fim și înșelători?" – astfel de gânduri îl conduc și-l ademenesc, tot mai departe, tot mai departe. Singurătatea-l împresoară și-l încolăcește, tot mai amenințător, mai sugrumător, 5 mai constrictiv, acea teribilă zeiță și mater saeva cupidinum* – dar cine știe astăzi ce este s i n g u r ă t a t e a ? ...

4

De la această solitudine maladivă, de la pustiul unor astfel de ani de experiențe, drumul e încă lung până la acea siguranță și sănătate colosală, 10 debordantă, care nu se poate lipsi de boala însăși, ca de un mijloc și o undiță a cunoașterii, până la acea libertate m a t u r ă a spiritului care este tot atât de mult stăpânire de sine și disciplină a inimii și deschide drumurile spre multe și contrare moduri de a gândi –, până la acea extensiune și răsfățare interioară pe care o dă supraabundența și care exclude riscul ca spiritul să se piardă cumva 15 el însuși pe propriile drumuri, să se îndrăgostească de ele și să rămână îmbătat în vreun ungher oarecare, până la acel exces de forțe plastice, deplin tămăduitoare, imitative și restauratoare care este chiar semnul m a r i i sănătăți, excesul acela care-i dă spiritului liber periculosul privilegiu de a-și putea petrece viața e x p e r i m e n t â n d și de a se oferi aventurii: privilegiul de breaslă al 20 spiritului liber! În răstimp se pot așterne ani lungi de convalescență, ani plini de transformări policrome, dureros fermecătoare, dominate și ținute în frâu de o tenace v o i n ț ă d e s ă n ă t a t e care adeseori îndrăznește chiar să se învestmânte și să se travestească în sănătate. Există în treaba aceasta un stadiu intermediar, pe care un om cu un asemenea destin și-l amintește mai 25 târziu nu fără emoție: se caracterizează printr-o palidă și lină lumină și fericire solară, prin sentimentul unei libertăți de pasăre, al unui orizont de pasăre, al unei aroganțe de pasăre, printr-un al treilea lucru, în care s-au împletit curiozitatea și un ușor dispreț. Un "spirit liber" – această expresie rece face bine în stadiul acela, aproape încălzește. Nu mai trăiești în lanțurile iubirii și 30 urii, ci fără da, fără nu, de bunăvoie aproape, de bunăvoie departe, de preferință furișându-te, ocolind, fluturând, zburând când pe aripile vântului, când în slăvile cerului; te deprinzi rău, ca orice om care a văzut odată d e d e s u b t u l său o imensă varietate de lucruri, – și ai devenit contrariul acelora care se preocupă de lucruri ce nu-i privesc deloc. De fapt, spiritul liber se interesează de aici 35 înainte numai de lucruri – și ce de mai lucruri! – care nu-l mai p r e o c u p ă . . .

**În lat. în original: "mamă sălbatică a dorințelor"; în trad. lui N. I. Herescu: "A Dragostelor mamă zvăpăiată" (Horatius, Carmina I 19, 1, în Opera omnia, Univers, București, 1980, p. 107) (n.t.).*

5

Un pas mai departe spre însănătoșire: și spiritul liber se apropie iar de viață, încet, firește, aproape refractar, aproape neîncrezător. În jurul lui se face iarăși mai cald, oarecum o aureolă; pasiunea și compasiunea dobândesc adâncime, zefiri de tot felul îl mângâie. I se pare aproape că abia acum i se deschid ochii pentru cele *din preajmă*. E mirat și stă neclintit: unde *era* oare? Lucrurile acestea din juru-i și de foarte aproape: cât de schimbate-i apar! ce puf și ce farmec au căpătat între timp! Privește recunoscător îndărăt, – recunoscător hoinărelii sale, asprimii sale și înstrăinării de sine, privirilor sale în depărtare și zborurilor sale de pasăre în înalturile reci. Ce bine că n-a rămas mereu "acasă", mereu "la sine însuși", ca un gură-cască plăpând și apatic! era *în afara* lui: fără nici o îndoială! Abia acum se vede pe sine însuși –, și peste ce surprize nu dă! Ce fiori nemaiîncercați! Ce fericire totuși în vlăguire, în vechea boală, în recidivele convalescentului! Cât îi place să stea neclintit și suferind, să toarcă firul răbdării, să stea la soare! Cine se pricepe ca el la fericirea hibernală, la petele de soare de pe zid! Sunt cele mai recunoscătoare animale din lume, chiar și cele mai modeste, acești convalescenți și șopârle reîntoarse pe jumătate la viață: – există printre ei unii care nu lasă nici o zi să treacă fără a atârna de trena lungă a vieții un cântecel de laudă. Și vorbind serios: e o *cură* temeinică împotriva oricărui pesimism (cancerul vechilor idealiști și fanfaroni, după cum se știe –) să te îmbolnăvești în felul acestor spirite libere, să rămâi bolnav o bună bucată de vreme și apoi, mult mai multă și mai multă vreme, să te faci bine, vreau să spun "mai bine". E dovadă de înțelepciune, de înțelepciune a vieții, să-ți prescrii sănătatea însăși, pentru un lung răstimp, numai în doze mici.

6

În timpul acela se poate întâmpla ca, sub luminile neașteptate ale unei sănătăți încă tumultuoase, încă schimbătoare, să înceapă a i se dezvălui spiritului liber, din ce în ce mai liber, enigma respectivei mari descătușări, enigmă ce așteptase până atunci obscură, problematică, aproape intangibilă în memoria sa. Dacă multă vreme de-abia a îndrăznit să întrebe "de ce atât de lăturalnic? atât de singur? renunțând la toate, ce venerez? renunțând la venerarea însăși? de ce această asprime, această suspiciune, această ură față de propriile virtuți? – acum îndrăznește și întreabă cu glas tare și chiar aude deja ca un fel de răspuns. "Ar trebui să devii stăpân pe tine însuți, stăpân și pe propriile virtuți. Mai înainte ți-au fost ele stăpâne; dar nu-ți pot fi decât unelte alături de alte unelte. Ar trebui să dobândești putere asupra propriilor argumente pro și contra și să te înveți a le expune și iarăși a le suspenda,

după scopul tău superior. Ar trebui să înveți a înțelege perspectiva în orice evaluare – deplasarea, deformarea și aparenta teleologie a orizonturilor și tot ce ține de perspectivă; chiar și partea de prostie cu privire la valorile opuse și întreaga pagubă intelectuală prin care orice pro și contra se plătește. Ar trebui să înveți a înțelege nedreptatea *necesară* din orice pro și contra, nedreptatea ca inseparabilă de viață, viața însăși ca ceva *condiționat* de perspectivă și de nedreptatea sa. Ar trebui, înainte de toate, să vezi cu ochii tăi unde este întotdeauna nedreptatea cea mai mare: adică acolo unde viața este dezvoltată cel mai simplu, cel mai îngust, cel mai sărăcăcios, cel mai primitiv și totuși este silită să se ia *pe sine însăși* ca scop și măsură a lucrurilor și, de dragul conservării sale, să sfărâme și să pună sub semnul întrebării, în chip tainic și meschin și necontenit, ceea ce este mai înalt, mai mare și mai bogat,– ar trebui să vezi cu ochii tăi problema *ierarhiei* și cum cresc laolaltă în înălțime puterea și dreptatea și imensitatea perspectivei. Ar trebui" – destul, spiritul liber *știe*, în sfârșit, de care "ar trebui" a ascultat și, de asemenea, ce *poate* acum, ce abia acum – îi *este îngăduit*...

7

În felul acesta, spiritul liber își dă un răspuns cu privire la acea enigmă a descătușării și sfârșește, generalizându-și cazul, prin a se decide asupra sorții sale. "Cum mi s-a întâmplat mie, își zice, trebuie să i se întâmple oricărui om în care vrea să se întruchipeze și să "vină pe lume" o *menire*." Puterea și necesitatea secretă a acestei meniri va acționa printre și în diferitele evoluții ale sale întocmai unei gravidități inconștiente, – cu mult înainte ca el însuși să fi privit cu atenție această menire și să-i știe numele. Predestinarea noastră dispune de noi chiar dacă n-o cunoaștem încă; viitorul este cel ce ne reglează prezentul. Admițând că *problema ierarhiei* este aceea despre care noi, spiritele libere, putem spune că este problema *noastră*: abia acum, la amiaza vieții noastre, înțelegem de ce pregătiri, ocolișuri, probe, încercări, travestiri a avut nevoie problema înainte de a se *fi putut* ridica în fața noastră și cum a trebuit mai întâi să îndurăm în suflet și trup cele mai diverse și mai contradictorii stări de disperare și fericire, ca aventurieri și navigatori în jurul lumii, al acelei lumi lăuntrice care se numește "om", ca măsurători a tot ce este "mai înalt" și "supraordonat", ceea ce se numește iarăși "om" – pătrunzând pretutindeni, aproape fără frică, nedisprețuind nimic, nepierzând nimic, savurând totul, purificând și oarecum cernând totul de ceea ce este accidental – până când, în sfârșit, noi, spiritele libere, am avut dreptul să spunem: "Iată – o *nouă* problemă! Iată o scară lungă, pe ai cărei fuscei am stat și ne-am urcat noi înșine, – care am *fost* noi înșine cândva! Iată un

mai înalt, un mai adânc, un sub-noi, o imensă ordine lungă, o ierarhie pe care o vedem: iată – problema noastră!" – –

8

– Pentru nici un psiholog și ghicitor nu va rămâne o clipă un secret
5 unde pe scara evoluției tocmai descrise este locul cărții de față (sau unde este situată ea –). Dar unde există astăzi psihologi? În Franța, fără îndoială; poate în Rusia; în mod sigur nu în Germania. Nu lipsesc motivele pentru care germanii de astăzi să-și poată face din aceasta chiar un punct de onoare: destul de rău pentru cineva care, în această privință, este sau a devenit
10 negerman! Această carte germană, care a știut să-și găsească cititorii într-un cerc larg de țări și popoare – ea umblă de vreo zece ani – și trebuie să se priceapă oarecum la muzică și la arta flautului, prin care sunt îndemnate să asculte până și pretențioasele urechi ale străinilor, – tocmai în Germania cartea aceasta a fost citită în modul cel mai neglijent, ascultată în modul
15 cel mai rău: de ce depinde lucrul acesta? – "Ea cere prea mult, mi s-a răspuns, se adresează unor oameni feriți de mizeria datoriilor grosolane, pretinde simțuri fine și năzuroase, are nevoie de prisosință, prisosință de timp, de limpezime cerească și sufletească, de otium* în sensul cel mai cutezător: – numai lucruri bune, pe care noi, germanii de astăzi, nu le avem și deci nici nu le putem da."
20 – După un răspuns atât de amabil, filozofia mea mă sfătuiește să tac și să nu mai întreb altceva; mai cu seamă că, în anumite cazuri, după cum sugerează proverbul, nu rămâi filozof decât – tăcând.

Nisa, primăvara lui 1886.

---

*În lat. în text: "răgaz; viață liniștită; lene, inactivitate; pace, liniște" (n.t.).

Capitolul întâi
Despre primele și ultimele lucruri

1

Chimia ideilor și a sentimentelor. – Problemele filozofice adoptă astăzi din nou, aproape în toate privințele, aceeași formă de întrebare ca acum două mii de ani: cum poate lua naștere ceva din contrariul său, de pildă raționalul din irațional, ceea ce simte din ceea ce este mort, logica din ilogică, contemplația dezinteresată din voința avidă, trăirea pentru alții din egoism, adevărul din erori? Filozofia metafizică a reușit până acum să depășească această dificultate, în măsura în care a tăgăduit nașterea unui lucru din altul și, pentru lucrurile superior cotate, a acceptat o origine miraculoasă, direct din sâmburele și esența "lucrului în sine". În timp ce filozofia istorică, pe care n-o mai putem concepe absolut separată de științele naturii, cea mai recentă dintre toate metodele filozofice, a stabilit în unele cazuri (și, probabil, acesta va fi rezultatul ei în toate), că nu există antagonisme decât în obișnuita exagerare a concepției populare sau metafizice și că la baza acestei opoziții stă o eroare de raționament: în interpretarea ei, nu există, strict vorbind, nici comportament nonegoist, nici contemplație total dezinteresată, amândouă nu sunt decât sublimări în care elementul de bază apare aproape volatilizat și nu se mai dovedește existent decât la cea mai fină examinare. – Tot de ce avem nevoie și ne poate fi dat la nivelul de azi al diferitelor științe este o *chimie* a reprezentărilor și sentimentelor morale, religioase, estetice, ca și a tuturor acelor emoții pe care le trăim în noi înșine în marile și micile contacte culturale și sociale, ba chiar în singurătate: ce s-ar întâmpla dacă această chimie ar ajunge la concluzia că și în acest domeniu culorile cele mai minunate se obțin din materii ordinare, chiar disprețuite? Oare mulți vor avea chef să se ia după asemenea cercetări? Omenirii îi place să-și scoată din cap întrebările despre origine și începuturi: nu trebuie să fii aproape dezumanizat spre a simți în tine tendința opusă? –

2

Defectul ereditar al filozofilor. – Toți filozofii poartă în sine defectul comun de a pleca de la omul actual și de a crede că, printr-o analiză

a lui, ajung la liman. Automat, "omul" le plutește pe dinaintea ochilor ca o aeterna veritas*, ca un lucru invariabil în orice vârtej, ca o măsură sigură a lucrurilor. Tot ce afirmă filozoful despre om nu-i însă, în definitiv, mai mult decât o mărturie despre omul unui spațiu de timp *foarte limitat*. Lipsa de simț istoric este defectul ereditar al tuturor filozofilor; mulți chiar iau, pe nesimțite, drept forma sigură de la care ar trebui să se pornească, cea mai recentă configurație a omului, așa cum a luat ea naștere sub impresia anumitor religii, chiar a anumitor evenimente politice. Ei nu vor să accepte ideea că omul a evoluat, că și capacitatea de cunoaștere a evoluat; în timp ce unii dintre ei fac chiar să se urzească întreaga lume din această capacitate de cunoaștere.– Or, tot *esențialul* evoluției umane s-a petrecut în vremuri străvechi, cu mult înaintea acelor patru mii de ani pe care noi îi cunoaștem cu aproximație; în acești ani, omul nu se va fi schimbat cu mult mai mult. Iată însă că filozoful vede "instincte" la omul actual și admite că acestea țin de realitățile imuabile ale omului și, în acest caz, pot servi drept cheie pentru înțelegerea lumii în general; întreaga teleologie este bazată pe faptul că despre omul ultimelor patru milenii se vorbește ca despre un om *etern*, spre care tind în mod natural, de la începutul lor, toate lucrurile din lume. Dar totul a evoluat; nu există *realități veșnice*: după cum nu există adevăruri absolute.–Așadar, *filozofarea istorică* este necesară de acum încolo și, o dată cu ea, virtutea modestiei.

3

Prețuirea adevărurilor insignifiante. –Este caracteristica unei culturi superioare să pună mai mare preț pe micile adevăruri insignifiante, descoperite printr-o metodă riguroasă, decât pe erorile binefăcătoare și seducătoare datorate unor oameni și epoci metafizice și artistice. La început, primele sunt întâmpinate cu sarcasmul pe buze, ca și când din niște lucruri deopotrivă de îndreptățite nimic n-ar putea sta aici față-n față: pe cât de modeste, simple, lucide, aparent chiar descurajante, se înfățișează acestea, pe atât de frumoase, fastuoase, amețitoare, poate chiar împrăștiind fericire în jur, se înfățișează acelea. Dar ceea ce este anevoie dobândit, sigur, dăinuitor și, de aceea, încă bogat în urmări pentru orice cunoaștere ulterioară constituie totuși lucrul superior, a fi credincios lui este ceva bărbătesc și denotă cutezanță, naturalețe, cumpătare. Încet-încet, nu numai câte unul, ci întreaga omenire se va ridica la această bărbăție, când, în sfârșit, se va fi deprins cu prețuirea superioară a cunoștințelor solide, durabile și va fi pierdut toată credința în

---

**În lat. în text: "adevăr etern" (n.t.).*

inspirație și în revelarea miraculoasă a adevărurilor. –Adoratorii *formelor*, firește, cu etalonul lor de frumos și sublim, vor avea, cu precădere, motive temeinice de persiflare, de îndată ce prețuirea adevărurilor insignifiante și spiritul științific încep să domine: dar numai pentru că ori ochiul lor nu s-a deschis încă pentru fascinația *celor mai simple* forme, ori oamenii educați în acel spirit nu sunt încă multă vreme pătrunși complet și intim de el, așa încât ei continuă să imite mașinal forme vechi (și asta destul de prost, cum o face cineva căruia nu-i mai prea pasă de un lucru). Altădată, spiritul nu era monopolizat de o gândire riguroasă, atunci seriozitatea lui rezida în urzirea de simboluri și forme. Lucrurile s-au schimbat; acea seriozitate a simbolicului a devenit caracteristica unei culturi inferioare; așa după cum artele noastre înseși devin tot mai intelectuale, simțurile ne devin tot mai spirituale și, așa după cum, de exemplu, se judecă astăzi cu totul altfel decât acum o sută de ani despre ceea ce sună bine în urechile noastre: tot așa și formele vieții noastre devin din ce în ce *mai spirituale*, poate, pentru ochiul unor epoci de demult, *mai urâte*, dar numai fiindcă nu-i capabil să vadă cum domeniul frumuseții lăuntrice, spirituale se adâncește și se extinde mereu și în ce măsură privirea ascuțită poate să treacă azi pentru noi toți mai mult decât cea mai frumoasă constituție fizică și cel mai sublim monument.

4

Astrologie și afinitate. – Este probabil că obiectele percepției religioase, morale și estetice țin, deopotrivă, doar de suprafața lucrurilor, în timp ce omului îi place a crede că el atinge aici, cel puțin, inima lumii; el se înșală, deoarece lucrurile acelea îl fericesc atât de profund și-l fac atât de profund nefericit, și trădează deci aici aceeași mândrie ca și în cazul astrologiei. Căci aceasta socotește că bolta înstelată se învârtește în jurul sorții omului; omul moral însă presupune că ceea ce îi stă lui în mod esențial pe inimă trebuie să fie și esența și inima lucrurilor.

5

Răstălmăcirea visului. – În epocile de cultură preistorică nefinisată, omul credea că face cunoștință în vis cu *o a doua lume reală*; aici este obârșia oricărei metafizici. Fără de vis, n-ai fi găsit nici un prilej de scindare a lumii. Chiar despărțirea în suflet și trup este în legătură cu cea mai veche concepție despre vis, tot așa acceptarea unei forme corporale a sufletului, deci originea oricărei credințe în spirite și, probabil, și a credinței în zei. "Mortul continuă să trăiască; *căci* el îi apare celui viu în vis": astfel se trăgeau odinioară concluzii pentru multe milenii.

6

Spiritul științei, puternic în parte, nu în întregime. – *Cele mai mici* domenii separate ale științei sunt tratate pur obiectiv: dimpotrivă, marile științe generale, privite ca întreg, dau glas întrebării – firește, o întrebare destul de neobiectivă: la ce bun? la ce folos? Din cauza acestei luări în considerație a folosului, ele sunt tratate, ca întreg, mai puțin impersonal decât în părțile lor. Or, în cazul filozofiei, ca vârf al întregii piramide a științei, se ridică involuntar problema folosului cunoașterii în general, iar orice filozofie are, în mod inconștient, intenția de a-și trece în socoteală *cea mai înaltă* utilitate. De aceea există în toate filozofiile atât de multă metafizică sublimă și o așa de mare teamă față de soluțiile neînsemnat de aparente ale fizicii; căci importanța cunoașterii pentru viață *trebuie* să apară cât se poate de mare. Iată antagonismul dintre domeniile științifice izolate și filozofie. Ultima vrea ceea ce vrea arta, să dea vieții și acțiunii maximă adâncime și semnificație; în primele se caută cunoaștere și nimic mai mult, – ceea ce ar și rezulta de aici. N-a fost nici un filozof până acum în mâinile căruia să nu fi devenit filozofia o apologie a cunoașterii; cel puțin în acest punct, acela de a fi nevoie să i se atribuie acesteia cea mai mare utilitate, este oricine optimist. Toți sunt tiranizați de logică: și aceasta este, prin natura sa, optimism.

7

Zurbagiul în știință. – Filozofia s-a despărțit de știință în momentul în care a pus întrebarea: care este acea cunoaștere a lumii și a vieții mulțumită căreia omul trăiește cel mai fericit? Lucrul acesta a avut loc în școlile socratice: prin punctul de vedere al *fericirii* s-au sugrumat venele cercetării științifice – lucru ce se-ntâmplă și astăzi.

8

Interpretarea pneumatică a naturii.* – Metafizica interpretează cartea naturii oarecum *pneumatic*, cum au procedat odinioară biserica și învățații ei cu Biblia. E nevoie de multă minte să aplici naturii aceeași metodă a exegezei mai riguroase pe care au creat-o azi filologii pentru toate cărțile: cu intenția de a înțelege firesc ce vrea să spună scrierea, iar nu să adulmece, chiar să presupună un sens *dublu*. Însă așa cum, chiar în privința cărților, exegeza proastă nu este, în nici un caz, total depășită și continui a

---

**În sens teologic,* pneumatic *înseamnă "acționat de spirit, plin de duhul lui Dumnezeu"; exegeza pneumatică este interpretarea veche creștină a Bibliei care își propunea să cerceteze cu ajutorul Sfântului Duh înțelesul transistoric al Scripturii (n.t.).*

te izbi încă, în cea mai bună societate cultă, de resturile unei explicații alegorice și mistice: tot așa stau lucrurile și în privința naturii – ba chiar mult mai rău.

9

Lumea metafizică. – E adevărat, ar putea exista o lume
5 metafizică; posibilitatea absolută a acestui lucru de-abia dacă poate fi combătută. Noi privim toate lucrurile cu capul omenesc și nu putem reteza acest cap; în timp ce totuși persistă întrebarea ce s-ar mai fi ales de lume dacă l-am fi retezat totuși. Aceasta este o problemă pur științifică și nu tocmai de natură să-i îngrijoreze pe oameni; dar tot ce a făcut până acum ca ipotezele
10 lor metafizice să fie prețioase, îngrozitoare, plăcute, tot ce le-a produs este pasiunea, eroarea și autoamăgirea; cele mai proaste metode de cunoaștere, nu cele mai bune, au propovăduit credința în ele. O dată ce ai descoperit aceste metode, ca fundament al tuturor religiilor și metafizicilor existente, le-ai și contestat. După care mai rămâne întotdeauna posibilitatea
15 aceea; dar cu ea nu poți face absolut nimic, cu atât mai puțin să faci ca fericirea, mântuirea și viața să atârne de firele de păianjen ale unei asemenea posibilități. – Căci despre lumea metafizică n-ai putea proclama absolut nimic în afară de un alt fel de a fi, un fel de a fi de neînțeles, inaccesibil nouă; ar fi un lucru cu proprietăți negative. – Oricât de bine ar fi demonstrată existența unei
20 astfel de lumi, ar fi sigur totuși că cea mai indiferentă dintre toate cunoașterile este tocmai cunoașterea ei: chiar mai indiferentă decât trebuie să-i fie corăbierului aflat în primejdia furtunii cunoașterea analizei chimice a apei.

10

Caracterul inofensiv al metafizicii în viitor. – De
25 îndată ce religia, arta și morala sunt descrise de așa manieră în geneza lor, încât să se poată pe de-a-ntregul explica fără a se recurge la ipoteza unor intervenții metafizice la început și pe parcurs, interesul acela extrem de puternic pentru problema pur teoretică a "lucrului în sine" și a "fenomenului" încetează. Căci, oricum ar sta lucrurile aici: cu religia, arta și morala nu atingem
30 "esența lumii în sine"; suntem în domeniul reprezentării, nici o "presimțire"nu ne poate duce mai departe. În deplină liniște vom lăsa în seama fiziologiei și a istoriei evoluției organismelor și a ideilor întrebarea cum de se poate deosebi atât de puternic concepția noastră despre lume de esența dedusă a lumii.

11

35 Limba ca pretinsă știință. – Importanța limbii pentru dezvoltarea culturii rezidă în faptul că omul a pus în ea o lume proprie lângă

cealaltă, un punct pe care-l considera îndeajuns de sigur pentru ca, sprijinindu-se pe el, să mute restul lumii din loc și să se facă stăpânul ei. În măsura în care omul a crezut, pe parcursul unor lungi perioade de timp, în noțiunile și numele lucrurilor ca în niște *aeternae veritates**, el și-a însușit acea mândrie
5 prin care s-a înălțat deasupra animalului: socotea într-adevăr că dispune în limbă de cunoașterea lumii. Făuritorul de limbă nu era așa de modest să creadă că el n-ar da lucrurilor decât denumirile, mai curând i se părea că exprimă prin cuvinte suprema știință despre lucruri; de fapt, limba este prima treaptă în strădania de a cuceri știința. *Credința în adevărul găsit*
10 este și aici aceea din care au curs cele mai puternice izvoare de energie. Foarte târziu – abia acum – oamenii încep să vadă clar că, prin încrederea lor în limbă, au propagat o eroare monstruoasă. Din fericire, e prea târziu ca asta să poată revoca dezvoltarea rațiunii bazate pe acea credință. – Și *logica* se bazează pe prezumții cărora nu le corespunde nimic în lumea reală, de
15 pildă, pe prezumția perfectei asemănări a lucrurilor, a identității aceluiași lucru în diferite puncte ale timpului: dar știința aceea a luat naștere din credința contrară (că ar exista, neîndoielnic, asemenea lucruri în lumea reală). La fel stau lucrurile cu *matematica*, ce, în mod sigur, n-ar fi luat naștere dacă nu s-ar fi știut de la început că în natură nu există nici o linie perfect dreaptă,
20 nici un cerc veritabil, nici o dimensiune absolută.

12

Vis și civilizație. – Funcția cerebrală prejudiciată cel mai mult de somn este memoria: nu că s-ar afla într-un repaus total, – dar este readusă la un stadiu de imperfecțiune cum trebuie să fi fost, ziua și în stare de veghe,
25 la oricine în preistoria omenirii. Arbitrară și tulbure cum este, ea confundă mereu lucrurile pe baza celor mai fugare asemănări: dar cu aceeași arbitrarietate și tulbureală, popoarele și-au inventat mitologiile, și chiar și astăzi călătorii observă, de obicei, câtă înclinație spre uitare manifestă sălbaticul, cum, după o scurtă încordare a memoriei, spiritul începe să i se clatine și, din
30 pură moleșeală, născocește minciuni și absurdități. În vis însă, noi îi semănăm cu toții acestui sălbatic; slaba recunoaștere și eronata echivalare este cauza concluziei greșite de care ne facem vinovați în vis: așa încât, reprezentându-ne clar un vis, ne speriem de noi înșine, fiindcă adăpostim în noi atâta prostie. – Claritatea desăvârșită a tuturor reprezentărilor onirice, care are drept premisă
35 credința necondiționată în realitatea lor, ne reamintește de stările omenirii de altădată, când halucinația era extraordinar de frecventă și uneori cuprindea

**În lat. în original: "adevăruri eterne" (n.t.).*

concomitent comunități întregi, popoare întregi. Așadar: în somn și în vis, noi efectuăm încă o dată tema neamului omenesc de odinioară.

13

Logica visului. – În somn, sistemul nostru nervos este permanent în excitație din multiple cauze interne, aproape toate organele secretează și sunt în activitate, sângele își execută circulația impetuoasă, poziția celui ce doarme presează unele membre, tegumentele sale influențează sensibilitatea în chip diferit, stomacul digeră și incomodează prin mișcările lui alte organe, intestinele se încolăcesc, poziția capului comportă neobișnuite dispoziții ale mușchilor, picioarele, descălțate, neapăsând pământul cu tălpile, produc sentimentul neobișnuitului, ca și îmbrăcămintea de alt tip a întregului corp, – toate acestea, după alternanța și intensitatea lor zilnică, excită, prin excepționalitatea lor, întregul sistem până în funcția cerebrală: și astfel există sute de motive pentru spirit să se mire și să caute rațiunile acestei excitații: visul însă este căutarea și imaginarea cauzelor acelor senzații excitate, adică a cauzelor presupuse. Cel ce, de exemplu, își încinge picioarele cu două curele visează, poate, că doi șerpi se încolăcesc în jurul picioarelor sale: aceasta este, mai întâi, o ipoteză, apoi o credință însoțită de o reprezentare și o plăsmuire plastică: "Șerpii aceștia trebuie să fie causa* acelei senzații pe care o încerc eu, cel ce dorm", – așa judecă spiritul celui ce doarme. Trecutul imediat, astfel tălmăcit, devine pentru el prezent, prin fantezia excitată. În felul acesta, oricine știe din experiență că cel ce visează împletește extrem de repede în visul său un zgomot puternic răzbătând până la el, de pildă, dangăte de clopot, lovituri de tun, adică el explică, pornind de la acest vis, a posteriori**, așa încât crede că trăiește mai întâi circumstanțele determinante, apoi zgomotul acela. – Dar cum se face că spiritul celui ce visează se înșală mereu în felul acesta, în timp ce același spirit în stare de veghe este, de obicei, atât de lucid, de precaut și atât de sceptic în privința ipotezelor? încât cea mai bună primă ipoteză pentru explicarea unei senzații ajunge spre a crede pe dată în adevărul ei? (căci noi, visând, credem în vis, ca și când ar fi realitate, adică noi ne considerăm ipoteza pe deplin demonstrată). – Vreau să spun: așa cum omul raționează și azi în vis, omenirea a raționat multe veacuri de-a rândul și în stare de veghe: cea dintâi causa care-i venea în minte pentru a explica ceva ce avea nevoie de

*În lat. în text (n.t.).
** hinterdrein

explicație îi era de ajuns și trecea drept adevăr. (Așa procedează, după relatările călătorilor, și astăzi cei sălbatici.) În vis continuă să se exercite în noi această componentă străveche a neamului omenesc, căci ea este temelia pe care s-a dezvoltat și se dezvoltă încă în fiecare om rațiunea superioară: visul ne
5 duce iar înapoi, în stadiile îndepărtate ale civilizației umane și ne pune la îndemână un mijloc pentru a o înțelege mai bine. Gândirea în vis ne este azi atât de ușoară fiindcă, prin vastele etape ale evoluției omenirii, noi am fost așa de bine deprinși cu această formă de explicare fantastică și ieftină pornind de la prima idee oareșicare. În această privință, visul este o odihnă pentru
10 creierul care trebuie să facă față în timpul zilei solicitărilor mai severe ale gândirii, așa cum sunt ele impuse de civilizația superioară. – Un fenomen înrudit, o veritabilă poartă și anticameră a visului, putem surprinde și cu mintea trează. Dacă închidem ochii, creierul produce o puzderie de impresii luminoase și de culori, probabil este un fel de postludiu și de ecou al tuturor acelor efecte
15 luminoase care-l copleșesc în timpul zilei. Acum însă, intelectul (în alianță cu fantezia) modifică imediat aceste jocuri de culori, lipsite în sine de formă, în figuri, plăsmuiri, peisaje determinate, în grupuri însuflețite. În acest caz, fenomenul propriu-zis este, la rândul lui, un fel de concluzie de la efect la cauză; în timp ce spiritul întreabă: de unde aceste impresii luminoase și culori,
20 el presupune drept cauze acele figuri, acele plăsmuiri: ele îi apar ca pricini reale ale acelor culori și lumini, fiindcă el este obișnuit să găsească în timpul zilei, cu ochii deschiși, pentru fiecare culoare, pentru fiecare impresie luminoasă o cauză determinantă. Așadar, fantezia îi înfățișează în permanență imagini, bizuindu-se, în producerea lor, pe impresiile vizuale din timpul zilei, și tot așa
25 procedează fantezia din vis: – adică presupusa cauză este dedusă din efect și reprezentată *după* efect: toate acestea cu o rapiditate extraordinară, așa încât aici, ca în cazul unui prestidigitator, ia naștere o confuzie de judecată, iar o succesiune poate să apară ca ceva concomitent, chiar ca o succesiune inversată. – Din aceste fenomene, noi putem înțelege *cât de târziu* s-a
30 dezvoltat gândirea logică mai pătrunzătoare, observarea riguroasă a cauzei și a efectului, atunci când funcțiile rațiunii și ale intelectului nostru recurg involuntar *și astăzi* la formele acelea primitive de raționament, iar noi trăim cam jumătate din viața noastră în această stare. – Și poetul, artistul *atribuie* dispozițiilor și stărilor sale sufletești cauze care nu sunt deloc
35 reale; el ne amintește, în această privință, de neamul omenesc din vechime și ne poate ajuta să-l înțelegem.

14

Consonanță. – Toate dispozițiile sufletești *mai puternice* comportă o consonanță între acestea și simțirile înrudite; ele scormonesc oarecum memoria. În prezența lor, ceva se redeșteaptă în noi și devine
5 conștient de niște stări asemănătoare și de originea lor. Se formează astfel asociații rapide, uzuale, de sentimente și gânduri, care, succedându-se cu iuțeala fulgerului, sfârșesc prin a fi percepute nici măcar ca niște complexe, ci ca niște *unități.* În acest sens, se vorbește de sentimentul moral, de sentimentul religios, ca și când acestea ar fi exclusiv niște unități: în realitate,
10 ele sunt fluvii cu sute de izvoare și afluenți. Nici aici, ca de atâtea ori, unitatea cuvântului nu garantează cu nimic unitatea lucrului.

15

Nici un fel de înăuntru și în afară în lume. – Așa după cum Democrit a transferat spațiului infinit noțiunile sus și jos, acolo unde
15 ele n-au nici un sens, tot așa filozofii, în general, au trecut conceptul "înăuntru și în afară" asupra esenței și a fenomenalității lumii; ei cred că, prin sentimente adânci, cobori adânc în interior, te apropii de inima naturii. Dar aceste sentimente sunt adânci numai în măsura în care, prin ele, sunt suscitate, în mod regulat și abia perceptibil, anumite grupuri complicate de idei, pe care
20 noi le numim adânci; un sentiment este adânc fiindcă noi considerăm adânc gândul care-l însoțește. Dar gândul adânc poate fi totuși foarte departe de adevăr, ca, de exemplu, orice gând metafizic; dacă din sentimentul adânc se elimină elementele de gândire amestecate în el, rămâne sentimentul *puternic,* iar acesta nu garantează cu nimic altceva cunoașterea decât cu
25 el însuși, întocmai cum credința puternică nu denotă decât puterea ei, iar nu adevărul lucrului crezut.

16

Fenomen și lucru în sine. – Filozofii obișnuiesc să se posteze în fața vieții și a experienței – în fața a ceea ce numesc ei lumea fenomenală
30 – ca înaintea unui tablou care este desfășurat o dată pentru totdeauna și arată invariabil și statornic același proces: procesul acesta, socotesc ei, ar trebui interpretat corect, spre a trage astfel o concluzie asupra realității ce a dat naștere tabloului: așadar, asupra lucrului în sine, care, de regulă, este privit întotdeauna ca rațiunea suficientă a lumii fenomenale. Dimpotrivă, unii
35 logicieni mai riguroși, după ce determinaseră precis noțiunea de metafizic ca exprimând ceea ce este necondiționat, deci și ceea ce nu condiționează, au contestat orice legătură între necondiționat (lumea metafizică) și lumea

cunoscută nouă: astfel încât tocmai în fenomen nu s-ar manifesta în *nici un caz* lucrul în sine și ar trebui respinsă, pornind de la una, orice concluzie asupra celeilalte. Din ambele părți însă este neglijată posibilitatea ca tabloul respectiv – ceea ce pentru noi, oamenii, înseamnă azi viață și experiență – să fi *devenit* încetul cu încetul, ba chiar să fie încă în plină *devenire* și, de aceea, n-ar trebui considerat ca mărime fixă, pe baza căreia să se poată trage sau cel puțin respinge o concluzie asupra autorului (rațiunea suficientă). Prin faptul că de mii de ani am privit lumea cu exigențe morale, estetice, religioase, cu oarbă simpatie, pasiune sau teamă și ne-am dedat cum se cuvine desfrânărilor gândirii ilogice, această lume a *devenit* treptat admirabil de policromă, de teribilă, de încărcată de sensuri, de expresivă, a primit culoare, – dar noi am fost coloriștii: intelectul uman a făcut să apară fenomenul și și-a introdus în lucruri eronatele concepții fundamentale. Târziu, foarte târziu – reflectează el: și acum lumea experienței și lucrul în sine îi apar extraordinar de diferite și separate, încât respinge concluzia asupra ultimului pornind de la prima – sau, într-un chip înfiorător de misterios, invită să *renunțăm* la intelectul nostru, la voința noastră personală: ca să ajungem *prin aceasta* la esențial, încât *să devenim esențiali*. La rândul lor, alții au strâns laolaltă toate trăsăturile caracteristice ale lumii noastre fenomenale – adică ale reprezentării lumii, reprezentare țesută din erori intelectuale și dată nouă moștenire – și, *în loc de a acuza intelectul ca vinovat*, au învinuit esența lucrurilor de a fi pricinuit acest caracter obiectiv, foarte neliniștitor al lumii și au predicat izbăvirea de ființă. – Tuturor acestor concepții le va pune capăt într-un mod decisiv procesul continuu și anevoios al științei, care va sfârși prin a-și sărbători odată supremul triumf într-o *istorie a genezei gândirii*, al cărei rezultat ar putea fi rezumat, eventual, în această propoziție: ceea ce noi numim astăzi lume este rezultatul unei sumedenii de erori și fantezii care s-au ivit încetul cu încetul în evoluția globală a ființelor organice, au concrescut și acum ne sunt lăsate moștenire ca tezaur acumulat de-a lungul întregului trecut, – ca tezaur: căci *valoarea* umanității noastre se bazează pe acesta. De această lume a reprezentării știința riguroasă ne poate elibera, de fapt, numai în proporție neînsemnată – cum nici nu este deloc de dorit –, în măsura în care ea nu este în stare să frângă esențial puterea străvechilor obișnuințe ale simțirii: dar ea poate clarifica încet de tot și pas cu pas istoria genezei acelei lumi ca reprezentare – și să ne înalțe măcar pentru câteva clipe deasupra întregului proces. Poate recunoaștem atunci că lucrul în sine este demn de un râs homeric: că el *părea* atât de mult, chiar totul, și e, în fond, gol, adică golit de sens.

17

Interpretări metafizice. – Tânărul prețuiește interpretările metafizice fiindcă ele îi arată în lucruri pe care le găsea neplăcute sau vrednice de dispreț ceva extrem de semnificativ: și, dacă e nemulțumit de sine însuși, acest sentiment se ușurează când recunoaște cel mai intim mister sau mizerie a lumii în ceea ce dezavuează atât de mult în sine. A se simți mai iresponsabil și a găsi, totodată, lucrurile mai interesante – iată ce trece pentru el drept dubla binefacere pe care i-o datorează metafizicii. Mai târziu, firește, încolțește în el neîncrederea față de întreaga manieră de interpretare metafizică, atunci înțelege, poate, că acele efecte pot fi obținute, pe o altă cale, la fel de bine și într-un mod mai științific: că interpretările fizice și istorice provoacă, cel puțin în aceeași măsură, acel sentiment de iresponsabilitate și că interesul acela pentru viață și pentru problemele ei se aprinde, poate, și mai mult prin aceasta.

18

Probleme fundamentale ale metafizicii. – O dată scrisă istoria genezei gândirii, ea va conține, luminată de o nouă lumină, și următoarea propoziție a unui excelent logician: "Legea generală primordială a subiectului cunoscător constă în necesitatea lăuntrică de a cunoaște orice obiect în sine, în propria sa esență, ca un obiect identic cu sine însuși, deci care există de sine stătător și rămâne în fond mereu același și neschimbat, pe scurt, ca o substanță." Și această lege, numită aici "primordială", a cunoscut o devenire: se va arăta odată cum, treptat-treptat, ia naștere această tendință în organismele inferioare, cum ochii miopi de cârtiță ai acestor alcătuiri nu văd la început nimic altceva decât mereu același lucru, cum, apoi, când diversele excitații de plăcere și neplăcere devin mai perceptibile, diverse substanțe devin încetul cu încetul distincte, dar fiecare cu un singur atribut, adică un singur raport cu un astfel de organism. – Prima treaptă a logicului este judecata; esența acesteia, după constatarea celor mai buni logicieni, rezidă în convingere. La baza oricărei convingeri stă *senzația plăcutului sau a durerosului* cu privire la subiectul simțitor. O a treia nouă senzație ca rezultat a două senzații anterioare diferite este judecata în forma sa cea mai elementară. – Pe noi, ființe organice, inițial nu ne interesează, la orice lucru, nimic altceva decât relația lui cu noi în ceea ce privește plăcerea și durerea. Între momentele în care noi devenim conștienți de acest raport, între stările perceptive, se află altele de repaus, neperceptive: atunci lumea și orice lucru sunt lipsite de interes pentru noi, noi nu remarcăm nici o schimbare la ele (așa după cum un om profund preocupat nu mai observă acum că cineva trece pe lângă el). Pentru plantă, toate lucrurile sunt, de obicei, liniștite, veșnice, fiecare

lucru egal cu sine însuși. Din perioada organismelor inferioare încoace, omul a moștenit credința că există lucruri identice (numai experiența căpătată prin știința cea mai înaltă contrazice această teză). Credința primordială a tuturor ființelor organice este, poate, chiar de la început, că tot restul lumii este la fel și nemișcat. – Ideea cauzalității este cât se poate de departe de acea treaptă inițială a logicului: și azi noi mai credem, în definitiv, că toate sentimentele și acțiunile sunt acte de liberă voință; când individul sensibil se observă pe sine însuși, el consideră orice senzație, orice schimbare drept ceva izolat, adică necondiționat, discontinuu: ceva care se ivește brusc din noi, fără legătură cu lucrurile anterioare sau ulterioare. Ni-e foame, dar inițial nu socotim că organismul vrea să se conserve, ci senzația respectivă pare a se impune fără motiv și scop, se izolează și se consideră voluntară. Așadar: credința în libertatea voinței este o eroare originară a tuturor ființelor organice, veche de când există în ele impulsurile logicului; credința în substanțe necondiționate și în lucruri identice este, de asemenea, o eroare originară, la fel de veche, a tuturor ființelor organice. Însă în măsura în care orice metafizică s-a ocupat cu predilecție de substanța și de libertatea voinței, ea poate fi definită ca știința care tratează despre erorile fundamentale ale omului, dar, în așa fel, de parcă ar fi adevăruri fundamentale.

19

Numărul. – Descoperirea legilor numerelor este făcută pe baza erorii, dominante încă de la origine, că ar exista mai multe lucruri identice (dar, de fapt, nu există nimic identic), sau cel puțin că ar exista lucruri (dar nu există nici un "lucru"). Acceptarea pluralității presupune întotdeauna că ar exista ceva ce apare ca multiplu: dar tocmai aici acționează deja eroarea, aici deja noi născocim ființe și monade care nu există. – Percepțiile noastre despre spațiu și timp sunt false, căci, examinându-le consecvent, ele conduc la contradicții logice. În cazul tuturor constatărilor noastre științifice, noi luăm în considerare, de fiecare dată inevitabil, câteva mărimi false: cum însă aceste mărimi sunt cel puțin constante, ca, de exemplu, percepțiile noastre temporale și spațiale, rezultatele științei dobândesc totuși o rigoare și o certitudine desăvârșită în conexiunea lor reciprocă; pe temeiul lor poți construi mai departe – până la acea limită ultimă unde ipotezele fundamentale eronate, acele greșeli constante, apar în contradicție cu rezultatele, de pildă, în teoria atomilor. Aici ne simțim încă siliți să admitem un "lucru" sau "substrat" material care este pus în mișcare, în vreme ce întreaga procedură științifică a avut tocmai scopul de a descompune în mișcări tot ce ține de domeniul lucrului (al materialului): noi mai distingem și aici, prin percepția noastră, între ceea ce

pune în mișcare și ceea ce este pus în mișcare și nu ieșim din acest cerc, întrucât credința în lucruri este înnodată din vechime cu ființa noastră. – Când Kant zice că "intelectul nu-și extrage legile din natură, ci le prescrie acesteia", lucrul acesta este absolut adevărat cu privire la *conceptul de natură*, pe care suntem nevoiți să-l punem în legătură cu ea (natură = lume ca reprezentare, adică eroare), dar care este însumarea unei mulțimi de erori ale intelectului. – La o lume care *nu* este reprezentarea noastră, legile numerelor sunt totalmente inaplicabile: ele sunt valabile numai în lumea umană.

20

Câțiva fuscei înapoi. – O treaptă, desigur foarte înaltă, a culturii este atinsă când omul depășește niște idei și temeri superstițioase și religioase și, de exemplu, nu mai crede în simpaticii îngerași sau în păcatul originar și s-a dezobișnuit chiar să vorbească despre mântuirea sufletelor: o dată ajuns pe această treaptă a eliberării, el mai are de învins, cu supremă încordare a lucidității sale, și metafizica. *Atunci* însă este necesară o *mișcare înapoi*: el trebuie să înțeleagă temeiul istoric, precum și cel psihologic din astfel de reprezentări, trebuie să vadă cum cel mai mare sprijin al omenirii a venit dintr-acolo și cum, fără o asemenea mișcare îndărăt, te-ai priva de cele mai bune rezultate ale omenirii de până acum. – În privința metafizicii filozofice, văd acum tot mai mulți dintre aceia care au ajuns la polul negativ (că orice metafizică pozitivă este o eroare), dar încă puțini dintre cei ce coboară câțiva fuscei înapoi; trebuie, vasăzică, să privești cumva dincolo de ultimul fuscel al scării, dar să n-ai de gând să stai pe el. Doar cei mai luminați izbutesc să se elibereze de metafizică și să se uite înapoi la ea cu superioritate: în timp ce și aici însă, ca la hipodrom, e nevoie s-o cotești la capătul pistei.

21

Victoria prezumtivă a scepticismului. – Să admitem odată punctul de plecare sceptic: presupunând că n-ar exista altă lume, metafizică, și că toate interpretările preluate din metafizică despre singura lume cunoscută nouă ar fi inutilizabile pentru noi, cu ce ochi am privi atunci omul și lucrurile? Asta ne-o putem imagina, e un lucru util, măcar că întrebarea dacă este demonstrat științific de Kant și Schopenhauer ceva metafizic ar putea fi respinsă cândva. Căci, conform probabilității istorice, este foarte bine cu putință ca oamenii, în privința aceasta, să devină odată cu totul și cu totul *sceptici*; în acest caz întrebarea sună astfel: ce configurație o să ia atunci societatea omenească sub influența unui asemenea mod de gândire? Poate că *demonstrarea științifică* a vreunei lumi metafizice e deja atât

de *dificilă*, încât omenirea nu mai scapă de neîncrederea față de această argumentare. Iar când ești neîncrezător față de metafizică, există, în linii mari, aceleași consecințe ca și când aceasta ar fi contestată direct și n-ai mai *avea dreptul* să crezi în ea. Întrebarea istorică privitoare la un mod de gândire nonmetafizic al omenirii rămâne, în ambele cazuri, aceeași.

22

Necredința în "monumentum aere perennius". – Un avantaj esențial pe care îl aduce cu sine stingerea concepțiilor metafizice constă în faptul că individul își privește cu prea strictă atenție scurta durată a vieții și nu primește impulsuri mai puternice să construiască instituții durabile, proiectate pentru veacuri; vrea să culeagă el însuși rodul din pomul pe care îl sădește și de aceea nu-i mai place să planteze acei pomi care pretind o îngrijire regulată și seculară și sunt destinați să țină umbră unor șiruri lungi de generații. Căci concepțiile metafizice dau credința că în ele se află fundamentul ultim și definitiv pe care trebuie obligatoriu să așezi și să construiești de acum înainte orice viitor al omenirii; insul își promovează interesele când, de exemplu, întemeiază o biserică, o mănăstire, asta, așa crede, i se trece la socoteală și i se răsplătește prin veșnica supraviețuire a sufletului, este lucrare la veșnica mântuire a sufletului. – Poate trezi știința o asemenea credință și în rezultatele ei? De fapt, ea are nevoie de îndoială și de neîncredere ca de cei mai fideli aliați; cu toate acestea, suma adevărurilor inviolabile, adică a acelora care supraviețuiesc tuturor furtunilor scepticismului, tuturor dezagregărilor, poate deveni cu timpul într-atât de mare (de pildă, în dietetica sănătății), încât te decizi după aceea să fondezi opere "veșnice". Deocamdată, *contrastul* dintre agitata noastră existență efemeră și liniștea de lungă respirație a epocii metafizice acționează încă prea puternic, fiindcă ambele perioade stau încă prea aproape una de alta; fiecare om traversează singur acum prea multe evoluții interne și externe spre a mai îndrăzni să se aranjeze trainic și o dată pentru totdeauna măcar în vederea duratei propriei sale vieți. Un om cu totul modern, care vrea, bunăoară, să-și construiască o casă, are, legat de aceasta, sentimentul că ar vrea să se zidească de viu într-un mausoleu.

23

Era comparației. – Cu cât mai puțin sunt oamenii legați de datini, cu atât mai mare devine agitația lăuntrică a motivelor, cu atât mai mari, la rându-le și în mod corespunzător, neliniștea exterioară, fluxul haotic de oameni, polifonia aspirațiilor. Pentru cine oare există și azi o constrângere mai severă

de a se lega de un loc, el și urmașii săi? Pentru cine mai există în general ceva care leagă sever? Așa după cum, juxtapuse, sunt imitate toate stilurile artelor, la fel se întâmplă și cu toate nuanțele și genurile de moralitate, de obiceiuri, de culturi. – O asemenea eră își dobândește importanța prin faptul că în ea diversele concepții despre lume, obiceiuri, culturi pot fi comparate și trăite în simultaneitatea lor; ceea ce mai înainte, sub dominația întotdeauna localizată a fiecărei culturi, nu era cu putință, potrivit dependenței tuturor stilurilor artistice de loc și timp. Acum, o amplificare a sentimentului estetic se va decide în mod definitiv între atât de multe forme care se oferă spre comparație: aceasta le va lăsa pe cele mai multe, – adică pe toate cele respinse de un atare sentiment, – să piară. De asemenea, are loc acum o selectare a formelor și obișnuințelor de moralitate superioară, al cărei scop nu poate fi altul decât dispariția moralităților inferioare. Este era comparației! Aceasta este mândria sa, – dar, pe bună dreptate, și suferința sa. Să nu ne temem de această suferință! Mai degrabă să înțelegem dimensiunile misiunii pe care ne-o dă această eră cum numai noi suntem în stare să le vedem: posteritatea ne va binecuvânta pentru asta, – o posteritate care o să se știe superioară atât culturilor naționale închise și originare, cât și culturii comparației, dar va privi cu recunoștință înapoi la ambele genuri de cultură ca la niște antichități respectabile.

24

Posibilitatea progresului. – Când un exeget al vechii civilizații jură să nu mai aibă de-a face cu oamenii care cred în progres, el are dreptate. Căci vechea civilizație își are măreția și valoarea în urma sa, iar cultura istorică te obligă să admiți că ea nu poate fi nicicând revigorată; e nevoie de o insuportabilă stupiditate sau de un fanatism la fel de insuportabil pentru a nega lucrul acesta. Dar oamenii pot decide în *cunoștință de cauză* să-și continue dezvoltarea într-o nouă civilizație, în vreme ce mai înainte s-au dezvoltat inconștient și întâmplător: ei pot să creeze acum condiții mai bune pentru nașterea oamenilor, pentru hrănirea lor, pentru educația și instruirea lor, să administreze economic pământul ca întreg, să echilibreze și să mobilizeze forțele oamenilor în general. Această nouă civilizație conștientă o ucide pe cea veche, care, privită ca întreg, a dus o viață inconștientă de animal și de plantă; ea ucide și neîncrederea față de progres, – el este *posibil*. Vreau să spun: este nechibzuit și aproape absurd să crezi că progresul ar trebui să se petreacă *în mod necesar*; dar cum s-ar putea tăgădui că el este posibil? Dimpotrivă, un progres în sensul și pe calea vechii civilizații nu este nici măcar imaginabil. Dacă fantezia romantică uzează, oricum, și de cuvântul "progres", din rațiunile sale (de ex., ale culturilor naționale închise și originare):

în orice caz, ea împrumută imaginea despre lucrul acesta din trecut; gândirea și reprezentarea ei este în acest domeniu fără nici un fel de originalitate.

25

Morala privată și morala universală. – De când a încetat 5 credința că un dumnezeu conduce în mare destinele lumii și că, în ciuda tuturor cotiturilor aparente ale cărării omenirii, o scoate totuși pe aceasta în chip admirabil la lumină, oamenii trebuie să-și fixeze ei înșiși scopuri ecumenice care să cuprindă tot pământul. Morala mai veche, îndeosebi cea a lui Kant, pretinde de la individ acțiuni pe care le dorim din partea tuturor oamenilor: 10 ceea ce era un lucru frumos și naiv; ca și când oricine ar ști de la sine ce mod de a acționa aduce foloase omenirii în totalitatea ei, care acțiuni, așadar, sunt de dorit în general; e o teorie ca aceea a liberului schimb, care presupune că armonia generală *ar trebui* să se producă de la sine după legi înnăscute ale procesului ameliorativ. Poate că o viitoare trecere în revistă a nevoilor 15 omenirii nu duce neapărat la apariția dorinței ca toți oamenii să acționeze la fel, mai degrabă ar putea fi obligați să-și încredințeze, în interesul unor scopuri ecumenice, pentru întregi perioade ale omenirii, misiuni speciale, poate, după împrejurări chiar ingrate. – În orice caz, dacă omenirea nu urmează a se ruina din cauza unui asemenea guvern global conștient, trebuie găsită mai întâi o 20 *cunoaștere a condițiilor civilizației* care să depășească toate gradele atinse până acum, ca etalon științific pentru scopuri ecumenice. În aceasta constă uriașa misiune a spiritelor mari din veacul următor.

26

Reacțiunea ca progres. – Din când în când apar niște spirite 25 colțuroase, violente și antrenante, dar, cu toate acestea, rudimentare, care evocă magic, încă o dată, o fază apusă a omenirii: ele servesc ca dovadă că noile tendințe, împotriva cărora acționează ele, nu sunt încă destul de puternice, că le lipsește ceva: altfel, acestea s-ar opune mai categoric acelor magicieni. Așa, de pildă, Reforma lui Luther depune mărturie pentru faptul că, în veacul 30 lui, toate zvâcnirile de libertate a spiritului erau încă nesigure, slabe, tinere; știința nu putea încă să-și înalțe capul. Ba chiar întreaga Renaștere apare ca o primăvară timpurie pe care zăpada aproape că o alungă iar. Dar și în secolul nostru metafizica lui Schopenhauer a demonstrat că spiritul științific nu este nici azi destul de puternic: astfel, întreaga concepție despre lume și întreaga 35 simțire umană, medievale și creștine, ar putea celebra încă o dată în doctrina lui Schopenhauer, în pofida anihilării de mult petrecute a tuturor dogmelor creștine, o resurecție. Multă știință răsună în doctrina lui, dar nu ea o domină,

ci vechea și bine cunoscuta "nevoie metafizică". Este, fără îndoială, unul dintre avantajele cele mai mari și absolut inestimabile pe care le dobândim din Schopenhauer faptul că el ne împinge simțirea temporar înapoi, spre forme mai vechi, puternice de reflecție asupra lumii și a oamenilor, la care, altminteri, nici o cărare nu ne-ar duce cu atâta ușurință. Câștigul pentru istorie și dreptate este imens: eu cred că nimănuia nu i-ar putea izbuti astăzi așa de ușor să facă dreptate, fără ajutorul lui Schopenhauer, creștinismului și rudelor sale asiatice: ceea ce este imposibil plecând mai ales de pe terenul creștinismului încă existent. Abia după acest mare *succes al dreptății*, abia după ce am corectat, într-un punct așa de esențial, concepția istorică pe care o comportă Epoca Luminilor, avem dreptul să ducem iarăși mai departe steagul Luminismului – steagul cu cele trei nume: Petrarca, Erasmus, Voltaire. Noi am făcut din reacțiune un progres.

27

Surogat de religie. – Ai impresia că spui ceva bun pe seama unei filozofii când o prezinți ca surogat de religie pentru popor. De fapt, în economia spirituală e nevoie, incidental, de sfere tranzitive de idei; astfel, trecerea de la religie la reflecția științifică este un salt violent și periculos, ceva de neindicat. În această privință, ai dreptate să faci respectiva recomandare. Dar, la urma urmelor, ar trebui totuși să înveți și că nevoile pe care le-a satisfăcut religia și urmează a le satisface acum filozofia nu sunt imuabile; le poți chiar *diminua și eradica*. Să ne gândim, de exemplu, la spaima creștină, la oftatul din pricina stricăciunii lăuntrice, la grija pentru mântuire, – toate niște reprezentări care izvorăsc din erori de judecată și care nu merită a fi satisfăcute, ci nimicite. O filozofie poate fi de folos fie prin faptul că *satisface* și ea acele nevoi, fie prin faptul că le *înlătură*; căci ele sunt nevoi deprinse, limitate vremelnic, care se bazează pe premise ce contrazic pe cele ale științei. Aici, spre a realiza o tranziție, se poate utiliza mult mai bine *arta* pentru a ușura sufletul supraîncărcat de impresii; căci, prin ea, acele reprezentări sunt mult mai puțin întreținute decât printr-o filozofie metafizică. Pornind de la artă, se poate trece apoi mai ușor la o știință filozofică realmente eliberatoare.

28

Cuvinte discreditate. – La o parte cu cuvintele optimism și pesimism, întrebuințate până la saturație! Căci motivul de a le folosi lipsește din zi în zi mai mult: numai flecarii mai au neapărată nevoie de ele azi. Căci, pentru Dumnezeu, la ce bun s-ar vrea cineva optimist, dacă nu are de apărat un dumnezeu care *trebuie* să fi creat cea mai bună dintre lumi, dacă el

însuși este binele și perfecțiunea, – dar care gânditor mai are nevoie de ipoteza unui dumnezeu? – Lipsește însă și orice motiv pentru un crez pesimist, dacă n-ai vreun interes să-l superi pe avocatul lui Dumnezeu, pe teolog sau pe filozoful teologizant, și să susții cu putere afirmația contrară: că răul guvernează,
5 că neplăcerea este mai mare decât plăcerea, că lumea este o cârpăceală, manifestarea unei voințe bolnave de viață. Dar cui îi mai pasă azi de teologi – afară de teologi? – Făcând abstracție de toată teologia și de combaterea ei, este evident că lumea nu este nici bună și nici rea, necum cea mai bună sau cea mai proastă, și că aceste noțiuni de "bine" și "rău" au înțeles numai cu
10 referire la oameni, ba poate, în felul în care sunt întrebuințate de obicei, nu se justifică nici aici: de concepția despre lume infamantă sau apologetică trebuie, în orice caz, să ne debarasăm.

29

Îmbătat de parfumul florilor. – Corabia omenirii, se zice,
15 are un pescaj din ce în ce mai mare, pe măsură ce se încarcă; se crede că omul, cu cât gândește mai profund, cu cât simte mai tandru, cu cât se prețuiește mai tare, cu cât i se mărește distanța față de celelalte animale, – cu cât apare mai clar ca geniu printre animale, – cu atât se va apropia mai mult de adevărata esență a lumii și de cunoașterea ei: lucrul acesta îl face, în realitate, și prin
20 știință, dar socotește că-l face și mai bine prin religiile și artele sale. Acestea sunt, ce-i drept, o floare a lumii, dar în nici un caz nu sunt mai aproape de rădăcina lumii decât e lujerul: pornind de la ele, nu poți înțelege deloc mai bine tocmai esența lucrurilor, deși asta o crede aproape toată lumea. Eroarea l-a făcut pe om atât de profund, de tandru, de inventiv,
25 încât să dea la iveală o asemenea floare ca religiile și artele. Cunoașterea pură ar fi fost incapabilă de așa ceva. Cel ce ne-ar dezvălui esența lumii ne-ar provoca tuturora cea mai neplăcută dezamăgire. Nu lumea ca lucru în sine, ci lumea ca reprezentare (ca eroare) este atât de bogată în semnificații, de adâncă, de minunată, purtând în pântece fericire și nefericire. Rezultatul acesta
30 duce la o filozofie a negării logice a lumii: care, de altfel, se poate împăca la fel de bine cu o afirmare practică a lumii ca și cu contrariul ei.

30

Deprinderi proaste în a trage concluzii. – Cele mai obișnuite paralogisme ale oamenilor sunt acestea: există un lucru, deci el are
35 un drept. Aici se trage o concluzie din viabilitate asupra oportunității, din oportunitate asupra legitimității. Apoi: un punct de vedere te face fericit, deci el este cel adevărat, efectul lui e bun, deci el însuși este bun și adevărat. Aici,

efectului i se atribuie predicatul fericit, bun, cu sensul de folositor, și cauza se înzestrează cu același predicat, bun, dar aici cu sensul de valabil din perspectivă logică. Inversul acestor propoziții sună: un lucru nu se poate impune, conserva, deci el este nedrept; un punct de vedere supără, tulbură, 5 deci el este fals. Spiritul liber, care face prea frecvent cunoștință cu deficiența acestui mod de a concluziona și are de suferit din pricina consecințelor sale, cade adeseori în ispita de a trage concluzii contrare, care, în general, sunt, firește, într-o măsură foarte mare, niște paralogisme: un lucru nu se poate impune, deci el este bun; un punct de vedere creează neajunsuri, neliniștește, 10 deci el este adevărat.

31

Ilogicul, o necesitate. – Printre lucrurile care-l pot duce la disperare pe un gânditor se află și recunoașterea că ilogicul îi este necesar omului și că din ilogic iau naștere multe lucruri bune. Faptul acesta este atât 15 de puternic înrădăcinat în pasiuni, în limbă, în artă, în religie și, în general, în tot ce conferă vieții valoare, încât nu-l poți smulge fără a vătăma iremediabil aceste lucruri frumoase. Numai oamenii prea naivi sunt aceia care pot crede că natura omului ar putea fi modificată într-una pur logică; dacă însă ar fi să existe o gradație a apropierii de acest țel, câte n-ar trebui să se piardă pe 20 această cale! Până și omul cel mai rațional are nevoie, din timp în timp, să se întoarcă la natură, adică la poziția sa inițială, ilogică, față de toate lucrurile.

32

A fi nedrepți, o necesitate. – Toate judecățile asupra valorii 25 vieții sunt desfășurate ilogic și, de aceea, sunt nedrepte. Impuritatea judecății rezidă, în primul rând, în felul în care se prezintă materialul, adică foarte lacunar, în al doilea rând, în felul în care se formează din acesta suma și, în al treilea rând, în faptul că fiecare parte, luată separat, a materialului este, la rândul ei, rezultatul unei cunoașteri nonpure, și aceasta, într-adevăr, dintr-o 30 necesitate absolută. Nici o informație, bunăoară, despre un om, oricât ne-ar fi el de apropiat, nu poate fi completă, încât să avem un drept logic la o evaluare globală a lui; toate evaluările sunt precipitate și trebuie să fie așa. În sfârșit, măsura cu care noi măsurăm, adică ființa noastră, nu este o mărime invariabilă, noi avem umori și oscilări, și totuși noi ar trebui să ne cunoaștem pe noi înșine 35 ca măsură fixă, pentru a evalua drept raportul unui lucru oarecare cu noi. Poate o să rezulte din toate acestea că n-ar trebui să judecăm deloc; numai de s-ar putea trăi fără a evalua, fără a avea antipatii și simpatii! – căci orice

antipatie este în legătură cu o evaluare, la fel orice simpatie. Un impuls spre ceva sau împotriva a ceva, fără un sentiment de a avea ceea ce este avantajos, de a evita ceea ce este dăunător, un impuls fără un tip de evaluare în cunoștință de cauză a valorii scopului nu există la om. Noi suntem din capul locului ființe ilogice și, de aceea, nedrepte și *ne putem da seama de asta*: iată una dintre cele mai mari și de nerezolvat dizarmonii ale existenței.

33

Eroarea în privința vieții, o necesitate pentru viață. – Orice credință în valoarea și demnitatea vieții nu se bazează pe o gândire pură; ea este posibilă numai prin faptul că participarea la viața generală și la suferința omenirii este foarte slab dezvoltată în individ. Nici oamenii mai deosebiți, care gândesc, în general, dincolo de propria persoană, nu iau în considerație această viață generală, ci părți delimitate ale ei. Dacă înțelegi să-ți îndrepți atenția mai cu seamă asupra excepțiilor, vreau să spun asupra talentelor mari și a sufletelor curate, dacă iei nașterea lor drept scop al întregii evoluții a lumii și te bucuri de acțiunea lor, atunci poți crede în valoarea vieții, tocmai fiindcă, în felul acesta, îi *treci cu vederea* pe ceilalți oameni: așadar, nu gândești pur. Și, la fel, când îi iei în considerație, într-adevăr, pe toți oamenii, dar nu le admiți decât o categorie de instincte, pe cele mai puțin egoiste, și îi scuzi în privința celorlalte instincte: atunci poți spera iarăși ceva de la omenire în ansamblul ei și, în această privință, să crezi în valoarea vieții: deci și în acest caz prin impuritatea gândirii . Dar oricum te-ai comporta, ești, prin această comportare, o *excepție* printre oameni. Or, tocmai cei mai mulți oameni suportă viața fără să crâcnească excesiv și *cred*, prin urmare, în valoarea existenței, însă tocmai prin faptul că fiecare vrea și se afirmă singur și nu iese din sine ca acele excepții: tot ce este extrapersonal nu-i perceptibil pentru ei deloc sau, mai mult, ca o umbră slabă. Așadar, pentru omul obișnuit, de rând, valoarea vieții se bazează doar pe faptul că el se consideră mai important decât lumea. Marea lipsă de fantezie de care el suferă face să nu se poată transpune în alte ființe și, de aceea, participă extrem de puțin la soarta și suferința lor. *Cel ce*, dimpotrivă, ar putea participa cu adevărat la asta ar trebui să nu mai creadă în valoarea vieții; dacă ar izbuti să cuprindă și să simtă în sine conștiința globală a omenirii, s-ar prăbuși cu un blestem asupra existenței, – căci omenirea, în general, *nu* are niște scopuri, în consecință, omul, luând în considerare întregul parcurs, nu-și poate găsi în acesta consolarea și reazemul, ci disperarea. Dacă în tot ce face are în vedere cea de pe urmă lipsă de finalitate a oamenilor, atunci propria lui acțiune capătă în ochii săi caracter de risipă. Dar a se simți ca omenire (și nu numai ca

individ) la fel de *risipit* precum vedem risipită de natură fiecare floare în parte este un sentiment mai presus de toate sentimentele. – Cine însă este capabil de aceasta? În mod sigur, doar un poet: și poeții știu întotdeauna să se consoleze.

34

Spre liniștire. – Dar, în felul acesta, filozofia noastră nu devine tragedie? Adevărul nu devine ostil vieții, mai binelui? O întrebare parcă ne apasă greu pe limbă și totuși nu vrea să prindă grai: dacă *ai putea* rămâne, în mod conștient, în neadevăr? sau, în caz că asta *ar trebui*, dacă n-ar fi atunci de preferat moartea? Căci un trebuie nu mai există; morala, în măsura în care era un trebuie, este, oricum, distrusă de felul nostru de reflecție la fel ca religia. Cunoașterea poate admite ca motive doar plăcerea și neplăcerea, folosul și paguba: dar cum se vor împăca aceste motive cu simțul adevărului? Dar și ele vin în atingere cu erori (atâta cât, așa după cum s-a spus, simpatia și antipatia și foarte nedreptele lor măsurări determină în mod esențial plăcerea și neplăcerea noastră). Întreaga viață umană este adânc scufundată în neadevăr; individul n-o poate scoate afară din această fântână fără să se supere, din cea mai profundă rațiune, pe trecutul său, fără a-și găsi inepte motivele prezente, precum acela al onoarei, și fără a contrapune bătaie de joc și dispreț pasiunilor ce îmboldesc spre viitor și spre o fericire în cadrul lui. E adevărat oare că ar mai rămâne un singur mod de a gândi, care ar atrage după sine, ca rezultat personal, disperarea, ca rezultat teoretic, o filozofie a distrugerii? – Eu cred că decizia în privința efectului cunoașterii este dată de *temperamentul* unui om: aș putea să-mi imaginez, la fel de bine ca efectul acela descris și posibil la naturile singulare, un altul, în virtutea căruia ar lua naștere o viață mult mai simplă, mai curățită de afecte decât este cea actuală: așa încât la început, într-adevăr, vechile motive ale dorinței mai aprinse ar avea încă putere, din vechea obișnuință ereditară, treptat însă, sub înrâurirea cunoașterii purificatoare, ar slăbi. La urmă ai trăi printre oameni și cu tine însuți ca în *natură*, fără laudă, reproșuri, patimă, desfătându-te cu multe, ca la un spectacol de care până acum ai avut doar a te teme. Ai scăpa de emfază și n-ai mai simți îmboldirea gândului că nu ești numai natură sau că ești mai mult decât natură. Firește, pentru aceasta ar fi necesar, cum am spus, un temperament bun, un suflet întărit, blând și, în definitiv, senin, o dispoziție care n-ar avea nevoie să se păzească de perfidie și de izbucniri neașteptate și, în manifestările ei, n-ar purta în sine nici urmă de ton mârâitor și înrăire, – acele cunoscute caracteristici supărătoare ale câinilor și oamenilor bătrâni care au stat multă vreme în lanț. Mai curând, un om căruia i-au căzut

obișnuitele cătușe ale vieții în așa măsură, încât nu continuă să trăiască decât pentru a cunoaște tot mai bine, trebuie să poată renunța fără invidie și disperare la multe lucruri, chiar la aproape tot ce are valoare pentru ceilalți oameni, trebuie să-i a j u n g ă , drept cea mai de dorit stare, plutirea aceea liberă și neînfricată
5 pe deasupra de oameni, moravuri, legi și evaluări tradiționale ale lucrurilor. Bucuria acestei stări îi place s-o împărtășească și, poate, nu a r e nimic altceva de împărtășit, – și aici, firește, mai este loc de o privațiune, de o renunțare. Dar dacă totuși vrei mai mult de la el, atunci, refuzând binevoitor din cap, el va indica spre fratele său, omul liber al faptei, și poate nu va ascunde puțină
10 ironie: căci "libertatea" acestuia este de o natură particulară.

Capitolul al doilea
Pentru istoria sentimentelor morale

35

Avantajele observației psihologice. – Că meditația asupra omenescului, prea omenescului – sau, cum sună expresia mai savantă: asupra observației psihologice – ține de mijloacele grație cărora ai putea să-ți ușurezi povara vieții, că exersarea în arta aceasta conferă prezență de spirit în situații dificile și recreare în cadrul unui mediu plicticos, chiar faptul că ai putea să culegi sentințe de pe cele mai spinoase și dezagreabile trasee ale propriei vieți și să te simți astfel puțin mai bine: asta se bănuia, se știa – în secolele trecute. De ce a uitat-o veacul acesta, în care, cel puțin în Germania, ba chiar în Europa, sărăcia observației psihologice iese prin multe semne în vileag? Nu tocmai în roman, nuvelă și reflecția filozofică, – acestea sunt opera oamenilor de excepție; ci mai mult în judecarea evenimentelor și a personalităților publice: înainte de toate însă lipsește arta analizei și a sintezei psihologice de la întrunirile tuturor claselor, unde se vorbește mult, ce-i drept, despre oameni, dar deloc *despre om*. De ce totuși lăsăm să ne scape cel mai bogat și mai inofensiv subiect de conversație? De ce nu-i mai citim nici măcar pe marii maeștri ai sentinței psihologice? – căci, vorbind fără nici o exagerare: omul instruit care l-a citit pe La Rochefoucauld și pe afinii săi întru spirit și artă se întâlnește rar în Europa; și mult mai rar încă acela care îi cunoaște și nu-i denigrează. Probabil însă că și acest cititor neobișnuit se va bucura mult mai puțin de ei decât ar trebui să-i ofere forma adoptată de acei artiști; căci nici mintea cea mai fină nu este capabilă să aprecieze cum se cuvine arta șlefuirii sentințelor, dacă ea însăși nu este educată pentru așa ceva și n-a concurat în cadrul acelei arte. Fără o asemenea deprindere practică socotești această creare și modelare mai ușoară decât este, nu simți destul de acut ceea ce este reușit și fermecător. De aceea cititorii actuali de sentințe găsesc în ele o plăcere relativ insignifiantă, ba chiar abia dacă simt un gust plăcut în gură, încât li se întâmplă întocmai ca privitorilor de rând ai cameelor: laudă fiindcă nu pot iubi și sunt repede gata să admire, dar și mai repede s-o ia la fugă.

36

Obiecție. – Sau ar trebui să fie taxată negativ acea aserțiune conform căreia observația psihologică ar face parte din stimulentele, din medicamentele şi din purgativele existenței? Ar trebui să fim destul de convinşi
5 de consecințele neplăcute ale acestei arte pentru a abate acum de la ea, în mod ostentativ, privirea celor ce se formează? De fapt, o anumită credință oarbă în bunătatea naturii umane, o aversiune înrădăcinată față de analiza actelor omeneşti, un fel de pudoare în privința goliciunii sufletului pot fi realmente, pentru fericirea totală a unui om, nişte lucruri mai de dorit decât
10 acea calitate, benefică în cazuri izolate, a acuității psihologice; şi, poate, credința în bine, în acte şi oameni virtuoşi, într-o abundență de bunăvoință impersonală în lume i-a făcut pe oameni mai buni, în măsura în care i-a făcut mai puțin neîncrezători. Când îi imităm cu entuziasm pe eroii lui Plutarh şi simțim o repulsie la sesizarea motivelor îndoielnice ale acțiunii lor, aceasta nu
15 avantajează, de fapt, adevărul, ci binele societății omeneşti: eroarea psihologică şi, în general, letargia din acest domeniu ajută omenirea să progreseze, în vreme ce cunoaşterea adevărului câştigă, poate, mai mult prin forța stimulatoare a unei ipoteze, aşa cum a pus-o La Rochefoucauld în fruntea primei ediții a cărții sale "Sentences et maximes morales": "Ce que le monde
20 nomme vertu n'est d'ordinaire qu'un fantôme formé par nos passions, a qui on donne un nom honête pour faire impunément ce qu'on veut."* La Rochefoucauld şi ceilalți maeştri francezi ai analizei sufletului (cărora li s-a alăturat de curând şi un german, autorul "Observațiilor psihologice") seamănă cu trăgătorii care ochesc precis şi nimeresc de fiecare dată drept în punctul
25 negru, – dar în punctul negru al naturii omeneşti. Dibăcia lor stârneşte uimire, însă un spectator care nu este călăuzit de spiritul ştiinței, ci de acela al iubirii de oameni sfârşeşte prin a blestema o artă ce pare a sădi în sufletele oamenilor simțul discreditării şi al suspiciunii.

37

30 Cu toate acestea. – Aşa după cum s-ar prezenta în momentul de față bilanțul pozitiv şi negativ: în stadiul actual al unei anumite ştiințe independente, a devenit necesară resuscitarea observației morale, iar de aspectul înfiorător al mesei de disecție psihologică şi al bisturielor şi al penselor sale omenirea nu poate fi cruțată. Căci aici este stăpână acea ştiință care se

---

* *În fr. în original: "Sentințe şi maxime morale": "Ceea ce lumea numeşte virtute nu este, de obicei, decât o fantomă plăsmuită de pasiunile noastre, căreia i se dă un nume convenabil, pentru a face, fără urmări grave, ceea ce vrem." (n.t.)*

interesează de originea şi istoria aşa-ziselor sentimente morale şi care, în mersul ei înainte, are de pus şi de rezolvat încurcatele probleme sociologice: – filozofia mai veche nu le cunoaşte deloc pe acestea din urmă şi a evitat mereu, subt pretexte meschine, cercetarea originii şi a istoriei sentimentelor morale. Cu ce urmări: asta se poate vedea acum foarte clar, după ce este demonstrat, pe baza multor exemple, cum erorile celor mai mari filozofi îşi au, de regulă, punctul de plecare într-o interpretare greşită a anumitor acte şi sentimente omeneşti, aşa după cum, pe temeiul unei analize eronate, de exemplu a aşa-numitelor acte non-egoiste, se construieşte o etică falsă, apoi, de hatârul acesteia, sunt chemate iarăşi în ajutor religia şi vraiştea mitologică, şi, în cele din urmă, umbrele acestor spirite tulburi cad şi în fizică şi în considerarea globală a lumii. Dar, o dată stabilit că superficialitatea observaţiei psihologice a întins şi continuă să întindă cele mai periculoase curse judecăţii şi deducţiei umane, e nevoie acum de acea perseverenţă a muncii care nu oboseşte să îngrămădească pietre peste pietre, pietricele peste pietricele, e nevoie de un eroism reţinut pentru a nu te ruşina de o asemenea muncă modestă şi pentru a înfrunta orice dispreţuire a ei. E adevărat: nenumărate şi diverse constatări despre ceea ce este omenesc şi prea omenesc au fost făcute şi enunţate pentru prima oară în cercuri sociale care erau obişnuite să aducă orice fel de sacrificii nu cunoaşterii ştiinţifice, ci unei cochetării spirituale; iar parfumul acelei patrii vechi a sentinţei moraliste – un parfum foarte seducător – s-a lipit aproape indisolubil de întreaga specie: aşa încât, din pricina lui, omul de ştiinţă trădează involuntar oarecare neîncredere faţă de această specie şi faţă de seriozitatea ei. Dar ajunge cu referirile la consecinţe: căci de pe acum începe să se vadă ce rezultate dintre cele mai serioase prind contur pe terenul observaţiei psihologice. Care este totuşi formularea principală la care ajunge unul dintre cei mai cutezători şi mai reci gânditori, autorul cărţii "Despre originea sentimentelor morale", graţie analizelor sale incisive şi pătrunzătoare cu privire la acţiunea umană? "Omul moral, spune el, nu stă mai aproape de lumea inteligentă (metafizică) decât omul fizic." Propoziţia aceasta, ajunsă tăioasă şi călită sub loviturile ciocanului cunoaşterii istorice, poate că va servi odată, într-un viitor oarecare, drept secure ce va curma din rădăcină "nevoia metafizică" a oamenilor, – cine ar şti să spună dacă m a i m u l t spre binecuvântarea decât spre blestemul binelui general? – dar, în orice caz, ca o propoziţie având cele mai grave urmări, fecundă* şi înspăimântătoare** totodată, şi privind lumea cu chipul acela dublu pe care îl au toate marile cunoaşteri.

---

*fruchtbar

**furchtbar

38

În ce măsură, folositoare. – Așadar: dacă observația psihologică aduce oamenilor mai multe foloase ori mai multe daune, lucrul acesta rămâne, oricum, indecis; dar e sigur că ea este necesară, fiindcă știința nu se poate lipsi de ea. Știința însă nu acordă nici o atenție scopurilor ultime, la fel de puțin precum o face natura: ci, așa după cum aceasta realizează incidental niște lucruri dintr-o supremă oportunitate, fără să le fi vrut, tot așa și știința veritabilă, *ca imitare a naturii în concepte*, va promova incidental, ba chiar repetat, ceea ce este folositor și bine pentru oameni și va atinge oportunul, – dar, de asemenea, *fără să-l fi vrut*. Cel ce, la suflul unui astfel de mod de a reflecta, se simte însă ca în toiul iernii, acela n-are, poate, decât prea puțin foc într-însul: s-ar putea totuși uita înapoi și va zări niște boli pentru care e nevoie de comprese cu gheață și niște oameni care într-atât sunt de "plămădiți" din văpaie și spirit, încât de-abia dacă găsesc pe undeva aerul destul de rece și tăios pentru ei. În plus: așa cum niște indivizi și popoare prea serioase manifestă o nevoie de frivolitate, așa cum alții prea excitabili și versatili au nevoie uneori de greutăți apăsătoare pentru sănătatea lor: n-ar trebui oare ca noi, oamenii *mai de duh* ai unei epoci care, în mod evident, izbucnește din ce în ce mai mult în flăcări, să punem mâna necesarmente pe toate mijloacele de stingere și de răcorire existente, pentru a rămâne măcar noi tot așa de statornici, de inocenți și de cumpătați precum încă suntem și, în felul acesta, poate, pentru a fi buni cândva să-i servim acestei epoci drept oglindă și conștiință de sine? –

39

Fabula despre libertatea inteligibilă. – Istoria sentimentelor în virtutea cărora îl facem pe cineva răspunzător, deci a așa-numitelor sentimente morale, se desfășoară în următoarele faze principale. Mai întâi se numesc bune sau rele diferite acte, fără nici o referire la motivele lor, ci exclusiv din pricina consecințelor folositoare sau dăunătoare. Curând se uită însă originea acestor denumiri și rămâne impresia că însușirea de "bine" sau "rău" este inerentă actelor însine, fără a lua în considerare urmările acestora: făcând aceeași greșeală, după care limba desemnează de la sine ca tare piatra, ca verde pomul – deci luând drept cauză ceea ce este efect. După care proprietatea de a fi bun sau rău se transferă motivelor, iar faptele se consideră în sine ca ambigue din punct de vedere moral. Se merge mai departe și predicatul bine sau rău nu se mai dă fiecărui motiv în parte, ci întregii ființe a unui om, din care motivul răsare ca o plantă din pământ. În felul acesta, omul se face responsabil, rând pe rând, de efectele sale, apoi de

actele sale, după aceea de motivele sale și, la urmă, de ființa sa. Acum se descoperă, în sfârșit, că nici această ființă nu poate purta răspunderea, în măsura în care ea este consecință absolut necesară și concrește din elementele și influențele unor lucruri trecute și prezente: așadar, că omul nu trebuie făcut responsabil pentru nimic, nici pentru ființa lui, nici pentru motivele lui, nici pentru actele lui, nici pentru efectele lui. Cu aceasta s-a ajuns la recunoașterea că istoria sentimentelor morale este istoria unei erori, a erorii despre responsabilitate: ca una care se bazează pe eroarea despre libertatea voinței. – Schopenhauer, dimpotrivă, conchide astfel: întrucât anumite acte atrag după sine *indispoziții* ("conștiința vinovăției"), trebuie să existe o responsabilitate; căci pentru aceste indispoziții n-ar exista nici *un motiv*, dacă toată acțiunea omului nu s-ar desfășura cu necesitate – cum se desfășoară în fapt și chiar și în viziunea acestui filozof –, ci omul însuși ar ajunge cu aceeași necesitate la întreaga sa *ființă*, – ceea ce Schopenhauer neagă. Din realitatea acelor indispoziții, Schopenhauer crede că poate demonstra o libertate pe care omul ar trebui s-o fi făcut într-un fel sau altul, ce-i drept, nu cu privire la acte, ci cu privire la ființă: așadar, libertate de a *fi* așa sau așa, nu de a *acționa* așa sau așa. Din esse*, sfera libertății și a responsabilității, rezultă, după părerea lui, operari**, sfera strictei cauzalități, necesități și iresponsabilități. Indispozițiile respective s-ar referi în aparență la operari – în măsura în care ar fi eronate – , în realitate însă ele se referă la esse, care ar fi actul unei voințe libere, cauza fundamentală a existenței unui individ; omul ar deveni ceea ce *ar vrea* să devină, voia lui ar fi anterioară existenței sale. – Aici se trage concluzia greșită că legitimarea, *admisibilitatea* rațională a indispozițiilor este dedusă din realitatea acestor indispoziții; și, pornind de la acea concluzie greșită, Schopenhauer ajunge la fantastica ei urmare logică despre așa-zisa libertate inteligibilă. Dar indispozițiile după acțiune nu trebuie să fie neapărat raționale: nici nu sunt, în mod sigur, căci se bazează pe presupunerea că nici fapta n-ar trebui să aibă loc în chip necesar. Așadar: omul este cuprins de căință și remușcări fiindcă se consideră liber, iar nu fiindcă este liber. – În plus, aceste indispoziții sunt ceva cu care te poți deprinde, la mulți oameni nu apar deloc în legătură cu actele care multor altora li le provoacă. Ele sunt un lucru variabil, condiționat de evoluția moralei și a civilizației și există, poate, numai într-o perioadă relativ scurtă a istoriei universale. – Nimeni nu este responsabil pentru faptele sale, nici pentru ființa sa; a judeca este totuna cu a fi nedrept. Lucru

**În lat. în original: "a fi" (n.t.).*

***În lat. în original: "a opera, a face, a acționa" (n.t.).*

valabil și în cazul în care individul se judecă pe sine însuși. Propoziția este limpede ca lumina soarelui și, în ciuda acestui fapt, toată lumea preferă să se retragă în umbră și în neadevăr: de teama urmărilor.

40

5 Supraanimalul. – Fiara din noi vrea să fie mințită; morala este minciună convențională, pentru a nu fi sfâșiați de ea. Fără erorile care zac în supozițiile moralei, omul ar fi rămas animal. Așa însă, el s-a considerat ceva superior și și-a impus legi mai severe. De aceea manifestă ură față de treptele rămase mai aproape de animalitate: ceea ce explică disprețuirea de altădată 10 a sclavului, văzut ca un neom, ca un lucru.

41

Caracterul neschimbător. – Că ar fi neschimbător caracterul nu este un fapt adevărat în sensul strict; teza aceasta populară înseamnă mai degrabă doar că, în scurta viață a unui om, motivele care exercită o influență 15 asupra lui nu pot săpa, de regulă, destul de adânc pentru a distruge trăsăturile imprimate de multe milenii. Dacă însă ne-am imagina un om de optzeci de mii de ani, am întâlni la el chiar un caracter absolut schimbător: încât s-ar dezvolta din el, unul după altul, o sumedenie de indivizi diferiți. Scurtimea vieții omenești stimulează multe afirmații greșite cu privire la caracteristicile omului.

20 42

Ordinea valorilor* și morala. – O dată acceptată, ierarhia valorilor, după care un egoism inferior, superior sau suprem vrea una ori alta, decide asupra faptului de a fi moral sau de a fi imoral. A prefera o valoare inferioară (bunăoară, plăcerea simțurilor) uneia apreciate ca superioară (de 25 pildă, sănătatea) trece drept imoral, tot așa a prefera libertății traiul bun. Ierarhia valorilor nu este însă în toate timpurile una fixă și egală; dacă vreunul preferă dreptății răzbunarea, el este moral după criteriul unei civilizații anterioare, și imoral după acela al celei de azi. "Imoral" înseamnă, așadar, că cineva nu simte încă, sau nu încă destul de puternic, motivele mai înalte, mai subtile, 30 mai spirituale pe care le-a adus noua civilizație din momentul respectiv: el desemnează un înapoiat, dar întotdeauna numai ca diferență de grad. – Ierarhia valorilor însăși nu este stabilită și modificată conform unor puncte de vedere morale; însă, desigur, conform celor fixate de ea de fiecare dată, se decide dacă o acțiune este morală sau imorală.

**În text:* Güter *"bunuri, averi, calități, virtuți" (n.t.).*

43

O a m e n i i c r u z i , n i ș t e î n a p o i a ț i . – Oamenii care sunt astăzi cruzi trebuie să treacă pentru noi drept niște faze relicte ale unor c i v i l i z a ț i i a n t e r i o a r e : muntele omenirii dezvăluie aici formațiunile mai adânci care, altminteri, zac ascunse. Sunt oameni înapoiați, al căror creier, cu toate cele ce s-au putut întâmpla în decursul procesului ereditar, nu s-a dezvoltat atât de sensibil și multilateral. Ei ne arată ce a m f o s t noi cu toții și ne fac să ne îngrozim: dar ei înșiși sunt la fel de puțin răspunzători precum o bucată de granit pentru faptul că este granit. În creierul nostru trebuie să se afle și adâncituri și circumvoluțiuni care corespund modului respectiv de gândire, așa cum în forma diverselor organe omenești se zice că s-ar găsi amintiri ale stadiilor de pește. Dar adânciturile și circumvoluțiunile acestea nu mai constituie albia în care se rostogolește azi fluviul simțirii noastre.

44

R e c u n o ș t i n ț ă ș i r ă z b u n a r e . – Motivul pentru care cel puternic este recunoscător e acesta. Binefăcătorul său a atentat oarecum, prin binefacerea lui, la sfera celui puternic și s-a introdus în ea: acum, la rândul lui și ca răsplată, el atentează la sfera binefăcătorului prin actul de recunoștință. E o formă mai atenuată de răzbunare. Fără a avea satisfacția recunoștinței, cel puternic s-ar fi dovedit neputincios, și pentru viitor ar fi trecut ca atare. De aceea, orice societate a celor buni, adică a celor puternici la origine, așază recunoștința între cele dintâi datorii. – Swift a afirmat în treacăt că oamenii sunt recunoscători în aceeași proporție în care nutresc răzbunare.

45

D u b l a p r e i s t o r i e a b i n e l u i ș i a r ă u l u i . – Noțiunea de bine și de rău are o dublă preistorie: anume, o d a t ă în sufletul neamurilor și al castelor dominante. Cel ce are puterea de a răsplăti, binele cu bine, răul cu rău, și chiar practică de-adevărat răsplătirea, deci este recunoscător și răzbunător, acela este numit bun; cel ce este slab și nu poate răsplăti trece drept rău. Ca om bun aparții celor "buni", unei comunități care are sentimentul colectivității, fiindcă toți indivizii sunt întrețesuți unii cu alții prin spiritul răsplătirii. Ca om rău aparții celor "răi", unei gloate de supuși, de neputincioși care n-au sentimentul colectivității. Cei buni formează o castă, cei răi o masă ca praful. Bun și rău este, pentru o bună bucată de vreme, totuna cu nobil și sărac, stăpân și sclav. Dimpotrivă, dușmanul nu este privit ca om rău: el poate răsplăti.

Troianul și grecul, la Homer, sunt amândoi buni. Nu cel ce ne pricinuiește daune, ci acela care este vrednic de dispreț trece drept rău. În comunitatea celor buni, binele se moștenește; este cu neputință să răsară un om rău din pământ așa de bun. Dacă totuși vreunul dintre cei buni face un lucru nevrednic de cei buni, se recurge la subterfugii; de exemplu, se aruncă vina pe vreun zeu, spunând: l-a pedepsit pe cel bun cu orbirea și nebunia. – Apoi în sufletul celor oprimați, al celor lipsiți de putere. Aici, orice alt om trece drept ostil, brutal, exploatator, crud, viclean, fie el nobil sau sărac; rău este cuvântul care caracterizează omul, ba chiar orice viețuitoare pe care o presupui, cum ar fi, de exemplu, un zeu; omenesc, divin au aceeași valoare cu diabolic, rău. Semnele de bunătate, de ajutorare, de milă sunt receptate cu teamă ca perfidie, ca preludiu al unui deznodământ cumplit, ca amețire și înșelăciune, pe scurt, ca răutate rafinată. Cu un asemenea mod de gândire a individului, greu poate lua naștere o comunitate, cel mult forma cea mai primitivă a acesteia: așa încât peste tot unde domnește această concepție despre bine și rău, declinul indivizilor, al neamurilor și al raselor lor este aproape. – Moralitatea noastră de azi e crescută pe solul neamurilor și al castelor stăpânitoare.

46

Compătimirea mai puternică decât pătimirea. – Există cazuri în care compătimirea este mai puternică decât pătimirea propriu-zisă. Noi simțim, de pildă, mai dureros când un prieten de-al nostru se face vinovat de ceva infam decât atunci când facem noi înșine acest lucru. O dată, din cauză că noi credem în puritatea caracterului său mai mult decât el; apoi, dragostea noastră pentru el este, probabil tocmai din pricina acestei credințe, mai puternică decât iubirea lui pentru el însuși. Chiar dacă, în realitate, egoismul lui suferă acum mai mult decât egoismul nostru, în măsura în care el trebuie să suporte mai adânc urmările negative ale vieții sale, atunci ceea ce este nonegoist în noi – cuvântul acesta nu trebuie înțeles niciodată în mod strict, ci doar ca o facilitate de exprimare – este afectat de vinovăția lui mai puternic decât ceea ce este nonegoist în el.

47

Ipohondric. – Există oameni care, din compasiune și grijă pentru o altă persoană, ajung ipohondri; felul de compătimire care se naște în modul acesta nu-i altceva decât o boală. Astfel, există și o ipohondrie creștină, care-i cuprinde pe acei oameni singuratici, cu trăiri religioase, care-și reprezintă mereu suferința și moartea lui Cristos.

48

Economia bunătății. – Bunătatea și iubirea, ca cele mai tămăduitoare ierburi și forțe în relațiile dintre oameni, sunt niște descoperiri așa de prețioase, încât ușor ți-ai putea dori să procedezi cât se poate de
5 economicos în întrebuințarea acestor balsamuri: dar lucrul acesta este imposibil. Economia bunătății este visul celor mai îndrăzneți utopiști.

49

Bunăvoință. – Printre lucrurile mici, dar infinit de frecvente și, de aceea, foarte eficace, cărora știința are să le acorde o atenție mai mare decât
10 lucrurilor mari și rare, trebuie să se numere și bunăvoința; am în vedere acele expresii ale amabilității în viața socială, acel zâmbet din privire, acele strângeri de mână, acea atmosferă plăcută de care este înconjurată, de obicei, orice manifestare omenească. Fiecare învățător, fiecare funcționar adaugă aceste ingrediente la ceea ce este datorie pentru el; este menținerea continuă în
15 funcțiune a omenirii, cumva undele luminii ei în care crește totul; mai ales în cercul cel mai îngust, în sânul familiei, înverzește și înflorește viața exclusiv prin acea bunăvoință. Blândețea, amabilitatea, politețea inimii sunt efluviile mereu curgătoare ale instinctului nonegoist și au pus umărul la construirea civilizației mult mai puternic decât acele expresii mult mai renumite ale lui
20 care se numesc compătimire, milostivire și devotament. Dar noi obișnuim să le minimalizăm și, într-adevăr: nu-i chiar așa de mult nonegoism în ele. Suma acestor doze infime este totuși enormă, forța lor globală este una dintre cele mai puternice forțe. – De asemenea, în lume se află mult mai multă fericire decât văd ochii tulburi: mai ales dacă facem o socoteală corectă și nu uităm,
25 îndeosebi, toate acele momente plăcute de care este plină fiecare zi din orice viață umană, chiar și din cea mai strâmtorată.

50

Să vrei să trezești compasiune. – La Rochefoucauld o nimerește bine, fără îndoială, în cel mai remarcabil pasaj din autoportretul
30 său (tipărit prima oară în 1658), când îi avertizează pe toți cei ce au minte în privința compasiunii, când îi sfătuiește s-o lase oamenilor din popor, care au nevoie de pasiuni (fiindcă acestea nu sunt determinate de rațiune), pentru a reuși să-i ajute pe cei suferinzi și a interveni energic la nevoie; pe când compasiunea, după părerea lui (și a lui Platon), istovește sufletul. Firește, ar
35 trebui să arătăm compasiune, dar să ne ferim s-o avem: căci nefericiții ar fi așa de tâmpiți, încât, arătându-le compasiune, asta ar fi pentru ei cel mai mare bine de pe lume. – Se poate, eventual, avertiza și mai puternic în

privința faptului de a avea milă, înțelegând acea nevoie a nefericiților nu tocmai ca tâmpenie și deficiență intelectuală, un fel de alienare mintală pe care o comportă nefericirea (și așa pare, în orice caz, că o înțelege La Rochefoucauld), ci ca ceva cu totul altfel și mai grav. Să-i observăm mai degrabă pe copiii care plâng și țipă *ca să* fie compătimiți și care, de aceea, pândesc momentul în care starea lor poate sări în ochi; să trăim în contact cu bolnavi și deprimați mintal și să ne întrebăm dacă lamentarea și văicăreala elocventă, exhibarea nefericirii nu urmăresc, în fond, scopul *de a pricinui durere* celor prezenți: compătimirea pe care aceia o manifestă atunci este o consolare pentru cei slabi și suferinzi în măsura în care ei recunosc în aceasta că mai *au* totuși cel puțin o *putere*, cu toată slăbiciunea lor: *puterea de a pricinui durere*. Cel nefericit capătă un fel de plăcere din sentimentul superiorității pe care compătimirea i-l conștientizează; vanitatea lui crește, el tot mai este destul de important ca să provoace lumii durere. Așadar, setea de compasiune este o sete de a fi încântat de propriul eu, și aceasta pe cheltuielile semenilor săi; ceea ce-l arată pe om în toată brutalitatea celui mai intim eu iubit al său: nu însă chiar în "tâmpenia" lui, cum crede La Rochefoucauld. – În conversația din societate sunt puse trei sferturi din totalitatea întrebărilor și sunt date tot atâtea răspunsuri, pentru a-i pricinui o cât de mică durere interlocutorului; de aceea tânjesc atâția oameni după societate: ea le dă sentimentul forței lor. Prin astfel de doze nenumărate, dar mici, prin care se impune răutatea, ea este un puternic stimulent al vieții: la fel cum bunăvoința, răspândită în aceeași formă prin lumea omenească, este remediul oricând la dispoziție. – Dar oare vor exista mulți oameni cinstiți care să admită că pricinuirea durerii face plăcere? că nu arareori ne distrăm – și ne distrăm bine – jignindu-i pe alți oameni, cel puțin în gând, și trăgând în ei cu alicele micii răutăți? Cei mai mulți sunt prea necinstiți, iar câțiva oameni sunt prea buni ca să știe ceva despre acest pudendum*; aceștia pot, oricum, să nege prin aceasta că Prosper Mérimée are dreptate când zice: "Sachez aussi qu'il n'y a rien de plus commun que de faire le mal pour le plaisir de le faire."**

51

Cum devine aparența existență. – Nici în durerea cea mai profundă, actorul nu poate înceta, la urma urmelor, să se gândească la impresia făcută de persoana sa și la întregul efect scenic, bunăoară nici chiar la înmormântarea copilului său; el își va plânge propria durere și manifestările ei ca

---

**Latinism în text, transcris* Pudendum *: "lucru rușinos" (n.t.).*

***În fr. în text:: Să știți, de asemenea, că nu există nimic mai banal decât să faci răul pentru plăcerea de a-l face. (n. t.)*

propriul său spectator. Ipocritul, care joacă mereu unul și același rol, încetează până la urmă să fie ipocrit; de pildă, preoții, care, ca bărbați tineri, de obicei sunt, conștienți sau inconștienți, ipocriți, sfârșesc prin a deveni naturali și sunt apoi realmente, fără nici o afectare, chiar preoți; sau, dacă tatăl nu reușește, atunci, poate, fiul, care profită de avantajul tatălui, îi moștenește obiceiul. Dacă cineva vrea *să pară* foarte multă vreme și cu îndărătnicie ceva, până la urmă îi va fi greu *să fie* altceva. Profesiunea fiecărui om aproape, chiar a artistului, începe cu perfidia, cu o imitare din exterior, cu o copiere a ceea ce este de efect. Cel ce poartă mereu masca unui chip amabil trebuie să sfârșească prin a dobândi o putere asupra dispozițiilor binevoitoare fără de care nu se poate cuceri expresia amabilității, – și, la rândul lor, acestea dobândesc, până la urmă, putere asupra lui, el *este* binevoitor.

52

Punctul onestității în înșelăciune. – La toți marii înșelători e demn de remarcat un fenomen căruia ei îi datorează puterea lor. În actul propriu-zis al înșelăciunii, printre toate pregătirile, cum ar fi ceva înfiorător în voce, în exprimare, în gesturi, în cadrul decorului de efect, îi cuprinde *încrederea în ei înșiși*: aceasta este cea care le vorbește apoi așa de miraculos și de triumfător celor din jur. Întemeietorii de religii se deosebesc de acei mari înșelători prin faptul că nu ies din această stare de autoamăgire: sau traversează foarte rar acele momente de luciditate în care îi copleșește îndoiala; de obicei însă, ei se consolează punând aceste momente de luciditate pe seama potrivnicului rău. Autoînșelare trebuie să fie la mijloc pentru ca și unii, și alții *să producă efecte* impunătoare. Căci oamenii cred în adevărul acelui lucru care este crezut în mod evident și cu tărie.

53

Pretinse nuanțe de adevăr. – Unul dintre paralogismele curente este acesta: fiindcă cineva este drept și sincer cu noi, spune adevărul. Așa crede copilul în judecățile părinților, creștinul în afirmațiile întemeietorului bisericii. De asemenea, nu vrem să admitem că tot ceea ce oamenii au apărat cu sacrificiul fericirii și al vieții în veacurile trecute nu erau altceva decât erori: se spune, poate, că au fost niște nuanțe de adevăr. În fond însă, se socotește că, dacă cineva a crezut cinstit în ceva și a luptat și a murit pentru credința sa, ar fi mult prea *nedrept* să-l fi însuflețit, de fapt, doar o eroare. Un astfel de fenomen pare să contrazică justiția eternă; de aceea, inima oamenilor sensibili decretează iarăși, împotriva capului lor,

legea: între actele morale și convingerile intelectuale trebuie să existe neapărat o legătură necesară. Din păcate, e altfel; căci nu există o justiție eternă.

54

5 M i n c i u n a . – De ce spun oamenii în viața de zi cu zi de prea multe ori adevărul? În mod sigur nu pentru că vreun dumnezeu ne-a interzis să mințim. Ci, în primul rând: fiindcă este mai comod; căci minciuna reclamă invenție, disimulare și memorie. (De aceea spune Swift: cine debitează o minciună întrevede rareori sarcina grea pe care și-o asumă; el trebuie, adică, pentru a 10 impune o minciună, să născocească alte douăzeci.) Apoi: fiindcă în relațiile firești este avantajos să spui direct: vreau asta, am făcut asta, și așa mai departe; deci fiindcă drumul constrângerii și al autorității este mai sigur decât cel al vicleniei. – Un copil însă, o dată crescut în condiții familiale dubioase, mânuiește la fel de natural minciuna și spune mereu, fără să vrea, ceea ce 15 corespunde interesului său; un simț al adevărului, o aversiune față de minciuna în sine îi sunt cu totul străine și inaccesibile, și astfel el minte cu deplină candoare.

55

S ă s u s p e c t e z i m o r a l a d i n c a u z a c r e d i n ț e i . – Nici o 20 putere nu se poate afirma dacă o reprezintă numai ipocriți; biserica catolică, oricâte elemente "lumești" ar poseda, își întemeiază puterea pe acele naturi sacerdotale, și azi numeroase, care își fac viața grea și plină de însemnătate și a căror privire și corp epuizat vorbesc de vegheri nocturne, de ajunări, de rugăciuni ardente, poate chiar de flagelări; acestea îi zguduie pe oameni și le 25 inspiră teamă: dacă ai fi n e v o i t să trăiești așa? – aceasta este întrebarea cumplită pe care vederea lor o aduce pe buze. Semănând această îndoială, ei pun iar și iar câte un pilon subt puterea lor; nici chiar liber-cugetătorii nu îndrăznesc, cu simțul dur al adevărului, să se împotrivească unui asemenea dezinteresat și să-i spună: "Înșelătorule, nu înșela!" – Numai diferența de 30 convingeri îi separă de el, în nici un caz vreo diferență de bunătate sau răutate; dar ceea ce nu-ți place obișnuiești să tratezi și nedrept. Astfel, se vorbește despre șiretenia și despre arta scelerată a iezuiților, dar se trece cu vederea ce stăpânire de sine își impune fiecare iezuit în parte și cum practica ușurată a vieții pe care o predică manualele iezuite nu va fi în profitul lor, ci al laicilor. 35 Chiar se poate pune întrebarea dacă noi, cei luminați, am fi, cu exact aceeași tactică și organizare, niște instrumente la fel de bune, dacă am fi la fel de vrednici de admirat prin stăpânire de sine, zel și devotament.

56

Victoria cunoașterii asupra răului radical. – Celui ce vrea să ajungă înțelept îi aduce un mare câștig faptul de a fi avut multă vreme înainte reprezentarea despre omul fundamental rău și pervertit: ea este falsă,ca și cea contrară; dar, de-a lungul unor epoci întregi, ea a deținut supremația, și rădăcinile ei s-au întins până în noi și în lumea noastră. Ca să ne înțelegem pe noi, trebuie s-o înțelegem *pe ea*; dar ca să urcăm apoi mai sus, trebuie s-o depășim. Vom recunoaște atunci că nu există păcate în sens metafizic; dar, în același sens, nici virtuți; că tot acest domeniu de reprezentări morale este într-o permanentă oscilație, că există concepte superioare și mai profunde despre bine și rău, moral și imoral. Cel ce nu cere mult prea mult de la lucruri, în privința cunoașterii acestora, atinge ușor liniștea sufletească și va greși (sau păcătui, cum zice lumea) cel mult din ignoranță, dar cred că nu din lăcomie. El nu va mai voi să veștejească și să stârpească poftele; dar singurul lui scop, care-l domină total, acela de a *cunoaște* oricând și cât mai bine cu putință, îl va răcori și va domoli sălbăticia din firea lui. Pe deasupra, s-a descotorosit și de o mulțime de reprezentări chinuitoare, nu mai reacționează la cuvintele pedepsele iadului, păcătuire, incapacitate de a face binele: el nu recunoaște în ele decât fantomele evanescente ale unor concepții false despre lume și viață.

57

Morala ca autoscindare a omului. – Un bun autor, care ține realmente la cauza lui, dorește să vină cineva și să-l anuleze prin prezentarea mai clară a aceleiași cauze și prin răspunsul exact la întrebările ridicate de ea. Fata care iubește dorește, în cazul infidelității iubitului, să-și poată verifica fidelitatea devotată a iubirii. Soldatul dorește să cadă pe câmpul de luptă pentru patria sa victorioasă: căci în victoria patriei sale e și victoria supremei lui dorințe. Mama îi dă copilului ceea ce își refuză sieși, somn, mâncarea cea mai bună, eventual sănătatea ei, averea ei. – Dar toate acestea sunt oare stări nonegoiste? Toate aceste acte de moralitate sunt oare *minuni* fiindcă sunt, după expresia lui Schopenhauer, "imposibile și totuși reale"? Nu este limpede că în toate aceste cazuri omul iubește *ceva din sine*, un gând, o năzuință, o făptură, mai mult decât *altceva din sine*, că, prin urmare, el își *scindează* ființa și că unei părți îi sacrifică pe cealaltă? Este oare ceva *esențial* diferit când un încăpățânat zice: "Prefer să fiu împușcat decât să mă dau cu un singur pas la o parte din calea acestui om?" – În toate cazurile amintite există *înclinația spre ceva* (dorință, instinct, năzuință); a-i ceda, cu toate consecințele, nu este, în nici un

caz, "nonegoist". – În morală, omul nu se tratează pe sine ca individuum*, ci ca dividuum*.

58

Ceea ce se poate promite. – Se pot promite acte, dar nu
5 sentimente; căci acestea sunt involuntare. Cine promite cuiva să-l iubească mereu ori să-l urască mereu ori să-i fie fidel mereu promite ceva ce nu stă în puterea lui; ce-i drept însă, el poate promite acele acte care sunt, în mod obișnuit, urmările iubirii, ale urii, ale fidelității, dar care pot decurge și din alte motive: căci mai multe drumuri și motive duc la un act. Promisiunea de a-l iubi
10 mereu pe cineva înseamnă, așadar: atâta vreme cât te iubesc, îți voi arăta acte de iubire; dacă nu te mai iubesc, te vei bucura totuși în continuare din partea mea de aceleași acte, chiar dacă din alte motive: așa încât în capetele semenilor noștri persistă aparența că iubirea este neschimbată și mereu aceeași. – Se promite, așadar, dăinuirea aparenței iubirii, când juri cuiva, fără
15 subiectivitate, iubire veșnică.

59

Intelect și morală. – Trebuie să ai o memorie bună pentru a-ți putea ține promisiunile făcute. Trebuie să ai o forță imaginativă puternică pentru a putea avea milă. Așa de strâns legată este morala de calitatea intelectului.

20 60

Să vrei să te răzbuni și să te răzbuni. – Să nutrești și să pui în practică un gând de răzbunare înseamnă să capeți un acces violent de friguri, dar care trece: să nutrești însă un gând de răzbunare fără puterea și curajul de a-l pune în practică înseamnă să porți o suferință cronică, o
25 înveninare în trup și-n suflet. Morala, care nu bagă în seamă decât intențiile, taxează la fel ambele cazuri; de obicei, noi taxăm primul caz ca pe cel mai grav (din cauza urmărilor nefaste pe care faptul răzbunării le atrage, poate, după sine). Ambele aprecieri sunt mioape.

61

30 A ști să aștepți. –A ști să aștepți este atât de greu, încât cei mai mari poeți n-au pregetat să facă din a nu ști să aștepți motivul creațiilor lor poetice. Astfel, Shakespeare în Othello, Sofocle în Aiax: a cărui sinucidere, dacă el ar fi lăsat numai o singură zi să i se potolească patima, n-ar mai fi

---

* *În lat. în text: "indivizibil; neseparat", resp. "divizibil, separat" (n.t.).*

părut necesară, cum dă de înțeles prezicerea oraculară; probabil că el a jucat o festă insinuărilor îngrozitoare ale vanității rănite și a spus: oare cine n-a luat deja, în cazul meu, o oaie drept un erou? e oare monstruos așa ceva? Din contra, nu-i decât ceva general omenesc: în felul acesta se putea consola
5 Aiax. Pasiunea nu vrea să aștepte; tragicul din viața oamenilor mari nu rezidă, adesea, în conflictul lor cu epoca și cu micimea semenilor lor, ci în incapacitatea lor de a-și amâna un an-doi lucrarea; ei nu știu să aștepte. – În toate duelurile, prietenii sfătuitori au de stabilit acest singur lucru, dacă persoanele participante mai pot aștepta: dacă nu-i cazul, atunci un duel este rezonabil, în măsura în care
10 fiecare dintre cei doi își spune: "Sau supraviețuiesc, și atunci acela trebuie să moară pe loc, sau invers." A aștepta ar însemna în asemenea caz să suferi și mai multă vreme în fața ofensatorului acele chinuri teribile ale onoarei jignite; iar lucrul acesta poate fi chiar mai multă pătimire decât prețuiește, în general, viața.

62

15 Voluptatea răzbunării. – Bădăranii care se simt ofensați obișnuiesc să ia ofensa în cel mai înalt grad cu putință și să relateze cauza în termeni foarte exagerați, numai pentru a-și putea savura cu nesaț, o dată trezit, sentimentul de ură și răzbunare.

63

20 Valoarea minimalizării. – Nu puțini oameni, poate cei mai mulți, au absolută nevoie, pentru a-și conserva în ei stima de sine și o anumită abilitate de a acționa, să-i coboare și să-i minimalizeze în închipuirea lor pe toți oamenii care le sunt cunoscuți. Cum însă naturile fără importanță se află în superioritate numerică și contează foarte mult dacă ele au sau își pierd acea abilitate, atunci –

25 64

Cel iute la mânie. – De unul care se înfurie pe noi trebuie să ne păzim ca de unul care a atentat cândva la viața noastră: căci *faptul* că suntem încă vii se datorează absenței puterii de a ucide; dacă ar fi suficiente privirile, de mult s-ar fi sfârșit cu noi. Este un crâmpei de civilizație primitivă să reduci
30 pe cineva la tăcere afișând brutalitate fizică și stârnind mânie. – De asemenea, privirea aceea rece pe care nobilii o arată față de servitorii lor este o rămășiță a acelor delimitări de castă dintre om și om, un crâmpei de antichitate primitivă; femeile, păstrătoarele vechiului, au conservat mai fidel și acest survival*.

---

* *Anglicism în text, transcris* Survival *:"rest, rămășiță a unor forme stinse de civilizație în obiceiurile și reprezentările de astăzi ale credinței populare" (n.t.)*

65

U n d e p o a t e d u c e s i n c e r i t a t e a . – Cineva avea prostul obicei de a se pronunța incidental și cu toată sinceritatea asupra motivelor ce-l determinau să acționeze și care erau tot așa de bune și tot așa de rele ca
5 motivele tuturor oamenilor. Mai întâi a provocat scandal, apoi suspiciune, încetul cu încetul a ajuns un proscris și a fost exilat din societate, până când, în sfârșit, justiția și-a amintit de o ființă așa de abjectă în împrejurări în care altminteri nu vedea sau închidea ochii. Lipsa de discreție în privința secretului cunoscut de toată lumea și tendința iresponsabilă de a vedea ceea ce nu vrea
10 să vadă nimeni – pe sine însuși – l-au dus la închisoare și la moarte prematură.

66

P a s i b i l i d e p e d e a p s ă , n i c i o d a t ă p e d e p s i ț i . – Crima noastră contra criminalilor constă în faptul că-i tratăm ca pe niște ticăloși.

67

15 S a n c t a s i m p l i c i t a s * a v i r t u ț i i . – Orice virtute are privilegii: de exemplu, acesta de a alimenta rugul unui condamnat cu propriul ei mănunchi de surcele.

68

M o r a l i t a t e ș i s u c c e s . – Nu numai spectatorii unei fapte măsoară
20 frecvent ceea ce este moral sau imoral în aceasta după succesul ei: nu, făptuitorul însuși o face. Căci motivele și intențiile sunt rareori destul de clare și simple, iar câteodată însăși memoria pare tulburată de succesul faptei, așa încât atribuim înseși faptei noastre motive false sau tratăm motivele neesențiale ca esențiale. Succesul dă adesea unei fapte deplina strălucire onestă a cugetului
25 curat, un insucces așterne umbra remușcărilor până și peste acțiunea cea mai respectabilă. De aici rezultă cunoscuta practică a politicianului, care gândește așa: "Dați-mi numai succesul: cu el am și adus de partea mea toate sufletele cinstite – și m-am făcut cinstit chiar în fața mea." – Într-un mod analog, succesul va înlocui motivația mai bună. Și azi mai susțin mulți oameni culți că victoria
30 creștinismului asupra filozofiei grecești ar fi o dovadă în favoarea adevărului mai mare al primului, – deși, în cazul acesta, n-a triumfat decât ceea ce era mai brutal și violent asupra a ceea ce era mai spiritual și fin. Așa cum stau lucrurile în privința adevărului mai mare, se poate deduce că științele, în trezirea lor, s-au conectat punct cu punct la filozofia lui Epicur, dar au respins punct cu punct
35 creștinismul.

---

* *În lat. în text: "Sfânta naivitate" (Jan Huss) (n.t.).*

69

Iubire și dreptate. – De ce supraestimăm iubirea în defavoarea dreptății și spunem cele mai frumoase lucruri despre ea, ca și când ea ar fi o natură mult superioară aceleia? Nu-i oare în mod evident mai proastă decât aceea? – Desigur, însă, tocmai din această pricină, cu atât *mai plăcută* pentru toți. E proastă și posedă un bogat corn al abundenței; din el își împarte darurile fiecăruia, chiar dacă acesta nu le merită, nici nu-i mulțumește câtuși de puțin pentru ele. Ea este nepărtinitoare ca ploaia, care, conform Bibliei și experienței, nu-l udă până la piele numai pe cel nedrept, ci, după împrejurări, și pe cel drept.

70

Execuție. – Cum se face că orice execuție ne vexează mai mult decât un omor? Este răceala judecătorilor, pregătirea scrupuloasă, convingerea că aici este folosit un om ca mijloc de a-i speria pe alții. Căci vinovăția nu este pedepsită, chiar dacă ar exista una: aceasta se află în educatori, părinți, mediu, în noi, nu în ucigaș, – vreau să spun, în circumstanțele favorizante.

71

Speranța. – Pandora a adus butoiul cu rele și l-a deschis. Era darul zeilor pentru oameni, pe din afară un dar frumos și ispititor, supranumit "butoiul fericirii". Atunci, toate relele, ființe vioaie și înaripate, au zburat afară: din ceasul acela ele rătăcesc prin lume și le fac oamenilor, zi și noapte, fel de fel de stricăciuni. Un singur rău nu apucase însă să sară din butoi: atunci, Pandora trântise capacul, după voia lui Zeus, și așa el rămase înăuntru. Omul are acum pe vecie butoiul fericirii în casă și se miră ce comoară ascunde acesta; îi stă la dispoziție, îl ia în mâini: ori de câte ori are chef; căci nu știe că butoiul acela pe care l-a adus Pandora era butoiul relelor și consideră drept cel mai mare dar al norocului răul rămas pe loc, – acesta este speranța. – Zeus voia anume ca omul, oricât de chinuit de celelalte rele, să nu-și curme totuși viața, ci să continue a se lăsa chinuit iară și iară. Pentru asta dă el omului speranța: ea este într-adevăr cel mai rău dintre rele, fiindcă prelungește chinul oamenilor.

72

Punctul de încălzire morală, necunoscut. – De faptul că am văzut sau nu, că am trăit sau nu anumite scene zguduitoare, cum ar fi aceea a unui tată condamnat pe nedrept, ucis ori torturat, a unei femei necredincioase, a unui atac inamic teribil, depinde dacă pasiunile noastre ajung la incandescență și ne îndrumă întreaga viață sau nu. Nimeni nu știe la ce-l

pot împinge împrejurările, mila, indignarea, el nu-și cunoaște punctul de încălzire. Circumstanțele jalnice și meschine te fac jalnic; de obicei, nu calitatea evenimentelor, ci cantitatea lor este aceea de care depinde ca omul să fie inferior și superior, la bine și la rău.

5 73

Martir contra voinței sale. – Într-un partid a fost un om care era prea fricos și laș ca să-și contrazică vreodată camarazii: îl foloseau la orice corvoadă, obțineau de la el totul, fiindcă el se temea de părerea proastă a tovarășilor mai mult decât de moarte; era un suflet slab și jalnic. Ei și-au dat 10 seama de asta și, pe baza însușirilor amintite, au făcut din el un erou și până la urmă chiar un martir. Deși lașul zicea întotdeauna în sinea lui nu, din buze rostea întotdeauna da, chiar și pe eșafod, când a murit pentru ideile partidului său: căci alături de el stătea unul dintre vechii lui tovarăși care-l teroriza cu vorba și privirea în așa fel, încât a îndurat într-adevăr moartea în modul cel 15 mai onorabil și de atunci este sărbătorit ca martir și mare caracter.

74

Criteriu de toate zilele. – Rareori vei greși dacă reduci actele extreme la vanitate, pe cele mediocre la obișnuință și pe cele meschine la teamă.

75

20 Neînțelegere în privința virtuții. – Cine a cunoscut viciul în legătură cu plăcerea, ca acela care are în urma sa o tinerețe sibarită, își închipuie că virtutea ar trebui să fie legată de neplăcere. Cine, dimpotrivă, a fost foarte chinuit de patimile și perversitățile sale vede în virtute liniștea și fericirea sufletului. De aceea, s-ar putea întâmpla ca doi virtuoși să nu se 25 înțeleagă deloc unul cu altul.

76

Ascetul. – Ascetul face din virtute o necesitate.

77

Onoarea transferată de la persoană asupra 30 obiectului. – Acordăm onoare, în general, actelor de iubire și sacrificiu în favoarea aproapelui, oriunde și oricând s-ar manifesta ele. Prin aceasta sporim prețuirea lucrurilor care sunt iubite la modul respectiv sau pentru care ne sacrificăm: deși poate că ele nu valorează mult în sine. O oaste vitează convinge în privința cauzei pentru care luptă.

78

Ambiția, un surogat de sentiment moral. – Sentimentul moral nu poate lipsi din acele naturi care n-au ambiție. Ambițioșii se descurcă și fără acesta, cu aproape același succes. – De aceea, fii din familii modeste, străine de orice ambiție, o dată ce pierd sentimentul moral, devin, de obicei și într-o progresie rapidă, niște derbedei desăvârșiți.

79

Vanitatea îmbogățește. – Cât de sărac ar fi spiritul omenesc fără vanitate! Așa însă el se aseamănă cu un magazin bine aprovizionat și care nu încetează să se aprovizioneze, atrăgând cumpărători de tot felul: ei pot găsi, pot avea aproape totul, cu condiția să aibă la ei specia de monedă valabilă (admirația).

80

Moșneagul și moartea. – Făcând abstracție de pretențiile pe care le formulează religia, ai dreptul să te întrebi: de ce ar trebui să fie mai lăudabil pentru un om îmbătrânit, simțind cum îi slăbesc puterile, să-și aștepte lenta epuizare și moarte decât să-și pună, pe deplin conștient, un capăt zilelor? Sinuciderea este, în acest caz, un act cu totul natural și de înțeles, care, ca o victorie a rațiunii, ar trezi, pe bună dreptate, profund respect: și a și trezit, în acele vremuri în care vârfurile filozofiei grecești și cei mai bravi patrioți romani obișnuiau să moară prin sinucidere. Dimpotrivă, ciudățenia de a se târî de azi pe mâine, cu consultarea temătoare a medicilor și cu cel mai penibil mod de viață, de a ajunge, fără putere, tot mai aproape de capătul propriu-zis al vieții este mult mai puțin onorabilă. – Religiile sunt bogate în eschivări de la cerința sinuciderii: prin aceasta ele se insinuează lingușind pe lângă cei ce sunt îndrăgostiți de viață.

81

Erorile victimei și ale făptașului. – Când bogatul îi ia săracului un bun (de exemplu, un principe plebeului iubita), în cel sărac ia naștere o eroare; el socotește că acela ar trebui să fie ticălos de tot ca să-i ia puținul pe care-l are. Dar acela nu percepe, în nici un caz, atât de profund valoarea unui singur bun, fiindcă el este obișnuit să aibă multe: astfel, el nu se poate transpune în sufletul săracului și nu-l nedreptățește nici pe departe atât cât crede acesta. Amândoi au unul despre altul o falsă reprezentare. Nedreptatea celui puternic, care revoltă cel mai mult în istorie, nu-i nici pe departe așa de mare cum pare. Deja sentimentul moștenit că este o ființă

superioară cu drepturi superioare îl face destul de rece și nu-i tulbură conștiința: nici chiar noi, dacă diferența dintre noi și o altă ființă este foarte mare, nu mai simțim nici un pic de nedreptate și omorâm un țânțar, bunăoară, fără nici o remușcare. Astfel, nu-i un semn de răutate la Xerxe (pe care chiar grecii îl descriu cu toții ca deosebit de nobil) când îi ia tatălui fiul și poruncește să-l despice, fiindcă acesta își exprimase o temătoare neîncredere de rău augur față de întreaga campanie: insul este înlăturat în acest caz ca o insectă dezagreabilă, el stă prea jos pentru a-și permite să trezească într-un stăpânitor al lumii niște sentimente care să-l tortureze mai multă vreme. Da, nici un om crud nu este în *așa* măsură de crud cum crede cel maltratat; reprezentarea durerii nu este același lucru cu îndurarea ei. La fel stau lucrurile cu judecătorul nedrept, cu jurnalistul care, cu mici trucuri, induce în eroare opinia publică. Cauză și efect sunt împresurate, în toate aceste cazuri, de grupuri de sentimente și gânduri cu totul diferite; în timp ce se presupune involuntar că făptașul și victima gândesc și simt la fel și că, potrivit acestei presupuneri, vina unuia se măsoară după durerea celuilalt.

82

Pielea sufletului. – Așa precum oasele, părțile cărnoase, măruntaiele și vasele sangvine sunt acoperite de o piele, care face suportabilă înfățișarea omului, tot așa emoțiile și pasiunile sufletului sunt învelite în vanitate: ea este pielea sufletului.

83

Somnul virtuții. – Dacă virtutea a dormit, se va scula mai odihnită.

84

Finețea rușinii. – Oamenii nu se rușinează când gândesc ceva murdar, ci, pesemne, când își imaginează că-i credem capabili de aceste gânduri murdare.

85

Răutatea este rară. – Cei mai mulți oameni sunt mult prea ocupați de ei înșiși pentru a mai fi răi.

86

Limba cântarului. – Lăudăm sau blamăm, după cum un lucru sau altul ne dă mai mult ocazia să facem să ne strălucească puterea de judecată.

87

Luca 18, 14 corectat. – Cine se umilește pe sine însuși vrea să fie înălțat.

88

5 Împiedicarea sinuciderii. – Există un drept după care îi luăm unui om viața, dar nu unul după care să-i luăm moartea: ceea ce nu-i decât cruzime.

89

Vanitate. – Nouă ne pasă de părerea bună a oamenilor, întâi pentru 10 că ea ne este folositoare, apoi pentru că vrem să le facem plăcere (copiii părinților, elevii învățătorilor și oamenii binevoitori, în general, tuturor celorlalți oameni). Numai atunci când părerea bună a oamenilor este importantă pentru cineva în afară de avantajul sau de dorința lui de a face plăcere, vorbim de vanitate. În cazul acesta, omul vrea să-și facă o plăcere lui 15 însuși, dar pe cheltuiala semenilor săi, fie inducându-le acestora o părere greșită despre el, fie vizând chiar o "părere bună" într-un grad de la care aceasta devine pentru toți ceilalți apăsătoare (prin stârnirea invidiei). De obicei, individul vrea să certifice și să-și confirme lui însuși, prin părerea altora, părerea pe care o are el despre sine; dar puternica obișnuință cu autoritatea – o 20 obișnuință la fel de veche precum omul – îi determină pe mulți să-și sprijine propria lor încredere în sine pe autoritate, deci s-o primească mai întâi din mâna altora: ei se încred în puterea de judecată a altora mai mult decât în cea proprie. – Interesul față de sine însuși, dorința de a-și fi pe plac atinge la cel vanitos o asemenea cotă, încât le induce altora o apreciere falsă, prea 25 exagerată despre sine însuși, și totuși se adresează apoi autorității altora: așadar, comite eroarea și totuși îi acordă încredere. – Trebuie să recunoaștem, prin urmare, că oamenii vanitoși nu vor să placă altora într-atât cât lor înșiși și că merg până la a-și neglija propriul interes; căci adeseori le convine să nască în semenii lor lipsă de bunăvoință, ostilitate, pizmă, 30 deci nocivitate față de ei, numai pentru a se bucura de ei înșiși, a fi încântați de propriul eu.

90

Limitele iubirii de oameni. – Oricine a declarat că cineva este un tâmpit, un rău tovarăș, se supără dacă acesta demonstrează până 35 la urmă că nu este așa.

91

M o r a l i t é   l a r m o y a n t e.* – Câtă plăcere nu face moralitatea! Să ne închipuim numai ce mare de lacrimi plăcute s-a vărsat până acum la povestirile despre actele nobile și generoase! – Farmecul acesta al vieții ar scădea, dacă ar spori credința în deplina iresponsabilitate.

92

O r i g i n e a   d r e p t ă ț i i. – Dreptatea (echitatea) ia naștere printre o a m e n i   p u t e r n i c i, aproximativ e g a l i, cum bine a înțeles-o aceasta Tucidide (în teribilul discurs al ambasadorilor atenieni și melieni); unde nu există o superioritate clar perceptibilă, iar o luptă s-ar transforma într-o păgubire zadarnică și reciprocă, acolo se naște ideea de a se ajunge la o înțelegere și de a negocia pretențiile ambelor părți: caracterul s c h i m b u l u i este caracterul inițial al dreptății. Fiecare îl mulțumește pe celălalt, în timp ce fiecare primește ceea ce prețuiește mai mult decât celălalt. I se dă fiecăruia ceea ce vrea să aibă, ca fiind de acum înainte al său, și primește în schimb lucrul dorit. Dreptatea este, prin urmare, compensație și schimb, în ipoteza unei poziții de forțe aproximativ egale: astfel, răzbunarea își are locul, la origine, în domeniul dreptății, ea este un schimb. La fel recunoștința. – Dreptatea se raportează în mod natural la punctul de vedere al unei autoconservări inteligente, deci la egoismul acelei reflecții: "La ce bun să-mi fac rău fără nici un folos și să nu-mi ating, poate, nici scopul?" – Atât despre o r i g i n e a dreptății. Prin faptul că oamenii, potrivit deprinderilor lor intelectuale, au u i t a t scopul inițial al actelor așa-zise drepte, echitabile și mai ales fiindcă prin milenii copiii au fost obișnuiți să admire și să imite asemenea acte, s-a născut încetul cu încetul impresia că un act drept ar fi unul nonegoist: pe această impresie se bazează însă înalta apreciere a lui, care este, în plus, ca toate aprecierile, încă în continuă creștere: căci un lucru mult prețuit este, cu sacrificii, dorit, imitat, multiplicat și prinde vigoare prin aceea că valoarea efortului și zelului depus de fiecare individ în parte este și ea adăugată la valoarea lucrului prețuit. – Cât de puțin morală ar arăta lumea fără uitare! Un poet ar putea spune că Dumnezeu a pus uitarea paznic pe pragul templului demnității umane.

93

D e s p r e   d r e p t u l   c e l u i   m a i   s l a b. – Când cineva se supune condiționat unuia mai puternic, de pildă, un oraș asediat, condiția-replică este aceea că se poate distruge, se poate da foc orașului și astfel se poate pricinui celui puternic o mare pagubă. De aceea, se naște aici un fel de e g a l i z a r e, pe baza căreia pot fi stabilite niște drepturi. Dușmanul are avantajul conservării.

În fr. în text: "Moralitate lacrimogenă" (n.t.)

– În sensul acesta, există și drepturi între sclavi și stăpâni, adică exact în măsura în care posesia sclavului este folositoare și importantă pentru stăpânul său. Dreptul merge, la început, până acolo încât unul îi apare celuilalt valoros, esențial, inalienabil, invincibil și așa mai departe. În privința
5 aceasta, și cel mai slab dispune încă de niște drepturi, dar mai mici. De unde renumitul unusquisque tantum iuris habet, quantum potentia valet (sau mai exact: quantum potentia valere creditur)*.

94

Cele trei faze ale moralității de până acum. – Primul
10 semn că animalul a devenit om este atunci când acțiunea sa nu mai vizează bunăstarea imediată, ci pe cea de durată, când omul devine, așadar folositor și rațional: atunci erupe mai întâi libera stăpânire a rațiunii. O treaptă și mai înaltă e atinsă atunci când el acționează conform principiului onoarei; în virtutea acestuia, se încadrează, se supune sentimentelor
15 comune, și aceasta îl înalță mult peste faza în care nu-l călăuzește decât utilitatea înțeleasă în sens personal: el respectă și vrea să fie respectat, adică: el concepe utilul ca dependent de ceea ce crede el despre alții și ceea ce alții cred despre el. În sfârșit, el acționează, pe treapta supremă a moralității de până acum, după criteriul său despre lucruri și oameni, el însuși stabilește
20 pentru sine și pentru alții ceea ce este onorabil, ceea ce este folositor; a devenit legislator de opinii, conform noțiunii tot mai evoluate de folositor și onorabil. Cunoașterea îl împuternicește să pună pe primul plan lucrul cel mai folositor, adică folosul general și de durată înaintea celui personal, recunoașterea onorabilă a valorii generale și de durată înaintea celei de mo-
25 ment; el trăiește și acționează ca individ colectiv.

95

Morala individului matur. – S-a considerat până acum impersonalul drept semn distinctiv propriu-zis al actului moral; și este demonstrat că la început considerația arătată folosului obștesc era aceea de
30 dragul căreia se lăudau și se evidențiau toate actele impersonale. Oare n-ar trebui să fie iminentă o importantă schimbare a acestor concepții, acum când s-a înțeles tot mai bine că tocmai în considerația cât mai personală cu putință este și folosul pentru obște cel mai mare: așa încât exact acțiunea strict personală corespunde conceptului actual de moralitate (ca o utilitate

---

**În lat. în text: "orice om are un drept atât de mare, pe cât de puternic este prin influența politică (... pe cât de puternic se crede că este prin influența politică)" (n.t.).*

generală)? Să faci din tine o persoană desăvârșită și în tot ce realizezi să ai în vedere binele suprem al ei – aceasta duce mai departe decât acele emoții și acte milostive în favoarea altora. Noi continuăm, firește, să suferim cu toții din pricina mult prea neînsemnatei luări în considerare a ceea
5 ce este personal în noi, acesta e malformat, – să ne-o mărturisim: mai degrabă ni s-a smuls cu forța din acesta spiritul și a fost oferit ca jertfă statului, științei, oricui are nevoie de ajutor, ca și când el ar fi fost răul ce trebuia sacrificat. Și acuma vrem să muncim pentru semenii noștri, dar numai într-atât cât să ne găsim supremul avantaj propriu în această muncă, nici mai mult, nici mai
10 puțin. Depinde numai ce înțelegem prin avantajul nostru; tocmai individul imatur, nedezvoltat, rudimentar îl va și înțelege în modul cel mai rudimentar.

96

Obicei și obișnuit. – A fi moral, obișnuit, etic înseamnă să dovedești supunere față de o lege sau o datină stabilită în vechime. Că o
15 accepți anevoie sau cu plăcere este totuna aici, ajunge că o faci. "Bun" îl numim pe acela care, după o lungă ereditate, face în mod natural, deci ușor și cu plăcere, ceea ce este în obicei, după cum se prezintă acesta (de pildă, practică răzbunarea, dacă practica răzbunării ține, ca la vechii greci, de bunul obicei). El este numit bun fiindcă este bun "la ceva"; cum însă bunăvoința,
20 compătimirea și așa mai departe au fost simțite întotdeauna în evoluția obiceiurilor ca "bune la ceva", ca utile, îl numim astăzi "bun" mai ales pe cel binevoitor, pe cel săritor. Rău înseamnă a fi "ne-obișnuit" (imoral), a practica proastele obiceiuri, a te opune datinei, oricât de rațională sau stupidă ar fi ea; lezarea aproapelui însă a fost simțită îndeosebi ca dăunătoare de toate legile
25 morale din diferitele vremuri, așa încât astăzi, la cuvântul "rău", ne gândim mai ales la păgubirea voluntară a aproapelui. Nu ceea ce este "egoist" sau "nonegoist" este opoziția fundamentală care i-a făcut pe oameni să discearnă între moral și imoral, bine și rău, ci: faptul de a fi legat de o tradiție, o lege, și desprinderea de ea. Cum a luat naștere tradiția este aici indiferent, în
30 orice caz fără a se lua în considerare binele și răul sau vreun imperativ categoric imanent, ci înainte de toate conservarea unei comunități, a unui popor; orice datină superstițioasă, care a luat naștere pe baza unei întâmplări interpretate greșit, impune o tradiție pe care este moral s-o urmezi; a te desprinde de ea este deosebit de primejdios, pentru colectivitate mult mai nociv
35 decât pentru individ (fiindcă divinitatea pedepsește nelegiuirea și orice încălcare a privilegiilor ei lovind în comunitate și numai în felul acesta și în individ). Apoi orice tradiție devine din ce în ce mai onorabilă, cu cât originea ei este mai îndepărtată, cu cât mai uitată este aceasta; respectul plătit ei se acumulează

din generație în generație, tradiția sfârșește prin a deveni sacră și a trezi venerație; și astfel, morala pietății este, în orice caz, o morală mult mai veche decât aceea care pretinde acte nonegoiste.

97

Plăcerea găsită în obicei. – Un gen important de plăcere și, prin aceasta, de sursă a moralității ia naștere din obișnuință. Ceea ce este obișnuit faci mai ușor, mai bine, deci cu mai mult drag, simți în asta o plăcere și se știe din experiență că ceea ce este obișnuit este verificat, deci util: un obicei cu care se poate trăi este dovedit ca salutar, avantajos, în contrast cu toate încercările noi, încă neconfirmate. Obiceiul este, așadar, fuziunea dintre plăcut și util, în plus, înlătură bătaia de cap. În momentul în care omul poate exercita constrângere, o exercită spre a-și impune și introduce *obiceiurile*, căci pentru el acestea sunt înțelepciunea verificată a vieții. La fel îl constrânge o colectivitate de indivizi pe fiecare membru al ei în parte la același obicei. Iată paralogismul: fiindcă te simți bine cu un obicei sau cel puțin fiindcă prin mijlocirea acestuia îți impui existența, obiceiul acesta este necesar, căci trece drept *unica* posibilitate prin care te poți simți bine; sentimentul de confort existențial pare a proveni numai din ea. Această interpretare a obișnuitului drept condiție a existenței este aplicată până în cele mai mici amănunte ale obiceiului: întrucât înțelegerea adevăratei cauzalități este foarte redusă la popoarele și civilizațiile de nivel scăzut, vezi cu teamă superstițioasă cum toate-și țin același drum; chiar acolo unde obiceiul este greu, dur, obositor, el este menținut din pricina utilității lui aparent supreme. Nu știi că același grad de utilitate poate exista și la alte obiceiuri și că se pot atinge chiar grade superioare. Percepi însă bine că toate obiceiurile, și cele mai dure, devin cu timpul mai plăcute și mai ușoare și că până și cel mai sever mod de viață poate să devină obișnuință și, o dată cu ea, plăcere.

98

Plăcere și instinct social. – Din relațiile sale cu alți oameni, omul dobândește un gen nou de *plăcere* pentru acele desfătări pe care le ia din sine însuși; prin care extinde cu mult domeniul desfătărilor în general. Poate că pe unele ce țin de această sferă le-a moștenit deja de la animale, care simt o evidentă plăcere când se joacă unele cu altele, mai ales mamele cu puii. Apoi să ne aducem aminte de relațiile sexuale care fac să-i apară fiecărui mascul interesantă, în privința plăcerii, aproape orice femelă, și invers. Desfătarea bazată pe relații umane îl face în general mai bun pe om; bucuria comună, plăcerea savurată împreună se intensifică, îi dau individului siguranță,

îl îmblânzesc, topesc neîncrederea, invidia: căci te simți tu însuți bine și-l vezi pe celălalt simțindu-se bine în același mod. Manifestările similare ale plăcerii trezesc fantezia simpatiei, sentimentul identificării: același lucru îl fac și suferințele comune, dezastrele, pericolele, dușmanii comuni. Pe aceasta se întemeiază apoi, fără îndoială, cea mai veche alianță: al cărei rost este înlăturarea și respingerea comună a unei neplăceri amenințătoare în folosul fiecărui individ în parte. Și astfel răsare instinctul social din plăcere.

99

Nevinovăția din așa-zisele acte rele. – Toate actele "rele" sunt motivate prin instinctul conservării sau, și mai exact, prin urmărirea plăcerii și a evitării neplăcerii individului; motivate în acest chip, dar nu rele. "A provoca durere în sine" nu există decât în creierul filozofilor, la fel de puțin "a provoca plăcere în sine" (compasiune în sens schopenhauerian). În situația premergătoare statului, noi ucidem ființa, fie maimuță, fie om, care vrea să ia înaintea noastră din pom un fruct, tocmai când ne este foame și alergăm spre pom: așa cum am face-o și azi cu animalul în hoinărerile noastre prin regiuni neprimitoare. – Actele rele ce ne indignează cel mai mult astăzi se bazează pe greșeala că celălalt, cel care ni le pricinuiește, are voința liberă, deci că a depins de bunul lui plac să nu ne facă acest rău. Această credință în bunul-plac trezește ura, pofta de răzbunare, perfidia, pervertirea totală a fanteziei, în timp ce unui animal îi purtăm mult mai puțină pică, fiindcă îl considerăm iresponsabil. Să faci rău nu din instinct de conservare, ci ca răzbunare – este urmarea unei judecăți false și, de aceea, tot nevinovate. În situația anterioară statului, individul, spre intimidare, poate trata alte ființe cu duritate și cruzime: pentru a-și pune existența la adăpost prin asemenea probe oribile ale puterii lui. Așa procedează cel violent, cel puternic, întemeietorul statului inițial, care și-i supune pe cei mai slabi. El are dreptul la aceasta, așa cum și astăzi și-l arogă statul; sau mai degrabă: nu există nici un drept care să poată împiedica acest lucru. Terenul pentru orice moralitate poate fi pregătit abia atunci când un individ mai mare sau un individ colectiv, de exemplu societatea, statul, îi supune pe ceilalți inși, deci îi scoate din izolarea lor și-i înrolează într-o asociație. Constrângerea precedă moralitatea, care este ea însăși încă o bună bucată de vreme constrângere, căreia i te conformezi pentru a evita neplăcerea. Mai târziu, moralitatea devine obicei, și mai târziu, liberă supunere, în sfârșit, aproape instinct: atunci, ca orice lucru de mult obișnuit și natural, ea este legată de plăcere – și se numește acum virtute.

100

P u d o a r e a . – Pudoarea există pretutindeni unde se află un "mister"; acesta însă este o noțiune religioasă care, în vremurile mai vechi ale civilizației umane, a avut o sferă largă. Pretutindeni au existat domenii limitate cărora
5 dreptul divin le-a refuzat accesul, cu excepția unor condiții determinate: în primul rând, în sens absolut spațial, în măsura în care anumite locuri nu puteau fi călcate de piciorul profanilor și în apropierea cărora aceștia erau cuprinși de fiori și de teamă. Sentimentul acesta a fost transferat considerabil asupra altor raporturi, cum ar fi cele sexuale, care, ca apanaj și lucru sacramental al
10 vârstei mai coapte, trebuia să fie sustrase privirilor tineretului, în folosul lui: raporturi pentru a căror protecție și sacralizare mulți zei au fost concepuți să activeze și să vegheze în odaia conjugală. (În turcă, această odaie se numește, de aceea, harem "sanctuar", este deci desemnată cu același termen care este uzitat pentru porticul moscheelor.) Astfel, regalitatea este ca un centru
15 din care radiază putere și strălucire, un mister plin de taină și pudoare pentru cel supus: de unde multe efecte se pot simți și astăzi la popoare care, altminteri, nu fac parte în nici un caz dintre cele pudibunde. La fel, întregul univers al stărilor lăuntrice, așa-numitul "suflet", mai este și acum un mister pentru toți nefilozofii, după ce el a fost socotit, veacuri de-a rândul, de origine divină,
20 demn de comunicare cu divinitatea: el este, prin urmare, un lucru sacramental și stârnește pudoare.

101

N u j u d e c a ț i . – Cercetând perioade anterioare, trebuie să te ferești să nu cazi într-o nedreaptă injuriere. Nedreptatea în cazul sclaviei, cruzimea
25 în cazul aservirii unor persoane și popoare nu trebuie măsurate cu măsura noastră. Căci, pe vremea aceea, instinctul de dreptate nu era încă într-atât de format. Cine-i poate reproșa genevezului Calvin arderea doctorului Servet? A fost un act consecvent, decurgând din convingerile sale, și, tot așa, inchiziția era perfect îndreptățită; numai concepțiile dominante erau greșite și duceau
30 la o consecință care nouă ne apare dură, fiindcă ne-au devenit străine acele concepții. Ce este, de altfel, arderea unui individ în comparație cu chinurile veșnice ale iadului pentru aproape toți! Și totuși această reprezentare domina atunci întreaga lume, fără a dăuna esențial reprezentării despre un dumnezeu prin oroarea ei mult mai mare. Și la noi sunt tratați cu duritate și cruzime
35 sectanții politici, dar, întrucât am învățat să credem în necesitatea statului, nu percepem aici cruzimea în așa grad ca acolo unde respingem punctele de vedere. Cruzimea față de animale la copii și italieni duce înapoi la lipsa de înțelegere; animalul, mai ales prin interesele doctrinei bisericești, a fost situat

cu mult îndărătul omului ca respect. – Chiar multe lucruri îngrozitoare și inumane din istorie, pe care nici nu-ți vine a le crede, se atenuează considerând că cel ce poruncește și cel ce execută sunt alte persoane: primului îi lipsește privirea și, de aceea, nu dă nici impresia de fantezie puternică, ultimul ascultă de un superior și se simte nerăspunzător. Cei mai mulți principi și șefi militari apar ușor, din lipsă de fantezie, cruzi și duri, fără a fi. – *Egoismul nu este rău*, deoarece reprezentarea "aproapelui" – cuvântul este de origine creștină și nu corespunde adevărului – este foarte slabă în noi; iar noi ne simțim față de acesta aproape ca față de o plantă și o piatră, liberi și fără nici o răspundere. Că celălalt suferă este un lucru pe care trebuie să-l *învățăm*: și el nu poate fi niciodată învățat până la capăt.

102

"Omul acționează întotdeauna bine." – Noi nu acuzăm natura de imoralitate când ne trimite o furtună și ne udă: de ce-l numim imoral pe omul care face rău? Pentru că noi presupunem aici o voință liberă, care acționează arbitrar, acolo, o necesitate. Dar această distincție este o eroare. Apoi: nici pricinuirea cu intenție a răului n-o numim în toate situațiile imorală; omorâm, bunăoară, un țânțar în mod neîndoielnic intenționat, numai fiindcă bâzâitul lui ne displace, pedepsim intenționat infractorul și-i facem rău ca să ne apărăm pe noi și societatea. În primul caz, individul este cel care face răul cu intenție, spre a se conserva sau chiar spre a nu-și face neplăceri; în al doilea, statul. Orice morală admite săvârșirea intenționată a răului în caz de *legitimă apărare*: adică atunci când este vorba de *autoconservare*! Dar aceste două puncte de vedere sunt *suficiente* pentru a explica toate actele rele comise de oameni împotriva oamenilor: vrem plăcere pentru noi sau vrem să prevenim neplăcerea; într-un oarecare sens este vorba întotdeauna de autoconservare. Socrate și Platon au dreptate: orice ar face omul, el face întotdeauna binele, adică: ceea ce i se pare bine (folositor), după gradul intelectului său, după măsura de fiecare dată a raționalității sale.

103

Inocența în răutate. – Răutatea nu are drept scop suferința altuia în sine, ci propria noastră plăcere, cum ar fi spiritul de răzbunare sau enervarea mai puternică. Chiar și orice tachinare demonstrează câtă plăcere ne face să ne exercităm puterea asupra altuia și să dobândim sentimentul plăcut al superiorității. Oare *imoralul* constă în a-ți găsi *plăcere pe seama neplăcerii altora*? Să fie oare diabolică bucuria de necazul

altuia, cum zice Schopenhauer? Iată, noi ne căutăm plăcere în natură rupând crengi, desprinzând pietre, luptând cu fiarele sălbatice, și aceasta pentru a deveni astfel conștienți de forța noastră. *Știind* că un altul suferă datorită nouă, ar urma oare, în cazul acesta, să devină imoral același lucru față de care, altminteri, noi nu ne simțim responsabili? Dar dacă n-am ști-o, n-am avea nici plăcerea propriei noastre superiorități, aceasta își poate *descoperi identitatea* numai prin suferința altuia, de exemplu, în cazul tachinării. Orice plăcere găsită în tine însuți nu este nici bună, nici rea; de unde a trebuit să vină decizia ca, pentru a găsi plăcere în tine însuți, să n-ai dreptul să provoci neplăcerea altora? Doar din punctul de vedere al utilului, adică din luarea în considerație a *urmărilor*, a eventualei neplăceri, dacă cel vătămat sau statul delegat lasă să se întrevadă pedeapsă și răzbunare: numai acest lucru poate să fi servit la origini ca motiv pentru a-ți refuza asemenea acte. – Compasiunea are tot așa de puțin drept țel plăcerea altuia cum, potrivit celor spuse, are răutatea drept scop durerea altuia în sine. Căci ea adăpostește cel puțin două elemente (poate mult mai multe) ale unei plăceri personale în sine și este astfel încântare de propriul eu: o dată, ca plăcere a emoției, cum ar fi mila în tragedie, și apoi, când îndeamnă la faptă, ca plăcere a satisfacției date de exercițiul puterii. Dacă, pe deasupra, ne este foarte apropiată o persoană care suferă, atunci, prin practicarea unor acte caritabile, ne scutim pe noi înșine de o suferință. – Făcând abstracție de câțiva filozofi, oamenii au așezat mereu compasiunea, în ierarhia sentimentelor morale, destul de jos: pe bună dreptate.

104

Legitimă apărare. – Dacă admitem legitima apărare în general ca morală, trebuie să admitem ca atare și aproape toate manifestările așa-zisului egoism imoral: faci rău, jefuiești sau ucizi ca să te conservi sau să te aperi, să preîntâmpini nenorocirea personală; minți, dacă viclenia și disimularea sunt mijloacele oportune pentru autoconservare. *A dăuna intenționat*, când este vorba de existența sau siguranța noastră (conservarea tihnei noastre), este un fapt recunoscut ca moral; din acest punct de vedere, statul dăunează el însuși când aplică pedepse. În păgubirea neintenționată, ceea ce este imoral nu poate, firește, rezida, acolo stăpân este hazardul. Există oare un gen de păgubire intenționată în care să *nu* fie vorba despre existența noastră, despre conservarea tihnei noastre? Există o păgubire din *răutate* pură, cum ar fi în cazul cruzimii? Când nu știi câtă durere pricinuiește un act, atunci el nu este un act de răutate; astfel, copilul nu este nici rău, nici răutăcios față de animal: el îl examinează și-l distruge ca pe jucăria sa. Dar dacă *știe*

pe deplin câtă durere îi provoacă altuia un act? În măsura în care sistemul nostru nervos este cuprinzător, ne apărăm de durere: dacă el s-ar extinde, anume până în semenii noștri, noi n-am face nimănuia vreun rău (afară de acele cazuri în care ni-l facem nouă înșine, deci când ne tăiem pentru vindecare, când ne trudim și ne zbatem pentru sănătate). Noi *conchidem* prin analogie că ceva îi provoacă rău cuiva și, grație amintirii și puterii fanteziei, asta poate să ne facă rău și nouă înșine. Dar ce diferență nu rămâne întotdeauna între durerea de dinți și durerea (compătimirea) pe care o suscită vederea durerii de dinți? Deci: în cazul däunării prin așa-zisa răutate, *gradul* durerii produse ne este, oricum, necunoscut; în măsura în care însă există o *plăcere* în actul respectiv (gustul propriei puteri, al propriei emoții puternice), actul se petrece pentru a conserva tihna individului și cade sub un punct de vedere asemănător legitimei apărări, minciunii convenționale. Fără plăcere nu-i viață; lupta pentru plăcere este lupta pentru viață. Dacă individul duce această luptă în așa fel încât oamenii îl numesc *bun*, sau astfel încât îl numesc *rău*, asupra acestui lucru decide măsura și constituția *intelectului* său.

105

Justiția recompensatoare. – Cel ce a înțeles cu desăvârșire teza despre deplina iresponsabilitate, acela nu mai poate plasa nicicum așa-numita justiție punitivă și recompensatoare în cadrul noțiunii de justiție: dacă aceasta constă în a da fiecăruia ce este al său. Căci acela care este pedepsit nu merită pedeapsa: el este folosit doar ca mijloc de a descuraja pe viitor de la anumite acte; de asemenea, cel pe care îl recompensezi nu merită această răsplată: el nu putea proceda sub nici o formă altfel decât a procedat. Deci răsplata nu are decât semnificația unei încurajări pentru el și pentru alții, spre a furniza, așadar, un motiv pentru acte ulterioare; lauda i se clamează celui ce aleargă pe pistă, nu celui ce a ajuns la linia de sosire. Nici pedeapsa, nici răsplata, nu sunt ceva ce i se cuvin vreunuia ca lucru *al său*; i se dau din motive de utilitate, fără ca el să poată emite pe drept pretenția la ele. Trebuie să spui: "Înțeleptul nu recompensează fiindcă s-a acționat bine" la fel cum s-a spus: "Înțeleptul nu pedepsește fiindcă s-a acționat prost, ci ca să nu se acționeze prost". O dată eliminate pedeapsa și răsplata, au fost eliminate și cele mai puternice motive care te țin departe de anumite acte sau te îndeamnă la anumite acte; folosul oamenilor le reclamă dăinuirea; iar în măsura în care pedeapsa și răsplata, dojana și lauda acționează cu cea mai mare sensibilitate asupra vanității, același folos reclamă și dăinuirea vanității.

106

Lângă cascadă. – Privind o cascadă, noi avem impresia că vedem în nenumăratele încovoieri, șerpuituri, frângeri ale undelor libertate de voință și arbitrar; dar totul este necesar, orice mișcare trebuie calculată matematic. Tot așa este și în cazul actelor omenești; trebuie să poți lua în calcul fiecare act în parte, dacă ai fi atotștiutor, la fel orice progres al cunoașterii, orice eroare, orice răutate. Cel ce acționează este el însuși, firește, captiv în iluzia bunului-plac; dacă, la un moment dat, roata lumii s-ar opri și ar exista o minte atotștiutoare și calculatoare gata să profite de această pauză, ar putea să relateze în continuare, până în cele mai îndepărtate timpuri, viitorul fiecărei ființe și să indice fiecare făgaș pe care se va învârti încă roata aceea. Iluzia celui ce acționează despre el însuși, ipoteza liberei voințe își au locul și ele în acest mecanism calculabil.

107

Iresponsabilitate și inocență. – Iresponsabilitatea totală a omului pentru acțiunea și pentru firea lui este cea mai amară picătură pe care trebuie s-o înghită cel ce caută să cunoască, dacă era obișnuit să vadă în responsabilitate și în datorie titlul de noblețe al umanității sale. Toate estimările, distincțiile și aversiunile lui au fost, prin aceasta, anulate și falsificate: cel mai profund sentiment al său, pe care-l nutrea față de martir și erou, a vizat o eroare; el nu mai are dreptul să laude, nici să blameze, căci este absurd să lauzi și să blamezi natura și necesitatea. Așa cum iubește, dar nu laudă capodopera, fiindcă ea nu este cu nimic răspunzătoare pentru ea însăși, așa cum stă în fața plantei, tot așa trebuie să stea în fața actelor oamenilor și ale lui proprii. El poate admira la ele forța, frumusețea, abundența, dar nu le poate găsi merite: procesul chimic și lupta elementelor, chinul bolnavului însetat de însănătoșire sunt la fel de puțin merite precum acele lupte sufletești și stări disperate în care ești sâcâit de diverse motive, până ce te decizi, în sfârșit, pentru cel mai puternic – cum se zice (în realitate însă, până ce motivul cel mai puternic hotărăște în privința noastră). Dar toate aceste motive, orice nume alese le-am da, sunt lăstărite din aceleași rădăcini în care credem că sălășluiesc otrăvurile rele; între acte bune și rele nu există nici o deosebire de gen, ci, cel mult, de grad. Actele bune sunt acte rele sublimate; actele rele sunt acte bune degenerate, abrutizate. Singură jinduirea individului după încântarea stârnită de propriul eu (dimpreună cu frica de a o pierde) este satisfăcută în toate împrejurările, omul poate acționa cum știe, adică așa cum trebuie: fie în cazul unor acte de vanitate, răzbunare, plăcere, utilitate, răutate, viclenie, fie în cazul unora de abnegație, milă, cunoaștere. Gradele capacității de judecată

hotărăsc până unde poate fi târât cineva de această jinduire; în orice societate, la orice individ este prezentă în permanență o ierarhie a valorilor* după care aceștia își definesc actele și le judecă pe ale altora. Dar criteriul acesta se schimbă mereu, multe acte sunt numite rele, dar nu sunt decât neghioabe, fiindcă gradul de inteligență care le-a decis a fost foarte scăzut. Ba chiar, într-un anumit sens, toate actele sunt și azi neghioabe, căci gradul cel mai înalt de inteligență omenească ce poate fi atins în prezent va fi cu siguranță depășit: și atunci, la o privire retrospectivă, toată acțiunea și judecata noastră o să apară la fel de mărginite și pripite cum ne par nouă acuma mărginite și pripite acțiunea și judecata populațiilor sălbatice înapoiate. – Ca să-ți dai seama de toate acestea, poți încerca dureri profunde, însă pentru aceasta există o consolare: asemenea dureri sunt durerile facerii. Fluturele vrea să-și străpungă învelișul, smulge din el, îl rupe: atunci îl orbește și-l zăpăcește lumina necunoscută, împărăția libertății. În astfel de oameni care sunt capabili de acea amărăciune – cât de puțini vor fi ei! – se face prima încercare dacă omenirea s-ar putea transforma dintr-o omenire morală într-una înțeleaptă. Soarele unei noi evanghelii își aruncă prima rază pe culmea cea mai înaltă din sufletul acelor inși: atunci negurile se îngroașă mai mult ca nicicând, iar lumina cea mai strălucitoare și zorile cele mai tulburi se aștern alăturea. Totul este necesitate, – așa spune noua cunoaștere: și această cunoaștere este ea însăși necesitate. Totul este inocență: și cunoașterea este calea prin care aruncăm o privire în inocența aceasta. Dacă plăcerea, egoismul, vanitatea sunt necesare pentru producerea fenomenelor morale și a florii lor supreme, simțul pentru adevăr și dreptatea cunoașterii, dacă eroarea și rătăcirea fanteziei erau singurul mijloc prin care omenirea a fost în stare să se ridice încet-încet la gradul acesta de autoluminare și autoizbăvire – cine ar avea dreptul să minimalizeze acele mijloace? Cine ar avea dreptul să fie trist, când zărește scopul spre care duc acele căi? În domeniul moralei, toate au evoluat, sunt variabile, oscilante, totul se transformă, e adevărat: – dar totul este și în torent: către un singur țel. Chiar dacă obișnuința ereditară a eronatei evaluări, iubiri, uri continuă să domine în noi, dar va deveni mai slabă sub influența cunoașterii crescânde: o nouă deprindere, aceea a înțelegerii, a non-iubirii, a non-urii, a cuprinderii cu mintea, se instalează treptat în noi pe același sol și va fi, în câteva mii de ani poate, destul de puternică spre a-i da omenirii forța de a produce omul înțelept, inocent (conștient de inocența sa), cu aceeași regularitate cu care produce azi omul neînțelept, nedrept, conștient de vina sa – adică treapta premergătoare necesară, nu contrariul aceluia.

---

*V. nota de la p. 49 (n.t.).

Capitolul al treilea
Viața religioasă

108

Dubla luptă împotriva răului. – Când dă peste noi un necaz, putem trece peste el fie îndepărtându-i cauza, fie schimbându-i efectul pe care-l are asupra simțirii noastre: deci dând răului un înțeles de bine, al cărui folos va fi, poate, abia mai târziu evident. Religia şi arta (chiar şi filozofia metafizică) se străduiesc să influențeze modificarea simțirii, în parte prin schimbarea părerii noastre despre evenimente (de exemplu, cu ajutorul vorbei: "Pe cine Domnul iubeşte, îl pedepseşte"), în parte prin trezirea unei plăceri provocate de durere, de emoție în general (în care-şi are punctul de plecare arta tragicului). Cu cât înclină cineva mai mult să răstălmăcească şi să facă ordine, cu atât mai puțin va da atenție şi va înlătura cauzele răului; alinarea şi narcotizarea pe moment, cum se obişnuieşte, de pildă, în cazul durerii de dinți, îi ajunge şi în cazul unor suferințe mai grave. Cu cât autoritatea religiilor şi a oricărei arte a narcozei slăbeşte mai mult, cu atât mai tare acordă oamenii atenție înlăturării reale a necazurilor, ceea ce le cade prost poeților tragici – căci pentru tragedie se găsesc din ce în ce mai puține subiecte, fiindcă domeniul destinului inexorabil şi invincibil devine tot mai restrâns – , dar şi mai prost preoților: căci aceştia au trăit până acum din narcotizarea necazurilor omeneşti.

109

Mâhnire e cunoaşterea. – Cât de mult am dori să schimbăm falsele afirmații ale preoților că ar exista un dumnezeu care cere binele de la noi, este paznicul şi martorul fiecărui act, al fiecărei clipe, al fiecărui gând, care ne iubeşte, ne vrea mai binele în orice nenorocire, – cât de mult am dori să le schimbăm pe acestea cu adevăruri care să fie la fel de salutare, liniştitoare şi benefice ca acele erori! Dar asemenea adevăruri nu există; filozofia le poate opune, la rândul ei, cel mult nişte aparențe metafizice (în fond, tot nişte neadevăruri). Acum însă tragedia este că nu putem *crede* acele dogme ale religiei şi metafizicii, când avem în inimă şi-n cap metoda riguroasă a adevărului, pe de altă parte, prin evoluția omenirii, a devenit aşa de delicat, de excitabil,

de pătimaș să ai nevoie de mijloace de tămăduire și de consolare de cea mai înaltă calitate; de unde ia naștere deci pericolul ca omul să-și piardă tot sângele din pricina adevărului descoperit. Acest lucru îl exprimă Byron în versuri nemuritoare:

5 Sorrow is knowledge: they who know the most
must mourn the deepst o'er the fatal truth,
the tree of knowledge is not that of life.*

Împotriva acestor griji nu ajută nici un mijloc mai bine decât să evocăm lejeritatea solemnă a lui Horațiu, cel puțin pentru cele mai proaste ceasuri și
10 eclipse ale sufletului, și să ne zicem o dată cu el:

quid aeternis minorem
consiliis animum fatigas?
cur non sub alta vel platano vel hac
pinu iacentes – **

15 În mod sigur însă, lejeritatea sau melancolia de orice nuanță sunt mai bune decât o întoarcere și o dezertare romantice, o apropiere de creștinism într-o formă oarecare: căci cu el, în stadiul prezent al cunoașterii, nu mai poți nicidecum intra în relații fără să-ți pătezi iremediabil conștiința intelectuală și fără să cedezi în fața ta și a altora. Durerile acelea pot fi
20 destul de chinuitoare: dar fără dureri nu poți ajunge un conducător și educator al omenirii; și vai de acela care ar dori să încerce așa ceva și n-ar mai avea acea conștiință curată!

110

Adevărul în religie. – În epoca Luminilor, importanța religiei
25 nu fusese apreciată corect, nu ne putem îndoi de aceasta: dar este stabilit, de asemenea, că, în replica dată apoi Luminismului, s-a trecut iarăși, pentru o bucată de vreme, peste dreptate, tratându-se religiile cu iubire, chiar cu îndrăgostire, și conferindu-li-se, bunăoară, o înțelegere mai profundă, chiar

---

* *În engl. în original: "Mâhnire e cunoașterea: acei ce cunosc cel mai mult / trebuie să bocească strașnic de adânc fatalul adevăr;/ pomul cunoașterii nu-i acela al vieții." Cf. și traducerea lui Virgil Teodorescu în George Gordon Byron, Poeme, București, 1983, p. 206 (n.t.).*

** *În lat. în original: "slabu-ți suflet / nu-l obosi cu eterne planuri;/ de ce să nu ne-ntindem sub pinul nalt / sau sub platanu-acesta – " (trad. de Const. I. Niculescu, în Horatius, Opera omnia 1, București, 1980, p. 159, 11-14) (n.t.).*

cea mai profundă, a lumii; pe care știința n-ar avea decât s-o despoaie de veșmântul dogmatic pentru a poseda apoi "adevărul" în formă nonmitică. Religiile deci ar exprima – aceasta era afirmația tuturor adversarilor Luminismului – sensu allegorico*, ținând seama de înțelegerea mulțimii, acea străveche înțelepciune care ar fi înțelepciunea în sine, în măsura în care orice știință adevărată a epocii moderne ar fi dus întotdeauna la ea, în loc să plece de la ea: așa încât între cei mai vechi înțelepți ai omenirii și toți cei de mai târziu ar domni armonie, chiar identitate de convingeri, iar un progres al cunoașterilor – dacă am vrea să vorbim de așa ceva – s-ar referi nu la esența, ci la împărtășirea acesteia. Toată această concepție despre religie și știință este eronată de la un cap la altul; și nimeni n-ar îndrăzni să mai intervină azi pentru ea, dacă elocvența lui Schopenhauer n-ar fi luat-o subt protecția ei: această elocvență răsunătoare și totuși ajungând la auditorii ei abia după o generație. Pe cât de sigur e că, din interpretarea religios-morală a omului și a lumii la Schopenhauer, poți câștiga foarte mult pentru înțelegerea creștinismului și a altor religii, pe atât de sigur este și că el s-a înșelat cu privire la *valoarea religiei pentru cunoaștere*. El însuși nu era în acest sens decât un discipol prea ascultător al doctrinarilor științei din vremea sa, care omagiau cu toții romantismul și abjuraseră spiritul Luminismului; născut în vremea noastră de azi, i-ar fi fost imposibil să vorbească de sensus allegoricus** al religiei; el ar fi dat onoare mai degrabă adevărului, cum obișnuia, prin cuvintele: *nici-odată o religie n-a conținut vreun adevăr, nici indirect, nici direct, nici ca dogmă, nici ca alegorie*. Căci orice religie s-a născut din teamă și necesitate și s-a strecurat în existență pe căile greșite ale rațiunii; ea o fi introdus prin minciună cândva, aflată în situația de a fi primejduită de știință, vreo doctrină filozofică în sistemul ei, ca să dăm noi mai târziu peste ea acolo: dar acesta este un truc al teologilor din vremea în care o religie se îndoiește deja asupra ei înseși. Aceste trucuri ale teologiei, care, firește, au fost exersate deja foarte devreme în creștinism, ca religie a unei epoci savante, îmbibate de filozofie, au condus la acea superstiție a lui sensus allegoricus, dar și mai mult deprinderea filozofilor (îndeosebi a naturilor hibride, a filozofilor-poeți și a artiștilor filozofarzi) de a trata, în general, ca esență fundamentală a omului toate sentimentele pe care le află *în sinea lor* și, prin urmare, de a le permite și propriilor lor sentimente religioase o influență însemnată asupra structurii ideatice a sistemelor lor. Întrucât filozofii au filozofat adeseori în virtutea tradiției unor deprinderi religioase sau subt puterea

*În lat. în text: "în înțeles alegoric" (n.t.).

**În lat. în text: "înțelesul alegoric" (idem infra) (n.t.).

ancestrală a acelei "necesități metafizice", ei au ajuns la teorii care, de fapt, se asemănau foarte mult cu vederile religioase iudaice sau creștine sau indice, – adică semănau precum seamănă, de obicei, copiii cu mamele, numai că în acest caz tații nu erau lămuriți în privința acelei maternități, cum se întâmplă
5 ea cu adevărat, – ci, în inocența uimirii lor, fabulau despre o asemănare familială a oricărei religii și științe. În realitate, nu există înrudire, nici prietenie, nici chiar dușmănie între religie și adevărata știință: ele trăiesc pe planete diferite. Orice filozofie care consimte să strălucească o coadă de cometă religioasă în bezna ultimelor ei perspective face suspect în sine tot ce prezintă ea ca știință:
10 ceea ce este, probabil, tot religie, deși sub lustrul științei. – De altfel: dacă toate popoarele ar fi de acord asupra anumitor lucruri religioase, cum ar fi existența unui dumnezeu (ceea ce, în treacăt fie spus, nu-i cazul în privința acestui punct), atunci acesta n-ar fi totuși decât un contraargument la acele lucruri afirmate, ca, de exemplu, existența unui dumnezeu: consensus
15 gentium* și, în general, hominum** nu privește, pe bună dreptate, decât o prostie. Dimpotrivă, nu există deloc un consensus omnium sapientium*** cu referire la nici un singur lucru, cu excepția despre care vorbește versul goethean:

Toți înțelepții din oricare vremuri
20 semne își fac și zâmbesc și-s de-acord:
Prost ești s-aștepți să se-ndrepte nebunii!
Râdeți, odrasle-ale înțelepciunii,
De cei nebuni, după cum este drept!

Vorbind fără vers și rimă și aplicând la cazul nostru: consensus sapientium
25 constă în faptul că acel consensus gentium privește o prostie.

111

Originea cultului religios. – Dacă ne transpunem înapoi în timpurile în care înflorea cel mai puternic viața religioasă, dăm peste o convingere fundamentală, pe care azi n-o mai împărtășim și din pricina căreia ne
30 vedem închise o dată pentru totdeauna porțile vieții religioase: ea se referă la natură și la raporturile cu ea. În vremurile acelea nu se știe încă nimic despre legile naturii; nici pentru pământ, nici pentru cer nu există vreo necesitate; un

---

*_În lat. în text: "consensul popoarelor" (idem infra) (n.t.)._
**_În lat. în text: "al oamenilor" (n.t.)._
***_În lat. în text: "consens al tuturor înțelepților" (idem infra) (n.t.)._

anotimp, lumina soarelui, ploaia pot veni sau chiar absenta. Lipsește, în general, orice noțiune de cauzalitate *naturală*. Când tragi la vâsle, nu vâslitul este acela care pune în mișcare nava, ci vâslitul nu-i decât o ceremonie magică prin care silești un demon să pună în mișcare nava. Toate bolile, decesul
5 însuși sunt rezultatul unor influențe magice. Îmbolnăvirile și moartea nu se întâmplă niciodată în mod natural; lipsește cu desăvârșire ideea de "evoluție naturală", – ea mijește abia la grecii străvechi, adică într-o fază foarte târzie a omenirii, în concepția despre Moira care tronează deasupra zeilor. Când trage unul cu arcul, întotdeauna este la mijloc o mână și o putere irațională; dacă
10 seacă brusc izvoarele, te gândești mai întâi la demonii subpământeni și la vicleniile lor; săgeata unui zeu trebuie să fie aceea sub a cărei acțiune invizibilă se prăbușește dintr-o dată un om. În India, un tâmplar obișnuiește (după Lubbock) să aducă jertfă ciocanului său, securii sale și celorlalte unelte; un brahman își tratează la fel condeiul cu care scrie, un soldat – armele pe care le folosește
15 pe câmpul de luptă, un zidar – mistria, un om muncitor – plugul. Întreaga natură este, în reprezentarea oamenilor religioși, o sumă de acte ale unor ființe conștiente și voluntare, un complex uriaș de *arbitrarietăți*. În privința a tot ce este în afara noastră nu-i permisă nici o concluzie conform căreia ceva *ar avea* să fie așa și așa, *ar trebui* să se-ntâmple așa și așa; lucrul cât de cât
20 sigur, calculabil suntem noi: omul este *regula*, natura – *iregularitatea*, – enunțul acesta conține convingerea fundamentală care domină civilizațiile primordiale, fruste și religios productive. Noi, oamenii de azi, percepem exact invers: cu cât mai bogat lăuntric se simte omul acum, cu cât este mai polifonic subiectul său, cu atât mai violent acționează asupra lui uniformitatea naturii;
25 noi toți recunoaștem în natură împreună cu Goethe marele mijloc de alinare a sufletului modern, ascultăm bătaia pendulei celui mai mare orologiu cu un dor de tihnă, de intimitate și liniștire, ca și când am putea absorbi această uniformitate în noi și abia în felul acesta să ajungem la încântarea față de noi înșine. Altădată era invers: dacă ne ducem cu gândul înapoi la stadiile primitive,
30 timpurii ale popoarelor sau dacă observăm din apropiere sălbaticii de astăzi, îi găsim determinați cel mai puternic de *lege*, de *tradiție*: individul este aproape automat legat de acestea și se mișcă în ritmul regulat al unei pendule. Natura – natura neînțeleasă, terifiantă, misterioasă – trebuie să-i apară ca *împărăție a libertății*, a samavolniciei, a puterii superioare, oarecum
35 chiar ca o treaptă supraumană a existenței, ca dumnezeu. Acum însă fiecare individ din asemenea vremuri și stadii simte cum existența sa, fericirea sa, a familiei, a statului, reușita tuturor acțiunilor depinde de acele arbitrarietăți ale naturii: unele fenomene naturale trebuie să survină la timp, altele să se amâne la timp. Cum se poate exercita o influență asupra acestor

teribile necunoscute, cum se poate constrânge împărăția libertății? așa se întreabă el, așa cercetează el temător: oare nu există nici un mijloc să dai regularitate acelor puteri tot printr-o tradiție și lege, așa cum dispui tu însuți de regularitate? – Gândul oamenilor care cred în magie și în minuni este *să impună naturii o lege* –: și, pe scurt, cultul religios este rezultatul acestui gând. Problema pe care oamenii aceia și-o pun este înrudită în modul cel mai strâns cu aceasta: cum poate seminția *mai slabă* să-i dicteze totuși legi aceleia *mai puternice*, s-o determine, să-i dirijeze actele (în raport cu aceea mai slabă)? Ne vom aduce aminte mai întâi de maniera cea mai inofensivă a unei constrângeri, a acelei constrângeri pe care o exercităm după ce am câștigat *simpatia* cuiva. Prin implorări și rugăminți, prin supunere, prin angajarea la niște dări și daruri regulate, prin niște preaslăviri măgulitoare, este iarăși posibil, așadar, să exercităm o constrângere asupra puterilor naturii, în măsura în care ne-o facem binevoitoare: dragostea leagă și este legată. Putem apoi încheia *pacte*, prin care să ne obligăm reciproc la o anumită conduită, să dăm garanții și să schimbăm jurăminte. Dar mult mai importantă este o specie de constrângere mai violentă, prin magie și vrăjitorie. Așa după cum omul știe, cu ajutorul unui vrăjitor, să-i dăuneze totuși unui dușman mai puternic și să-l facă să-i poarte frica, așa după cum farmecele de dragoste acționează la distanță, tot așa omul mai slab crede că poate îndupleca și spiritele mai puternice ale naturii. Mijlocul principal al oricărei vrăjitorii este să pui mâna pe un lucru ce-i este propriu cuiva, păr, unghii, niscaiva mâncare de la masa lui, ba chiar portretul său, numele său. Cu un asemenea aparat poți face apoi vrăji; căci premisa fundamentală sună astfel: oricărui spirit îi aparține ceva material; cu ajutorul acestuia poți lega, vătăma, distruge spiritul respectiv; corporalul oferă mânerul de care poți apuca spiritul. Așa cum omul înduplecă omul, el înduplecă și vreun duh oarecare al naturii; căci și acesta are elementul său corporal de care poate fi apucat. Pomul și, în comparație cu el, germenele din care ia naștere, – această alăturare enigmatică pare a dovedi că în ambele forme s-a întrupat unul și același duh, o dată mic, altă dată mare. O piatră care se rostogolește brusc este corpul în care acționează un spirit; dacă pe un câmp singuratic zace un bolovan și pare cu neputință să te gândești la forța omenească ce l-ar fi adus aici, atunci deci trebuie că piatra s-a pus singură în mișcare până-ntr-acolo, adică: ea trebuie să adăpostească un duh. Tot ce are un trup este accesibil vrăjitoriei, deci și duhurile naturii. Dacă un zeu este legat de-a dreptul de chipul lui, se poate exercita împotriva sa și o constrângere absolut directă (refuzându-i hrana de sacrificiu, biciuindu-l, punându-l în lanțuri și așa mai departe). Oamenii de rând din China, pentru a-i smulge zeului lor favoarea de care duc lipsă, leagă

cu odgoane statuia celui ce i-a părăsit, o doboară, o târăsc pe străzi prin grămezile de argilă și gunoi; "câine de spirit, zic ei, te-am lăsat să locuiești într-un templu măreț, te-am poleit frumos cu aur, te-am hrănit bine, ți-am adus jertfe și totuși ești atât de nerecunoscător". Asemenea măsuri violente 5 față de chipurile sfinților și ale Maicii Domnului s-au luat și-n cursul acestui secol în unele țări catolice, când, bunăoară, în cazuri de molimă sau secetă, aceștia n-au vrut să-și facă datoria. – Prin toate aceste relații magice cu natura, au prins viață nenumărate ceremonii: și, în sfârșit, după ce bulibășeala acestora a ajuns prea mare, te străduiești să le pui în ordine, să le 10 sistematizezi, așa încât ai impresia că garantezi desfășurarea favorabilă a întregului mers al naturii, îndeosebi al marelui ciclu anual, printr-o desfășurare corespunzătoare a unui sistem de proceduri. Sensul cultului religios este să îndupleci și să farmeci natura în avantajul omului, deci să-i imprimi o legitate pe care ea n-o are de la bun început; pe când în 15 vremea de azi vrem să recunoaștem legitatea naturii ca să ne împăcăm cu ea. Pe scurt, cultul religios se bazează pe reprezentările despre vrăjitoria dintre om și om; iar vrăjitorul este mai vechi decât preotul. Dar acesta se bazează, în egală măsură, pe alte și mai nobile reprezentări; el presupune o relație de simpatie dintre om și om, existența bunăvoinței, a 20 recunoștinței, a ascultării solicitanților, existența pactelor dintre dușmani, a acordării de asigurări, a dreptului la protecția proprietății. Nici pe treptele cele mai de jos ale civilizației, omul nu se postează în fața naturii ca sclav neputincios, el nu este în chip necesar sluga lipsită de voință a acesteia: pe treapta grecească a religiei, în special în relația cu zeii olimpieni, trebuie să ne 25 gândim chiar la o conviețuire a două caste, una mai nobilă, mai puternică și alta mai puțin nobilă; dar ambele formează cumva, după originea lor, o pereche și sunt de un singur tip, n-au de ce să se rușineze una de alta. Aceasta este noblețea religiozității grecești.

112

30 Privind anumite instrumente antice de sacrificiu. – Cum se pierd pentru noi unele sentimente se poate vedea, de pildă, din asocierea lucrurilor poznașe, chiar a celor obscene, cu sentimentul religios: impresia posibilității acestui amestec dispare, noi mai înțelegem doar istoric că ea a existat, în cazul serbărilor lui Demeter și ale lui Dionysos, în cazul 35 jocurilor pascale și al misterelor creștine: dar și noi mai cunoaștem sublimul în alianță cu burlescul și așa mai departe, emoționantul contopit cu ridicolul: ceea ce o epocă ulterioară, poate, nu va mai înțelege.

113

C r e ș t i n i s m u l c a a n t i c h i t a t e. – Când auzim într-o dimineață de duminică dangătul bătrânelor clopote, ne întrebăm: e cu putință?! asta-l privește pe un evreu crucificat acum două mii de ani, care susținea că este fiul lui Dumnezeu. Dovada unei asemenea afirmații lipsește. – Cu siguranță că în timpurile noastre religia creștină este o antichitate care a ajuns până la noi din trecutul îndepărtat, iar faptul că noi dăm crezare acelei afirmații, – în vreme ce, altminteri, suntem așa de riguroși în examinarea pretențiilor –, este, poate, cel mai vechi crâmpei al acestei moșteniri. Un dumnezeu care face copii cu o femeie muritoare; un înțelept care ne îndeamnă să nu mai muncim, să nu mai judecăm pe alții, ci să fim atenți la semnele apropiatului sfârșit al lumii; o justiție care consideră că nevinovatul trebuie sacrificat în locul altuia; cineva care le cere discipolilor lui să-i bea sângele; rugăciuni pentru intervenții miraculoase; păcate comise față de un dumnezeu, ispășite de un dumnezeu; frica de un dincolo spre care poarta este moartea; semnul crucii ca simbol în cadrul unei epoci care nu mai cunoaște destinația și umilința crucii, – ce înfiorătoare pale de vânt ne trimit toate acestea, ca din mormântul unui trecut străvechi! Să credem că așa ceva mai este crezut?

114

C e e a c e n u e s t e g r e c e s c î n c r e ș t i n i s m. – Grecii n-au văzut deasupra lor zeii homerici ca pe niște stăpâni, iar pe ei înșiși sub aceștia ca pe niște slugi, cum au făcut evreii. Ei vedeau oarecum doar imaginea în oglindă a celor mai reușite exemplare ale propriei lor caste, deci un ideal, nu opusul propriei ființe. Să te simți înrudit unul cu altul este un interes reciproc, un fel de symmachie*. Omul gândește nobil despre sine când își dă asemenea zei și se situează într-o relație cu aceștia cum este aceea a nobilului inferior față de cel superior; în timp ce popoarele italice au o adevărată religie țărănească, dominată de teama permanentă față de potentații și schingiuitorii răi și capricioși. De unde zeii olimpieni s-au retras,acolo și viața grecească era mai amărâtă și mai temătoare. – Creștinismul, dimpotrivă, îl strivea și-l sfărâma complet pe om și-l scufunda ca într-o mlaștină: în sentimentul totalei nemernicii el a făcut apoi să scapere dintr-o dată strălucirea unei îndurări divine, așa încât omul surprins, zăpăcit de grație, a scos un strigăt de extaz și a crezut pentru o clipă că poartă în sine întregul cer. Asupra acestui exces patologic de simțire, asupra coruperii profunde a minții și inimii, necesare acestui scop, acționează toate invențiile psihologice ale creștinismului: el vrea să nimicească,

---

**Grecism în original, transliterat* Symmachie *(=confederație de state-cetăți în Grecia antică) (n.t.).*

să sfărâme, să zăpăcească, să ameţească, numai un lucru nu vrea: *măsura*, şi de aceea este, în cel mai profund înţeles, barbar, asiatic, ignobil, negrecesc.

115

A fi religios cu profit. – Există oameni lucizi şi capabili profesional cărora religia le este brodată ca o dantelă de umanitate superioară: aceştia fac foarte bine că rămân religioşi, asta îi înfrumuseţează. – Toţi cei ce nu se pricep la vreo meserie a armelor – socotind printre arme şi gura şi pana – devin servili: pentru ei, religia creştină este foarte folositoare, căci servilismul ia aici aspectul unei virtuţi creştine şi este uimitor de înfrumuseţat. – Oamenii cărora viaţa zilnică li se pare prea goală şi monotonă devin uşor religioşi: lucru de înţeles şi de iertat, numai că ei n-au nici un drept să pretindă religiozitate de la cei cărora viaţa zilnică nu li se scurge goală şi monotonă.

116

Creştinul cel de toate zilele. – Dacă ar avea dreptate creştinismul cu teoriile lui despre Dumnezeul răzbunător, despre păcătoşenia universală, despre împărtăşirea graţiei divine şi despre riscul unei veşnice osândiri, ar fi un semn de idioţenie şi lipsă de caracter să *nu* te faci preot, apostol sau sihastru şi să *nu* lucrezi, cu teamă şi tremur, numai la propria mântuire; ar fi absurd să pierzi din vedere, în felul acesta, avantajul veşnic în schimbul comodităţii vremelnice. Presupunând că, în general, se *crede*, atunci creştinul de toate zilele este o figură jalnică, un om care zău că nu poate număra până la trei şi care, de altfel, tocmai din cauza iresponsabilităţii lui spirituale, n-ar merita să fie aşa de pedepsit precum i-o promite creştinismul.

117

Despre perspicacitatea creştinismului. – Este un truc al creştinismului să propovăduiască totala nevrednicie, păcătoşenie şi abjecţie a omului în general, cu atâta putere în glas, încât dispreţuirea semenilor să nu mai fie cu putinţă în acest caz. "Poate păcătui cum vrea, el nu se deosebeşte totuşi esenţial de mine: eu sunt cel ce este, în orice măsură, nevrednic şi demn de dispreţ", aşa îşi spune creştinul. Dar şi acest sentiment şi-a pierdut cel mai ascuţit ghimpe al său, întrucât creştinul nu crede în abjecţia sa individuală: el este rău ca om în general şi se linişteşte puţin zicând: Suntem cu toţii din aceeaşi speţă.

118

Substituire de persoană. – De îndată ce o religie devine dominantă, îşi are ca adversari pe toţi cei ce i-ar fi fost primii discipoli.

119

Destinul creștinismului. – Creștinismul a luat naștere ca să ușureze inima; dar acum ar trebui mai întâi să împovăreze inima, pentru a o putea apoi ușura. Ca urmare, el va pieri.

120

Dovada plăcerii. – Plăcerea convenabilă este însușită ca adevărată: aceasta este dovada plăcerii (sau, cum spune biserica, dovada forței), de care sunt așa de mândre toate religiile, pe când ar trebui să se rușineze de lucrul acesta. În cazul în care credința n-ar mântui, ea n-ar fi crezută: ce valoare va mai avea atunci?

121

Joc periculos. – Cine face astăzi din nou loc sentimentului religios în el însuși, acela trebuie să-l lase apoi să și crească, nu poate altfel. Atunci, ființa lui se transformă treptat, ea preferă ceea ce este inerent și apropiat elementului religios, întreaga sferă a judecății și a simțirii se acoperă cu nouri, este mânjită cu umbre religioase. Afectul nu poate sta locului; așadar, să luăm aminte.

122

Discipolii orbi. – Atâta timp cât cineva își cunoaște foarte bine tăria și slăbiciunea propriei învățături, a propriului gen de artă, a propriei religii, forța acestora este încă scăzută. Discipolul și apostolul care n-are ochi pentru slăbiciunea învățăturii, a religiei și așa mai departe, orbit de prestigiul maestrului și de pietatea față de el, are, de aceea, în mod obișnuit, mai multă putere decât maestrul. Fără discipolii orbi, influența unui om și a operei sale n-a ajuns niciodată mare până acum. Să contribui la victoria unei concepții nu înseamnă adeseori decât: s-o înfrățești cu prostia în așa fel, încât ponderea celei din urmă să forțeze și victoria celei dintâi.

123

Dărâmarea bisericilor. – Nu-i destulă religie în lume nici măcar pentru a distruge religiile.

124

Lipsa de păcătoșie la om. – Dacă ai înțeles "cum a venit păcatul în lume", anume prin erori ale rațiunii, grație cărora oamenii se socotesc unii mai negri și mai răi decât alții, ba chiar fiecare om în parte se consideră pe el însuși mai negru și mai rău decât este cazul în realitate, atunci

întreaga simțire ți se ușurează foarte mult, iar oamenii și lumea apar din când în când într-un nimb de candoare, încât asta te reconfortează din temelii. Omul este întotdeauna în sânul naturii copilul în sine. Copilul acesta visează câteodată un vis greu și neliniștitor, dar când deschide ochii se vede iar și iar
5 în paradis.

125

Ireligiozitatea artiștilor. – Homer este atât de acasă printre zeii lui și se bucură ca poet în așa fel de ei, încât trebuie să fi fost, în orice caz, profund nereligios; cu ceea ce i-a oferit credința populară – o superstiție
10 sărăcăcioasă, frustă, în parte înfiorătoare –, el era într-o relație la fel de liberă ca sculptorul cu lutul său, deci având aceeași naturalețe pe care o posedau Eschil și Aristofan și prin care excelau în epoca modernă marii artiști ai Renașterii, precum și Shakespeare și Goethe.

126

15 Arta și forța interpretării false. – Toate viziunile, spaimele, istovirile, extazierile sfântului sunt cunoscute stări maladive, care, pe baza unor erori religioase și psihologice înrădăcinate, sunt interpretate de el doar cu totul altfel, adică nu ca niște boli. – Așa, poate, și demonul lui Socrate este o boală de urechi, pe care el și-o tălmăcește, potrivit modului său
20 dominant de a gândi moral, doar altfel decât s-ar face azi. Nu altminteri stau lucrurile cu nebunia și bâiguiala profeților și a preoților din oracole; întotdeauna, gradul de cunoștințe, de fantezie, de străduință, de moralitate din mintea și inima interpreților este acela care a făcut așa de mult din treaba asta. Printre cele mai mari rezultate ale oamenilor pe care îi numim genii și
25 sfinți se numără faptul că ei își cuceresc niște interpreți care îi răstălmăcesc spre folosul omenirii.

127

Venerarea nebuniei. – Întrucât s-a observat că o emoție limpezește adeseori mintea și dă naștere unor idei fericite, s-a socotit că, prin
30 cele mai puternice emoții, am avea parte de cele mai fericite idei și inspirații: și așa a fost venerat nebunul ca înțelept și împărțitor de oracole. Aici servește ca bază o falsă deducție.

128

Promisiunile științei. – Știința modernă are drept scop: cât
35 mai puțină durere cu putință, cât mai lungă viață cu putință, – deci un fel de fericire veșnică, firește, una foarte modestă în comparație cu promisiunile religiilor.

129

G e n e r o z i t a t e i n t e r z i s ă . – Nu-i destulă iubire și bunătate în lume pentru a mai putea dărui din ele și unor ființe fictive.

130

5 S u p r a v i e ț u i r e a c u l t u l u i r e l i g i o s î n s u f l e t . – Biserica catolică, iar înaintea ei orice cult antic, domina întreaga sferă de mijloace prin care omul este transpus în stări sufletești neobișnuite și sustras de la calculul rece al câștigului și de la gândirea rațională pură. O biserică vibrând de sunete profunde, chemări sugrumate, periodice, reținute ale unei cete preoțești care-și 10 trece involuntar încordarea asupra comunității și o face să asculte aproape cuprinsă de spaimă, ca și când tocmai s-ar pregăti un miracol, suflul arhitecturii care, ca lăcaș al unei divinități, se pierde în nedeterminat și face temută în toate spațiile tenebroase mișcarea acesteia, – cine ar avea pretenția să readucă oamenilor asemenea fenomene, dacă premisele pentru ele nu mai sunt 15 crezute? Dar rezultatele tuturor acestora nu sunt totuși pierdute: universul lăuntric al stărilor sufletești sublime, emoționale, pline de presimțiri, profund chinuite de remușcări, luminate de speranțe a fost inoculat în om mai cu seamă prin cult; ceea ce există azi din acesta în suflet fusese prășit temeinic atunci când cultul a încolțit, a crescut și a înflorit.

20 131

S e c h e l e r e l i g i o a s e . – Oricât am crede că ne-am dezobișnuit de religie, lucrul acesta nu s-a întâmplat totuși în așa măsură, încât să nu ne mai bucurăm de întâlnirea cu sentimente și trăiri religioase lipsite de conținut noțional, bunăoară în muzică; și dacă o filozofie ne prezintă temeiul speranțelor 25 metafizice, al păcii adânci a sufletului care poate fi dobândită dincolo și vorbește, de pildă, despre "întreaga evanghelie neîndoielnică din privirea Madonelor lui Rafael", noi putem întâmpina asemenea enunțuri și expuneri cu o dispoziție deosebit de cordială: pentru filozof este mai ușor de demonstrat în acest caz, el satisface, prin ceea ce vrea să dea, o inimă dispusă să primească. Se 30 observă aici cum ateii mai puțin circumspecți se formalizează, de fapt, numai de dogme, dar cunosc foarte bine farmecul sentimentului religios; îi doare să renunțe la ultimul de dragul celor dintâi. – Filozofia științifică trebuie să fie foarte atentă ca, pe baza acelei nevoi – o nevoie dobândită și, prin urmare, și vremelnică – să nu strecoare greșeli: chiar unii logicieni vorbesc de adevăruri 35 "presupuse" în morală și artă (de exemplu, de presupunerea "că esența lucrurilor este aceeași"): ceea ce lor ar trebui totuși să le fie interzis. Între adevărurile deduse scrupulos și asemenea lucruri "presupuse" rămâne de netrecut

prăpastia că acelea sunt datorate intelectului, acestea nevoii. Foamea nu dovedește că *există* o mâncare pentru potolirea ei, ci poftește mâncarea. "A presupune" nu înseamnă a recunoaște existența unui lucru într-un grad oarecare, ci a-l considera posibil, în măsura în care-l dorești sau te temi de el; "presupunerea" nu duce cu nici un pas mai departe în țara certitudinii. – Credem fără să vrem că pasajele colorate religios dintr-o filozofie ar fi demonstrate mai bine decât celelalte; în fond însă, este invers, avem doar dorința lăuntrică *să poată* fi așa, – deci ca ceea ce ne face fericiți să fie și ceea ce este adevărat. Dorința aceasta ne ademenește să achiziționăm ca bune niște terenuri proaste.

132

Despre nevoia creștină de mântuire. – După o reflecție scrupuloasă, trebuie să se poată obține, pentru procesul din sufletul unui creștin pe care-l numim nevoie de mântuire, o explicație liberă de mitologie: deci una pur psihologică. Până acum, explicațiile stărilor și proceselor religioase au avut, firește, întru câtva o faimă proastă, în măsura în care o teologie care se numește liberă a hălăduit fără folos în acest domeniu: căci în cazul ei au fost vizate din capul locului, așa cum lasă să se bănuiască spiritul întemeietorului ei, Schleiermacher, conservarea religiei creștine și dăinuirea teologilor creștini; ca unii care, prin analiza psihologică a "faptelor" religioase, ar urma să dobândească un nou liman și, înainte de toate, o nouă îndeletnicire. Neîmpiedicați de asemenea precursori, îndrăznim următoarea interpretare a fenomenului pomenit. Omul este conștient de anumite acte care stau pe treapta de jos în ierarhia obișnuită a acestora, ba chiar descoperă în sine o înclinație spre astfel de acte care îi apare aproape la fel de invariabilă ca întreaga sa ființă. Cu câtă plăcere și-ar încerca el puterile în celălalt gen de acte, cele care, în estimarea generală, sunt unanim recunoscute ca cele mai înalte și mai distinse, cu câtă plăcere și-ar simți el conștiința împăcată, care ar urma unui mod de gândire dezinteresat! Din păcate însă, nu se depășește stadiul acesta de dorință: nemulțumirea de a n-o putea satisface se adaugă la toate celelalte categorii de nemulțumire pe care soarta vieții lui în general sau consecințele acelor acte numite rele le-au trezit în el; așa încât ia naștere o profundă indispoziție, căutând cu privirea după un doctor care să fie în stare s-o înlăture, pe ea și toate cauzele ei. – Această stare n-ar fi resimțită atât de amar, dacă omul s-ar compara imparțial doar cu alți oameni: adică atunci n-ar mai avea nici un motiv să fie nemulțumit de sine într-o măsură deosebită, ar fi copleșit numai de povara generală a nemulțumirii și nedesăvârșirii umane. Dar el se compară cu o ființă care este capabilă numai de acele acte care sunt numite

nonegoiste și care trăiește în permanenta cunoștință a unui mod dezinteresat de a gândi, cu Dumnezeu: prin faptul că el privește în această oglindă clară, natura sa îi apare așa de tulbure, așa de neobișnuit de deformată. Apoi, îl sperie gândul la aceeași ființă, în măsura în care aceasta plutește în fața
5 închipuirii sale ca justiție punitivă: el crede că-i recunoaște în toate întâmplările mici și mari cu putință mânia și amenințarea, ba chiar că presimte deja loviturile de bici ale judecății și caznelor sale. Cine-l ajută în această primejdie care, prin perspectiva unei durate nemăsurate a pedepsei, întrece în grozăvie toate celelalte orori ale închipuirii?

10
133

Înainte de ne apleca asupra acestei stări și a urmărilor ei în continuare, vrem totuși să convenim că omul a ajuns în starea aceasta nu datorită "vinii" și "păcatelor" sale, ci datorită unei serii de erori ale rațiunii, că a fost defectul oglinzii dacă natura lui i-a apărut tenebroasă și odioasă în gradul acela și că
15 oglinda aceea a fost opera l u i, opera atât de imperfectă a fanteziei și puterii de judecată umane. În primul rând, o ființă care ar fi capabilă numai de acte pur nonegoiste este mult mai fabuloasă decât pasărea Phoenix; ea nici măcar nu poate fi clar imaginabilă, fiindcă întreaga noțiune de "act nonegoist" se spulberă în văzduh la o examinare riguroasă. Niciodată n-a făcut vreun om
20 ceva ce ar fi fost făcut numai pentru alții și fără nici un mobil personal; într-adevăr, c u m ar p u t e a face acesta ceva ce nu l-ar privi pe el, deci fără constrângere interioară (care ar trebui să-și aibă totuși motivația într-o nevoie personală)? Cum ar putea acționa eul* fără eu*? – Un dumnezeu care, dimpotrivă, este n u m a i iubire, cum se admite incidental, n-ar fi capabil de
25 nici un singur act nonegoist: apropo de care ar trebui să ne amintim de o cugetare a lui Lichtenberg, care, firește, este dedusă dintr-o sferă mai umilă: "Ne este imposibil s ă s i m ț i m pentru alții, cum se spune de obicei; noi simțim numai pentru noi. Afirmația sună dur, dar ea nu este așa, numai să fie înțeleasă corect. Nu ne iubim nici tatăl, nici mama, nici soția, nici copilul, ci
30 sentimentele plăcute pe care ei ni le deșteaptă", sau, cum spune La Rochefoucauld: "Si on croit aimer sa maîtresse pour l'amour d'elle, on est bien trompé."** Pentru ce actele de iubire sunt apreciate mai presus decât altele, nu atât pentru natura lor, cât pentru utilitatea lor, să se compare cercetările deja amintite mai înainte "despre originea sentimentelor morale".
35 Dar dacă un om ar dori să fie numai iubire, ca acel dumnezeu, să facă, să

**În lat. în text:* ego *(n.t.).*

***În fr. în original: "Dacă socotești că-ți iubești metresa din dragoste pentru ea, te înșeli amarnic." (n.t.)*

vrea totul pentru alții, nimic pentru sine, lucrul acesta din urmă este cu neputință, fiindcă el trebuie *să facă foarte mult* pentru sine, spre a putea face, în general, ceva de dragul altora. Apoi, aceasta presupune ca celălalt să fie destul de egoist ca să accepte mereu și mereu sacrificiul acela, viața aceea pentru el: așa încât oamenii gata de iubire și de jertfă au un interes în dăinuirea egoiștilor lipsiți de iubire și incapabili de jertfă, iar moralitatea supremă ar trebui, ca să poată subzista, *să forțeze* pur și simplu existența imoralității (lucru prin care, desigur, ea s-ar anula de la sine). – Mai departe: reprezentarea unui dumnezeu neliniștește și smerește câtă vreme este crezută, dar cum a *luat naștere* nu mai poate fi nici o îndoială în stadiul actual al etnologiei comparate; și, o dată înțelegând acea geneză, credința respectivă își pierde valoarea. Cu creștinul care-și compară ființa cu Dumnezeu se întâmplă precum cu Don Quijote, care-și subestimează propria vitejie fiindcă are în cap faptele de bravură ale eroilor din romanele cavalerești; criteriul după care se măsoară în ambele cazuri face parte din domeniul fabulației. Dacă se suprimă reprezentarea lui Dumnezeu, dispare și sentimentul "păcatului" ca atentat la prescripțiile divine, ca pată pe o creatură închinată Domnului. Atunci mai rămâne, probabil, acea amărăciune strâns legată și înrudită cu teama de pedeapsa justiției lumești sau de dispretul oamenilor; amărăciunea remușcărilor, cel mai ascuțit ghimpe înfipt în sentimentul vinovăției, este, oricum, întretăiată, dacă recunoști că, prin actele tale, ai lezat cumva tradiția omenească, uzanțele și rânduielile omenești, dar n-ai primejduit încă "veșnica mântuire a sufletului" și relația lui cu divinitatea. Dacă omul izbutește încă să dobândească, până la urmă, convingerea filozofică despre necesitatea stringentă a tuturor actelor și despre iresponsabilitatea lor deplină și s-o asimileze în carne și sânge, atunci dispare și rămășița aceea de remușcare.

134

Dacă, după cum s-a spus, creștinul a fost cuprins, datorită unor erori, de sentimentul dispretului de sine, deci printr-o interpretare greșită, neștiințifică a actelor și simțămintelor sale, atunci el trebuie să remarce cu cea mai mare consternație cum criza aceea de dispreț, de remușcări, de neplăcere în general nu durează, cum vin pe neașteptate niște ceasuri în care i se spulberă totul din suflet și se simte iarăși liber și curajos. Într-adevăr, bucuria față de propriul eu, satisfacția față de propria forță, în legătură cu necesara atenuare a oricărei emoții profunde, au obținut victoria; omul se iubește iar, o simte, – dar tocmai această iubire, această nouă prețuire de sine i se par de necrezut, el nu poate vedea în ele decât revărsarea total nemeritată din ceruri a unei grații învăluite în splendoare. Dacă mai înainte a crezut că recunoaște în toate întâmplările

niște avertismente, amenințări, pedepse și tot felul de semne ale mâniei divine, acum d e s c i f r e a z ă în experiențele sale bunătatea divină: evenimentul cutare îi apare plin de iubire, celălalt ca o indicație ajutătoare, un al treilea și mai ales întreaga lui dispoziție fericită ca o dovadă că Dumnezeu este îndurător. Așa cum înainte, în starea aceea de indispoziție își tălmăcea greșit mai cu seamă actele sale, tot așa procedează acum în special cu trăirile sale; împăcarea din sufletul său o înțelege ca efect al unei puteri care acționează din afara lui, iubirea cu care, în definitiv, se iubește pe sine însuși îi apare ca iubire divină; ceea ce numește grație și preludiu al mântuirii este în realitate grație și mântuire venite din sine însuși.

135

Așadar: o anumită *psihologie falsă*, un anumit gen de fantezie în interpretarea motivelor și trăirilor este condiția necesară ca cineva să devină creștin și să simtă nevoia mântuirii. O dată cu conștientizarea acestei rătăciri a rațiunii și a fanteziei, încetezi de a fi creștin.

136

D e s p r e a s c e z a ș i s f i n ț e n i a c r e ș t i n ă. – Cu cât mai mult s-au străduit unii gânditori ca, în fenomenele neobișnuite de moralitate pe care, de regulă, le *numim* asceză și *sfințenie*, să plaseze o minune, căreia a-i ține în față lumina unei explicații raționale ar echivala cu un sacrilegiu și o profanare: cu atât mai irezistibilă este, la rându-i, seducția de a comite acest sacrilegiu. Un puternic impuls al n a t u r i i a dus în toate timpurile la protestarea împotriva acelor fenomene în general; știința, în măsura în care, așa cum s-a spus mai înainte, este o imitare a naturii, își permite cel puțin să ridice obiecții împotriva caracterului pretins inexplicabil, chiar inabordabil al acestora. Firește, ea n-a reușit până acum: fenomenele respective au rămas tot neexplicate, spre marea satisfacție a pomeniților adoratori ai miraculosului moral. Căci, în general vorbind: neexplicatul trebuie să fie prin excelență inexplicabil, iar inexplicabilul – nenatural, supranatural, miraculos, – așa sună postulatul în sufletele tuturor religioșilor și metafizicienilor (chiar ale artiștilor, dacă sunt, totodată, gânditori); pe când omul de știință vede în acest postulat "principiul rău". – Prima probabilitate generală la care ajungem da le început, când ne aplecăm asupra ascezei și a sfințeniei, este aceea că natura lor este una c o m p l i c a t ă: căci aproape peste tot, în lumea fizică, precum și în cea morală, am redus, cu noroc, pretinsul miraculos la ceea ce este complicat și condiționat multiplu. Așadar, să îndrăznim mai întâi să izolăm în sufletul sfinților și al asceților diferite impulsuri și, la urmă, să ni le imaginăm crescând întreolaltă.

137

Există o *îndărătnicie față de tine însuți*, din cele mai sublimate manifestări ale acesteia făcând parte unele forme de asceză. Anumiți oameni au, adică, o nevoie atât de stringentă de a-și exercita violența și dorința de a domina, încât, în lipsa altor obiecte sau fiindcă, altminteri, nu le-a reușit întotdeauna, sfârșesc prin a le veni ideea să-și tiranizeze anumite părți ale propriei ființe, un fel de decupări sau eșantioane din ei înșiși. Astfel, câte un gânditor este partizanul unor idei care, evident, nu servesc la creșterea sau îmbunătățirea faimei sale; un al doilea își atrage pur și simplu disprețul altora, pe când i-ar fi ușor să rămână, tăcând, un om respectat; alții își retractează părerile precedente și nu-i sperie să fie numiți de acum încolo inconsecvenți: din contră, se străduiesc pentru asta și se comportă ca niște călăreți încrezuți cărora calul le place cel mai mult atunci când se înfurie, când este scăldat în sudori și speriat. Astfel, omul suie pe cărări primejdioase munții cei mai înalți, ca să-și râdă batjocoritor de teama sa și de genunchii săi tremurători; astfel, filozoful este partizanul ideilor de asceză, smerenie și sfințenie, în strălucirea cărora propria lui imagine se urâțește cel mai rău. Această frângere a propriului eu, această batjocorire a propriei naturi, acest spernere se sperni*, din care religiile au făcut așa de mult, este, de fapt, un grad foarte înalt de vanitate. Întreaga morală a predicii de pe munte își are locul aici: omul simte o adevărată voluptate să se tortureze prin pretenții exagerate și să divinizeze apoi în sufletul său acest ceva care pretinde în mod tiranic. În orice morală ascetică, omul adoră o parte din sine ca dumnezeu și pentru aceasta are nevoie să diabolizeze partea cealaltă. –

138

Omul nu este, din punct de vedere moral, în orice clipă același, lucrul acesta este cunoscut: dacă-i judecăm moralitatea după spiritul de mare sacrificiu și de abnegare a propriului eu (care, permanentizându-se și devenind obișnuință, este sfințenie), atunci el este cel mai moral prin *afect*; emoția superioară îi oferă motive cu totul noi, de care, lucid și rece ca de obicei, nici măcar nu credea, poate, că este capabil. Cum se-ntâmplă lucrul acesta? Probabil prin contactul cu tot ce este mare și tot ce este foarte emoționant; o dată ce omul este cuprins de o extraordinară încordare, el se poate decide atât pentru o răzbunare teribilă, cât și pentru o curmare teribilă a nevoii sale de răzbunare. Sub influența emoției puternice, el vrea, în orice caz, ceea ce

**În lat. în text: "a disprețui faptul de a fi disprețuit" (Hildebertus de Lavardin) (n.t.).*

este mare, violent, monstruos și, dacă observă întâmplător că jertfirea propriului eu îl satisface la fel sau și mai mult decât sacrificarea altuia, o alege pe prima. De fapt, lui nu-i pasă decât de propria descărcare emoțională; atunci, spre a se destinde, pune ușor mâna pe sulițele dușmanilor și și le înfige în piept.
5 Faptul că în abnegarea propriului eu, și nu numai în răzbunare, s-ar afla ceva măreț trebuia inculcat omenirii în primul rând printr-o lungă obișnuință; o divinitate care se sacrifică pe ea însăși era cel mai puternic și mai eficace simbol al acestui gen de măreție. Ca înfrângere a dușmanului extrem de greu de biruit, ca stăpânire instantanee a propriului afect, – așa îi a p a r e această
10 abnegație; și, în acest sens, ea trece drept culmea moralului. Într-adevăr, în cazul acesteia este vorba de substituirea unei reprezentări printr-alta, în timp ce sufletul își păstrează aceeași cotă, același nivel de inundație. Oamenii dezmeticiți, oamenii care scapă de tirania afectului nu mai înțeleg moralitatea acelor clipe, dar admirația pentru toți care au fost martorii lor îi ține drepți; mândria
15 este consolarea lor când afectul și capacitatea de înțelegere a propriei fapte bat în retragere. Așadar: în definitiv, nici acele acte de abnegare a propriului eu nu sunt morale, atâta vreme cât nu sunt întreprinse în strictă legătură cu alții; mai curând celălalt îi dă sufletului puternic tensionat doar o ocazie de a se ușura prin abnegația aceea.

20 139

Într-o anumită privință, și ascetul caută să-și ușureze viața, iar aceasta, de obicei, prin deplina subordonare față de o voință străină sau față de o lege și un ritual cuprinzătoare; ceva în felul în care brahmanul nu lasă absolut nimic în voia propriei sale hotărâri și este ghidat în fiecare clipă de o prescripție
25 sfântă. Această subordonare este un mijloc puternic pentru a deveni stăpân pe tine însuți; ai o ocupație, deci nu te plictisești, și nu primești nici un imbold din partea îndărătniciei și a pasiunii; după săvârșirea faptei, lipsește sentimentul responsabilității și, o dată cu acesta, izvorul căinței. Ai renunțat o dată pentru totdeauna la propria voință, iar lucrul acesta este mai ușor decât să renunți de
30 fiecare dată; precum este mai ușor și să-ți înfrângi definitiv o dorință decât să păstrezi măsura în cadrul ei. Dacă ne amintim de poziția actuală a omului față de stat, găsim și că supunerea necondiționată este mai comodă decât cea condiționată. Sfântul își ușurează viața, așadar, prin acea abandonare totală a personalității și te înșeli când admiri în acel fenomen suprema faptă eroică
35 a moralității. Este, în orice caz, mai greu să-ți afirmi personalitatea fără șovăială și confuzie decât să te dezbari de ea în felul amintit; pe deasupra, asta reclamă mult mai mult spirit și chibzuință.

140

După ce am descoperit, în multe din actele mai greu explicabile, manifestări ale acelei plăceri ale *emoţiei în sine*, aş dori să recunosc şi în privinţa dispreţului de sine, care face parte din caracteristicile sfinţeniei, şi, de asemenea, în actele de autoschingiuire (prin înfometare şi flagelare, luxări de membre, simularea nebuniei) un mijloc prin care acele naturi luptă împotriva moleşirii generale a voinţei lor de a trăi (a nervilor lor): ele se folosesc de cele mai dureroase stimulente şi cruzimi pentru a ieşi pe veci la lumină cel puţin din acea prostie şi plictiseală în care marea lor indolenţă spirituală şi acea subordonare descrisă le face să cadă aşa de frecvent sub o voinţă străină.

141

Cel mai obişnuit mijloc pe care ascetul şi sfântul îl folosesc pentru a-şi face totuşi viaţa încă suportabilă şi plăcută constă în durerea ocazională a unor războaie şi în alternanţa victoriei şi a înfrângerii. Pentru aceasta el are nevoie de un adversar şi-l găseşte în aşa-numitul "duşman lăuntric". În special face uz de înclinarea lui spre vanitate, spre ambiţie şi sete de putere, apoi de poftele lui senzuale, pentru a fi îndreptăţit să-şi considere viaţa o permanentă bătălie şi pe sine un câmp de luptă pe care spiritele bune şi rele se bat cu schimbător succes. Este cunoscut că fantezia senzuală este potolită prin regularitatea contactului sexual, ba chiar aproape înăbuşită, că, invers, este descătuşată şi haotică prin abstinenţa sau sporadicitatea contactului. Fantezia multor sfinţi creştini era într-o măsură neobişnuit de murdară; în virtutea acelei teorii după care poftele acestea ar fi nişte demoni adevăraţi care şi-ar manifesta furia în ei, aceştia nu se simţeau prea responsabili în cazul acesta; acestui sentiment îi datorăm noi sinceritatea aşa de instructivă a spovedaniilor lor. Era în interesul lor că această luptă a fost întreţinută într-un oarecare grad, fiindcă prin ea, cum s-a spus, a fost întreţinută viaţa lor anostă. Dar ca lupta să apară destul de importantă pentru a le suscita nesfinţilor participare şi admiraţie fără întrerupere, senzualitatea trebuia acuzată ca eretică şi stigmatizată, ba chiar riscul unei veşnice condamnări era aşa de strâns legat de aceste lucruri, încât, cu maximă probabilitate, creştinii zămisleau copii, de-a lungul unor epoci întregi, cu conştiinţa vinovată; prin care, desigur, omenirii i s-a adus o mare pagubă. Şi totuşi adevărul stă aici exact cu dosul în sus: ceea ce pentru adevăr este deosebit de indecent. Fireşte, creştinismul spusese: tot omul este conceput şi născut în păcate, iar în creştinismul nesuferit de superlativ al lui Calderon, ideea aceasta se înnodase şi se împletise încă o dată, încât el a îndrăznit în cunoscutele versuri cel mai bizar paradox care există:

cea mai mare crimă* a omului
este că s-a născut.

În toate religiile pesimiste, actul procreării este perceput ca rău în sine, dar această percepție nu este, în nici un caz, general omenească; nici măcar judecata tuturor pesimiștilor nu concordă în această privință. Empedocle, de pildă, nu știe absolut nimic despre ceea ce este jenant, satanic, păcătos în toate cele erotice; el vede mai degrabă pe marea câmpie a dezastrului o singură apariție salutară și dătătoare de speranțe, pe Afrodita; ea trece pentru el drept chezășie că harța nu va stăpâni etern, ci va preda sceptrul într-o zi unui demon mai blând. Pesimiștii creștini ai practicii aveau un interes, cum am spus, în faptul că un alt punct de vedere a rămas la domnie; ei aveau nevoie de un dușman mereu viu pentru singurătatea și pentru pustiul spiritual al vieții lor: și de un dușman general recunoscut, prin combaterea și biruirea căruia să se înfățișeze nesfântului din nou și din nou ca niște ființe în bună măsură de neînțeles, supranaturale. Când, în cele din urmă, acest dușman, ca urmare a felului lor de viață și a sănătății lor distruse, a luat-o pentru totdeauna la fugă, ei au înțeles pe dată să-și *vadă* lumea lăuntrică populată cu noi demoni. Balansarea în sus și în jos a talerelor cu orgoliu și cu umilință le-a întreținut capetele meditative la fel de bine ca alternanța poftei cu pacea sufletească. Pe vremea aceea, psihologia servea nu numai ca să trezească suspiciune asupra a tot ce este omenesc, ci și ca să-l calomnieze, să-l biciuiască, să-l crucifice; *voiai* să fii cât mai stricat și mai rău cu putință, încercai teamă pentru mântuirea sufletului, disperare cu privire la propria forță. Tot ceea ce este natural, de care omul leagă ideea răului, a păcatului (cum obișnuiește a face și azi, de exemplu, referitor la erotic), obstrucționează, întunecă fantezia, naște o privire timidă, duce la gâlceava omului cu el însuși și-l face nesigur și neîncrezător; chiar visele lui capătă un gust de conștiință chinuită. Și totuși această suferință din cauza naturalului nu-și găsește nici o motivare în realitatea lucrurilor: nu-i decât consecința punctelor de vedere *asupra* lucrurilor. Se recunoaște ușor cum oamenii devin mai răi prin faptul că ei caracterizează inevitabil-naturalul ca rău, iar mai târziu îl resimt mereu ca atare. Este trucul religiei și al acelor metafizicieni care îl vor pe om rău și păcătos de la natură să-i trezească suspiciune asupra naturii și astfel să-l *facă* rău pe el însuși: căci, neputând să dezbrace veșmântul naturii, învață să se simtă o ființă rea. Treptat, în cazul unei vieți lungi trăite natural, se simte apăsat de o asemenea povară a păcatelor, încât e nevoie de puteri supranaturale pentru a putea îndepărta această povară; și, o dată cu lucrul acesta, a pășit pe scenă nevoia de mântuire deja discutată, care nu corespunde

*Schuld *(în sp.: delito) (n.t.)*

deloc unei reale stări de păcat, ci doar uneia închipuite. Să parcurgi numai una câte una însemnările morale din documentele creștinismului și vei găsi peste tot că exigențele sunt exagerate, ca omul să nu le *poată* satisface; intenția nu este ca el să devină mai moral, ci să se simtă *cât mai păcătos cu putință*. Dacă omului nu i-ar fi fost *plăcut* acest sentiment, – la ce bun și-ar fi imaginat el așa ceva și s-ar fi agățat de această reprezentare atâta vreme? Așa după cum în lumea antică s-a consumat o enormă energie de spirit și de inventivitate pentru a spori bucuria vieții prin culte festive: tot așa în vremea creștinismului s-a jertfit enorm de mult spirit pentru o altă aspirație: omul trebuia să se simtă păcătos în orice chip și, pentru aceasta, să fie în general excitat, înviorat, însuflețit. Să exciți, să înviorezi, să însuflețești cu orice preț – nu-i acesta cuvântul de ordine al unei epoci istovite, răscoapte, supracultivate? Circuitul tuturor sentimentelor naturale fusese parcurs de sute de ori, sufletul obosise de ele: atunci sfântul și ascetul au inventat un nou soi de stimuli vitali. S-au postat în fața lumii, nu chiar pentru a fi imitați de mulți, ci ca spectacol cumplit și totuși încântător, care a fost dat la acele hotare dintre lume și supralume unde oricine credea pe atunci că vede ba raze cerești de lumină, ba limbi sinistre de flăcări pâlpâind din genune. Ochiul sfântului, îndreptat asupra semnificației, în orice privință înspăimântătoare, a scurtei vieți pământești, asupra apropierii judecății celei de pe urmă, scrutând noi și nemărginite întinderi de viață, ochiul acesta care carbonizează, într-un trup distrus în bună parte, îi făcea pe oamenii lumii vechi să tremure până în străfunduri; să te uiți, să-ți întorci cu groază privirea, să simți din nou farmecul spectacolului, să i te abandonezi lui, să nu te mai saturi de el până ce sufletul se cutremură în călduri și în friguri, – aceasta a fost ultima *plăcere pe care a născocit-o antichitatea*, după ce ea însăși a devenit insensibilă la panorama luptelor dintre animale și a celor dintre oameni.

142

Spre a rezuma cele spuse: acea stare sufletească de care are parte sfântul sau sfântul în devenire se compune din elemente pe care noi le cunoaștem cu toții foarte bine, numai că ele, sub înrâurirea altor reprezentări decât cele religioase, se înfățișează în alte culori și atunci îndură, de regulă, blamul oamenilor la fel de puternic precum, împopoțonate cu religie și cu ultima semnificație a existenței, pot conta pe admirație, chiar pe adorare, – puteau conta cel puțin în timpurile străvechi. Sfântul ba își exercită față de sine însuși acea îndărătnicie care este o rudă apropiată a dorinței de a domina și care dă până și celui mai singuratic sentimentul puterii; ba sensibilitatea lui mărită iese din matca dorinței de a permite pasiunilor sale să se dezlănțuie,

revărsându-se în dorința de a le face să cadă la pământ, ca niște bidivii nărăviți, sub constrângerea puternică a unui suflet mândru; ba vrea o stingere completă a tuturor sentimentelor tulburătoare, chinuitoare, iritante, un somn cu ochii deschiși, o odihnă de durată în sânul unei indolențe apatice, de animal și de
5 plantă; ba caută lupta și o aprinde în sine, fiindcă plictiseala îi opune chipul ei schimonosit: el își biciuiește autodivinizarea cu autodispreț și cruzime, se bucură de țipătul sălbatic al poftelor sale, de durerea ascuțită a păcatului, ba chiar de ideea pierzaniei, înțelege să-i întindă o cursă afectului său, de pildă aceluia al dorinței extreme de a domina, așa încât el se preschimbă în acela
10 al extremei umilințe, iar sufletul său hăituit suferă din toate încheieturile din pricina acestui contrast; și în cele din urmă: când are un chef strașnic de viziuni, de conversații cu morți sau cu ființe divine, este, în definitiv, un fel deosebit de voluptate la care râvnește el, dar poate acea voluptate în care toate celelalte se leagă într-un singur nod. Novalis, una dintre autoritățile în
15 problemele sfințeniei, prin experiență și instinct, exprimă odată, cu bucurie naivă, întregul secret: "Este destul de ciudat că asocierea voluptății, religiei și cruzimii nu a atras mai de mult atenția oamenilor asupra înrudirii lor intime și asupra tendinței lor comune."

143

20 Nu ceea ce este sfântul, ci ceea ce *înseamnă* el în ochii nesfinților îi dă valoarea sa epocală. Prin faptul că ne-am înșelat asupra lui, că i-am tălmăcit greșit stările sufletești și l-am separat cât mai tare cu putință de el însuși, ca pe ceva absolut incomparabil și exotic-suprauman: a câștigat el forța extraordinară cu care a putut pune stăpânire pe fantezia unor popoare
25 întregi, a unor epoci întregi. El însuși nu se cunoștea; el însuși înțelegea grafemele dispozițiilor sale sufletești, ale înclinațiilor, ale actelor sale după o artă a interpretării care era la fel de extravagantă și artificială ca interpretarea pneumatică* a Bibliei. Ceea ce era confuz și bolnav în natura lui, cu amalgamul ei de sărăcie spirituală, de slabă cunoaștere, de sănătate șubredă, de nervi
30 surescitați, a rămas ascuns privirii sale ca și celei a spectatorilor săi. El nu era un om deosebit de bun, și mai puțin un om deosebit de înțelept: dar el a *însemnat* ceva ce ar depăși măsura omenească în bunătate și înțelepciune. Credința în el susținea credința în divin și miraculos, într-un rost religios al întregii existențe, într-o iminentă zi de apoi a judecății. În splendoarea vesperală
35 a unui soare la apus de lume, care strălucea peste popoarele creștine, fantoma sfântului a crescut în imensitate: ba chiar până la o asemenea înălțime, încât

---

**V. nota de la p. 25 (n.t.).*

până și în epoca noastră, care nu mai crede în Dumnezeu, există încă destui gânditori care cred în omul sfânt.

144

Se înțelege de la sine că acestei creionări a sfântului, care este concepută după media întregii spețe, i se poate opune una ce ar produce o impresie mai plăcută. Unele excepții ale speței respective se evidențiază fie printr-o milă și filantropie, fie prin farmecul unei neobișnuite energii; altele sunt atractive în cel mai înalt grad fiindcă anumite idei obsesive revarsă torente de lumină asupra întregii lor ființe: cum ar fi cazul cu faimosul întemeietor al creștinismului, care se considera fiul înnăscut al Domnului și de aceea se simțea fără de păcat; așa încât, printr-o năzărire – care n-ar trebui judecată prea aspru, fiindcă întreaga antichitate mișună de fii de zei –, el atingea același scop, sentimentul totalei neprihăniri, al totalei lipse de răspundere, pe care azi oricine și-l poate dobândi prin știință. – Tot așa, n-am ținut seama de sfinții indieni, care stau pe o treaptă intermediară între sfântul creștin și filozoful grec și nu reprezintă, în această privință, un tip pur: cunoașterea, știința – în măsura în care exista așa ceva –, înălțarea deasupra celorlalți oameni prin disciplina logică și educația gândirii erau pretinse la budiști ca un semn caracteristic al sfințeniei, întocmai cum aceleași calități sunt respinse și ponegrite în lumea creștină ca semn caracteristic al nesfințeniei.

Capitolul al patrulea
Din sufletul artiștilor și al scriitorilor

145

Lucrul desăvârșit n-ar cunoaște evoluție. – În cazul
5 oricărui lucru desăvârșit, noi suntem obișnuiți nu să ne întrebăm cu privire la devenirea lui: ci să ne bucurăm de stadiul lui prezent, ca și când acesta ar fi răsărit din pământ printr-o lovitură magică de baghetă. Probabil că aici ne aflăm încă sub efectul unui atavism mitologic. Ne simțim încă aproape ca atunci (de exemplu, într-un templu grecesc precum acela
10 de la Paestum) când, jucându-se într-o diminieață, un zeu și-ar fi construit locuința din asemenea lespezi enorme: alteori, ca și când un suflet ar fi fost încarcerat dintr-o dată, prin vrajă, într-o piatră și acum ar vrea să vorbească din ea. Artistul știe că opera sa acționează din plin numai dacă trezește credința într-o improvizație, într-o spontaneitate miraculoasă a
15 genezei sale; și astfel el vine în sprijinul acestei iluzii și introduce în artă, la începutul creației, acele elemente de neliniște entuziastă, de dezordine care se extinde orbește, de visare cu urechile ciulite, ca mijloace de amăgire, pentru a aduce sufletul privitorului sau al ascultătorului în așa stare, încât să creadă în izvorârea bruscă a lucrului perfect. – Știința artei, cum se
20 înțelege de la sine, terbuie să i se opună acelei iluzii în modul cel mai categoric și să dea la iveală concluziile greșite și deprinderile rele ale intelectului, în virtutea cărora el cade în plasa artistului.

146

Simțul adevărului la artist. – Artistul are, în privința
25 cunoașterii adevărului, o moralitate mai scăzută decât gânditorul: el nu vrea să renunțe cu nici un preț la interpretările strălucitoare și profunde ale vieții și se opune metodelor și rezultatelor prozaice și simple. Aparent, el luptă pentru demnitatea și importanța superioară a omului; în realitate, nu vrea să se lipsească de cele mai eficace premise pentru arta sa, deci de fantas-
30 tic, mitic, incert, extrem, de simțul pentru simbolic, de supraestimarea persoanei, de credința în ceva miraculos în natura geniului: el consideră, așadar, perenitatea felului său de creație mai importantă decât devotamentul științific față de adevărul sub orice formă, oricât de simplă ar apărea aceasta.

147

Arta ca necromantă. – Arta, pe lângă altele, îndeplinește funcția de a conserva, cât și de a restaura puțin imaginile șterse, decolorate; exercitându-și această funcțiune, ea leagă un șnur împrejurul unor epoci diferite
5 și face să se reîntoarcă spiritele lor. Ce-i drept, nu-i decât o viață fictivă deasupra mormintelor aceea care ia naștere în acest mod sau ca reîntoarcerea morților iubiți în vis, dar, cel puțin pe moment, vechea simțire se deșteaptă încă o dată, iar inima bate într-o cadență, altfel, uitată. Acum, din cauza acestui folos general al artei, trebuie să-i trecem artistului însuși cu vederea faptul că
10 el nu stă în cele dintâi rânduri ale luminării și virilizării progresive a omenirii: el a rămas toată viața un copil și un adolescent și s-a oprit în punctul în care a fost invadat de instinctul său artistic; trăirile de pe primele trepte de viață sunt însă, după cum se recunoaște, mai apropiate de acelea din vremurile străvechi decât de acelea din veacul nostru. Involuntar, sarcina lui devine aceea
15 de a readuce omenirea în stadiul de copilărie; aceasta este gloria și limita sa.

148

Poeții, alinători ai vieții. – Poeții, în măsura în care și ei vor să ușureze viața oamenilor, fie își întorc privirea de la prezentul apăsător, fie, printr-o lumină pe care o fac să strălucescă din trecut, ajută acest prezent să
20 capete noi culori. Pentru a izbuti acest lucru, trebuie să fie ei înșiși în unele privințe niște ființe întoarse înapoi: așa încât îi putem folosi ca punți spre timpuri și idei foarte îndepărtate, spre religii și civilizații care pier sau au pierit. Ei sunt, de fapt, mereu și în mod necesar, niște epigoni. Firește, despre mijloacele lor de ușurare a vieții trebuie spus ceva defavorabil: ele alină și
25 vindecă numai provizoriu, numai pentru moment; chiar îi împiedică pe oameni să lucreze la o reală îmbunătățire a situației lor, anulând și ușurându-i cu paliative tocmai de patima celor nesatisfăcuți, cei care cer imperios acțiune.

149

Săgeata înceată a frumuseții. – Cel mai nobil soi de
30 frumusețe este acela care nu seduce dintr-o dată, care nu dezlănțuie atacuri furtunoase și amețitoare (o asemenea frumusețe trezește ușor sila), ci acela care se insinuează încet, pe care îl duci cu tine aproape neobservat și-l reîntâlnești cândva în vis, dar care, după ce a zăcut multă vreme cu modestie în inima noastră, sfârșește prin a pune stăpânire deplină pe noi, ne umple
35 ochii de lacrimi, inima de dor. – Oare după ce tânjim la vederea frumuseții? După a fi frumoși: ne închipuim că multă fericire trebuie să fie legată de lucrul acesta. – Dar asta e o eroare.

150

Însuflețirea artei. – Arta înalță capul acolo unde religiile slăbesc. Ea preia o mulțime de sentimente și stări sufletești produse de religie și le pune în inimă și devine acum ea însăși mai profundă, mai expresivă, așa încât este
5 în stare să împărtășească înălțare sufletească și entuziasm, ceea ce înainte încă nu putea. Bogăția sentimentului religios, devenită puhoi, irupe mereu și vrea să cucerească noi domenii: dar luminarea crescândă a zguduit dogmele religiei și a insuflat o radicală neîncredere: astfel, sentimentul dat afară, prin cultură, din sfera religioasă se azvârle în artă; în unele cazuri, și în viața politică,
10 ba chiar de-a dreptul în știință. Pretutindeni unde sesizăm în eforturile omenești o colorare mai deosebită, mai închisă, putem bănui că acolo au rămas agățate niște spaime de stafii, un miros de tămâie și ceva umbră de biserică.

151

Cum înfrumusețează metrica. – Metrul așterne un voal peste
15 realitate; el determină o anumită artificialitate a vorbirii și o anumită impuritate a gândirii; prin umbra pe care o aruncă asupra gândului, ba ascunde, ba scoate în relief. Așa cum umbra este necesară ca să înfrumusețeze, tot așa "tulburele" este necesar ca să clarifice. – Arta face suportabil spectacolul vieții prin faptul că așterne voalul gândirii impure peste ea.

20

152

Arta sufletului urât. – Îi trasăm artei limite mult prea înguste dacă îi cerem să se exprime în ea numai sufletul ordonat, echilibrat din punct de vedere moral. Precum în artele plastice, tot așa există și în muzică și poezie o artă a sufletului urât, pe lângă arta sufletului frumos; iar cele mai
25 puternice efecte ale artei, sfâșierea sufletelor, urnirea pietrelor și umanizarea animalelor, i-au reușit cel mai bine, poate, tocmai acelei arte.

153

Arta îi face gânditorului inimă grea. – Cât de puternică este nevoia metafizică și cum, la urma urmelor, și natura face dificilă
30 despărțirea de ea, se poate deduce din faptul că în liber-cugetător, chiar după ce s-a dezbărat de orice metafizică, efectele supreme ale artei produc ușor o rezonanță a coardei metafizice de mult amuțite, chiar rupte, cum ar fi, de pildă, când, la un pasaj din Simfonia a noua de Beethoven, el se simte plutind deasupra pământului, într-o catedrală de stele, cu visul nemuririi în inimă:
35 toate stelele par să licărească în jurul său și pământul să se scufunde tot mai adânc. – Dacă este conștient de această stare, el simte clar o înțepătură

profundă în inimă și oftează după omul care să-i aducă înapoi iubita pierdută, oricum s-ar numi ea, religie sau metafizică. În asemenea clipe este pus la încercare caracterul său intelectual.

154

5 Jucându-te cu viața. – Ușurința și frivolitatea fanteziei homerice era necesară ca să aline și, uneori, să anuleze firea excesiv de încărcată și mintea hiperascuțită a grecilor. Când vorbește mintea la ei: cât de ursuză și crudă le apare atunci viața! Fără să se amăgească, ei își încercuiesc intenționat viața cu minciuni. Simonide și-a sfătuit compatrioții să ia viața drept un joc; 10 seriozitatea le era prea cunoscută ca durere (mizeria oamenilor este, în orice caz, tema care le place zeilor așa de mult s-o audă cântându-se) și ei știau că numai prin artă mizeria însăși poate să devină desfătare. Drept pedeapsă pentru această concepție, erau însă atât de torturați de plăcerea de a fabula, încât le era greu în viața de toate zilele să se țină departe de minciuni gogonate, 15 așa cum orice neam de poeți are o astfel de plăcere pentru minciună și, pe lângă ea, inocența cu care o practică. Popoarele vecine, desigur, găseau câteodată lucrul acesta exasperant.

155

Credința în inspirație. – Ariștii au interesul să credem în idei 20 spontane, în așa-zisele inspirații; de parcă ideea operei de artă, a creației poetice, ideea fundamentală a unei filozofii ar scăpăra din cer ca o rază miraculoasă. În realitate, fantezia artistului sau gânditorului bun produce în permanență lucruri bune, mediocre și proaste, dar discernământul lui, extrem de ascuțit și de exersat, respinge, selectează, corelează; așa cum deducem azi din 25 carnetele lui Beethoven că cele mai minunate melodii le-a compus încet-încet și le-a ales, într-o anumită măsură, din multiple însăilări. Cine triază mai puțin riguros și se lasă pradă amintirii imitative, acela va putea fi, eventual, un mare improvizator; dar improvizația artistică stă într-un raport profund cu ideea artistică selecționată serios și cu greu. Toți cei mari au fost mari muncitori, neobosiți 30 nu numai în a inventa, ci și în a respinge, a cerne, a modifica, a ordona.

156

Încă o dată inspirația. – Când puterea de creație s-a tot adunat multă vreme și a fost împiedicată de un obstacol să se reverse, ea sfârșește printr-o debordare atât de bruscă, de parcă ar avea loc, fără o dospire lăuntrică 35 premergătoare, o inspirație imediată, deci o minune. Aceasta constituie cunoscuta mistificare de a cărei persistență se leagă un pic prea mult,

cum s-a spus, interesul tuturor artiștilor. Capitalul s-a acumulat puțin câte puțin, n-a picat dintr-o dată din cer. De altfel, există și în altă parte asemenea inspirație aparentă, cum ar fi în sfera bunătății, a virtuții, a viciului.

157

5 Suferințele geniului și valoarea lor. – Geniul artistic vrea să se bucure, dar, când stă pe o treaptă foarte înaltă, îi cam lipsesc amatorii de degustări; oferă mâncăruri, dar nimeni nu le vrea. Aceasta îi conferă un patos, eventual, ridicol-emoționant; căci, în definitiv, el n-are nici un drept să-i oblige pe oameni la plăcere. Fluierul îi zice, dar nimeni nu vrea să joace: poate 10 fi asta tragic? – Poate că da. La urma urmelor, drept compensație pentru această privațiune, el găsește în creație mai multă plăcere decât găsește restul oamenilor în toate celelalte tipuri de activitate. Îți simți durerile exagerate, fiindcă tonul tânguirii tale este mai ridicat, gura ta mai elocventă; iar uneori suferințele tale sunt realmente foarte mari, dar numai pentru că ambiția ta, invidia ta 15 sunt așa de mari. Geniul inițiat, precum Kepler și Spinoza, nu este, de obicei, așa de ahtiat și nu face un asemenea caz de suferințele și de privațiunile sale cu adevărat mai mari. El poate conta cu mai mare certitudine pe posteritate și se poate debarasa de prezent; în vreme ce un artist care face asta joacă întotdeauna un joc disperat, din pricina căruia trebuie să-l doară inima. În 20 cazuri cu totul rare, – atunci când în același individ se contopesc geniul științei și al cunoașterii cu geniul moral – la durerile amintite se mai adaugă genul de dureri care trebuie socotite drept cele mai stranii excepții din lume: sentimentele extra și suprapersonale care țin de un popor, de omenire, de întreaga civilizație, de orice existență suferindă: care-și dobândesc valoarea prin legătura cu 25 cunoștințe deosebit de dificile și inaccesibile (mila în sine este puțin valoroasă). – Dar ce criteriu, ce balanță de precizie există pentru autenticitatea lor? Nu este aproape necesar să fii neîncrezător față de toți cei care își atribuie sentimente de acest fel?

158

30 Fatalitatea măreției. – Oricărui fenomen mare îi urmează degenerarea, în special în domeniul artei. Modelul omului mare provoacă naturile mai vanitoase la imitare exterioară sau la depășire; pentru aceasta, toate marile talente au în sine fatalitatea de a înăbuși multe forțe și germeni mai slabi și de a pustii oarecum natura de jur împrejurul lor. Cazul cel mai 35 fericit în dezvoltarea unei arte este acela în care mai multe genii se țin reciproc în frâu; în această luptă se lasă, de obicei, și naturilor mai slabe și mai delicate aer și lumină.

159

Arta, un pericol pentru artist. – Când arta cuprinde cu violență un individ, îl trage înapoi, spre concepțiile unor astfel de vremuri în care arta a înflorit cel mai puternic, ea are, în acest caz, un efect regresiv. Artistul cade tot mai mult într-o venerare a emoțiilor imediate, crede în zei și demoni, însuflețește natura, urăște știința, trece de la o stare la alta ca oamenii din antichitate și cere o răsturnare a oricărei situații nefavorabile artei, și aceasta cu încontrarea și nesocotința unui copil. Acum, artistul este în sine o ființă înapoiată, fiindcă rămâne la jocul caracteristic tinereții și copilăriei: la care se mai adaugă și faptul că el regresează treptat-treptat spre alte timpuri. Astfel se ajunge, în cele din urmă, la un antagonism violent între el și generația sa și la un sfârșit tulbure; așa după cum, potrivit relatărilor celor vechi, Homer și Eschil au sfârșit prin a trăi și a muri în melancolie.

160

Oameni creați. – Când se spune că dramaturgul (și artistul în general) ar *crea* cu adevărat caractere, lucrul acesta este o frumoasă amăgire și exagerare, în a căror existență și răspândire arta își sărbătorește unul din triumfurile nedorite, oarecum de prisos. Într-adevăr, noi nu înțelegem mult dintr-un om real și viu și generalizăm foarte superficial atribuindu-i cutare și cutare caracter: acestei atitudini a noastre *atât de defectuoase* față de om îi corespunde acum poetul, care face (în acest sens “creează”) schițe de oameni la fel de superficiale precum este de superficială cunoașterea oamenilor de către noi. E multă iluzie în aceste caractere create de artiști; ele nu sunt, în nici un caz, produse naturale întruchipate, ci, asemenea oamenilor pictați, un pic prea subțiri, nu suportă a fi priviți din apropiere. Chiar dacă se spune că însuși caracterul omului viu obișnuit s-ar contrazice frecvent, că cel creat de dramaturg ar fi modelul care i-a apărut naturii în fața ochilor, lucrul acesta este complet fals. Un om real este ceva cu totul *necesar* (chiar și în acele așa-numite contradicții), dar noi nu ne dăm seama întotdeauna de această necesitate. Omul fictiv, fantasma, vrea să însemne ceva necesar, dar numai în fața acelora care nu înțeleg nici măcar omul real decât într-o simplificare rudimentară și nenaturală: așa că vreo câteva trăsături puternice, adesea repetate, cu multă lumină în ele și multă umbră și penumbră împrejur, satisfac pe de-a-ntregul pretențiile lor. Ei sunt, așadar, lesne pregătiți să trateze fantasma ca om real, necesar, fiindcă sunt obișnuiți, în cazul omului real, să ia o fantasmă, un crochiu, o abreviere arbitrară drept un întreg. – Că pictorul și sculptorul ar exprima cumva “ideea” de om nu-i decât fantasmagorie și înșelăciune a simțurilor: ești tiranizat de ochi atunci când spui așa ceva, întrucât acesta nu

vede nici din corpul omenesc decât suprafața, pielea; corpul lăuntric însă face parte la fel de bine din idee. Arta plastică vrea să afișeze caracterele pe piele; arta literară folosește cuvântul în același scop, ea modelează caracterul în sunetul articulat. Arta pornește de la i g n o r a n ț a naturală a omului în privința interiorului său (din corp și caracter): ea nu există pentru fizicieni și filozofi.

161

A u t o s u p r a e v a l u a r e a î n c r e d i n ț a î n a r t i ș t i ș i f i l o z o f i. – Noi credem cu toții că valoarea unei opere de artă, a unui artist s-ar dovedi când el ne emoționează, ne zguduie. Așa stând lucrurile, ar trebui totuși demonstrată mai întâi c a l i t a t e a p r o p r i e i n o a s t r e judecăți și simțiri: ceea ce nu este cazul. Cine din domeniul artei plastice a emoționat și captivat mai mult decât Bernini, cine a influențat mai puternic decât acel retor de după Demostene care a introdus stilul asianic și l-a făcut să domine de-a lungul a două veacuri? Această dominare peste veacuri întregi nu dovedește nimic în privința calității și valabilității de durată a unui stil; de aceea să nu fii prea sigur de buna ta credință în vreun artist oarecare: aceasta nici pe departe nu-i doar credința în veracitatea simțirii noastre, ci și în infailibilitatea judecății noastre, în timp ce judecata sau simțirea sau chiar amândouă pot fi de un caracter prea grosolan sau prea fin, ieșite din comun sau primitive. Nici binefacerile și binecuvântările unei filozofii, ale unei religii nu dovedesc nimic în privința adevărului lor: la fel de puțin cum fericirea savurată de nebun în ideea lui fixă demonstrează ceva în privința raționalității acestei idei.

162

C u l t u l g e n i u l u i d i n v a n i t a t e. – Întrucât noi gândim bine despre noi, dar totuși nu așteptăm deloc din parte-ne să putem realiza vreodată schița unui tablou de Rafael sau o asemenea scenă precum aceea a unei drame shakespeariene, căutăm să ne convingem că putința de a face acest lucru ar fi peste măsură de uimitoare, o întâmplare cu totul neobișnuită sau, dacă mai simțim religios, o grație din înalturi. Astfel, vanitatea noastră, amorul nostru propriu favorizează cultul geniului: căci numai dacă acesta este gândit foarte departe de noi, ca un miraculum*, nu rănește (chiar Goethe, neinvidiosul, l-a numit pe Shakespeare steaua sa din cea mai îndepărtată înălțime; în legătură cu care ne putem aminti versul acela: "Stelele pe care nu le râvnim"). Dar făcând abstracție de acele insinuări ale vanității noastre, activitatea geniului nu apare nicidecum ca un lucru fundamental diferit de activitatea inventatorului în

---

**În lat. în text (n.t.).*

mecanică, a savantului astronom sau istoric, a maestrului tactician. Toate aceste activități se explică dacă ne imaginăm oameni a căror gândire este activă într-o singură direcție, oameni care folosesc totul ca material, care se uită în permanență și cu asiduitate la viața lor lăuntrică și la viața altora, care văd peste tot modele, imbolduri, care nu obosesc să-și combine mijloacele. Nici geniul nu face nimic afară de a învăța mai întâi să pună pietre, apoi să construiască, de a căuta mereu material și a-l modela mereu și cu migală. Orice activitate a omului e complicată ca să minuneze, nu numai aceea a geniului: dar nici una nu este o "minune". – De unde atunci credința că geniu ar avea numai artistul, oratorul și filozoful? că numai ei ar avea "intuiție"? (lucru prin care li se atribuie un fel de ochelari miraculoși cu care privesc direct în "ființă"!) Oamenii vorbesc, evident, despre geniu numai acolo unde efectele marelui intelect sunt dintre cele mai plăcute pentru ei și, pe de altă parte, aceștia nu vor să fie invidioși. A numi pe cineva "divin" înseamnă "aici nu-i cazul să ne luăm la întrecere". Apoi: orice lucru încheiat, perfect este admirat, orice lucru în devenire e subapreciat. Acum, în cazul operei artistului, nimeni nu poate băga de seamă cum a *devenit* ea; acesta este avantajul ei, căci peste tot unde poți vedea devenirea, te răcești cumva. Arta desăvârșită a figurării respinge orice gând cu privire la devenire; ea tiranizează ca perfecțiune prezentă. De aceea, artiștii figurativi mai cu seamă trec drept geniali, nu însă oamenii de știință. Într-adevăr, aprecierea aceea și subaprecierea aceasta nu sunt decât o copilărie a rațiunii.

163

Seriozitatea meseriei. – Să nu vorbiți de înzestrare, de talente înnăscute! Putem numi oameni mari de tot felul care erau puțin înzestrați. Dar ei au *dobândit* măreție, au devenit "genii" (cum se spune), în lipsa unor calități despre care nu-i place să vorbească nimănuia dintre cei ce sunt conștienți de ele: ei au cu toții seriozitatea aceea de meșteșugar iscusit care învață mai întâi să facă perfect părțile, până ce îndrăznește să realizeze un mare întreg; pentru aceasta ei și-au acordat timp, fiindcă aveau mai mare plăcere să facă bine un lucru mic și neînsemnat decât să obțină un efect printr-un tot orbitor. Rețeta, bunăoară, cum poți deveni un nuvelist bun este ușor de dat, dar traducerea ei în faptă presupune însușiri peste care obișnuim să trecem cu vederea atunci când spunem "n-am avut destul talent". Să faci o sută și mai multe schițe de nuvele, nici una mai lungă de două pagini, dar de o asemenea limpezime, încât fiecare cuvânt din ea să fie necesar; să așterni zilnic anecdote pe hârtie, până înveți să le găsești forma cea mai expresivă și mai eficace, să fii neobosit în adunarea și zugrăvirea de tipuri și caractere omenești, să povestești înainte de toate și cât mai des cu putință și să asculți

povestindu-se, numai ochi și urechi la efectul asupra celorlalți care sunt de față, să călătorești ca un pictor peisagist și ca un desenator de costume, să-ți excerptezi din diferite științe tot ce produce efecte artistice, dacă este bine prezentat, să meditezi, în sfârșit, asupra motivelor actelor umane, să nu refuzi nici o sugestie de a învăța în acest sens și să fii zi și noapte un colecționar de asemenea lucruri. Exersându-te în modul acesta divers, să lași să treacă vreo zece ani: însă ce creezi apoi în atelier poate fi scos și în lumina străzii. – Dar cum fac cei mai mulți? Nu încep cu partea, ci cu întregul. O dată, poate, izbutesc, suscită atenție, dar apoi eșuează tot mai mult, din motive întemeiate, naturale. – Câteodată, când lipsesc rațiunea și caracterul pentru a făuri un asemenea plan de viață artistică, destinul și nevoia le iau locul și-l conduc pas cu pas pe viitorul maestru prin toate rigorile meseriei sale.

164

Risc și profit în cultul geniului. – Credința în spirite mari, superioare, fecunde nu este necesară, dar este foarte frecvent legată de acea superstiție, total sau parțial religioasă, că spiritele acelea ar fi de origine supraomenească și ar poseda anumite puteri miraculoase, cu ajutorul cărora și-ar dobândi cunoștințele pe cu totul altă cale decât ceilalți oameni. Li se atribuie ușor o privire nemijlocită în esența lumii, ca printr-un fel de gaură în mantaua aparenței, și se crede că, în virtutea acestei priviri profetice miraculoase, ar putea comunica, fără truda și rigoarea științei, ceva definitiv și categoric despre om și lume. Atâta vreme cât în domeniul cunoașterii miracolul mai găsește credincioși, se poate admite, eventual, că, din treaba aceasta, credincioșii înșiși s-ar alege cu un folos, în măsura în care aceștia, prin subordonarea lor necondiționată față de marile spirite, asigură propriului lor spirit, pe perioada dezvoltării, cea mai bună disciplină și școală. Dimpotrivă, este cel puțin problematic dacă superstiția geniului, a privilegiilor sale și a puterilor sale deosebite este de folos pentru geniul însuși, o dată înrădăcinată în el. Este, în orice caz, un simptom periculos dacă pe om îl cuprinde fiorul acela de groază față de el însuși, fie că este vorba de celebrul fior cezaric, fie de fiorul geniului despre care se discută aici; când mirosul jertfei aduse, pe bună dreptate, numai unui dumnezeu îi pătrunde geniului în creier, așa încât acesta începe să se clatine și să se considere ceva supraom. Urmările în timp sunt: sentimentul lipsei de responsabilitate, al drepturilor excepționale, convingerea că face o favoare prin simpla relație cu cineva, o furie nebună la încercarea de a-l compara cu alții sau de a-l taxa de-a dreptul ca inferior și de a-i pune în lumină nereușita operei. Prin faptul că încetează de a-și exercita critica asupra lui însuși, îi cad până la urmă din penaj, una după alta, penele

cele mari: superstiția respectivă sapă la rădăcinile forței sale și-l face poate chiar un fățarnic, după ce forța i-a cedat. Așadar, pentru marile spirite înseși este, probabil, mai folositor dacă ajung la o convingere despre forța lor și originea acesteia, dacă înțeleg, prin urmare, ce calități pur omenești au confluit în ei, ce împrejurări fericite s-au raliat aici: deci, o dată, energie neîntreruptă, întoarcere hotărâtă către țeluri aparte, mare curaj personal, apoi norocul unei educații pe care i-au oferit-o de timpuriu cei mai buni profesori, modele, metode. Firește, dacă țelul lor este să producă *efectul* cel mai mare cu putință, atunci nedumerirea cu privire la ei înșiși, precum și adaosul unei seminebunii au făcut întotdeauna mult; căci în toate timpurile s-a admirat și s-a invidiat tocmai acea forță a lor grație căreia ei îi fac pe oameni lipsiți de voință și-i târăsc în iluzia că înaintea lor ar păși călăuze supranaturale. Negreșit, pe oameni îi reconfortează și-i entuziasmează să-l creadă pe cineva în posesia unor forțe supranaturale: în măsura în care nebunia, cum spune Platon, a adus cele mai mari binefaceri oamenilor. – În unele rare cazuri, acest soi de nebunie va fi fost, poate, și mijlocul prin care o asemenea natură excesivă sub toate laturile a fost strâns ținută laolaltă: și în viața indivizilor, maniile au frecvent valoarea unor leacuri care sunt în sine otrăvuri; totuși, în cazul oricărui "geniu" care crede în esența sa divină, otrava sfârșește prin a se manifesta pe măsură ce "geniul" îmbătrânește: ne-am putea aminti, de exemplu, de Napoleon, a cărui natură, prin credința sa în el și în steaua lui și prin disprețul față de oameni decurgând din aceasta, a crescut până la puternica unitate care l-a înălțat deasupra tuturor oamenilor moderni, până când, în cele din urmă, chiar această credință a trecut însă într-un fatalism aproape nebun, l-a lipsit de privirea sa iute și ascuțită și a fost cauza pieirii sale.

165

Geniul și nimicnicia. – Printre artiști, tocmai mințile originale, care-și trag seva din ele însele, pot produce, după caz, vidul și searbădul total, în timp ce naturile mai dependente, așa-zisele talente, au în memorie preponderent tot binele posibil și produc, chiar în stare de slăbiciune, ceva suportabil. Dacă însă originalii sunt părăsiți chiar de ei, memoria nu le mai este de nici un ajutor: îi așteaptă vidul.

166

Publicul. – De la tragedie, poporul nu cere, de fapt, altceva decât să fie emoționat în toată regula, spre a-și putea îneca odată durerea în plâns; dimpotrivă, artistul care vede noua tragedie se bucură de invențiile și artificiile tehnice ingenioase, de utilizarea și repartizarea materialului, de noua tratare

a vechilor motive, a vechilor idei. Poziția lui este poziția estetică față de opera de artă, poziția creatorului; cea descrisă mai întâi, ținând seama numai de subiect, este poziția poporului. Despre omul din centrul ei nu trebuie să se vorbească, el nu-i nici popor, nici artist și nu știe ce vrea: tot așa și bucuria lui
5 este confuză și neînsemnată.

167

Educația artistică a publicului. – Dacă același motiv nu este tratat într-o sută de feluri de diferiți maeștri, publicul nu învață să depășească interesul pentru subiect; dar dacă el cunoaște motivul de mult,
10 din numeroase prelucrări, și nu mai simte în acest caz atracția noutății, a încordării, va sfârși prin a înțelege și savura el însuși nuanțele, noile și finele invenții în tratarea acestui motiv.

168

Artistul și suita sa trebuie să țină pasul. – Evoluția
15 de la o treaptă la alta a stilului trebuie să fie așa de lentă, încât nu numai artiștii, ci și ascultătorii și privitorii să ia parte la această evoluție și să știe exact ce se întâmplă. Altminteri, se cască dintr-o dată acea prăpastie mare între artistul care își creează operele pe o înălțime izolată și publicul care nu mai poate urca până la acea înălțime și, descurajat, până la urmă coboară tot
20 mai adânc. Căci, atunci când artistul nu-și mai ridică publicul, acesta cade repede și, într-adevăr, se prăbușește cu atât mai adânc și mai periculos, cu cât mai sus l-a purtat un geniu, asemeni vulturului din ghearele căruia broasca țestoasă, înălțată până la nori, cade spre nenorocirea ei.

169

25 Originea comicului. – Când ne gândim că omul a fost sute de mii de ani un animal expus fricii în gradul cel mai înalt și că orice lucru neprevăzut, neașteptat l-a obligat să fie pregătit de luptă, eventual de moarte, ba chiar că și mai târziu, în relațiile sociale, și-a bazat întreaga siguranță pe lucrul scontat, pe mentalitatea și activitatea tradițională, nu trebuie să ne mirăm
30 că, în cazul oricărui lucru neprevăzut, neașteptat în vorbă și faptă, când se produce fără primejdii și prejudicii, omul se manifestă exuberant, trece în contrariul fricii: ființa chircită, tremurând de spaimă, sare în sus, se destinde, – omul râde. Această trecere de la spaima momentană la zburdălnicia de scurtă durată se numește comic. Din contră, în fenomenul tragicului, omul
35 trece repede de la marea zburdălnicie de durată la marea spaimă; întrucât însă printre muritori marea zburdălnicie de durată este mult mai rară decât

prilejul pentru spaimă, există mult mai mult comic decât tragic în lume; râdem mult mai des decât suntem zguduiţi.

170

Ambiţie de artist. – Artiştii greci, de pildă tragicii, compuneau ca
5 să triumfe; întreaga lor artă nu poate fi concepută fără emulaţie: Eris cea bună a lui Hesiod, ambiţia, a dat aripi geniului lor. Nu-i vorbă, această ambiţie cerea în primul rând ca opera lor să dobândească excelenţă înaintea propriilor lor ochi, aşa cum înţelegeau ei excelenţa, neţinând seama de un gust dominant şi de părerea generală despre ceea ce este excelent
10 într-o operă de artă; şi astfel, Eschil şi Euripide au rămas multă vreme fără succes, până ce, în sfârşit, îşi educaseră critici de artă ce le apreciau opera după criteriile pe care ei înşişi le-au stabilit. Prin urmare, ei caută să obţină victoria asupra concurenţilor după propria lor apreciere, în faţa propriului lor scaun de judecată, ei vor să fie cu adevărat mai deosebiţi; apoi cer din
15 afară încuviinţarea acestei aprecieri proprii, confirmarea judecăţii lor. A căuta să obţii onoare aici înseamnă "a te da superior şi a dori să apari aşa şi în ochii publicului". Dacă lipseşte primul lucru şi, cu toate acestea, al doilea este râvnit, vorbim de vanitate. Dacă lipseşte ultimul şi nu i se observă lipsa, se vorbeşte de mândrie.

20

171

Ceea ce este necesar în opera de artă. – Aceia care vorbesc aşa de mult despre ceea ce este necesar într-o operă de artă exagerează, dacă sunt artişti, in maiorem artis gloriam*, sau, dacă sunt profani, din ignoranţă. Formele unei opere de artă, care dau expresie ideilor ei, deci
25 care sunt modul ei de a vorbi, au întotdeauna ceva arbitrar, ca orice fel de exprimare. Sculptorul poate adăuga sau omite multe trăsături mărunte: la fel interpretul, fie actor, fie, în privinţa muzicii, un virtuoz ori un dirijor. Aceste multe şi mărunte trăsături şi cizelări azi îi fac plăcere, mâine nu, ele există mai mult datorită artistului decât artei, căci şi el, la severitatea şi autoconstrângerea
30 pe care le reclamă din partea lui prezentarea ideii principale, are nevoie din când în când de prăjituri şi jucării, pentru a nu deveni morocănos.

172

Să determini ignorarea maestrului. – Pianistul care execută opera unui maestru va fi cântând cel mai bine dacă face să fie uitat

---

**În lat. în text: "spre mai marea slavă a artei", după: "In maiorem Dei gloriam" ("Spre mai marea slavă a lui Dumnezeu") (n.t.)*

maestrul și dacă se dă impresia că ar povesti o întâmplare din viața sa ori că ar trăi chiar acum ceva. Desigur: dacă n u - i nimic de capul lui, toată lumea îi afurisește limbuția cu care el ne povestește din viața sa. Deci el trebuie să știe cum să câștige de partea lui fantezia ascultătorului. Prin aceasta se explică
5 și toate slăbiciunile și nebuniile "virtuozității".

173

Corriger la fortune.* – Există, în viața marilor artiști, întâmplări nefaste care, bunăoară, îl silesc pe pictor să-și schițeze cel mai important tablou numai ca idee fugară sau l-au constrâns, de pildă, pe Beethoven să ne
10 lase în câteva mari sonate (precum în marea sonată în si bemol major) numai partitura pentru pian, insuficientă, a unei simfonii. Aici, artistul care vine mai târziu trebuie să caute a corecta retroactiv viața celor mari: ceea ce ar face, de exemplu, cel care, ca un maestru al tuturor efectelor orchestrale, ne-ar trezi la viață acea simfonie sortită letargiei pianistice.

15 174

Minimalizare. – Multe lucruri, evenimente sau persoane nu suportă să fie tratate la scară mică. Nu poți reduce grupul Laocoon la un bibelou; el are nevoie de mari dimensiuni. Dar mult mai rar se întâmplă ca ceva mic de la natură să suporte a fi mărit; de aceea biografii or să izbutească întotdeauna
20 mai degrabă să prezinte un om mare drept mic decât unul mic drept mare.

175

Senzualitatea în arta prezentului. – Artiștii își greșesc astăzi frecvent socoteala dacă lucrează în scopul unui efect senzual al operelor lor; căci spectatorii sau auditorii lor nu-și mai au simțurile întregi și, cu totul
25 împotriva intenției artistului, cad, datorită operei sale, într-o "sfințenie" a simțirii care este îndeaproape înrudită cu plictiseala. – Senzualitatea lor începe, poate, chiar acolo unde încetează aceea a artistului, ele se întâlnesc, așadar, în cel mai bun caz, într-un singur punct.

176

30 Shakespeare moralist. – Shakespeare a meditat mult asupra pasiunilor și, prin temperamentul său, a avut ușor acces foarte direct la multe din ele (dramaturgii sunt în general niște oameni destul de desfrânați). Dar el n-a fost în stare, ca Montaigne, să vorbească despre asta, ci a pus observațiile

---

Ȋn fr. în original: "Să corectezi destinul." (n.t.)

asupra pasiunilor în gura figurilor pasionate: ceea ce este, fără îndoială, împotriva naturii, dar și-a umplut dramele în așa fel cu idei, încât toate pot să apară celorlalți deșerte și să trezească lesne o aversiune generală față de ele. – Sentințele lui Schiller (la baza cărora se află aproape întotdeauna idei false
5 ori neînsemnate) sunt chiar sentințe teatrale și acționează, ca atare, foarte puternic:în timp ce sentințele lui Shakespeare îi fac cinste modelului său Montaigne și conțin cugetări foarte serioase într-o formă lustruită, însă, de aceea, sunt prea depărtate și prea subtile pentru ochii publicului de teatru, deci ineficace.

177

10 A te face bine auzit. – Trebuie să știi nu numai să cânți bine, ci și să te faci auzit bine. Vioara din mâna celui mai mare maestru nu scoate decât un țârâit dacă spațiul este prea mare; poți să-l confunzi atunci pe maestru cu orice ageamiu.

178

15 Lucrul fragmentar ca lucru eficient. – Așa după cum figurile în relief acționează atât de puternic asupra fanteziei prin faptul că sunt oarecum gata să iasă din perete și, dintr-o dată, reținute de ceva, se opresc: tot așa prezentarea incompletă, în relief, a unei idei, a unei întregi filozofii este câteodată mai eficace decât expunerea exhaustivă: lași mai mult pe
20 seama efortului privitorului, el este provocat să perfecționeze ceea ce se profilează în fața lui într-un clarobscur așa de puternic, să gândească până la capăt și să depășească el însuși acel obstacol care s-a opus până acum ieșirii lor complete în afară.

179

25 Împotriva celor originali. – Când arta se îmbracă în hainele cele mai ponosite, o recunoaștem cel mai bine ca artă.

180

Spirit colectiv. – Un bun scriitor n-are numai propriul său spirit, ci și spiritul prietenilor săi.

30 181

Două feluri de înțelegere greșită. – Ghinionul scriitorilor pătrunzători și clari este că-i considerăm plați și de aceea nu le consacrăm nici un efort: iar norocul celor obscuri, că cititorul se chinuie cu ei și le atribuie lor bucuria pe care i-o dă zelul său.

182

Raportul cu ştiinţa. – Un interes real pentru o ştiinţă le lipseşte tuturor acelora care încep să se familiarizeze cu ea abia atunci când ei înşişi au făcut descoperiri în cadrul ei.

183

Cheia. – O idee pe care un om important pune mare preţ, spre râsul şi batjocura celor mărunţi, este pentru el o cheie de la tainiţele cu comori, iar pentru aceia nu mai mult decât o bucată de fier vechi.

184

Intraductibil. – Ceea ce este intraductibil într-o carte nu-i nici ceea ce are ea mai bun, nici ceea ce are mai rău.

185

Paradoxurile autorului. – Aşa-numitele paradoxuri ale autorului, de care se scandalizează un cititor, nici nu se găsesc adesea în cartea autorului, ci în capul cititorului.

186

Spirit. – Cei mai spirituali autori produc zâmbetul cel mai anevoie perceptibil.

187

Antiteza. – Antiteza este poarta strâmtă pe care eroarea se strecoară cu predilecţie spre adevăr.

188

Gânditori stilişti. – Cei mai mulţi gânditori scriu prost, fiindcă nu ne împărtăşesc numai gândurile lor, ci şi procesul de gândire a gândurilor.

189

Ideile în poezie. – Poetul îşi poartă în mod solemn ideile, în careta ritmului: de obicei fiindcă acestea nu pot merge pe jos.

190

Păcătuire împotriva spiritului cititorului. – Când autorul îşi tăgăduieşte talentul numai pentru a se considera egal cu cititorul, el comite unicul păcat de moarte pe care acela nu i-l va ierta niciodată: în cazul

special că-și dă seama de asta. De altfel, poți spune despre om orice lucru rău: dar în felul *cum* o spui trebuie să știi a-i menaja vanitatea.

191

Limitele onestității. – Și celui mai onest scriitor îi scapă câte un cuvânt în plus când vrea să-și rotunjească o perioadă.

192

Cel mai bun autor. – Cel mai bun autor va fi acela care se jenează a deveni scriitor.

193

Lege draconică împotriva scriitorilor. – Un scriitor ar trebui privit ca un răufăcător care nu merită să fie achitat sau grațiat decât în cazuri extrem de rare: ar fi un mijloc împotriva înmulțirii excesive a cărților.

194

Bufonii culturii moderne. – Bufonii de la curțile medievale corespund foiletoniștilor noștri; e aceeași speță de oameni, semiraționali, emfatici, exagerați, prostănaci, existând uneori doar pentru a tempera, prin aiureli, prin flecăreli, patosul umoral și pentru a acoperi cu strigătul lor dangătul prea grav și solemn al unor evenimente mari; odinioară în serviciul principilor și al nobililor, acum în serviciul partidelor (așa cum și azi supraviețuiește în spiritul de partid și în disciplina de partid o bună parte a vechii supuneri umile din relațiile poporului cu principele). Toată clasa de literați moderni însă este foarte apropiată de foiletoniști, ei sunt “bufonii culturii moderne”, pe care-i judecăm cu multă indulgență socotindu-i nu de tot răspunzători. Să consideri scrisul o carieră ar trebui să treacă, pe bună dreptate, drept o formă de nerozie.

195

Pe urmele grecilor. – În momentul de față, cunoașterea întâmpină un foarte mare obstacol prin faptul că toate cuvintele, datorită unei seculare exagerări afective, au devenit vaporoase și umflate. Gradul superior de cultură, care stă sub stăpânirea (dacă nu sub tirania) cunoașterii, are nevoie de o mare limpezire a simțirii și de o concentrare puternică a tuturor cuvintelor; lucru în privința căruia grecii, pe vremea lui Demostene, ne-au precedat. Exaltarea caracterizează toate scrierile moderne; și chiar dacă sunt scrise simplu, cuvintele sunt încă prea excentric *simțite* în ele. O riguroasă cumpănire, concizia, răceala, naturalețea, chiar duse în mod intenționat până

la limita de jos, în general stăpânirea sentimentelor și zgârcenia la vorbă, – numai asta poate ajuta. – Altminteri, maniera aceasta rece de a scrie și de a simți este, în mod contrastiv, extrem de tentantă astăzi: și aici pândește, fără îndoială, o nouă primejdie. Căci răceala pronunțată este tot așa de bine un
5 stimulent ca și un grad ridicat de temperatură.

196

Bunii povestitori, proști interpreți. – În cazul bunilor povestitori, o admirabilă siguranță și consecvență psihologică stă adesea, în măsura în care aceștia se pot evidenția printre actele personajelor lor, într-un
10 contrast de-a dreptul ridicol cu lipsa de rutină a gândirii lor psihologice: așa încât cultura lor apare în primul moment la fel de admirabil de înaltă pe cât de deplorabil de adâncă în următorul. Se întâmplă mult prea frecvent ca ei să-și explice fals, în chip vădit, propriii eroi și actele lor, – nu-i nici o îndoială cu privire la lucrul acesta, așa de neverosimil sună toată treaba. Poate că cel
15 mai mare pianist n-o fi meditat decât puțin asupra condițiilor tehnice și asupra virtuții, a defectului, a utilității și a educabilității speciale a fiecărui deget (etică dactilică) și face greșeli grosolane când vorbește despre asemenea lucruri.

197

Scrierile cunoscuților și cititorii lor. – Citim scrierile
20 cunoscuților (prieteni și dușmani) în dublu mod, în măsura în care luciditatea noastră ne șoptește permanent la ureche: "Aceasta este de el, un semn al naturii sale intime, al trăirilor sale, al talentului său", și, pe de altă parte, un alt fel de luciditate caută să stabilească în paralel care este câștigul acelei opere în sine, ce apreciere merită ea în general, făcând abstracție de autorul ei, ce
25 îmbogățire a cunoașterii comportă ea. Aceste două maniere de lectură și cumpănire se incomodează reciproc, după cum se înțelege de la sine. Chiar o discuție cu un prieten va fi rodnică în privința cunoașterii abia atunci când amândoi gândesc, până la urmă, numai la obiect și uită că sunt prieteni.

198

30 Sacrificii datorate ritmului. – Scriitorii buni schimbă ritmul unor perioade numai pentru faptul că nu le recunosc cititorilor obișnuiți capacitatea de a pricepe cadența pe care perioada a urmat-o în prima ei versiune: de aceea le ușurează situația, preferând ritmuri mai cunoscute. – Această luare în considerație a lipsei de simț ritmic a cititorilor de azi a provocat
35 deja destule suspine, căci mulți i-au căzut până acum jertfă. – Oare nu li se întâmplă același lucru și muzicienilor buni?

199

Fragmentarul ca stimulent artistic. – Fragmentarul este adesea mai eficient decât completitudinea, mai ales într-un encomion: pentru scopurile lui avem nevoie tocmai de o fragmentaritate captivantă, ca un element irațional care pune în fața fanteziei auditorului oglinda unei mări și, asemeni unei pâcle, ascunde țărmul opus, deci contururile obiectului de lăudat. Când pomenim de meritele cunoscute ale unui om, și aceasta cu lux de amănunte și pe larg, lucrul acesta face să se nască întotdeauna suspiciunea că ar fi singurele merite. Cel ce aduce o laudă completă se situează deasupra celui lăudat, pare a-l *trece cu vederea*. De aceea ansamblul acționează estompând.

200

Precauție în a scrie și a-i învăța pe alții. – Cine a scris odată și simte în pieptul său patima scrisului învață din tot ce face și trăiește numai ceea ce se poate împărtăși pe cale literară. El nu se mai gândește la sine, ci la scriitor și la publicul său; vrea să înțeleagă, dar nu în folosul lui propriu. Cel ce este învățător e, de cele mai multe ori, incapabil să mai întreprindă ceva personal pentru binele lui propriu, se gândește mereu la binele elevilor săi și orice cunoștințe îl bucură numai în măsura în care le poate preda. El sfârșește prin a se considera o trecătoare pentru știință și, în general, un instrument, așa încât și-a pierdut deprinderea de a se lua în serios pe sine însuși.

201

Scriitorii proști, o necesitate. – Trebuie să existe întotdeauna scriitori proști, căci ei sunt pe gustul contingentelor nedezvoltate, necoapte; acestea au aceleași nevoi ca și cele mature. Dacă viața omenească ar fi mai lungă, numărul indivizilor maturizați ar ajunge preponderent sau cel puțin la fel de mare ca acela al imaturilor; așa însă, cei cu mult mai mulți mor prea tineri, adică există întotdeauna mult mai multe intelecte nedezvoltate, cu gusturi primitive. Acestea, în plus, doresc pătimaș, cu înflăcărarea mai mare a tinereții, satisfacerea nevoilor lor și *își obțin prin forță* autori proști.

202

Prea aproape și prea departe. – Cititorul și autorul nu se înțeleg de multe ori, fiindcă autorul își cunoaște prea bine tema și o găsește aproape plicticoasă, așa încât se dispensează de ilustrările pe care le știe cu sutele; cititorul însă este străin de cauză și o găsește cu ușurință prost motivată, dacă i se ascund exemplele.

203

O dispărută pregătire pentru artă. – Din tot ceea ce a făcut liceul clasic, lucrul cel mai valoros era exercitarea în stilul latin: aceasta era chiar un exercițiu artistic, în timp ce toate celelalte ocupații
5 n-aveau drept scop decât știința. A situa pe locul întâi compoziția germană este barbarie, căci noi nu avem un stil german exemplar, care să propulseze elocința publică; dar dacă vrem să promovăm prin compoziția germană exersarea în gândire, atunci este, fără îndoială, mai bine să facem deocamdată în treaba aceasta abstracție de stil în general, deci să
10 distingem între exersarea în gândire și cea în expunere. Cea din urmă ar trebui să se refere la redactarea variată a unui conținut dat, și nu la născocirea independentă a unui conținut. Simpla prezentare, în cazul unui conținut dat, era menirea stilului latinesc, pentru care vechii profesori posedau o finețe a auzului de mult pierdută. Cel ce a învățat odinioară să
15 scrie bine într-o limbă modernă o datorează acestei exersări (acum trebuie să ne acomodăm vrând-nevrând la școala vechilor francezi); dar și mai mult: el a căpătat o idee despre măreția și dificultatea formei și a fost pregătit pentru artă prin singura metodă corectă, practica.

204

20 Obscur și strălimpede alăturea. – Scriitorii care nu înțeleg să dea, în general, claritate ideilor lor vor alege de preferință, în particular, cele mai puternice, mai exagerate expresii și superlative: lucru prin care se naște un efect luminos asemănător luminării cu torțe pe cărările încâlcite ale pădurii.

25 205

Zugrăvire literară. – Înfățișăm cel mai bine un obiect semnificativ atunci când luăm culorile pentru tablou din obiectul însuși, ca un chimist, și le folosim apoi ca un artist: așa încât lăsăm desenul să rezulte din delimitările și degradeurile culorilor. Astfel, tabloul capătă ceva din elementul natural
30 seducător care conferă însemnătate obiectului însuși.

206

Cărți care te învață să dansezi. – Există scriitori care, prin faptul că prezintă imposibilul ca posibil și vorbesc despre moral și genial ca și când ambele n-ar fi decât un capriciu, un bun-plac, generează un senti-
35 ment de arogantă libertate, de parcă omul ar sta în vârful picioarelor și i-ar veni să danseze absolut dintr-o plăcere interioară.

207

Gânduri neduse până la capăt. – Așa după cum nu numai vârsta maturității, ci și tinerețea și copilăria au o valoare *în sine* și nu trebuie câtuși de puțin considerate doar niște tranziții și punți, tot așa și gândurile neduse până la capăt au valoarea lor. De aceea nu trebuie să-l torturăm pe un poet cu comentarii subtile, ci să ne bucurăm de incertitudinea orizontului său, de parcă ar fi încă deschisă calea spre mai multe gânduri. Stăm în prag; așteptăm ca la dezgroparea unei comori: e ca și când tocmai s-ar fi făcut o descoperire norocoasă de gândire profundă. Poetul anticipează ceva din plăcerea gânditorului la găsirea unei idei esențiale și ne face, prin aceasta, poftă să alergăm după ea; ea însă ne flutură pe lângă cap și ne arată cele mai frumoase aripioare – și până la urmă ne scapă.

208

Cartea devenită aproape un om. – Pe orice scriitor îl surprinde de fiecare dată cum, numai ce s-a desprins de el, cartea continuă să ducă o viață proprie, aparte; pentru el e ca și când s-ar fi desprins o parte a unei insecte și ar continua acuma să-și urmeze propriul drum. Poate o uită aproape cu totul, poate se ridică deasupra ideilor expuse în ea, poate n-o mai înțelege nici el însuși și și-a pierdut aripile cu care a zburat atunci când și-a conceput acea carte: în timpul acesta, ea își caută cititorii, înflăcărează vieți, fericește, îngrozește, produce noi opere, devine sufletul unor planuri și acțiuni – pe scurt: ea trăiește ca o ființă înzestrată cu spirit și suflet și totuși nu este un om. – Cel mai mare noroc îl are autorul care, ca om în vârstă, poate spune că tot ce a fost în el din gândurile și sentimentele dătătoare de viață, de putere, de curaj, de lumină continuă să trăiască în scrierile sale și că el însuși nu mai reprezintă decât scrumul cenușiu, în vreme ce focul este salvat și propagat pretutindeni. Acum, noi apreciem chiar că fiecare faptă a unui om, nu numai o carte, devine un fel de prilej pentru alte fapte, hotărâri, idei, că tot ce se întâmplă este legat indisolubil de tot ce se va întâmpla, așa recunoaștem adevărata *nemurire* care există, aceea a mișcării: ceea ce a determinat cândva o mișcare este înglobat și eternizat în conglomeratul universal a tot ce ființează, ca o insectă într-un chihlimbar.

209

Bucurie la bătrânețe. – Gânditorul, și tot așa artistul, care și-a pus la adăpostul operelor partea mai bună a eului simte o bucurie aproape malițioasă când vede cum trupul și spiritul său sunt frânte și distruse lent de timp, ca și când s-ar uita dintr-un ungher la un hoț care umblă la casa lui de bani, în vreme ce el știe că aceasta este goală și că toate comorile sunt salvate.

210

R o d n i c i e î n t i h n ă. – Aristocrații înnăscuți ai spiritului nu sunt prea zeloși; creațiile lor se ivesc și cad apoi din pom într-o seară liniștită de toamnă, fără să fie râvnite cu febrilitate, favorizate, fără să fie date brutal la o parte de 5 noile roade. Voința necontenită de a crea este ordinară și denotă gelozie, invidie, ambiție. Dacă reprezinți ceva, nu-i nevoie, de fapt, să faci nimic, – și faci totuși foarte mult. Deasupra de omul "productiv" mai există o specie superioară.

211

A h i l e ș i H o m e r. – Mereu e ca între Ahile și Homer: unul dispune de 10 trăire, de simțire, celălalt le d e s c r i e. Un scriitor adevărat nu dă afectului și experienței altora decât cuvinte, el este artist pentru a desluși multe din puținul pe care l-a simțit. Artiștii nu sunt în nici un caz oamenii marii pasiuni, însă adesea se d a u ca atare, cu sentimentul inconștient că ai mai mare încredere în pasiunea zugrăvită de ei, dacă propria lor viață pledează pentru experiența lor 15 în acest domeniu. Nu trebuie decât să faci cum îți vine, să nu te stăpânești, să lași cale deschisă mâniei tale, nesațului tău, și toată lumea va striga numaidecât: ce pasionat e! Dar pasiunea care scormonește adânc, care mistuie și adesea devoră individul are importanța ei: cine o trăiește n-o descrie, în mod sigur, în drame, muzică sau romane. Artiștii sunt frecvent niște indivizi d e s f r â n a ț i, 20 tocmai în măsura în care nu sunt artiști: însă asta-i altă poveste.

212

V e c h i î n d o i e l i î n p r i v i n ț a e f e c t u l u i a r t e i. – Oare, după cum vrea Aristotel, tragedia eliberează cu adevărat de milă și spaimă, încât ascultătorul să se întoarcă acasă mai rece și mai liniștit? Oare poveștile cu 25 strigoi te fac mai puțin fricos și superstițios? Este adevărat că, în cazul unor procese naturale, cum ar fi plăcerea dragostei, o dată cu satisfacerea unei nevoi apare o potolire și o moderare temporară a instinctului. Dar spaima și mila nu sunt, în acest înțeles, nevoi ale unor anumite organe care vor să se ușureze. Iar pe lungă durată, orice instinct, exersându-și satisfacerea, chiar se 30 î n t ă r e ș t e, în pofida acelei potoliri periodice. S-ar putea ca mila și spaima să se fi domolit și destins prin tragedie în fiecare caz în parte: cu toate acestea, în ansamblu, ele ar putea fi augmentate prin efectul tragic în general, iar Platon ar avea totuși dreptate să creadă că, prin tragedie, am deveni cu toții mai temători și mai sentimentali. Poetul tragic însuși ar trebui să dobândească atunci o 35 concepție despre lume tenebroasă, bântuită de spaime și un suflet moale, iritabil, scăldat în lacrimi, după cum ar concorda cu părerea lui Platon și faptul că poeții tragici și, de asemenea, toate comunitățile orășenești, încântate în mod

deosebit de ei, degenerează într-o necumpătare și desfrânare din ce în ce mai mari. – Dar ce drept are epoca noastră în general să dea un răspuns la marea întrebare a lui Platon cu privire la influența morală a artei? Presupunând că am avea artă, – unde avem influența, *o cât de mică* influență, a artei?

213

Bucuria absurdității. – Cum poate afla omul bucurie în absurditate? Căci, în măsura în care se râde în lume, așa stau lucrurile; ba chiar se poate spune că peste tot aproape unde există fericire există și bucuria absurdității. Inversarea experienței cu opusul ei, a lucrului cu rost cu lucrul fără rost, a necesarului cu arbitrarul, dar în așa fel încât fenomenul acesta să nu facă rău și să intervină doar o dată, din grozăvie, provoacă încântare, căci ne eliberează momentan de constrângerea necesarului, a lucrului cu rost și a experimentalului, în care noi ne vedem, de obicei, stăpânii neîndurători; ne distrăm și râdem atunci când lucrul așteptat (care, de regulă, ne sperie și ne tensionează) se descarcă fără a dăuna. Este bucuria sclavilor la Saturnalii.

214

Înnobilarea realității. – Prin faptul că oamenii vedeau în instinctul afrodiziac o zeitate și-l simțeau cu o recunoștință adoratoare cum acționează în ei, afectul acela s-a întrețesut în decursul timpului cu serii întregi de reprezentări superioare și, prin aceasta, el a fost, de fapt, foarte înnobilat. În felul acesta, unele popoare, în virtutea acestei arte a idealizării, și-au creat din maladii mari resurse de civilizație: de exemplu, grecii, care în veacurile de demult, sufereau de mari epidemii nervoase (în genul epilepsiei și al coreei) și au dezvoltat din asta tipul magnific al bacantei. – Grecii, în special, nu posedau nimic altceva decât o sănătate țeapănă; – secretul lor era să venereze și boala ca zeu, numai să fi avut ea *putere*.

215

Muzica. – Muzica nu este în sine atât de semnificativă pentru adâncul inimii noastre, atât de profund emoționantă, încât să poată trece drept limbaj *nemijlocit* al sentimentului; ci străvechea ei legătură cu poezia a pus atât de mult simbolism în mișcarea ritmică, în intensitatea și lipsa de intensitate a tonalității, încât azi ne *închipuim* că s-ar adresa direct *către* ființa noastră lăuntrică și ar veni *din* ea. Muzica dramatică este posibilă numai în momentul în care arta sunetului și-a cucerit o zonă imensă de mijloace simbolice prin lied, operă și sute de încercări în muzica descriptivă. “Muzica absolută” este fie formă în sine, în stadiul primitiv al muzicii, când sunetul în cadență și în intensi-

tate diferită provoacă în general plăcere, fie simbolismul formelor, care deja vorbește fără poezie intelectului, după ce ambele arte au fost legate într-o lungă evoluție, iar forma muzicală a sfârșit prin a fi întrețesută total cu fire noționale și afective. Oamenii care n-au ținut pasul cu evoluția muzicii pot percepe pur formal aceeași piesă muzicală din care cei avansați înțeleg totul simbolic. În sine, nici o muzică nu este profundă și semnificativă, ea nu vorbește despre "voință", despre "lucrul în sine"; aceasta și-a putut-o imagina intelectul numai într-o vreme care cucerise întreaga sferă a vieții lăuntrice pentru simbolismul muzical. Intelectul însuși a încorporat mai întâi în sunet această semnificație, așa după cum și în raporturile dintre linii și mase în arhitectură a pus o semnificație, care însă în sine este complet străină de legile mecanice.

216

Gest și limbaj. – Mai veche decât limba este imitarea gesturilor, care se petrece involuntar și care și astăzi, în situația unei reprimări generale a limbajului gesturilor și în situația unei dominări cultivate a mușchilor, este așa de puternică, încât nu putem privi mișcările unei fețe fără o inervație a feței noastre (se poate observa că simularea unui căscat provoacă la cel ce îl vede un căscat natural). Gestul imitat îl conduce pe imitator înapoi la senzația exprimată pe fața sau prin corpul celui imitat. Așa au învățat oamenii să se înțeleagă: așa învață și azi copilul să-și înțeleagă mama. În general, senzațiile de durere pot fi bine exprimate și prin gesturi care, la rândul lor, pricinuiesc durere (de pildă, prin smulgerea părului, bătăi în piept, crispări și încordări violente ale mușchilor feței). Invers: gesturile de plăcere erau ele însele plăcute și, prin aceasta, se potriveau de minune pentru stabilirea comunicării (râsul ca expresie a gâdilatului, care este plăcut, servea, la rândul lui, pentru exprimarea altor senzații plăcute). – Din moment ce te înțelegeai prin gesturi, putea să ia naștere, pe de altă parte, un simbolism al gesturilor: vreau să zic, puteai să te înțelegi asupra unui limbaj al notelor muzicale, și iată cum: întâi produceai sunetul și gestul (cu care primul se asocia simbolic), mai târziu numai sunetul. – Pare să se fi petrecut adeseori în vremea de demult același lucru care se întâmplă azi sub ochii și în urechile noastre în evoluția muzicii, mai ales a muzicii dramatice: în vreme ce muzica, fără dans și mim care să explice (limbajul gesturilor), este, înainte de toate, zgomot gol, urechea, obișnuindu-se în timp cu acea juxtapunere a muzicii și a mișcării, se deprinde să tălmăcească imediat figurile muzicii și sfârșește prin a ajunge la un grad de înțelegere rapidă la care nu mai are câtuși de puțin nevoie de mișcarea vizibilă și îl înțelege fără ea pe compozitor. Se vorbește atunci de muzică absolută, adică de muzică în care totul este înțeles de îndată simbolic, fără alte ajutoare.

217

S p i r i t u a l i z a r e a a r t e i s u p e r i o a r e. – Urechile noastre, grație exersării extraordinare a intelectului impuse de evoluția artistică a noii muzici, au devenit din ce în ce mai intelectuale. Noi suportăm astăzi o intensitate mult 5 mai mare a sunetului, mult mai mult "zgomot", fiindcă suntem mult mai bine deprinși decât predecesorii noștri să ascultăm r a ț i u n e a d i n e l. De fapt, toate simțurile noastre, tocmai prin faptul că se interesează imediat de rațiune, deci de "semnifică", și nu, ca mai înainte, de "este", s-au cam tocit acum: așa cum se trădează o asemenea tocire, bunăoară, în dominarea necondiționată 10 a temperaturii tonurilor; căci urechi care să facă încă distincții mai fine, de pildă, între do diez și re bemol, aparțin azi excepțiilor. În această privință, urechea noastră s-a făcut mai grosolană. Apoi, latura urâtă a lumii, ostilă inițial simțurilor, a fost câștigată pentru muzică; sfera ei de putere, în special în exprimarea sublimului, a teribilului, a misteriosului, s-a extins, prin aceasta, 15 în chip uimitor; muzica noastră face să vorbească azi lucruri care mai înainte nu aveau limbă. În mod asemănător, câțiva pictori au făcut ochiul mai intelectual și au depășit cu mult ceea ce se numea mai înainte bucuria culorilor și a formei. Și aici, latura lumii care trece drept urâtă la origine a fost cucerită de inteligența artistică. – Care este consecința tuturor acestor lucruri? Cu cât 20 ochiul și urechea devin mai cerebrale, cu atât mai mult ajung la hotarul unde devin nesenzitive: bucuria se strămută în creier, organele senzoriale se tocesc și slăbesc ele însele, simbolicul apare tot mai mult în locul a ceea ce ființează, – și astfel ajungem la barbarie tot așa de sigur pe drumul acesta ca pe oricare altul. Deocamdată se spune încă: lumea este mai urâtă decât oricând, dar 25 s e m n i f i c ă o lume mai frumoasă decât a fost vreodată. Dar cu cât se împrăștie și se volatilizează mai mult mirosul de ambră al semnificației, cu atât mai rari devin aceia care îl mai percep: iar ceilalți sfârșesc prin a rămâne la urât și caută să-l savureze direct, ceea ce nu reușesc însă întotdeauna în mod obligatoriu. Așa se face că în Germania există un dublu curent al evoluției 30 muzicale: pe de o parte, o ceată de zece mii de oameni cu pretenții din ce în ce mai mari, mai rafinate și ascultând tot mai mult de "semnifică", iar pe de altă parte, majoritatea covârșitoare, care, în fiecare an, devine tot mai incapabilă să înțeleagă semnificatul până și în forma urâțeniei senzitive și, de aceea, învață să recurgă cu o plăcere din ce în ce mai mare la urâtul și 35 dezgustătorul în sine din muzică, adică la senzitivul minor.

218

P i a t r a e s t e m a i p i a t r ă d e c â t î n a i n t e. – În general, noi nu mai înțelegem arhitectura, cel puțin încă nu în felul în care înțelegem muzica.

Am ieșit din simbolismul liniilor și al figurilor, așa cum ne-am dezobișnuit de efectele răsunătoare ale retoricii, și n-am mai supt din prima clipă a vieții noastre acest fel de lapte matern al culturii. La un edificiu grec sau creștin, totul a însemnat ceva inițial, și asta în privința unei ordini superioare a lucrurilor: această atmosferă de inepuizabilă semnificație împresoară clădirea ca un văl fermecat. Frumusețea nu intra decât tangențial în sistem, fără a leza esențial sentimentul funciar al tulburător-sublimului, al sacralității prin apropiere de zei și prin magie; frumusețea *atenua* în gradul cel mai înalt *spaima*, – dar această spaimă era pretutindeni premisa. – Ce reprezintă azi pentru noi frumusețea unei clădiri? Același lucru ca frumosul chip al unei femei lipsite de spirit: ceva ca o mască.

219

Originea religioasă a muzicii moderne. – Muzica spiritualizată ia naștere în catolicismul restaurat după conciliul de la Trento, datorită lui Palestrina, care a făcut să răsune spiritul redeșteptat și adânc mișcat; mai târziu, o dată cu Bach, chiar și în protestantism, în măsura în care, datorită pietiștilor, acesta fusese aprofundat și eliberat de caracterul său fundamental dogmatic la origine. Condiția și treapta premergătoare necesare pentru cele două geneze este practicarea muzicii așa cum era ea caracteristică epocii Renașterii și Prerenașterii, mai cu seamă acea preocupare muzicală savantă, acea plăcere, în fond, științifică pentru măiestria armoniei și a dirijării corale. Pe de altă parte, trebuia să fi precedat și opera: în care profanul își manifesta protestul față de o muzică rece, devenită prea savantă și voia să dăruiască iarăși un suflet poliimniei. – Fără acea schimbare de dispoziție profund religioasă, fără acordul final al sufletului emoționat până în străfunduri, muzica ar fi rămas savantă sau în genul operei; spiritul Contrareformei este spiritul muzicii moderne (căci pietismul acela din muzica lui Bach este și un fel de Contrareformă). Atât de profund îndatorați suntem noi vieții religioase. – Muzica a fost *Contrarenașterea* în domeniul artei, de ea ține pictura ulterioară a lui Murillo, de ea ține poate și stilul baroc: mai mult, în orice caz, decât arhitectura Renașterii sau a antichității. Și acum am mai fi îndreptățiți să întrebăm: dacă muzica noastră modernă ar putea urni pietrele din loc, le-ar combina într-o arhitectură antică? Strașnic mă îndoiesc. Întrucât ceea ce domnește în această muzică, afectul, plăcerea unor stări sufletești potențate, încordate la maxim, dorința de trezire la viață cu orice preț, alternanța rapidă a sentimentelor, puternicul efect în relief de lumini și umbre, juxtapunerea extazului și a naivului, – toate acestea au domnit odată și în artele plastice și au creat noi legi ale stilului: – dar asta nu era nici în antichitate, nici în epoca Renașterii.

220

Lumea cealaltă în artă. – Nu fără adâncă durere se recunoaște că artiștii tuturor timpurilor, în supremul lor avânt, au înălțat la nivelul unei transfigurări cerești tocmai acele reprezentări pe care noi le descoperim azi
5 ca false: ei sunt proslăvitorii erorilor religioase și filozofice ale omenirii și n-ar fi putut să fie așa fără credința în adevărul absolut al acestora. Acum, dacă, în general, credința într-un asemenea adevăr slăbește, dacă pălesc culorile curcubeului la extremitățile cunoașterii și imaginației umane: atunci nu poate reînflori niciodată genul acela de artă care, precum divina commedia*, pânzele
10 lui Rafael, frescele lui Michelangelo, catedralele gotice, presupune nu numai o semnificație cosmică, ci și una metafizică a obiectelor de artă. Din faptul de a fi existat o asemenea artă, o asemenea credință a artiștilor, se va naște o legendă emoționantă.

221

15 Revoluția în poezie. – Severa constrângere pe care și-au impus-o dramaturgii francezi în privința unității de acțiune, de loc și de timp, a stilului, a versificației și a structurii frazei, a alegerii cuvintelor și ideilor a fost o școală la fel de importantă ca aceea a contrapunctului și a fugii în evoluția artei moderne sau ca figurile lui Gorgias în elocința greacă. Să te obligi în felul acesta poate
20 părea absurd; cu toate acestea, nu există un alt mijloc de a ieși din naturalizare decât să-ți impui mai întâi limite în modul cel mai puternic (eventual, cel mai arbitrar) cu putință. Înveți astfel încet-încet să pășești cu grație chiar pe punțile înguste care se aruncă peste hăuri amețitoare și aduci cu tine acasă ca trofeu supletea supremă a mișcării: așa cum istoria muzicii o aduce ca dovadă sub
25 ochii tuturor contemporanilor. Aici vezi cum lanțurile slăbesc pas cu pas, până când, în sfârșit, pot părea complet scuturate: această aparență este rezultatul suprem al unei evoluții necesare în artă. În arta poetică modernă n-a existat o așa de fericită și treptată desfacere din lanțurile de bunăvoie puse. Lessing a ridiculizat în Germania forma franceză, adică singura formă artistică
30 modernă, și a trimis la Shakespeare, și așa s-a pierdut constanța acelei descătușări și s-a făcut un salt în naturalism – adică îndărăt spre începuturile artei. Din acesta a încercat Goethe să se salveze, știind să-și impună iarăși constrângeri, mereu și mereu, într-un mod diferit; dar nici cel mai talentat nu ajunge să realizeze decât o continuă experimentare, o dată ce firul evoluției s-a rupt.
35 Schiller datorează relativa siguranță a formei sale modelului venerat fără de voie, chiar dacă tăgăduit, al tragediei franceze și s-a menținut destul de

*În it. în text (n.t.).

independent de Lessing (ale cărui încercări dramatice se știe că le-a respins). Chiar francezilor, după Voltaire, le-au lipsit dintr-o dată marile talente care să fi dus mai departe evoluția tragediei de la constrângere la acea aparență de libertate; ei au făcut mai târziu, după model german, și saltul într-un fel de
5 stare naturală rousseauistă a artei și au experimentat. N-avem decât să citim din când în când Mahomet al lui Voltaire, ca să ne dăm bine seama ce s-a pierdut, o dată pentru totdeauna, pentru cultura europeană, prin acea întrerupere a tradiției. Voltaire a fost ultimul dintre marii dramaturgi care, aplicând măsura grecească, și-a domesticit sufletul multiform, capabil să facă
10 față celor mai mari furtuni tragice, – el era în stare de ceea ce nici un german nu mai era în stare, fiindcă natura francezului este mult mai înrudită cu cea a grecilor decât natura germanului – ; precum era și ultimul mare scriitor care, în tratarea discursului în proză, avea ureche grecească, scrupulozitate de artist grec, simplitate și eleganță grecească; precum a fost chiar unul dintre
15 ultimii oameni care pot întruni în sine suprema libertate a spiritului și convingeri absolut nerevoluționare, fără a fi inconsecvenți și lași. De atunci a ajuns la putere în toate domeniile spiritul modern cu neliniștea sa, cu ura lui împotriva măsurii și a limitei, mai întâi scăpat din frâu datorită febrei Revoluției și apoi punându-și iar căpăstrul, când l-a apucat teama și spaima de sine însuși, –
20 dar căpăstrul logicii, nu iar al măsurii artistice. E drept că noi savurăm o vreme, prin acea descătușare, poeziile tuturor popoarelor, tot ce este crescut în locuri ascunse, tot ce este firesc, ce înflorește în sălbăticie, ce este straniu de frumos și gigantic de neregulat, de la cântecul popular până la "marele barbar" Shakespeare; gustăm bucuriile culorii locale și ale costumului de epocă, bucurii care
25 până acum le erau străine tuturor popoarelor artistice; profităm din belșug de "avantajele barbare" ale timpului nostru, pe care le-a impus Goethe, contrar lui Schiller, pentru a pune în cea mai favorabilă lumină lipsa de formă a Faust-ului său. Dar pentru câtă vreme încă? Puhoiul invadator de poezii de toate stilurile ale tuturor popoarelor t r e b u i e neapărat să măture treptat-treptat
30 fața pământului pe care ar mai fi fost cu putință o evoluție în liniște și pe ascuns; toți poeții t r e b u i e neapărat să devină imitatori experimentatori, copiști temerari, oricât de mare le-ar fi din capul locului forța; în sfârșit, publicul care s-a dezvățat să vadă în d o m e s t i c i r e a forței plastice, în stăpânirea coagulantă a tuturor artificiilor actul propriu-zis artistic t r e b u i e să prețuiască
35 tot mai mult forța de dragul forței, culoarea de dragul culorii, ideea de dragul ideii, chiar inspirația de dragul inspirației, el nu va savura, prin urmare, deloc elementele și rigorile operei de artă decât i z o l a t e , și în cele din urmă va formula revendicarea că și artistul t r e b u i e să i le ofere izolate. Da, am scuturat lanțurile "iraționale" ale artei franco-grecești, dar ne-am obișnuit pe

nesimțite să găsim iraționale orice lanțuri, orice îngrădire; – și iată cum arta se îndreaptă spre disoluția ei și atinge în felul acesta – ceea ce este extrem de instructiv – toate fazele începuturilor ei, ale copilăriei ei, ale imperfecțiunii ei, ale cutezanțelor și exceselor ei de odinioară: ea își interpretează, în ruinarea 5 ei, geneza, devenirea. Unul din oamenii mari pe al cărui instinct te poți bizui cu încredere și a cărui teorie ar necesita un p l u s de peste treizeci de ani de practică, Lord Byron – a spus odată răspicat: "În ceea ce privește poezia în general, cu cât reflectez mai mult la acest lucru, sunt tot mai puternic convins că ne aflăm cu toții, unul ca și altul, pe un drum greșit. Ne luăm toți după un 10 sistem revoluționar fals pe dinăuntru, – generația noastră sau următoarea va ajunge și ea la aceeași convingere." Este același Byron care spune: "Îl consider pe Shakespeare cel mai prost exemplu, chiar dacă îl socotesc cel mai extraordinar poet." Iar judecata artistică matură a lui Goethe din a doua jumătate a vieții sale nu spune exact același lucru? – acea judecată prin care a câștigat 15 un asemenea avans față de un șir întreg de generații, încât putem afirma în linii mari că Goethe nu și-a exercitat încă în vreun fel influența și că vremea lui o să vină odată și odată? Tocmai fiindcă natura sa l-a menținut multă vreme pe făgașul revoluției poetice, tocmai fiindcă el a gustat din plin și discret, prin acea ruptură cu tradiția, tot ce fusese descoperit și oarecum dezgropat sub 20 dărâmăturile artei în materie de idei, perspective și resurse noi, transformarea și convertirea sa ulterioară au o greutate așa de mare: ele înseamnă că el a simțit cea mai profundă dorință de a recupera tradiția artei și de a atribui ruinelor și colonadelor rămase din templu, măcar cu fantezia ochiului, vechea perfecțiune și integritate, dacă forța brațului urma să se dovedească mult 25 prea slabă pentru a construi acolo unde era nevoie de forțe uriașe spre a distruge deja. Astfel, el trăia în artă ca în amintirea adevăratei arte: libertatea lui poetică devenise un mijloc de rememorare și de înțelegere a vechilor vremuri artistice, de mult dispărute. Cerințele lui erau, de bună seamă, irealizabile în privința forței epocii moderne; durerea resimțită din pricina aceasta i-a fost 30 însă din plin răsplătită de bucuria că ele au f o s t cândva satisfăcute și că și noi putem contribui încă la satisfacerea aceasta. Nu indivizi, ci măști mai mult sau mai puțin ideale; nu realitate, ci o generalitate alegorică; niște caractere de epocă, niște culori locale evaporate și mitizate până la invizibil; sensibilitatea contemporană și problemele societății contemporane reduse la cele mai sim-35 ple forme, despuiate de proprietățile lor iritante, palpitante, patologice, rămase fără efect în oricare alt înțeles decât cel artistic; nu motive și caractere noi, ci cele vechi, de mult familiare, într-o permanentă reînsuflețire și prefacere: iată arta, așa cum a î n ț e l e s - o Goethe mai târziu, așa cum a u p r a c t i c a t - o grecii, chiar și francezii.

222

C e e a c e r ă m â n e d i n a r t ă. – Este adevărat că, în cazul anumitor prezumții metafizice, arta are o valoare cu mult mai mare, de exemplu, dacă e valabilă ipoteza caracterului neschimbător și a manifestării continue a
5 esenței lumii în toate caracterele și actele: atunci opera artistului devine reprezentarea d ă i n u i r i i v e ș n i c e, în timp ce în concepția noastră artistul nu poate da valabilitate reprezentării sale decât pentru o vreme, fiindcă omul, în general, a evoluat și este schimbător și nici fiecare om în parte nu este stabil și dăinuitor. – La fel stau lucrurile și în cazul altei prezumții metafizice:
10 presupunând că lumea noastră vizibilă n-ar fi decât aparență, cum admit metafizicienii, atunci arta ar ajunge să stea destul de aproape de lumea reală: căci între lumea fenomenală și lumea himerică a artistului ar exista atunci mult prea multe asemănări; iar diferența ce mai rămâne ar situa importanța artei chiar mai sus decât importanța naturii, fiindcă arta ar prezenta lucrurile
15 de același fel, tipurile și modelele naturii. – Acele prezumții sunt însă false: după această recunoaștere, ce loc îi mai rămâne artei azi? Întâi de toate, ea ne-a învățat în decursul mileniilor să privim cu interes și plăcere viața sub orice formă și să ajungem până într-acolo cu simțirea noastră, încât să exclamăm în cele din urmă: "Oricum ar fi, viața e ceva bun." Acest îndemn al
20 artei de a ne bucura de existență și de a considera viața omului o parte a naturii, fără o mișcare asociată prea impetuoasă, ca obiect al unei dezvoltări legice, – îndemnul acesta este înrădăcinat în noi, el iese acum din nou la lumină ca necesitate atotputernică a cunoașterii. Ne-am putea lipsi de artă, dar prin aceasta n-am pierde capacitatea deprinsă de la ea: la fel cum ne-am
25 lipsit de religie, nu însă de expansiunile și înălțările sufletești dobândite prin ea. Așa după cum arta plastică și muzica sunt criteriul bogăției sentimentale dobândite și acumulate realmente datorită religiei, tot așa, după o dispariție a artei, intensitatea și varietatea bucuriei de a trăi, sădite de ea, ar cere mai departe să fie satisfăcute. Omul de știință este dezvoltarea în continuare a
30 omului de artă.

223

A m u r g u l a r t e i. – Așa după cum la bătrânețe îți amintești de tinerețe și pui la cale serbări comemorative, tot așa omenirea va sta în curând față de artă într-un raport de emoționantă aducere-aminte a bucuriilor tinereții. Poate
35 că nicicând mai înainte arta n-a fost înțeleasă atât de profund și de spiritualizat ca azi, când magia morții pare că-i dă târcoale. Să ne gândim la orașul acela grecesc din Italia meridională care își ținea încă sărbătorile grecești într-o singură zi a anului, în mâhnire și lacrimi, din pricina faptului că barbaria străină

triumfă tot mai mult asupra obiceiurilor sale primite ca zestre din strămoși; nicicând n-a fost gustat poate elenicul cu atâta nesaț, nicăieri n-a fost sorbit nectarul acesta de aur cu o asemenea voluptate ca printre acești eleni pe cale de a pieri. În curând îl vom privi pe artist ca pe-o relictă admirabilă și, întocmai ca unui străin miraculos, în a cărui putere și frumusețe ar sta fericirea vremurilor de demult, îi vom da onoruri pe care nu le-am îngădui cu ușurință unora ca noi. Partea cea mai bună din noi este, poate, moștenită din afectele unor vremuri de demult, la care abia de mai putem ajunge azi pe cale directă; soarele a scăpătat de acum, dar cerul vieții noastre arde și-i încă plin de lumina lui, deși noi nu-l mai zărim.

Capitolul al cincilea
Semne de cultură superioară și inferioară

224

Înnobilare prin degenerare. – Din istorie se poate învăța că cel mai bine se conservă *acea* seminție dintr-un popor în care cei mai mulți oameni au un viu spirit colectiv ca urmare a identității principiilor lor obișnuite și indiscutabile, deci ca urmare a crezului lor comun. Aici se întărește morala bună și sănătoasă, aici se învață subordonarea individului și se dă deja consistență caracterului, ca dar de botez și apoi și prin educație. Riscul acestor comunități puternice, întemeiate pe indivizi similari, de caracter, este îndobitocirea, accentuată puțin câte puțin prin ereditate și ținându-se ca o umbră de orice lucru stabil. Indivizii cei mai slobozi, mult mai nesiguri și, din punct de vedere moral, mai slabi sunt aceia de care depinde *progresarea spirituală* în asemenea comunități: sunt oamenii care încearcă lucruri noi și, în general, variate. Nenumărați dintre aceștia se prăpădesc, din pricina slăbiciunii lor, fără a exercita vreo influență prea evidentă; dar, în general, mai ales când au urmași, ei înmoaie și, din când în când, pricinuiesc elementului stabil al unei comunități o rană. Tocmai în locul acesta rănit și slăbit i se *inoculează* cumva întregii ființe ceva nou; forța sa în ansamblu însă trebuie să fie suficient de puternică pentru a primi în sângele ei și a-și asimila acest nou. Naturile degenerescente sunt de o maximă importanță peste tot unde trebuie să aibă loc un progres. Oricărui progres în mare trebuie să-i premeargă o extenuare parțială. Naturile cele mai puternice *fixează* tipul, cele mai slabe îl ajută *să se perfecționeze*. – Ceva asemănător se produce cu fiecare om în parte; rareori o degenerare, o mutilare, chiar un viciu și, în general, o pierdere fizică sau morală nu rămân fără un avantaj pe de altă parte. Omul mai bolnav, de exemplu, va avea, poate, în sânul unei seminții războinice și turbulente, mai mult îndemn să existe pentru sine însuși și să devină, prin aceasta, mai temperat și mai înțelept, chiorul va avea unicul ochi mai puternic, orbul va privi mai adânc în sinea lui și va auzi, în orice caz, mai acut. În măsura în care faimoasa luptă pentru existență nu mi se pare a fi singurul punct de vedere prin care se poate explica progresarea sau fortificarea unui om, a unei rase. Mai degrabă trebuie că se întâmplă două lucruri diferite:

o dată, sporirea forței stabile prin unirea spiritelor în credință și spirit comunitar; apoi, posibilitatea de a atinge țeluri mai înalte prin faptul că apar naturi degenerescente și, ca urmare a acestora, extenuări și răniri parțiale ale forței stabile; tocmai natura mai slabă, fiind mai delicată și mai liberă, face cu putință, în general, orice progres. Un popor care se fisurează și slăbește undeva, dar în ansamblu este încă tare și sănătos, poate să contracteze și să-și încorporeze infecția noului, spre avantajul său. În cazul fiecărui om în parte, sarcina educației sună așa: să-l dai atât de solid și sigur, încât, ca întreg, să nu mai poată fi abătut în nici un chip din drumul său. După aceea însă, educatorul trebuie să-i provoace răni sau să uzeze de rănile pe care i le pricinuiește soarta, iar o dată ce durerea și nevoia se nasc astfel, poate fi inoculat ceva nou și nobil și în locurile rănite. Întreaga lui natură va absorbi în sine noul acesta și va face mai târziu să se simtă în roadele ei înnobilarea. – În ceea ce privește statul, Macchiavelli* spune că “forma de guvernământ este de foarte mică însemnătate, deși oamenii semidocți gândesc altfel. Marele scop al politicii ar trebui să fie *durabilitatea*, care contrabalansează orice altceva, fiind de departe mai valoroasă decât libertatea”. Numai în caz de maximă durabilitate, întemeiată și garantată sigur, este în general cu putință dezvoltarea permanentă și inocularea înnobilatoare. Firește, de obicei, tovarășa periculoasă a oricărei durabilități, autoritatea, se apără de lucrul acesta.

225

Spiritul liber, o noțiune relativă. – Îl numim spirit liber pe acela care gândește altfel decât ne așteptăm de la el pe baza originii, a mediului său, a clasei și a funcției sale ori pe baza opiniilor dominante în epocă. El este excepția, spiritele legate sunt regula; acestea îi reproșează că principiile lui libere fie își au originea în dorința de a frapa, fie te duc cu gândul la acte libere, adică la acelea care sunt incompatibile cu morala impusă. Din când în când se spune și că ar trebui dedus cutare și cutare principiu liber din țicneala și excentricitatea minții; dar așa nu vorbește decât răutatea, care nu crede nici ea însăși în ceea ce spune, însă vrea să facă rău prin asta: căci dovada ascuțirii și valorii mai mari a intelectului său îi este scrisă, de obicei, spiritului liber, atât de citeț pe față, încât spiritele o înțeleg destul de bine. Dar celelalte două deduceri ale libertății spirituale sunt socotite de bună-credință; de fapt, multe spirite libere chiar iau naștere într-unul sau altul din cele două moduri. De aceea însă, tezele la care ele au ajuns pe acele căi ar putea fi totuși mai adevărate și mai credibile decât acelea ale spiritelor legate. În cunoașterea adevărului este important să-l *avem*, nu din ce impuls l-am căutat, pe ce cale l-am găsit.

Sic! (n.t.)

Dacă spiritele libere au dreptate, spiritele legate n-au dreptate, indiferent dacă primele au ajuns la adevăr prin imoralitate, iar celelalte au stăruit până acum în neadevăr prin moralitate. –De altfel, nu ține de natura spiritului liber că acesta are păreri mai juste, ci mai degrabă că s-a eliberat de tradiție, fie cu noroc, fie
5 cu un eșec. De regulă, o să aibă totuși de partea sa adevărul sau cel puțin spiritul de cercetare a adevărului: el pretinde argumente, ceilalți – credință.

226

Originea credinței. – Spiritul legat nu-și definește poziția prin argumente întemeiate, ci prin obișnuință; el este, de pildă, creștin nu fiindcă
10 cercetase diferitele religii și avusese de ales între ele; el este englez nu fiindcă s-a decis pentru Anglia, ci s-a trezit în fața creștinismului și a lumii engleze și le-a acceptat fără nici o motivație, ca cineva care, născut într-o țară viticolă, devine un băutor de vin. Mai târziu, creștin și englez fiind, va fi descoperit și unele argumente în favoarea obișnuinței sale; poți să-i răstorni aceste argumen-
15 te, prin asta nu-l clintești din atitudinea lui. Dacă ai obliga, bunăoară, un spirit legat să-și prezinte argumentele împotriva bigamiei, ai afla atunci dacă sfântul său zel pentru monogamie se bazează pe motive serioase ori pe deprindere. Deprinderea unor principii spirituale fără vreo motivație se numește credință.

227

20 Să tragi concluzii din consecințele argumentării și ale falsei argumentări. – Toate statele și rânduielile societății: clasele, căsătoria, educația, dreptul, toate acesea își au forța și durabilitatea numai în credința în ele a spiritelor legate, – deci în lipsa argumentelor, cel puțin în refuzul căutării de argumente. Lucru pe care spiritele legate nu vor să-l admită cu
25 dragă inimă și simt bine că e un pudendum*. Creștinismul, care era foarte naiv în fanteziile sale intelectuale, n-a observat nimic din acest pudendum, reclama credință și nimic altceva decât credință și refuza cu patimă setea de argumente; el arăta cu mâna spre succesul credinței: iată, veți simți avantajul credinței, da el să se înțeleagă, prin ea veți fi fericiți. De fapt, statul procedează
30 tot așa, iar fiecare tată își educă fiul în același fel: consideră numai lucrul acesta adevărat, zice el, și vei simți ce bine face. Asta înseamnă însă că din folosul personal pe care îl aduce un punct de vedere va ieși la iveală adevărul său, că pragmatismul unei doctrine trebuie să-i garanteze seriozitatea și temeinicia intelectuală. E ca și atunci când acuzatul s-ar exprima în fața
35 tribunalului: apărătorul meu spune întregul adevăr, căci uitați-vă ce rezultă din

---

**V. nota de la pag. 53 (n.t.).*

pledoaria lui: voi fi achitat. – Întrucât spiritele legate își fixează principiile având în vedere propriul folos, ele presupun și în cazul spiritului liber că acesta urmărește prin vederile sale tot un folos personal și consideră adevărat numai ceea ce-i folosește de-a dreptul. Cum însă lui i se pare că-i folosește contrariul
5 a ceea ce le folosește compatrioților sau egalilor săi în rang, aceștia presupun că principiile sunt primejdioase pentru ei; ei spun ori simt: nu poate avea dreptate, căci este dăunător pentru noi.

228

Caracterul puternic și bun. – Uniformizarea punctelor de vedere,
10 devenită instinct prin obișnuință, duce la ceea ce numim tărie de caracter. Când cineva acționează din puține, dar mereu aceleași motive, actele lui dobândesc o mare energie; dacă aceste acte concordă cu principiile spiritelor legate, sunt unanim recunoscute și generează, în treacăt, în cel ce le săvârșește sentimentul conștiinței împăcate. Puține motive, acțiune energică și conștiință
15 împăcată constituie ceea ce se numește tărie de caracter. Celui ce dispune de un caracter tare îi lipsește cunoașterea multor posibilități și direcții de acțiune; intelectul lui este neliber, legat, fiindcă într-un caz dat îi arată, eventual, numai două posibilități; între acestea el trebuie să aleagă acum cu necesitate, potrivit întregii sale naturi, și o face ușor și repede, fiindcă n-are de ales între cincizeci
20 de posibilități. Mediul educativ intenționează a-l face pe fiecare om neliber, punându-i mereu sub ochi cel mai mic număr de posibilități. Individul este tratat de educatorii săi ca și când ar fi, neîndoielnic, ceva nou, dar care ar trebui să devină o repetare. Dacă omul se prezintă mai întâi ca ceva necunoscut, nemaiexistent niciodată, el trebuie prefăcut în ceva cunoscut,
25 existent. Numim caracter bun la un copil apariția dependenței subt presiunea celor existente; situându-se de partea spiritelor legate, copilul își manifestă pentru prima oară spiritul colectiv ce se trezește la viață în el; pe temeiul acestui spirit colectiv însă, el va fi de folos mai târziu statului sau clasei sale.

229

30 Măsura lucrurilor la spiritele legate. – Despre patru categorii de lucruri spun spiritele legate că ar avea o justificare. În primul rând: toate lucrurile care au durabilitate au o justificare; în al doilea rând: toate lucrurile care nu ne incomodează au o justificare; în al treilea rând: toate lucrurile care ne aduc avantaje au o justificare; în al patrulea rând: toate lucrurile pentru
35 care am făcut sacrificii au o justificare. Ultima afirmație explică, de pildă, de ce un război care a început contra voinței poporului este continuat cu entuziasm de îndată ce au căzut primele lui victime. – Spiritele libere care-și pledează

cauza în fața forumului spiritelor legate trebuie să demonstreze că au existat întotdeauna spirite libere, deci că libertatea spirituală are durabilitate, apoi, că nu vor să incomodeze și, în sfârșit, că aduc avantaje spiritelor legate în ansamblu; dar întrucât ele nu pot convinge spiritele legate de acest ultim lucru,
5 nu le folosește la nimic să fi demonstrat primul și al doilea punct.

230

Esprit fort*. – Comparat cu cel ce are tradiția de partea sa și n-are nevoie de argumente pentru acțiunea lui, spiritul liber este întotdeauna slab, mai ales în acțiune; căci el cunoaște prea multe motive și puncte de vedere și
10 are, de aceea, o mână nesigură și neexperimentată. Ce mijloace există acum de a-l face totuși relativ puternic, așa încât cel puțin să se impună și să nu piară în zadar? Cum ia naștere spiritul puternic (esprit fort)? Într-un anumit fel, aceasta este întrebarea cu privire la crearea geniului. De unde vine energia, forța inflexibilă, perseverența prin care individul, contrar tradiției,
15 aspiră să dobândească o cunoaștere absolut individuală a lumii?

231

Nașterea geniului. – Din spiritul inventiv al prizonierului, prin care el caută modalități de eliberare a sa, din folosirea cu maximă răceală și durată a oricărui avantaj cât de mic, putem învăța la câte mijloace recurge uneori na-
20 tura pentru producerea geniului – un cuvânt ce rog a se înțelege fără nici un iz mitologic și religios –: ea-l vâră într-o carceră și-i excită la maxim dorința de a se elibera. – Sau cu o altă pildă: cineva care și-a rătăcit complet cărarea prin pădure, dar străduindu-se cu o energie ieșită din comun să răzbească la câmp deschis, într-o direcție oarecare, descoperă uneori un drum nou, pe care nu-l cu-
25 noaște nimeni: așa iau naștere geniile, cărora le ridicăm în slăvi originalitatea. – S-a amintit deja că o mutilare, o atrofiere, un defect grav al unui organ dă adeseori prilej unui alt organ să se dezvolte neobișnuit de mult, fiindcă are de îndeplinit propria sa funcție și încă una în plus. Din aceasta se poate descifra originea nu a unui singur talent strălucitor. – Aceste prefigurări sumare ale nașterii geniului
30 n-avem decât să le aplicăm la cazul special al genezei spiritului liber desăvârșit.

232

Supoziție asupra originii libertății spirituale. – La fel cum ghețarii iau proporții când în ținuturile ecuatoriale soarele arde peste mări cu dogoare mai mare ca înainte, tot așa și o libertate spirituală puternică,

---

*În fr. în original: “spirit puternic; liber-cugetător” (n.t.).

în extensiune poate sta bine drept mărturie că văpaia simțirii a crescut undeva peste măsură.

233

G l a s u l i s t o r i e i. – În general, istoria p a r e să dea următoarea 5 povață în legătură cu producerea geniului: Maltratați și torturați oamenii, – așa le strigă patimilor invidiei, urii și emulației – împingeți-i la extrem, unul împotriva altuia, popor contra popor, și asta de-a lungul a sute de ani, și atunci va țâșni poate dintr-o dată, ca o flacără, lumina geniului, cumva ca dintr-o scânteie răzlețită în zborul ei din teribila energie declanșată atunci; voința, ca 10 un bidiviu înfuriat de pintenul călărețului, se dezlănțuie și sare într-un alt domeniu. – Cel ce și-ar da seama cum se produce geniul și ar vrea să și aplice în practică maniera obișnuită de a proceda a naturii ar trebui să fie tot așa de rău și de brutal ca natura însăși. – Dar poate am auzit noi greșit.

234

15 V a l o a r e a m i j l o c u l u i d e d r u m. – Producerea geniului este, poate, rezervată numai unei perioade limitate a omenirii. Căci nu putem aștepta de la viitorul omenirii, în același timp, tot ce au fost în stare să producă numai condiții bine definite într-un trecut oarecare; bunăoară, nu efectele uimitoare ale sentimentului religios. Acesta însuși a avut timpul său și multe lucruri foarte 20 bune nu se mai pot naște niciodată, fiindcă numai din el au putut crește. Astfel, nu va mai exista niciodată un orizont de viață și cultură circumscris religios. Poate că însuși tipul sfântului nu-i cu putință decât în cazul unei anumite perplexități a intelectului, cu care s-a terminat, se pare, pentru totdeauna. Și astfel, apogeul inteligenței a fost, poate, ținut în rezervă pentru o epocă aparte 25 a omenirii: ea a fost evidentă – și este evidentă, căci noi trăim încă în epoca aceasta –, când o energie extraordinară, de mult acumulată, a voinței a trecut, prin ereditate, în mod excepțional, asupra unor obiective s p i r i t u a l e. Acel apogeu va lua sfârșit atunci când această furie și energie nu va mai fi cultivată pe scară mare. Omenirea se apropie, poate, de mijlocul drumului ei, de epoca 30 de mijloc a existenței sale, de țelul ei intrinsec mai mult decât de sfârșitul ei. Forțele care condiționează, de pildă, arta ar putea să dispară de-a dreptul; plăcerea minciunii, a imprecisului, a simbolicului, a entuziasmului, a extazului ar putea cădea în dispreț. Ba chiar, dacă viața este anevoie rânduită în statul perfect, nu se mai ia din prezent nici un motiv de poezie și numai oamenii 35 înapoiați ar fi aceia care ar jindui după irealitatea poetică. Aceștia ar privi atunci, în orice caz, cu nostalgie înapoi, spre vremurile statului imperfect, ale societății semibarbare, spre timpurile n o a s t r e.

235

G e n i u l ș i s t a t u l i d e a l î n c o n t r a d i c ț i e. – Socialiștii doresc să aducă bunăstarea cât mai multor oameni cu putință. Dacă patria permanentă a acestei bunăstări, statul perfect, ar fi realizat cu adevărat, atunci s-ar distruge, prin această bunăstare, solul din care crește marele intelect și, în general, individul puternic: vreau să spun marea energie. O dată realizat statul acesta, omenirea s-ar prezenta prea istovită spre a mai putea să producă geniul. În consecință, n-ar trebui oare să dorim ca viața să-și păstreze caracterul violent și ca forțe și energii nestăpânite să fie resuscitate mereu și mereu? Acum, inima caldă și milostivă vrea tocmai î n l ă t u r a r e a acelui caracter violent și nestăpânit, iar inima cea mai caldă care se poate imagina ar jindui-o în chipul cel mai pătimaș: în vreme ce tocmai patima ei și-a luat focul, căldura, chiar existența din caracterul acela nestăpânit și violent al vieții; deci inima cea mai caldă vrea înlăturarea fundamentului său, nimicirea ei înseși, adică: vrea ceva ilogic, nu este inteligentă. Inteligența supremă și inima hipercălduroasă nu pot coexista în aceeași persoană, iar înțeleptul care judecă viața se așază și el deasupra bunătății și n-o consideră decât ceva ce trebuie luat în calcul între altele la socoteala finală. Înțeleptul trebuie să se opună acelor dorințe aberante ale bunătății neinteligente, fiindcă este interesat de supraviețuirea tipului său și de nașterea în final a intelectului suprem; cel puțin el nu va fi favorabil întemeierii “statului perfect”, în măsura în care în acesta nu au loc decât indivizi sleiți de puteri. Dimpotrivă, Cristos, pe care noi vrem să ni-l imaginăm drept inima cea mai călduroasă, a favorizat îndobitocirea oamenilor, s-a postat de partea celor săraci cu duhul și a împiedicat producerea intelectului maxim: și aceasta a fost consecința logică. Replica lui, înțeleptul perfect – aceasta o putem lesne anticipa – va împiedica și el, în mod necesar, producerea unui Cristos. – Statul este un aranjament iscusit de protecție reciprocă a indivizilor: dacă-i exagerăm capacitatea de altoire, individul sfârșește prin a fi extenuat, chiar desființat de el, – deci este zădărnicit din temelii scopul originar al statului.

236

Z o n e l e c u l t u r i i. – Se poate spune în mod figurat că epocile culturale corespund diverselor zone climaterice, numai că ele se află una după alta, iar nu, ca zonele geografice, una lângă alta. În comparație cu zona temperată a culturii, în care este menirea noastră să pășim, precedenta dă, în linli mari, impresia unei clime t r o p i c a l e. Contraste violente, alternanța bruscă a zilei și a nopții, dogoare și splendoare de culori, venerarea a tot ce este neașteptat, misterios, înspăimântător, iuțeala cu care izbucnesc furtunile din senin, pretutindeni revărsarea risipitoare a cornului abundenței naturii: și, din contra, în cultura

noastră, un cer senin, dar nu strălucitor, aer curat, ce rămâne destul de omogen, vreme aspră, incidental chiar frig: astfel, cele două zone se disting una de alta. Când vedem acolo cum pasiunile cele mai dezlănțuite sunt îngenuncheate și frânte cu o violență înfricoșătoare, datorită reprezentărilor metafizice, simțim 5 de parcă, sub ochii noștri, la tropice, niște tigri sălbatici ar fi zdrobiți de încolăcirile unor șerpi uriași; clima noastră spirituală este lipsită de asemenea întâmplări, fantezia noastră este cumpătată, nouă nu ni se arată nici în vis ceea ce popoarele de demult vedeau aievea. Dar noi n-am avea oare dreptul să fim fericiți de această schimbare, chiar să admitem că artiștii sunt prejudiciați în mod 10 esențial prin dispariția culturii tropicale și ne găsesc pe noi, neartiștii, puțin prea lucizi? În această privință, artiștii au, desigur, dreptate să nege "progresul", căci într-adevăr: faptul că ultimele trei mii de ani indică un curs progresiv în arte poate fi pus la îndoială; tot așa, un filozof metafizic ca Schopenhauer nu va avea nici un motiv să recunoască progresul, dacă trece în revistă ultimele 15 patru milenii din perspectiva filozofiei metafizice și a religiei. – Pentru noi însă trece drept progres *existența* însăși a zonei temperate a culturii.

237

Renașterea și Reforma. – Renașterea italiană adăpostea în sine toate forțele pozitive cărora le datorăm cultura modernă: deci eliberarea 20 gândirii, desconsiderarea autorităților, victoria instrucțiunii asupra trufiei descendenței, entuziasmul pentru știință și pentru trecutul științific al oamenilor, descătușarea individului, o ardoare a autenticității și o aversiune față de aparență și de simplul efect (ardoare ce răbufnea într-o puzderie de caractere artistice, care cereau de la ele însele, într-o supremă puritate morală, 25 perfecțiune în propriile opere și nimic altceva decât perfecțiune); da, Renașterea dispunea de forțe pozitive care, în cultura noastră modernă *de până acum*, n-au redevenit încă așa de puternice. A fost vârsta de aur a acestui mileniu, în ciuda tuturor petelor și a viciilor. Dimpotrivă, Reforma germană se distinge ca un protest energic al spiritelor înapoiate, care nu se săturaseră 30 încă de-a binelea de concepția medievală despre lume și-i percepeau cu profundă nemulțumire, în loc de jubilație, cum ar fi fost normal, semnele disoluției, extraordinara aplatizare și superficializare a vieții religioase. Cu energia și cerbicia lor nordică, ele au împins oamenii iar înapoi, forțând Contrareforma, adică un creștinism catolic de legitimă apărare, cu silniciile 35 unei stări de asediu, și au întârziat cu două-trei secole deplina deșteptare și înscăunare a științelor, după cum au făcut poate pentru totdeauna imposibilă concreșterea spiritului antic și a celui modern. Marea misiune a Renașterii n-a putut fi dusă la bun sfârșit, protestul naturii germane (care avusese destulă

minte în evul mediu ca să treacă Alpii mereu și mereu, spre salvarea ei), rămase între timp în urmă, a împiedicat lucrul acesta. A depins de hazardul unei extraordinare constelații politice că Luther a rămas neatins pe vremea aceea și că protestul acela a dobândit forță: căci împăratul l-a protejat, ca 5 să-i folosească inovațiile ca instrument de presiune împotriva papei, iar papa, de asemenea, l-a favorizat în taină, ca să-i folosească pe principii imperiali protestanți drept contragreutate împotriva împăratului. Fără acest ciudat joc de ansamblu al intențiilor, Luther ar fi fost ars pe rug întocmai ca Hus – și zorii Luminismului ar fi răsărit poate puțin mai devreme și cu o strălucire mai 10 frumoasă decât o putem bănui acum.

238

D r e p t a t e f a ț ă d e z e u l d e v e n i r i i. – Când întreaga istorie a culturii se deschide privirilor ca o harababură de reprezentări bolnave și nobile, adevărate și false și, la vederea acestei izbituri de talazuri, ne vine aproape 15 rău de mare, înțelegem atunci câtă consolare se află în reprezentarea unui z e u a l d e v e n i r i i: acesta se dezvăluie tot mai mult în prefacerile și în destinele omenirii, nu totul este mecanică oarbă, absurde și inutile jocuri învălmășite de forțe. Zeificarea devenirii este o perspectivă metafizică – oarecum dintr-un far la marea istoriei – în care și-a găsit consolarea o generație 20 de erudiți peste măsură de istoricizanți; n-avem voie să ne supărăm pe asta, oricât de eronată ar fi reprezentarea aceea. Numai cel ce, asemeni lui Schopenhauer, tăgăduiește dezvoltarea, nici nu simte nimic din calamitatea acestei izbituri a talazurilor istoriei și, întrucât nu știe nimic, nu simte nimic cu privire la acel zeu al devenirii și la nevoia acceptării lui, el poate, pe bună 25 dreptate, să-și verse ironiile.

239

R o a d e l e l a v r e m e a l o r. – Orice viitor mai bun pe care i-l dorim omenirii este, sub un anumit aspect, în mod necesar și un viitor mai rău: căci este o aiureală să crezi că o treaptă nouă, superioară a omenirii ar reuni în 30 sine toate lucrurile bune din etapele anterioare și ar trebui, bunăoară, să producă și configurația supremă a artei. Mai bine zis, fiecare anotimp are calitățile și farmecul său și le exclude pe cele ale celorlalte. Ceea ce a răsărit din religie și în preajma ei nu poate crește din nou după ce aceasta este distrusă; cel mult niște marcote rătăcite și întârziate pot crea iluzia aceasta, 35 întocmai ca amintirile, răbufnind uneori, ale vechii arte: o stare care trădează ușor un sentiment de pierdere, de frustrare, dar fără a fi o dovadă a energiei prin care s-ar putea naște o nouă artă.

240

Severitatea crescândă a lumii. – Cu cât atinge cote mai înalte cultura unui om,cu atât mai multe domenii se sustrag hazului și deriziunii. Voltaire îi era din inimă recunoscător cerului pentru născocirea căsătoriei și a bisericii: fiindcă, prin aceasta, cerul s-a îngrijit așa de bine de înseninarea noastră. Dar el și vremea sa și, înaintea lui, veacul al șaisprezecelea au luat în râs până la capăt aceste teme; tot ce ne-a mai rămas de ironizat astăzi în acest domeniu este *depășit* și, *în primul* rând, *prea ieftin* ca să poată trezi interesul cumpărătorilor. Acum ne preocupă cauzele; este epoca seriozității. Cine mai este astăzi tentat să vadă în lumina umorului diferențele dintre realitate și aparența pretențioasă, dintre ceea ce este omul și ceea ce vrea el să însemne? – pecepția acestor contraste are un cu totul alt efect de îndată ce căutăm motivele. Cu cât cineva înțelege mai temeinic viața, cu atât mai puțin își va bate joc, sfârșind, poate, prin a-și mai bate joc doar de “temeinicia înțelegerii sale”.

241

Geniu al civilizației. – Dacă am vrea să ne imaginăm un geniu al civilizației, cum ar fi acesta plăsmuit? Ar face uz de minciună, de forță, de cel mai brutal egoism cu siguranța cu care-și mânuiește propriile instrumente, încât n-ar putea fi numit decât o ființă rea, demonică; dar țelurile sale, care transpar uneori, sunt mari și bune. Ar fi un centaur, jumătate animal, jumătate om, și, pe deasupra, ar mai avea și aripi de înger la cap.

242

Educație miraculoasă. – Interesul pentru educație va crește în intensitate în clipa în care pierdem credința într-un dumnezeu și în providența lui: așa cum arta vindecării a putut înflori abia când a încetat credința în tratamente miraculoase. Până azi însă lumea continuă să creadă în educația miraculoasă: din dezordinea cea mai mare, din lipsa de claritate în privința finalităților, din vitregia condițiilor am văzut crescâd chiar oamenii cei mai fecunzi, cei mai puternici: cum să fie asta lucru curat? – Cât de curând o să privim mai îndeaproape, vom examina mai scrupulos și aceste cazuri: dar minuni n-o să descoperim niciodată aici. În aceleași condiții, numeroși oameni se dau în permanență la fund, fiecare individ salvat, luat în parte, a ajuns mai puternic, de regulă, fiindcă a suportat această situație critică în virtutea unei indestructibile forțe înnăscute, pe care a exersat-o și-a potențat-o și mai mult: așa se explică minunea. O educație care nu mai crede în miracole va trebui să fie atentă la trei lucruri: întâi, câtă energie este moștenită? al doilea, prin ce mai poate fi produsă o nouă energie? al treilea, cum se poate adapta

individul la acele exigenţe peste măsură de variate ale culturii, fără ca acestea să-l tulbure şi să-i pulverizeze unicitatea, – pe scurt, cum se poate încadra individul în contrapunctul culturii private şi publice, cum poate, în acelaşi timp, să execute şi să acompanieze melodia?

5

243

V i i t o r u l m e d i c u l u i . – Nu există azi nici o profesie care să permită o înălţare mai mare ca aceea a medicului; mai cu seamă după ce medicii spirituali, aşa-numiţii duhovnici, nu-şi mai pot exercita în aplauzele publicului tehnicile de exorcizare, iar omul instruit îi ocoleşte. Suprema pregătire intelec-
10 tuală a unui medic nu este atinsă azi dacă el cunoaşte cele mai bune şi mai noi metode, dacă este exersat în ele şi înţelege să tragă acele concluzii de la efecte la cauze care fac faima diagnosticienilor: el trebuie, pe lângă aceasta, să dispună de o elocinţă care să se potrivească fiecărui individ şi să-i smulgă inima din piept, de o bărbăţie care, numai văzând-o, să alunge deprimarea
15 (viermănoşia tuturor bolnavilor), de o versatilitate de diplomat în concilierea dintre cei ce au nevoie de bucurie pentru însănătoşirea lor şi cei ce trebuie (şi pot) face bucurie pe motive de sănătate, de subtilitatea unui agent de poliţie şi a unui avocat în a înţelege tainele unui suflet fără a le trăda, – pe scurt, un medic bun are nevoie acum de artificiile şi de privilegiile de breaslă ale tuturor
20 celorlalte categorii profesionale: astfel înzestrat, el este în stare atunci să devină un binefăcător pentru întreaga societate, prin sporirea lucrurilor bune, a bucuriei şi a rodniciei spirituale, prin profilaxia gândurilor şi a intenţiilor rele, a ticăloşiilor (a căror sursă respingătoare este adeseori pântecele), prin crearea unei aristocraţii de sânge şi spirit (ca mijlocitor şi opritor de căsătorii), prin
25 curmarea binevoitoare a tuturor aşa-ziselor chinuri sufleteşti şi remuşcări: numai în felul acesta devine el dintr-un "vraci"* un mântuitor şi n-are nevoie totuşi să facă nici o minune şi nici nu-i necesar să se lase răstignit.

244

Î n v e c i n ă t a t e a n e b u n i e i . – Suma sentimentelor, a cunoştinţelor,
30 a experienţelor, deci întreaga povară a civilizaţiei, a crescut într-atât, încât o surescitare a puterii nervoase şi de gândire este riscul general, ba chiar clasele cultivate ale ţărilor europene sunt fără deosebire nevrotice şi aproape fiecare dintre familiile lor mai mari se apropie, printr-un membru, de demenţă. E drept că acum se vine în orice chip în întâmpinarea sănătăţii; dar, în fond, rămâne ca
35 necesitate o diminuare a acelei tensiuni a simţirii, a acelei apăsătoare poveri a

*Medicinmann *(şi passim, n. t.)*

civilizației care, chiar dacă ar trebui plătită cu pierderi grele, ne lasă totuși deschisă calea spre marea speranță a unei *noi Renașteri*. Datorăm creștinismului, filozofilor, poeților, muzicienilor o sumedenie de sentimente profund induse: pentru ca acestea să nu ne copleșească, trebuie să invocăm spiritul științei, care te face, în general, mai rece și mai sceptic, și mai ales răcește torentul fierbinte al credinței în adevăruri ultime și definitive; acesta a devenit atât de năvalnic în special prin creștinism.

245

Turnarea-n bronz a civilizației. – Civilizația a luat naștere ca un clopot, în interiorul unei mantale din material mai grosolan și mai ordinar: neadevăr, violență, nelimitată dilatare a fiecărui eu în parte, a fiecărui popor în parte – iată care a fost mantaua. E timpul s-o scoatem acum? S-o fi solidificat oare materia topită, oare instinctele bune și folositoare, obișnuințele firii mai nobile se vor fi stabilizat și generalizat într-atât, încât nu mai este nevoie de nici un sprijin în metafizică și în erorile religiei, de asprimi și silnicii ca cei mai puternici lianți dintre om și om, popor și popor? – Pentru a răspunde la această întrebare, nici un semn din partea vreunui dumnezeu nu ne mai este de ajutor: propria noastră judecată trebuie să decidă aici. Omul însuși are de luat în mână guvernarea pământească a omului în linii mari, “atotștiința” lui trebuie să vegheze cu ochi pătrunzător asupra viitorului destin al civilizației.

246

Ciclopii civilizației. – Cel ce vede acele căldări brăzdate în care s-au stratificat ghețarii admite cu greu că vine o vreme când în același loc se va întinde o vale cu pajiști și cu păduri străbătute de pâraie. Tot așa este și în istoria omenirii; forțele cele mai sălbatice croiesc drumul, distrugând mai întâi, dar, cu toate acestea, activitatea lor era necesară pentru ca, mai târziu, o civilizație mai blândă să-și ridice casa aici. Energiile înspăimântătoare – ceea ce se numește rău – sunt ciclopicii arhitecți și deschizători de drumuri ai umanității.

247

Ciclul omenirii. – Poate că întreaga omenire nu-i decât o fază în dezvoltarea unei anumite specii de animal cu durată limitată: așa încât omul a evoluat din maimuță și se va transforma iarăși în maimuță, în vreme ce nu există nimeni care să manifeste vreun interes pentru deznodământul surprinzător al acestei comedii. Așa cum, prin pieirea civilizației romane și datorită celei mai importante cauze a acesteia, răspândirea creștinismului, s-a extins în interiorul imperiului roman o urâțire generală a omului, tot așa și

prin eventuala pieire a civilizației terestre globale s-ar putea produce o urâțire mult mai accentuată a omului și, în final, o abrutizare a lui până la nivel de maimuță. – Tocmai fiindcă noi putem cuprinde cu privirea această perspectivă, suntem, poate, în stare să preîntâmpinăm un asemenea sfârșit al viitorului.

5 248

Cuvânt de consolare pentru un progres disperat. – Epoca noastră face impresia unei situații provizorii; vechile concepții despre lume, vechile civilizații există încă parțial, cele noi nu sunt încă sigure și curente și, de aceea, sunt fără coeziune și consecință. Parcă totul devine haos, vechiul 10 se pierde, noul nu folosește la nimic și se șubrezește pe zi ce trece. Cam așa se petrece cu soldatul care învață să mărșăluiască; este o bună bucată de vreme mai nesigur și mai neajutorat ca nicicând, fiindcă mușchii i se mișcă ba după vechiul sistem, ba după cel nou și nici unul nu repurtează încă în mod clar victoria. Ne clătinăm, dar nu trebuie să ne temem și să lăsăm cumva în voia 15 soartei noile cuceriri. În plus, nu ne putem întoarce la cele vechi, am ars corăbiile; nu ne rămâne decât să fim curajoși, indiferent ce s-ar întâmpla. – Un pas să facem, și ne-am și urnit din loc! Poate că într-o zi comportarea noastră ia aspectul unui progres; dar dacă nu, atunci spusele lui Frederic cel Mare ne pot fi adresate și nouă, ca o consolare: “Ah, mon cher Sulzer, vous 20 ne connaissez pas assez cette race maudite, à laquelle nous appartenons.”*

249

Să suferi de trecutul civilizației. – Cel ce și-a clarificat problema civilizației suferă apoi de un sentiment asemănător celui trăit de acela care a moștenit o bogăție dobândită prin mijloace ilegale sau celui trăit 25 de principele care guvernează în virtutea violenței predecesorilor săi. El se gândește cu mâhnire la originea sa și adeseori se rușinează, adeseori este irascibil. Întreaga sumă de energie, voință de viață, bucurie pe care o pune în averea sa se echilibrează adesea printr-o profundă oboseală: el nu-și poate uita originea. Se uită la viitor cu adâncă tristețe, urmașii lui, o știe dinainte, vor 30 suferi din pricina trecutului ca și el.

250

Maniere. – Bunele maniere dispar în măsura în care scade influența Curții și a unei aristocrații desăvârșite: putem observa clar această diminuare

**În fr. în text: “Ah, dragă Sulzer, dumneata nu cunoști îndeajuns această rasă blestemată din care facem parte.” (n.t.)*

din zece în zece ani, dacă avem ochi pentru actele publice: ca unele care devin în chip evident tot mai bădărane. Nimeni nu se mai pricepe să omagieze și să măgulească în mod ingenios; de aici rezultă faptul ridicol că, în situațiile în care *trebuie* să prezentăm azi omagii (de pildă, unui mare politician sau
5 artist), recurgem la limbajul celui mai profund sentiment, al sincerității naive și foarte onorabile – din perplexitate și lipsă de spirit și grație. Astfel, întâlnirile publice solemne ale oamenilor par din ce în ce mai stângace, dar mai sentimentale și mai sincere, fără a fi așa. – Să decadă însă manierele necontenit? Mai curând mi se pare că manierele descriu o curbă adâncă și că noi ne apropiem
10 de punctul cel mai de jos al ei. Abia atunci când societatea va deveni mai sigură de intențiile și principiile ei, așa încât acestea să acționeze formativ (în timp ce astăzi manierele însușite în condițiile formative de altădată sunt moștenite și învățate tot mai puțin), vor exista maniere de societate, gesturi și expresii caracteristice relațiilor sociale care trebuie să apară la fel de necesare
15 și de simple, de naturale precum sunt aceste intenții și principii. Împărțirea mai bună a timpului și a muncii, exercițiul de gimnastică transformat în tovarăș de drum al clipelor frumoase de răgaz, reflecția sporită și devenită mai riguroasă, care dă chiar corpului agerime și suplețe, comportă toate aceste maniere. – Aici, firește, am putea pomeni cu oarecare ironie de învățații noștri, întrebân-
20 du-ne dacă ei, care vor totuși să fie precursorii acelei civilizații noi, se disting, de fapt, prin maniere mai bune? Fără îndoială, nu acesta-i cazul, deși duhul lor este destul de osârduitor întru acestea: carnea lor însă e neputincioasă. Trecutul este încă prea puternic în mușchii lor: se află încă într-o situație de rob și sunt pe jumătate preoți mireni, pe jumătate educatori dependenți de
25 oamenii și clasele nobile și, pe deasupra, piperniciți și mortificați prin pedanteria științei, prin metode învechite și anoste. Așadar, ei continuă să fie, cel puțin în privința corpului și, adeseori, și în privința a trei sferturi din spiritul lor, curtenii unei civilizații vechi, chiar bătrânești și, ca atare, ei înșiși bătrânicioși; spiritul nou, care hodorogește incidental în aceste cochilii vechi, servește deocamdată
30 numai spre a-i face mai nesiguri și mai temători. În ei bântuie atât fantomele trecutului, cât și fantomele viitorului: e de mirare atunci că, așa stând lucrurile, nu afișează cea mai bună mină, nici nu au cea mai plăcută ținută?

251

Viitorul științei. – Știința îi dă multă plăcere celui ce lucrează și
35 caută în domeniul ei, iar celui ce-și *însușește* rezultatele ei, foarte puțină. Întrucât însă toate adevărurile importante ale științei trebuie să devină încetul cu încetul cotidiene și comune, se termină și cu această puțină plăcere: așa cum noi am încetat de mult să ne bucurăm învățând atât de admirabila tablă

a înmulțirii. Dacă acum știința face tot mai puțină bucurie prin ea însăși, dar, prin suspectarea metafizicii, a religiei și a artei consolatoare, stârnește tot mai multă bucurie: sărăcește cel mai mare izvor de plăceri căruia omenirea îi datorează aproape întreaga ei umanitate. De aceea, o cultură superioară trebuie să-i dea omului un creier dublu; un fel de două camere cerebrale, una pentru a percepe știința, cealaltă – ne-știința: stând una lângă alta, fără a se întrepătrunde, separabile, putându-se zăvorî; este o cerință a sănătății. Într-o zonă se află izvorul forței, într-alta regulatorul: cu iluzii, subiectivități, pasiuni trebuie făcut focul, cu ajutorul științei cunoscătoare trebuie prevenite urmările vătămătoare și primejdioase ale unei supraîncălziri. – Dacă această exigență a culturii superioare nu este satisfăcută, cursul în continuare al evoluției umane poate fi prezis aproape cu certitudine: interesul pentru adevăr încetează, pe măsură ce acesta oferă mai puțină plăcere; iluzia, eroarea, fantasticul, legându-se de plăcere, își cuceresc pas cu pas terenul stăpânit odinioară: ruina științei, recăderea în barbarie sunt consecința imediată; omenirea trebuie s-o ia din nou de la capăt, să-și țese pânza, după ce, asemeni Penelopei, și-a destrămat-o noaptea. Dar cine ne garantează că ea va găsi iar și iar energia necesară acestui lucru?

252

Plăcerea cunoașterii. – De ce cunoașterea, elementul cercetătorului și al filozofului, este legată de plăcere? Întâi și-ntâi, fiindcă, în procesul ei, devenim conștienți de puterea noastră, deci din același motiv pentru care exercițiile de gimnastică sunt plăcute și fără spectatori. În al doilea rând, fiindcă, în decursul cunoașterii, depășești, învingi sau, cel puțin, crezi că învingi ideile mai vechi și pe reprezentanții lor. În al treilea rând, fiindcă, printr-o nouă cunoaștere, oricât de mică, ne simțim mai presus de *toți* și singurii care știm ceea ce este just în această privință. Aceste trei motive de plăcere sunt cele mai importante, dar mai există, potrivit naturii cunoscătorului, multe motive secundare. – O listă considerabilă cu acestea o dă, într-un loc în care n-am căuta-o, scrierea mea parenetică despre Schopenhauer: cu ale cărei enumerări orice slujitor experimentat al cunoașterii se poate declara satisfăcut, oricât l-ar stânjeni umbra de ironie care pare a se afla în acele pagini. Căci, dacă este adevărat că pentru nașterea savantului "trebuie să se contopească o mulțime de instincte foarte omenești, mici și mai mici", că savantul este, într-adevăr, un metal foarte nobil, dar nicidecum pur și "constă dintr-o împletitură încâlcită de impulsuri și excitații foarte diferite": atunci același lucru este valabil și despre nașterea și natura artistului, a filozofului, a geniului moral – și cum mai sună marile nume glorificate în acea scriere. Tot ce este omenesc merită, în privința *genezei* sale, să fie tratat cu ironie: de aceea este ironia atât de *abundentă* în lume.

253

Fidelitatea ca probă de temeinicie. – Este un semn perfect de valabilitate a unei teorii dacă autorul ei nu devine neîncrezător față de ea timp de patruzeci de ani; dar eu susțin că n-a existat încă nici un filozof care să nu fi sfârșit prin a privi de sus, cu dispreț – sau cel puțin cu suspiciune – filozofia pe care a născocit-o tinerețea sa. – Dar poate n-a vorbit public despre această schimbare de opinie, din vanitate sau – cum este mai probabil în cazul naturilor nobile – din delicată menajare a adepților săi.

254

Sporirea lucrurilor interesante. – De-a lungul formării sale superioare, totul devine interesant pentru om, el știe să găsească repede latura instructivă a unui lucru și să indice punctul în care un gol al gândirii lui poate fi umplut cu ea sau o idee poate fi validată prin ea. În felul acesta, plictiseala dispare tot mai mult, iar, o dată cu aceasta, și excesiva irascibilitate a sufletului. Omul sfârșește prin a se plimba printre oameni ca un naturalist printre plante și a se percepe pe sine însuși ca un fenomen ce nu-și stimulează puternic decât instinctul cognitiv.

255

Superstiția coincidenței. – Lucrurile care coincid se leagă între ele, așa se crede. O rudă moare departe, în același timp noi visăm cu ea, – așa deci! Însă nenumărate rude mor, iar noi nu visăm cu ele. E ca în cazul naufragiaților care fac făgăduințe solemne: mai târziu, în templu, nu vezi plăcile votive ale celor ce au pierit. – Un om moare, o buhă se vaită, un ceas se oprește, toate în aceeași oră a nopții: să nu fie o legătură aici? O asemenea intimitate cu natura, așa cum o admite această bănuială, îl măgulește pe om. – Genul acesta de superstiție se regăsește în formă rafinată la istoricii și la zugravii de civilizații care, înaintea oricărei juxtapuneri absurde, de care totuși viața indivizilor și a popoarelor este așa de plină, au de obicei un fel de hidrofobie.

256

Priceperile, iar nu cunoștințele, exersate prin știință. – Meritul că, temporar, ne-am ocupat riguros cu o știință riguroasă nu se bazează chiar pe rezultatele acesteia: căci acestea vor fi, raportate la oceanul de lucruri care merită a fi cunoscute, o picătură disparent de mică. Dar faptul acesta produce o creștere a energiei, a capacității de a raționa, a tenacității în răbdare; ne-am învățat să ajungem adecvat scopului la un scop. În acest sens este foarte valoros, având în vedere tot ce întreprinzi mai târziu, să fi fost cândva om de știință.

257

F a r m e c u l t i n e r e s c a l ș t i i n ț e i. – Cercetarea adevărului fascinează încă azi prin faptul că pretutindeni ea se ridică puternic împotriva erorii devenite cenușii și plicticoase; acest farmec se pierde tot mai mult; azi, într-adevăr, noi trăim încă în adolescența științei și obișnuim să ne ținem după adevăr ca după o fată frumoasă; ce se va întâmpla însă când el va ajunge într-o zi ca o femeie bătrâioară, cu căutătură ursuză? Aproape în toate științele, rațiunea de bază fie că este găsită foarte recent, fie că încă se caută; cât de diferită va fi fascinația aceasta atunci când tot ce este esențial va fi descoperit, iar cercetătorului nu-i vor mai rămâne decât resturile mizerabile de după culesul de toamnă (sentiment de care putem lua cunoștință din câteva discipline istorice)!

258

S t a t u i a o m e n i r i i. – Geniul civilizației procedează întocmai ca Cellini când și-a turnat statuia lui Perseu: masa fluidă amenința să nu ajungă, dar t r e b u i a să ajungă: astfel, el a aruncat în ea străchini și farfurii și orice i-a căzut în mână. Și tot așa geniul respectiv aruncă erori, vicii, speranțe, himere și alte lucruri din metal mai prost, ca și din cel mai nobil, căci statuia omenirii trebuie să iasă la lumină și să fie gata; ce importanță are că pe ici-colo a fost întrebuințat material mai ordinar?

259

O c i v i l i z a ț i e a b ă r b a ț i l o r. – Civilizația greacă din perioada clasică este o civilizație a bărbaților. În ceea ce privește femeile, Pericle, în discursul funebru, spune totul în următoarele cuvinte: cel mai bine pentru ele ar fi dacă printre bărbați s-ar vorbi cât mai puțin cu putință despre acestea. –Relația erotică a bărbaților cu tinerii era, într-un grad inaccesibil înțelegerii noastre, singura condiție necesară a oricărei educații bărbătești (aproximativ în felul în care orice educație superioară a femeilor s-a făcut multă vreme la noi doar prin legături amoroase și căsătorie), orice idealism cu privire la forța naturii grecești se proiecta asupra acelui raport și probabil că tinerii n-au mai fost tratați niciodată cu atâta atenție, cu atâta dragoste, cu absolută referință la particularitatea lor cea mai bună (virtus*) ca în veacul al șaselea și al cincilea, – deci conform frumoasei sentințe a lui Hölderlin: “căci, iubind, muritorul dă din ce-are el mai bun”. Cu cât mai sus era situat acest raport, cu atât mai jos coborau relațiile cu femeia: punctul de vedere al procreării și al voluptății – nimic altceva nu era luat în seamă în privința ei; nu era o relație spirituală, nici măcar o adevărată legătură

*În lat. în text: “bărbăție” (n.t.).

de dragoste. Dacă mai punem la socoteală și faptul că femeile erau excluse de la orice competiție și spectacol, nu le rămân decât cultele religioase ca unică recreere superioară. – Firește, dacă le aducem în tragedie pe Electra și Antigona, lucrul acesta *era îngăduit* în artă tocmai pentru că nu era dorit în viață:
5 așa cum noi nu suportăm azi nimic patetic în *viață*, dar ne place să vedem așa ceva în artă. – Femeile n-aveau altă menire decât să aducă pe lume trupuri frumoase și viguroase, în care caracterul tatălui să se perpetueze pe cât posibil neștirbit și, prin aceasta, să combată neurastenia excesiv de extinsă într-o civilizație atât de dezvoltată. Aceasta a menținut civilizația greacă relativ tânără
10 atâta vreme; căci prin mamele elene geniul se întorcea mereu și mereu la natură.

260

Prejudecata în favoarea măreției. – Oamenii supraestimează în mod evident orice lucru măreț și remarcabil. Aceasta provine din motivul conștient sau inconștient că ei găsesc foarte util ca cineva să-și
15 concentreze toată forța într-o singură sferă și să facă din el însuși oarecum un organ monstruos. Desigur, o dezvoltare *proporționată* a forțelor sale îi este omului însuși mai folositoare și mai favorabilă; căci orice talent este un vampir care le suge celorlalte forțe sângele și vlaga, iar o producție exagerată îl poate duce aproape la nebunie pe cel mai înzestrat om. Chiar și în cadrul
20 artelor, naturile extreme atrag mult prea mult atenția; dar e nevoie și de-o cultură mult mai de rând pentru a te lăsa înlănțuit de ele. Oamenii se supun din obișnuință față de tot ce vrea să aibă putere.

261

Tiranii spiritului. – Numai acolo unde cade raza mitului strălucește
25 viața grecilor; altfel, ea este posomorâtă. Or, filozofii greci se privează tocmai de acest mit: nu-i oare ca și când ar vrea să se așeze din lumina soarelui la umbră, la loc întunecat? Dar nici o plantă nu se ferește de lumină; în fond, filozofii aceia n-au căutat decât un soare *mai luminos*, mitul nu era pentru ei destul de pur, de strălucitor. Ei au găsit această lumină în cunoașterea lor,
30 în ceea ce fiecare dintre ei numea "adevărul" său. Pe vremea aceea însă, cunoașterea se bucura încă de o mai mare splendoare; era încă tânără și știa încă puține lucruri despre toate dificultățile și riscurile cărărilor sale; pe-atunci mai putea spera să ajungă printr-un singur salt în miezul întregii ființe și de acolo să dezlege enigma universului. Filozofii aceștia aveau o încredere de
35 neclintit în ei și în "adevărul" lor și cu ea își doborau la pământ toți vecinii și precursorii; fiecare dintre ei era un *tiran* bătăios și brutal. Poate că niciodată în lume fericirea născută din credința în posesia adevărului n-a fost mai mare,

dar nici asprimea, aroganța, tirania și răutatea unei asemenea credințe. Erau tirani, deci ceea ce voia să fie orice grec și ceea ce era fiecare dacă p u t e a să fie. Poate că numai Solon face o excepție; în poeziile sale, el spune cât de mult a disprețuit tirania* personală. Dar el o făcea din dragoste pentru opera 5 sa, pentru legislația sa; iar a fi legislator este o formă sublimată de tiranie. Și Parmenide a dat legi, oarecum și Pitagora și Empedocle; Anaximandru a întemeiat un oraș. Platon era dorința încarnată de a deveni supremul legislator și fondator filozof al unui stat; el pare să fi suferit groaznic din pricina neîmplinirii dorinței sale, iar sufletul său, în pragul sfârșitului, s-a umplut de 10 cel mai negru venin. Cu cât mai mult pierdea din putere tagma filozofilor greci, cu atât mai mult suferea ea lăuntric de această învenінare și clevetire; când diferitele secte au început să-și susțină adevărurile pe străzi, sufletele tuturor acestor pretendenți la mâna adevărului erau complet mânjite de gelozie** și cârcotire***, elementul tiranic bântuia ca otravă în corpul lor. Acești mulți și 15 mici tirani ar fi fost în stare să se mănânce de vii între ei; nu mai rămăsese în ei nici măcar o scânteie de dragoste și nici un pic de bucurie pentru propria lor cunoaștere. – În general, afirmația că tiranii sunt uciși de cele mai multe ori și că urmașii lor trăiesc puțin este valabilă și despre tiranii spiritului. Istoria lor este scurtă, violentă, efectul lor încetează brusc. Aproape despre toți marii 20 eleni, despre Eschil, despre Pindar, despre Demostene, despreTucidide, putem spune că par să fi venit prea târziu; o generație după ei – și apoi, de fiecare dată, se termină definitiv. Iată ce este impetuos și funest în istoria greacă. Azi, ce-i drept, admirăm evanghelia broaștei țestoase. A gândi istoric azi înseamnă să accepți că istoria s-ar fi făcut în toate timpurile după principiul: “Cât mai puțin 25 cu putință într-un timp cât mai lung cu putință!” Ah, ce repede trece istoria greacă! Nicicând nu s-a mai trăit așa de exuberant, așa de necumpătat. Eu nu mă pot convinge că istoria grecilor ar fi luat acel curs n a t u r a l atât de lăudat la ea. Ei erau talentați în mult prea variate direcții, pentru a fi s u c c e s i v i pas cu pas, în maniera broaștei țestoase din întrecerea cu Ahile: și aceasta 30 se numește totuși evoluție naturală. La greci se înaintează repede, dar tot așa de repede se dă înapoi; mișcarea întregii mașinării este astfel potențată, încât o singură piatră azvârlită între roțile ei o face să crape în bucăți. O asemenea piatră a fost, bunăoară, Socrate; într-o noapte, dezvoltarea științei filozofice, atât de minunat reglată până atunci, dar, firește, prea rapidă, a fost distrusă. Nu 35 este o întrebare de prisos dacă Platon, eliberat de sub vraja socratică, n-ar fi

*_Grecism în original, transliterat_ Tyrranis _(n.t.)._

**Eifersucht

***Geifersucht

găsit cumva un tip mai elevat de om filozofic, care, pentru noi, este pe veci pierdut. Privim în vremurile de dinaintea lui ca în atelierul unui sculptor de astfel de tipuri. Veacurile al șaselea și al cincilea însă par a promite totuși lucruri și mai multe și mai elevate decât au produs cu adevărat; însă au rămas la promisiuni și anticipări. Și totuși nu există, poate, o pierdere mai grea decât pierderea unui tip, a unei noi supreme posibilități de viață filozofică, rămase până atunci nedescoperite. Chiar dintre tipurile mai vechi, cele mai multe sunt prost transmise; toți filozofii de la Tales la Democrit mie mi se par din cale-afară de greu de recunoscut; dar cel ce izbutește să reconstituie aceste figuri, acela se va mișca printre plăsmuiri de tipul cel mai puternic și pur. Capacitatea aceasta, firește, este rară, le-a lipsit chiar grecilor de mai târziu care s-au ocupat cu studiul filozofiei anterioare; Aristotel mai cu seamă pare a nu-și avea ochii în cap când se află în fața celor pomeniți. Și astfel rămânem cu impresia că toți acești magnifici filozofi ar fi trăit degeaba sau că n-ar fi avut decât să pregătească cetele arțăgoase și guralive ale școlilor socratice. Aici este, cum s-a spus, un gol, o ruptură în evoluție; trebuie să se fi întâmplat vreo mare nenorocire, iar singura statuie în care am fi recunoscut sensul și scopul acelui mare antrenament modelator s-a spart sau a fost ratată: ce s-a întâmplat cu adevărat a rămas pe veci un mister al atelierului. – Ceea ce s-a întâmplat la greci – faptul că orice mare gânditor, în credința că este posesorul adevărului absolut, devenea tiran, așa încât și istoria spiritului a dobândit la greci caracterul acela violent, precipitat și periculos pe care-l trădează istoria lor politică – soiul acesta de evenimente nu era epuizat cu aceasta: multe lucruri similare s-au întâmplat, până în vremurile cele mai recente, deși din ce în ce mai rar, iar azi tot mai anevoie, cu conștiința pură și naivă a filozofilor greci. Căci azi, în general, doctrina contrară și scepticismul vorbesc prea puternic, prea tare. Perioada tiranilor spiritului a trecut. În sferele culturii superioare va trebui, firește, să existe întotdeauna o autoritate, – dar această autoritate, începând de azi, se află în mâinile oligarhilor spiritului. Ei formează, în pofida oricărei separări geografice și politice, o societate omogenă, ai cărei membri se cunosc și recunosc ceea ce și opinia publică și judecățile ziariștilor și ale scriitorilor, care acționează asupra vulgului, pot aduce în circulație drept aprecieri favorabile sau defavorabile. Superioritatea spirituală, care mai înainte dezbina și învrăjbea, acum, de regulă, unește: cum ar putea oare indivizii să se afirme ei singuri și să înoate prin viață pe propriul traseu, împotriva tuturor curenților, dacă n-ar vedea pe ici-colo cum seamănul lor trăiește în aceleași condiții și dacă nu l-ar prinde de mână în lupta atât împotriva caracterului oclocratic* al

V. vol. 2, p. 612, nota (n.t.).

pseudospiritului și al pseudoculturii, cât și împotriva tentativelor sporadice de a instaura o tiranie cu ajutorul acțiunii în mase? Oligarhii sunt necesari unii altora, își găsesc cea mai mare bucurie unii în alții, își înțeleg semnele distinctive, – dar, cu toate acestea, fiecare în parte este liber, luptă și învinge în locul *său* și preferă să piară decât să se predea.

262

Homer. – Faptul cel mai important din cultura greacă rămâne totuși acela că Homer a devenit de timpuriu panelen. Toată libertatea spirituală și umană la care au ajuns grecii se raportează la acest fapt. Totodată însă, lucrul acesta a fost fatalitatea intrinsecă a culturii grecești, căci Homer a aplatizat, prin această centralizare, și a anulat instinctele mai serioase de independență. Din timp în timp, din străfundurile elenismului se ridicau obiecții împotriva lui Homer; dar el a rămas întotdeauna învingător. Toate marile puteri spirituale exercită, pe lângă acțiunea lor eliberatoare, și una opresivă; dar, firește, e o diferență dacă Homer sau Biblia sau știința îi tiranizează pe oameni.

263

Înzestrare. – Într-o omenire atât de puternic dezvoltată cum este cea de astăzi, orice om primește ca dar de la natură accesul la multe talente. Oricine dispune de *talent înnăscut*, dar numai la puțini le este înnăscut și inculcat gradul acela de tenacitate, de perseverență, de energie încât să devină cu adevărat un talent, deci *să devină* ceea ce *este*, adică: să și-l descarce în opere și fapte.

264

Omul ingenios, fie supraestimat, fie subestimat.– Oamenii fără înclinații științifice, dar talentați prețuiesc orice semn de spirit, indiferent că acesta se află pe calea cea dreaptă sau pe cea greșită; ei vor, înainte de toate, ca omul cu care vin în contact să-i întrețină bine prin spiritul său, să-i stimuleze, să-i înflăcăreze, să-i antreneze la seriozitate și la glumă și, în orice caz, să-i ferească de plictiseală ca cea mai puternică amuletă. Naturile științifice, dimpotrivă, știu că darul de a avea fel de fel de idei ar trebui să fie temperat în modul cel mai riguros de spiritul științei; nu ceea ce strălucește, frapează, excită, ci adevărul adesea nebătător la ochi este fructul pe care ⟨un asemenea om⟩* dorește să-l scuture din pomul cunoașterii. El, întocmai ca Aristotel, nu poate face nici o deosebire între “plictisitor” și “ingenios”, demonul

Întregirea noastră (n.t.).

său îl conduce prin pustie la fel ca prin vegetația tropicală, ca să se bucure pretutindeni doar de ceea ce este real, trainic, veritabil. – De aici rezultă, în cazul unor savanți neînsemnați, o desconsiderare și o suspectare a omului ingenios în general și, la rândul lor, oamenii ingenioși manifestă frecvent
5 antipatie față de știință: precum, bunăoară, aproape toți artiștii.

265

Rațiunea în școală. – Școala nu are misiune mai importantă decât aceea de a cultiva gândirea riguroasă, judecata prudentă, deducția imperios logică: de aceea, ea trebuie să facă abstracție de toate lucrurile care
10 nu sunt potrivite pentru aceste operațiuni, de pildă, de religie. Poate chiar să aibă în vedere faptul că neclaritatea, obișnuința și nevoia omenească slăbesc totuși mai târziu din nou resortul gândirii prea severe. Dar, atâta vreme cât influența ei se întinde, ea trebuie să obțină prin constrângere ceea ce este esențial și caracteristic la om: "știință, intelect, umanul bun cel mai se-
15 lect" – cel puțin după părerea lui Goethe. – Marele naturalist von Baer găsește superioritatea tuturor europenilor, în comparație cu asiaticii, în capacitatea deprinsă de a putea motiva ceea ce ei cred, lucru însă de care ultimii sunt total incapabili. Europa a absolvit școala gândirii logice și critice, Asia încă nu știe să deosebească între adevăr și poezie și, în privința convingerilor sale,
20 nu este conștientă încă dacă ele provin din propria observație și gândire după toate regulile sau din fantezie. – Rațiunea în școală a făcut din Europa Europa: în evul mediu, ea era pe cale de a redeveni o bucată și o anexă a Asiei, – adică de a-și pierde simțul științific pe care îl datora grecilor.

266

25 Efectul subestimat al învățământului gimnazial. – De cele mai multe ori, valoarea gimnaziului se caută nu în lucrurile care se învață cu adevărat acolo și sunt aduse acasă pentru totdeauna, ci în acelea care se predau, pe care însă elevul și le însușește doar în silă, pentru a se scutura de ele cât poate de repede. Lectura clasicilor – aceasta o recunoaște
30 orice om instruit – este, așa cum se practică ea peste tot, o procedură monstruoasă: în fața tinerilor, care nu sunt copți pentru asta în nici o privință, și de către profesori, care, cu fiecare cuvânt, adesea cu fiecare apariție, lasă un fel de mană pe un autor bun. Dar valoarea care este nesocotită de obicei constă în faptul că acești profesori vorbesc limba abstractă a culturii supe-
35 rioare, greoaie și greu de înțeles așa cum e, dar care este o înaltă gimnastică a minții; că în limbajul lor se întâlnesc în permanență noțiuni, termeni tehnici, metode, aluzii pe care tinerii nu le aud aproape niciodată în conversația celor

apropiați și pe stradă. Dacă elevii ar *asculta* numai, intelectul le-ar fi preformat involuntar pentru un mod științific de a considera lucrurile. E imposibil să ieși din această disciplină complet neatins de abstracțiune, ca un copil pur al naturii.

267

5 *Învățarea multor limbi.* – Învățarea multor limbi ne umple memoria de cuvinte în loc de fapte și idei, în timp ce aceasta e un recipient ce poate prelua, în cazul fiecărui om, doar o anumită cantitate limitată de conținut. Așa că învățarea multor limbi dăunează, în măsura în care-ți trezește convingerea că dispui de niște abilități și-ți conferă, într-adevăr, chiar un anumit 10 prestigiu seducător în societate; dăunează apoi și indirect, prin faptul că se opune achiziționării de cunoștințe temeinice și intenției de a fi demn de stima oamenilor într-un mod cinstit. În sfârșit, ea este securea pusă, înăuntrul graiului matern, la rădăcina geniului mai rafinat al limbii: el este, în felul acesta, iremediabil păgubit și distrus. Cele două popoare care au produs cei mai mari 15 stiliști, grecii și francezii, n-au învățat limbi străine. – Întrucât însă contactele oamenilor trebuie să devină din ce în ce mai cosmopolite, iar, bunăoară, un comerciant veritabil din Londra este nevoit acum să se facă înțeles în scris și verbal în opt limbi, învățarea multor limbi este, firește, un *rău* necesar; care însă, ajungând în cele din urmă la limită, va constrânge omenirea să găsească 20 un remediu: și, într-un oarecare viitor îndepărtat, va exista pentru toți o nouă limbă, mai întâi ca limbă comercială, apoi ca limbă de contact spiritual, tot atât de sigur precum faptul că va exista odată navigație aeriană. Ce folos că lingvistica a studiat și ea un secol întreg legile limbii și a evaluat ceea ce este necesar, valoros și reușit în fiecare limbă în parte!

25 268

Pentru istoria războiului din individ. – În viața unui singur om care traversează mai multe culturi, găsim comprimată lupta ce se petrece altminteri între două generații, între tată și fiu: gradul apropiat de înrudire *înăsprește* această luptă, fiindcă fiecare parte antrenează cu sine fără 30 cruțare lumea lăuntrică, atât de bine cunoscută ei, a celeilalte părți; și astfel, lupta aceasta va fi cea mai îndârjită în fiecare individ în parte; aici, orice nouă fază le întrece pe cele dinainte printr-o crudă nedreptate și nesocotire a mijloacelor și scopurilor lor.

269

35 *Cu un sfert de ceas mai devreme.* – Găsim uneori câte unul care se află, în privința punctelor sale de vedere, deasupra timpului său,

dar totuși numai atât cât să premeargă părerilor vulgare ale deceniului viitor. El reprezintă opinia publică înainte ca ea să fie publică, adică: a căzut cu un sfert de oră mai înaintea altora în brațele unei mentalități care merită să devină trivială. Faima sa însă este, de obicei, mult mai răspândită decât faima
5 adevăraților oameni mari și superiori.

270

Arta de a citi. – Orice tendință puternică este unilaterală; ea se apropie de tendința liniei drepte și este, ca și aceasta, exclusivă, adică nu atinge multe alte direcții, precum o fac partidele și naturile slabe în mersul lor
10 sinuos încolo și-ncoace: așadar, trebuie să le-o trecem cu vederea și filologilor că sunt *unilaterali*. Restabilirea și îngrijirea textelor, alături de interpretarea lor, perpetuate veacuri de-a rândul în cadrul unei bresle, au sfârșit prin a-și găsi acum metodele corecte; întregul ev mediu era profund inapt de o interpretare filologică riguroasă, adică de simpla voință de a înțelege ce spune
15 autorul, – era ceva să găsești aceste metode, să nu subestimăm acest lucru! Orice știință a dobândit continuitate și stabilitate numai prin aceea că arta lecțiunii corecte, adică filologia, a ajuns la apogeul său.

271

Arta de a deduce. – Cel mai mare progres pe care l-au făcut
20 oamenii constă în faptul că au învățat să facă deducții corecte. Nu-i deloc un lucru de la natură ceea ce presupune Schopenhauer când zice: “Să deducă sunt capabili toți, să judece – puțini”, ci este un lucru învățat târziu și neajuns nici azi la supremație. Deducția falsă este regula în vremurile mai vechi: iar mitologiile tuturor popoarelor, magia și superstițiile lor, cultul lor religios, dreptul
25 lor sunt zăcămintele inepuizabile de dovezi pentru această afirmație.

272

Inelele anuale ale culturii individuale. – Vigoarea și slăbiciunea productivității intelectuale depind nu atât de înzestrarea moștenită, cât de capacitatea de efort intelectual transmisă. La solstițiul timpuriu al
30 vieții lor, cei mai mulți tineri instruiți, la vârsta de treizeci de ani, dau înapoi și n-au chef de noi schimbări de direcție intelectuală de aici înainte. De aceea, pentru salvarea unei culturi mereu crescânde, este iarăși nevoie urgentă de o nouă generație, care însă nu ajunge nici ea prea departe: căci pentru a recupera cultura tatălui, fiul trebuie aproape să epuizeze energia moștenită pe care
35 tatăl însuși o poseda pe acea treaptă a vieții când și-a zămislit fiul; cu micul surplus, el ajunge mai departe (căci, întrucât drumul acesta este făcut pentru

a doua oară, se înaintează puțin mai repede; fiul, pentru a învăța același lucru pe care-l știa tatăl, nu consumă chiar atât de multă energie). Oamenii foarte dotați pentru efort intelectual, ca, de exemplu, Goethe, străbat un drum pe care patru generații succesive abia reușesc să-l facă; ei însă o iau prea repede
5 înainte tocmai pentru ca ceilalți oameni să-i ajungă din urmă abia în secolul viitor, poate nici atunci complet, fiindcă, prin întreruperile frecvente, coeziunea culturii și consecvența dezvoltării au fost slăbite. – Fazele obișnuite ale culturii spirituale, care este obținută prin eforturi în cursul istoriei, oamenii le recuperează tot mai repede. În prezent, ei încep să intre în cultură ca niște copii
10 emoționați religios și ajung poate în al zecelea an de viață la suprema vivacitate a acestor sentimente, trec apoi la forme mai moderate (panteism), în timp ce se apropie de știință; trec total peste Dumnezeu, nemurire și altele asemenea, dar cad pradă farmecelor unei filozofii metafizice. Chiar și aceasta ajunge până la urmă nedemnă de încredere pentru ei; arta, dimpotrivă, pare a oferi
15 din ce în ce mai mult, așa încât, o bună bucată de vreme, din metafizică abia de mai rămâne și supraviețuiește ceva, transformându-se în artă sau ca stare de suflet care transfigurează artistic. Dar spiritul științific devine din ce în ce mai imperios și-l conduce pe om la științele naturii și la istorie și, în special, la cele mai riguroase metode ale cunoașterii, în vreme ce artei îi revine o
20 importanță din ce în ce mai scăzută și mai modestă. Toate acestea se întâmplă azi, de obicei, în limitele primilor treizeci de ani ai unui om. Este recapitularea unei lecții pentru care omenirea s-a trudit, poate, treizeci de mii de ani.

273

Întors din drum, nu rămas în urmă. – Cel ce-și mai
25 pornește în prezent dezvoltarea de la sentimente religioase și continuă, poate, să trăiască o vreme mai lungă după aceea în metafizică și artă, acela s-a întors, fără îndoială, o bună bucată din drum și-și începe cursa cu ceilalți oameni moderni sub auspicii nefavorabile: aparent, el pierde spațiu și timp. Dar prin faptul că a zăbovit în acele zone în care sunt dezlănțuite ardoarea și
30 energia, iar puterea năvălește continuu, ca torent vulcanic, din izvor nesecat, el, o dată despărțit la timp de acele ținuturi, înaintează apoi cu atât mai repede, piciorul îi este înaripat, pieptul i-a învățat să respire mai calm, mai lung, mai constant. – El s-a retras numai spre a avea suficient loc pentru saltul său: astfel, în regresul acesta poate rezida chiar ceva cumplit și amenințător.

35

274

O secțiune în eul nostru ca obiect artistic. – E un semn de cultură superioară să reții în mod conștient și să-ți conturezi o imagine

fidelă despre anumite faze ale dezvoltării pe care oamenii mai de rând le traversează aproape mașinal și apoi le șterg de pe tabla sufletului lor: căci acesta este genul superior de pictură pe care nu-l înțelege decât puțină lume. Pentru aceasta este necesar ca fazele respective să fie izolate artificial. Studiile istorice dezvoltă capacitatea pentru această pictură, căci ele ne provoacă în permanență, în legătură cu o parte a istoriei, cu un popor – sau cu o viață de om, să ne reprezentăm un orizont de idei absolut determinat, o anumită intensitate a sentimentelor, predominarea acestora, regresiunea acelora. În faptul că putem reconstitui repede, din motive date, asemenea sisteme de gândire și simțire, întocmai ca imaginarea unui templu pe baza unor coloane și a unor resturi de zid rămase întâmplător în picioare, constă simțul istoric. Rezultatul imediat al acestuia este că-i înțelegem pe semenii noștri ca pe niște astfel de sisteme și reprezentanți absolut determinați ai diverselor civilizații, adică necesari, dar inconstanți. Și, pe de altă parte, că în propria noastră evoluție putem separa și prezenta ca autonome anumite părți.

275

Cinici și epicurei. –Cinicul recunoaște legătura dintre durerile sporite și mai acute ale omului superior cultivat și sumedenia de nevoi; el înțelege deci că mulțimea de păreri despre frumos, cuviincios, convenabil, favorabil a trebuit să descătușeze atât izvoare foarte bogate în plăceri, cât și izvoare de neplăceri. Potrivit acestei convingeri, el se formează regresiv, renunțând la multe din aceste păreri și sustrăgându-se anumitor cerințe ale culturii; prin aceasta dobândește un sentiment de libertate și de întărire; și, încetul cu încetul, când obișnuința îi face suportabil modul de viață, îl încearcă, de fapt, sentimente de neplăcere mai deosebite și mai slabe decât pe oamenii cultivați și se apropie de animalul domestic; în plus, el simte totul sub fascinația contrastului și – de înjurat, o poate face tot după pofta inimii; așa încât prin aceasta se ridică iarăși mult peste universul afectiv al animalului. – Epicureul are același punct de vedere ca cinicul; între el și acela nu-i, de obicei, decât o deosebire de temperament. Apoi, epicureul își folosește cultura superioară pentru a deveni independent față de opiniile dominante; el se înalță deasupra lor, în timp ce cinicul cantonează doar în negație. El umblă oarecum pe cărări ferite de vânt, bine protejate, semiobscure, în timp ce deasupra lui, în vânt, vârfurile copacilor vâjâie și-i dezvăluie cu câtă violență se zbuciumă lumea acolo afară. Cinicul, dimpotrivă, rătăcește pe-afară oarecum gol în adierea vântului și se călește până la insensibilitate.

276

Microcosmul și macrocosmul culturii. – Cele mai bune descoperiri în privința culturii, omul le face în sine însuși, atunci când găsește

acționând în el două forțe eterogene. Să presupunem că cineva trăiește în iubire pentru arta plastică sau pentru muzică tot așa de mult precum este de înflăcărat de spiritul științei și că socotește imposibil să pună capăt acestei contradicții prin nimicirea unei forțe și prin totala dezlănțuire a celeilalte: astfel, nu-i rămâne decât să meșterească din sine însuși un edificiu de cultură așa de mare, încât acele două forțe să poată locui în el, chiar dacă la capete diferite, în vreme ce între ele își vor avea adăpostul forțe intermediare conciliante, cu putere precumpănitoare, cu scopul de a aplana la nevoie conflictul care izbucnește. Un astfel de edificiu cultural în fiecare individ în parte va avea însă cea mai mare asemănare cu construcția culturală a unor perioade întregi și va furniza o permanentă învățătură analogică despre aceasta. Căci peste tot unde s-a desfășurat marea arhitectură a culturii, misiunea ei a fost să constrângă forțele contrastante la armonie în virtutea unei coaliții extrem de puternice a celorlalte forțe mai puțin incompatibile, fără totuși să le oprime și să le pună în fiare.

277

F e r i c i r e ș i c u l t u r ă. – Vederea mediului copilăriei noastre ne zguduie: pavilionul din grădină, biserica și mormintele, iazul și pădurea, – pe acestea le revedem întotdeauna suferind. Ne apucă mila de noi înșine, căci prin câte suferințe n-am trecut de atunci! Iar aici fiecare lucru e încă la locul lui și nepieritor: numai noi suntem atât de schimbați, atât de zbuciumați; regăsim chiar unii oameni cărora vremea nu le-a m a i arătat colții, precum unui stejar: țărani, pescari, pădureni – ei sunt aceiași. – Zguduirea, autocompătimirea în fața culturii inferioare este semnul culturii superioare; de unde rezultă că prin ea fericirea, în orice caz, n-a crescut. Cine însă vrea să culeagă din viață chiar fericire și tihnă, acela nu trebuie decât să se ferească de cultura superioară.

278

A n a l o g i a c u d a n s u l. – Astăzi poate fi socotit ca semn al marii culturi faptul că cineva posedă forța și flexibilitatea necesare pentru a fi la fel de pur și riguros în cunoaștere ca, în alte momente, și apt de a da cumva un avantaj de o sută de pași poeziei, religiei și metafizicii și de a le împărtăși puterea și frumusețea. O asemenea poziție între două pretenții atât de diferite este foarte dificilă, căci știința insistă asupra dominării absolute a metodelor ei și nu va slăbi această insistență, așa apare celălalt risc, al unei oscilări în sus și în jos între imbolduri diferite. Atunci: măcar spre a deschide, printr-o analogie, o perspectivă asupra soluționării acestei dificultăți, ne-am putea aminti totuși că d a n s u l nu este același lucru cu o bălăngăneală între imbolduri

diferite. Cultura înaltă va semăna cu un dans îndrăzneț: din care cauză, cum s-a spus, este nevoie de multă forță și suplețe.

279

Despre ușurarea vieții. – Un mijloc principal de a-ți ușura viața este idealizarea tuturor proceselor ei; dar trebuie să ne lămurim bine, cu ajutorul picturii, ce înseamnă a idealiza. Pictorul cere ca privitorul să nu privească prea minuțios, prea pătrunzător, îl silește să păstreze o anumită distanță de la care să contemple; el este obligat să presupună o depărtare strict determinată pentru contemplarea tabloului; ba chiar trebuie să admită la contemplatorul său o capacitate la fel de determinată a acuității ochiului; în cazul unor aemenea lucruri, el n-are deloc dreptul să oscileze. Așadar, oricine vrea să-și idealizeze viața trebuie să nu-și dorească a o privi prea minuțios și să-și fixeze unghiul de vedere la o anumită depărtare înapoi. Trucul acesta l-a înțeles, de pildă, Goethe.

280

Îngreunarea ca ușurare, și invers. – Multe lucruri care sunt, în anumite faze ale omului, o îngreunare a vieții servesc unei faze superioare ca ușurare, fiindcă asemenea oameni au cunoscut greutăți mai mari în viață. La fel se petrec lucrurile invers: așa, de exemplu, religia are două fețe, după cum un om își ridică privirea la ea spre a-i cere să-l scape de poveri și nevoi sau și-o coboară la ea ca la cătușele ce-l ferecă spre a nu se înălța prea sus în văzduhuri.

281

Cultura superioară este greșit înțeleasă. – Cel ce și-a înstrunat instrumentul doar cu două coarde, ca erudiții care, afară de *imboldul de a ști*, mai au și unul *religios* inculcat, acela nu-i înțelege pe oamenii care pot cânta pe mai multe coarde. Stă în natura culturii superioare *cu multe coarde* să fie mereu răstălmăcită de cea inferioară; așa cum se întâmplă, de pildă, când arta trece drept o formă camuflată a religiosului. Ba unii oameni care nu sunt decât religioși înțeleg chiar știința ca o căutare a sentimentului religios, așa după cum surdomuții nu știu ce este muzica în afară de mișcarea vizibilă.

282

Jeluire. – Poate că sunt avantajele vremurilor noastre acelea care comportă o retragere și o subestimare sporadică a ceea ce numim vita

contemplativa*. Dar trebuie să recunoaștem că epoca noastră este săracă în moraliști mari, că Pascal, Epictet, Seneca, Plutarh sunt încă puțin citiți, că munca și hărnicia – altminteri în suita marii zeițe Sănătatea – par a bântui câteodată ca o boală. Întrucât lipsește răgazul pentru gândire și calmul în
5 gândire, nu mai cumpănim opiniile aberante: ne mulțumim să le urâm. În condițiile unei vieți enorm de precipitate, spiritul și ochiul se obișnuiesc cu o vedere și judecată parțiale sau false și toți se aseamănă cu călătorii care iau cunoștință de țară și popor din mersul trenului. Atitudinea independentă și prudentă în cunoaștere este apreciată aproape ca un fel de nebunie, spiritul liber este
10 compromis, mai ales de savanți, care, în arta lui de a considera lucrurile, simt lipsa propriei lor temeinicii și hărnicii de furnică și le-ar plăcea să-l izgonească într-un colț stingher al științei: în timp ce el are o cu totul altă menire, aceea superioară de a conduce dintr-un loc retras întreaga oștire a oamenilor de știință și a savanților și de a le arăta drumurile și țelurile culturii. – O asemenea
15 tânguire, a cărei psalmodiere tocmai a început, va avea, probabil, vremea ei și va amuți de la sine într-o zi, în fața unei întoarceri impunătoare a geniului meditației.

283

C u s u r u l p r i n c i p a l a l o a m e n i l o r a c t i v i. – Celor activi le
20 lipsește, de obicei, activitatea superioară: vreau să spun cea individuală. Ei sunt activi ca funcționari, comercianți, savanți, deci ca ființe generice, dar nu ca oameni individuali și unici absolut determinați; în această privință sunt leneși. – Este nenorocirea celor activi că activitatea lor e aproape întotdeauna un pic irațională. Nu trebuie, bunăoară, în cazul unui bancher strângător de bani, să
25 întrebăm de rostul activității sale neobosite: ea este irațională. Cei activi se rostogolesc așa cum se rostogolește piatra, potrivit stupidității mecanicii. – Toți oamenii, azi ca și în toate vremurile, se împart în sclavi și liberi; căci acela care nu-și consacră sieși două treimi din ziua lui este un sclav, indiferent ce-ar fi: om politic, comerciant, funcționar, savant.

30

284

Î n f a v o a r e a c e l o r t r â n d a v i. – Ca semn că prețuirea vieții contemplative a descrescut, savanții se iau acum la întrecere cu oamenii activi cu un fel de plăcere febrilă, așa încât par a da acestui fel de desfătare o prețuire mai înaltă decât aceleia care li se cuvine cu adevărat
35 și este, de fapt, mult mai multă desfătare. Învățații se rușinează de

*În lat. în text: "viață contemplativă" (n.t.).

otium*. Dar zăbava și trândăvirea sunt lucruri nobile. – Dacă trândăveala este într-adevăr începutul tuturor viciilor, atunci măcar se află în imediata apropiere a tuturor virtuților; omul trândav este întotdeauna un om mai bun decât cel activ. – Doar nu veți crede că, pomenind de zăbavă și trândăvire, 5 fac aluzie la voi, leneși ai pădurilor? –

285

Neliniștea modernă. – Mergând spre apus, agitația modernă devine din ce în ce mai mare, încât locuitorii Europei li se înfățișează cu toții americanilor ca niște ființe iubitoare de tihnă și de petreceri, pe când aceștia 10 totuși zboară haotic întocmai ca niște albine și viespi. Agitația aceasta tot crește, încât cultura superioară nu-și mai poate coace fructele; e ca și când anotimpurile s-ar succeda prea repede. Din lipsă de liniște, civilizația noastră sfârșește într-o nouă barbarie. În nici o epocă, oamenii activi, adică neliniștiții, n-au prețuit mai mult. De aceea, una dintre corecturile necesare care trebuie aduse caracterului 15 omenirii este aceea de a întări în mare măsură elementul contemplativ. Orice individ care este calm și stabil în simțire și cuget are totuși dreptul să creadă că nu posedă doar un temperament bun, ci și o virtute general folositoare și să îndeplinească, prin prezervarea acestei virtuți, chiar o misiune superioară.

286

20 În ce fel este leneș omul activ. – Eu cred că orice om trebuie să aibă o opinie aparte despre fiecare lucru în privința căruia se pot emite opinii, fiindcă el însuși este un lucru aparte, irepetabil, care ocupă față de toate celelalte lucruri o poziție nouă, nemaiexistentă până atunci. Dar lenevia care zace în fundul sufletului la insul activ îl împiedică pe om să scoată apa 25 din propria lui fântână. – Cu libertatea opiniilor, lucrurile stau ca în cazul sănătății: ambele sunt individuale, despre nici una dintre ele nu se poate formula un concept general valabil. De ceea ce are nevoie pentru sănătatea sa un individ luat în parte este pentru altcineva chiar motiv de îmbolnăvire, iar unele mijloace și căi pentru libertatea spiritului pot trece în ochii naturilor su- 30 perior dezvoltate drept căi și mijloace pentru aservire.

287

Censor vitae**. – Alternanța iubirii și urii marchează pentru multă vreme starea lăuntrică a unui om care vrea să fie liber în judecata lui despre

---

*V. nota de la pag. 21 (n.t.).

**În lat. în original: "judecător al vieții" (n.t.).

viață; el nu uită și trece în contul lucrurilor totul, bun și rău. La urmă, când întreaga tablă a sufletului îi este plină de experiențe, el nu va disprețui și urî existența, dar nici n-o va iubi, ci o va supraveghea, când cu ochiul bucuriei, când cu cel al tristeții, și, întocmai ca natura, va fi față de ea ba văratic, ba
5 tomnatic.

288

Succes secundar. – Cine vrea în mod serios să devină liber va pierde totodată, fără nici o constrângere, înclinația spre păcate și vicii; chiar și necazul și supărarea îl vor asalta din ce în ce mai rar. Voința sa în special nu
10 vrea nimic mai stăruitor decât cunoaștere și mijloace pentru aceasta, adică: starea de durată în care el este cel mai capabil de cunoaștere.

289

Valoarea bolii. – Omul care zace bolnav în pat ajunge uneori la concluzia că, de obicei, suferă din pricina serviciului său, a afacerilor sale sau
15 a anturajului său și că datorită lor și-a pierdut orice luciditate în privința lui însuși: el dobândește această înțelepciune din inactivitatea la care îl obligă boala sa.

290

Impresie campestră. – Când la orizontul propriei vieți nu se află
20 niște linii ferme, imobile, un fel de linii de munți și de păduri, însăși voința cea mai intimă a omului devine labilă, dispersată și avidă ca natura orășeanului: el n-are fericire și nici nu dă fericire.

291

Prudența spiritului liber. – Liberalii, oamenii care se mângâie
25 numai cu cunoașterea își vor socoti repede atins țelul exterior al vieții, poziția definitivă față de societate și stat și se vor mulțumi, de exemplu, cu o mică slujbă sau cu o avere care să le ajungă atât cât să trăiască; căci ei se vor pregăti să trăiască în așa fel, încât o mare schimbare a avutului extern, chiar o răsturnare a rânduielilor politice să nu le zdruncine viața. Pentru toate aceste
30 lucruri ei consumă cât se poate de puțină energie, ca să se scufunde cu toată forța acumulată și oarecum cu o lungă respirație în elementul cunoașterii. Ei speră în felul acesta să se scufunde adânc și, de asemenea, să vadă bine pe fund. – Unui asemenea spirit n-o să-i placă să ia dintr-un eveniment decât un țugui, el nu agreează lucrurile în toată prolixitatea și confuzia cutelor lor: fiindcă
35 nu vrea să se încurce în acestea. – Și el cunoaște zilele lucrătoare caracterizate

prin lipsă de libertate, prin dependență și servitute. Dar din timp în timp trebuie să vină pentru el o duminică de libertate, altminteri nu-și va suporta viața. – Cu probabilitate, însăși iubirea lui pentru oameni va fi prudentă și cam de scurtă respirație, căci el nu vrea să intre, în măsura în care lucrul acesta este necesar în scopul cunoașterii, decât în relații cu lumea afinităților și a orbirii. Trebuie să aibă încredere că geniul dreptății va spune ceva pentru discipolul și protejatul său, dacă voci acuzatoare ar urma să-l numească lipsit de iubire. – Există în felul lui de viață și de gândire un *eroism rafinat*, ce refuză să se ofere marii venerații a maselor, cum o face fratele său mai necioplit, și obișnuiește să treacă tăcut prin lume și din lume. Orice labirinturi o fi străbătut el, pe sub orice stânci se va fi chinuit uneori torentul său – iese la lumină, își urmează drumul în chip limpede, ușor și aproape fără zgomot și îngăduie luminii soarelui să se joace până în străfundurile sale.

292

Înainte! – Și cu aceasta, înainte pe drumul înțelepciunii, cu pas mare, cu încredere mare! Oricum ai fi, servește-ți ție însuți ca izvor de experiență! Scutură nemulțumirile de pe ființa ta, iartă-ți propriul eu, căci, în orice caz, tu ai în tine o scară cu o sută de fuscei pe care poți urca la cunoaștere. Secolul în care te simți azvârlit cu părere de rău te fericește pentru acest noroc; îți strigă că vei mai avea parte azi de experiențe de care oamenii epocii următoare trebuie, poate, să fie lipsiți. Nu disprețui faptul de a fi fost încă religios; realizează bine că ai avut încă un acces veritabil la artă. Oare nu poți urma cu mai multă pricepere, tocmai ajutat de aceste experiențe, porțiuni imense din drumul omenirii de altădată? Oare multe dintre cele mai minunate roade ale culturii de demult n-au crescut tocmai pe *acel* teren care, uneori, îți displace așa de mult, pe terenul gândirii impuse? Trebuie să fi iubit religia și arta ca pe mamă și doică, – altfel nu poți deveni înțelept. Dar trebuie să poți privi mai departe ca ele, să ieși din ele; dacă rămâi sub vraja lor, nu le înțelegi. Tot așa, trebuie să-ți fie familiare istoria și jocul precaut cu talerele balanței: “de o parte – de altă parte”. Ia-o înapoi, călcând pe urmele pe care omenirea și-a făcut marea cursă dureroasă prin pustiul trecutului: în felul acesta ești informat în modul cel mai sigur încotro nu-i în stare sau n-are voie să meargă din nou nici o omenire ulterioară. Și, vrând din răsputeri să afli dinainte cum va fi totuși înnodat nodul viitorului, propria ta viață capătă valoarea unui instrument și a unui mijloc de cunoaștere. Stă în puterea ta să reușești ca tot ce ai trăit: încercările, căile greșite, iluziile, pasiunile, iubirea și speranța ta, să se cuprindă fără rest în țelul tău. Țelul acesta trebuie să devină el însuși un lanț necesar de inele culturale și, pornind de la această necesitate, să tragă concluzii asupra

necesitătii în desfășurarea culturii generale. Când privirea ți-a devenit destul de puternică pentru a vedea fundul fântânii întunecate a ființei și a cunoștințelor tale, atunci poate devin și pentru tine vizibile în oglinda ei constelațiile îndepărtate ale culturilor viitoare. Crezi că o asemenea viață cu un astfel de țel ar fi prea anevoioasă, prea lilpsită de orice plăcere? Atunci încă n-ai învățat că nici o miere nu-i mai dulce decât aceea a cunoașterii și că norii disperării atârnând deasupra trebuie să-ți servească încă drept uger din care o să-ți mulgi laptele pentru întremarea ta. Abia o dată cu bătrânețea vei băga bine de seamă cum ai dat ascultare glasului naturii, al acelei naturi care stăpânește întreaga lume prin forța plăcerii: aceeași viață care-și are apogeul la bătrânețe își are și apogeul înțelepciunii, al acelei străluciri blânde a soarelui unei constante bucurii spirituale; pe amândouă, bătrânețea și înțelepciunea, le întâlnești pe o singură coamă a muntelui vieții, așa a vrut-o natura. Atunci e timp și nu-i motiv de supărare că negura morții se apropie. Spre lumină – ultima ta mișcare; un chiot de bucurie a cunoașterii – ultimul tău strigăt.

Capitolul al șaselea
Omul în viața socială

293

Disimulare binevoitoare. – Adesea, în raporturile cu oamenii, este nevoie de o disimulare binevoitoare, de parcă n-am ghici motivele acțiunii lor.

294

Cópii. – Nu arareori întâlnim cópii ale oamenilor însemnați; iar celor mai mulți le plac copiile, precum în cazul picturilor așa și aici, mai mult decât originalele.

295

Oratorul. – Poți vorbi extrem de cuviincios și totuși în așa fel, încât toți să se plângă de contrariu: mai ales atunci când nu le vorbești tuturor.

296

Lipsă de confidențialitate. – Lipsa de confidențialitate între prieteni este o greșeală care nu poate fi criticată fără ca lucrul acesta să devină iremediabil.

297

Despre arta dăruirii. – A fi nevoit să refuzi un dar numai fiindcă n-a fost oferit într-un mod adecvat te întărâtă împotriva donatorului.

298

Cel mai periculos om de partid. – În fiecare partid există cineva care, prin exprimarea fanatică a principiilor de partid, îi ațâță pe ceilalți la disidență.

299

Sfătuitorii bolnavului. – Cel ce dă sfaturi unui bolnav își câștigă un sentiment de superioritate asupra lui, indiferent dacă acestea sunt acceptate

sau respinse. De aceea, bolnavii irascibili și mândri îi urăsc pe sfătuitori mai mult decât propria boală.

300

D u b l u f e l d e e g a l i t a t e . – Setea de egalitate se poate manifesta
5 în așa fel, încât ai dori fie să-i cobori pe toți ceilalți la tine (prin minimalizare, segregare, obstrucționare), fie să te ridici cu toți deodată (recunoscând, ajutând, bucurându-te de reușita altora).

301

Î m p o t r i v a p e r p l e x i t ă ț i i . – Cel mai bun mijloc de a le veni în
10 ajutor oamenilor foarte perplecși și de a-i liniști constă în a-i lăuda în mod categoric.

302

P r e f e r i n ț a p e n t r u u n e l e v i r t u ț i . – Noi nu punem un preț deosebit pe posedarea unei virtuți mai înainte de a-i sesiza totala absență la
15 adversarul nostru.

303

D e c e c o n t r a z i c e m . – Adeseori contrazicem o părere, pe când, de fapt, nouă ne este antipatic doar tonul cu care ea a fost formulată.

304

20 Î n c r e d e r e ș i d i s c r e ț i e . – Cel ce caută să obțină cu de-a sila și dinadins discreția unei alte persoane nu este sigur, de obicei, dacă posedă încrederea acesteia. Cel ce este sigur de încredere pune puțin preț pe discreție.

305

25 E c h i l i b r u l p r i e t e n i e i . – Uneori, în relația dintre noi și un alt om, echilibrul corect al prieteniei revine dacă punem în propriul nostru talger câteva dramuri de nedreptate.

306

C e i m a i p e r i c u l o ș i m e d i c i . – Cei mai periculoși medici sunt
30 aceia care, ca niște actori înnăscuți, îl imită pe medicul înnăscut cu arta desăvârșită a amăgirii.

307

Când paradoxurile sunt la datorie. – Câteodată, ca să le câștigăm pentru o teză, nu-i nevoie să le-o prezentăm persoanelor ingenioase decât sub forma unui paradox nemaipomenit.

5 308

Cum îi câștigi pe oamenii curajoși. – Pe oamenii curajoși îi convingi să facă un act prezentându-l mai riscant decât este.

309

Amabilități. – Persoanelor neagreate le considerăm amabilitățile
10 pe care ni le arată drept vinovăție.

310

A lăsa să aștepte. – Un mijloc sigur de a-i întărâta pe oameni și de a le vârî gânduri rele în cap este să-i lași să aștepte mult. Lucrul acesta duce la imoralitate.

15 311

Împotriva celor discreți. – Oamenii care ne dăruiesc toată încrederea lor cred că au prin aceasta un drept la încrederea noastră. Aceasta este o concluzie greșită; prin daruri nu câștigi nici un drept.

312

20 Mijloc de compensație. – Adesea e suficient să-i dăm cuiva căruia i-am cauzat un prejudiciu ocazia unei glume pe seama noastră, pentru a-i produce o satisfacție personală, ba chiar pentru a ni-l face favorabil.

313

Vanitatea limbii. – Că omul își ascunde însușirile rele și viciile
25 sau că și le recunoaște cu franchețe, în ambele cazuri vanitatea lui dorește să aibă un avantaj din aceasta: să băgăm numai de seamă cu câtă subtilitate face deosebire între cel față de care își ascunde acele însușiri și cel față de care este cinstit și cu inima deschisă.

314

30 Plin de menajamente. – A nu voi să superi pe nimeni, să prejudiciezi pe nimeni poate fi deopotrivă semnul caracteristic al unei mentalități corecte, ca și al uneia temătoare.

315

N e c e s a r p e n t r u d i s p u t ă. – Cel ce nu știe să-și pună gândurile la gheață, acela să nu se azvârle în focul disputei.

316

5 C o m p a n i e ș i î n g â m f a r e . – Te dezveți de îngâmfare când te știi mereu printre oameni merituoși; singurătatea cultivă aroganța. Tinerii sunt îngâmfați, fiindcă ei se află în relații cu cei de seama lor, cu toți care nu sunt nimic adică, dar le place să însemne mult.

317

10 M o t i v d e a t a c . – Atacăm nu numai pentru a-i face rău cuiva, pentru a-l învinge, ci și, poate, pentru a deveni conștienți de forța noastră.

318

L i n g u ș e a l ă . – Persoanele care, în relațiile cu ele, vor să ne adoarmă vigilența prin lingușeli utilizează un mijloc primejdios, un fel de somnifer, care,
15 dacă nu ne adoarme, cu atât mai mult ne ține treji.

319

B u n s c r i i t o r d e s c r i s o r i . – Cel ce nu scrie cărți, dar gândește mult și trăiește într-o societate nesatisfăcătoare va fi, de regulă, un bun scriitor de scrisori.

20 320

C e l m a i u r â t . – Ne îndoim că un mare călător a găsit undeva în lume locuri mai urâte decât pe chipul omenesc.

321

M i l o s t i v i i . – Naturile milostive, gata oricând să sară în ajutor la
25 nevoie, rareori sunt, totodată, cele ce împărtășesc bucuria altora: la fericirea altora n-au nimic de făcut, sunt de prisos, nu se simt în posesia superiorității lor și, de aceea, trădează ușor proastă dispoziție.

322

R u d e l e u n u i s i n u c i g a ș . – Rudele unui sinucigaș i-o iau în nume
30 de rău că n-a rămas în viață din considerație pentru reputația lor.

323

Să presupui nerecunoștința. – Cel ce dăruiește ceva important nu găsește recunoștință; căci persoana care a primit darul este deja, prin acceptarea lui, prea mult împovărată.

324

Într-o societate anostă. – Nimeni nu-i răsplătește omului de spirit politețea atunci când se situează pe aceeași treaptă cu o societate în care nu-i politicos să arăți spirit.

325

Prezența martorilor. – Ne place de două ori mai mult să ne aruncăm după un om care cade în apă, când sunt de față niște inși care nu îndrăznesc s-o facă.

326

Tăcere. – Pentru două partide, maniera cea mai neplăcută de a replica într-o polemică este să se indigneze și să tacă: întrucât cel ce atacă își explică tăcerea, de obicei, ca semn de dispreț.

327

Secretul prietenului. – Puțini sunt aceia care, ducând lipsă de subiecte de conversație, să nu divulge chestiunile mai secrete ale prietenilor lor.

328

Umanitate. – Umanitatea celebrităților spiritului constă în a nu avea neapărat dreptate în relația cu cei obscuri.

329

Cel stânjenit. – Oamenii care nu se simt siguri în societate folosesc orice ocazie ca să-și demonstreze, față de cineva apropiat și căruia îi sunt superiori, această superioritate, deschis, în văzul lumii, de pildă, tachinându-l.

330

Recunoștință. – Un suflet fin este apăsat de faptul că-l știe pe cineva obligat la recunoștință; unul aspru, că se știe obligat cuiva la recunoștință.

331

Indiciu al înstrăinării. – Semnul cel mai puternic de înstrăinare a părerilor la doi oameni este că amândoi își adresează reciproc ironii, dar nici unul dintre ei nu simte ironia din acestea.

332

Îngâmfarea în cazul meritelor. – Îngâmfarea în cazul meritelor ofensează și mai mult decât îngâmfarea oamenilor fără nici un merit: căci meritul însuși ofensează.

333

Pericolul din glas. – Câteodată, sunetul propriului glas ne pune în încurcătură într-o conversație și ne instigă la afirmații care nu corespund deloc părerii noastre.

334

În conversație. – Dacă, în conversație, îi dăm în special celuilalt dreptate sau nu-i dăm dreptate este, prin excelență, o treabă de obișnuință: și una, și alta are sens.

335

Teama de aproapele. – Ne temem de dispoziția ostilă a aproapelui, fiindcă ne așteptăm ca el, prin această dispoziție, să ne descopere secretele.

336

A evidenția meritele dojenind. – Persoanele foarte respectabile își exprimă chiar dojana în așa fel, încât vor, prin aceasta, să ne evidențieze meritele. Ceea ce trebuie să ne atragă atenția cât de stăruitor se ocupă ei de noi. Îi înțelegem cu totul greșit dacă le luăm dojana ca atare și ne apărăm de ea; în felul acesta îi supărăm și ne înstrăinăm de ei.

337

Necaz pe bunăvoința altora. – Ne înșelăm asupra gradului în care ne credem urâți, temuți: fiindcă noi înșine, ce-i drept, ne cunoaștem bine gradul de divergență față de o persoană, o direcție, un partid, dar ceilalți ne cunosc foarte superficial și, de aceea, nici nu ne urăsc decât superficial. Întâlnim adeseori o bunăvoință care este inexplicabilă pentru noi; însă dacă o înțelegem, ne jignește, pentru că ne arată că nu suntem tratați cu destulă seriozitate și importanță.

338

Vanități care se încrucișează. – Două persoane care se întâlnesc și a căror vanitate este la fel de mare păstrează după aceea o impresie proastă una despre cealaltă, deoarece fiecare a fost atât de preocupată de impresia pe care voia s-o producă celeilalte, încât cealaltă n-a făcut nici o impresie asupra ei; ambele sfârșesc prin a băga de seamă că strădania lor a eșuat și aruncă vina una în spinarea alteia.

339

Proastele năravuri ca semne bune. – Spiritul superior își găsește plăcere în lipsa de tact, în îngâmfarea, ba chiar în ostilitatea tinerilor ambițioși față de el; sunt proastele năravuri ale cailor focoși care încă n-au purtat un călăreț și totuși în scurtă vreme vor fi atât de mândri să-l poarte.

340

Când este oportun să n-ai dreptate. – Facem bine primind fără crâcnire acuze artificiale, chiar dacă ele ne nedreptățesc, dat fiind că acuzatorul ar vedea o nedreptate și mai mare din partea noastră dacă l-am contrazice și, eventual, l-am combate. Firește, în felul acesta cineva poate să n-aibă mereu dreptate și să aibă mereu dreptate și, până la urmă, să devină, cu cel mai împăcat cuget din lume, tiranul și torționarul cel mai insuportabil; iar ceea ce este valabil despre individ se poate întâmpla și în cazul unor întregi clase sociale.

341

Prea puțin onorate. – Persoanele foarte închipuite cărora le-am dat semne de considerație mai mică decât se așteptau încearcă să se inducă multă vreme în eroare pe sine și pe alții în această privință și devin psihologi rafinați, descoperind că celălalt le-a onorat totuși îndeajuns: dacă nu-și ating țelul, dacă vălul amăgirii se destramă, ele se lasă pradă unei furii cu atât mai mari.

342

Stări primitive răsunând în vorbire. – În felul în care bărbații fac astăzi afirmații în societate recunoaștem adesea un ecou al vremurilor când aceștia se pricepeau mai bine la arme decât la orice altceva: fie că ei își mânuiesc afirmațiile precum niște trăgători arma, fie că noi avem impresia că auzim șfichiuitul și zăngănitul săbiilor; iar la unii bărbați o afirmație

cade pocnind ca un ciomag zdravăn. – Femeile, în schimb, vorbesc ca niște ființe care mii de ani au stat la război ori au mânuit acul ori au fost copilăroase cu copiii.

343

5 P o v e s t i t o r u l. – Cel ce povestește ceva dă ușor de înțeles dacă povestește fiindcă îl interesează faptul sau fiindcă vrea să intereseze el prin povestire. În ultimul caz va exagera, va folosi adjective și va face altele de felul acesta. Atunci el povestește, de obicei, mai prost, deoarece nu se gândește așa de mult la subiect cât la sine însuși.

10 344

D e c l a m a t o r u l. – Cel ce declamă poeme dramatice face descoperiri cu privire la propriul caracter: pentru anumite stări sufletești și scene își găsește vocea mai natural decât pentru altele, bunăoară, pentru tot ce este patetic sau pentru ce este hazliu, în timp ce, poate, în viața obișnuită nici n-a avut 15 ocazia să-și demonstreze patosul ori hazul.

345

O s c e n ă d e c o m e d i e c a r e s e p e t r e c e î n v i a ț ă. – Cineva își concepe o opinie ingenioasă asupra unei teme pentru a o expune într-o societate. Nu-i vorbă, în comedie am auzi și am vedea cum acesta ajunge cu 20 toate pânzele sus în punctul unde societatea de acolo caută să se îmbarce, iar el poate să-și rostească remarca: și cum împinge discuția în permanență spre un singur scop, pierzând din când în când direcția și regăsind-o, sosind în sfârșit momentul: aproape i se taie respirația – și atunci unul din societate îi ia vorba din gură. Ce va face? Să se împotrivească propriei sale opinii?

25 346

N e p o l i t i c o s f ă r ă v o i e. – Când cineva îl tratează fără voie nepoliticos pe un altul, de pildă, nu-l salută fiindcă nu-l recunoaște, lucrul acesta îl roade, cu toate că nu poate reproșa nimic propriei atitudini; îl deranjează părerea proastă pe care a produs-o altuia sau se teme de 30 consecințele unei disforii sau îl doare că l-a rănit pe altul, – așadar, se pot trezi în el vanitatea, frica sau mila, poate chiar toate laolaltă.

347

C a p o d o p e r ă d e t r ă d ă t o r. – A-ți exprima față de conjurat jignitoarea suspiciune de a fi trădat de el, și aceasta exact în clipa în care tu

însuți comiți trădarea, este o capodoperă de diabolism, fiindcă pune stăpânire în mod ofensator pe celălalt și-l constrânge să se comporte multă vreme ca unul foarte demn de încredere și deschis, așa încât adevăratul trădător și-a dat mână liberă.

5 348

A insulta și a fi insultat. – De departe este mai plăcut să insulți și să-ți ceri iertare mai târziu decât să fii insultat și să acorzi iertare. Cel ce face primul lucru dă un semn de putere și, după aceea, de bunătate de caracter. Celălalt, dacă nu vrea să treacă drept inuman, trebuie 10 oricum să ierte; plăcerea umilirii altuia este, din cauza acestei constrângeri, neînsemnată.

349

În dispută. – Când contrazici o altă părere și, în același timp, ți-o dezvolți pe a ta proprie, continua luare în considerație a altei păreri modifică, 15 de obicei, aerul natural al celei proprii: ea apare mai premeditată, mai severă, poate puțin exagerată.

350

Stratagemă. – Cel ce vrea să ceară ceva dificil de la cineva nu trebuie nicidecum să formuleze lucrul acesta ca problemă, ci să-și prezinte 20 firesc planul, ca și când ar fi unica posibilitate; el trebuie să știe, când în ochiul partenerului mijește obiecția, dezacordul, să i-o taie scurt și să nu-i dea timp.

351

Remușcări după sindrofii. – De ce după obișnuitele sindrofii avem remușcări? Fiindcă am luat ușor lucruri importante, fiindcă, discutând 25 persoane, n-am vorbit cu deplină loialitate sau fiindcă am tăcut când trebuia să intervenim, fiindcă n-am sărit în sus și n-am rupt-o la fugă pe neașteptate, fiindcă, pe scurt, ne-am comportat în societatea aceea ca și când am face parte din ea.

352

30 Suntem judecați greșit. – Cel ce trage cu urechea la felul în care este judecat își face întotdeauna sânge rău. Căci suntem judecați greșit de cei ce ne sunt cei mai apropiați („ne cunosc cel mai bine"). Chiar buni prieteni își manifestă uneori dezacordul printr-o vorbă răutăcioasă; și oare ne-ar fi prieteni dacă ne-ar cunoaște exact? – Judecățile celor indiferenți 35 ne dor foarte tare, fiindcă sună așa de nevinovat, aproape obiectiv. Dar dacă

mai observăm și că cineva care ne este dușman ne cunoaște, într-un punct ținut secret, la fel de bine ca noi înșine, ce mare va fi abia atunci supărarea noastră!

353

5 T i r a n i a p o r t r e t u l u i . – Artiștii și oamenii politici care combină repede, din trăsături disparate, întreaga imagine a unui om sau a unui eveniment sunt, prin aceasta, cât se poate de nedrepți, fiindcă pretind după aceea că evenimentul sau omul trebuie să fie într-adevăr așa cum l-au zugrăvit ei; pretind de-a dreptul că cineva este tot așa de talentat, de viclean, de nedrept 10 precum trăiește în reprezentarea lor.

354

R u d a , c e l m a i b u n p r i e t e n . – Grecii, care știau așa de bine ce este un prieten, – ei singuri dintre toate popoarele dispun de o analiză profundă, multiplă și filozofică a prieteniei; așa încât prietenul le-a 15 apărut lor pentru prima și, până azi, pentru ultima dată, ca o problemă vrednică de soluționat – aceiași greci au desemnat r u d e l e cu o expresie care este superlativul cuvântului "prieten". Lucrul acesta îmi rămâne inexplicabil.

355

20 P r o b i t a t e a r ă u î n ț e l e a s ă . – Când cineva se citează pe el însuși într-o conversație ("ziceam atuncea", "obișnuiesc să spun"), el dă impresia de înfumurare, în timp ce lucrul acesta provine mai des tocmai din sursa opusă, cel puțin din probitate, care nu vrea să dichisească și să împăuneze clipa cu idei care aparțin unei clipe anterioare.

25 356

P a r a z i t u l . – O lipsă totală de caracter superior semnifică faptul că cineva preferă să trăiască în dependență, pe cheltuielile altora, numai pentru a nu fi nevoit să muncească, de obicei cu o tainică înverșunare împotriva acelora de care depinde. – Un asemenea caracter este mult mai frecvent la 30 femei decât la bărbați, chiar mult mai scuzabil (din motive istorice).

357

P e a l t a r u l î m p ă c ă r i i . – Există împrejurări în care obținem un lucru de la un om numai dacă îl insultăm și ne învrăjbim cu el: sentimentul acesta de a avea un dușman îl tortureaza într-atât, încât profită bucuros de

primul indiciu al unei dispoziții mai favorabile împăcării și sacrifică pe altarul acestei împăcări lucrul acela de care mai înainte era așa de mult interesat, încât nu voia să-l dea cu nici un preț.

358

5 A cere milă, semn de înfumurare. – Există oameni care, înfuriindu-se și insultându-i pe alții, cer, în primul rând, să nu le luăm nimic în nume de rău și, în al doilea rând, să avem milă față de ei fiindcă sunt supuși unor atât de frecvente paroxisme. Atât de departe merge înfumurarea omenească.

359

10 Nadă. – "Orice om are prețul său", – lucrul acesta nu este adevărat. Dar pentru fiecare se găsește ușor o momeală din care trebuie să muște. Astfel, pentru a câștiga unele persoane pentru o cauză, nu-i nevoie decât să dăm acestei cauze strălucirea filantropiei, a nobleței, a carității, a sacrificiului – și cărei cauze n-am putea-o da? – Este bomboana și dulceața sufletului
15 lor; alții au alta.

360

Atitudine față de laudă. – Când niște prieteni buni aduc laude unei naturi înzestrate, ea se va arăta adeseori bucuroasă de aceasta, din politețe și bunăvoință, dar în realitate îi este totuna. Esența ei intrinsecă este
20 absolut inertă la așa ceva și nu poate fi clintită, prin aceasta, cu nici un pas în afară din soarele sau din umbra în care stă; dar oamenii vor să facă o bucurie prin laudă și i-ai amărî dacă nu te-ai bucura de lauda lor.

361

Experiența lui Socrate. – Dacă ai devenit maestru într-o
25 problemă, ai rămas, de regulă, tocmai prin aceasta, un cârpaci sadea în cea mai mare parte a celorlalte lucruri, dar judeci exact pe dos, după cum a pățit-o Socrate. Iată inconvenientul care face neplăcut contactul cu maeștrii.

362

Mijloace de abrutizare. – În lupta cu prostia, cei mai drepți și
30 mai blânzi oameni devin până la urmă brutali. Prin aceasta, ei se află poate pe calea cea dreaptă a apărării; căci, de drept, cu fruntea proastă merge mână-n mână pumnul strâns, ca argument. Dar, întrucât, cum s-a spus, caracterul lor este blând și drept, ei suferă, datorită acestor mijloace de legitimă apărare, mai mult decât pricinuiesc ei suferință.

363

C u r i o z i t a t e. – Dacă n-ar fi curiozitatea, s-ar fi făcut puțin pentru binele aproapelui. Dar curiozitatea se strecoară sub numele datoriei sau al compasiunii în casa nefericitului și a nevoiașului. – Poate chiar în mult vestita
5 dragoste maternă este o bună doză de curiozitate.

364

S o c o t e a l ă g r e ș i t ă î n s o c i e t a t e. – Cutare dorește să fie interesant prin judecățile sale, cutare prin simpatiile și antipatiile sale, al treilea prin cunoscuții săi, un al patrulea prin însingurarea sa – și toți își fac o socoteală
10 greșită. Căci acela în fața căruia se reprezintă spectacolul crede că, în toată treaba aceasta, este el însuși singurul spectacol vrednic de luat în seamă.

365

D u e l. – În favoarea tuturor chestiunilor de onoare și a duelurilor se poate spune că, dacă cineva are un afect atât de susceptibil, încât nu vrea
15 să trăiască în caz că unul și altul spune sau gândește cutare și cutare lucru pe seama lui, el are dreptul să lase treaba asta în voia morții unuia sau altuia. Despre faptul că este așa de susceptibil nu se discută deloc, prin aceasta noi suntem moștenitorii trecutului, ai măreției sale, ca și ai exagerărilor sale, fără de care n-a existat niciodată o măreție. Dacă există acum un canon
20 al onoarei care face să fie valabil sângele în locul morții, încât, după un duel periodic, sufletul să fie ușurat, aceasta este o mare binefacere, fiindcă, altminteri, multe vieți omenești ar fi în primejdie.–O astfel de instituție îi educă, de altfel, pe oameni în spiritul prudenței față de afirmațiile lor și face cu putință relațiile cu ei.

25

366

N o b l e ț e ș i r e c u n o ș t i n ț ă. – Un suflet nobil se va simți bucuros obligat la recunoștință și nu va ocoli temător ocaziile prin care-și creează obligații; de asemenea, va fi apoi rezervat în manifestările sale de recunoștință; în timp ce sufletele elementare se împotrivesc oricărei îndatorări sau sunt
30 apoi exagerate și prea zeloase în manifestările gratitudinii lor. Ultimul lucru se întâmplă, de altfel, și la persoanele de origine inferioară sau oprimate: o favoare arătată *l o r* li se pare o grație miraculoasă.

367

C e a s u r i l e e l o c v e n ț e i. – Unul are nevoie, ca să vorbească bine,
35 de cineva care îi este superior în mod categoric și recunoscut, altul își poate găsi deplina libertate a discursului și expresiile fericite ale elocinței numai în

fața cuiva pe care îl domină: în ambele cazuri acționează același motiv; fiecare dintre ei vorbește bine numai dacă vorbește sans gêne*, unul fiindcă nu simte în fața celui superior imboldul concurenței, al întrecerii, celălalt tot din aceeași pricină față de cel inferior. – Ei bine, există o cu totul altfel de categorie de oameni, cei care nu vorbesc bine decât dacă vorbesc în concurs, cu intenția de a învinge. Care dintre cele două categorii este mai ambițioasă: cea care vorbește bine din vanitate zgândărită sau cea care vorbește prost sau nu vorbește deloc din aceleași motive?

368

Talentul prieteniei. – Dintre oamenii care posedă un dar special al prieteniei se evidențiază două tipuri. Unul este într-o permanentă ascensiune și găsește pentru fiecare fază a dezvoltării sale un prieten exact pe potrivă. Șirul de prieteni pe care și-i câștigă în felul acesta are rareori coerență, uneori este discordant și contradictoriu: ceea ce corespunde pe deplin faptului că fazele ulterioare din dezvoltarea sa anulează sau prejudiciază fazele anterioare. Un asemenea om poate fi numit în glumă o scară. – Celălalt tip îl reprezintă acela care exercită o putere de atracție asupra unor caractere și talente foarte diferite, așa încât dobândește un întreg cerc de prieteni; aceștia însă intră, datorită acestui fapt, într-o relație de prietenie unii cu alții, în ciuda oricărei diversități. Pe un asemenea om îl numim un cerc: căci în el omogenitatea aceea de structuri și naturi atât de diferite trebuie să fie cumva prefigurată. – De altfel, darul de a avea prieteni buni este mult mai mare la oameni decât darul de a fi un bun prieten.

369

Tactica în conversație. – După o conversație cu cineva, ne exprimăm cea mai bună părere despre interlocutor dacă am avut ocazia să ne dezvăluim în toată splendoarea spiritul, amabilitatea în fața lui. De lucrul acesta profită oamenii inteligenți care vor să atragă asupră-le bunăvoința cuiva, creându-i într-o discuție cele mai bune ocazii pentru o glumă bună și așa mai departe. S-ar putea imagina o conversație amuzantă între doi oameni foarte inteligenți care vor să atragă reciproc bunăvoința asupră-le și, de aceea, își pasează ocaziile frumoase ici-colo în convorbire, în vreme ce nici unul nu le preia: așa încât conversația în ansamblu ar decurge fără duh și amabilitate, fiindcă fiecare i-ar destina celuilalt ocazia de a fi spiritual și amabil.

*În fr. în original: "fără jenă" (n.t.).

370

D e s c ă r c a r e a   s u p ă r ă r i i. – Omul căruia nu-i reușește ceva preferă să-și explice acest eșec prin reaua-voință a altcuiva decât prin hazard. Sensibilitatea sa excitată este ușurată prin faptul că-și imaginează o persoană, iar nu un lucru, ca motiv al nereușitei sale; căci pe persoane te poți răzbuna, dar nedreptățile hazardului trebuie să le înghiți anevoie. Camarila unui prinț obișnuiește, de aceea, când acestuia nu i-a reușit ceva, să-i indice un individ drept pretinsă cauză și să-l sacrifice în interesul tuturor curtenilor; căci proasta dispoziție a prințului s-ar revărsa altminteri asupra lor în totalitate, întrucât el în nici un caz nu se poate răzbuna pe însăși zeița sorții.

371

A   l u a   c u l o a r e a   m e d i u l u i. – De ce simpatia și antipatia sunt atât de molipsitoare, încât abia putem trăi în preajma unei persoane extrem de sensibile fără a ne umple, ca un butoi, de preferințele și aversiunile ei? În primul rând, abținerea de la orice judecată este foarte grea, din când în când de-a dreptul insuportabilă pentru vanitatea noastră; ea poartă atunci aceeași culoare cu sărăcia de gândire și simțire sau cu timiditatea, cu lipsa de bărbăție: și astfel suntem antrenați cel puțin să luăm atitudine, poate împotriva direcției mediului nostru, dacă această poziție face mai multă plăcere mândriei noastre. De obicei însă – și acesta este al doilea motiv – noi nu ne dăm deloc seama de trecerea de la indiferență la simpatie sau la antipatie, ci încetul cu încetul ne adaptăm la felul de a simți al mediului nostru și, întrucât consimțirea și punerea de acord a simpatiilor sunt atât de plăcute, în curând vom purta toate semnele și culorile de partid ale acestui mediu.

372

I r o n i a. – Ironia nu-i la datorie decât ca procedeu pedagogic, din partea unui învățător în relația cu tot felul de elevi: scopul ei este umilirea, rușinarea, dar în maniera aceea salutară care duce le trezirea unor intenții bune și cere să-l întâmpinăm cu venerație și recunoștință, ca pe un medic, pe cel ce ne-a tratat astfel. Ironicul se preface neștiutor, și asta așa de bine, încât elevii care discută cu el sunt induși în eroare și, în buna lor credință în propria deșteptăciune, devin încrezători și-și dezvăluie tot felul de puncte vulnerabile; își pierd orice prudență și se arată așa cum sunt, – până ce, la un moment dat, lumina pe care i-o țineau învățătorului în față își lasă razele să se răsfrângă foarte umilitor asupra lor înșiși. – Acolo unde nu există o asemenea relație ca aceea dintre învățător și elev, ironia este o necuviință, o puternică emoție trivială. Toți scriitorii ironici contează pe specia

stupidă a oamenilor cărora le place să se simtă superiori tuturor celorlalți, împreună cu autorul, ca unul pe care îl consideră drept portavoce al înfumurării lor. – Deprinderea cu ironia, ca și aceea cu sarcasmul, pervertește, de altfel, caracterul, ea împrumută treptat-treptat trăsătura unei superiorități răutăcioase: sfârșim prin a fi asemeni unui câine rău care, afară de mușcat, a mai învățat și râsul.

373

Înfumurare. – De nimic nu trebuie să ne păzim așa ca de creșterea acelei buruieni care se numește înfumurare și ne distruge orice recoltă bună; căci există înfumurare în cordialitate, în omagiu, în familiaritatea binevoitoare, în dezmierdare, în sfatul prietenesc, în mărturisirea greșelilor, în mila de alții, iar toate aceste lucruri frumoase trezesc silă când iarba aceea crește printre ele. Înfumuratul, adică acela care vrea să însemne mai mult decât este *ori prețuiește*, își face întotdeauna o socoteală greșită. Ce-i drept, el are un oarecare succes de moment, în caz că oamenii față de care este înfumurat obișnuiesc să-i achite, de teamă sau din comoditate, măsura de onoare pe care el o reclamă; dar ei se răzbună crunt pentru asta, sustrăgând din prețul pe care i l-au atribuit până acum ceea ce el a cerut peste măsură. Nimic pentru care oamenii cer plată nu-i mai scump ca umilirea. Înfumuratul poate să-și facă meritul real și mare într-atât de suspect și de mic în ochii celorlalți, încât noi să călcăm pe el cu picioarele prăfuite. – Până și o comportare trufașă ar trebui să ne-o permitem doar acolo unde putem fi întru totul siguri că nu suntem rău înțeleși și considerați înfumurați, de pildă, în fața prietenilor și a soțiilor. Căci în relațiile cu oamenii nu există prostie mai mare decât să-ți atragi faima de înfumurat; e și mai rău decât dacă n-ai învățat să minți politicos.

374

Dialogul. – Dialogul este convorbirea ideală, fiindcă tot ce spune unul își păstrează culoarea specifică, timbrul, gestul însoțitor, *ținând strict seama de celălalt* cu care se vorbește, deci corespunzător cu ceea ce se petrece în corespondență, unde unul și același dă dovadă de zece feluri de expresie sufletească, după cum scrie ba unuia, ba altuia. În cazul dialogului nu există decât o singură refracție a gândului: pe care o produce interlocutorul ca oglindă în care vrem să ne redescoperim gândurile cât mai frumoase cu putință. Dar cum e în cazul a doi, a trei și a mai multor interlocutori? Atunci, în mod necesar, convorbirea pierde din finețea individualizantă, diversele considerații se încrucișează, se anulează; expresia care face bine unuia nu este în conformitate cu mentalitatea altuia. De aceea, în compania mai multora,

omul este constrâns să se retragă în sine, să prezinte faptele așa cum sunt, dar să răpească subiectelor eterul acela jucăuș de umanitate care face dintr-o convorbire unul dintre cele mai plăcute lucruri din lume. Să ascultăm numai tonul pe care obișnuiesc să vorbească unii bărbați în compania unor grupuri
5 întregi de bărbați, e ca și când basul fundamental al oricărui discurs ar fi acesta: "Iată cine sunt eu, iată ce spun eu, n-aveți decât să credeți ce vreți!" Acesta este motivul pentru care unele dame spirituale lasă mai totdeauna în urma lor o impresie surprinzătoare, penibilă, respingătoare celui ce le-a cunoscut în societate: este vorbitul cu mulți, în fața multora, care le privează
10 de orice farmec spiritual și le arată, într-o lumină crudă, numai contarea conștientă pe ele însele, tactica și urmărirea victoriei publice: în timp ce aceleași dame redevin în dialog femei și-și regăsesc grația spirituală.

375

Glorie postumă. – A-ți pune speranțe în recunoașterea din partea
15 unui viitor îndepărtat nu are sens decât dacă faci presupunerea că omenirea ar rămâne neschimbată în esența ei și că tot ce este mare ar trebui să facă această impresie nu unui singur, ci tuturor timpurilor. Aceasta însă este o eroare; omenirea se transformă foarte mult în tot ce e simțire și judecată cu privire la ceea ce este frumos și bine; e o himeră să credem despre noi că am
20 avea un avans de o milă și că întreaga omenire ar urma drumul nostru. În plus: un învățat care nu este luat în seamă poate conta azi cu certitudine că descoperirea lui este făcută și de alții și că, în cel mai bun caz, i se atribuie odată, mai târziu, de către un istoric faptul că și el ar fi știut cutare și cutare lucru, dar că n-ar fi fost în stare să câștige încrederea în teza sa. A nu fi
25 recunoscut este interpretat întotdeauna de posteritate ca lipsă de forță. – Pe scurt, nu trebuie să pledăm așa de ușor în favoarea însingurării orgolioase. Există, de altfel, cazuri excepționale; dar, de cele mai multe ori, greșelile, slăbiciunile și neroziile noastre sunt acelea care împiedică recunoașterea marilor noastre calități.

30 376

Despre prieteni. – Meditează numai în sinea ta odată cât de diferite sunt sentimentele, cât de împărțite părerile chiar printre cunoscuții cei mai apropiați; cum aceleași păreri chiar au o cu totul altă poziție sau intensitate în capetele prietenilor tăi decât într-al tău; cum prilejul de înțelegere greșită,
35 de divergență ostilă se ivește însutit. După toate acestea îți vei spune: cât de nesigur este terenul pe care se sprijină toate alianțele și prieteniile noastre, cât de iminente sunt aversele reci sau furtunile violente, cât de însingurat

este orice om! Dacă cineva înțelege lucrul acesta și, pe deasupra, și faptul că toate părerile și natura și intensitatea lor sunt, la semenii săi, tot așa de necesare și de nejustificat precum actele lor, dacă dobândește ochi pentru această necesitate lăuntrică a părerilor, din împletirea de nedestrămat a
5 caracterului, a preocupării, a talentului, a mediului, – atunci el se debarasează, poate, de amărăciunea și causticitatea acelui sentiment cu care înțeleptul acela a exclamat: “Prieteni, nu există prieteni!” Își va mărturisi mai degrabă: da, există prieteni, dar eroarea, amăgirea în privința ta i-a condus la tine; iar tăcerea trebuie că au învățat-o ca să-ți rămână prieteni; căci aproape
10 întotdeauna asemenea relații umane se bazează pe faptul că vreo câteva lucruri nu se spun niciodată, ba chiar că nu ne atingem de ele niciodată; dar dacă aceste pietricele încep să se rostogolească, prietenia le urmează și se sparge. Există oare oameni care să nu fie răniți de moarte dacă ar afla ce știu despre ei, în fond, cei mai intimi prieteni ai lor? – Cunoscându-ne pe noi
15 înșine și considerându-ne chiar propria natură o sferă schimbătoare de păreri și dispoziții și învățând, prin urmare, să ne desconsiderăm puțin, noi restabilim echilibrul cu ceilalți. E adevărat, avem motive întemeiate să disprețuim pe oricine dintre cunoscuții noștri, fie ei cei mai buni; dar la fel de întemeiate să întoarcem acest sentiment împotriva noastră înșine. – Și astfel noi vrem să
20 îndurăm laolaltă, fiindcă îndurăm fiecare în parte; și poate că pentru orice om vine odată și ceasul mai fericit în care să spună:

> “Prieteni, nu există prieteni!” așa strigắ înțeleptul murind;
> “Dușmani, nu există dușmani!” – strig eu, nebunul trăind.

Capitolul al șaptelea
Femeia și copilul

377

Femeia perfectă. – Femeia perfectă este un tip uman superior bărbatului perfect: și chiar ceva mult mai rar. – Zoologia oferă un mijloc de a face plauzibilă această propoziție.

378

Prietenie și căsătorie. – Cel mai bun prieten își va găsi, probabil, cea mai bună soție, fiindcă o bună căsătorie se sprijină pe talentul prieteniei.

379

Supraviețuirea părinților. – Disonanțele nerezolvate în raportul dintre caracterul și mentalitatea părinților reverberează în ființa copilului și constituie începutul calvarului său lăuntric.

380

După chipul și asemănarea mamei. – Fiecare poartă în sine o imagine a femeii după chipul și asemănarea mamei: aceasta îl determină să venereze ori să disprețuiască îndeobște femeile sau să fie în general indiferent față de ele.

381

A corecta natura. – Dacă n-ai un tată bun, trebuie să-ți faci rost de unul.

382

Tați și fii. – Tații au mult de făcut pentru a repara faptul că au fii.

383

Eroarea femeilor distinse. – Femeile distinse gândesc că un lucru despre care nu-i cu putință să vorbești în societate nici nu există.

384

O boală bărbătească. – La boala bărbătească a autodisprețului ajută cel mai sigur să fii iubit de o femeie inteligentă.

385

5 Un soi de gelozie. – Mamele sunt ușor geloase pe prietenii fiilor lor când aceștia au succese deosebite. De obicei, o mamă se iubește în fiul ei mai mult *pe sine* decât pe propriul fiu.

386

Rațională lipsă de rațiune. – La maturitatea vieții și a minții, 10 pe om îl cuprinde sentimentul că tatăl său n-a fost îndreptățit să-l zămislească.

387

Bunătate maternă. – Multe mame au nevoie de copii fericiți, stimați, multe de copii nefericiți: altminteri, bunătatea lor de mamă nu se poate manifesta.

15 388

Suspine diferite. – Unii bărbați au suspinat la răpirea femeilor lor, cei mai mulți însă la faptul că nimeni n-a avut de gând să li le răpească.

389

Căsătorii din dragoste. – Mariajele încheiate din iubire 20 (așa-numitele căsătorii din dragoste) au ca tată eroarea și ca mamă nevoia (necesitatea).

390

Prietenie femeiască. – Femeile pot foarte bine lega prietenie cu un bărbat; dar pentru a o menține – trebuie să concure, poate, puțină 25 antipatie fizică.

391

Plictiseală. – Mulți oameni, în special femei, nu simt plictiseala, fiindcă n-au învățat niciodată să lucreze ordonat.

392

30 Un element al iubirii. – În orice fel de iubire femeiască transpare și ceva din iubirea maternă.

393

Unitatea de loc și drama. – Dacă soții n-ar trăi împreună, căsătoriile reușite ar fi mai frecvente.

394

5 Urmările obișnuite ale căsătoriei. – Orice relație care nu înalță trage în jos, și invers; de aceea, bărbații coboară puțin, de regulă, atunci când se însoară, în timp ce femeile se înalță puțin. Bărbații prea spirituali au nevoie de căsătorie tot așa de mult pe cât aceasta le repugnă ca o doctorie scârboasă.

10 395

A învăța să poruncești. – Pe copiii din familii modeste trebuie să-i educăm să poruncească în aceeași măsură în care pe alți copii îi învățăm să asculte.

396

15 Să vrei să te îndrăgostești. – Logodnicii pe care i-a împreunat conveniența se străduiesc adeseori să se îndrăgostească, pentru a trece peste reproșul utilității reci și calculate. Tot așa, cei ce se întorc spre creștinism în propriul lor avantaj se străduiesc să devină cu adevărat evlavioși; căci lucrul acesta le facilitează mimica 20 religioasă.

397

Nu există stagnare în iubire. – Un muzician care iubește tempoul lent va interpreta aceleași piese muzicale din ce în ce mai lent. Astfel, nici într-o iubire nu există stagnare.

25 398

Pudicitate. – O dată cu frumusețea femeilor, crește, în general, pudicitatea lor.

399

Căsătorie durabilă. – O căsătorie în care fiecare dintre soți 30 vrea să-și atingă prin celălalt un scop individual se susține bine, de pildă, când femeia vrea să devină celebră prin bărbat, bărbatul să devină popular prin femeie.

400

Natură proteică. – Femeile devin, din dragoste, exact așa cum trăiesc în reprezentarea bărbaților de care sunt iubite.

401

A iubi și a poseda. – De cele mai multe ori, femeile iubesc un bărbat important în așa fel, încât nu vor să-l aibă decât ele. Le-ar plăcea să-l pună sub obroc, dacă vanitatea lor nu le-ar sfătui să n-o facă: aceasta vrea ca el să apară și în fața altora important.

402

Proba unei căsătorii reușite. – Reușita unei căsătorii se probează prin faptul că ea suportă odată o "excepție".

403

Mijlocul de a-l îndupleca pe oricine la orice. – Putem să-l istovim și să-l slăbim pe orice om prin neliniști, temeri, copleșire cu lucru și gânduri în așa fel, încât să nu se mai opună unei chestiuni care dă impresia lucrului complicat, ci să-i cedeze, – ceea ce știu diplomații și femeile.

404

Onorabilitate și onestitate. – Fetele acelea care vor să-și datoreze căpătuiala pe toată viața exclusiv farmecului lor tineresc și a căror șiretenie le-o mai ațâță și mamele viclene doresc exact același lucru ca hetairele, numai că ele sunt mai inteligente și mai necinstite decât acestea.

405

Măști. – Există femei care, oriunde le-ai scotoci, n-au interioritate, ci sunt niște pure măști. Trebuie deplâns bărbatul care are de-a face cu asemenea ființe aproape fantomatice și fatal nesatisfăcătoare, dar tocmai ele sunt în stare să stârnească la maximum dorința bărbatului: el caută după sufletul lor – și continuă să caute.

406

Căsătoria, o lungă tăifăsuire. – La consimțirea unei căsătorii trebuie să-ți pui întrebarea: crezi că te vei întreține bine cu această femeie până la adânci bătrâneți? Orice altceva este tranzitoriu

într-o căsătorie, dar cea mai mare parte din timpul legăturilor conjugale este afectată tăifăsuirii.

407

Vise de fată. – Fetele neexperimentate se amăgesc cu ideea că ar sta în puterea lor să-l facă fericit pe un bărbat; mai târziu învață că lucrul acesta este egal cu: a desconsidera un bărbat, dacă admiți că el ar avea nevoie doar de o fată ca să-l facă fericit. – Vanitatea femeilor pretinde ca un bărbat să fie mai mult decât un soț fericit.

408

Dispariția lui Faust și a lui Gretchen. – După foarte inteligenta remarcă a unui învățat, oamenii cultivați ai Germaniei actuale seamănă cu un amestec de Mefistofel și Wagner, dar în nici un caz cu Faust: pe care bunicii (în tinerețea lor cel puțin) îl simțeau frământându-se în ei. Așadar, Gretchen nu li se potrivește – spre a continua propoziția respectivă – din două motive. Și, cum nu mai este dorită, pesemne că ea dispare.

409

Fetele în postură de liceene. – Pentru Dumnezeu, nu care cumva instrucțiunea noastră liceală să treacă și asupra fetelor! Ea, care face adesea din niște băieți ingenioși, dornici de a cunoaște, înflăcărați – cópii ale profesorilor lor!

410

Fără concurente. – Femeile bagă ușor de seamă la un bărbat dacă sufletul său este deja luat în stăpânire; ele vor să fie iubite fără concurente și îi iau în nume de rău țelurile ambiției sale, funcțiile lui politice, științele și artele sale, presupunând că este pasionat de asemenea lucruri. Afară numai dacă ar străluci prin acestea, – atunci ele speră, în cazul unei legături amoroase cu el, într-o creștere concomitentă a strălucirii lor; așa stând lucrurile, îl favorizează pe adorator.

411

Intelectul feminin. – Intelectul femeilor se manifestă ca desăvârșită stăpânire, prezență de spirit, folosire a tuturor avantajelor. Ele îl transmit ca trăsătură fundamentală copiilor lor, iar tatăl adaugă fondul mai întunecat al voinței. Influența lui determină oarecum ritmul și armonia

cu care trebuie cântată noua viață; dar melodia acesteia provine de la mamă. – O spun pentru cei ce știu seama lucrurilor: femeile dispun de intelect, bărbații de suflet și pasiune. Aceasta nu contrazice faptul că bărbații merg realmente atât de departe cu intelectul lor: ei dispun de impulsuri mai adânci, mai puternice; acestea le duc atât de departe intelectul, care în sine este ceva pasiv. Femeile se miră adesea în taină de marea venerație pe care bărbații o arată intelectului lor. Dacă, alegându-și tovarășul de viață, bărbații caută în primul rând o ființă profundă, cu suflet, femeile însă una inteligentă, cu prezență de spirit și strălucitoare, se vede clar, în fond, cum bărbatul caută bărbatul idealizat, iar femeia caută femeia idealizată, deci nu întregirea, ci perfecționarea propriilor calități.

412

O judecată a lui Hesiod confirmată. – Un semn al inteligenței femeilor este acela că ele au înțeles aproape pretutindeni să se lase întreținute, ca trântorii într-o coșniță. Să cumpănim totuși ce vrea să însemne asta la origine și de ce bărbații nu se lasă întreținuți de femei. Desigur, fiindcă vanitatea și ambiția masculină este mai mare decât inteligența feminină; căci femeile au înțeles să-și asigure totuși prin supunere avantajul predominant, chiar supremația. Însăși îngrijirea copiilor a putut fi folosită la origine de inteligența femeilor drept pretext ca să se sustragă de la lucru cât mai mult cu putință. Ele știu și azi, când sunt realmente active, de pildă ca gospodine, să facă din aceasta un caz fascinant: așa încât meritul activității lor să fie, de obicei, supraestimat înzecit de bărbați.

413

Miopii se îndrăgostesc. – Câteodată sunt de-ajuns niște ochelari mai tari pentru a-l lecui pe îndrăgostit; iar cel ce ar avea putere de imaginație spre a-și reprezenta un chip, o figură cu douăzeci de ani mai bătrână ar trece, poate, foarte netulburat prin viață.

414

Femei stăpânite de ură. – În stare de ură, femeile sunt mai periculoase ca bărbații; întâi de toate fiindcă, o dată suscitată ostilitatea lor, ele nu sunt împiedicate de nici o considerație pentru echitate, ci lasă ura să le crească netulburată până la ultimele consecințe, apoi fiindcă sunt obișnuite să găsească locurile vulnerabile (pe care orice om, orice partid le are) și să înțepe acolo: lucru căruia mintea lor ascuțită ca un

pumnal îi face excelente servicii (în timp ce bărbații, la vederea rănilor, se arată rezervați, adesea generoși și concilianți).

415

I u b i r e . – Idolatria pe care o practică femeile față de iubire este,
5 în fond și la origine, o născocire a inteligenței, în măsura în care ele, prin toată acea idealizare a iubirii, își sporesc puterea și se prezintă în ochii bărbaților din ce în ce mai vrednice de a fi dorite. Dar, prin deprinderea de sute de ani cu această prețuire exagerată a iubirii, s-a întâmplat că au căzut în propria lor plasă și au uitat respectiva origine. Acum sunt ele
10 însele cele amăgite mai mult decât bărbații și, de aceea, și suferă mai mult din pricina dezamăgirii care se ivește aproape obligatoriu în viața oricărei femei – în caz că au, în general, destulă fantezie și minte ca să poată fi amăgite și dezamăgite.

416

15 D e s p r e e m a n c i p a r e a f e m e i l o r . – Pot fi oare femeile drepte, în general, când sunt atât de obișnuite să iubească, să reacționeze imediat pro sau contra? De aceea și sunt câștigate mai rar pentru cauze și mai mult pentru persoane: dar dacă se aprind pentru cauze, devin îndată partizanele lor și strică astfel efectul pur și nevinovat al acestora. Așa ia
20 naștere un pericol nu fără importanță, atunci când li se încredințează politica și părți disparate ale științei (bunăoară, istoria). Căci ce ar fi mai neobișnuit decât o femeie care ar ști cu adevărat ce este știința? Cele mai bune nutresc în suflet chiar o tainică desconsiderare față de ea, de parcă ele i-ar fi prin ceva superioare. Poate că toate acestea se pot
25 schimba, deocamdată însă așa stau lucrurile.

417

I n s p i r a ț i a î n j u d e c a t a f e m e i l o r . – Acele neașteptate verdicte pro și contra pe care obișnuiesc să le dea femeile, fulgerătoarele clarificări ale relațiilor personale prin simpatiile și antipatiile lor declanșate
30 brusc, pe scurt, dovezile injustiției feminine, au fost învăluite de bărbații îndrăgostiți într-o aură de parcă toate femeile ar avea inspirații de înțelepciune, chiar și fără căldarea delfică și cununa de lauri: iar sentințele lor sunt interpretate și potrivite încă multă vreme după aceea ca oracole sibilinice. Dar dacă ne gândim că se poate folosi ceva în favoarea fiecărei
35 persoane, a fiecărei cauze, dar la fel de bine și ceva împotriva lor, că lucrurile nu sunt toate numai cu două fețe, ci și cu trei și cu patru, atunci

este aproape dificil să dai total greș cu asemenea verdicte neașteptate; ba chiar s-ar putea spune: natura lucrurilor este în așa fel rânduită, încât femeile au întotdeauna dreptate.

418

A se face iubit. – Întrucât dintre două persoane îndrăgostite una este, de obicei, persoana care iubește, iar cealaltă cea iubită, s-a născut credința că în orice intrigă amoroasă ar exista o cantitate constantă de iubire: cu cât mai mult ar acapara una dintre ele, cu atât mai puțin ar rămâne pentru cealaltă persoană. În mod excepțional, se întâmplă că vanitatea o convinge pe fiecare dintre cele două persoane că ea este cea care ar trebui să fie iubită; așa încât amândouă vor să se facă iubite: de unde rezultă, mai cu seamă în căsătorie, fel de fel de scene, și amuzante, și absurde.

419

Contradicțiile din capetele feminine. – Întrucât femeile sunt cu mult mai mult personale decât obiective, în sfera lor de idei trăiesc în pace tendințe care, în mod logic, se află în contradicție unele cu altele: ele obișnuiesc chiar să se entuziasmeze, rând pe rând, de reprezentanții acestor tendințe și le acceptă în întregime sistemele; dar în așa fel, încât pretutindeni se produce acolo un punct mort în care o nouă personalitate dobândește mai târziu preponderența. Se poate întâmpla ca întreaga filozofie din capul unei femei în vârstă să constea exclusiv din asemenea puncte moarte.

420

Cine suferă mai mult? – După o neînțelegere și o zâzanie personală între o femeie și un bărbat, o parte suferă cel mai mult la ideea că i-a făcut rău celeilalte; în timp ce altă parte suferă cel mai mult la ideea că nu i-a făcut destul rău celeilalte, fapt pentru care se străduiește ca, prin lacrimi, prin suspine și un aer dezorientat, s-o amărască în continuare.

421

Prilej de mărinimie feminină. – Făcând odată abstracție în gândul nostru de pretențiile moralei, am putea lesne reflecta dacă natura și rațiunea nu-l hărăzește pe bărbat la mai multe căsătorii succesive, așa încât, bunăoară, să se căsătorească mai întâi la vârsta de douăzeci și doi de ani cu o fată mai mare decât el, care să-i fie superioară spiritual și

moral și să-i poată deveni călăuză printre primejdiile anilor douăzeci (ambiție, ură, dispreț de sine, pasiuni de tot felul). Iubirea acesteia ar trece mai târziu cu totul întru cele materne, iar ea nu numai că ar îngădui, ci ar încuraja chiar în modul cel mai salutar ca bărbatul să contracteze o căsătorie în anii treizeci cu o fată foarte tânără, a cărei educație s-o ia el însuși în mână. – Căsătoria este, pentru anii douăzeci, o instituție necesară, pentru anii treizeci, una folositoare, dar nu necesară: pentru viața ulterioară, ea este adeseori dăunătoare și grăbește regresiunea spirituală a bărbatului.

422

Tragedia copilăriei. – Nu arareori se-ntâmplă, poate, ca oameni nobili și ambițioși să fie nevoiți a-și duce în copilărie cea mai dură luptă: bunăoară, prin faptul că trebuie să-și impună mentalitatea în fața unui tată care gândește comun, robit aparenței și falsității, sau să trăiască permanent, ca Lord Byron, în război cu o mamă infantilă și colerică. Dacă ai trecut prin așa ceva, nu-ți vei reveni toată viața din durerea de a ști cine ți-a fost, de fapt, cel mai mare și mai periculos dușman.

423

Prostie de părinte. – Cele mai grosolane erori în judecarea unui om sunt făcute de părinții acestuia: aceasta e o realitate, dar cum s-o explicăm? Au oare părinții prea multă experiență în privința copilului și nu mai știu s-o închege într-o unitate? Se observă că cei ce călătoresc la popoare străine nu sesizează corect trăsăturile comune și distinctive ale unui popor decât în primul moment al șederii lor; cu cât cunosc mai bine poporul acela, cu atât mai mult se dezobișnuiesc să vadă ceea ce este tipic și distinctiv la el. De îndată ce privesc de aproape, ochii lor încetează de a vedea în perspectivă. Oare de aceea să judece părinții greșit în privința copilului, fiindcă n-au stat niciodată destul de departe de el? – O cu totul altă explicație ar fi următoarea: oamenii nu mai obișnuiesc să mediteze la cele din imediata lor apropiere, ci doar să le accepte. Poate că obișnuitul automatism al părinților este motivul pentru care, o dată nevoiți să-și dea părerea asupra copiilor lor, ei judecă așa de strâmb.

424

Din viitorul căsătoriei. – Acele femei nobile și liberale care iau asupră-le educația și înălțarea sexului feminin nu trebuie să ignore un punct de vedere: căsătoria gândită în accepțiunea ei superioară, ca prietenie sufletească a doi oameni de sex diferit, deci așa cum este

așteptată de la viitor, încheiată în scopul procreării și educării unei generații noi, – o asemenea căsătorie, care nu face uz de senzual decât oarecum ca de un mijloc rar, incidental pentru un scop mai mare, are nevoie, probabil, după cum trebuie să avem grijă, de un ajutor natural, de
5 concubinaj; căci, dacă, din motive de sănătate a bărbatului, soția urmează a sluji și la satisfacerea exclusivă a nevoii sexuale, atunci, la alegerea unei soții va fi deja decisiv un punct de vedere fals, opus scopurilor arătate: asigurarea descendenței devine accidentală, fericita educație extrem de improbabilă. O bună soție, care trebuie să fie prietenă, asistentă,
10 născătoare, mamă, cap de familie, administratoare, ba chiar are să-și vadă, poate, aparte de bărbat, de propria ei afacere și slujbă, nu poate fi totodată concubină: ar însemna să i se ceară, în general, prea mult. Prin urmare, s-ar putea ca în viitor să apară contrariul a ceea ce s-a întâmplat la Atena pe vremea lui Pericle: bărbații, care aveau pe atunci în soțiile lor
15 nu mult mai mult decât concubine, s-au întors, pe lângă acestea, la Aspasii, fiindcă tânjeau după farmecele unei distracții care să le elibereze mintea și inima, așa cum numai grația și flexibilitatea spirituală a femeilor sunt în stare s-o creeze. Toate instituțiile omenești, precum căsătoria, îngăduie numai un grad moderat de idealizare practică, în caz contrar devin imediat
20 necesare niște remedieri grosolane.

425

Perioada Sturm und Drang-ului la femei. – În trei sau patru țări civilizate din Europa, datorită câtorva secole de educație, poți face din femei tot ce dorești, chiar bărbați, firește nu în sens sexual,
25 ci în oricare alt sens. Sub o asemenea influență, ele își vor fi însușit nu peste multă vreme toate virtuțile și forțele bărbătești, dar, fără îndoială, o dată cu aceasta, vor fi nevoite să înghită și hapul slăbiciunilor și viciilor bărbaților: atât de mult, cum am spus, poți obține cu de-a sila. Cum însă vom suporta noi starea de tranziție astfel rezultată, care poate dura even-
30 tual chiar câteva secole, în timpul cărora prostiile și injustițiile muierești, străvechiul lor dar, continuă să-și mențină supremația asupra a tot ce este câștig și bună deprindere până acum? Acesta va fi timpul în care furia constituie afectul bărbătesc propriu-zis, furia că toate artele și științele sunt inundate și înnămolite de un diletantism nemaipomenit, că filozofia
35 este condamnată la moarte de o pălăvrăgeală amețitoare, că politica este mai fantastică și mai părtinitoare ca nicicând, iar societatea în plină descompunere, fiindcă păstrătoarele vechii morale s-au făcut singure de râs și tind să rămână în orice privință în afara moralei. Dacă femeile și-au

avut îndeosebi *în* morală puterea cea mai mare, de ce altceva trebuie să se agațe pentru a redobândi o supraputere similară, după ce au abandonat morala?

426

5 *Spiritul liber și căsătoria.* – Dacă spiritele libere vor viețui cu femei? În general, eu cred că, asemeni păsărilor profetice* din antichitate, aceste spirite, fiind cei ce gândesc, ce rostesc adevărul** în prezent, trebuie să prefere a *zbura singure*.

427

10 *Fericirea căsătoriei.* – Tot ceea ce este obișnuit țese în jurul nostru o plasă de păianjen care devine din ce în ce mai rezistentă; și în curând băgăm de seamă că firele au devenit funii și că noi înșine stăm în mijloc ca un paing ce s-a prins aici și trebuie să trăiască din propriul său sânge. De aceea urăște spiritul liber toate obișnuințele și 15 regulile, tot ce este de durată și definitiv, de aceea sfâșie el mereu și mereu, cu durere, plasa din juru-i: deși, ca urmare a acestui fapt, va suferi din pricina numeroaselor răni mari și mici – căci firele acelea trebuie să le smulgă *din sine*, din trupul său, din sufletul său. El trebuie să învețe a iubi acolo unde a urât până acum, și invers. Ba chiar nimic nu-l poate 20 împiedica să semene colți de balaur în același ogor pe care a făcut să se reverse înainte coarnele abundenței bunătății lui. – De aici se poate trage concluzia dacă el este făcut sau nu pentru fericirea căsătoriei.

428

Prea aproape. – Dacă trăim prea aproape alături de un om e 25 ca și când am apuca mereu și mereu cu degetele goale o reușită gravură în aramă: într-o zi ne trezim în mâini cu o mizerabilă hârtie mâzgălită și cu nimic altceva. Chiar și sufletul unui om sfârșește prin a se uza în urma unei repetate atingeri; cel puțin așa ne *apare* în cele din urmă, – nu-i mai vedem niciodată desenul și frumusețea inițială. – Pierdem întotdeauna 30 datorită relațiilor prea intime cu femeile și cu prietenii; iar câteodată pierdem astfel perla vieții noastre.

429

Leagănul de aur. – Spiritul liber va răsufla întotdeauna ușurat când, în sfârșit, s-a hotărât să se scuture de acea dădăceală și ocrotire 35 cu care îl copleșesc femeile. Oare cu ce-i dăunează un curent de aer mai

---

*wahrsagenden *("care spun adevărul", n. t.)*

**die Wahrdenkenden, Wahrheit-Redenden

tare de care-l ferești cu atâta temere, ce înseamnă o pagubă, o pierdere, o nenorocire adevărată, o îmbolnăvire, o îndatorare, o înșelăciune mai mult sau mai puțin în viața sa, în comparație cu lipsa de libertate a leagănului de aur, a evantaiului cozii de păun și a sentimentului apăsător de a mai fi obligat și la recunoștință fiindcă este îngrijit și cocoloșit ca un sugar? De aceea se poate transforma atât de ușor în venin laptele pe care-l oferă mentalitatea maternă a femeilor care-l înconjoară.

430

De bunăvoie animal de jertfă. – Femeile de seamă nu le ușurează bărbaților lor prin nimic viața, dacă aceștia sunt renumiți și mari, atât de mult ca prin faptul că devin cumva recipientul dizgrației generale și al disforiei celorlalți oameni. Contemporanii obișnuiesc să le treacă marilor oameni cu vederea multe gafe și prostii, chiar acte de grosolană injustiție, numai să găsească pe cineva pe care să-l poată brutaliza și înjunghia ca animal de jertfă propriu-zis, în vederea ușurării sufletului lor. Nu arareori o femeie găsește în sine ambiția să se ofere acestui sacrificiu, iar atunci, firește, bărbatul poate fi foarte mulțumit, – în cazul în care chiar este destul de egoist spre a îngădui în preajmă-i un asemenea paratrăsnet, parafurtună și paraploaie de bunăvoie.

431

Adversari agreabili. – Înclinația naturală a femeilor spre existența și relațiile liniștite, uniforme, fericit armonizate, onctuozitatea și potolirea efectelor lor pe marea vieții se împotrivește involuntar impulsului eroic lăuntric al spiritului liber. Fără s-o remarce, femeile acționează ca și când îi iei pietrele din cale mineralogului hoinar, ca piciorul lui să nu se lovească de ele, – în timp ce acesta se întinde tocmai *pentru* a le lovi.

432

Disonanța a două consonanțe. – Femeile vor să servească, și în asta își găsesc fericirea: iar spiritul liber nu vrea să fie servit, și în asta își găsește fericirea.

433

Xantipa. – Socrate a găsit o femeie așa cum îi trebuia, – evident însă că n-ar fi căutat-o, dacă ar fi cunoscut-o destul de bine: până într-acolo n-ar fi mers nici eroismul acestui spirit liber. În realitate, Xantipa l-a afundat tot mai mult în ciudata lui profesie, făcându-i casa necasă și căminul necămin: l-a învățat să trăiască pe ulițe și peste tot unde se putea

flecări și trândăvi și a făcut din el, în felul acesta, cel mai mare dialectician de stradă din Atena: care, în cele din urmă, a trebuit să se compare el însuși cu un tăun sâcâitor pus de un zeu pe grumazul frumosului cal Atena, pentru a nu-l lăsa să se odihnească.

5

434

Oarbe la depărtare. – Așa după cum mamele n-au, de fapt, simț și ochi decât pentru acele dureri ale copiilor lor care bat la ochi și cad sub simțuri, tot așa soțiile unor bărbați cu aspirații înalte nu sunt în stare să-și calce pe inimă și să-și vadă soții suferind, îndurând și chiar disprețuiți, 10 – în timp ce, poate, toate acestea nu sunt numai semnele unei corecte alegeri a subzistenței lor, ci și garanțiile că marile lor țeluri trebuie să fie atinse odată și odată. Femeile pun la cale, în taină și în permanență, intrigi împotriva sufletului superior al soților lor; ele vor să-i deposedeze prin fraudă de viitorul lor, în favoarea unui prezent fără dureri și confortabil.

15

435

Putere și libertate. – Cu cât femeile arată mai mare cinste bărbaților lor, cu atât mai mult cinstesc ele stăpânirile și ideile recunoscute de societate: de mii de ani sunt obișnuite să pășească plecate și cu mâinile împreunate la piept pe dinaintea a tot ce domină și să dezavueze orice 20 răzvrătire împotriva autorității publice. De aceea se prind ca o frână, fără măcar să intenționeze asta, mai degrabă din instinct, de roțile unei aspirații independente, tipice spiritului liber, și, eventual, își enervează la culme soții, mai cu seamă dacă aceștia mai caută a se convinge că ceea ce le împinge în definitiv pe femei la lucrul acesta este iubire. A dezaproba 25 mijloacele femeilor și a prețui cu mărinimie motivele acestor mijloace, – iată stilul bărbaților și, destul de des, disperarea lor.

436

Ceterum censeo*. – E ceva de râs ca o societate de coate-goale să decreteze abolirea dreptului de succesiune, și nu-i mai puțin 30 ridicol ca niște oameni fără copii să lucreze la legislația practică a unei țări: – ei n-au, desigur, destulă greutate în nava lor pentru a putea naviga în siguranță pe oceanul viitorului. Tot așa de nepotrivit pare însă ca acel ce și-a ales drept sarcină cea mai generală cunoaștere și evaluarea întregii existențe să se încarce cu răspunderi personale în privința unei familii, a 35 hrănirii, a siguranței, a ocrotirii soției și copiilor și să întindă în fața

*În lat. în text (v. nota de la p. 163, vol. 2) (n.t.).

telescopului său vălul acela opac prin care abia dacă pot răzbate câteva raze din îndepărtata lume a stelelor. Astfel ajung și eu la principiul că în chestiunile de supremă natură filozofică toți cei căsătoriți sunt dubioși.

437

5 La urmă. – Există mai multe specii de cucută și, de obicei, soarta găsește un prilej ca să ducă la buzele spiritului liber o cupă din această otravă, – spre a-l "pedepsi", cum va spune după aceea toată lumea. Ce vor face atunci femeile din jurul său? Vor țipa și s-or văicări și vor tulbura poate liniștea de la asfințitul gânditorului: cum au făcut-o în temnița din 10 Atena. "O Criton, poruncește cuiva să ducă de-aici aceste femei!" a spus Socrate la sfârșit. –

Capitolul al optulea
O privire asupra statului

438

A cere cuvântul. – Caracterul demagogic și intenția de a influența masele sunt comune în prezent tuturor partidelor politice: ele sunt toate silite, din pricina numitei intenții, să-și transforme principiile în mari prostii-frescă* și să le picteze ca atare pe perete. Aici nu se mai poate face nimic, chiar este de prisos să ridici un singur deget măcar împotrivă; căci în acest domeniu este valabil ce zice Voltaire: quand la populace se mêle de raisonner, tout est perdu**. De când s-a întâmplat acest lucru, trebuie să te adaptezi noilor condiții cum te adaptezi atunci când un cutremur modifică vechile granițe și contururi ale conformației terenului și schimbă valoarea proprietății. În plus: dacă în orice politică este vorba de a le face cât mai multor oameni viața suportabilă, acești cât mai mulți pot, oricum, să și stabilească ce înțeleg printr-o viață suportabilă; dacă ei își cred intelectul capabil să găsească și mijloacele potrivite acestui scop, la ce ar ajuta să ne îndoim de asta? Ei *vor* să-și fie propriii făurari ai fericirii și nefericirii; și, dacă sentimentul acesta de autodeterminare, mândria pentru cele cinci-șase idei pe care le adăpostește și le afișează capul lor le face într-adevăr viața atât de fericită, încât suportă bucuros urmările fatale ale mărginirii lor: atunci e puțin de obiectat, cu condiția ca mărginirea să nu meargă până la a pretinde că, în acest sens, *totul* trebuie să devină politică și că *toți* trebuie să trăiască și să acționeze după un asemenea criteriu. Cu alte cuvinte, la început, trebuie să li se permită unora, mai mult ca oricând, să se abțină de la politică și să se dea puțin la o parte: la aceasta îi împinge și pe ei plăcerea autodeterminării, și chiar puțină mândrie se asociază cu lucrul acesta, mândria de a tăcea când vorbesc prea mulți sau, în general, mulți. Trebuie să li se treacă apoi cu vederea acestor puțini că nu dau așa mare importanță fericirii celor mulți, înțelegând prin aceștia popoare sau straturi sociale,

---

**În it. în text, transcris* Alfresco *(de fapt: affresco) (n.t.).*

***În fr. în text:"când plebea se apucă de gândit, totul este pierdut" (n.t.).*

și că se fac vinovați pe ici-colo de câte o strâmbătură ironică; deoarece seriozitatea lor stă altundeva, fericirea lor este o altă noțiune, scopul lor nu poate fi cuprins în acea mână stângace care nu are decât cinci degete. În sfârșit – ceea ce le este, desigur, cel mai greu de recunoscut, dar
5 trebuie, de asemenea, recunoscut – vine din când în când o clipă în care ei ies din însingurările lor taciturne și-și încearcă din nou puterea plămânilor: adică se strigă atunci unii pe alții ca rătăciți într-o pădure, spre a-și da de veste și a se încuraja unii pe alții; cu care prilej se aud, firește, multe lucruri ce sună rău în urechile pentru care nu sunt destinate.
10 – Ei bine, curând după aceea se face iarăși liniște în pădure, atâta liniște, încât percepi din nou cu limpezime țârâitul, zumzăitul și fâlfâitul nenumăratelor insecte care trăiesc în ea, deasupra și dedesubtul ei. –

439

Civilizație și castă. – O civilizație superioară poate lua
15 naștere numai acolo unde există două caste distincte ale societății: cea a celor ce muncesc și cea a celor inactivi, capabili de adevărată inactivitate; sau, cu o expresie mai tare: casta muncii silnice și casta muncii libere. Punctul de vedere al distribuirii fericirii nu este esențial când e vorba de producerea unei civilizații superioare; în orice caz însă, casta celor inactivi
20 este casta mai capabilă de suferință, mai suferindă, plăcerea ei de a exista este mai redusă, misiunea ei – mai mare. Dacă ar avea loc acum un schimb între cele două caste, așa încât familiile și indivizii mai limitați, mai săraci cu duhul să fie coborâți din casta de sus în cea de jos și, la rândul lor, oamenii mai liberi din aceasta din urmă să obțină intrarea în
25 cea superioară: atunci s-ar ajunge la o situație dincolo de care n-ai vedea decât marea largă a dorințelor nedefinite. – Așa ne vorbește glasul stins al vremii de demult; dar unde mai sunt urechi să-l audă?

440

De viță. – Lucrurile datorită cărora bărbații și femeile de viță au
30 un avantaj față de alții și le dau dreptul neîndoielnic la o apreciere superioară sunt două arte din ce în ce mai potențate prin ereditate: arta de a ști să poruncești și arta supunerii mândre. – Acum ia naștere, peste tot unde poruncirea este la ordinea zilei (ca în marea lume a comerțului și a industriei), ceva asemănător cu acele neamuri "de viță", dar lor le
35 lipsește ținuta nobilă în supunere, care la cele dintâi este o moștenire a unor stări feudale și care nu mai vrea să crească în climatul civilizației noastre.

441

Subordonare. – Subordonarea, atât de mult prețuită în statul militar și funcționăresc, va ajunge în curând la fel de incredibilă pentru noi precum tactica solidară a iezuiților a ajuns deja; când subordonarea aceasta nu va mai fi posibilă, nu se va mai putea obține o mulțime din cele mai uimitoare efecte, iar lumea va fi mai săracă. Ea trebuie să dispară fiindcă dispare fundamentul ei: credința în autoritatea absolută, în adevărul definitiv; nici în statele militare nu-i suficientă constrângerea fizică spre a o produce, ci adorarea ereditară a ceea ce este princiar ca a unui lucru supraomenesc. – În cadrul unor relații *mai libere* nu te subordonezi decât în condiții impuse de un contract reciproc, deci fără a vătăma în vreun fel interesul personal.

442

Armate populare. – Marele dezavantaj al armatelor populare atât de slăvite azi constă în prăpădirea oamenilor celei mai înalte civilizații; ei nu există, în general, decât prin favoarea tuturor circumstanțelor, – cu câtă economie și teamă ar trebui să ne purtăm cu ei, dat fiind că e nevoie de mari intervale de timp spre a crea condițiile cauzale pentru producerea unor creiere atât de fin organizate! Dar, așa cum grecii turbau în sânge grecesc, tot așa fierb azi europenii în sânge european: și, într-adevăr, întotdeauna sunt sacrificate, relativ cel mai mult, persoanele extrem de instruite, cele care garantează o descendență bună și din belșug; mai ales asemenea oameni stau în fruntea luptei, comandând, și, în plus, din pricina ambiției lor superioare, se expun cel mai mult riscurilor. – Patriotismul aspru al romanilor este azi, când se pun sarcini cu totul diferite și mai înalte decât patria* și honor*, fie ceva de rea-credință, fie un semn de retardare.

443

Speranța ca prezumțiozitate. – Ordinea noastră socială se va topi încet, așa cum au făcut-o toate orânduirile anterioare, de îndată ce sorii unor noi opinii au strălucit cu o nouă dogoare peste oameni. Putem *dori* această topire numai sperând: și avem dreptul să sperăm rezonabil numai dacă ne credem capabili, pe noi și pe semenii noștri, de mai multă forță a inimii și a minții decât le-o atribuim reprezentanților stării existente. Așadar, această speranță va fi, de regulă, o *prezumțiozitate*, o *supraestimare*.

**În lat. în text (n.t.).*

444

Război. – În defavoarea războiului putem spune: pe învingător îl prostește, pe învins îl înrăiește. În favoarea războiului: barbarizează în amândoi efectele sus-numite și, prin aceasta, le face mai naturale; pentru civilizație, el este somn sau iarnă, omul iese din el mai puternic pentru bine și rău.

445

În serviciul principelui. – Un om de stat, spre a putea acționa fără să țină seama absolut de nimic, va proceda cel mai bine ducându-și la bun sfârșit lucrarea nu pentru sine, ci pentru un principe. Ochiul spectatorului este orbit de strălucirea acestui altruism general, așa încât el nu vede acele josnicii și durități pe care le comportă lucrarea înaltului funcționar de stat.

446

O chestiune de putere, nu de drept. – Pentru oamenii care urmăresc în orice lucru folosul superior, nu există în socialism, în cazul în care acesta reprezintă *cu adevărat* revolta celor oprimați și asupriți milenii de-a rândul împotriva opresorilor lor, o problemă de *drept* (cu întrebarea caraghioasă, inconsistentă: "Până unde *trebuie* să cedăm revendicărilor sale?"), ci doar o problemă de *putere* ("până unde *putem* folosi revendicările sale?"); așadar, ca în cazul unei puteri naturale, bunăoară aburul, care sau este silit de om, ca zeu al mașinilor, să i se pună în slujbă, sau, în situația unor defecte ale mașinii, adică erori de calcul omenesc în construcția ei, o distruge, pe ea și pe om o dată cu ea. Ca să rezolvăm acea chestiune de putere, trebuie să știm cât de puternic este socialismul, sub ce rezervă mai poate fi folosit ca pârghie puternică în jocul politic al puterilor actuale; dacă situația o cere, ar trebui chiar să facem totul ca să-l fortificăm. Omenirea trebuie, în fața oricărei forțe mari – fie ea și cea mai periculoasă –, să se gândească să facă din aceasta un instrument al intențiilor ei. – Socialismul își câștigă un drept doar atunci când între cele două forțe, reprezentanții vechiului și ai noului, pare să se fi ajuns la război, însă abia când bizuirea inteligentă pe conservarea și pragmatismul cât mai mare cu putință face să ia naștere din partea ambelor partide cerința unui contract. Fără contract – nici un drept. Până acum nu există însă în domeniul menționat nici război, nici contracte, deci nici drepturi și "obligații".

447

Folosirea celei mai mici incorectitudini. – Puterea presei constă în faptul că fiecare individ care o servește nu se simte decât foarte puțin obligat și dependent. El își exprimă, de obicei, propria opinie, iar
5 uneori nici nu și-o exprimă, spre a-i fi de folos partidului său ori politicii țării sale ori, în sfârșit, lui însuși. Asemenea mici delicte de incorectitudine sau, poate, numai de incorectă discreție nu sunt greu de suportat de individ, dar consecințele sunt extraordinare, fiindcă aceste mici delicte sunt comise de mulți în același timp. Fiecare dintre aceștia își zice: "Pentru niște servicii
10 așa de mărunte o duc mai bine, pot să-mi câștig pâinea; lipsindu-mi astfel de mici atenții, mă fac nesuferit." Întrucât moralmente pare aproape indiferent dacă scrii sau nu un rând mai mult, în plus poate fi și nesemnat, cineva care are bani și influență poate face din orice opinie una publică. Cel ce știe în acest caz că cei mai mulți oameni sunt slabi în privința fleacurilor și
15 vrea să-și atingă propriile scopuri prin ei este oricând un om periculos.

448

Plângeri pe un ton prea ridicat. – Prin faptul că o stare critică (de pildă, deficiențele unei administrații, venalitatea și favoritismul în corporațiile politice ori savante) este prezentată foarte exagerat,
20 prezentarea își pierde, de fapt, efectul la oamenii cu judecată, dar acționează cu atât mai puternic asupra celor lipsiți de judecată (care ar rămâne indiferenți în cazul unei expuneri minuțioase și moderate). Cum însă aceștia formează majoritatea covârșitoare și adăpostesc în sine energii mai puternice și o violentă poftă de acțiune, exagerarea respectivă
25 devine prilej de anchete, sancționări, promisiuni, reorganizări. – În acest sens este folositor să se prezinte exagerat stările critice.

449

Presupușii făcători de vreme în politică. – Așa după cum poporul admite în taină, în cazul aceluia care se pricepe la vreme și
30 o vestește cu o zi înainte, că el determină vremea, tot așa chiar oamenii culți și savanții, făcând risipă de credință superstițioasă, le atribuie marilor oameni de stat toate schimbările și conjuncturile importante care au apărut în timpul guvernării lor, ca cea mai caracteristică operă a acestora, când este de domeniul evidenței că ei doar știau mai înainte decât alții câte
35 ceva din lucrurile respective și își făceau socoteala în conformitate cu aceasta: așadar, ei sunt considerați tot un fel de făcători de vreme – iar această credință nu este cel mai neînsemnat instrument al puterii lor.

450

Noua și vechea noțiune de guvern. – A distinge în așa fel între guvern și popor, de parcă aici ar trata și ar cădea de acord două sfere separate ale puterii, una mai puternică, superioară, cu una mai slabă, inferioară, este un soi de simțământ politic moștenit, care corespunde exact și astăzi constatării istorice cu privire la raporturile de forțe în *cele mai multe* state. Când, de exemplu, Bismarck caracterizează forma constituțională ca un compromis între guvern și popor, el vorbește conform unui principiu care-și are rațiunea în istorie (din același motiv, desigur, și adaosul de iraționalitate, fără de care nu poate exista nimic omenesc). Dimpotrivă, acum trebuie să învățăm – conform unui principiu care a izvorât strict din *minte* și trebuie *să facă* întâi istorie –, că guvernul nu-i altceva decât un organ al poporului, nu o grijulie și respectabilă "parte de sus" în raport cu o "parte de jos" obișnuită cu modestia. Înainte de a accepta această precizare a noțiunii de guvern, până acum anistorică și arbitrară, deși mai logică, am vrea să evaluăm totuși consecințele: căci raportul dintre popor și guvern este cel mai puternic raport exemplar, după al cărui model se formează fără de voie relația dascăl și elev, stăpân al casei și servitorime, tată și familie, comandant și soldat, maestru și discipol. Toate aceste raporturi se transformă azi puțin sub influența formei dominante, constituționale de guvernare: *devin* compromisuri. Dar cum trebuie să se inverseze și să se deplaseze, să-și schimbe numele și natura, când acea ultimă noțiune a pus pretutindeni stăpânire pe minți! – lucru însă pentru care se pare că ar mai fi nevoie de un secol. În treaba aceasta nimic nu *mai* este poate de dorit afară de prudență și evoluție lentă.

451

Dreptatea, momeala partidelor. – Fără îndoială, reprezentanții nobili (chiar dacă nu tocmai foarte înțelegători) ai clasei dominante pot să-și propună: "Noi vrem să tratăm oamenii de la egal la egal, să le acordăm aceleași drepturi"; până într-atât este cu putință un mod socialist de a gândi bazat pe *dreptate*, dar, așa cum am spus, numai în sânul clasei dominante, care, în acest caz, *face* dreptatea cu sacrificii și abnegări. Dimpotrivă, a *cere* egalitate în drepturi, cum o fac socialiștii din casta subjugată, nu este nicidecum urmarea dreptății, ci a nesațului. – Când fiarei sălbatice i se arată din apropiere și apoi i se trag de sub nas bucăți însângerate de carne, până ce sfârșește prin a urla: credeți că urletul acesta înseamnă dreptate?

452

P r o p r i e t a t e ș i d r e p t a t e. – Când socialiștii argumentează că împărțirea proprietății în cadrul omenirii actuale este consecința nenumăratelor nedreptăți și silnicii și resping in summa* obligația față de
5 ceva întemeiat atât de nedrept: ei nu văd decât un caz particular. Tot trecutul vechii civilizații este construit pe violență, sclavie, înșelăciune, eroare; noi însă nu ne putem aboli pe noi înșine, urmașii tuturor acestor stări de lucruri, ba chiar concrescențele acelui trecut întreg, și n-avem dreptul să pretindem smulgerea unei bucăți separate. O mentalitate
10 nedreaptă este sădită și în sufletele celor nonposedanți, ei nu sunt mai buni decât posedanții și n-au nici un privilegiu moral, căci înaintașii lor au fost cândva oameni avuți. Nu este nevoie de o împărțire nouă, silnică, ci de o transformare treptată a concepției că în toți trebuie să sporească dreptatea, iar instinctul violenței să slăbească.

15 453

C â r m a c i u l p a s i u n i l o r. – Omul de stat provoacă pasiuni publice ca să profite de pasiunea stârnită ca răspuns la acestea. Spre a lua un exemplu: un om de stat știe bine că biserica catolică nu va avea niciodată aceleași planuri cu Rusia, ba chiar mult mai bucuros s-ar alia cu
20 turcii decât cu ea; el știe, de asemenea, că Germania este expusă oricărui pericol printr-o alianță a Franței cu Rusia. Dacă el ar putea reuși acum să facă din Franța focarul și scutul bisericii catolice, atunci a înlăturat acest pericol pe multă vreme. El are, așadar, un interes să manifeste ură față de catolici și să-i transforme, prin ostilități de tot felul, pe partizanii autorității
25 papale într-o pătimașă putere politică, adversară politicii germane și obligată să se asocieze, firește, cu Franța, inamicul Germaniei: țelul său este catolicizarea Franței cu aceeași necesitate cu care Mirabeau vedea în decatolicizare salvarea patriei lui. – Un stat vrea deci întunecarea a milioane de minți ale altul stat, pentru a profita din această întunecare.
30 Este aceeași mentalitate care susține forma republicană de guvernământ în statul vecin – le désordre organisé**, cum spune Mérimée – din singurul motiv că speră ca aceasta să facă poporul mai slab, mai dezechilibrat și mai inapt pentru război.

**În lat. în text: "în totalitate" (n.t.).*

***În fr. în text: "dezordinea organizată" (n.t.).*

454

Cei periculoși dintre spiritele subversive. – Pe cei ce au în vedere o schimbare a societății îi împărțim în cei ce vor să realizeze ceva pentru ei înșiși și în cei ce vor să realizeze ceva pentru copiii și nepoții lor. Cei din urmă sunt mai periculoși; căci ei au credința și conștiința curată a altruismului. Celorlalți li se poate ușor astupa gura: societatea dată continuă să fie destul de bogată și inteligentă pentru asta. Pericolul începe de îndată ce scopurile devin nonpersonale; revoluționarii din interes nonpersonal îi pot considera pe toți apărătorii ordinii existente ca interesați personal și se simt, de aceea, superiori lor.

455

Valoarea politică a paternității. – Dacă omul n-are copii, nu-i pe deplin îndreptățit să participe la dezbaterea despre nevoile unui anumit stat. Trebuie să fi riscat tu însuți în treaba aceasta, împreună cu ceilalți, ce ai mai drag; numai asta te leagă strâns de stat; trebuie să privești cu atenție fericirea urmașilor tăi, deci, în primul rând, să ai urmași, pentru a arăta un interes corect, natural tuturor instituțiilor și transformării lor. Dezvoltarea moralei superioare depinde de faptul că omul are copii; aceasta îl face altruist, sau mai exact: el își extinde egoismul ca durată și-l face să urmărească în mod serios niște scopuri dincolo de durata vieții sale individuale.

456

Mândru de strămoșii tăi. – De un șir neîntrerupt de *înaintași buni* până la tată poți fi pe bună dreptate mândru, – nu însă de șirul pur și simplu; căci așa ceva are oricine. Originea unor buni înaintași decide adevărata noblețe ereditară; o singură întrerupere în lanțul acela, deci un străbun rău, anulează noblețea ereditară. Pe oricine vorbește de noblețea sa, trebuie să-l întrebi: n-ai cumva printre străbunii tăi vreun om violent, avid, desfrânat, răutăcios, crud? Dacă-ți poate răspunde cu bună știință și conștiință cu nu, solicită-i prietenia.

457

Sclavi și muncitori. – Faptul că punem mai mare preț pe satisfacerea vanității decât pe oricare alt element binefăcător (siguranță, adăpost, plăceri de tot felul) se manifestă într-un grad ridicol prin aceea că fiecare (făcând abstracție de motivele politice) dorește abolirea

sclaviei și detestă cumplit să-i aducă pe oameni în această stare: în timp ce oricine trebuie să-și spună că sclavii trăiesc în toate privințele mai sigur și mai fericit decât muncitorul modern, că munca de sclav este foarte puțin muncă în raport cu aceea a "muncitorului". Se protestează în
5 numele "demnității umane": aceasta însă este, spus mai simplu, vanitatea aceea scumpă care percepe inegalitatea, desconsiderarea publică drept cea mai aspră soartă. – Cinicul gândește altfel despre asta, fiindcă disprețuiește onoarea: – și așa se face că Diogene a fost câtva timp sclav și preceptor.

10 458

Spiritele călăuzitoare și instrumentele lor. – Îi vedem pe marii oameni de stat și, în general, pe toți aceia care trebuie să se servească de mulți oameni pentru ducerea la îndeplinire a planurilor lor, procedând când într-un fel, când într-altul: sau aleg cu mult rafinament
15 și grijă oamenii potriviți pentru planurile lor și le lasă apoi o mare libertate relativă, fiindcă știu că natura acestor aleși îi împinge exact acolo unde ei înșiși vor să-i ducă pe aceia; sau aleg prost, ba chiar iau ceea ce le vine la mână, dar formează din orice lut ceva bun pentru scopurile lor. Această ultimă specie este mai violentă, ea dorește și instrumente mai docile;
20 cunoașterea oamenilor este, de regulă, mult mai mică la ei, disprețul pentru oameni mai mare decât la spiritele menționate prima dată, dar mașina pe care ei o construiesc lucrează, în genere, mai bine decât mașina din atelierele celorlalți.

459

25 Dreptul arbitrar, o necesitate. – Juriștii se ceartă dacă, în sânul unui popor, trebuie să triumfe dreptul conceput cât mai minuțios ori cel cât mai ușor de înțeles. Primul, al cărui model suprem este cel roman, îi apare profanului inteligibil și, de aceea, nu ca expresie a simțului său juridic. Dreptul național, bunăoară cel germanic, era aspru, superstițios,
30 ilogic, în parte stupid, însă corespundea unor moravuri și sentimente naționale ereditare bine definite. – Acolo însă unde dreptul nu mai este, ca la noi, tradiție, el nu poate fi decât *impus*, decât constrângere; noi nu mai avem nici unul sentimentul juridic tradițional, de aceea trebuie să admitem un *drept arbitrar*, care este expresia necesității de a
35 *exista* un drept. Cel mai logic este atunci, oricum, cel mai acceptabil, fiindcă el este *cel mai imparțial*: presupunând chiar că, în fiecare caz, cea mai mică unitate de măsură în raportul infracțiune-pedeapsă este stabilită arbitrar.

460

Marele om al masei. – Rețeta pentru ceea ce masa numește un om mare este dată ușor. În orice condiții, fă-i rost de ceva care să-i fie pe plac sau bagă-i mai întâi în cap că lucrul cutare și cutare i-ar fi tare pe placul ei și apoi dă-i-l. Dar cu nici un preț imediat: ci să fie cucerit cu greu prin luptă sau să pară cucerit prin luptă. Masa trebuie să aibă impresia că este o forță cu voința puternică, invincibilă chiar; cel puțin trebuie să pară că este. Voința de nestrămutat o admiră toată lumea, fiindcă nimeni n-o posedă și toți își zic că, dacă ar avea-o, n-ar mai exista limite pentru ei și pentru egoismul lor. Dacă se vede acum că o asemenea voință puternică îi produce masei ceva foarte plăcut, în loc să dea ascultare dorințelor ei pofticioase, atunci o admiri de două ori și îți dorești ție însuți fericirea. În rest, omul mare ar avea toate însușirile masei: cu cât mai puțin se rușinează ea de el, cu atât mai mult este el popular. Deci: el ar fi violent, invidios, exploatator, intrigant, lingușitor, servil, îngâmfat; după împrejurări, de toate.

461

Principe și Dumnezeu. – Oamenii se află adeseori cu principii lor într-o relație asemănătoare cu cea dintre ei și Dumnezeu, după cum și principele era adeseori reprezentantul lui Dumnezeu sau, cel puțin, marele lui pontif. Această aproape neliniștitoare dispoziție pentru venerație și teamă și sfială a fost și a devenit mult mai slabă, dar din când în când izbucnește în flăcări și se agață în general de persoane puternice. Cultul geniului este un ecou al acestei venerări a principilor-dumnezei. Peste tot unde ne dăm silința să-i ridicăm pe unii indivizi la stadiul de supraom, ia naștere și tendința de a ne reprezenta pături înregi ale poporului mai necioplite și mai umile decât sunt ele în realitate.

462

Utopia mea. – Într-o orânduire socială mai bună, munca grea și nevoile vieții vor putea fi repartizate aceluia care suferă cel mai puțin din pricina lor, deci celui mai nesimțitor, și astfel, pas cu pas, tot mai sus, până la cel ce este cel mai sensibil la varietățile cele mai înalte și sublimate ale suferinței și suferă, de aceea, chiar și în cazul celei mai mari ușurări a existenței.

463

O iluzie în doctrina revoluției. – Există visători politici şi sociali care cheamă cu înflăcărare şi elocvență la o răsturnare a tuturor rânduielilor, în credința că, după aceea, se va ridica de îndată, oarecum de la sine, cel mai falnic templu al frumoasei omeniri. În visurile acestea primejdioase răsună încă superstiția lui Rousseau, care crede într-o bunătate miraculoasă, originară, dar cumva îngropată, a naturii umane şi impută acea îngropare în întregime instituțiilor de cultură ale societății, ale statului, ale educației. Din păcate, ştim din experiențe istorice că orice asemenea răsturnare duce la reînvierea celor mai sălbatice energii, adică a ororilor şi exceselor de mult înmormântate ale celei mai îndepărtate vremi: că deci o răsturnare poate fi uşor un izvor de energie într-o omenire vlăguită, dar în nici un caz un sistematizator, un arhitect, un artist, un şlefuitor al naturii omeneşti. Nu natura cumpătată a lui Voltaire, înclinată spre ordonare, purificare şi reclădire, ci prostiile şi semiadevărurile pătimaşe ale lui Rousseau au deşteptat spiritul optimist al revoluției, împotriva căruia strig eu: "Ecrasez l'infame!"* Prin el a fost alungat pe multă vreme spiritul Luminilor şi al dezvoltării progresive: să luăm seama – fiecare în sinea lui – dacă este posibil să-l chemăm iar înapoi!

464

Măsură. – Deplina siguranță în gândire şi cercetare, deci libertatea spirituală, devenită trăsătură de caracter, diminuează acțiunea: căci slăbeşte poftele, absoarbe mult din energia disponibilă, dând prioritate scopurilor spirituale, şi arată cvasiinutilitatea sau ceea ce este inutil şi periculos în toate schimbările bruşte.

465

Învierea spiritului. – Pe patul de suferință politică, un popor întinereşte de obicei şi-şi regăseşte spiritul pe care l-a pierdut încetul cu încetul în căutarea şi menținerea puterii. Civilizația datorează ceea ce are mai valoros epocilor slăbite din punct de vedere politic.

466

Concepții noi în casă veche. – După prăbuşirea concepțiilor nu urmează imediat prăbuşirea instituțiilor, mai degrabă noile concepții locuiesc multă vreme în casa pustiită şi ajunsă lugubră a predecesoarelor lor şi o conservă chiar, din nevoia de locuințe.

*În fr. în text (v. nota de la p. 196, vol. 2) (n.t.).

467

Învățământul. – În statele mari, învățământul va fi întotdeauna cel mult mediocru, din același motiv din care în marile bucătării se gătește, în cel mai bun caz, mediocru.

468

Corupție nevinovată. – În toate instituțiile în care nu suflă vântul tăios al criticii publice, crește, ca o ciupercă, o corupție nevinovată (ca, de pildă, în corporațiile și senatele savanților).

469

Savanți politicieni. – Savanților care devin politicieni li se distribuie, de obicei, rolul comic de a fi fatalmente cugetul curat al unei politici.

470

Lupul pitulat îndărătul oii. – Aproape fiecare politician are absolută nevoie câteodată, în anumite împrejurări, de un bărbat cinstit care să dea buzna, asemeni unui lup hămesit, într-un staul de oi: nu însă pentru a înfuleca apoi berbecele răpit, ci pentru a se pitula îndărătul spinării lui mițoase.

471

Vremuri fericite. – O epocă fericită nu-i deloc posibilă, fiindcă oamenii nu vor decât să și-o dorească, dar nu s-o aibă, și fiecare individ, când apucă zile bune, învață pur și simplu să ceară îngijorare și mizerie. Soarta oamenilor este rânduită în vederea *unor clipe fericite* – orice viață le are – , dar nu în vederea unor vremuri fericite. Cu toate acestea, ele vor persista în fantezia omului ca "partea cealaltă a munților", ca moștenire de la strămoși; deoarece noi am dedus ușor noțiunea de vârstă fericită, începând cu cele mai vechi timpuri, din starea aceea în care omul, după o strașnică încordare pricinuită de vânătoare și război, se lasă cuprins de tihnă, își întinde picioarele și aude fâlfâind în juru-i aripile somnului. Este o concluzie falsă dacă omul, potrivit acelei vechi deprinderi, își imaginează că ar putea avea parte, *după perioade întregi* de restriște și caznă, și de acea stare de fericire *într-o proporție și durată corespunzătoare.*

472

Religie și guvern. – Atâta vreme cât statul sau, mai clar, guvernul știe să-și atribuie calitatea de tutore în favoarea unei mulțimi de

vârstă minoră și analizează, de dragul ei, chestiunea dacă religia trebuie păstrată sau înlăturată: el se va decide, cu maximă probabilitate, întotdeauna pentru păstrarea religiei. Căci religia satisface fiecare suflet în parte în vremuri de privațiuni, de mizerii, de orori, de neîncredere, deci
5 atunci când guvernul se simte incapabil să facă ceva direct pentru alinarea chinurilor sufletești ale persoanei particulare: ba, chiar în cazul relelor generale, inevitabile și cu precădere ineluctabile (foamete, crize financiare, războaie), religia oferă mulțimii o ținută liniștită, încrezătoare, o stare de expectativă. Peste tot unde deficiențele indispensabile sau accidentale
10 ale guvernului statal ori consecințele periculoase ale intereselor dinastice sunt remarcate de omul cu judecată și-l fac refractar, cei fără de judecată vor crede că văd degetul lui Dumnezeu și se vor supune răbduriu dispozițiilor de *sus* (noțiune în care se contopesc, de regulă, forma divină și forma omenească de guvernare): în felul acesta este asigurată pacea
15 lăuntrică a cetățeanului și continuitatea dezvoltării. Puterea, care stă în unitatea de simțire a poporului, în identitatea de opinii și țeluri a tuturora, este protejată și pecetluită de religie, afară de acele rare cazuri în care clerul nu se poate pune de acord cu autoritatea statală asupra prețului și intră în luptă. De obicei, statul va ști să-și câștige preoții, fiindcă are nevoie
20 de maniera lor extrem de particulară și lipsită de ostentație de a face educația sufletelor și știe să prețuiască slujitorii care, în aparență și pe din afară, reprezintă un interes cu totul diferit. Fără complicitatea preoților, nici azi nu poate fi "legitimă" vreo putere: ceea ce Napoleon a înțeles. – Astfel, guvernul absolut și tutelar și conservarea grijulie a religiei merg în
25 mod necesar împreună. În această privință, e de presupus că persoanele și clasele diriguitoare sunt lămurite asupra folosului pe care li-l oferă religia și, prin urmare, se simt superioare ei până la un anumit punct, folosind-o ca mijloc: fapt pentru care libertatea spirituală aici își are originea. – Dar ce s-ar întâmpla dacă acea înțelegere total diferită a noțiunii de guvern,
30 așa cum este cultivată în statele *democratice*, începe să se impună? Dacă nu vedem în ea nimic altceva decât instrumentul voinței populare, nu o parte de sus în comparație cu o parte de jos, ci pur și simplu o funcție a suveranului unic, poporul? Aici nici nu poate fi luată de guvern decât aceeași poziție pe care o ia poporul față de religie; orice răspândire
35 a luminării va trebui să se repercuteze până în ființa reprezentanților religiei, o folosire și o exploatare a forțelor motrice și a consolărilor religioase în scopuri statale nu va fi așa de ușor cu putință (afară numai dacă niște lideri puternici de partid nu exercită vremelnic o influență care seamănă cu despotismul luminat). Când statul însă nu mai poate el însuși trage nici

un folos din religie sau poporul cugetă la lucrurile religioase mult prea diferit ca să-i poată îngădui guvernului un demers coerent și unitar în privința reglementărilor religioase, – atunci se va ivi cu necesitate soluția de a trata religia ca ceva privat și de a o remite conștiinței și obișnuinței fiecărui individ. Urmarea este, în primul rând, că simțirea religioasă apare intensificată, în măsura în care impulsurile ei tăinuite și reprimate, cărora statul, fără voie sau în mod intenționat, nu le-a permis nici un suflu vital, irump acum și excedează la extrem; mai târziu se dovedește că religia este năpădită de secte și că o sumedenie de colți de balaur au fost semănați în clipa în care am făcut din religie un lucru privat. Spectacolul disputei, dezvelirea ostilă a tuturor slăbiciunilor confesiunilor religioase, nu admite până la urmă altă soluție decât aceea că orice om mai bun și mai talentat își face din ireligiozitate chestiunea lui privată: mentalitate care-și dobândește acum supremația și în spiritul guvernanților și, aproape împotriva voinței lor, dă reglementărilor acestora un caracter ostil religiei. De îndată ce acest lucru se întâmplă, dispoziția oamenilor motivați încă religios, care mai înainte adorau statul ca pe ceva parțial sau în întregime sacrosanct, se transformă într-una categoric *ostilă statului*; ei supravehează reglementările guvernului, caută să le obstrucționeze, să le pună piedici, să le atace cât pot de mult și, în felul acesta, împing partea adversă, cea ireligioasă, prin înfocarea opoziției lor, într-un entuziasm aproape fanatic *pentru* stat; la care mai contribuie în taină și faptul că în aceste cercuri, după despărțirea de religie, sufletele simt un gol și caută să-și creeze pentru moment, devotându-se statului, un surogat, un fel de umplere a acelui gol. După aceste lupte tranzitorii, poate de lungă durată, se decide, în sfârșit, dacă partidele religioase sunt încă destul de puternice pentru a restaura o veche situație și a întoarce roata înapoi: în care caz despotismul luminat (poate mai puțin luminat și mai timorat ca înainte) ia inevitabil în mâini statul, – sau dacă partidele nereligioase se impun și subminează înmulțirea adversarilor lor, câteva generații de-a rândul, bunăoară prin școală și educație, și sfârșesc prin a o face imposibilă. Atunci însă cedează și la ei entuziasmul acela pentru stat: tot mai clar iese în relief că, prin acea adorație religioasă pentru care el este un mister, un așezământ transcendental, este zguduit și raportul plin de respect și de pietate cu el. De acum încolo, indivizii văd mereu în el doar latura sub care acesta le poate deveni util sau nociv și se îmbulzesc cu toate mijloacele să dobândească influență asupra lui. Dar această concurență devine în curând prea mare, oamenii și partidele se schimbă prea repede, se aruncă iar prea feroce unii pe alții de pe munte, îndată ce

au ajuns sus. Tuturor reglementărilor impuse de un guvern le lipsește garanția durabilității lor; dăm înapoi în fața unor acțiuni care ar trebui să se bucure, pe durata unor decenii, a unor secole, de o creștere liniștită ca să dea roade coapte. Nimeni nu mai simte o altă obligație față de o lege decât
5 aceea de a se închina instantaneu înaintea autorității care a produs-o: imediat însă se ajunge la subminarea ei de o nouă putere, de o majoritate care trebuie formată din nou. În cele din urmă – se poate spune cu siguranță –, neîncrederea față de orice guvernant, realizarea inutilității și a efectului extenuant al acestor lupte de scurtă respirație trebuie să-i împingă pe
10 oameni la o hotărâre complet nouă: la anularea noțiunii de stat, la suprimarea opoziției "privat și public". Societățile private absorb pas cu pas afacerile statului; chiar cel mai tenace rest ce rămâne din vechea treabă a guvernării (acea activitate, bunăoară, care trebuie să-i asigure pe privați împotriva privaților) va cădea, la urma urmelor, în grija întreprin-
15 zătorilor privați. Disprețul, decăderea și *moartea statului*, descătușarea persoanei private (mă feresc să spun: a individului) este consecința noțiunii de stat democratic; în aceasta constă misiunea sa. O dată îndeplinită sarcina lui – care, ca tot ce este omenesc, poartă în sine multă rațiune și multă absurditate –, toate recidivele bolii vechi sunt depășite,
20 astfel zboară din cartea de povești a omenirii o nouă filă, pe care vom citi tot felul de istorii bizare și, poate, și unele lucruri bune. – Pentru a repeta pe scurt cele spuse: interesul guvernului tutelar și interesul religiei merg mână-n mână, așa încât, când cea din urmă începe să piară, este zguduită și temelia statului. Credința într-o ordine divină a lucrurilor politice, într-un
25 mister în existența statului este de origine religioasă: dacă dispare religia, statul își va pierde inevitabil vechiul văl al lui Isis și nu va mai trezi nici o venerație. Suveranitatea poporului, văzută de aproape, servește să alunge și ultima vrajă și superstiție din domeniul acestor sentimente; democrația modernă este forma istorică a *decăderii statului*. – Perspectiva
30 ce rezultă din această decădere sigură nu-i însă, sub nici un aspect, una nefericită: perspicacitatea și propriul interes al oamenilor sunt, dintre toate însușirile lor, cel mai bine dezvoltate; dacă statul nu mai corespunde pretențiilor acestor forțe, haosul va surveni cel mai puțin, dar o născocire și mai adecvată scopului decât era statul va duce la victoria asupra
35 acestuia. Câte autorități n-a văzut deja omenirea pierind, – de exemplu, aceea a societății gentilice, ca una ce a fost mii de ani mai puternică decât autoritatea familiei, ba chiar, cu mult înainte ca aceasta să existe, ea administra și organiza deja. Noi înșine vedem cum devine tot mai palidă și mai neputincioasă însemnata idee de drept și de putere a familiei,

care, extinsă la fel de mult ca lumea romană, deținea cândva supremația. Astfel, o generație ulterioară va vedea și statul pierzându-și din importanță în diferite părți ale pământului, – o idee la care mulți oameni din prezent abia dacă se pot gândi fără teamă și oroare. A lucra la răspândirea și materializarea acestei idei este, firește, un alt lucru: trebuie să gândești foarte prezumțios despre propria-ți rațiune și de-abia să înțelegi parțial istoria, ca să pui deja acuma mâna pe plug, – în timp ce nimeni nu poate prezenta încă semințele ce urmează a fi împrăștiate apoi pe fața fărâmițată a pământului. Așadar, să avem încredere că, prin "perspicacitatea și propriul interes al oamenilor", statul va dăinui și azi o bună bucată de vreme, iar tentativele distrugătoare ale semidocților zeloși peste măsură și precipitați vor fi respinse!

473

Socialismul sub aspectul mijloacelor sale. – Socialismul este fratele mai mic, fantezist, al despotismului aproape răposat, pe care vrea să-l moștenească; năzuințele sale sunt, așadar, reacționare în înțelesul cel mai profund. Căci el râvnește la deplinătatea puterii statale, așa cum numai despotismul a avut-o cândva, ba chiar întrece tot ce a fost prin faptul că aspiră la nimicirea individului după toate regulile: ca unul care îi apare drept un lux nemotivat al naturii și trebuie transformat prin el într-un util organ al obștei. Din cauza afinităților sale, el apare întotdeauna în preajma oricăror creșteri excesive de putere, ca Platon, socialistul tipic din vechime, la curtea tiranului sicilian; dorește (și, eventual, favorizează) statul autoritar cezaric al acestui veac, fiindcă, așa cum am spus, i-ar face plăcere să-i fie moștenitor. Dar nici această moștenire nu i-ar fi de-ajuns pentru scopurile sale, el are nevoie de prea umila prosternare a tuturor cetățenilor înaintea statului absolut, așa cum n-a existat niciodată ceva similar; și, întrucât nu mai are dreptul să conteze nici măcar pe vechea pietate religioasă față de stat, la lichidarea căreia trebuie, mai degrabă, să lucreze permanent și fără să vrea – mai ales fiindcă lucrează la lichidarea tuturor statelor existente –, poate spera odată la existență pe ici-colo numai pe scurte perioade, datorită terorismului extrem. De aceea, el se pregătește în taină pentru regimuri de teroare și le înfige maselor semiculte ca un cui în cap cuvântul "dreptate", pentru a le lua complet mințile (după ce acestea au suferit deja foarte mult prin spoiala de cultură) și a le crea o conștiință curată pentru jocul diabolic pe care o să-l joace. – Socialismul poate servi la deprinderea foarte energică și brutală cu riscul oricăror acumulări ale puterii de stat și să inspire, în

această privință, chiar neîncrederea față de stat. Când glasul lui aspru izbucnește în strigătul de război ⟨:⟩* "*Cât mai mult stat cu putință*", strigătul acesta devine la început mai scandalos ca niciodată: curând însă va tuna cu o forță cu atât mai mare și strigătul contrar: "*Cât mai puțin stat cu putință*".

474

Dezvoltarea spiritului, o temere pentru stat. – Ca orice forță politică formatoare, polis**-ul grecesc era exclusiv și suspicios față de creșterea culturii; puternicul său spirit funciar aproape că nu se manifesta decât paralizant și prohibitiv în privința ei. El nu voia să admită istorie, devenire în cultură; educația preconizată de legea organică avea caracter obligatoriu pentru toate generațiile și urma să le mențină pe aceeași treaptă. Nici Platon nu voia altceva mai târziu pentru statul său ideal. *În ciuda* polis-ului deci se dezvolta cultura: firește, el contribuia la aceasta indirect și contrar voinței sale, fiindcă ambiția individului era excitată la maximum în polis, așa încât acesta, o dată pornit pe drumul desăvârșirii spirituale, nu se oprea până la ultima limită. Împotriva acestei afirmații să nu ne bizuim pe discursul funebru al lui Pericle: căci nu-i decât o mare fantasmagorie optimistă despre legătura pretins necesară dintre polis și cultura ateniană; Tucidide, imediat înainte de a se lăsa noaptea peste Atena (ciuma și întreruperea tradiției), o face să mai licărească o dată, ca un amurg transfigurator, în care să uităm de ziua proastă ce l-a precedat.

475

Omul european și distrugerea națiunilor. – Comerțul și industria, circulația cărților și corespondența, partea comună a fiecărei culturi superioare, rapida schimbare de loc și de peisaj, viața nomadă actuală a tuturor neposesorilor de pământ, – aceste circumstanțe comportă în mod necesar o slăbire și, în ultimă instanță, o distrugere a națiunilor, cel puțin a celor europene: așa încât, în urma încrucișărilor permanente, trebuie să ia naștere din ele toate o rasă mixtă, cea a omului european. Împotriva acestui țel operează azi, conștient sau inconștient, izolarea națiunilor prin provocarea unor animozități *naționale*, dar, cu toate

---

**Întregirea traducătorului (n.t.).*

***Grecism în original, transliterat* Polis *(=stat-oraș, stat-cetate) (la fel infra, n.t.).*

acestea, procesul respectivei amestecări merge încet înainte, în ciuda acelor vremelnice curente potrivnice: acest naționalism artificial este, de altfel, tot așa de periculos cum a fost catolicismul artificial, căci el este în esența sa o stare de necesitate și de asediu declarată majorității de o minoritate și are nevoie de viclenie, minciună și silnicie pentru a-și menține prestigiul. Nu interesul celor mulți (al popoarelor), cum, desigur, se spune, ci, în primul rând, interesul anumitor dinastii princiare, apoi, cel al anumitor clase comerciale și sociale împinge la acest naționalism; o dată recunoscut acest lucru, nu urmează decât să te dai cu îndrăzneală drept *bun european* și să lucrezi prin faptă la contopirea națiunilor: cauză la care germanii, prin vechea și verificata lor calitate de a fi *interpreți și mediatori ai popoarelor*, sunt capabili să contribuie. – În treacăt fie zis: întreaga problemă a *evreilor* nu poate exista decât în sânul statelor naționale, în măsura în care, peste tot aici, eficiența și inteligența lor superioară, capitalul lor de spirit și voință, acumulat din generație în generație într-o lungă școală a suferinței, trebuie să învingă într-un grad care stârnește invidie și ură, așa încât în aproape toate națiunile de azi – și aceasta cu cât mai mult se comportă ele din nou național – se extinde prostul obicei simbolic de a-i mâna pe evrei la abator ca țapi ispășitori pentru toate relele posibile, publice și lăuntrice. De îndată ce nu se mai pune problema conservării națiunilor, ci a creării unei rase europene mixte cât se poate de viguroase, evreul este, ca ingredient, la fel de folositor și de dorit ca oricare alt reziduu național. Trăsături neplăcute, chiar primejdioase are fiecare națiune, fiecare om; este o cruzime să pretindem ca evreul să facă o excepție. Respectivele trăsături, în cazul lui, chiar pot fi periculoase și de temut într-o anumită măsură; și poate că tânărul financiar evreu este cea mai respingătoare născocire a neamului omenesc în general. Cu toate acestea, aș vrea să știu, făcând un calcul global, câte nu trebuie să-i trecem cu vederea unui popor care, nu fără vina noastră a tuturor, a avut cea mai dureroasă istorie dintre toate popoarele și căruia i se datorează omul cel mai nobil (Cristos), înțeleptul cel mai pur (Spinoza), cartea cea mai puternică și legea morală cu cea mai mare eficacitate din lume. Pe lângă aceasta: în timpurile cele mai întunecate ale evului mediu, când stratul dens de nori asiatici se lățise peste Europa, liber-cugetătorii, învățații și medicii evrei au fost aceia care au ținut sus steagul luminării și al independenței spirituale, sub cele mai dure constrângeri personale, și au apărat Europa împotriva Asiei; nu este mai puțin de datoria noastră să le mulțumim pentru eforturile prin care, în cele din urmă, a putut triumfa din nou o interpretare a lumii mai naturală, mai conformă cu rațiunea și, în

orice caz, nonmitică, și prin care veriga civilizației care ne leagă azi de cultura antichității greco-romane a rămas nesfărâmată. În timp ce creștinismul a făcut totul ca să orientalizeze Occidentul, evreismul a contribuit esențial la a-l reoccidentaliza: ceea ce, într-un anumit sens, echivalează cu a face din menirea și istoria Europei o *continuare a celei grecești*.

476

Aparenta superioritate a evului mediu. – Evul mediu prezintă în biserică un institut cu un scop absolut universal, cuprinzând în sine întreaga omenire, pe deasupra și cu unul care avea în vedere interesele ei – pretins – supreme: în comparație cu acestea, scopurile statale și naționale prezentate de istoria modernă fac o impresie apăsătoare; ele apar meschine, ordinare, materiale, limitate în spațiu. Dar această impresie diferită asupra fanteziei nu trebuie, desigur, să ne determine judecata; căci institutul acela universal corespundea unor false nevoi, care se bazau pe ficțiuni și care, acolo unde încă nu existau, trebuia mai întâi să fie create (nevoia de mântuire); noile institute fac față unor necesități reale; și va veni vremea când se vor naște institute pentru a servi nevoile adevărate, comune tuturor oamenilor, și a împinge în umbră și uitare idealul himeric, biserica catolică.

477

Războiul, un lucru indispensabil. – E curată visare și euforie să mai așteptăm multe (sau chiar: mult mai multe) de la omenire, din moment ce ea s-a dezvățat să poarte războaie. Deocamdată nu cunoaștem nici un alt mijloc prin care să li se poată împărtăși unor popoare pe cale de vlăguire acea strașnică energie a taberei de campanie, acea profundă ură impersonală, acel sânge rece de ucigaș cu conștiința împăcată, înflăcărarea aceea colectivă și modelatoare în nimicirea dușmanului, indiferența aceea mândră față de marile pierderi, față de propria existență și față de cea a aliaților, acea surdă zguduire ca de cutremur a sufletului, într-un mod la fel de puternic și sigur cum o face orice război mare: pâraiele și șuvoaiele care se ivesc pe neașteptate aici și, firește, rostogolesc cu ele pietre și gunoaie de tot felul și distrug întinderile de culturi firave învârt cu o nouă forță după aceea, în împrejurări favorabile, mașinăriile din atelierele spiritului. Cultura, în nici un caz, nu se poate lipsi de pasiuni, vicii și răutăți. – Când romanii, pe vremea imperiului, s-au cam săturat de războaie, au încercat să-și dobândească o nouă forță din

hăituirile vânatului, din luptele de gladiatori și prigonirile creștinilor. Englezii de azi, care par a fi renunțat și ei în întregime la războaie, îmbrățișează un alt mijloc ca să regenereze respectivele forțe pe cale de dispariție: acele riscante expediții de explorare, traversări oceanice, escaladări, întreprinse în scopuri științifice, cum se zice, dar, în realitate, pentru a aduce cu sine acasă forță excedentară din aventuri și riscuri de tot felul. Vom descoperi încă fel de fel de asemenea surogate ale războiului, dar poate, datorită lor, vom înțelege tot mai mult că o astfel de omenire supercivilizată și, de aceea, în mod obligatoriu vlăguită, ca cea a europenilor de azi, nu are nevoie numai de războaie, ci de cele mai mari și mai cumplite războaie – deci de recăderi temporare în barbarie –, pentru a nu-și pierde, din pricina posibilităților civilizației, chiar propria civilizație și existență.

478

Hărnicia în Sud și în Nord. – Hărnicia se naște în două moduri total diferite. Meseriașii din Sud se hărnicesc nu din spirit meșteșugăresc, ci din permanentele trebuințe ale altora. Întrucât mereu vine câte cineva care vrea să-și potcovească un cal, să-și repare o căruță, fierarul este harnic. Dacă n-ar veni nimeni, ar umbla lela prin piață. A se hrăni nu-i o necesitate așa de mare într-o țară mănoasă, pentru asta el n-are nevoie decât de un volum mic de muncă, în orice caz nu de hărnicie; în cele din urmă s-ar milogi și ar fi mulțumit. – Hărnicia muncitorilor englezi, dimpotrivă, are în spatele său spiritul industrial: este conștientă de sine însăși și de scopurile ei și vrea, o dată cu proprietatea, puterea, o dată cu puterea, libertatea maximă și cea mai mare distincție individuală cu putință.

479

Bogăția ca obârșie a unei noblețe de sânge. – Bogăția produce în mod necesar o aristocrație de rasă, căci ea permite alegerea celor mai frumoase femei, plata celor mai buni profesori, asigură omului curățenie, timp pentru exerciții fizice și, înainte de toate, preîntâmpinarea muncii fizice abrutizante. Astfel, ea creează toate condițiile pentru ca, în câteva generații, să-i facă pe oameni să se miște, ba chiar să acționeze distins și frumos: mai marea libertate sufletească, absența flecușteţelor deplorabile, a umilirii în fața stăpânilor, a chivernisirii ultimului bănuț. – Tocmai aceste trăsături negative sunt darul cel mai de preț al Fortunei pentru un tânăr; unul de tot sărac se ruinează, de obicei, datorită

nobleței de caracter, nu avansează și nu câștigă nimic, rasa lui nu este viabilă. – Referitor la aceasta însă, trebuie să ne gândim că bogăția produce aproape aceleași efecte dacă cineva poate cheltui trei sute sau treizeci de mii de taleri pe an: după aceea nu mai există nici o progresie
5 substanțială a circumstanțelor favorizante. Dar a avea mai puțin, a cerși și a te umili copil fiind e îngrozitor: cu toate că pentru cei ce-și caută fericirea în splendoarea curților, în subordonarea față de cei puternici și foarte influenți sau pentru cei ce vor să ajungă ierarhi, poate fi punctul nimerit de plecare. (– Aceasta îi învață să se strecoare cocârjați prin
10 galeriile subterane ale favorii.)

480

I n v i d i e ș i t r â n d ă v i e î n d i r e c ț i e d i f e r i t ă . – Cele două partide adversare, cel socialist și cel național – sau cum le-or fi sunând numele în diferitele țări ale Europei – sunt demne unul de altul: invidia și
15 lenevia sunt forțele motrice în amândouă. În cea dintâi tabără, intenția este de a se lucra cât mai puțin posibil cu brațele, în cealaltă, cât mai puțin posibil cu capul; în cea din urmă sunt urâți și pizmuiți indivizii proeminenți, cei ce se ridică din sânul ei, cei care nu se lasă de bunăvoie înregimentați în vederea unei acțiuni de masă; în prima, casta mai bună a
20 societății, plasată într-o poziție pe din afară mai favorabilă, a cărei misiune propriu-zisă, producerea bunurilor supreme ale civilizației, face viața pe dinăuntru cu atât mai grea și mai dureroasă. Desigur, dacă reușesc să facă din spiritul acela de acțiune în masă spiritul claselor superioare ale societății, atunci grupările socialiste au întru totul dreptate când caută să
25 niveleze și pe din afară discrepanțele dintre ele și acelea, întrucât cele dinăuntru, din cap și din inimă, sunt, desigur, deja nivelate. – Trăiți ca oameni superiori și săvârșiți fără încetare faptele civilizației superioare, – și tot ce trăiește aici vă va recunoaște dreptul, iar ordinea socială, al cărei vârf sunteți voi, va fi invulnerabilă la orice deochere și atac!

30 481

M a r e a p o l i t i c ă ș i d a u n e l e e i . – Așa după cum un popor suportă cele mai mari pagube pe care le comportă războiul și pregătirea lui nu prin cheltuielile de război, prin sincopele vieții tumultuoase, nici prin întreținerea armatelor regulate – oricât de mari ar fi aceste pierderi astăzi,
35 când opt state din Europa cheltuiesc anual suma de două-trei miliarde pentru acestea –, ci prin faptul că an de an bărbații cei mai destoinici, mai puternici, mai muncitori sunt sustrași, într-un număr extraordinar, de la

îndeletnicirile și profesiile lor propriu-zise, pentru a fi soldați: tot așa, un popor care se apucă să facă o politică mare și să-și asigure o voce distinctivă printre statele cele mai puternice, nu-și suportă cele mai mari pagube acolo unde le aflăm de obicei. Este adevărat că, începând din acest moment, el sacrifică întruna o sumedenie dintre cele mai proeminente talente pe "altarul patriei" sau al vanității naționale, în timp ce mai înainte alte sfere de acțiune le erau deschise acestor talente înghițite acum de politică. Dar aparte de aceste hecatombe publice și, în fond, mult mai îngrozitoare decât ele, are loc un spectacol care se desfășoară mereu și simultan într-o sută de mii de acte: orice om destoinic, muncitor, ingenios, ambițios dintr-un asemenea popor avid de laurii politici este stăpânit de această aviditate și nu se mai dedică pe deplin propriei sale cauze, ca mai înainte: problemele și grijile, în fiecare zi altele, ale binelui public înghit un tribut zilnic din capitalul de minte și inimă al fiecărui cetățean: suma tuturor acestor sacrificii și pierderi de energie și muncă individuală este atât de mare, încât înflorirea politică a unui popor atrage după sine aproape cu necesitate o sărăcie și o epuizare spirituală, un randament mai scăzut în privința lucrărilor ce reclamă o mare concentrare și subiectivitate. La urmă ne putem întreba: *are rost* oare toată această eflorescență și splendoare a ansamblului (care totuși se fac evidente doar ca teamă de noul colos a celorlalte state și ca favorizare a prosperității comerțului și comunicațiilor naționale smulsă prin forță străinătății), când acestei flori grosolane și cu sclipiri multicolore a națiunii trebuie să i se sacrifice toate plantele și vegetalele mai nobile, mai delicate, mai imateriale, de care pământul ei a fost așa de bogat până acum?

482

Și încă o dată spus. – Opinii publice – lenevii private.

Capitolul al nouălea
Omul cu sine însuși

483

Dușmanii adevărului. – Convingerile sunt dușmani ai adevărului mai periculoși decât minciunile.

484

Lume sucită. – Criticăm cu mai mare asprime un gânditor când avansează o afirmație neplăcută nouă; și totuși ar fi mai rațional s-o facem când o afirmație ne este pe plac.

485

De caracter. – Un om pare de caracter cu mult mai adesea fiindcă-și urmează întotdeauna temperamentul decât fiindcă-și urmează întotdeauna principiile.

486

Singurul lucru necesar. – Un lucru trebuie să ai: sau o inimă ușoară de la natură, sau o inimă ușurată grație artei și științei.

487

Pasiunea pentru lucruri. – Cine-și îndreaptă pasiunea spre lucruri (științe, binele public, interese culturale, arte) își privează de mult foc pasiunea pentru persoane (chiar dacă ele sunt reprezentanții acelor lucruri, precum sunt politicienii, filozofii, artiștii reprezentanții creațiilor lor).

488

Calmul în acțiune. – Așa cum o cascadă devine în cădere mai înceată și mai suspendată, tot așa marele om de acțiune obișnuiește să procedeze cu mai mult calm decât lăsa să se întrevadă dorința lui înfocată de dinaintea acțiunii.

489

Nu prea profund. – Persoanele care înțeleg un lucru în toată profunzimea sa rareori îi rămân fidele pe veci. Ele au adus la lumină chiar profunzimea: acolo sunt mereu de văzut multe lucruri neplăcute.

490

Iluzia idealiștilor. – Toți idealiștii își închipuie că lucrurile pe care le servesc sunt substanțial mai bune decât celelalte lucruri din lume și nu vor să creadă că, spre a le merge treaba în general bine, ea are nevoie exact de același gunoi rău mirositor pe care îl necesită toate celelalte întreprinderi omenești.

491

Autoobservare. – Omul este foarte bine apărat împotriva lui însuși, împotriva iscodirii și asedierii de către el însuși, nu-i mai în stare, de obicei, să-și perceapă din sine decât forturile exterioare. Citadela propriu-zisă îi este inaccsesibilă, chiar invizibilă, afară numai dacă niște prieteni și dușmani nu fac pe trădătorii și nu-l conduc pe el însuși, pe o cale tainică, înăuntru.

492

Profesiunea potrivită. – Rareori bărbații suportă o profesiune despre care nu cred sau nu caută să se convingă că este, în definitiv, mai importantă decât toate celelalte. La fel o pățesc femeile cu amanții lor.

493

Noblețea caracterului. – Noblețea caracterului constă în mare parte în blândețe și în credulitate și conține deci exact lucrul acela asupra căruia oamenilor avizi de câștig și plini de succese le place atât de mult să se pronunțe cu superioritate și ironie.

494

Țel și căi. – Mulți sunt perseverenți în privința căii bătute odată, puțini în privința țelului.

495

Ceea ce este revoltător într-un comportament individual. – Toate canoanele foarte individuale privind viața îi

întărâtă pe oameni împotriva celui ce le adoptă; prin tratamentul extraordinar pe care acela și-l hărăzește, ei se simt umiliți, ca niște ființe ordinare.

496

5 Privilegiul măreției. – E privilegiul măreției să aducă multă fericire prin daruri mărunte.

497

Nobil fără de voie. – Omul se comportă fără de voie în chip nobil, dacă s-a obișnuit să nu vrea nimic de la oameni și să le dea mereu.

10 498

Condiția eroismului. – Dacă cineva are de gând să ajungă erou, e nevoie ca șarpele să fi devenit mai înainte balaur, altminteri îi lipsește dușmanul veritabil.

499

15 Prieten. – Împărtășirea bucuriei, nu a durerii, dă naștere prietenului.

500

A face uz de reflux și de flux. – În scopul cunoașterii trebuie să știm a face uz de acel curent interior care ne trage spre un 20 lucru și, pe de altă parte, de acela care, după o vreme, ne smulge de lângă el.

501

Bucuria de sine. – "Bucuria de un lucru", așa se zice: în realitate însă, este bucurie de sine prin intermediul unui lucru.

25 502

Modestul. – Cel ce este modest față de persoane își arată cu atât mai puternic aroganța față de lucruri (oraș, stat, societate, epocă, omenire). Aceasta-i răzbunarea lui.

503

30 Invidie și gelozie. – Invidia și gelozia sunt părțile rușinoase ale sufletului omenesc. Comparația poate fi, eventual, continuată.

504

Cel mai distins ipocrit. – Să nu vorbești deloc despre tine este o ipocrizie foarte distinsă.

505

5 *Necaz.* – Necazul este o boală fizică pe care cu nici un chip n-o putem curma prin faptul că înlăturăm la urmă cauza necazului.

506

Reprezentanți ai adevărului. – Nu când este riscant să spui adevărul, își găsește el atât de rar reprezentanți, ci când lucrul acesta 10 este plictisitor.

507

Și mai stânjenitoare decât dușmanii. – Persoanele de a căror conduită simpatică nu suntem convinși cu orice preț, în timp ce un motiv oarecare (de pildă, recunoștința) ne obligă să menținem aparența 15 simpatiei necondiționate din partea noastră, ne torturează fantezia mult mai mult decât dușmanii noștri.

508

Natura liberă. – Ne simțim așa de bine în natura liberă, fiindcă aceasta n-are nici o părere despre noi.

20 509

Fiecare, superior într-o privință. – În relațiile civilizate, fiecare se simte superior oricărui altuia cel puțin într-o privință: pe lucrul acesta se bizuie bunăvoința generală, în măsura în care oricine este, eventual, capabil să ajute și, de aceea, se poate lăsa ajutat fără nici o rușine.

25 510

Motive de consolare. – În cazul unui deces, de cele mai multe ori avem nevoie de motive de consolare, nu atât pentru a atenua violența durerii, cât pentru a scuza faptul că ne simțim așa de ușor consolați.

511

30 *Cei consecvenți față de propriile convingeri.* – Cel ce are multe treburi pe cap își păstrează opiniile și punctele de vedere generale aproape neschimbate. Tot așa, oricine lucrează în slujba unei

idei: nu va mai examina niciodată ideea însăși, pentru asta nu mai are timp; ba chiar contravine interesului său s-o mai considere, în general, discutabilă

512

5 Moralitate și cantitate. – Moralitatea superioară a unui om, în comparație cu cea a altuia, nu rezidă adesea decât în faptul că scopurile sunt cantitativ mai mari. Pe celălalt îl trage în jos, într-un cerc îngust, îndeletnicirea cu lucruri mărunte.

513

10 Viața ca venit al vieții. – Oricât de departe și-ar întinde omul cunoașterea, oricât de obiectiv s-ar crede el: în cele din urmă totuși nu scoate nimic altceva din aceasta decât propria sa biografie.

514

Necesitatea de fier. – Necesitatea de fier este un lucru 15 despre care, în decursul istoriei, oamenii își dau seama că nu este nici de fier, nici necesar.

515

Din experiență. – Absurditatea unui lucru nu-i un argument împotriva existenței lui, ci mai degrabă o condiție a acesteia.

20 516

Adevăr. – Nimeni nu moare azi de adevăruri mortale: există prea multe antidoturi.

517

Convingere fundamentală. – Nu există o armonie prestabilită 25 între promovarea adevărului și binele omenirii.

518

Soartă omenească. – Cel ce gândește mai profund știe că n-are niciodată dreptate, oricum ar face și ar judeca.

519

30 Adevărul, o Circe. – Eroarea a făcut din animale oameni; să fie oare adevărul în stare să facă iar din om un animal?

520

Riscul civilizației noastre. – Aparținem unei epoci a cărei civilizație riscă să piară din pricina posibilităților civilizației.

521

Măreție înseamnă: a da direcție. – Nici un fluviu nu este mare și abundent prin sine însuși: ci faptul că preia și cară mai departe atâția afluenți îl face să fie astfel. Așa stau lucrurile și cu toate mărețiile spiritului. E nevoie doar ca unul să indice direcția pe care s-o urmeze apoi obligatoriu atâția afluenți; nu depinde dacă el este de la bun început sărac sau bogat înzestrat.

522

Conștiință slabă. – Oamenii care vorbesc despre importanța lor pentru omenire au, din perspectiva dreptului comun civil, o slabă conștiință în respectarea acordurilor, a promisiunilor.

523

A vrea să fii iubit. – Pretenția de a fi iubit este cea mai mare insolență.

524

Disprețul față de oameni. – Semnul cel mai clar al unei desconsiderări a oamenilor este când nu accepți pe nimeni decât ca mijloc pentru scopul *tău* sau nu-l accepți deloc.

525

Adepți prin opoziție. – Cel ce i-a făcut pe oameni să turbeze împotriva lui și-a câștigat întotdeauna și un partid în favoarea sa.

526

Să-ți uiți trăirile. – Cel ce gândește mult, și gândește și obiectiv, își uită cu ușurință propriile trăiri, dar nu și gândurile care au fost provocate de ele.

527

Atașamentul față de o opinie. – Cutare se atașează de o opinie fiindcă este încântat de faptul că a ajuns la ea de la sine, cutare fiindcă și-a însușit-o anevoie și este mândru că a înțeles-o: amândoi, vasăzică, din orgoliu.

528

A fugi de lumină. – Fapta bună fuge de lumină cu aceeași teamă ca fapta rea: aceasta se teme că, o dată cunoscută, vine durerea (ca pedeapsă), cealaltă se teme că, o dată cunoscută, dispare plăcerea (adică acea pură încântare de sine care încetează de îndată ce vanitatea este satisfăcută).

529

Lungimea zilei. – Când ai multe de îndesat, o zi are o sută de buzunare.

530

Geniu tiranic. – Când o plăcere irepresibilă de a se impune tiranic freamătă și întreține permanent focul în suflet, chiar un talent de rând (la politicieni, artiști) devine încet-încet o forță irezistibilă a naturii.

531

Viața dușmanului. – Cel ce trăiește din combaterea dușmanului are tot interesul ca el să rămână în viață.

532

Mai important. – Considerăm lucrul neexplicat și obscur mai important decât cel explicat și limpede.

533

Aprecierea serviciilor făcute. – Serviciile pe care ni le face cineva le apreciem după prețul pe care acela îl pune pe ele, iar nu după cel pe care îl au ele pentru noi.

534

Nefericire. – Distincția pe care ți-o dă nefericirea (ca și când a te simți fericit ar fi un semn de platitudine, de simplicitate, de mediocritate) este așa de mare, încât dacă cineva îți spune: "Dar ce fericit sunteți!", de obicei protestezi.

535

Fantezia fricii. – Fantezia fricii este acel spiriduș rău și maimuțesc ce-i sare omului în spinare exact atunci când are de cărat cele mai grele sarcini.

536

Meritul unor adversari neghiobi. – Câteodată rămânem fideli unei cauze numai fiindcă adversarii ei nu încetează de a fi neghiobi.

537

Meritul unei profesii. – O profesie te face să n-ai bătaie de cap; în aceasta constă cea mai mare binecuvântare a ei. Căci ea este un zid de apărare la adăpostul căruia te poți retrage ori de câte ori te asaltează temeri și griji de ordin general.

538

Talent. – Talentul câte unui om apare mai neînsemnat decât este fiindcă acesta și-a asumat mereu sarcini prea mari.

539

Tinerețe. – Tinerețea este neplăcută; căci în ea nu-i cu putință sau nu-i înțelept să fii productiv în vreun sens oarecare.

540

Țeluri prea mari. – Cel ce-și propune în mod public țeluri mari și în urmă recunoaște în taină că este prea slab pentru ele nu are, de regulă, nici destulă forță să-și revoce în mod public acele țeluri și devine apoi inevitabil ipocrit.

541

În torent. – Apele năvalnice tărăsc după ele mult pietriș și mărăciniș, spiritele năvalnice – multe minți zăpăcite și confuze.

542

Pericolele eliberării spirituale. – În cazul eliberării spirituale serios intenționate a unui om, pasiunile și dorințele sale speră în taină să-și vadă și ele folosul.

543

Întruparea spiritului. – Când cineva gândește mult și inteligent, nu numai chipul, ci și trupul lui capătă o înfățișare inteligentă.

544

A vedea prošt și a auzi prost. – Cine vede slab vede întotdeauna mai puțin; cine aude prost aude întotdeauna ceva în plus.

545

Încântarea de sine și vanitatea. – Vanitosul nu vrea atât să exceleze, cât să se simtă excelent, de aceea nu se dă înapoi de la nici un mijloc de autoamăgire și autoînșelare. Nu părerea altora, ci părerea 5 lui despre părerea lor îi stă pe inimă.

546

Vanitos în mod excepțional. – Cel, de obicei, nepretențios față de sine însuși e, în mod excepțional, vanitos și sensibil la măriri și laude atunci când este bolnav fizic. Pe măsură ce se pierde, trebuie să 10 încerce a se regăsi în opinia străină, din afară.

547

"Spiritualii". – N-are spirit cel ce caută spiritul.

548

Sugestie pentru liderii de partid. – Dacă-i putem face 15 pe oameni să se explice în mod public într-o privință, atunci i-am determinat, de cele mai multe ori, să se explice și lăuntric în această privință; pe viitor, ei vor să fie percepuți drept consecvenți.

549

Disprețuire. – Disprețuirea de către alții este mai dureroasă 20 pentru om decât cea de către sine însuși.

550

Lesa gratitudinii. – Există suflete de sclavi care împing până într-atât recunoștința pentru binefacerile față de ei, încât se sugrumă singure cu lesa gratitudinii.

25 551

Trucul profetului. – Pentru a anticipa modul de acțiune a oamenilor obișnuiți, trebuie să presupunem că ei fac întotdeauna cea mai mică risipă de spirit ca să se elibereze dintr-o situație neplăcută.

552

30 Unicul drept al omului. – Cine se abate de la tradiție este victima extraordinarului; cine rămâne în tradițional este sclavul acestuia. În ambele cazuri ești ruinat.

553

Sub condiția animalului. – Când omul râde în hohote, întrece toate animalele prin vulgaritatea sa.

554

5 Spoială de știință. – Cel ce vorbește prost o limbă străină se bucură mai mult de lucrul acesta decât cel ce o vorbește bine. Plăcerea este de partea celor spoiți cu știință.

555

Solicitudine primejdioasă. – Există indivizi care vor să 10 îngreuneze viața oamenilor nu din alt motiv decât acela de a le oferi apoi rețetele lor de ușurare a vieții, de pildă, creștinismul lor.

556

Sârguință și conștiinciozitate. – Sârguința și conștiinciozitatea sunt adeseori antagoniste prin aceea că sârguința vrea să culeagă 15 fructele acre din pom, pe când conștiinciozitatea le lasă prea mult să stea, până cad jos și se sparg.

557

A face să devină suspect. – Oamenii pe care nu-i poți suferi cauți a-i face să-ți devină suspecți.

20 558

În lipsa condițiilor. – Mulți oameni așteaptă toată viața ocazia de a fi buni în felul lor.

559

Lipsă de prieteni. – Lipsa de prieteni te face să presupui 25 invidie sau aroganță. Nu puțini își datorează prietenia doar împrejurării fericite că n-au avut nici un motiv de invidie.

560

Riscul pluralității. – Cu un talent în plus, ești adesea mai nesigur decât cu unul în minus: așa cum masa stă mai bine pe trei decât 30 pe patru picioare.

561

M o d e l p e n t r u a l ț i i . – Cel ce vrea să dea un bun exemplu trebuie să adauge la virtutea lui o fărâmă de nebunie: atunci imiți și totodată te ridici deasupra celui imitat, – ceea ce oamenilor le face plăcere.

562

A f i ț i n t ă . – Vorbele urâte ale altora despre noi n-au adesea, de fapt, nici o legătură cu persoana noastră, ci sunt expresiile unei supărări, ale unei indispoziții din cu totul alte motive.

563

U ș o r r e s e m n a ț i . – Nu suferim prea mult din pricina dorințelor refuzate, dacă fantezia noastră s-a exersat în a deforma trecutul.

564

Î n p e r i c o l . – Suntem cel mai mult în pericol de a fi striviți exact atunci când ne-am ferit de o trăsură.

565

D u p ă v o c e , r o l u l . – Cel ce este silit să vorbească mai tare decât este deprins (bunăoară în fața unuia pe jumătate surd ori a unui auditoriu numeros) exagerează, de obicei, lucrurile pe care le are de comunicat. – Nu un singur om devine conspirator, bârfitor plin de rea voință, intrigant, numai pentru că vocea lui se potrivește cel mai bine pentru o șușoteală.

566

I u b i r e ș i u r ă . – Iubirea și ura nu sunt oarbe, ci orbite de focul pe care-l poartă singure cu sine.

567

P e r s e c u t a ț i c u f o l o s . – Oamenii care nu pot lămuri pe deplin lumea în privința meritelor lor caută să trezească împotrivă-le o puternică dușmănie. Ei se consolează atunci gândindu-se că aceasta se interpune între meritele lor și recunoașterea acestora – și că mulți alții bănuiesc același lucru: ceea ce este foarte profitabil pentru aureola lor.

568

S p o v e d a n i e . – Uităm de păcatul nostru, o dată ce l-am mărturisit altuia, dar celălalt nu-l uită de obicei.

569

Mulțumire de sine. – Lâna de aur a mulțumirii de sine te apără de păruială, dar nu de înțepături.

570

5 Umbra din flacără. – Flacăra nu-și este sieși atât de strălucitoare pe cât celorlalte lucruri pe care le luminează: tot așa și înțeleptul.

571

Păreri proprii. – Prima părere care ne trece prin minte când 10 suntem întrebați pe neașteptate despre un lucru nu este, de obicei, a noastră proprie, ci doar cea curentă, aparținând castei, poziției, obârșiei noastre; părerile proprii plutesc rareori la suprafață.

572

Originea curajului. – Omul obișnuit este curajos și invulne-15 rabil ca un erou, atunci când nu vede pericolul, n-are ochi pentru el. Invers: eroul are singurul punct vulnerabil în spate, deci acolo unde nu are ochi.

573

Pericolul dinspre medic. – Trebuie să fii născut pentru medicul tău, altminteri pieri din pricina propriului medic.

20 574

Vanitate ciudată. – Cel ce a profețit vremea de trei ori, cu impertinență, și a avut succes crede puțin, în adâncul sufletului său, în darul său profetic. Noi admitem ciudățenia, iraționalul, dacă lucrul acesta ne flatează amorul-propriu.

25 575

Profesie. – O profesie este coloana vertebrală a vieții.

576

Riscul influenței personale. – Cel ce simte că exercită o mare influență interioară asupra altuia trebuie să-i dea acestuia frâu absolut 30 liber, chiar să vadă bucuros și să provoace el însuși o împotrivire incidentală: altminteri își face inevitabil un dușman din el.

577

A admite moștenitor. – Cine a pus în mod dezinteresat bazele unui lucru mare se îngrijește să-și crească moștenitori. Este semnul unei naturi tiranice și ignobile să vezi în toți moștenitorii posibili
5 ai operei tale adversarii tăi și să trăiești în stare de legitimă apărare împotriva lor.

578

Spoială de știință.– Spoiala de știință este mai victorioasă decât toba de carte: ea cunoaște lucrurile într-un chip mai simplu decât
10 sunt ele și, de aceea, își face părerea mai ușor de înțeles și mai convingătoare.

579

Nepotrivit ca om de partid. – Cine gândește mult nu-i bun să facă parte dintr-un partid: își închipuie că-l traversează prea repede.

15
580

Memorie proastă. – Avantajul proastei memorii este că savurezi aceleași lucruri bune de mai multe ori pentru prima oară.

581

A-ți pricinui dureri. – Rigurozitatea gândirii este adeseori
20 semnul unui caracter lăuntric frământat care cere anestezie.

582

Martir. – Ucenicul unui martir suferă mai mult decât martirul.

583

Vanitate retardată. – Vanitatea multor oameni care n-ar avea
25 nevoie să fie vanitoși este obișnuința rămasă și crescută din vremea când nu aveau dreptul să creadă în ei și cerșeau, ca mărunțiș, această credință mai întâi de la alții.

584

Punctum saliens* al pasiunii. – Cel ce este pe cale să

**În lat. în text: "Punctul care sare; locul de unde izvorăsc toate (după Aristotel); punctul nodal, miezul problemei, chintesența, punctul vital" (n.t.).*

izbucnească în mânie sau să cadă pradă unei iubiri pătimașe atinge un punct în care sufletul este plin ca un vas: mai trebuie totuși să se adauge o picătură de apă, bunăvointa față de pasiune (pe care o numim, de obicei, și reaua-voință). Nu-i nevoie decât de acest punctuleț ca vasul să dea pe deasupra.

5

585

Gând negru. – Cu oamenii, lucrurile se petrec într-un chip asemănător cu cărbunăriile din pădure. Abia atunci când tinerii au încetat să ardă și s-au transformat în cărbuni, precum lemnul din acelea, devin ei folositori. Atâta timp cât scot aburi și fumegă, sunt poate mai 10 interesanți, dar fără nici un folos și mult prea adesea incomozi. – Omenirea întrebuințează fără menajamente orice individ ca material pentru încălzirea marilor ei mașini: dar la ce bun atunci mașinile, dacă toți indivizii (adică omenirea) nu folosesc decât să le întrețină? Mașini care-și sunt sieși scop, – aceasta-i umana commedia*?

15

586

Despre acul orar al vieții. – Viața constă din rare momente individuale de supremă importanță și din nenumărat de multe intervale în care, în cazul cel mai bun, umbrele acelor momente plutesc în jurul nostru. Iubirea, primăvara, orice melodie frumoasă, munții, luna, marea – toate 20 acestea nu vorbesc pe deplin inimii decât o singură dată: dacă ajung, în general, să vorbească pe deplin vreodată. Căci mulți oameni nu dispun deloc de acele momente și sunt ei înșiși niște intervale și pauze în simfonia vieții adevărate.

587

25 A ataca** sau a interveni***. – Facem adesea greșeala de a nutri o vie aversiune față de o orientare sau un partid sau o epocă, fiindcă noi nu reușim așa, în mod întâmplător, să le vedem decât latura superficială, precaritatea sau "defectele virtuților lor", inerente acestora în mod necesar, – poate fiindcă noi înșine am luat parte mai ales la acestea. 30 Atunci le întoarcem spatele și căutăm o direcție opusă; dar lucrul cel mai bun ar fi să examinăm sau să desăvârșim noi înșine în ele părțile bune, solide. Firește, e nevoie de o privire mai energică și de o voință mai hotărâtă

---

* *În it. în text (n.t.).*

** Angreifen

*** eingreifen

pentru a încuraja ceea ce este în devenire și imperfect decât pentru a recunoaște și a dezavua imperfecțiunea acestora.

588

M o d e s t i e . – Există o modestie adevărată (adică luciditatea că 5 nu suntem propriile noastre opere); și ea îi vine de minune marelui spirit, fiindcă tocmai el este capabil să înțeleagă ideea deplinei iresponsabilități (chiar și pentru binele pe care-l creează). Noi nu urâm lipsa de modestie a omului mare, în măsura în care el își simte forța, ci fiindcă vrea să-și testeze forța mai întâi rănindu-i pe alții, tratându-i de sus și urmărind până 10 la ce punct rezistă. De obicei, aceasta dovedește chiar lipsa unui sentiment sigur al forței și, prin urmare, îi face pe oameni să se îndoiască de măreția sa. În această privință, lipsa de modestie nu este, din punctul de vedere al prudenței, în nici un caz indicată.

589

15 P r i m u l g â n d a l z i l e i . – Cel mai bun mijloc de a începe bine orice zi este: trezindu-te, să te gândești dacă în această zi n-ai putea face o bucurie măcar unui singur om. Dacă lucrul acesta ar putea trece drept un înlocuitor pentru deprinderea religioasă a rugăciunii, semenii noștri ar avea un folos din această schimbare.

20 590

A r o g a n ț a c a u l t i m m i j l o c d e c o n s o l a r e . – Când știi seama unei nenorociri, a propriei deficiențe intelectuale, a propriei boli în așa fel, încât să-ți vezi în asta soarta prescrisă, încercarea sau pedeapsa tainică pentru lucruri comise anterior, atunci îți faci prin aceasta propria 25 ființă interesantă și te ridici în imaginație peste semenii tăi. Păcătosul mândru este o figură cunoscută în toate sectele religioase.

591

V e g e t a ț i a f e r i c i r i i . – Foarte aproape de durerea lumii și adeseori pe solul ei vulcanic, omul și-a plantat grădinițele fericirii; indiferent 30 că observăm viața cu privirea celui ce nu vrea de la existență decât cunoaștere sau a celui ce capitulează și se resemnează ori a celui ce se bucură de dificultatea depășită, – el va găsi pretutindeni puțină fericire încolțind lângă necazuri – și anume, cu atât mai multă fericire, cu cât mai vulcanic a fost solul –, doar că ar fi ridicol să spunem că, prin această 35 fericire, s-ar justifica suferința însăși.

592

Drumul străbunilor. – Este înțelept când cineva continuă să perfecționeze în sine însuși talentul pentru care tatăl sau bunicul său nu și-au precupețit eforturile, iar nu să-l transforme în ceva cu totul nou; altminteri se privează de posibilitatea de a ajunge la desăvârșire în vreo meserie oarecare. De aceea spune proverbul: "Pe ce drum vei călări? – pe cel al străbunilor."

593

Vanitatea și ambiția ca educatoare. – Atâta vreme cât cineva n-a devenit încă unealta folosului omenesc general, el poate fi chinuit de ambiție; o dată atins însă țelul acela, o să lucreze cu necesitate, ca o mașină, pentru binele tuturor, atunci vine la rând vanitatea; ea îl va finisa umanizându-l, îl va face mai sociabil, mai suportabil, mai indulgent atunci când ambiția a isprăvit munca brută la el (aceea de a-l face util).

594

Novicii filozofi. – Nici nu ți-ai însușit bine înțelepciunea unui filozof, că umbli pe străzi cu sentimentul că ești transformat și ai devenit un om mare; căci întâlnești numai din aceia care nu cunosc această înțelepciune, deci ai de pronunțat asupra tuturor lucrurilor un verdict nou, necunoscut: fiindcă accepți un cod, crezi acum că trebuie să te și comporți ca un judecător.

595

A plăcea displăcând. – Oamenii care preferă să bată la ochi și, în paralel, să displacă doresc același lucru ca aceia care nu vor să bată la ochi și să placă, numai că într-un grad mult mai înalt și indirect, prin intermediul unei trepte prin care, aparent, ei se îndepărtează de scopul lor. Ei vor influență și putere și, de aceea, își manifestă superioritatea, chiar dacă, în felul acesta, ea este simțită ca un lucru dezagreabil; căci ei știu că acela care a ajuns în cele din urmă la putere place aproape în tot ce săvârșește și spune și că, și atunci când displace, pare totuși să placă în continuare. – Chiar și spiritul liber și, de asemenea, credinciosul vor putere ca, datorită ei, să placă odată; când îi amenință, din cauza doctrinei lor, o soartă rea, prigonirea, carcera, execuția, ei se bucură la gândul că doctrina lor este astfel gravată și înfierată în omenire; consideră asta un mijloc dureros, dar puternic, deși cu efect întârziat, pentru a mai ajunge totuși la putere.

596

C a s u s b e i l i* ș i l u c r u r i a s e m ă n ă t o a r e. – Principele care află un casus belli pentru hotărârea luată de a porni război cu vecinul seamănă cu tatăl care substituie copilului său o mamă ce trebuie să treacă pe viitor ca atare. Și oare nu sunt aproape toate motivele actelor noastre, motive aduse la cunoștința publicului, asemenea mame substituite?

597

P a s i u n e ș i d r e p t. – Nimeni nu vorbește mai pasionat despre dreptul său decât acela care are în adâncul sufletului o îndoială cu privire la acest drept. Atrăgând pasiunea de partea sa, el vrea să adoarmă rațiunea și îndoielile ei: în felul acesta are cugetul împăcat și, o dată cu el, succesul la semenii lui.

598

S t r a t a g e m a a s c e t u l u i. – Cel ce protestează împotriva căsătoriei în felul preoților catolici va căuta s-o priceapă în conformitate cu cea mai rudimentară și obișnuită interpretare a ei. De asemenea, cel ce îndepărtează de la sine onoarea ce i-o acordă contemporanii va înțelege rudimentar conceptul acesteia; în felul acesta își ușurează renunțarea și lupta cu ea. De altfel, cel ce-și refuză multe în ansamblu se arată cu ușurință indulgent în cele mărunte. Ar fi posibil ca acela ce este mai presus de aplauzele contemporanilor să nu dorească a-și refuza totuși satisfacerea micilor vanități.

599

V â r s t a a r o g a n ț e i. – În cazul oamenilor talentați, perioada propriu-zisă a aroganței este între douăzeci și șase și treizeci de ani; este vremea primei coaceri, cu o puternică remanență de acreală. Pe baza a ceea ce simțim în noi, pretindem din partea oamenilor care nu văd nimic sau văd puțin din asta, onoare și umilire și, fiindcă aceștia întârzie în primul moment, ne răzbunăm prin acea privire, acel gest arogant, acel ton al vocii pe care o ureche și un ochi fin le recunosc în toate producțiile vârstei respective, fie ele poezii, filozofii sau tablouri și muzică. Bărbații mai în vârstă, experimentați zâmbesc atunci și-și aduc aminte cu înduioșare de această vârstă frumoasă la care te revolți că-ți este dat să f i i așa de mult și să p a r i așa de puțin. Mai târziu p a r i într-adevăr mai mult, – dar ai pierdut buna-credință că e ș t i mult: rămâi deci toată viața un incorigibil nebun de vanitate.

---

*În lat. în text: "motiv, pretext de război" (n.t.).

600

A m ă g i t o r ș i t o t u ș i r e z i s t e n t. – Așa după cum, pentru a trece pe lângă o prăpastie sau pentru a traversa un pârâu adânc pe o bârnă, avem nevoie de o balustradă, nu ca să ne ținem de ea, – căci s-ar prăbuși numaidecât cu noi, ci pentru a trezi în ochii noștri imaginea siguranței, – tot așa avem nevoie, tineri fiind, de persoane care să ne facă inconștient serviciul acelei balustrade; e adevărat, ele nu ne-ar ajuta dacă, aflându-ne în mare pericol, am vrea să ne bizuim realmente pe ele, dar dau sentimentul liniștitor al protecției din apropiere (de pildă, tați, învățători, prieteni, cum sunt, de regulă, tustrei).

601

A î n v ă ț a s ă i u b e ș t i. – Trebuie să înveți să iubești, să fii amabil, și asta din tinerețe; dacă educația și hazardul nu ne dau nici un prilej de exersare a acestor sentimente, sufletul ni se usucă și chiar devine impropriu pentru o înțelegere a acelor invenții delicate ale oamenilor iubitori. La fel trebuie învățată și hrănită ura, dacă vrei să devii o persoană care urăște cu strășnicie: altfel, și germenele ei va pieri încetul cu încetul.

602

R u i n a c a o r n a m e n t. – Cei ce trec prin multe transformări spirituale păstrează din stadiile anterioare unele concepții și deprinderi care înaintează apoi ca o frântură de antichitate enigmatică și de zidărie cenușie în noua lor gândire și acțiune: adesea ca podoabă a întregului ținut.

603

D r a g o s t e ș i r e s p e c t*. – Dragostea tânjește, frica** evită. Aceasta-i pricina pentru care nu putem fi iubiți și respectați totodată de aceeași persoană, cel puțin nu în același răstimp. Căci acela care arată respect recunoaște puterea, adică se teme de ea: starea lui este de respect-frică***. Dragostea însă nu recunoaște nici o putere, nimic ce segregă, contrastează, supra și subordonează. Întrucât ea nu acordă respect, oamenii ambițioși**** sunt refractari, în taină sau pe față, la iubire.

---

*Ehre

**Furcht

***Ehr-furcht; *în germ., Ehrfurcht înseamnă "venerație" (n.t.)*

****ehrsüchtige; *de la Ehrsucht "ambiție, vanitate", de fapt: "sete de onoruri" (n.t.)*

604

Prejudecată în privința oamenilor reci. – Oamenii care iute iau foc se răcesc repede și, de aceea, nu te poți bizui, în genere, pe ei. Din această pricină, la toți aceia care sunt în permanență reci sau se prezintă ca atare, există prejudecata favorabilă că ei sunt oameni deosebit de vrednici de încredere și de statornici: se confundă cu cei ce iau foc încet și ard îndelung.

605

Partea riscantă a opiniilor libere. – Practicarea superficială a opiniilor libere provoacă o iritație ca un fel de mâncărime; dacă nu i te împotrivești puțin, începi să te scarpini în acele locuri; până când ia naștere, în cele din urmă, o rană dureroasă deschisă, adică: până ce libera opinie începe să ne chinuie, să ne deranjeze în poziția noastră socială, în relațiile noastre umane.

606

Tânjirea după o durere adâncă. – După ce trece, pasiunea lasă în urma ei un dor obscur de ea însăși, mai aruncând, în mistuirea sa, o privire seducătoare. Trebuie totuși să se fi prelungit un soi de plăcere că a simțit pe spinare biciul ei. Sentimentele mai potolite apar, dimpotrivă, banale; preferăm, după cât se pare, întotdeauna o neplăcere mai violentă unei plăceri lâncede.

607

Nemulțumire de alții și de lume. – Când, foarte frecvent, ne manifestăm nemulțumirea față de alții, în timp ce, de fapt, o simțim față de noi înșine, țintim, în fond, o învăluire în ceață și o amăgire a judecății noastre: noi vrem să motivăm a posteriori* această nemulțumire prin erorile, prin cusururile altora și să ne pierdem, în felul acesta, pe noi înșine din vedere. – Oamenii de o religiozitate severă, care sunt judecători neînduplecați ai propriei persoane, au pus totodată pe seama omenirii cele mai mari rele, în general: un sfânt care să rezerve pentru sine păcatele și pentru ceilalți virtuțile încă n-a existat până acum: tot așa de puțin ca acela care, potrivit prescripției lui Buddha, își ține ascuns de oameni ceea ce are bun și lasă vederii lor numai ceea ce are rău în el.

**În lat. în text (n.t.).*

608

Cauza și efectul confundate. – Căutăm în mod inconștient principiile și doctrinele care se potrivesc temperamentului nostru, așa încât până la urmă pare că principiile și doctrinele ne-ar fi creat caracterul, i-ar fi dat fermitate și siguranță: în timp ce lucrurile s-au petrecut exact invers. Gândirea și judecata noastră urmează a fi transformate ulterior, pare-se, în cauză a naturii noastre: dar, în realitate, natura noastră este cauza pentru care noi gândim și judecăm așa și așa. – Și ce ne determină să ne pretăm la această comedie aproape inconștientă? Inerția și comoditatea și nu mai puțin dorința vanității de a fi recunoscuți drept consistenți din creștet până-n tălpi, din același aluat în fire și gândire: căci lucrul acesta impune respect, dă încredere și putere.

609

Vârstă și adevăr. – Tinerilor le plac lucrurile interesante și ciudate, indiferent cât de adevărate sau false sunt ele. Spiritelor mai mature le place din adevăr ceea ce este interesant și ciudat. În sfârșit, minților coapte cum trebuie le place adevărul și acolo unde el apare firesc și naiv și-l plictisește pe omul de rând, fiindcă ele au băgat de seamă că adevărul spune, de obicei, cu aerul naivității lucrurile supreme pe care le posedă în spirit.

610

Oamenii ca slabi poeți. – Așa cum, în partea a doua a versului, poeții slabi caută ideea în scopul rimei, tot așa oamenii, în a doua jumătate a vieții, devenind mai temători, obișnuiesc să caute faptele, atitudinile, circumstanțele care se potrivesc cu cele ale vieții lor anterioare, așa încât totul să se armonizeze perfect în exterior: dar viața lor nu mai este dominată și mereu redefinită de o idee puternică, ci, în locul acesteia, apare intenția de a găsi o rimă.

611

Plictiseală și joc. – Nevoia ne obligă la muncă, pentru ca, prin produsul ei, să fie satisfăcută; alte nevoi mereu deșteptate ne deprind cu munca. Dar, în pauzele în care nevoile sunt potolite și dorm oarecum, ne copleșește plictiseala. Ce este aceasta? Este deprinderea cu munca în general, care se impune acum ca nevoie nouă, suplimentară; ea va fi cu atât mai pronunțată, cu cât cineva este mai mult obișnuit să muncească, poate chiar cu cât cineva a suferit mai tare de nevoi. Pentru a scăpa de plictiseală, omul fie că muncește peste măsura nevoilor sale de odinioară,

fie că inventează jocul, adică munca, prin care să nu potolească altă nevoie decât cea de muncă în general. Pe acela care a început să se sature de joc și, datorită noilor nevoi, n-are nici un motiv să muncească, îl copleșește din când în când dorința de o a treia stare, care se raportează la joc ca plutirea la dans, ca dansul la mers, dorința de o mișcare fericită și calmă: este viziunea artiștilor și a filozofilor despre fericire.

612

Învățătură trasă din poze. – Dacă privim o serie de poze ale noastre din vremurile ultimei copilării și până în timpul maturității bărbătești, găsim cu o plăcută surprindere că bărbatul seamănă mai mult cu copilul decât cu adolescentul: că deci, probabil în concordanță cu acest fenomen, a survenit între timp o alienare temporară a caracterului de bază, peste care forța concentrată, acumulată a bărbatului a pus iarăși stăpânire. Acestei percepții îi corespunde cealaltă, că toate influențele puternice ale pasiunilor, ale învățătorilor, ale evenimentelor politice, care ne târăsc încoace și încolo în adolescență, reapar mai târziu reduse la o măsură fixă: desigur, ele continuă să trăiască și să acționeze în noi, dar simțirea și viziunea de bază deține totuși preponderența și le folosește perfect ca izvoare de energie, iar nu ca regulatori, așa cum se întâmplă, fără îndoială, la anii douăzeci. În felul acesta, și gândirea și simțirea bărbatului apar, la rândul lor, mai conforme cu cele ale copilăriei sale, – iar această realitate interioară se manifestă în cea exterioară menționată.

613

Timbrul vocal al vârstelor. – Tonul cu care tinerii vorbesc, laudă, acuză, stihuiesc displace oamenilor în vârstă, fiindcă este prea ridicat și, fără îndoială, totodată înăbușit și nedeslușit, ca sunetul dintr-o hrubă care, datorită vidului, dobândește o asemenea rezonanță; căci partea cea mai mare din ceea ce gândesc tinerii nu se revarsă din adâncul propriei lor naturi, ci este răsunet, ecou din ceea ce s-a gândit, vorbit, lăudat, acuzat în preajma lor. Întrucât însă sentimentele (de simpatie și antipatie) răsună în ei mult mai puternic decât argumentele pentru acelea, ia naștere, când își dau iarăși pe față impresiile, tonul acela înăbușit, răsunător care servește drept indiciu pentru absența sau sărăcia argumentelor. Tonul vârstei mai coapte este aspru, sacadat, moderat de tare, dar, ca tot ce este limpede articulat, bătând foarte departe. Bătrânețea, în sfârșit, aduce frecvent o anumită blândețe și îngăduință în timbru și-l îndulcește oarecum: în unele cazuri, bineînțeles, îl și acrește.

614

Oameni rămași în urmă și oameni care o iau înainte. – Caracterul dezagreabil, acela care este plin de neîncredere, care pizmuiește orice norocoasă reușită a concurenților și a semenilor săi, care este violent și aprins împotriva părerilor divergente, arată că aparține unui nivel anterior de civilizație, că este deci o relictă: căci felul în care stabilește relații cu oamenii era cel bun și corespunzător condițiilor unei epoci guvernate de dreptul pumnului; este un om rămas în urmă. Un alt caracter, acela care împărtășește din suflet bucuria altuia, care-și câștigă prieteni peste tot, care percepe cu iubire tot ce crește și devine, care participă cu dragă inimă la onorurile și succesele altora și nu monopolizează privilegiul de a cunoaște adevărul, ci este plin de o modestă neîncredere, – iată un om care o ia înainte, care aspiră la o civilizație superioară a oamenilor. Caracterul dezagreabil își are obârșia în vremurile în care fundamentele rudimentare ale raporturilor umane abia urmau să se construiască, celălalt trăiește la etajele cele mai înalte ale acestora, cât mai departe cu putință de fiara care turbează și urlă închisă în beciurile de sub temeliile civilizației.

615

Consolare pentru ipohondri. – Când un mare gânditor este supus vremelnic autotorturilor ipohondrice, își poate spune spre consolare: "Este propria ta forță uriașă aceea din care se hrănește și crește parazitul acesta; dacă ar fi mai mică, ai avea mai puțin de suferit." La fel poate vorbi și omul politic, când gelozia și spiritul revanșard, în general atmosfera de bellum omnium contra omnes*, pentru care el, ca reprezentant al unei națiuni, trebuie să aibă fatalmente o puternică înzestrare, se insinuează incidental și în relațiile lui personale și-i face viața grea.

616

Înstrăinat de prezent. – Produce mari avantaje să te înstrăinezi odată în mai mare măsură de timpul tău și să fii oarecum împins de pe țărmul lui înapoi în oceanul concepțiilor trecute despre lume. Privind de acolo înspre coastă, pentru prima oară îți dai perfect seama de întreaga lui configurație și ai avantajul, reapropiindu-te de el, să-l înțelegi în ansamblu mai bine decât cei ce nu l-au părăsit niciodată.

Note: **În lat. în text (v. vol. 2, p. 128 și 495) (n.t.).*

617

A semăna și a culege pe defecte personale. – Oamenii de tipul lui Rousseau înțeleg să-și folosească slăbiciunile, lipsurile, viciile cumva ca gunoi pentru talentul lor. Când acela deplânge corupția și degenerarea societății ca o consecință nefastă a civilizației, la bază stă o experiență personală; a cărei amărăciune conferă causticitate blamului său general și otrăvește săgețile cu care trage; el se descarcă în primul rând ca individ și are de gând să caute un remediu care să-i fie de folos în mod direct societății, dar și lui, în mod indirect și prin mijlocirea ei.

618

A avea convingeri filozofice. – De obicei, noi aspirăm să dobândim pentru toate situațiile vieții și pentru toate evenimentele o *singură* atitudine sufletească, *un singur* soi de concepții – aceasta înseamnă mai ales a avea convingeri filozofice. Dar pentru îmbogățirea cunoașterii poate avea mai mare valoare nu să te uniformizezi în felul acesta, ci să fii atent la glasul șoptit al diferitelor situații ale vieții; acestea comportă propriile lor concepții. Arăți astfel un interes cognitiv pentru viața și natura multora, netratându-te pe tine însuți ca individ rigid, invariabil, același.

619

În focul disprețului. – Este un nou pas către independență să îndrăznești numai să exprimi opinii care trec drept rușinoase pentru cel ce le nutrește; atunci încep a se teme, de regulă, și prietenii, și cunoscuții. Naturile înzestrate trebuie să treacă și prin focul acesta; la urmă, ele își aparțin și mai mult lor înseși.

620

Sacrificiu. – Unui sacrificiu mic i se preferă, în caz de opțiune, unul mare: fiindcă noi ne despăgubim pentru cel mare prin autoadmirație, ceea ce nu ne este cu putință când e vorba de cel mic.

621

Iubirea ca stratagemă. – Cel ce vrea să *cunoască* într-adevăr ceva nou (indiferent că-i vorba despre un om, un eveniment, o carte) face bine dacă asimilează acest lucru nou cu toată dragostea posibilă și dacă-și întoarce repede privirea, ba chiar uită tot ce-i pare ostil, revoltător, fals în acesta: așa încât să-i dai, bunăoară, autorului unei cărți cel mai mare avans și, exact ca în cazul unei alergări, să dorești cu inima palpitând

ca el să-și atingă țelul. Prin această metodă, vasăzică, pătrunzi până în inima lucrului nou, până în centrul său motor: și tocmai asta înseamnă să-l cunoști. O dată ajuns aici, rațiunea își impune ulterior restricțiile; supraevaluarea aceea, suspendarea aceea vremelnică a pendulului critic n-a fost
5 decât stratagema prin care sufletul unui lucru să fie ademenit în afară.

622

A gândi prea bine și prea rău despre lume. – Gândind prea bine sau prea rău despre lucruri, avem întotdeauna avantajul de a culege o plăcere superioară: căci, în cazul unei păreri prea bune
10 preconcepute, punem de obicei mai multă dulceață în lucruri (trăiri) decât conțin ele de fapt. O părere prea proastă preconcepută determină o dezamăgire agreabilă: agreabilul în sine pe care lucrurile îl cuprindeau sporește prin agreabilul surprizei. – Un temperament tenebros va face, de altfel, în ambele situații, experiența contrară.

15 623

Oameni profunzi. – Aceia care își au punctul forte în aprofundarea impresiilor – îi numim, de regulă, oameni profunzi – sunt relativ pregătiți și nešovăielnici în fața oricărui lucru neașteptat: căci în primul moment impresia era încă superficială, abia după aceea *devine*
20 profundă. Lucrurile sau persoanele de mult prevăzute, așteptate tulbură însă în modul cel mai tare astfel de naturi și le fac aproape incapabile, când acelea sosesc, în sfârșit, să mai dispună de prezență de spirit.

624

Raportul cu eul superior. – Orice om are ziua lui bună
25 atunci când își găsește eul superior; și adevărata umanitate reclamă ca fiecare să fie apreciat numai în această ipostază, iar nu după zilele lucrătoare de nelibertate și aservire. Trebuie, bunăoară, să-l taxăm și să-l onorăm pe un pictor după suprema viziune pe care a fost în stare s-o aibă și s-o reprezinte. Dar oamenii înșiși se află în raporturi foarte diferite cu
30 acest eu al lor superior și sunt adesea propriii lor actori, în măsura în care mai târziu imită mereu și mereu ceea ce sunt în acele clipe. Unii trăiesc în teamă și umilință față de idealul lor și ar dori să-l dezavueze: li-e frică de eul lor superior fiindcă acesta, când vorbește, vorbește pretențios. În plus, el are o libertate de a veni și de a nu veni după bunul-plac, tipică fantomelor;
35 de aceea este numit adesea un dar zeiesc, în timp ce, de fapt, cu totul altceva este dar al zeilor (al hazardului): el însă este omul însuși.

625

O a m e n i s i n g u r a t i c i . – Unii oameni s-au obișnuit așa de mult să fie singuri cu ei înșiși, că nici nu se compară cu alții, ci-și deapănă înainte viața monologică, într-o dispoziție calmă și plăcută, stând admirabil de vorbă cu ei înșiși, chiar râzând. Dar, dacă ajung să se compare cu alții, înclină spre o firoscoasă subapreciere a lor înșiși: încât vor fi siliți să d e p r i n d ă din nou de la alții o părere bună, dreaptă despre sine: și chiar din această părere însușită vor tot dori să dea la o parte și să scadă câte ceva. – Așadar, trebuie să-i lăsăm pe anumiți oameni să fie singuri și să nu fim așa de stupizi, cum se întâmplă adesea, încât să-i compătimim din această cauză.

626

F ă r ă m e l o d i e . – Există oameni cărora o permanentă așezare lăuntrică și un aranjament armonic al tuturor facultăților lor le sunt atât de caracteristice, încât le repugnă orice activitate îndreptată spre un scop. Ei seamănă cu o muzică ce constă numai din acorduri armonice tărăgănate, fără a se vădi măcar începutul unei melodii articulate și dinamice. Orice mișcare din exterior nu servește decât a-i reda imediat bărcii noul echilibru pe lacul eufoniei armonice. Oamenii moderni devin, de obicei, extrem de nerăbdători când întâlnesc asemenea naturi din care nu s e a l e g e nimic, fără să le poți spune că nu s u n t nimic. Dar, în unele dispoziții sufletești, vederea lor provoacă acea întrebare neobișnuită: la ce bun, în general, melodia? De ce nu ne ajunge că viața se oglindește calm într-un lac adânc? – Evul mediu era mai bogat în astfel de naturi decât epoca noastră. Cât de rar mai dăm peste cineva care și la ananghie poate trăi mai departe cu sine însuși atât de senin și de vesel, spunându-și ca Goethe: "Lucrul cel mai bun este liniștea adâncă în care trăiesc și cresc împotriva lumii și dobândesc ceea ce ea nu-mi poate lua prin foc și sabie."

627

T r a i ș i t r ă i r e . – Băgăm de seamă cum unii indivizi știu să procedeze cu trăirile lor – neînsemnatele lor trăiri cotidiene –, așa încât acestea să devină un ogor ce dă roade de trei ori pe an; în timp ce alții – și cât de mulți! – sunt izbiți de valurile celor mai răscolitoare întâmplări, târâți de felurítele curente ale epocii și ale maselor și totuși rămân mereu ușori, mereu deasupra, ca pluta: în felul acesta suntem ispitiți în cele din urmă să împărțim omenirea într-o minoritate (minimalitate) a celor ce știu să facă mult din puțin: și într-o majoritate a celor ce știu să facă puțin din

mult; ba chiar dăm peste acei vrăjitori denaturați care, în loc să creeze lumea din nimic, creează un nimic din lume.

628

Gravitatea jocului. – La Genova, la ceasul amurgului, am auzit dintr-un turn o lungă joacă de clopote: nu voia să mai înceteze și răsuna, parcă nesătulă de sine însăși, peste larma stradelelor, în cerul serii și în aerul marin, așa de înfiorător, așa de copilăros totodată, așa de trist. Atunci mi-am amintit cuvintele lui Platon și le-am simțit dintr-o dată în inimă: nici una dintre problemele omenești nu merită să fie tratată cu mare gravitate; totuși – –

629

Despre convingere și despre dreptate. – Ceea ce omul cuprins de pasiune zice, promite, decide să susțină după aceea la rece și pe deplin lucid – această pretenție ține de cele mai grele poveri care apasă pe umerii omenirii. A fi nevoit să admiți urmările mâniei, ale răzbunării aprinse, ale sacrificării entuziaste în orice viitor – aceasta poate provoca o înverșunare împotriva acestor sentimente cu atât mai mare, cu cât mai mult se practică peste tot și mai ales din partea artiștilor o idolatrie față de ele. Aceștia cultivă prețuirea pasiunilor și au făcut-o dintotdeauna; firește, ei slăvesc și satisfacțiile teribile ale pasiunii asumate de cineva, acele izbucniri de răzbunare lăsate cu moarte, mutilare, exil de bunăvoie și acea resemnare a inimii zdrobite. În orice caz: ținând trează curiozitatea pentru pasiuni, e ca și când ar vrea să spună: fără pasiuni n-ați trăit absolut nimic. – Întrucât am jurat credință, poate chiar unei ființe pur fictive, precum un dumnezeu, întrucât ne-am dăruit inima unui principe, unui partid, unei femei, unui ordin clerical, unui artist, unui gânditor, într-o stare de oarbă amăgire, care ne-a extaziat și a făcut ca ființele acelea să pară demne de orice venerație, de orice jertfă – nu suntem oare inevitabil strâns legați? Ba chiar să nu ne fi înșelat atunci? N-a fost o speranță ipotetică, firește cu premisa nedezvăluită, că ființele acelea cărora ne-am dedicat sunt realmente ființele apărute ca atare în imaginația noastră? Suntem oare obligați să fim credincioși erorilor noastre, chiar înțelegând că, prin această credință, îi dăunăm eului nostru superior? – Nu, nu există nici o lege, nici o obligație de felul acesta, trebuie să devenim trădători, să fim infideli, să renunțăm iar și iar la idealurile noastre. Nu pășim dintr-o perioadă a vieții într-alta, fără să provocăm aceste dureri ale trădării și chiar să suferim, la rându-ne, din pricina lor. Ar fi oare necesar ca, pentru

a scăpa de aceste dureri, să ne ferim de răbufnirile pătimașe ale afectului nostru? N-ar deveni atunci lumea prea pustie, prea spectrală pentru noi? Să ne întrebăm mai degrabă dacă durerile acestea, în cazul unei schimbări de convingere, sunt n e c e s a r e sau nu depind de o părere și o apreciere
5 e r o n a t e. De ce-l admirăm pe cel ce rămâne fidel convingerii sale și-l disprețuim pe cel ce și-o schimbă? Mă tem că răspunsul trebuie să fie: fiindcă toată lumea presupune că o asemenea schimbare n-o determină decât motivele unui profit mai ordinar sau ale unei temeri personale. Adică: noi credem, în definitiv, că nimeni nu-și schimbă părerile atâta timp cât
10 ele îi sunt profitabile sau cel puțin atâta timp cât ele nu-i dăunează. Însă dacă lucrurile stau așa, atunci aici se află o gravă mărturie despre semnificația i n t e l e c t u a l ă a tuturor convingerilor. Examinând odată felul în care iau naștere convingerile și urmărind dacă nu sunt de departe supraevaluate: va rezulta că și s c h i m b a r e a convingerilor în orice
15 împrejurări se măsoară după un criteriu fals și că până acum noi obișnuiam să suferim prea mult din pricina acestei schimbări.

630

Convingerea este credința că te afli, într-un anumit punct al cunoașterii, în posesia adevărului absolut. Această credință presupune
20 deci că există adevăruri absolute; de asemenea, că s-au găsit acele metode perfecte de a ajunge la ele; în sfârșit, că oricine are convingeri se slujește de aceste metode perfecte. Toate cele trei precizări probează pe loc că omul convingerilor nu este omul gândirii științifice; el ni se înfățișează la vârsta inocenței teoretice și este un copil, oricât de matur ar fi de altminteri.
25 Milenii întregi au trăit cu acele presupuneri puerile și din ele au țâșnit cele mai puternice izvoare de energie ale omenirii. Oamenii aceia numeroși care s-au jertfit pentru convingerile lor au crezut că o fac pentru adevărul absolut. Nici unul n-a avut dreptate în această privință: probabil că nici un om nu s-a jertfit încă până acum pentru adevăr; cel puțin expresia dogmatică
30 a credinței sale va fi fost neștiințifică sau pseudoștiințifică. Dar, de fapt, noi am vrea să avem dreptate fiindcă socotim că t r e b u i e să avem dreptate. A ne lăsa smulși din credința noastră înseamnă, poate, a ne pune sub semnul întrebării fericirea veșnică. Într-o chestiune de o asemenea importanță extremă, "voința" era, mult prea perceptibil, sufleorul
35 intelectului. Presupunerea oricărui credincios, de orice orientare, era că nu p o a t e fi combătut; dacă se dovedeau foarte puternice contraargumentele, îi mai rămânea întotdeauna să denigreze rațiunea în general și, poate, să arboreze acel "credo quia absurdum est"* ca steag al fana-

**În lat. în text; v. vol. 2, p. 499 (n.t.).*

tismului extrem. Nu lupta dintre opinii este aceea care a făcut așa de violentă istoria, ci lupta credinței în opinii, adică a convingerilor. Dacă toți cei ce au gândit așa de mărinimos despre convingerea lor, i-au adus jertfe de orice fel și nu și-au cruțat onoarea, trupul și viața în serviciul ei și-ar fi
5 dedicat totuși numai jumătate din energie pentru a cerceta cu ce drept s-au atașat de cutare sau cutare convingere, pe ce cale au ajuns la ea: cât de pașnică ar arăta istoria omenirii! Cât de multe lucruri cunoscute n-ar fi fost! De toate scenele crude ale persecuției ereticilor de tot felul am fi fost cruțați din două motive: o dată, fiindcă inchizitorii ar fi scormonit*, înainte
10 de toate, în ei înșiși și ar fi trecut peste pretenția de a apăra adevărul absolut; apoi, fiindcă ereticii înșiși n-ar mai fi împărtășit principii atât de prost argumentate, precum sunt principiile tuturor sectanților și "ortodocșilor" religioși, după ce le-ar fi revizuit.

631

15 Din vremurile în care oamenii erau deprinși să creadă în posesia adevărului absolut provine o adâncă n e m u l ț u m i r e față de toate pozițiile sceptice și relativiste cu privire la orice probleme de cunoaștere; de cele mai multe ori preferăm a ne abandona fără condiții unei convingeri pe care o au persoane cu autoritate (tați, prieteni, învățători, principi) și, când
20 nu facem acest lucru, avem un fel de remușcare. Această tendință este cu totul de înțeles, iar urmările ei nu dau nici un drept la reproșuri vehemente față de dezvoltarea rațiunii omenești. Treptat-treptat însă, spiritul științific trebuie să pârguiască în om acea virtute a a b ț i n e r i i p r u d e n t e, acea înțeleaptă moderație care este mai cunoscută în domeniul vieții practice
25 decât în domeniul vieții teoretice și pe care, de pildă, Goethe a reprezentat-o în Antonio, ca subiect de indignare pentru toți Tasso, adică pentru naturile străine de știință și inactive totodată. Omul convingerii are în sine un drept de a nu-l înțelege pe acel om al gândirii precaute, pe teoreticul Antonio; omul de știință, la rândul lui, n-are nici un drept să-l acuze pentru asta, îl
30 ignoră și, în afară de aceasta, știe, în cazul dat, că acela se va mai agăța de el, așa cum o face până la urmă Tasso cu Antonio.

632

Cel ce n-a traversat diferite convingeri, ci a rămas prins în credința în a cărei plasă s-a încurcat mai întâi este, cu orice preț, tocmai din cauza

---

*inquirirt: *"cercetat, examinat, anchetat" (n.t.)*

acestei imuabilități, un reprezentant al unei civilizații înapoiate; el este, în conformitate cu această lipsă de cultură* (care presupune întotdeauna maleabilitate**), dur, nerațional, inflexibil, lipsit de îngăduință, un veșnic dubios, un neezitant, ce recurge la toate mijloacele pentru a-și impune
5 părerea, fiindcă nu poate pricepe deloc că ar trebui să existe alte păreri, este poate, din acest punct de vedere, un izvor de energie și, în civilizații ajunse prea libere și istovite, chiar salutar, dar numai fiindcă incită puternic să-i faci opoziție: căci, în acest proces, eșafodajul mai fragil al noii civilizații, silite să se lupte cu el, se întărește el însuși.

10

633

În esență, noi suntem încă aceiași oameni ca cei din perioada Reformei:cum să și fie altfel? Dar faptul că nu ne mai permitem unele mijloace pentru a obține cu ajutorul lor victoria opiniei noastre ne deosebește de vremea aceea și dovedește că aparținem unei civilizații
15 superioare. Cel ce, cu explozii de furie, mai combate și pune azi la pământ, în maniera oamenilor Reformei, opinii și suspiciuni trădează clar că și-ar fi ars pe rug adversarii, în caz că ar fi trăit în alte timpuri, și că ar fi recurs la toate mijloacele inchiziției, dacă ar fi trăit ca adversar al Reformei. Această inchiziție era logică pe vremea aceea, fiindcă ea nu semnifica
20 nimic altceva decât starea generală de asediu care a trebuit să fie decretată în întregul domeniu al bisericii și care, ca orice stare de asediu, îndreptățea mijloacele extreme, mai cu seamă în ipoteza (pe care azi noi n-o mai împărtășim cu oamenii aceia) că în biserică afli adevărul și că trebuie să-l păstrezi cu orice preț, cu orice jertfă, spre mântuirea omenirii. Însă
25 azi nu mai concedem nimănui cu atâta ușurință faptul că ar deține adevărul: metodele riguroase ale cercetării au diseminat destulă neîncredere și precauție, încât oricine susține prin violență opinii cu vorba și fapta este perceput ca un dușman al civilizației noastre actuale sau cel puțin ca un înapoiat. De fapt: patosul de a deține adevărul valorează foarte puțin astăzi
30 în raport cu acel patos, în mod firesc mai atenuat și fără ecou, al căutării adevărului care nu obosește să învețe altfel și să examineze din nou.

634

De altfel, căutarea metodică a adevărului este însuși rezultatul acelor timpuri în care convingerile erau reciproc într-o stare de război. Dacă pe

---

*Bildung

**Bildbarkeit

individ nu l-ar fi interesat "adevărul" *său*, adică faptul de a avea dreptate, n-ar exista în general nici o metodă de cercetare; așa însă, în lupta veșnică a pretențiilor la adevărul absolut ale diverșilor indivizi, s-a mers pas cu pas mai departe, pentru a găsi principii incontestabile după care să poată fi examinată legitimitatea pretențiilor și stinsă polemica. La început se decidea după autorități, mai târziu se criticau reciproc căile și mijloacele prin care a fost găsit pretinsul adevăr; între timp a existat o perioadă în care s-au suportat consecințele tezei adverse și, poate, ea a fost socotită dăunătoare și nefastă: de unde trebuia să rezulte apoi pentru judecata oricui că acea convingere a adversarului conține o eroare. *Lupta personală a gânditorilor* a sfârșit prin a radicaliza în așa fel metodele, încât să poată fi realmente descoperite adevăruri, iar aberațiile unor metode anterioare să fie dezvăluite privirilor tuturora.

635

În ansamblu, metodele științifice sunt, cel puțin, o consecință la fel de importantă a cercetării ca oricare alt rezultat al ei: căci pe cunoașterea metodei se bazează spiritul științific, iar toate rezultatele științei, dacă acele metode s-ar pierde, n-ar putea împiedica o reînnoită extindere a superstiției și a absurdității. Oricât de mult ar *învăța* oamenii ingenioși din rezultatele științei: se vede întotdeauna din conversația lor și mai ales din ipotezele avansate în cursul ei că le lipsește spiritul științific: ei n-au acea neîncredere instinctivă față de rătăcirile gândirii care a prins rădăcini în sufletul oricărui om de știință în urma unui lung exercițiu. Ajunge să găsească asupra unui lucru, în general, o ipoteză oarecare și sunt apoi trup și suflet pentru ea și cred că prin asta s-a rezolvat totul. A avea o părere înseamnă la ei: a te înflăcăra pentru ea și a-ți face pe viitor din aceasta o convingere. În cazul unui lucru neexplicat, se pasionează pentru prima idee ce le trece prin cap și aduce cu o explicație a lui: de unde rezultă întruna, îndeosebi în domeniul politicii, urmările cele mai grave. – De aceea era bine acum ca fiecare să fi cunoscut din temelii măcar o *singură* știință: atunci ar ști ce înseamnă metodă și cât de necesară este prudența extremă. Mai cu seamă femeilor trebuie să li se dea acest sfat; ca unele care sunt astăzi fără scăpare victimele tuturor ipotezelor, în special când acestea fac impresia unui lucru ingenios, captivant, reconfortant, puternic. Ba chiar, la o privire mai atentă, se observă că cea mai mare parte a oamenilor instruiți reclamă și azi convingeri și nimic altceva decât convingeri din partea unui gânditor și că doar o minoritate restrânsă vrea *certitudine*. Aceia vor să fie puternic târâți, pentru ca,

în felul acesta, să dobândească ei înșiși o creștere de forță; aceștia mai puțini au interesul acela obiectiv care face abstracție de avantajele personale, inclusiv de acela al menționatei creșteri de forță. Pe acea clasă de departe covârșitoare se contează peste tot unde gânditorul se comportă
5 și se definește ca g e n i u , deci are aerul unei ființe superioare, căreia i se cuvine autoritate. În măsura în care geniul de soiul acela întreține flacăra convingerilor și trezește neîncredere față de spiritul precaut și modest al științei, el este un dușman al adevărului, oricât de mult s-ar crede un pretendent la mâna lui.

10 636

Există, firește, și o specie de genialitate total diferită, aceea a dreptății; iar eu nu mă pot decide sub nici o formă s-o consider mai puțin decât o genialitate filozofică, politică sau artistică oarecare. Năravul ei este să evite cu sinceră indignare tot ce întunecă și zăpăcește
15 judecata asupra lucrurilor; ea este, în consecință, o a d v e r s a r ă a c o n v i n g e r i l o r , căci vrea să-i dea ce-i al său fiecăruia, indiferent că acesta-i ceva însuflețit sau mort, real sau imaginar – și pentru asta trebuie să-l cunoască temeinic; ea pune, de aceea, fiecare lucru în cea mai bună lumină și-i dă târcoale cu un ochi curios. Sfârșește prin
20 a-i da propriei sale adversare, oarba sau mioapa "convingere" (cum o numesc bărbații: – la femei se numește "credință"), ceea ce este al convingerii – de dragul adevărului.

637

Din p a s i u n i cresc opiniile; i n e r ț i a s p i r i t u l u i le face pe
25 acestea să încremenească în c o n v i n g e r i . – Cel ce-și simte însă spiritul l i b e r, viu fără odihnă, poate împiedica această încremenire printr-o continuă transformare; iar dacă este în totalitate un bulgăre gânditor de zăpadă, nu va avea nicidecum opinii în mintea lui, ci doar certitudini și probabilități exact măsurate. – Dar noi, cei ce suntem de condiție mixtă și pătrunși ba
30 de foc, ba de frigul spiritului, vrem să îngenunchem în fața dreptății ca în fața unicei zeițe pe care o recunoaștem mai presus de noi. F o c u l din noi ne face, de obicei, nedrepți și, în sensul acelei zeițe, impuri; în această stare, noi n-avem niciodată dreptul să-i apucăm mâna, niciodată surâsul ei grav de mulțumire nu se așterne atunci asupra noastră. Noi o venerăm ca
35 pe voalata Isis a vieții noastre; rușinați, îi aducem durerea noastră drept căință și jertfă, când focul ne arde și vrea să ne mistuie. S p i r i t u l este cel ce ne scapă de la prefacerea în scrum și tăciune; el ne smulge din

când în când de pe jertfelnicul dreptății sau ne învelește într-o pânză de azbest. Mântuiți de foc, pășim apoi, împinși de spirit, din opinie în opinie, prin schimbarea partidelor, ca niște *trădători* nobili ai tuturor lucrurilor ce pot fi, în general, trădate – și totuși fără nici un sentiment de vină.

5

638

Hoinarul. – Cel ce a ajuns numai într-o anumită măsură la libertatea rațiunii nu se poate simți pe pământ altfel decât ca un hoinar, – deci nu chiar ca un călător *spre* un țel ultim: căci așa ceva nu există. Ce-i drept însă, el vrea să vadă și are ochii deschiși pentru tot ce se
10 petrece, de fapt, în lume; de aceea el nu-și poate lega inima prea strâns de orice amănunt; trebuie să existe în el însuși ceva hoinar, care să se bucure de schimbare și vremelnicie. Firește, pentru un asemenea om vor veni nopți grele, când va fi obosit și va găsi închisă poarta orașului care să-i ofere odihnă; poate că, și mai mult, ca în Orient, pustiul se va întinde
15 până la poartă, că animalele de pradă vor urla când mai departe, când mai aproape, că se va stârni un vânt puternic, că hoții îi vor lua dobitoacele de povară. Apoi se va lăsa pentru el, fără-ndoială, groaznica noapte, ca un al doilea pustiu în pustiu, iar inima-i va osteni de hoinăreală. Dacă, după aceea, soarele dimineții va răsări pentru el, dogorind ca o zeitate a
20 mâniei, dacă se va deschide orașul, va vedea pe chipurile locuitorilor de aici poate și mai mult pustiu, murdărie, înșelăciune, nesiguranță decât în fața porților – iar ziua va fi aproape mai rea decât noaptea. Așa poate s-o pățească hoinarul într-o zi; dar după aceea vin, ca răsplată, diminețile încântătoare ale altor meleaguri și zile în care, deja din zorii cenușii, vede
25 dansând aproape de el cetele de muze în pâcla munților și în care, apoi, plimbându-se liniștit, în ritmul sufletului de dinaintea amiezii, printre copaci, i se azvârl din vârfurile și ascunzișurile lor de frunze numai lucruri bune și luminoase, darurile tuturor acelor spirite libere care sunt la ele acasă în munte, în codru și în singurătate și care, asemeni lui, în felul lor ba vesel,
30 ba reflexiv, sunt hoinari și filozofi. Născuți din tainele dimineții, meditează cum poate să aibă ziua, între a zecea și a douăsprezecea bătaie de orologiu, un chip atât de pur, de străluminat, de transfigurat-senin: ei caută *filozofia de dinaintea amiezii*.

Între prieteni
Un postludiu

1

Bine-i a tăcea-mpreună!
5 Mai plăcut însă e râsul, –
Sub a cerului mătasă,
Lâng-un fag, în iarba deasă,
Dragu-i între prieteni râsul
Și-alba dinților cunună.

10 Să tăcem, de-i treaba bună;
De-o fac rău –, ne-apuce râsul,
Tot mai rău atunci s-o facem,
Tot mai rău ne-apuce râsul,
Pân-om coborî în humă.

15 Da, băieți! Se-ntâmpl-așa? –
Deci amin! Ne-om revedea!

* * *

2

Nici o scuză! Nici iertare!
Dați, voi veseli, firi ușoare,
20 Cărții mele fără minte
Inimă, ureche, scut!
Credeți, lipsa mea de minte-n
Hulă nu s-a prefăcut!

Ce găsesc, ce caut cuminte –
Fost-a în vreun op nainte?
Proștii-n mine să-i cinstiți!
Mintea cum se-nvață "minte",-n
5 Tomul prost s-o deslușiți!

Ei băieți, se-ntâmpl-așa? –
Deci amin! Ne-om revedea!

* * *

OMENESC,
PREA OMENESC

O carte pentru spirite libere
Volumul al doilea

Prefață

1

Trebuie să vorbim numai atunci când nu avem voie să tăcem; şi să vorbim numai despre încercări pe care le-am *biruit*, – orice altceva este pălăvrăgeală, "literatură", lipsă de onestitate. Scrierile mele nu vorbesc *decât* despre biruințele mele: "eu" sunt în ele, cu tot ce-mi era duşman, ego ipsissimus*, ba chiar, dacă-mi este permisă o expresie mai fudulă, ego ipsiss*imum***. Se ghiceşte: am deja mult – *dedesubtul* meu... Dar întotdeauna ar fi nevoie mai întâi de timp, de însănătoşire, de depărtare, de distanță, până să mă cuprindă plăcerea de a jupui, de a exploata, de a dezvălui, "de a reprezenta" (sau cum se va fi chemând) ulterior, pentru cunoaştere, ceva trăit şi depăşit, un factum*** şi un fatum*** propriu oarecare. În această privință, toate scrierile mele, cu o singură excepție, fără îndoială esențială, trebuie *antedatate* – ele vorbesc întotdeauna despre un "în urma mea" – : unele, precum primele trei Considerații inactuale, chiar înainte de vremea genezei şi trăirii unei cărți publicate anterior acestora ("Naşterea tragediei", în cazul dat: după cum nu-i poate scăpa unui observator şi confruntator mai subtil). Prin acea izbucnire furioasă împotriva teutomaniei, a comodității şi a coruperii limbii în cazul îmbătrânitului David Strauss, conținutul primei Inactuale, şi-au vărsat năduful umorile cu care mă situasem mult înainte, ca student, în miezul culturii şi al filistinismului cultural german (revendic paternitatea expresiei "filistin al culturii", de care azi se face atâta uz şi abuz –); iar ceea ce am spus împotriva "bolii istorice", am spus-o ca unul care a învățat să se vindece de ea încet, anevoie şi nu era dispus cu nici un preț să renunțe pe viitor la "istorie" fiindcă suferise odinioară de ea. Când apoi, în cea de-a treia Considerație inactuală, mi-am exprimat venerația pentru primul şi singurul meu educator, pentru *marele* Arthur Schopenhauer – aş

**În lat. în text (glumeț): "chiar eu însumi" (n.t.).*

***În lat. în text; calambur bazat pe cuvântul* imum *"partea cea mai de jos, fundul", deci (aprox.): "eu, abisul însuşi"; în forma neutră,* ipsissimum, *cu sensul "esența cea mai intimă a ființei", mai apare şi în alte texte nietzscheene (n.t.).*

****Latinisme în original, transcrise* Factum *şi* Fatum *(=fapt, resp. fatalitate) (n.t.).*

exprima-o azi mult mai puternic, chiar mai personal – eram deja, cât privește propria mea persoană, în plin scepticism și disoluție morală, *adică deopotrivă în critica și în aprofundarea oricărui pesimism de până atunci* –, și deja "în nimic nu mai prea" credeam, cum spune poporul, nici în Schopenhauer: tocmai în vremea aceea a luat naștere un opuscul, ținut secret, "despre adevăr și minciună în sens extramoral". Chiar discursul meu triumfal și festiv în onoarea lui Richard Wagner, cu ocazia sărbătoririi victoriei sale de la Bayreuth din 1876 – Bayreuth înseamnă cea mai mare victorie pe care a repurtat-o vreodată un artist –, o lucrare ce poartă în sine cea mai pregnantă *aparență* de actualitate, era în fond un omagiu și o recunoștință față de un fragment al trecutului meu, față de cea mai frumoasă, dar și cea mai periculoasă liniște a mării din vremea călătoriei mele... și, de fapt, o desprindere, un rămas-bun. (S-a înșelat cumva Richard Wagner însuși în acest sens? Nu cred. Atâta timp cât încă iubești, nu zugrăvești, fără îndoială, asemenea tablouri; încă nu "observi", nu te postezi la distanță așa de mult pe cât trebuie s-o facă cel ce observă. "O *rivalitate* misterioasă, aceea a privirii în față, ține chiar de actul observării" – se spune la pagina 46 a numitei scrieri, cu o expresie revelatoare și melancolică, poate numai pentru puține urechi.) Detașarea necesară pentru a *vorbi* despre niște lungi ani intermediari de singurătate și frustrare lăuntrică mi-a venit abia o dată cu cartea "Omenesc, prea omenesc", căreia îi va fi închinată și această a doua intervenție și prefață. Pe ea, ca pe o carte "pentru spirite libere", se așterne ceva din răceala aproape senină și curioasă a psihologului care mai stabilește ulterior pentru sine și oarecum *fixează* cu vreun vârf de ac o mulțime de lucruri dureroase pe care le are *dedesubtul* său, le are *îndărătul* său: – ce-i de mirare că, în cazul unei lucrări atât de înțepătoare și delicate, curge din când în când și puțin sânge, că psihologul are atunci sânge pe degete, și nu numai – pe degete?...

2

Diversele opinii și aforisme, ca și Călătorul și umbra sa, au fost scoase inițial *separat*, ca niște continuări și apendice ale acelei mai sus-numite omenești-prea-omenești "cărți pentru spirite libere": totodată și ca o continuare și dublare a unei cure spirituale, adică a autotratamentului antiromantic, așa cum instinctul meu rămas sănătos mi-l născocise el însuși, mi-l prescrisese el însuși contra unei vremelnice îmbolnăviri de

cea mai periculoasă formă de romantism. Dacă acum, după șase ani de convalescență, agreăm aceleași scrieri *reunite*, ca al doilea volum de la Omenesc, prea omenesc: poate că ele, considerate împreună, își vor propovădui învățătura mai viguros și mai limpede, – o *igienă* care poate fi recomandată ca disciplina voluntatis* naturilor mai intelectuale din generația ce tocmai se ridică. Din ele vorbește un pesimist care, destul de des, și-a ieșit din piele, dar de fiecare dată și-a reintrat în ea, un pesimist deci cu bunăvoința *pentru* pesimism, – așadar, în nici un caz nu mai este un romantic: cum? să nu-i fie permis unui spirit care este expert în această șiretenie a șarpelui *de a-și schimba pielea* să dea o lecție pesimiștilor de astăzi, care încă se află cu toții în primejdia romantismului? Și cel puțin să le arate cum – *se face*?...

3

– Într-adevăr, atunci era timpul *să-mi iau rămas-bun*: în curând am primit și dovada. Richard Wagner, aparent biruitorul biruitorilor, în realitate un romantic disperat, putrezit, s-a prăbușit dintr-o dată, neputincios și fărâmat, înaintea crucii creștine... Oare nici un german n-a avut pe-atunci ochi în cap, milă în conștiința sa, pentru acest spectacol înfiorător? Am fost singurul care suferea – din pricina asta? Destul, întâmplarea aceasta neașteptată mi-a luminat mie însumi, ca un fulger, locul pe care îl părăsisem, – și mi-a dat chiar și acea spaimă ulterioară, așa cum o simte oricine a trecut în fugă și inconștient printr-o enormă primejdie. Când m-am trezit umblând singur, am prins a tremura; nu mult după aceea, și eram bolnav, mai mult decât bolnav, adică obosit, de dezamăgirea irepresibilă față de tot ce ne-a rămas nouă, niște oameni moderni, ca să ne entuziasmăm, față de energia, efortul, speranța, tinerețea, dragostea *irosite* peste tot; obosit de greața față de toată fabulația idealistă și față de moleșeala conștiinței ce repurtaseră aici încă o dată victoria asupra unuia dintre cei mai viteji; în fine, obosit, și nu cel mai puțin de supărarea pricinuită de o suspiciune neînduplecată, – că eu aș fi fost, după această dezamăgire, condamnat să fiu și mai neîncrezător, și mai disprețuitor, și mai singur decât până atunci. *Menirea* mea – unde-a dispărut? Cum? nu părea că menirea mea se înstrăinează de mine, că nu mai am, pentru multă vreme, nici un drept asupra ei? Ce era de făcut pentru a suporta *această* maximă frustrare? – Am început prin a-mi interzice radical și sistematic orice muzică romantică, această artă

**În lat. în text: "disciplină a voinței" (n.t.).*

echivocă, lăudăroasă și sufocantă, care face spiritul să-și piardă rigoarea și voioșia și să prolifereze orice soi de nostalgie tulbure, de poftă nesățioasă. "Cave musicam"* este și astăzi sfatul meu pentru toți cei ce sunt în stare să țină la puritatea din lucrurile spiritului; asemenea muzică
5 vlăguiește, înmoaie, efeminează, "Etern-femininul" ei ne trage *pe noi* – la fund!... *Împotriva* muzicii romantice se îndrepta atunci prima mea suspiciune, imediata mea precauție; și, dacă mai speram, în general, ceva de la muzică, în această așteptare era posibilitatea de a veni un muzician, cutezător, subtil, diabolic, meridional, plesnind de sănătate, încât să se
10 *răzbune* pe acea muzică într-un chip nemuritor. –

4

Singur acum și neîncrezător la modul grav față de mine însumi, luai astfel, nu fără înverșunare, atitudine *contra* mea și *pentru* tot ce mi-a pricinuit durere și mi-a căzut greu tocmai *mie*: – în felul acesta am regăsit
15 drumul spre pesimismul acela cutezător care este opusul oricărei ipocrizii romantice și, de asemenea, după cum stă să-mi pară astăzi, drumul spre "mine" însumi, spre menirea "mea". Acel ceva tainic și imperios pentru care de multă vreme nu avem un nume, până ce, în sfârșit, iese la iveală ca *menire* a noastră, – tiranul acesta din noi se răzbună teribil pentru
20 orice încercare pe care o facem de a-l evita sau de a scăpa de el, pentru orice resemnare prematură, pentru orice situare pe aceeași treaptă cu cei din rândul cărora nu facem parte, pentru orice activitate oricât de respectabilă, dacă ne abate de la cel mai important lucru al nostru, ba chiar pentru orice virtute care ar dori să ne apere de duritatea celei mai
25 personale responsabilități. Boala este răspunsul, ori de câte ori ne vom îndoi de dreptul la menirea *noastră*, – ori de câte ori ne apucăm să ne ușurăm situația în vreo privință oarecare. Curios și groaznic totodată! *Ușurările* noastre sunt acelea pentru care trebuie să plătim cel mai scump! Iar dacă vrem să revenim la starea de sănătate, nu ne rămâne de
30 ales: trebuie să ne împovărăm *mai mult* decât eram împovărați vreodată înainte...

5

– Pe vremea aceea am învățat eu mai întâi felul acela de a vorbi ca un sihastru, la care nu se pricep decât cei ce tac și suferă cel mai mult:
35 vorbeam, fără martori sau, mai degrabă, nepăsător față de martori, ca să

**În lat. în text: "Ferește-te de muzică" (n.t.).*

nu sufăr de tăcere, abordam numai lucruri care nu mă priveau deloc, dar în așa fel, de parcă m-ar fi privit cumva. Pe vremea aceea am învățat arta de a mă *da* senin, obiectiv, curios, înainte de toate sănătos și diabolic, – și, la un bolnav, lucrul acesta este oare, cum mi se pare și mie, "bunul său gust"? Unui ochi și unei simpatii mai subtile nu-i va scăpa totuși ceea ce face, poate, farmecul acestor scrieri, – faptul că aici vorbește un suferind și un nevoiaș, ca și când el *nu* ar fi un suferind și un nevoiaș. Aici *trebuie* să fie menținute echilibrul, calmul, chiar recunoștința față de viață, aici guvernează o voință strașnică, mândră, mereu trează, mereu impresionabilă, care și-a trasat sarcina să apere viața *împotriva* durerii și să frângă toate concluziile care cresc, de obicei, asemeni unor bureți otrăvitori, din durere, dezamăgire, dezgust, însingurare și din alt ținut mlăștinos. Nu cumva chiar lucrul acesta le dă pesimiștilor noștri semne pentru propria examinare? – căci era pe vremea când mi-am formulat teza: "un suferind *nu mai are nici un drept* la pesimism!", pe vremea aceea duceam cu mine însumi o luptă de hărțuială împotriva funciarei înclinații neștiințifice a oricărui pesimism romantic de a exagera, de a socoti diferite experiențe personale drept judecăți* generale, chiar condamnări** universale... pe scurt, pe vremea aceea mi-am întors privirea *în jur*. Optimism, în vederea vindecării, spre a *putea* fi iar pesimist cândva – înțelegeți? Întocmai precum un medic își pune bolnavul într-un mediu complet străin, pentru a fi îndepărtat de întregul său "până-acum", de grijile sale, de prietenii săi, de scrisorile, de obligațiile, de prostiile sale și de chinurile memoriei lui, și a învăța să întindă mâini și simțuri spre o nouă hrană, un nou soare, un nou viitor, așa mi-am impus eu, ca medic și bolnav într-o singură persoană, o contrară, nemaiîncercată *climă a sufletului* și, îndeosebi, o colindare deconectantă în străinătate, în *ceea ce este* străin, o curiozitate față de orice fel de lucru străin... O lungă hoinăreală, căutare, schimbare a rezultat de aici, o aversiune față de tot ce rămâne neclintit, față de orice afirmare și negare nătângă; de asemenea, o dietetică și o disciplină care urma să-i înlesnească spiritului fuga departe, zborul înalt, în primul rând continuarea neîntreruptă a zborului. De fapt, un minimum de viață, o eliberare de toate poftele mai ordinare, o independență în sânul oricărui soi de dizgrație externă dimpreună cu mândria de a *ști* trăi în această dizgrație; ceva cinism poate, ceva "butoi", dar, la fel de sigur, multă fericire de greier, sprinteneală

---

*Urtheile

**Verurtheilungen

de greier, multă liniște, lumină, nechibzuință mai subtilă, exaltare tainică – toate acestea au produs în cele din urmă o mare fortificare spirituală, o crescândă plăcere și plenitudine a sănătății. Viața însăși ne *răsplătește* pentru tenacea noastră voință de viață, pentru un astfel de război lung
5 purtat cu mine însumi pe vremea aceea împotriva pesimismului oboselii de viață, chiar pentru orice privire atentă de recunoștință din parte-ne, care nu lasă să-i scape cele mai mici, mai delicate, mai fugare daruri ale vieții. La urma urmelor, noi primim în schimb *marile* ei daruri, poate chiar cel mai mare pe care-l poate da ea, – redobândim *menirea*
10 *noastră*. – –

6

– Să fi fost oare trăirea mea – istoria unei boli și a unei însănătoșiri, căci a dus la o însănătoșire – doar trăirea mea personală? Și chiar numai "omenesc-prea-omenescul" *meu*? Azi mi-ar plăcea să cred contrariul;
15 nutresc din ce în ce mai mult convingerea că hârtiile mele de călător n-au fost umplute totuși numai pentru mine, așa cum lăsam impresia uneori –. Acum, după șase ani de încredere crescândă, am oare dreptul să le trimit, de-o probă, din nou în călătorie? Am oare dreptul să le recomand în mod deosebit acelora pe care îi apasă vreun "trecut" oarecare și le-a mai rămas
20 destul spirit să mai și sufere de *spiritul* trecutului lor? Dar, în primul rând, vouă, cei ce o duceți cel mai greu, cei deosebiți, cei mai primejduiți, cei mai cerebrali, cei mai curajoși, care trebuie să fiți *conștiința* sufletului modern și, ca atare, trebuie să aveți *știință*, vouă, în care se întrunește ceea ce nu poate exista astăzi decât ca boală, otravă și
25 primejdie, – vouă, a căror soartă vrea să fiți neapărat mai bolnavi decât oricare alt individ, fiindcă voi nu sunteți "*doar* indivizi"..., vouă, a căror consolare este să cunoașteți, vai! și să bateți drumul spre o *nouă* sănătate, o sănătate de mâine și de poimâine, voi predestinaților, voi victorioșilor, voi biruitori ai timpului, voi cei mai sănătoși, voi cei mai
30 puternici, voi *bunilor europeni*! – –

7

– În sfârșit, spre a mai cuprinde într-o formulă opoziția mea față de *pesimismul romantic*, adică la pesimismul celor nevoiași, ratați, învinși: există o voință de tragic și de pesimism, care este semnul atât al
35 rigorii, cât și al tăriei intelectului (a gustului, a sentimentului, a conștiinței). Cu această voință în piept, nu ne temem de lucrurile înspăimântătoare și discutabile, proprii oricărei existențe; le căutăm noi înșine. În dosul unei

asemenea voințe stă curajul, mândria, dorința de a avea un *mare* dușman. – Aceasta era dintru început perspectiva *mea* pesimistă, – o nouă perspectivă cum mi se pare? una care și azi este nouă și străină? Până în această clipă țin strâns de ea și, dacă vreți să mă credeți, atât
5 pentru mine, cât și, cel puțin incidental, *împotriva* mea... Vreți ca lucrul acesta să fie mai întâi demonstrat? Dar, prin această lungă prefață, ce altceva ar fi – demonstrat?

Sils-Maria, Engadina Superioară,
în septembrie 1886

Partea întâi: Diverse opinii și aforisme

1

Celor dezamăgiți de filozofie. – Dacă până-n clipa de față ați crezut în valoarea supremă a vieții, iar astăzi vă vedeți dezamăgiți, ar trebui oare s-o vindeți chiar acum pe un preț de nimic?

2

Năzuroși. – Poți face nazuri și în privința clarității ideilor: ce greață îți trezește atunci contactul cu cei semiobscuri, nebuloși, visători, suspicioși! Cât de caraghios și totuși neamuzant acționează veșnica lor fluturare și goană și totuși neputință de a zbura și a prinde!

3

Pretendenții la mâna realității. – Cel ce observă, în cele din urmă, cât de mult și cât de des a fost batjocorit îmbrățișează, din încăpățânare, chiar și cea mai urâtă realitate: așa încât, privind mersul lumii în ansamblu, aceasta a pus mâna în toate timpurile pe cei mai buni pretendenți, – căci cei mai buni au fost întotdeauna cel mai bine și cel mai lung timp înșelați.

4

Progresul liberei cugetări. – Nu putem desluși mai bine diferența dintre libera cugetare de odinioară și cea din prezent decât amintindu-ne de enunțul acela pentru descoperirea și exprimarea căruia a fost nevoie de întreaga cutezanță a veacului trecut și care totuși, apreciat din perspectiva actuală, se reduce la o naivitate involuntară, – am în vedere enunțul lui Voltaire: "croyez-moi, mon ami, l'erreur aussi a son mérite"*.

5

Un păcat strămoșesc al filozofilor. – Filozofii din toate timpurile și-au însușit preceptele celor care cercetează omul (moraliștii)

**În fr. în original: "crede-mă, prietene, eroarea are și ea meritul ei" (n.t.).*

și le-au compromis prin faptul că le-au absolutizat și au vrut să demonstreze ca necesar ceea ce aceia nu socoteau decât o sugestie aproximativă sau chiar un adevăr rural sau urban de durata unui deceniu, – în timp ce tocmai prin aceasta credeau că se ridică deasupra acelor moraliști. Astfel, ca bază a celebrelor teorii ale lui Schopenhauer despre primatul voinței asupra intelectului, despre invariabilitatea caracterului, despre negativitatea plăcerii – care, așa cum le înțelege el, sunt toate niște erori – vom găsi învățături populare, pe care le-au stabilit moraliștii. Chiar cuvântul "voință", pe care Schopenhauer l-a transformat în denumirea comună a multor stări omenești și prin care a înlăturat o lacună a limbii, spre marele său avantaj personal, în măsura în care era moralist – întrucât avea acum libertatea să vorbească despre "voință" cum vorbise Pascal despre ea –, chiar "voința" lui Schopenhauer a devenit, sub mâinile autorului ei, prin mania de a generaliza, tipică filozofilor, o calamitate pentru știință: căci această voință a ajuns o metaforă poetică, atunci când se afirmă că toate lucrurile din natură au voință; în sfârșit, în vederea unei aplicări la tot felul de excese mistice, s-a abuzat de ea dintr-o falsă obiectivitate – și toți filozofii la modă repetă și par a ști foarte exact că toate lucrurile au o singură voință, ba chiar sunt această singură voință (ceea ce, după descrierea pe care o facem acestei unice voințe supreme, echivalează cu a vrea să ai cu orice preț ca dumnezeu pe prostul de diavol).

6

Contra vizionarilor. – Vizionarul tăgăduiește adevărul din fața sa, mincinosul doar din fața altora.

7

Fotofobie. – Dacă-l lămurești pe cineva că, în înțelesul strict al cuvântului, n-ar putea vorbi niciodată despre adevăr, ci întotdeauna doar despre verosimilitate și despre gradele ei, atunci descoperi, de obicei, în bucuria sinceră a celui luminat în felul acesta, cât de mult preferă oamenii incertitudinea orizontului spiritual și în ce măsură urăsc ei adevărul, în adâncul sufletului lor, din pricina exactității lui. – Să depindă asta de faptul că li-e frică tuturora, pe ascuns, că vom lăsa odată să cadă prea crud asupra lor lumina adevărului? Ei vor să reprezinte ceva, prin urmare n-avem voie să știm precis ce sunt ei? Sau nu-i decât teama de lumina prea vie cu care sufletele lor crepusculare, de liliac, predispuse orbirii nu sunt obișnuite, încât trebuie s-o urască?

8

S c e p t i c i s m c r e ș t i n . – Prin întrebarea: ce-i adevărul?, Pilat este prezentat astăzi ușor ca avocat al lui Cristos, pentru a suspecta de aparență tot ce este cunoscut și cognoscibil și pentru a înălța crucea pe 5 fundalul înfiorător al neputinței de a ști ceva.

9

"L e g e a n a t u r i i", o e x p r e s i e a s u p e r s t i ț i e i . – Când vorbiți cu atâta încântare despre legitatea din natură, sau trebuie să admiteți că toate lucrurile naturale își urmează legea dintr-o ascultare liberă, 10 dintr-o autosupunere – în care caz deci voi admirați moralitatea naturii –; sau vă încântă imaginea unui mecanic creator care a făcut cel mai măiestrit orologiu, împodobit cu ființe vii. – Necesitatea din natură devine, prin expresia "legitate", mai omenească și un ultim refugiu al reveriei mitologice.

10

15 Î n m r e j e l e i s t o r i e i . – Pe cei ce filozofează nebulos și pe cei ce aruncă umbre asupra lumii, deci pe toți metafizicienii de aliaj nobil sau ordinar, îi apucă durerea de ochi, de urechi și de dinți când încep a bănui că afirmația următoare își are rațiunea ei: întreaga filozofie a căzut de acum înainte în mrejele istoriei. Trebuie să le-o iertăm, din cauza d u r e r i l o r lor, 20 că ei azvârlă cu pietre și obscenități după cel ce vorbește așa: prin aceasta însă, teoria însăși poate să ajungă, pentru câtva timp, murdară și jigărită și să-și piardă din efect.

11

P e s i m i s t u l i n t e l e c t u l u i . – Cel cu adevărat liber în spirit va 25 gândi liber și despre spiritul însuși, neascunzându-și câteva lucruri teribile cu privire la izvorul și la direcția lui. De aceea, poate, ceilalți îl vor caracteriza drept cel mai înverșunat adversar al gândirii libere și-l vor batjocori cu termenul injurios și dezarmant de "pesimist al intelectului": obișnuiți cum sunt să-l numească pe cineva nu după forța și virtutea sa 30 deosebită, ci după ceea ce pentru ei este cel mai străin în el.

12

R a n i ț a m e t a f i z i c i e n i l o r . – Tuturor celor ce vorbesc laudativ despre caracterul științific al metafizicii lor nici nu trebuie să le răspunzi; ajunge să-i tragi de bocceluța pe care o țin, întru câtva sfielnic, ascunsă 35 la spate; dacă reușesc s-o salte puțin, ies la iveală, spre roșirea lor,

rezultatele acelui caracter științific: un mic și drag dumnezeu, o simpatică nemurire, eventual ceva spiritism și, în orice caz, un întreg și jalnic amestec de om condarnnat la moarte și de orgoliu fariseic.

13

Nocivitatea incidentală a cunoașterii. – Utilitatea pe care o comportă cercetarea necondiționată a realității este în așa fel redemonstrată continuu și însutit, încât trebuie, fără nici o șovăire, să acceptăm o dată cu ea și nocivitatea mai subtilă și mai neobișnuită din pricina căreia unii au de suferit. Nu putem împiedica un chimist să nu se otrăvească și să nu se ardă incidental în timpul experiențelor sale. – Ceea ce este valabil despre chimist este valabil despre toată cultura noastră: de unde, în treacăt fie zis, rezultă clar cât de mult trebuie să se îngrijiească aceasta de alifii pentru arsuri și de existența permanentă la îndemână a antidoturilor.

14

Ce-i lipsește filistinului. – Filistinul crede că are cea mai mare nevoie de o bucată de purpură sau de un turban de metafizică și nu vrea să lase a-i scăpa cu nici un preț lucrul acesta: și totuși, fără această găteală, l-am găsi mai puțin caraghios.

15

Fanaticii. – Prin tot ce spun fanaticii în favoarea evangheliei lor sau a maestrului lor, se apără pe ei înșiși, oricât de mult s-ar comporta ca judecători (și nu ca acuzați), fiindcă își vor aminti involuntar și aproape în fiecare clipă că ei sunt niște excepții care trebuie să se legitimeze.

16

Binele te îndeamnă să trăiești. – Toate lucrurile bune sunt puternice stimulente ale vieții, chiar orice carte bună care este scrisă împotriva vieții.

17

Fericirea istoricului. – "Când îi auzim vorbind cu atâta rafinament pe metafizicieni și pe cei sălășluind în lumea ireală*, noi ceilalți

---

**Prin "cei sălășluind în lumea ireală", am echivalat cumva germ.* Hinterweltler, *creație a lui Nietzsche; de fapt, traducerea exactă a cuvântului "metafizician", de origine greacă (n.t.).*

simțim, firește, că suntem cei "săraci cu duhul", dar și că a noastră este împărăția cerească a alternanței, cu primăvară și toamnă, iarnă și vară, iar a lor – lumea ireală, cu pâcle și umbre cenușii, geroase, nemărginite." – Așa grăit-a unul în sinea lui umblând odată în soarele dimineții: unul 5 căruia, studiind istoria, i se transformă continuu nu numai spiritul, ci și inima și care, în contrast cu metafizicienii, este fericit să adăpostească în sine nu "un singur suflet nemuritor", ci multe suflete muritoare.

18

Trei feluri de gânditori. – Există izvoare minerale 10 năvalnice, curgătoare, picurătoare; și, corespunzător acestora, trei feluri de gânditori. Profanul le apreciază după masa de apă, cunoscătorul – după conținutul apei, deci tocmai după ceea ce nu este apă în ele.

19

Icoana vieții. – Sarcina de a zugrăvi icoana vieții, oricât 15 de frecvent a fost ea formulată de poeți și filozofi, este totuși absurdă: chiar sub mâinile celor mai mari gânditori-pictori n-au luat naștere niciodată decât icoane și iconițe dintr-o singură viață, adică din viața lor – și altceva nici nu-i cu putință. În cele ce devin, ceva ce devine nu se poate oglindi ca stabil și de durată, ca un "acesta".

20 20

Adevărul nu vrea nici un fel de zei în preajma lui. – Credința în adevăr începe cu îndoiala față de toate "adevărurile" crezute până atunci.

21

25 Lucrul care impune tăcere. – Dacă se vorbește despre gândirea liberă ca despre o deplasare extrem de periculoasă pe un ghețar și pe o mare de gheață, cei care nu vor să parcurgă acel drum se ofensează de parcă li s-ar fi reproșat lipsa de curaj și genunchii slabi. Dificultatea căreia nu ne simțim în stare să-i facem față nici măcar nu trebuie să fie 30 pomenită înaintea noastră.

22

Historia in nuce*. – Cea mai serioasă parodie pe care am

*În lat. în text: "Istoria în formă prescurtată" (n.t.).

auzit-o este aceasta: "La început era Absurdul, și Absurdul era, pe Dumnezeu!* și Dumnezeu (divin) era Absurdul."

23

Incurabil. – Un idealist este incorigibil: dacă-l alungi din cerul 5 său, își face un ideal din infern. Dezamăgește-l și uită-te la el! – va îmbrățișa dezamăgirea cu nu mai puțină înfocare decât a îmbrățișat un pic mai devreme speranța. În măsura în care înclinația sa ține de marile înclinații incurabile ale naturii omenești, el poate să determine întâmplări tragice și să devină mai târziu subiect de tragedii: ca unele care au de-a face tocmai 10 cu incurabilul, ineluctabilul, inevitabilul din destinul și caracterul omenesc.

24

Aplauzele înseși, o continuare a spectacolului. – Ochi strălucitori și un zâmbet binevoitor constituie felul acela de aplauze pe care le primește întreaga mare comedie a lumii și a existenței, – dar 15 totodată o comedie în comedia care să-i îndemne pe ceilalți spectatori la "plaudite amici"**.

25

Curajul de a plictisi. – Cel ce nu are curajul de-a îngădui să fie considerat plictisitor, el și opera lui, nu-i, în mod cert, un spirit de 20 prim rang, fie în arte, fie în științe. – Un zeflemist care, în mod excepțional, ar fi și un gânditor, ar putea, aruncând o privire asupra lumii și istoriei, să adauge: "Dumnezeu nu are acest curaj; el a vrut să facă și a făcut toate lucrurile prea interesante."

26

25 Din experiența intimă a gânditorului. – Nimic nu-i cade omului mai greu decât să înțeleagă impersonal un lucru: vreau să spun, să vadă în el chiar un lucru, și nu o persoană; ba ne putem întreba dacă, în general, îi este cu putință să suspende măcar și pentru o clipă mecanismul de ceasornic al instinctului său plăsmuitor și născocitor de 30 persoane. Oricât ar trata el ideile, fie și cele mai abstracte, de parcă ar

---

*bei Gott!: *"pe Dumnezeul meu!; zău!"; când nu este folosită ca interjecție, expresia înseamnă "la (cu) Dumnezeu", ca în Ioan 1,1 (n.t.).*

***În lat. în original: "aplaudați, prieteni" (v. și vol. 2, 530, 5-6); cf. "Plaudite, cives!", formula prin care un actor anunța sfârșitul piesei (n.t.).*

fi niște indivizi cu care ar trebui să te lupți, de care ar trebui să te atașezi, pe care ar trebui să-i ocrotești, să-i îngrijești, să-i hrănești. Ia să ne spionăm și să ne ascultăm pe noi înșine în acele minute în care auzim sau dăm peste o propoziție nouă pentru noi. Poate o să ne displacă, fiindcă apare
5 așa de îndărătnică, așa de autoritară: inconștienți, ne întrebăm dacă nu putem să-i aranjăm alăturea, ca inamică, o propoziție antitetică, dacă putem să-i adăugăm un "poate", un "câteodată"; chiar cuvințelul "probabil" ne dă o satisfacție, fiindcă sfărâmă tirania, personal incomodă, a absolutului. Dacă, dimpotrivă, acea nouă propoziție pășește încet, într-o formă mai
10 blajină, plăpândă, tolerantă și smerită și căzându-i cumva în brațe contradicției, încercăm cu o altă probă a autocrației noastre: cum, nu-i putem veni în ajutor acestei ființe debile, s-o mângâiem și s-o hrănim, să-i dăm putere și corpolență, chiar adevăr și absolutul însuși? Nu-i oare posibil să ne comportăm față de ea părintește sau cavalerește sau milostiv? –
15 Apoi, vedem iarăși o judecată aici și o judecată acolo, depărtate una de alta, fără să se privească, fără să-și dea una peste alta: atunci ne gâdilă gândul dacă nu-i cazul să înjghebăm aici o căsnicie, să tragem o c o n c l u - z i e , cu presentimentul că, rezultând din această concluzie o consecință, căsătoria nu le va onora numai pe cele două judecăți legitim unite, ci și pe
20 mijlocitorul ei. Dacă însă nici pe calea îndârjirii și a relei-voințe, nici pe cea a bunăvoinței nu-i putem face rău acelei idei (dacă o socotim a d e v ă r a t ă –), atunci i ne subordonăm și ne punem în slujba ei ca în slujba unui comandant și duce, îi dăm un scaun de onoare și vorbim nu fără ceremonie și mândrie despre ea: căci în strălucirea a c e s t e i a
25 strălucim și noi. Vai de cel ce vrea s-o întunece; afară numai dacă nu ne pune pe gânduri ea însăși într-o zi: – atunci noi, neobosiții "făcători de regi"* (king-makers**) din istoria spiritului, o detronăm și-o înălțăm repede în scaun pe adversara ei. La aceasta să chibzuim și să mai înaintăm o bucată de drum cu gândul: în mod sigur, nimeni nu va mai vorbi atunci
30 despre un "instinct al cunoașterii în sine"! – De ce, așadar, omul preferă neadevărului adevărul, în această s e c r e t ă bătălie cu persoane-idei, în această convenție matrimonială a ideilor, în această întemeiere a statelor-idei, în această creștere a copiilor-idei, în această îngrijire a sărmanilor și a bolnavilor-idei, procese ce rămân de cele mai multe ori ascunse? Din
35 același motiv din care el face d r e p t a t e în relația cu persoanele reale: a c u m din obișnuință, ereditate și educație, i n i ț i a l fiindcă adevărul –

*"Königsmacher"
** *În engl. în original (n. t.).*

ca și echitatea și dreptatea – este *mai util* și *mai onorabil* decât neadevărul. Căci în domeniul gândirii, *puterea* și *reputația* întemeiate pe eroare sau minciună greu se pot menține: sentimentul că o asemenea clădire s-ar putea prăbuși cândva este *umilitor* pentru conștiința de sine a arhitectului ei; el se rușinează de fragilitatea materialului său și, întrucât se consideră *pe sine* însuși *mai important* decât restul lumii, n-ar vrea să facă nimic ce n-ar fi *mai durabil* decât restul lumii. În dorința de adevăr, el îmbrățișează credința în nemurirea personală, adică: cea mai orgolioasă și sfidătoare idee ce există, înfrățită cum e cu gândul ascuns ⟨:⟩* "pereat mundus, dum ego salvus sim!"** Opera i-a devenit ego-ul, el însuși se transformă în nevremelnic, în tot ce este împotrivire. Orgoliul lui nemăsurat este acela care vrea să întrebuințeze pentru operă doar cele mai bune, mai dure pietre, adică adevăruri sau ceea ce consideră el ca atare. Pe bună dreptate, *trufia* a fost numită în toate timpurile "viciul știutorului", – totuși, fără acest viciu propulsiv, lucrurile ar sta deplorabil în privința adevărului și a valorii lui pe pământ. În faptul că noi ne *temem* de propriile noastre gânduri, idei, cuvinte, dar că și în ele ne *respectăm* pe noi înșine, că le atribuim involuntar forța de a ne putea răsplăti, disprețui, lăuda și blama, în faptul că deci ne purtăm cu ele precum cu niște persoane spirituale și libere, cu niște puteri independente, ca de la egal la egal – în faptul acesta își are rădăcinile ciudatul fenomen pe care l-am numit eu "conștiință intelectuală". – Astfel, și aici un lucru moral de cea mai înaltă speță a înflorit dintr-o tătănească.

27

Obscurantiștii. – Esențialul în magia neagră a obscurantismului nu este că acesta vrea să întunece mințile, ci că vrea să înnegrească imaginea lumii, *să întunece reprezentarea* noastră *despre existență*. E drept că pentru aceasta îi servește frecvent acel mijloc de zădărnicire a limpezirii spiritelor: uneori însă folosește exact mijlocul contrar și caută să producă, prin suprema rafinare a intelectului, o *lehamite* față de roadele acestuia. Metafizicienii cazuiști, care pregătesc scepticismul și, prin perspicacitatea lor excesivă, îndeamnă la neîncredere față de perspicacitate, sunt unelte excelente ale unui obscurantism mai subtil. – E cu putință ca însuși Kant să fie folosit în acest scop? ba chiar

Întregirea noastră (n.t.).

***În lat. în text: "să piară lumea, numai eu să scap!", parafrază a principiului fundamental al dreptului roman: "Fiat iustitia, pereat mundus" (n.t.).*

ca el, după propria sa declarație de pomină, *să fi vrut*, cel puțin temporar, ceva asemănător: să facă drum *credinței* prin faptul că a indicat limitele *științei*? – ceea ce, firește, nu i-a reușit, lui, ca și succesorilor săi pe urmele de lup și de vulpe ale acestui obscurantism extrem de rafinat și de periculos, chiar cel mai periculos: căci magia neagră apare aici într-un înveliș de lumină.

28

Din pricina cărui soi de filozofie decade arta. – Când negurile unei filozofii metafizico-mistice reușesc să facă *netransparente* toate fenomenele estetice, urmează că acestea nu pot fi *evaluate* nici între ele, fiindcă fiecare în parte devine de neînțeles. Dacă însă n-au voie nici măcar să se mai compare unele cu altele, în scopul evaluării, ia naștere în cele din urmă o *noncritică* totală, o oarbă degajare; dar de aici iarăși o permanentă diminuare a *savurării* artei (care nu se deosebește de satisfacerea primitivă a unei nevoi decât printr-un fel extrem de rafinat de a gusta și a distinge). Cu cât se diminuează însă această savurare, cu atât pofta de artă se transformă și redevine foame obișnuită, căreia artistul caută să-i facă față printr-o hrană din ce în ce mai rudimentară.

29

În Ghetsimani. – Cel mai dureros lucru pe care filozoful îl poate spune artiștilor sună astfel: "Oare nu puteți *priveghea cu mine un ceas?*"

30

La războiul de țesut. – Împotriva celor puțini care trăiesc o bucurie în a dezlega nodul lucrurilor și a le destrăma țesutul, mulți (cum ar fi toți artiștii și femeile) trudesc să-l înnoade și să-l încâlcească iar și iar și astfel să transforme înțelesul în neînțeles*, pe cât se poate în neinteligibil**. Indiferent ce altceva ar rezulta, – ceea ce este țesut și înnodat va trebui să arate întotdeauna puțin murdar, deoarece prea multe mâini lucrează și trag de el.

31

În pustiul științei. – În peregrinările sale modeste și anevoioase, care trebuie să fie destul de des niște călătorii în pustiu,

---

*Unbegriffene

**Unbegreifliche

omului de știință îi apar acele fenomene atmosferice strălucitoare care se numesc "sisteme filozofice": ele indică în apropiere, grație forței magice a iluziei, soluția tuturor enigmelor și cea mai proaspătă înghițitură de apă vie adevărată; inima salivează de plăcere, iar cel ostenit aproape că atinge
5 deja cu buzele țelul oricărei tenacități și nevoi științifice, așa încât zorește înainte parcă fără să vrea. Firește, alte naturi se opresc ca buimăcite de frumoasa halucinație: pustiul le înghite, pentru știință sunt moarte. Pe de altă parte, alte naturi, care au trăit deja de multe ori acele consolări subiective, se descurajează ușor în gradul cel mai înalt și blestemă gustul
10 de sare pe care fenomenele acelea îl lasă în gură și din care se naște o sete nebună – fără să te fi apropiat prin aceasta măcar cu un singur pas de vreun izvor oarecare.

32

P r e t i n s a "r e a l i t a t e r e a l ă". – Poetul, descriind feluritele
15 profesii, cum ar fi cea de comandant de oști, cea de țesător de mătăsuri, cea de marinar, ia aerul că ar cunoaște temeinic aceste lucruri și că ar fi un ș t i u t o r; ba chiar, în explicarea actelor și destinelor umane, se comportă de parcă ar fi fost de față la urzirea întregului păienjeniș universal: în această privință, el este un șarlatan. Și, fără îndoială, șarlataniile
20 și le practică exclusiv în văzul n e ș t i u t o r i l o r – și de aceea îi reușesc: aceștia îi vin în întâmpinare lăudându-i știința autentică și profundă și sfârșesc prin a-l conduce la iluzia că ar cunoaște realmente lucrurile la fel de bine ca oricine le știe rostul și le face, ba chiar ca însăși marea pânză de păianjen a lumii. În cele din urmă deci, șarlatanul ajunge om cinstit,
25 crezând în veridicitatea sa. Da, oamenii sensibili i-o spun chiar în față că el ar poseda adevărul și veracitatea s u p e r i o a r e, – ei sunt adică vremelnic obosiți de realitate și socotesc reveria poetică o binefăcătoare destindere și noapte pentru minte și inimă. Ceea ce le arată acest vis le apare acum mai d e p r e ț fiindcă ei, cum am spus, percep lucrul acesta
30 ca fiind mai binefăcător: și oamenii au crezut întotdeauna că ceea ce pare mai de preț este mai adevărat, mai real. Poeții, care sunt c o n ș t i e n ț i de această putere, urmăresc intenționat să discrediteze și să transforme ceea ce se numește, de obicei, realitate în ceea ce este incert, aparent, fals, păcătos, dureros și înșelător; ei se folosesc de orice îndoieli asupra
35 limitelor cunoașterii, de orice excese sceptice, pentru a așterne peste lucruri vălurile căzând în falduri ale incertitudinii: ca apoi, după această umbrire, vraja lor și magia exercitată asupra sufletelor să fie înțelese fără nici o șovăire ca drumul spre "adevărul adevărat", spre "realitatea reală".

33

A vrea să fii drept și a vrea să fii judecător. – Schopenhauer, a cărui mare pricepere la omenesc și la prea omenesc, al cărui simț originar pozitiv nu puțin a fost prejudiciat din pricina pieii pestrițe de leopard a metafizicii sale (pe care trebuie mai întâi să i-o jupoi, pentru a descoperi sub ea un adevărat geniu moralist) – Schopenhauer face acea excelentă distincție prin care-și va dovedi mult mai multă dreptate decât și-a putut-o atribui cu adevărat el însuși: "Convingerea despre necesitatea stringentă a actelor omenești este linia de demarcație care separă mințile *filozofice* de *celelalte*." Această convingere puternică, față de care uneori a fost deschis, el a combătut-o în sine însuși prin acea prejudecată pe care o avea încă în comun cu oamenii morali (*nu* cu moraliștii) și pe care o exprimă absolut inofensiv și încredințat de asta: "Ultima și adevărata explicație cu privire la esența intimă a ansamblului lucrurilor trebuie să fie în mod necesar strâns legată cu aceea referitoare la semnificația etică a acțiunii umane", – ceea ce tocmai că nu este nicidecum "necesar", mai degrabă este respins prin aserțiunea aceea despre necesitatea stringentă a actelor omenești, adică a lipsei absolute de libertate și responsabilitate a voinței. Mințile filozofice se vor deosebi, așadar, de celelalte prin aceea că nu cred în semnificația metafizică a moralei: și aceasta ar putea căsca o prăpastie între ele, despre a cărei adâncime și imposibilitate de a fi trecută abia dă o idee atât de deplânsa prăpastie dintre "cultivat" și "necultivat", așa cum există ea astăzi. Firește, mai trebuie să recunoaștem zădărnicia câte unei portițe de scăpare pe care și-au lăsat-o "mințile filozofice", asemeni lui Schopenhauer însuși: *nici una* nu duce la câmp deschis, în aerul voinței libere; prin *oricare* te-ai furișat până acum, dezvăluia din nou în dosul ei zidul sclipitor de bronz al destinului: noi *suntem* în închisoare, liberi ne putem doar *visa*, nu *face*. Că acestei cunoașteri nu-i mai poți rezista multă vreme o confirmă atitudinile și schimonoselile disperate și inimaginabile ale acelora care o atacă și continuă să se întreacă în luptă cu ea. – Cam așa se întâmplă azi în cazul lor: "Deci nici un om răspunzător? Și totul copleșit de vină și de sentimentul vinovăției? Dar cineva trebuie totuși să fie păcătosul: nu-i cu putință și nici nu-i mai îngăduit să acuzi și să judeci individul, sărmanul val din necesara joacă de valuri a devenirii, – ei bine: astfel, păcătosul este joaca însăși de valuri, devenirea: aici este voința liberă, aici se poate acuza, condamna, ispăși, păcătui: astfel, *Dumnezeu* este *păcătosul*, iar *omul* *mântuitorul* *său*: astfel, istoria lumii este vină, autocondamnare și sinucidere; astfel,

răufăcătorul devine propriul său judecător, judecătorul – propriul său călău." Acest creștinism cu capul în jos – oare ce altceva este? – este ultimul atac de scrimă în lupta doctrinei despre moralitatea absolută cu aceea despre lipsa absolută de libertate, – un lucru înfiorător, dacă ar fi
5 mai mult decât o grimasă logică, mai mult decât un gest urât al gândirii care se prăbușește, – oarecum spasmul agonic al inimii disperate și dornice de mântuire, căreia nebunia îi șoptește: "Iată, tu ești mielul care duce păcatul Domnului." – Eroarea nu se află doar în sentimentul "eu sunt responsabil", ci și în acea antiteză "eu nu sunt responsabil, dar
10 cineva trebuie să fie". – Lucrul aesta nu-i tocmai adevărat: filozoful trebuie, așadar, să spună, asemeni lui Cristos, "nu judecați!", iar ultima deosebire dintre mințile filozofice și celelalte ar fi aceea că primele vor să fie drepte, celelalte vor să fie judecători.

34

15 Sacrificiu. – Voi credeți că semnul caracteristic al actului moral este sacrificiul? – Meditați totuși dacă nu este sacrificiu în orice act făcut cu chibzuință, în cel mai rău, ca și în cel mai bun.

35

Împotriva experților* în moralitate. – Trebuie să
20 cunoști binele și răul suprem de care este capabil un om, în ce-și imaginează și în ce face, pentru a aprecia cât de puternică este și a devenit natura sa morală. Dar a afla acele lucruri este cu neputință.

36

Dinte de șarpe. – Că avem sau nu un dinte de șarpe, nu știm
25 mai înainte ca cineva să ne fi călcat pe picior. O femeie sau o mamă ar spune: ca cineva să ne fi călcat pe picior preferatul, copilul. – Caracterul ne este determinat mai mult de lipsa anumitor întâmplări decât de întâmplările prin care trecem.

37

30 Înșelarea în dragoste. – Uităm unele lucruri din trecutul nostru și ni le scoatem intenționat din minte: adică vrem ca imaginea noastră, care-și aruncă razele dinspre trecut asupră-ne să ne înșele, să

---

*Nierenprüfer: *"cercetători, examinatori ai rărunchilor" (cf. Apocalipsa 2,23), cu sensul de "cunoscători absoluți ai comportamentului uman" (v. și HL 5, vol. 2, 187, 35) (n.t.).*

ne flateze orgoliul – noi lucrăm permanent la această autoînșelare. – Iar acuma voi, cei ce ridicați în slăvi și vorbiți așa de mult despre "uitarea de sine în dragoste", despre "topirea eului în cealaltă persoană", credeți că lucrul acesta ar fi în esență altceva? Așadar, spargem oglinda, ne închegăm
5 într-o persoană pe care o admirăm și savurăm acum noua imagine a eului nostru, cu toate că o numim cu numele celeilalte persoane, – iar acest întreg proces să *nu* fie autoînșelare, să *nu* fie egoism, bizarilor! – Socotesc că cei ce ascund *de ei înșiși* ceva din sine și cei ce se ascund în întregime de ei înșiși echivalează cu cei ce comit un furt din trezoreria
10 cunoașterii: de unde rezultă asupra cărei fărădelegi previne vorba "cunoaște-te pe tine însuți".

38

Celui ce-și tăgăduiește vanitatea. – Cel ce tăgăduiește vanitatea în sine o posedă, de obicei, într-o formă atât de brutală, încât
15 închide ochii instinctiv în fața ei, pentru a nu fi nevoit să se disprețuiască.

39

De ce proștii devin atât de des diabolici. – La obiecțiile adversarului, în fața cărora mintea noastră se simte prea slabă, răspunde inima noastră prin suspectarea motivelor obiecțiilor sale.

20

40

Arta excepțiilor morale. – Unei arte care dezvăluie și preamărește cazurile excepționale de morală – acolo unde binele devine rău, nedreptatea dreptate – nu-i poți da ascultare decât arareori: așa cum cumperi din când în când câte ceva de la țigani, dar cu teama să nu te
25 fure cu mult mai mult decât este câștigul la o asemenea afacere.

41

Savurarea sau nesavurarea otrăvurilor. – Singurul argument hotărâtor care, în toate timpurile, i-a oprit pe oameni să bea o otravă nu este că ea omoară, ci că-i rea la gust.

30

42

Lumea fără sentimentele păcatului. – Dacă s-ar face numai asemenea fapte care să nu încarce conștiința, lumea omenească ar arăta în continuare destul de rea și de ticăloasă: dar nu așa bolnăvicioasă și nemernică precum este azi. – Au trăit în toate timpurile destui oameni

răi *fără* conștiință: și multor oameni buni și cumsecade le lipsește sentimentul plăcut al cugetului curat.

43

Conștiincioșii. – Este mai comod să-ți urmezi conștiința decât
5 rațiunea: căci prima are în sine, la orice eșec, o scuză și o înseninare, – de aceea continuă să existe atât de mulți conștiicioși față de atât de puțini oameni raționali.

44

Mijloace divergente de a preveni amărăciunea.
10 – Unui anumit temperament îi este de folos să-și poată exprima necazul în cuvinte: vorbind, se îndulcește. Un alt temperament ajunge la deplina sa amărăciune numai exprimându-se până la capăt: pentru el este mai recomandabil să înghită neapărat ceva: constrângerea pe care oamenii de tipul acesta și-o impun în fața dușmanilor sau a superiorilor le
15 perfecționează caracterul și previne ca el să devină prea aspru și acid.

45

A nu pune la inimă. – Este neplăcut să te umpli de răni zăcând, dar totuși nu-i o dovadă contra valabilității curei potrivit căreia ai fost determinat să stai în pat. – Oamenii care au trăit multă vreme afară
20 din ei și au sfârșit prin a se îndrepta spre viața filozofică lăuntrică știu că există și o ulcerație a sufletului și a spiritului. Acesta nu-i un argument împotriva modului de viață ales, în ansamblul lui, însă face necesare câteva mici excepții și aparente recidive.

46

25 *"Lucrul în sine" omenesc.* – Cel mai vulnerabil lucru și totuși cel mai invincibil este vanitatea omenească: ba chiar, prin rănire, forța îi crește și, până la urmă, poate să devină gigantică.

47

Farsa multor truditori. – Prin eforturi nemăsurate, ei ajung
30 să dispună de timp liber și nu știu, după aceea, să facă nimic altceva cu el decât să numere orele până ce acestea se scurg complet.

48

A se bucura mult. – Cel ce se bucură mult trebuie să fie un

om bun: dar poate nu este cel mai inteligent, în ciuda faptului că obține tocmai lucrul la care cel mai inteligent năzuiește prin toată inteligența sa.

49

În oglinda naturii. – Oare nu-i descris cu destulă exactitate un om când auzi că-i place să umble printre grâne galbene și înalte, că dintre toate preferă culorile pădurii și ale florilor toamnei veștede și în stingere, fiindcă sugerează ceva mai frumos decât izbutește vreodată natura, că printre nucii mari și cu frunziș bogat se simte ca acasă printre rubedenii de sânge, că, în munți, suprema lui bucurie este să dea peste tăurile acelea mici și stinghere din care singurătatea însăși pare a-l privi cu ochii ei, că-i tihnește acea liniște cenușie a amurgului pâclos care se apropie pe furiș de ferestre în serile de toamnă și de început de iarnă și împresoară cu perdelele ei de catifea orice zgomot fără de viață, că percepe și venerează de copil pietrele necioplite ca pe niște martori rămași din negura vremurilor, dornici să vorbească, și, în sfârșit, că marea cu pielea ei mișcătoare de șarpe și cu frumusețea ei de sălbăticiune îi este și-i rămâne străină? – Da, ceva din omul acesta e, fără îndoială, descris prin asta: dar oglinda naturii nu spune nimic despre faptul că același om, cu toată sensibilitatea lui idilică (și nici măcar "în ciuda ei"), ar putea fi destul de nesimțitor, de calic și de închipuit. Horațiu, care se pricepea la astfel de lucruri, a pus în gura și în sufletul unui cămătar roman cel mai delicat sentiment față de viața la țară, în celebrul "beatus ille qui procul negotiis"*.

50

Putere fără victorii. – Recunoașterea mai puternică (aceea a lipsei totale de libertate a voinței omenești) este totuși cea mai săracă în efecte: căci are întotdeauna cel mai puternic adversar, vanitatea omenească.

51

Plăcere și eroare. – Cutare își deschide sufletul, cu efecte binefăcătoare asupra prietenilor săi, fără să vrea, prin firea lui, cutare, cu bună știință, prin anumite acte. Cu toate că primul caz trece drept cel superior, totuși numai al doilea este legat de cugetul curat și de plăcere – anume de plăcerea mulțumirii de sine, care se bazează pe credința în bunul nostru plac de a face bine și rău, adică pe o eroare.

În lat. în text: "fericit cel ce se ține departe de afaceri" (n.t.).

52

Este o tâmpenie să faci nedreptate. – Propria nedreptate pe care ai făcut-o este mai greu de suportat decât una făcută de altul cuiva (nu chiar din rațiuni morale, bineînțeles –); întotdeauna autorul este, de fapt, cel ce suferă, mai ales *dacă* este sensibil fie la remușcări, fie la ideea că, prin fapta lui, a înarmat societatea împotrivă-i și s-a izolat. De aceea, pentru propria-ți fericire lăuntrică, deci pentru a nu-ți pierde tihna, făcând totală abstracție de tot ce pretinde religia și morala, ar trebuie să te păzești de a face nedreptate mai mult decât de a îndura nedreptatea: căci ultima situație are consolarea cugetului curat, a speranței de răzbunare, de compasiune și de aprobare din partea societății, ba chiar a întregii societăți, care se teme de răufăcător. – Nu puțini se pricep la murdara autopăcălire prefăcând acea nedreptate proprie într-una străină, pricinuită lor, și, pentru ceea ce au făcut ei înșiși, rezervându-și, ca scuză, dreptul excepțional la legitimă apărare: pentru ca, în felul acesta, să-și suporte mult mai ușor povara.

53

Invidia cu sau fără gură. – Invidia obișnuită cotcodăcește, de regulă, de îndată ce găina pizmuită a făcut un ou: se ușurează prin asta și devine mai blândă. Există însă o invidie și mai profundă: într-un asemenea caz, ea tace ca mormântul și, dorind ca orice gură să fie acum pecetluită, devine din ce în ce mai turbată de mânie că, în ciuda acestui fapt, așa ceva nu se întâmplă. Invidia tăcută crește în tăcere.

54

Mânia ca iscoadă. – Mânia secătuiește sufletul și dă la iveală nămolul de pe fund. De aceea, dacă nu știi să te lămurești altminteri, trebuie să știi să-ți înfurii anturajul, adepții și adversarii, pentru a afla tot ce se gândește și se întreprinde pe ascuns împotriva ta.

55

Apărarea, moralmente mai dificilă decât atacul. – Adevărata faptă eroică și lovitură de maestru a omului bun nu constă în aceea că lovește cauza și continuă să iubească persoana, ci în faptul cu mult mai dificil de a-ți *apăra propria* cauză fără să produci și să vrei să produci amărăciune persoanei atacate. Spada atacului este loială și lată, cea a apărării se termină, de obicei, cu un ac.

56

Sincer împotriva sincerității. – Unul care este sincer în mod public față de sine însuși termină prin a fi cam mândru de această sinceritate: căci știe prea bine de ce este sincer, – din același motiv pentru care un altul preferă aparența și disimularea.

57

Cărbuni aprinși. – A grămădi cărbuni pe capul altuia* se înțelege, de obicei, greșit și nimerește pe-alăturea, fiindcă celălalt se știe și el pe deplin îndreptățit și s-a gândit și el, la rândul său, la îngrămădirea cărbunilor.

58

Cărți periculoase. – Iată-l pe cutare zicând: "O văd la mine însumi: cartea aceasta este dăunătoare." Dar să aștepte, și într-o zi o să recunoască poate că aceeași carte i-a făcut un mare serviciu, relevându-i și punându-i în evidență boala ascunsă a inimii. – Părerile schimbate nu schimbă caracterul unui om (sau îl schimbă foarte puțin); însă luminează bine anumite părți din zodia personalității sale care până acum, sub altă constelație de păreri, rămăseseră obscure și de nerecunoscut.

59

Compasiune simulată. – Simulăm compasiune când vrem să ne arătăm mai presus de sentimentul dușmăniei: dar, de regulă, în mod zadarnic. Remarcăm acest lucru nu fără o creștere puternică a acelei animozități.

60

Dezacordul deschis, adeseori conciliant. – În clipa în care cineva își face cunoscută public deosebirea doctrinară față de un renumit lider de partid sau față de un dascăl, toată lumea crede că el trebuie să se fi supărat pe acela. Uneori însă el încetează tocmai atunci de a fi supărat pe acela: îndrăznește să se așeze pe sine însuși alături de acela și a scăpat de chinul geloziei nemărturisite.

61

Să-ți vezi lumina strălucind. – În starea de posomoreală pricinuită de mâhnire, boală, vină, ne place să vedem că mai strălucim pentru

---

**Această expresie biblică se folosește curent în germană cu sensul de "a-l face pe cineva, prin faptele tale bune, să se rușineze, să se căiască de purtarea lui nedreaptă față de tine" (n.t.).*

alții și că ei percep în noi discul clar al lunii. Prin acest ocoliș arătăm un viu interes pentru propria noastră capacitate de a l u m i n a .

62

Î m p ă r t ă ș i r e a b u c u r i e i . – Șarpele care ne mușcă vrea să ne facă rău și se bucură de asta; cel mai umil animal poate să-și reprezinte d u r e r e a altuia. Dar a-și reprezenta bucuria altuia și a se bucura de asta este privilegiul suprem al celor mai evoluate animale și, chiar printre ele, nu-i accesibil decât celor mai selecte exemplare, – deci un humanum* excepțional: așa încât au existat filozofi care au tăgăduit împărtășirea bucuriei.

63

G r a v i d i t a t e u l t e r i o a r ă . – Cei ce și-au realizat operele și faptele fără să știe cum, de regulă, se trezesc după aceea cu atât mai mult însărcinați cu ele: ca pentru a dovedi ulterior că ele sunt copiii lor, și nu ai întâmplării.

64

I n s e n s i b i l i d i n v a n i t a t e . – Așa după cum dreptatea este atât de frecvent paravanul slăbiciunii, tot așa unii oameni care gândesc drept, dar sunt slabi recurg, uneori din ambiție, la disimulare și se comportă vizibil nedrept și aspru – pentru a lăsa impresia puterii.

65

U m i l i r e . – Dacă cineva se alege măcar cu un bob de umilire dintr-un sac primit de pomană, el continuă totuși să facă o figură rea într-un joc bun.

66

H e r o s t r a t i s m e x t r e m . – Ar putea exista herostrați care să-și incendieze propriul templu în care le sunt venerate statuile.

67

L u m e a d i m i n u t i v e l o r . – Împrejurarea că tot ce este slab și neajutorat vorbește inimii comportă obișnuința să desemnăm prin diminutive și cuvinte tandre toate câte se adresează inimii noastre, – deci să le f a c e m , pentru sensibilitatea noastră, slabe și neajutorate.

**Î*n lat. în text: "lucru omenesc" (n.t.).*

68

Cusurul compătimirii. – Compătimirea are ca însoțitoare o nerușinare proprie: căci, întrucât ar dori să ajute cu orice preț, este pusă în încurcătură atât în privința mijloacelor de tămăduire, cât și în privința felului și
5 a cauzei bolii și tratează băbește, cu degajare și curaj, sănătatea și reputația pacientului său.

69

Impertinență. – Există și o impertinență față de opere; iar a te întovărăși de tânăr, imitându-le și tutuindu-le familiar, cu cele mai ilustre opere
10 ale tuturor timpurilor denotă o totală lipsă de rușine. –Alții nu sunt impertinenți decât din ignoranță: ei nu știu cu cine au de-a face, – așa se află, nu arareori, în raport cu operele grecilor filologi atât tineri, cât și bătrâni.

70

Voința se rușinează de intelect. – Afectelor noastre le
15 facem cu toată răceala reproșuri rezonabile: apoi însă, comitem cele mai grosolane greșeli față de ele, fiindcă adesea, în momentul în care ar trebui dusă la îndeplinire hotărârea, ne rușinăm de răceala și circumspecția cu care am luat-o. Și, în felul acesta, facem atunci exact nerezonabilul, din acea mărinimie îndărătnică pe care orice afect o comportă.

20 71

De ce displac scepticii moralei. – Cel ce-și relevă și-și pune la inimă moralitatea se supără pe scepticii din domeniul moralei: căci lucrul pentru care el își consumă toată energia trebuie să ne uimească, dar nu să-l cercetăm și să-l punem la îndoială. – Apoi, există naturi a căror
25 ultimă rămășiță de moralitate este chiar credința în morală: ele se comportă le fel față de sceptici, pe cât se poate chiar mai pătimaș.

72

Timiditate. – Toți moraliștii sunt timizi, deoarece știu că sunt confundați cu spionii și trădătorii, de îndată ce li se vede înclinația. Apoi, ei
30 sunt, în general, conștienți că le lipsește eficiența acțiunii: căci, în toiul lucrării, motivele comportării lor aproape că le abat atenția de la lucrare.

73

O primejdie pentru moralitatea generală. – Oamenii care sunt nobili și cinstiți totodată reușesc să divinizeze orice drăcovenie

pe care o clocește cinstea lor și să oprească o vreme-n loc cumpăna judecății morale.

74

Cea mai amară eroare. – O ofensă de neiertat este să descoperi că acolo unde erai convins că ești iubit n-ai fost tratat decât ca mobilier și podoabă de interior, prin care stăpânul casei putea să-și manifeste vanitatea în fața oaspeților.

75

Iubire și dualitate. – Oare ce altceva este iubirea decât să înțelegi și să te bucuri că un altul trăiește, acționează și simte diferit și contrar față de noi? Pentru ca iubirea să înlăture contrastele prin bucurie, ea n-are voie nici să le anuleze, nici să le nege. – Chiar iubirea de sine conține ipotetic dualitatea (sau pluralitatea) imiscibilă în aceeași persoană.

76

A tălmăci visul. – Ceea ce uneori nu știi și nu simți exact în stare de veghe – dacă față de o persoană ai cugetul curat sau vinovat – visul te învață fără nici un echivoc.

77

Desfrâu. – Mama desfrâului nu este bucuria, ci lipsa de bucurie.

78

A pedepsi și a răsplăti. – Nimeni nu acuză fără a se gândi pe ascuns la pedeapsă și răzbunare, – chiar când își acuză propria soartă, ba chiar pe sine însuși. – Orice plângere* este acuzare**, orice bucurare este lăudare: că facem cutare sau cutare lucru, întotdeauna îl socotim pe cineva responsabil.

79

De două ori nedrepți. – Promovăm uneori adevărul printr-o dublă nedreptate, mai cu seamă când vedem și prezentăm succesiv cele două laturi ale unui lucru pe care nu suntem în stare să le vedem laolaltă, dar în așa fel, încât de fiecare dată ignorăm sau tăgăduim latura cealaltă, în iluzia că ceea ce vedem este întregul adevăr.

---

*Klagen

**Anklagen

80

N e î n c r e d e r e. – Neîncrederea în sine însuși nu trece întotdeauna nesigură și timidă, ci uneori ca turbată: s-a îmbătat ca să nu tremure.

81

5 F i l o z o f i a p a r v e n i t u l u i *. – Dacă vrei să fii cândva un personaj, trebuuie să-ți ții la mare cinste și propria umbră.

82

A ș t i s ă t e s p e l i b i n e. – Trebuie să înveți să ieși mai curat din niște împrejurări imunde și, la nevoie, să te speli și cu apă murdară.

10 83

A n u - ș i i m p u n e n i c i u n e f o r t d e v o i n ț ă. – Cu cât mai mult cineva nu-și impune nici un efort de voință, cu atât mai puțin n-o să-i impună ceilalți.

84

15 T i c ă l o s u l i n o c e n t. – Există un drum încet, pas cu pas, către viciu și nemernicie de orice fel. La capătul lui, roiurile de insecte ale cugetului vinovat l-au părăsit complet pe cel ce l-a străbătut, iar el, deși absolut nelegiuit, trăiește totuși în inocență.

85

20 A f a c e p l a n u r i. – A face planuri și a lua hotărâri comportă multe sentimente bune, iar cine ar avea puterea să nu fie toată viața nimic altceva decât un făurar de planuri ar fi un om foarte fericit: dar el va trebui să se odihnească din când în când după această activitate, ducând la bun sfârșit un plan – și atunci vine necazul și dezmeticirea.

25 86

C u c e v e d e m i d e a l u l. – Orice om capabil se ambiționează în capacitatea lui și nu poate privi liber dincolo de ea. Dacă n-ar avea, de altfel, partea lui de imperfecțiune, el n-ar putea, din cauza virtuții sale, să ajungă la nici o libertate spiritual-morală. Lipsurile noastre sunt ochii cu care noi vedem idealul.

30 87

L a u d ă n e s i n c e r ă. – Lauda nesinceră provoacă ulterior mult mai

---

**Franțuzism în original, transcris* Parvenu *(n.t.).*

mult remușcări decât reproșul sincer, probabil numai fiindcă noi, prin lăudare exagerată, ne-am compromis discernământul mult mai puternic decât prin reproșare exagerată, chiar nedreaptă.

88

5 Cum murim este indiferent. – Modul deplin în care un om se gândește în floarea vieții și a puterii sale la moarte este, firește, foarte grăitor și probator pentru ceea ce numim caracterul lui; dar ceasul morții înseși, atitudinea sa pe patul morții este aproape indiferentă în această privință. Secătuirea vieții care se stinge, mai ales când mor oameni bătrâni, hrănirea 10 neregulată sau insuficientă a creierului în aceste ultime clipe, violența, uneori extremă, a durerii, întreaga stare nemaiîncercată și nouă și, mult prea des, asaltul și reversibilitatea impresiilor și a anxietăților superstițioase, ca și când moartea ar avea mare importanță și aici ar fi trecute niște punți dintre cele mai îngrozitoare – toate acestea nu *permit* să folosim moartea ca mărturie despre 15 cel viu. Nici nu este adevărat că muribundul ar fi, în general, *mai sincer* decât viul: mai degrabă, aproape fiecare este determinat de atitudinea solemnă a celor din jur, de torentele de lacrimi și sentimente, stăpânite sau dezlănțuite, să joace o comedie a vanității, când conștientă, când inconștientă. Seriozitatea cu care este tratat orice muribund a fost, desigur, pentru mulți diavoli sărmani 20 și disprețuiți, cea mai rafinată plăcere a întregii lor vieți și un fel de despăgubire și de acont pentru multe privațiuni.

89

Cutuma și victima ei. – Originea cutumei se raportează la două idei: "obștea este mai valoroasă decât individul" și "avantajul de durată 25 este de preferat celui trecător"; de unde rezultă concluzia că avantajul de durată al obștii trebuie pus necondiționat înaintea avantajului individului, mai ales a fericirii sale momentane, dar și a avantajului său de durată și chiar a supraviețuirii sale. Că acum individul suferă din pricina unei rânduieli care folosește întregului, că își dăunează și piere din pricina ei, – cutuma trebuie 30 conservată, jertfa adusă. O asemenea mentalitate *ia naștere* numai la cei ce *nu* sunt ei victima, – căci aceasta presupune, în cazul ei, că individul ar putea fi mai de preț decât cei mulți, precum și că plăcerea prezentă, clipa în paradis, ar trebui poate să valoreze mai mult decât o prăpădită dăinuire a unor stări lipsite de suferință și prospere. Filozofia animalului de sacrificiu se 35 răspândește însă întotdeauna prea târziu: și astfel stăruie cutuma* și

*Sitte

m o r a l i t a t e a *: ca una care, puțin câte puțin, este percepția întregii esen
a moravurilor** în care trăiești și ești educat – și educat nu ca individ, ci c
membru al unui întreg, ca cifră a unei majorități. – Așa se întâmplă mereu c
individul, prin mijlocirea moralității sale, se m a j o r i z e a z ă pe sine însuși

5 90

B i n e l e ș i c u g e t u l c u r a t . – Credeți că toate lucrurile bune a
avut întotdeauna un cuget curat? – Știința, deci fără doar și poate ceva foar
bun, a pășit în lume fără așa ceva și total lipsită de orice patos, mai degrab
înaintând clandestin, pe drumuri ocolite, cu capul acoperit sau mascat, aseme
10 unei criminale, și de fiecare dată cel puțin cu s e n t i m e n t u l unei contraba
diste. Cugetul curat are ca primă treaptă cugetul vinovat – nu ca un contras
căci orice lucru bun a fost nou la un moment dat, prin urmare neobișnuit, contr
cutumei***, i m o r a l ****, și a ros în inima fericitului inventator ca un vierme

91

15 R e z u l t a t u l s c u z ă i n t e n ț i i l e . – Nu ne sfiim s-o luăm pe drum
unei virtuți, chiar dacă ne dăm limpede seama că motivele care ne împing
aceasta nu sunt altceva decât egoism – deci avantaj, plăcere personală, team
preocupare pentru sănătate, reputație și faimă. Numim aceste motive ignobi
și meschine: bine, dar dacă ele ne îndeamnă la o virtute, de pildă la renunțar
20 la lealitate, la ordine, la economie, la măsură și la calea de mijloc, să ascultă
totuși de ele, oricum ar suna adjectivele lor! Dacă atingem rezultatul la ca
cheamă ele, virtutea d o b â n d i t ă î n n o b i l e a z ă necontenit motive
ulterioare ale acțiunii noastre, prin aerul pur pe care ea îl face respirabil și pr
senzația de confort sufletesc pe care ea o comunică, iar noi n-o să mai face
25 în urmă aceleași acte din aceleași motive primitive ce ne-au condus m
devreme la ele. – Educația trebuie, de aceea, s ă i m p u n ă virtuțile, pe c
se poate, după natura elevului: virtutea însăși, ca aer însorit și văratic
sufletului, își va împlini atunci propria lucrare în el și va mai adăuga la daruri
sale maturitate și dulceață.

30 92

C r e ș t i n i d e f o r m ă , n u c r e ș t i n i . – Acesta ar fi, așada
creștinismul vostru! – Ca să-i s u p ă r a ț i pe oameni, îl lăudați "pe Dumneze
și pe sfinții săi"; și, în schimb, când vreți să-i l ă u d a ț i pe oameni, împing

*Sittlichkeit

**Sitten

***Sitte

****unsittlich

lucrurile până-ntr-acolo, încât Dumnezeu și sfinții săi trebuie să se supere. – Aș vrea să învățați măcar manierele creștine, de vreme ce vă lipsește atât de mult politețea inimii creștine.

93

5 Semnul naturii la cei cucernici și la cei necucernici. – Un om foarte cucernic trebuie să fie pentru noi un obiect de venerație: dar și un necucernic desăvârșit, franc, pătruns. Dacă în cazul oamenilor de acest ultim soi este ca în apropierea munților înalți, unde-și au obârșia cele mai puternice torente, în cazul celor cucernici este ca pe sub copaci plini de seve, 10 cu umbră lată și nemișcați.

94

Asasinate judiciare. – Cele mai mari două asasinate judiciare din istoria lumii sunt, spus pe șleau, sinucideri voalate și bine voalate. În ambele cazuri s-a vrut moartea; în ambele cazuri s-a izbit cu paloșul în piept prin 15 mâna injustiției umane.

95

"Iubire". – Cel mai subtil truc prin care creștinismul depășește celelalte religii este un cuvânt: el vorbea de iubire. Astfel a devenit el religia lirică (pe când, în celelalte două creații ale sale, lumea semită a dăruit omenirii 20 religii eroico-epice). În cuvântul iubire e ceva echivoc, atrăgător, ceva ce vorbește amintirii, speranței, încât până și inteligența cea mai umilă și inima cea mai rece mai simte ceva din licărirea acestui cuvânt. Cea mai isteață femeie și cel mai de rând bărbat se gândesc, legat de aceasta, la clipele relativ cele mai dezinteresate ale întregii lor vieți, chiar și atunci când Eros n-a executat 25 decât un zbor razant deasupră-le; iar aceia fără de număr care simt lipsa iubirii, din partea părinților, a copiilor sau a iubiților, în special însă oamenii sexualității sublimate, și-au făcut în creștinism fericita descoperire.

96

Creștinismul satisfăcut. – Există și în interiorul creștinismului 30 o mentalitate epicureică, plecând de la ideea că Dumnezeu nu poate cere de la om, creatura și copia sa, decât ceea ce acestuia trebuie să-i fie cu putință să îndeplinească, deci că virtutea și desăvârșirea creștină pot fi dobândite și adesea sunt dobândite. Iată, bunăoară, credința în iubirea dușmanilor tăi – chiar dacă nu-i decât credință, iluzie și în nici un caz o realitate psihologică 35 (deci o iubire) – te face în mod absolut fericit, cât timp este realmente

crezută (de ce? asupra acestui lucru, psihologul și creștinul vor gândi, firește, diferit). Și astfel viața pământească ar putea deveni într-adevăr o viață fericită, prin credința, vreau să spun iluzia că satisfaci nu numai acea pretenție să-ți iubești dușmanii, ci toate celelalte pretenții creștine și că ți-ai
5 însușit și încorporat realmente desăvârșirea divină după cerința "fiți desăvârșiți, precum Tatăl vostru din ceruri desăvârșit este". Așadar, eroarea poate transforma în adevăr făgăduința lui Cristos.

97

Despre viitorul creștinismului. – Cu privire la dispariția
10 creștinismului și la problema regiunilor în care el va da înapoi în ritmul cel mai lent, ne putem îngădui o supoziție, dacă ne gândim din ce motive și unde se extinde cu atâta impetuozitate protestantismul. El a promis, după cum se știe, să dea mult mai ieftin aceleași lucruri pe care le oferea vechea biserică, deci fără parastase costisitoare, fără pelerinaje, fără fastul și opulența preoților;
15 el se răspândește mai ales la națiunile nordice, care n-au fost atât de afund înrădăcinate în simbolica și în gustul pentru forme al vechii biserici precum cele din Sud: la acestea, în orice caz, a supraviețuit în creștinism mult mai puternicul păgânism religios, pe când în Nord creștinismul a însemnat o alternativă și o ruptură cu vechile tradiții naționale și de aceea a fost de la bun
20 început mai mult abstract decât concret, tocmai de aceea însă și, în vremuri de primejdie, mai fanatic și mai îndărătnic. Dacă se reușește dezrădăcinarea creștinismului pornind de la gândire, este evident unde începe să dispară: deci exact acolo unde se va și opune cu cea mai mare înverșunare. Altundeva se va îndoi, dar nu se va frânge, își va pierde frunzele, dar ele vor crește la loc,
25 – fiindcă acolo simțurile, iar nu gândurile, i-au luat partea. Simțurile însă sunt acelea care susțin și credința că, în ciuda cheltuielilor bisericii, tot mai ieftin și mai comod, mai economicos este cu raporturile riguroase dintre muncă și plată: căci la ce preț estimăm zăbava (sau semilenevia), când abia ne-am obișnuit cu ea! Simțurile îi obiectează unei lumi descreștinizate că în ea trebuie
30 să se muncească prea mult și că de zăbavă se beneficiază prea puțin; ele iau partea magiei, adică – preferă să-l lase pe bunul Dumnezeu să trudească în locul lor (oremus nos, deus laboret!*)

98

Jocul de teatru și sinceritatea necredincioșilor. – Nu
35 există nici o carte care să conțină atât de masiv, să exprime atât de încrezător

---

**În lat. în text: "noi să ne rugăm, Domnul să muncească!" (n.t.).*

ceea ce face bine oricărui om când nici nu se așteaptă – intimitate fericită, exaltată și gata de sacrificiu și de moarte, în credința și contemplarea *propriului* adevăr ca ultim adevăr – precum cartea care vorbește despre Cristos: din ea, un om inteligent poate deprinde toate mijloacele prin care o carte poate deveni carte universală, prieten al oricui, îndeosebi acel mijloc magistral de a pretinde că totul este decis, că nimic nu-i la voia întâmplării și nesigur. Toate cărțile eficace încearcă să lase o impresie asemănătoare, ca și când aici ar fi circumscris cel mai larg orizont spiritual și sufletesc și orice astru prezent și orice astru vizibil în viitor ar trebui să se învârtească în jurul soarelui ce strălucește aici. – Așadar, nu trebuie oare, din același motiv pentru care asemenea cărți sunt eficace, să fie ineficace orice carte *pur științifică*? Nu-i condamnată să trăiască umil și printre umili, pentru a sfârși pe cruce și a nu mai reînvia niciodată? În raport cu ceea ce religioșii proclamă despre "știința" lor, despre "sfântul" lor duh, nu sunt oare toți oamenii de știință cinstiți "săraci cu duhul"? Poate reclama vreo religie mai multă renunțare, îl poate ea smulge pe egoist din sine într-un chip mai nemilos decât știința? – – Într-acest fel și într-un fel asemănător și, în orice caz, jucând puțin teatru, putem vorbi *noi* când trebuie să ne apărăm în fața credincioșilor: căci e greu să susții o apărare fără să joci un pic de teatru. Între noi însă, vorba trebuie să fie mai sinceră: noi ne servim aici de o libertate pe care aceia, *în* propriul lor interes, nici măcar n-au voie s-o înțeleagă. Așadar, jos gluga renunțării! aerul umilirii! Mult mai mult și mult mai bine: așa sună adevărul nostru! Dacă știința nu s-ar lega de *plăcerea* cunoașterii, de avantajul lucrurilor cunoscute, ce ne-ar păsa nouă de știință? Dacă un strop de credință, de iubire și de speranță nu ne-ar călăuzi sufletul către cunoaștere, ce altceva ne-ar atrage spre știință? Și, dacă, într-adevăr, eul nu trebuie să însemne nimic în știință, atunci eul fericit, inventiv, ba chiar orice eu cinstit și laborios, înseamnă foarte mult în republica oamenilor de știință. Respect pentru cei ce dau respect, bucurie a acelora cărora le voim binele sau pe care îi venerăm, eventual glorie și o modestă nemurire a persoanei este răsplata accesibilă pentru depersonalizarea aceea, trecând cu vederea perspective și recompense mai neînsemnate, deși tocmai din pricina lor cei mai mulți au jurat și obișnuiesc să jure mereu pe legile acelei republici și, în general, pe știință. Dacă noi n-am fi rămas într-o oarecare măsură oameni *străini de știință*, ce ne mai putea interesa știința? În rezumat și spus limpede, pe șleau și pe deplin: *pentru o ființă absolut cunoscătoare, cunoașterea ar fi indiferentă*. – De cucernici și credincioși nu ne deosebește calitatea, ci cantitatea de credință și cucernicie: noi ne mulțumim cu mai puțin. Dar, ne vor striga aceia – fiți deci mulțumiți și chiar arătați-vă mulțumiți! – La care noi am putea lesne răspunde: "De fapt, noi nu facem parte

dintre cei mai nemulțumiți! Voi însă, dacă vă face fericiți credința voastră, chiar arătați-vă fericiți! Mutrele voastre v-au dăunat întotdeauna credinței mai mult decât argumentele noastre! Dacă acel mesaj îmbucurător al Bibliei voastre v-ar fi scris în obraz, n-ați avea nevoie să cereți cu atâta cerbicie credință în autoritatea acestei cărți: vorbele voastre, faptele voastre ar trebui să facă în continuu superfluă Biblia, o nouă biblie ar trebui să se nască în continuu prin voi! Așa însă, toată apologia voastră referitoare la creștinism își are rădăcinile în necreștinismul vostru; o dată cu apărarea voastră, vă scrieți și propriul act de acuzare. Dacă însă ați dori să ieșiți din acest nesaț al vostru de creștinism, țineți totuși seama de experiența a două milenii: care, îmbrăcată în modesta formă a întrebării, sună astfel: "Dacă într-adevăr Cristos avea de gând să mântuiască lumea, nu urma să eșueze?"

99

Poetul, indicator al viitorului. – Cu cât oamenii de astăzi dispun de forță poetică încă excedentară, neîntrebuințată la modelarea vieții, cu atât ar trebui ca aceasta să fie consacrată, fără nici un rabat, unui singur țel, nu, de pildă, zugrăvirii prezentului, reînsuflețirii și coagulării trecutului, ci indicării viitorului: – și aceasta nu în sensul că poetul ar trebui, asemeni unui economist autarhic fantast, să prefigureze niște situații naționale și sociale mai favorabile și posibilitatea înfăptuirii lor. Mai degrabă, precum odinioară artiștii născoceau noi trăsături ale chipurilor zeiești, el va născoci noi trăsături ale frumosului chip omenesc și va sonda acele cazuri în care, în sânul lumii și al realității noastre moderne, fără nici un fel de apărare și sustragere din fața acestora, mai este cu putință sufletul mare și frumos, acolo unde el este în stare să se încorporeze și azi în niște ipostaze armonice și proporționale, căpătând, datorită lor, relief, durată și exemplaritate și deci ajutând, prin stimularea imitației și a invidiei, la crearea viitorului. Creațiile unor astfel de poeți vor excela prin faptul că ar apărea izolate și protejate de aerul și văpaia pasiunilor: greșeala iremediabilă, zdruncinarea tuturor acordurilor omenești de liră, râsul batjocoritor și scrâșnetul din dinți și tot ceea ce este tragic și comic în sensul originar, obișnuit, ar fi percepute în preajma acestei arte noi ca o înăsprire inoportună, arhaizantă a chipului omenesc. Forță, bunătate, indulgență, puritate și nedeliberată, înnăscută măsură în personaje și în actele lor: un teren netezit, care conferă piciorului răgaz și plăcere: un cer luminos reflectându-se pe fețe și fenomene: știința și arta contopite într-o nouă unitate: spiritul coabitând fără înfumurare și gelozie cu fratele său, sufletul, și smulgând din potrivnicie grația seriozității, nu nerăbdarea dezbinării: – toate acestea ar fi ceea ce împresoară, ceea ce este general, fondul de aur pe care

abia acuma *diferențele* fine dintre idealurile întruchipate ar face *tabloul* propriu-zis – acela al măreției umane mereu crescânde. – De la *Goethe* duce nu un singur drum în această direcție a viitorului: însă e nevoie de buni deschizători de drumuri și, înainte de toate, de o putere mult mai mare decât o
5 posedă poeții de azi, adică cei ce prezintă fără a sta pe gânduri semibestia și imaturitatea și necumpătarea confundate cu forța și natura.

100

Muza în chip de Pentesileea. – "Mai bine să putrezești decât să fii o femeie care nu *atrage*." Când muza începe să gândească așa,
10 sfârșitul artei sale este iar pe aproape. Dar poate fi punctul de plecare al unei tragedii sau chiar al unei comedii.

101

Ceea ce este un drum ocolit către frumos. – Dacă frumosul este egal cu ceea ce bucură – și așa cântau, în orice caz, muzele
15 cândva –, utilul este *ocolișul* adeseori necesar *către frumos* și poate respinge pe bună dreptate reproșul miop al oamenilor momentului, care nu vor să aștepte și cred că ajung fără ocoluri la tot ce este bun.

102

Spre justificarea unor vini. – Voința neîncetată a artistului de
20 a crea și de a iscodi în afară îl împiedică să devină mai frumos și mai bun ca persoană, deci să se creeze *pe sine însuși* – afară numai dacă ambiția lui este suficient de mare pentru a-l constrânge să se arate întotdeauna și în viețuirea cu alții pe potriva frumuseții și a măreției crescânde a operelor sale. În toate cazurile, el nu are decât o anumită cantitate de forță: ceea ce consumă pentru
25 *sine* din aceasta – cum ar mai putea fi în profitul *operei* sale? – Și invers.

103

A da satisfacție celor mai buni. – Dacă, prin arta ta, "ai dat satisfacție celor mai buni ai vremii tale", acesta este un semn că celor mai buni ai vremii viitoare *nu le vei da satisfacție* prin ea: "ai trăit", fără-ndoială,
30 "pentru toate vremurile", – aplauzele celor mai buni asigură gloria.

104

Din același aluat. – Dacă ești din același aluat cu o carte sau o operă de artă, socotești în adâncul sufletului tău că ea trebuie să fie admirabilă și te simți jignit când alții o găsesc urâtă, prea piperată sau pretențioasă.

105

L i m b ă ș i s e n t i m e n t. – Că limba nu ne este dată pentru comunicarea sentimentului se vede din aceea că toți oamenii simpli se rușinează să caute cuvinte pentru emoțiile lor mai profunde: comunicarea
5 acestora nu se manifestă decât prin fapte și chiar și-n cazul acesta se produce o înroșire, dacă celălalt pare să le ghicească motivele. Printre poeții cărora, în general, divinitatea le-a refuzat această pudoare, cei mai nobili sunt totuși monosilabici în limbajul sentimentului și lasă să se întrevadă o constrângere: în timp ce poeții sentimentali propriu-ziși sunt mai întotdeauna nerușinați în
10 viața practică.

106

E r o a r e î n p r i v i n ț a u n e i p r i v a ț i u n i. – Cel ce nu s-a dezobișnuit complet și pentru multă vreme de o artă, ci e mereu acasă în ea, acela nu poate înțelege nici pe departe c â t d e p u ț i n îi ducem lipsa, dacă
15 trăim fără această artă.

107

T r e i s f e r t u r i d i n f o r ț ă. – O operă care trebuie să lase impresia de sănătate poate fi produsă cu cel mult trei sferturi din forța autorului său. Dacă, dimpotrivă, el a mers până la limitele lui extreme, opera îl tulbură pe cel
20 ce o ia în considerare și-l sperie prin tensiunea ei. Toate lucrurile bune au ceva indolență în ele și stau tolănite ca vacile pe pajiște.

108

A r e f u z a f o a m e i o s p e ț i a. – Întrucât celui flămând mâncarea mai rafinată îi servește în același fel și cu nimic mai bine decât cea mai primitivă,
25 artistul mai pretențios nu se va gândi să-l invite pe înfometat la masa lui.

109

A t r ă i f ă r ă a r t ă ș i f ă r ă v i n. – Cu operele de artă, lucrurile stau precum cu vinul: este și mai bine să n-ai nevoie nici de ele, nici de el, să rămâi la apă, iar apa din tine s-o prefaci, prin puterea focului lăuntric, a dulceții
30 lăuntrice a sufletului, mereu și mereu în vin.

110

G e n i u l p r ă d a l n i c. – Geniul prădalnic în arte, care știe să inducă în eroare chiar spirite subtile, ia naștere când cineva consideră, de tânăr și fără nici o șovăială, drept pradă ușoară orice lucru bun ce nu este protejat

expres de lege ca proprietate a unei anumite persoane. Acum toate lucrurile bune ale timpurilor și maeștrilor din trecut stau de-a valma și la îndemână, îngrădite și apărate doar de teama idolatră a celor puțini care le recunosc: geniul acela, în virtutea lipsei sale de rușine, îi înfruntă pe aceștia puțini și-și
5 strânge o avere care, la rândul ei, produce ea însăși idolatrie și teamă.

111

P o e ț i l o r d i n m a r i l e o r a ș e. – În privința grădinilor poeziei de astăzi se observă că ele sunt prea aproape de cloacele marilor orașe: în plin miros de flori se amestecă ceva ce trădează greață și putreziciune. – Întreb cu
10 durere: aveți așa de mare nevoie, poeților, să rugați gluma deșănțată și murdăria să fie nași ori de câte ori va fi botezat de voi vreun sentiment curat și frumos? Trebuie să-i puneți neapărat nobilei voastre zeițe o tichie de măscărici și de diavol pe cap? Dar de unde această nevoie, această constrângere? – Chiar din faptul că locuiți prea aproape de cloacă.

15 112

D e s p r e s a r e a d i s c u r s u l u i. – Nimeni n-a explicat încă de ce scriitorii greci au întrebuințat atât de parcimonios mijloacele de expresie ce le stăteau la dispoziție într-o cantitate și cu o forță nemaipomenite, încât orice carte postgreacă apare, dimpotrivă, stridentă, multicoloră și extravagantă. –
20 Se zice că, înaintând spre ghețurile de la Polul Nord, consumul de sare se face mai pe sponci, la fel ca în cele mai calde țări, că, în schimb, locuitorii de la câmpie și de pe coastă din zona temperată consumă cea mai mare cantitate de sare. Să nu fi avut oare grecii nevoie de sare și mirodenii în aceeași măsură ca noi din două motive, anume pentru că intelectul lor era mai rece și mai clar,
25 însă natura lor fundamental pasională era cu mult mai tropicală decât a noastră?

113

S c r i i t o r u l c e l m a i l i b e r. – Cum ar putea să nu fie menționat Lawrence Sterne într-o carte pentru spirite libere, el, pe care Goethe l-a prețuit ca pe spiritul cel mai liber al veacului său! Să se mulțumească aici cu onoarea
30 de a fi numit scriitorul cel mai liber din toate timpurile, în comparație cu care toți ceilalți apar rigizi, greoi, intoleranți și de-a dreptul mojici. În el n-ar putea fi glorificată melodia unitară, clară, ci "melodia infinită": dacă prin această expresie capătă un nume un stil de artă în care forma definită este neîncetat sfărâmată, răvășită, retranspusă în indefinit, așa încât ea înseamnă și una, și alta în același
35 timp. Sterne este marele maestru al a m b i g u i t ă ț i i, – luând acest cuvânt, pe bună dreptate, într-un sens mult mai larg decât o facem în mod obișnuit

când, legat de aceasta, ne gândim la relații sexuale. Cititorul care vrea să știe de fiecare dată exact ce gândește Sterne, de fapt, despre un lucru, dacă-l tratează cu gravitate sau cu zâmbete, este nevoit să renunțe: căci acesta se pricepe să facă și una, și alta printr-o singură încrețire a feței; el știe, de
5 asemenea, și chiar vrea să aibă și să nu aibă dreptate în același timp, să adune în aelași ghem îngândurarea și farsa. Digresiunile sale sunt totodată povestiri în continuare și dezvoltări ale istoriei; sentințele sale conțin totodată o ironie cu privire la tot ce este sentențios, aversiunea lui față de ceea ce este serios se leagă de o înclinație de a nu putea considera un lucru decât superfi-
10 cial și formal. În felul acesta, el induce cititorului onest un sentiment de incertitudine dacă este vorba de mers, de statul în picioare sau culcat: un sentiment care este cel mai înrudit cu acela al plutirii. El, autorul cel mai flexibil, împărtășește și cititorului său ceva din această flexibilitate. Da, Sterne confundă pe neașteptate rolurile și este repede atât cititor, cât și autor; cartea lui seamănă
15 cu un spectacol în spectacol, cu un public de teatru în fața unui alt public de teatru. Trebuie să fii la mila și la nemila umorii sterniene – și te poți aștepta, de altfel, ca ea să fie milostivă, mereu milostivă. – Este ciudat și instructiv cum s-a prezentat un scriitor așa de mare ca Diderot față de această ambiguitate generală a lui Sterne: adică la fel de ambiguu – și tocmai acest lucru este
20 autentic superumor sternian. În al său Jacques le fataliste*, oare el l-a imitat, admirat, persiflat, parodiat pe acela? – n-o putem ști pe deplin, – și poate chiar asta a vrut-o autorul său. Chiar această îndoială i-a făcut pe francezi n e d r e p ț i față de opera unuia dintre cei dintâi maeștri ai lor (care n-are a se rușina în fața niciunuia vechi sau modern). Francezii sunt prea serioși tocmai în privința
25 umorului – și îndeosebi în privința tratării umoristice a umorului însuși. – Ar mai fi oare necesar să adăugăm că Sterne este cel mai prost exemplu și autorul, de fapt, atipic printre toți marii scriitori și că însuși Diderot a trebuit să plătească pentru îndrăzneala sa? Ceea ce bunii francezi și, înaintea lor, unii greci voiau și puteau ca prozatori este exact contrariul a ceea ce Sterne vrea și poate: el
30 se ridică tocmai ca excepție magistrală deasupra a tot ce artiștii literari pretind de la sine: disciplină, unitate, caracter, consecvență în intenții, orizont intelectual, simplitate, ținută în mers și fizionomie. – Din păcate, omul Sterne pare să fi fost prea înrudit cu scriitorul Sterne: sufletul lui de veveriță sărea cu un sălbatic neastâmpăr din creangă-n creangă; lui nu-i era cunoscut decât ceea ce se
35 află între sublim și josnic; fusese în orice punct, întotdeauna cu ochiul obraznic și apos și cu mimica susceptibilă. Dacă limba n-ar fi gata să se sperie de o asemenea asociere, el era de o blândețe nemiloasă și avea în plăcerile unei

---

**În fr. în text (n.t.).*

baroce, chiar deșănțate fantezii creatoare, aproape farmecul prostesc al inocenței. O asemenea ambiguitate carnalizată și spiritualizată, o asemenea libertate spirituală până în fiecare fibră și mușchi din corp, așa cum dispunea el de aceste calități, nu poseda poate nici un alt om.

5 114

R e a l i t a t e a l e a s ă . – Așa după cum prozatorul bun folosește doar cuvinte care aparțin limbajului uzual, totuși nici pe departe toate cuvintele acestuia – fapt prin care ia naștere tocmai stilul ales –, tot așa poetul bun al viitorului va înfățișa n u m a i c e e a c e e s t e r e a l și va face totală abstrac-
10 ție de toate temele fantastice, superstițioase, semireale, stinse, prin care poeții de odinioară își demonstrau forța. Doar realitate, dar nici pe departe orice realitate! – ci o realitate aleasă!

115

S u b s p e c i i a l e a r t e i . – Alături de speciile veritabile ale artei, cea
15 a marii liniști și cea a marii mișcări, există subspecii, arta însetată de liniște, blazată și arta agitată: ambele doresc să le luăm slăbiciunea drept tărie și să le confundăm cu speciile veritabile.

116

P e n t r u e r o u l i p s e ș t e a z i c u l o a r e a . – Poeților și artiștilor
20 adevărați din prezent le place să-și execute tablourile pe un fond cu ape roșii, verzi, gri și aurii, pe fondul unei s e n z u a l i t ă ț i n e r v o a s e : la aceasta se pricep într-adevăr copiii acestui veac. Lucrul acesta are dezavantajul – mai ales când n u te uiți la acele pânze cu ochii veacului – că figurile grandioase pe care aceia le zugrăvesc par să aibă în sine ceva ce licărește, tremură, se
25 învolbură: așa încât nu le crezi capabile cu adevărat de fapte eroice, ci cel mult de niște fanfaronade eroicizante.

117

S t i l u l î n z o r z o n ă r i i . – Stilul înzorzonat în artă este consecința unei sărăciri a forței organizatoare în cazul unei abundențe de mijloace și intenții.
30 – La începuturile artei se află câteodată replica exactă la aceasta.

118

P u l c h r u m e s t p a u c o r u m h o m i n u m *. – Istoria și experiența

*În lat. în text: "Frumosul nu are relații cu fitecine" sau "Frumosul nu-i pentru toată lumea" (n.t.).

ne spune că monstruozitatea marcantă, cea care stimulează în secret fantezia și o transportă dincolo de real și de cotidian, este *mai veche* și crește mai luxuriant decât frumosul în artă și idolatrizarea lui – și că fenomenul proliferează iar de îndată ce simțul frumosului se întunecă. Se
5 pare că lucrul acesta reprezintă pentru majoritatea covârșitoare a oamenilor o necesitate mai presantă decât frumosul: probabil fiindcă include narcoticul mai primitiv.

119

Originile gustului pentru operele de artă. – Dacă ne
10 gândim la germenii inițiali ai simțului artistic și ne întrebăm ce diversitate de bucurii este produsă de primele roade ale artei, bunăoară la populațiile sălbatice, descoperim în primul rând bucuria de a *înțelege ce vrea să spună* un altul; arta este aici un fel de enigmă propusă spre dezlegare și care-i procură celui ce o rezolvă încântarea față de propria promptitudine și sagacitate. –
15 Apoi, în cazul celei mai primitive opere de artă, omul își amintește de acel lucru din experiența sa care i-a *fost* plăcut și-i face bucurie, de pildă când artistul s-a referit la vânătoare, victorie, nuntă. – Pe de altă parte, prin lucrurile reprezentate, te poți simți tulburat, afectat, înflăcărat, cum ar fi în cazul preamăririi răzbunării și a primejdiei. Aici, plăcerea stă în emoția însăși, în
20 victoria asupra plictiselii. – Chiar și amintirea lucrului neplăcut, o dată ce acesta este depășit sau în măsura în care ne face să apărem noi înșine interesanți ca subiect de artă în fața ascultătorului (ca și când cântărețul descrie peripețiile unui navigator temerar), poate stârni o mare bucurie, pe care o trecem apoi în contul artei. De un soi mai ales este deja acea bucurie care ia naștere la vederea
25 a tot ce este regulat și simetric, în linii, puncte, ritmuri; căci, printr-o anumită similitudine, se trezește sentimentul pentru tot ce este ordonat și regulat în viață, lucru căruia avem a-i datora în exclusivitate orice satisfacție: în cultul pentru simetric venerăm deci inconștient regula și proporționalitatea ca sursă a fericirii noastre de până acum; bucuria aceasta este un fel de rugăciune de
30 mulțumire. Abia în cazul unei anumite suprasaturații de această ultimă bucurie ia naștere sentimentul și mai rafinat că și în încălcarea simetricului și a regulatului ar putea consta încântarea; când, bunăoară, ești îndemnat să cauți rațiune în aparenta lipsă de rațiune, lucru prin care situația se prezintă atunci ca un fel de dezlegare estetică de enigme, ca o specie superioară a bucuriei
35 artistice menționate prima dată. – Cel ce se lasă mai departe în voia acestor considerații va ști la *ce fel de ipoteze* s-a renunțat din principiu aici pentru explicarea fenomenelor estetice.

120

N u p r e a a p r o a p e. – Pentru ideile bune este un dezavantaj să se succeadă prea repede; ele își eclipsează reciproc perspectiva. – De aceea, cei mai mari artiști și scriitori au făcut uz din belșug de calea de mijloc.

5 121

C r u z i m e ș i s l ă b i c i u n e. – Artiștii tuturor timpurilor au făcut descoperirea că în c r u z i m e zace o anumită forță și că nu poate fi crud oricine ar vrea să fie cu adevărat așa; de asemenea, că unele categorii de s l ă b i c i u n e acționează puternic asupra sentimentului. De aici au fost
10 derivate nu puține surogate de mijloace artistice, de la care chiar celor mai mari și mai conștiincioși artiști le vine greu să se abțină total.

122

M e m o r i a b u n ă. – Nu un singur om n-ajunge gânditor numai pentru că memoria îi este prea bună.

15 123

S t â r n i r e a f o a m e i î n l o c d e p o t o l i r e a e i. – Marii artiști își închipuie că, prin arta lor, au pus totală stăpânire pe un suflet și l-au umplut complet: în realitate și adeseori spre dureroasa lor dezamăgire, sufletul acela n-a devenit prin asta decât cu atât mai cuprinzător și mai imposibil de umplut,
20 așa încât zece artiști mai mari ar putea acum să se prăbușească în adâncul său fără a-l sătura.

124

T e a m ă d e a r t i s t. – Teama că s-ar putea să nu credem despre figurile lor că t r ă i e s c îi poate determina pe artiștii unui gust în declin să le
25 plăsmuiască pe acestea în așa fel, încât să se comporte ca s m i n t i t e: așa după cum, pe de altă parte, din aceeași teamă, artiștii primilor zori grecești dădeau chiar muribunzilor și răniților grav zâmbetul acela pe care ei îl cunoșteau ca semnul cel mai viu al vieții – nesinchisindu-se de ce plăsmuiește natura într-un asemenea caz când încă trăiești, când aproape nu mai trăiești.

30 125

C e r c u l t r e b u i e s ă s e î n c h i d ă. – Cel ce a urmat o filozofie sau un gen de artă până la capătul traiectoriei sale și s-a învârtit în jurul acestui capăt înțelege dintr-o experiență lăuntrică de ce maeștrii și dascălii succesori s-au îndreptat, adesea cu o mutră disprețuitoare, într-o nouă direcție. E nevoie,

chiar de aceea, ca cercul să fie circumscris, – dar individul, fie el cel mai mare, stă fix pe punctul său de la periferie, cu o neîndurătoare expresie de îndărătnicie, ca și când cercul n-ar avea dreptul să se închidă niciodată.

126

Arta mai veche și sufletul prezentului. – Întrucât orice artă devine tot mai capabilă pentru exprimarea unor stări sufletești, a unora mai neliniștite, mai delicate, mai drastice, mai pasionale, maeștrii ulteriori, răsfățați de aceste mijloace expresive, simt un disconfort în fața operelor de artă ale trecutului, ca și când celor vechi nu le-ar fi lipsit decât tocmai mijloacele de a-și face sufletul să vorbească limpede, poate chiar unele condiții tehnice preliminare; și se simt obligați să dea o mână de ajutor aici, – căci ei cred în identitatea, ba chiar în unitatea tuturor sufletelor. Dar, într-adevăr, sufletul acelor maeștri a fost el însuși un altul, poate *mai mare*, dar mai glacial și încă potrivnic față de ceea ce este fascinant de viu: măsura, simetria, desconsiderarea a ceea ce este grațios și fermecător, o inconștientă ursuzenie și răceală matinală, o ocolire a pasiunii, de parcă din pricina ei o să piară arta, – toate acestea formează mentalitatea și moralitatea tuturor maeștrilor de altădată, care și-au selectat și spiritualizat mijloacele expresive nu întâmplător, ci necesarmente cu aceeași moralitate. – Recunoscând însă acest lucru, să le refuzăm oare celor ce vor veni mai târziu dreptul de a da viață operelor mai vechi după sufletul lor? Nu, căci numai prin faptul că le dăm sufletul nostru, ele sunt în stare să-și continue existența: numai sângele *nostru* le face să ne vorbească *nouă*. Expunerea efectiv "istorică" ar vorbi fantomatic unor fantome. – Pe marii artiști ai trecutului îi cinstim mai puțin prin teama aceea sterilă care nu clintește nici un cuvânt, nici o notă de la locul lor decât prin încercări eficace de a le ajuta mereu și mereu să revină la viață. – Firește: dacă ne-am imagina că Beethoven ar reveni pe neașteptate și s-ar intona în fața lui una dintre piesele sale conform celei mai moderne revigorări și rafinări nervoase ce face gloria maeștrilor noștri interpreți: el ar rămâne probabil multă vreme mut, ezitând să ridice mâna a blestem sau a binecuvântare, dar până la urmă poate ar spune: "Hm! Hm! Asta nu-i nici eu, nici non-eu, ci un al treilea lucru, – mi se pare și ceva drept, chiar dacă nu-i *lucrul cel drept*. Dar vedeți ce faceți, căci, în orice caz, voi sunteți aceia care trebuie să ascultați – iar cel ce trăiește are dreptate, zice doară Schiller al nostru. Așa că *s-aveți* dreptate și coborâți-mă iar în mormânt."

127

Împotriva criticilor conciziunii. – Ceva spus concis poate fi rodul și recolta unui lucru gândit multă vreme: dar cititorul care este novice în

acest domeniu și n-a apucat să mediteze deloc în această privință vede în tot ce este spus concis ceva embrionar, nu fără un semn dojenitor făcut autorului pentru că-i pune pe masă la prânz, împreună cu altele, asemenea lucruri neîmplinite, necoapte.

5

128

Împotriva miopilor. – Credeți oare că, întrucât vi se dă (și trebuie să vi se dea) în bucăți, opera este o cârpăceală?

129

Cititori de sentințe. – Cei mai răi cititori de sentințe sunt prietenii 10 autorului lor, în cazul în care-și dau silința să deducă iarăși din general particularul căruia sentința îi datorează originea sa: căci, băgându-și nasul unde nu le fierbe oala, ei reduc la zero întreaga osteneală a autorului, așa încât se aleg drept câștig, pe merit, nu-i vorbă, în loc de o dispoziție și o învățătură filozofică, în cel mai bun sau în cel mai rău caz, cu nimic altceva 15 decât cu satisfacerea simplei curiozități.

130

Necuviința cititorului. – Dubla necuviință a cititorului față de autor constă în a-i lăuda a doua carte pe socoteala primei (sau invers) și a pretinde în plus ca autorul să-i fie recunoscător.

20

131

Senzaționalul în istoria artei. – Dacă urmărim istoria unei arte, bunăoară cea a elocinței grecești, mergând din maestru în maestru și văzând prudența aceasta mereu crescută în a se supune în totalitate legilor și autolimitărilor vechi și ulterior adăugate, sfârșim prin a nimeri într-o chinuitoare 25 încordare: înțelegem că arcul *trebuie* rupt și că așa-zisa compoziție neorganică, drapată și mascată cu cele mai admirabile mijloace de expresie – în cazul respectiv, stilul baroc al asianismului –, era cândva o necesitate și aproape o *binefacere*.

132

30 Celor mari ai artei. – Entuziasmul acela pentru o cauză pe care tu, omule mare, îl aduci în lume *sucește* mintea multora. A ști lucrul acesta este degradant. Dar cel entuziasmat își poartă cocoașa cu mândrie și plăcere: în această privință, tu ai consolarea că, datorită ție, fericirea a *sporit* în lume.

133

C e i l i p s i ț i d e c o n ș t i i n ț ă e s t e t i c ă . – Adevărații fanatici ai unui partid artistic sunt naturile acelea total neartistice care n-au pătruns nici măcar elementele de teoria și practica artei, dar sunt copleșiți în modul 5 cel mai simțitor de toate efectele e l e m e n t a r e ale unei arte. Pentru ei nu există o conștiință estetică – și, prin urmare, nimic din ce ar putea să-i rețină de la fanatism.

134

C u m t r e b u i e s ă s e m i ș t e s u f l e t u l d u p ă m u z i c a m o d e r - 10 n ă . – Intenția artistică pe care o urmărește muzica modernă în ceea ce este denumit astăzi, foarte pronunțat, dar confuz, "melodie infinită" ni se poate clarifica prin comparația cu felul în care, intrând în mare, pierdem încetul cu încetul pasul sigur pe fundul apei și sfârșim prin a ne abandona fără condiții în brațele elementului tălăzuitor: nu ne rămâne decât să î n o t ă m . În mai vechea muzică 15 de până acum trebuia să d a n s ă m într-un du-te-vino grațios ori solemn ori înfocat, într-un allegro* și într-un andante**: la care măsura necesară acestui scop, respectarea unor anumite și uniforme tempouri și grade de forță extorcau de la sufletul ascultătorului o continuă l u c i d i t a t e : pe contrastul dintre curentul acesta de aer mai rece care emana de la luciditate și răsuflarea 20 dogoritoare a entuziasmului muzical se întemeia farmecul acelei muzici. – Richard Wagner voia un alt fel de m i ș c a r e a s u f l e t u l u i , care, așa cum am spus, este înrudită cu înotul și plutirea. Poate că lucrul acesta este chintesența tuturor inovațiilor sale. Celebrul său artificiu, izvorât din această intenție și adaptat la ea – "melodia infinită" – se silește să frângă, uneori chiar 25 să persifleze orice regularitate matematică de timp și de forță, iar el este extrem de inventiv în asemenea efecte, care sună în urechea de altădată ca niște paradoxuri și invective ritmice. Se teme de încremenirea, de cristalizarea, de trecerea muzicii în arhitectonică, – și astfel, el opune ritmului în doi timpi un ritm în trei timpi, introduce nu arareori ritmul în cinci și în șase timpi, repetă 30 imediat aceeași frază, dar cu o lungire încât primește o durată dublă și triplă. Dintr-o imitare comodă a unei asemenea arte poate lua naștere un mare pericol pentru muzică: întotdeauna, alături de supramaturația sentimentului ritmic, a stat la pândă în ascunzătoarea ei sălbăticirea, degradarea ritmicii. Acest pericol devine foarte mare îndeosebi atunci când o astfel de muzică se ajută tot mai 35 strâns de o artă actoricească și de o pantomimă absolut naturaliste, needucate

*Schneller

**Langsamer

și nedominate de vreo plasticitate superioară, care n-au în sine nici o măsură și nici nu pot comunica vreo măsură elementului care li se conformează, natura prea feminină a muzicii.

135

5 Poetul și realitatea. – Muza poetului care nu este îndrăgostit de realitate nu va fi, chiar de aceea, realitatea și-i va naște copii cu ochi înfundați și cu oase prea fragile.

136

Mijloace și scop. – În artă, scopul nu sfințește* mijloacele: dar 10 niște mijloace sfinte pot sfinți aici scopul.

137

Cei mai răi cititori. – Cei mai răi cititori sunt aceia care se comportă ca niște soldați prădători: înșfacă unele lucruri de care pot avea nevoie, spurcă și încurcă restul și blasfemiază totul.

15 138

Semnele distinctive ale scriitorului bun. – Scriitorii buni au în comun două lucruri: preferă să fie înțeleși decât să fie admirați; și nu scriu pentru cititorii ascuțiți și supertăioși.

139

20 Genurile mixte. – Genurile mixte din arte stau mărturie despre neîncrederea pe care autorii lor o simțeau față de propria forță; ei căutau puteri auxiliare, susținători, ascunzișuri, – așa este poetul care cheamă în ajutor filozofia, muzicianul care cheamă în ajutor drama, gânditorul care cheamă în ajutor retorica.

25 140

A-și ține gura. – Autorul trebuie să-și țină gura când opera lui vorbește.

141

Semnul rangului. – Toți poeții și scriitorii îndrăgostiți de superlativ vor mai mult decât pot.

**Aforismul se bazează pe dublul sens al verbului* heiligen: *"a sfinți" și (în această expresie) "a scuza" (n.t.).*

142

Cărți reci. – Gânditorul bun contează pe cititori care împărtășesc fericirea ce se află în gândirea bună: așa încât o carte care arată rece și lucidă, văzută cu ochi drepți, poate apărea dezmierdată de lumina solară a seninătății spirituale și ca o mângâiere sufletească în toată puterea cuvântului.

143

Stratagema celor greoi. – Gânditorul greoi își alege de obicei ca aliată limbuția sau solemnitatea: prin cea dintâi intenționează să-și însușească mobilitate și fluență sprintenă, prin cea din urmă dă impresia că trăsătura sa ar fi un efect al liberei voințe, al tendinței artistice, în vederea demnității, care pretinde lentoare a mișcării.

144

Despre stilul baroc. – Cel ce, ca gânditor și scriitor, nu se știe născut sau educat pentru dialectică și despicarea ideilor se va crampona involuntar de retoric și dramatic căci, la urma urmelor, ține foarte mult să se facă inteligibil și să câștige prin aceasta autoritate, indiferent dacă dirijează sentimentul spre sine pe o cărare netedă sau atacă pe neașteptate – ca cioban sau tâlhar. Lucrul acesta este valabil și în artele plastice și muzicale; în care sentimentul lipsei de dialectică sau al insuficienței expresive și narative dimpreună cu un instinct plăsmuitor inepuizabil și presant dă la iveală tipul acela de stil pe care-l numim stil baroc. – Numai cei prost informați și aroganții, de altfel, vor avea imediat o reacție disprețuitoare la acest cuvânt. Stilul baroc ia naștere la vestejirea oricărei arte mari, de fiecare dată când exigențele în arta expresiei clasice au devenit prea mari, ca un fenomen natural la care ne vom uita cumva cu melancolie – fiindcă îi premerge nopții –, dar totodată cu admirație pentru surogatele artistice expresive și narative specifice lui. De lucrul acesta ține deja alegerea motivelor și a subiectelor de supremă încordare dramatică, în prezența cărora inima palpită și fără artă, fiindcă cerul și infernul simțirii sunt prea aproape: apoi, elocvența afectelor și a gesturilor puternice, a sublim-urâtului, a maselor mari, în general a cantității în sine – așa cum se anunță deja la Michelangelo, tatăl sau bunicul artiștilor baroci italieni –: luminile amurgului, ale transfigurării sau ale incendiului proiectate pe forme de o așa de pronunțată plasticitate: pe lângă aceasta, în permanență noi îndrăzneli în privința mijloacelor și a intențiilor, puternic accentuate de artist pentru artiști, în timp ce profanul trebuie să-și închipuie că vede revărsarea constantă și involuntară a tuturor coarnelor abundenței unei primordiale arte naturale: toate aceste trăsături, în care stilul acela își are

măreția, sunt imposibile, interzise în epocile anterioare, preclasice și clasice, ale vreunei arte: asemenea delicatese spânzură multă vreme în pom ca fructe oprite. – Tocmai acum, când *muzica* intră în această ultimă epocă, putem să cunoaștem fenomenul stilului baroc într-o deosebită splendoare 5 și, prin comparație, să învățăm din aceasta multe lucruri despre vremurile de altădată: căci, începând cu timpurile grecești, a existat deja în repetate rânduri un stil baroc, în poezie, în elocință, în proză, în sculptură, ca și, după cum se știe, în arhitectură – și, de fiecare dată, stilul acesta, cu toate că duce lipsă de cea mai înaltă noblețe, aceea a unei desăvârșiri inocente, 10 inconștiente, victorioase, a făcut bine și multora dintre cei mai buni și mai serioși ai vremii sale: – din care cauză, cum am spus, este arogant să-l judeci, fără multă vorbă, disprețuitor, oricât de fericiți s-ar putea considera toți aceia a căror simțire n-a devenit insensibilă, datorită lui, la stilul mai pur și mai distins.

15 145

Valoarea cărților sincere. – Cărțile sincere îl fac pe cititor sincer, cel puțin dându-i pe față ura și aversiunea pe care inteligența rafinată știe, altminteri, să le ascundă cel mai bine. Față de o carte însă noi nu avem rețineri, oricât de mult ne-am stăpâni în fața oamenilor.

20 146

Prin ce face arta partid. – Anumite pasaje frumoase, o desfășurare emoționantă în întregul ei și fascinante, zguduitoare stări sufletești finale – *atâta lucru* le-o mai fi accesibil dintr-o operă de artă și celor mai mulți profani: iar într-o perioadă a artei în care vrem să *atragem* de partea 25 artiștilor marea masă de profani, deci să facem un partid, poate pentru conservarea artei în general, creatorul va face bine nici să nu dea *mai mult*: ca să nu devină risipitorul propriei forțe în domenii în care nimeni nu-i este recunoscător. Să faci *restul* vasăzică – să imiți natura în formarea și libera ei creștere *organică* – ar însemna în cazul acela: să semeni pe apă.

30 147

Să ajungi mare în dauna istoriei. – Orice maestru ulterior care dirijează gustul consumatorilor de artă în *direcția* sa face involuntar o selecție și o reevaluare a maeștrilor mai vechi și a operelor lor: ceea ce este conform și înrudit cu *el*, ceea ce-l anticipează și-l anunță *pe el* din aceia 35 trece de acum înainte drept lucrul cu adevărat *important* la ei și în operele lor, – un fruct în care se ascunde, de obicei, viermele unei mari *erori*.

148

Cum este atrasă o epocă spre artă. – Cu ajutorul tuturor vrăjitoriilor artiștilor și gânditorilor, cică i-am deprinde pe oameni să simtă venerație față de propriile deficiențe, față de sărăcia lor spirituală, față de nesăbuitele lor orbiri și patimi – iar lucrul acesta este cu putință –, din fărădelege și iluzie am dezvălui doar latura sublimă, din slăbiciunea abulicilor și a celor cuprinși de o oarbă resemnare, doar ceea ce-i înduioșător și se adresează inimii într-o asemenea stare – chiar și acest lucru s-a întâmplat destul de des –: în felul acesta s-a făcut uz de mijlocul de a inspira până și unei epoci total neartistice și nefilozofice o *iubire* fanatică de filozofie și artă (mai cu seamă de artiști și de gânditori ca persoane) și, în împrejurări nefaste, poate de unicul mijloc de a asigura existența unor constituții atât de plăpânde și primejduite.

149

Critică și bucurie. – Critica, atât cea unilaterală și nedreaptă, cât și cea rezonabilă, îi procură celui ce o exercită așa de multă plăcere, încât lumea datorează recunoștință fiecărei opere, fiecărei acțiuni care mult și pe mulți îi incită la critică: pentru că în urma ei se târăște o coadă strălucitoare de bucurie, de istețime, de autoadmirație, de mândrie, de informare, de sugestii de îndreptare. – Zeul bucuriei a creat răul și mediocrul din aceeași rațiune din care a creat binele.

150

Dincolo de limita sa. – Dacă un artist vrea să fie mai mult decât un artist, bunăoară deșteptătorul moral al poporului său, el sfârșește prin a se îndrăgosti, drept pedeapsă, de un monstru de materie morală – iar muza râde de asta: căci această zeiță cu inimă atât de bună poate deveni, din gelozie, și rea. Să ne gândim la Milton și Klopstock.

151

Ochi de sticlă.–Orientarea talentului spre subiecte, personaje, motive *morale*, spre sufletul frumos al operei de artă nu-i uneori decât ochiul de sticlă pe care și-l montează artistul care *duce lipsă* de suflet frumos: cu rezultatul foarte ieșit din comun că acest ochi devine totuși până la urmă natură vie, chiar dacă o natură care vede lucrurile puțin deformat, – dar cu rezultatul obișnuit că toată lumea crede a vedea natură acolo unde este sticlă rece.

152

Scrisul și dorința de a învinge. – Scrisul ar trebui să

însemne întotdeauna o victorie, și anume o biruință asupra ta însuți, care se cere împărtășită în folosul altora; dar există autori dispeptici, care nu scriu decât atunci când nu pot digera ceva, ba chiar atunci când lucrul acesta le-a rămas între dinți: fără să vrea, ei caută, prin necazul lor, să-i pricinuiască și
5 cititorului supărare și să exercite în felul acesta o constrângere asupra lui, adică: și ei doresc să învingă, dar asupra altora.

153

"Cartea bună cere răgaz."* – Orice carte bună prezintă un gust acrișor la apariție: are defectul noutății. Afară de aceasta, autorul ei în
10 viață îi dăunează, în cazul în care este cunoscut și se vorbesc multe pe seama lui: căci toată lumea obișnuiește să confunde opera cu autorul ei. Ceea ce este în aceasta spirit, dulceață și luciu de aur are nevoie de ani de zile pentru a se dezvolta, sub oblăduirea unei venerații crescânde, apoi învechite, până la urmă îndătinate. Nu puține ceasuri trebuie să se aștearnă deasupră-i, nu puțini
15 păianjeni și-au țesut pânza pe ea. Cititorii buni fac tot mai bună o carte, iar adversarii buni o elucidează.

154

Lipsa de măsură ca mijloc artistic. – Artiștii știu bine ce va să zică: să folosești lipsa de măsură ca mijloc artistic pentru a da impresia de
20 bogăție. Aceasta ține de vicleșugurile inocente folosite pentru seducerea sufletelor, la care artiștii trebuie să se priceapă: căci în lumea lor, în care este vizată aparența, nici mijloacele aparenței n-au neapărată nevoie să fie genuine.

155

Flașneta ascunsă. – Geniile se pricep mai bine decât talentele
25 să ascundă flașneta, în virtutea veșmintelor mai largi care le cad în falduri: în definitiv însă, nici nu pot să mai cânte altceva decât mereu și mereu cele șapte piese vechi ale lor.

156

Numele pe foaia de titlu. – Că numele autorului este scris pe
30 carte a devenit astăzi cu adevărat un obicei și aproape o obligație; dar aceasta este una dintre cauzele principale pentru care cărțile au o eficiență atât de scăzută. Căci dacă sunt bune, ele sunt mai valoroase decât persoanele, fiind

---

*"Gut Buch will Weile haben." – *parafrazarea proverbului german "Gut Ding will Weile haben." (= "Lucrul bun cere răgaz.") (n.t.).*

chintesențe ale acestora; de îndată însă ce autorul își dezvăluie identitatea grație titlului, chintesența este iarăși diluată, din partea cititorului, cu elementul personal, ba chiar cu cel mai personal, și, prin urmare, scopul cărții este zădărnicit. Este ambiția intelectului să nu mai apară individual.

5 157

Critica cea mai aspră. – Criticăm cel mai aspru un om, o carte, atunci când le desenăm pe hârtie idealul.

158

Câte puțin și fără dragoste. – Orice carte bună este scrisă 10 pentru un anumit cititor și speța lui și tocmai de aceea este privită defavorabil de toți ceilalți cititori, marea majoritate: din care cauză faima ei se bazează pe o temelie îngustă și nu poate fi înălțată decât încet. Cartea mediocră și proastă este ca atare tocmai prin faptul că urmărește să placă și place multora.

15 159

Muzică și boală. – Primejdia din muzica nouă constă în faptul că ea ne duce la buze cupa voluptății și a măreției într-un mod atât de captivant și cu un așa aer de extaz moral, încât până și cel moderat și nobil soarbe întotdeauna din ea câteva picături în plus. Acest exces minimal, repetat mereu, 20 poate sfârși însă prin a provoca o zdruncinare și o subminare a sănătății spirituale mai profundă decât ar fi în stare s-o facă vreun exces grosolan: așa încât nu-ți rămâne nimic altceva decât să fugi într-o zi din grota nimfei și să-ți croiești drum, prin valurile mării și printre primejdii, spre fumul Itacăi și spre îmbrățișările mai simplei și mai umanei tale soții.

25 160

Câștig pentru adversari. – O carte plină de spirit împărtășește din el și adversarilor săi.

161

Tineret și critică. – A critica o carte – aceasta nu înseamnă 30 pentru tineri decât: a nu admite să se apropie de ei nici o singură idee productivă a acesteia și a-și apăra pielea cu mâinile și cu picioarele. Omul tânăr trăiește în stare de legitimă apărare față de tot ce este nou, neputându-l iubi în întregime, și comite în acest caz, ori de câte ori poate, o inutilă nesăbuință.

162

E f e c t u l c a n t i t ă ț i i . – Cel mai mare paradox din istoria artei poetice constă în aceea că cineva poate fi, în contextul a tot ce este măreț la vechii poeți, un barbar, adică imperfect și diform din creștet până-n tălpi, și, cu toate
5 acestea, rămâne cel mai mare poet. Așa stau lucrurile, în orice caz, cu Shakespeare, care, comparat cu Sofocle, se aseamănă cu o mină conținând o imensitate de aur, plumb și prundiș, pe când celălalt nu este numai aur, ci aur în cea mai nobilă formă, care-i face aproape vitală valoarea ca metal. Dar cantitatea, în supremele ei acumulări, a r e e f e c t u l calității – ceea este în
10 profitul lui Shakespeare.

163

O r i c e î n c e p u t e s t e u n r i s c .– Poetul are de ales fie să înalțe sentimentul de pe o treaptă pe alta și să sfârșească prin a-l potența foarte mult – fie să-l supună la proba unui atac și să tragă de la bun început cu toată
15 puterea de funia clopotului. Ambele cazuri prezintă riscurile lor: în primul, ascultătorul său poate o șterge din preajmă-i de plictiseală, în al doilea, de spaimă.

164

Î n f a v o a r e a c r i t i c i l o r . – Insectele înțeapă nu din răutate, ci
20 pentru că și ele vor să trăiască: la fel criticii noștri; ei vor sângele nostru, nu durerea noastră.

165

E f e c t u l s e n t i n ț e l o r . – Ageamii cred, întotdeauna când o sentință le apare imediat limpede, prin adevărul ei simplu, că este veche și
25 cunoscută și se uită chiorâș la autor, ca și când acesta a vrut să fure din bunul obștesc: în timp ce ei se bucură de pseudoadevăruri picante și-i dau de înțeles autorului acest lucru. Acesta știe să prețuiască un astfel de semn și deduce ușor din asta unde a izbutit și unde a suferit un eșec.

166

30 A d o r i s ă î n v i n g i . – Un artist care, în tot ce întreprinde, își depășește posibilitățile va sfârși totuși prin a târî mulțimea cu sine, prin spectacolul luptei violente pe care-l oferă: căci succesul nu stă întotdeauna doar în victorie, ci câteodată și în dorința de a învinge.

167

S i b i s c r i b e r e*. – Autorul rațional nu scrie pentru nici o altă posteritate decât pentru a sa proprie, adică pentru bătrânețea sa, pentru a se mai putea bucura și atunci de sine însuși.

168

E l o g i u l s e n t i n ț e i. – O sentință bună este prea dură pentru dintele timpului și nu este devorată nici de toate mileniile, deși ea servește de hrană fiecărei epoci: prin aceasta ea este cel mai mare paradox din literatură, nevremelnicul din vârtejul celor schimbătoare, merindea ce rămâne mereu căutată, ca sarea, și care, întocmai ca aceasta, niciodată nu se strică.

169

N e v o i e a r t i s t i c ă d e r a n g u l a l d o i l e a. – Poporul are într-adevăr ceva din ceea ce putem numi nevoie artistică, dar ea este mică și se poate satisface ușor. În definitiv, pentru aceasta ar fi suficiente fărâmiturile artei: trebuie s-o recunoaștem cinstit. Să ne gândim numai, bunăoară, în ce fel de melodii și cântece își găsesc azi adevărata bucurie a inimii cele mai viguroase, mai nealterate, mai sincere pături ale populației noastre, să trăim printre ciobani, văcari, țărani, vânători, soldați, marinari și să ne dăm răspunsul. Și oare nu în micul oraș, tocmai în casele care sunt cuibul virtuții burgheze moștenite din vechime, este iubită, ba chiar răsfățată, muzica cea mai proastă ce, în general, se produce azi? Cel ce vorbește despre nevoia mai profundă, despre setea nestâmpărată de artă în ceea ce privește poporul, a ș a c u m e s t e e l, acela trăncănește sau induce în eroare. Fiți cinstiți! – Numai o a m e n i i e x c e p ț i o n a l i simt azi o nevoie de artă în s t i l m a r e, – fiindcă arta în general este iarăși în regres, iar energiile și speranțele omenești s-au concentrat pentru o vreme asupra altor lucruri. – Pe lângă aceasta, adică afară de popor, mai există, firește, o nevoie mai amplă, mai cuprinzătoare de artă, dar de r a n g u l a l d o i l e a, în straturile superioare și supreme ale societății: aici e cu putință ceva ca o comunitate artistică, în care se simte sincer această nevoie. Dar să examinăm aceste elemente! În general, sunt nemulțumiții mai rafinați care nu află în sine adevărata bucurie: omul cult care nu s-a eliberat îndeajuns pentru a se putea lipsi de consolările religiei și totuși nu-i găsește uleiurile suficient de aromate: pseudonobilul care este prea slab pentru a pune capăt unicei sale erori fundamentale sau înclinației păguboase a caracterului său, printr-o eroică întorsătură sau renunțare: cel bogat înzestrat

*În lat. în text: "A scrie pentru sine" (n.t.).

care gândește prea aristocrat despre sine pentru a fi de folos printr-o activitate modestă și care este prea delăsător pentru o faptă mare și devotată: fata care nu știe să-și creeze un cerc satisfăcător de îndatoriri: femeia care s-a legat printr-o căsătorie nechibzuită sau păcătoasă și nu se știe îndeajuns de legată: eruditul, medicul, negustorul, funcționarul care au poposit prea de timpuriu în amănunt și n-au îngăduit niciodată întregii lor naturi o deplină desfășurare, făcându-și, în schimb, treaba, la urma urmelor, excelentă, având însă un vierme în inimă: în sfârșit, toți artiștii deficienți – aceștia sunt *acuma* cei ce mai au cu adevărat nevoie de artă! Și ce doresc ei, de fapt, de la artă? Ea trebuie să le alunge, pentru câteva ceasuri și clipe, indispoziția, plictiseala, conștiința semivinovată și, pe cât se poate, să dea o interpretare generală erorii vieții și a caracterului lor ca eroare a destinului universal – foarte diferit de greci, care simțeau în arta lor o irumpere și o revărsare a euforiei și a sănătății lor și le făcea plăcere să-și vadă *încă o dată*, în afara lor, perfecțiunea: – pe ei i-a condus spre artă încântarea de sine, pe acești contemporani ai noștri – nemulțumirea de sine.

170

Germanii la teatru. – Adevăratul talent teatral al germanilor a fost Kotzebue; el și germanii săi, cei din societatea înaltă, cât și cei din cea de mijloc, erau făcuți în mod necesar să se potrivească, iar contemporanii ar fi putut spune cu seriozitate despre el: "în el trăim, ne mișcăm și suntem noi". Aici nu era nici o constrângere, nici o inculcare, nici o savurare sugestionată sau indusă pe jumătate: ceea ce voia și putea el era înțeles, ba chiar până azi succesul teatral *cinstit* pe scenele germane este în posesia moștenitorilor pudici sau impudici ai mijloacelor și ai efectelor lui Kotzebue, mai ales în măsura în care comedia mai cunoaște o oarecare înflorire; de unde rezultă că o bună parte din germanitatea de-atunci, îndeosebi cea din afara marilor orașe, continuă să trăiască. Blajini, neînfrânați în micile plăceri, lăcrămoși, dornici să se poată dezbăra măcar la teatru de luciditatea conștiincioasă, înnăscută și să facă uz aici de o toleranță zâmbitoare, chiar râzătoare, confundând și amestecând binele cu mila – așa cum este esența sentimentalității germane –, fericiți din cale-afară în cazul unei fapte frumoase, mărinimoase, încolo plecați în fața superiorilor, invidioși unii pe alții și totuși, în adâncul sufletului, mulțumiți de ei înșiși – așa erau ei, așa era el. – Al doilea talent teatral a fost Schiller: acesta a descoperit o clasă de auditori care n-au fost luați în considerare până acum; i-a găsit printre cei necopți, în fata și flăcăul german. Cu creațiile sale a venit în întâmpinarea emoțiilor lor superioare, mai nobile, mai impetuoase, chiar dacă mai tulburi, în întâmpinarea nesațului lor de clinchetul vorbelor morale

(care, în anii treizeci ai vieții, se stinge de obicei) și, prin aceasta, conform pasionalității și partizanatului acelei vârste, a repurtat un succes care, încet-încet, a exercitat cu folos o influență și asupra vârstei mai mature: Schiller i-a întinerit, în general, pe germani. – Goethe a stat deasupra germanilor în
5 orice privință și mai stă și acum: el nu le va aparține niciodată. Cum s-ar și putea măsura vreodată un popor cu spiritualitatea goetheană în beatitudine și bunăvoință! Așa cum Beethoven a făcut muzică mai presus de germani, așa cum Schopenhauer a filozofat mai presus de germani, tot așa Goethe și-a compus Tasso, Ifigenia mai presus de germani. Lui i-a
10 urmat o ceată foarte mică de oameni extrem de instruiți, formați de antichitate, de viață și de călătorii, crescuți mai presus de natura germană: – el însuși nu voia altceva. Apoi, când romanticii și-au instituit cultul interesat pentru Goethe, când uimitoarea lor iscusință de a degusta lucrurile s-a transmis discipolilor lui Hegel, adevărații educatori ai germanilor din acest secol, când
15 ambiția națională care se deștepta era și în profitul gloriei poeților germani, iar adevăratul criteriu după care poporul se putea bucura sincer de ceva era implacabil subordonat judecății indivizilor și acelei ambiții naționale – adică atunci când începeai să te bucuri *obligatoriu* –, a luat naștere acea falsitate și inautenticitate a culturii germane care se rușina de Kotzebue, care i-a adus
20 pe scenă pe Sofocle, Calderon și chiar continuarea Faust-ului goethean și care, din cauza limbii ei încărcate și a stomacului ei înfundat cu flegmă, sfârșește prin a nu mai ști ce-i place și ce-o plictisește. – Fericiți sunt aceia care au gust, chiar dacă este un gust îndoielnic! – Și nu numai fericiți, ci și înțelepți putem deveni doar în virtutea acestei calități: din care pricină grecii, care erau foarte
25 subtili în privința acestor lucruri, au desemnat înțeleptul printr-un cuvânt care înseamnă om de gust, iar înțelepciunea, cea artistică, precum și cea filozofică, au numit-o de-a dreptul "gust" (sophia).

171

Muzica, rodul târziu al oricărei civilizații. – Dintre
30 toate artele care obișnuiesc să crească de fiecare dată pe terenul unei anumite civilizații, în anumite condiții sociale și politice, muzica apare ultima dintre toate plantele, în plină toamnă și veștejire a civilizației căreia îi aparține: pe când, de obicei, ies la vedere deja primii soli și primele semne ale unei noi primăveri; ba, uneori, muzica sună ca limba unei epoci scufundate într-o lume
35 uimită și nouă și sosește prea târziu. Abia în arta muzicienilor olandezi, sufletul evului mediu creștin și-a găsit deplina rezonanță: arhitectura lor sonoră este sora postumă, dar naturală și de același rang, a goticului. Abia în muzica lui Händel a răsunat lucrul cel mai bun din sufletul lui Luther și al afinilor săi,

marea trăsătură iudaico-eroică ce a creat întreaga mișcare a Reformei. Abia Mozart a dat epocii lui Ludovic al Paisprezecelea și artei lui Racine și a lui Claude Lorrain restul în aur *sonor*. Abia muzica lui Beethoven și a lui Rossini a cântat pe săturate veacul al optsprezecelea, veacul exaltării, al idealurilor sfărâmate și al fericirii fugare. Așa că un prieten al alegoriilor sentimentale ar putea spune că orice muzică într-adevăr importantă este un cântec de lebădă. – Muzica *nu-i* chiar un limbaj universal, atemporal, cum s-a spus adeseori în cinstea ei, ci corespunde exact unei măsuri a sentimentului, a căldurii și a timpului care poartă în sine, ca lege lăuntrică, o anumită civilizație bine determinată, legată de timp și de loc: muzica lui Palestrina ar fi total inaccesibilă unui grec și, la rându-i – ce-ar auzi Palestrina în cazul muzicii lui Rossini? – Poate că și cea mai nouă muzică germană a noastră, oricât de mult ar domina și i-ar plăcea să domine, în scurtă vreme nu mai este înțeleasă: căci ea a izvorât dintr-o civilizație percepută într-un rapid declin; terenul ei este perioada aceea de reacțiune și restaurație în care a ajuns în floare și a revărsat peste Europa un parfum dubios atât un anumit *catolicism al sentimentului*, cât și nesațul *de tot ce este ființă și străființă neaoș-națională*: două direcții ale simțirii care, înțelese în intensitatea lor maximă și duse până la limitele extreme, au ajuns, în cele din urmă, să răsune în arta wagneriană. Asimilarea de către Wagner a vechilor legende naționale, comportamentul său liber și înnobilator printre zeii și eroii atât de ciudați ai acestora – care sunt, de fapt, niște suverane animale de pradă, cu accese de melancolie, grandoare și lehamite de viață –, reînsuflețirea acestor figuri, cărora le-a mai atribuit setea creștin-medievală de senzualitate și spiritualizare extaziate, toată această preluare și aranjare wagneriană de motive, caractere, figuri și cuvinte exprimă limpede și *spiritul muzicii sale*, dacă aceasta, ca orice muzică, n-ar fi în stare să vorbească total inechivoc despre sine însăși: spiritul acesta comandă ultima campanie militară și reacționară împotriva spiritului Luminilor, care a adiat din secolul trecut într-acesta, ca și împotriva ideilor supranaționale ale entuziasmului revoluționar francez și ale lucidității anglo-americane cu privire la reconstrucția statului și a societății. – Dar nu-i oare evident că sferele de idei și sentimente care apar încă înăbușite aici – la Wagner însuși și la aderenții săi – au redobândit de mult putere și că acel protest muzical târziu împotriva lor răsună de cele mai multe ori în urechi ce preferă să audă alte și contrare acorduri? așa încât, într-o zi, arta aceea minunată și elevată ar putea deveni dintr-o dată de neînțeles, iar pânze de păianjen și uitarea s-ar putea așterne peste ea. – Nu avem voie să ne lăsăm influențați în privința acestui fapt de acele fluctuații efemere care apar ca reacție în interiorul unei reacții, ca o prăbușire vremelnică a crestei valului în mijlocul întregii mișcări; astfel, deceniul

acesta al războaielor naționale, al martiriului ultramontan și al anxietății socialiste poate, prin efectele sale mai subtile, să ajute și numita artă să obțină o glorie neașteptată, – fără a-i da prin aceasta garanția că "are viitor" sau chiar că are a c e l v i i t o r. – Stă în natura muzicii ca fructele marilor sale recolte culturale
5 să se sărbezească mai devreme și să se strice mai repede decât fructele artei figurative sau chiar decât cele crescute în pomul cunoașterii: dintre toate produsele simțului artistic omenesc, mai ales i d e i l e sunt partea cea mai durabilă și consistentă.

172

10 P o e ț i i n u m a i s u n t d a s c ă l i. – Pentru timpul nostru poate suna cam străin: au existat poeți și artiști al căror suflet s-a ridicat deasupra pasiunilor și deasupra conflictelor și desfătărilor stârnite de ele și, de aceea, își găsea bucuria în subiecte mai curățele, în oameni mai onorabili, în înnodări și deznodări mai fine. Dacă marii artiști de azi sunt mai întotdeauna dezlănțuitori
15 de voință și, eventual, tocmai prin aceasta, eliberatori ai vieții, aceia erau – dresori de voință, transformatori de animale, creatori de oameni și, în general, plăsmuitori, schimbători și desăvârșitori ai vieții: pe când gloria celor de azi poate sta în deshămare, descătușare, dărâmare. – Vechii greci cereau de la poet să fie dascălul adulților: dar cum nu s-ar rușina azi un poet dacă i-ai cere
20 așa ceva – el, care nu și-a fost lui însuși un dascăl bun și, de aceea, n-a devenit însuși o poezie bună, o plăsmuire frumoasă, ci, în cazul fericit, cumva grămada respectabilă, atrăgătoare, de ruine ale unui templu, dar totodată o grotă a poftelor, năpădită ca o ruină de flori, de rugi, de ierburi otrăvitoare, populată și cotropită de șerpi, de viermi, de păianjeni și de păsări, – o temă de reflecție
25 amară asupra întrebării de ce trebuie să se înalțe acuma lucrul cel mai nobil și mai prețios întocmai ca o ruină, fără trecutul și viitorul perfecțiunii? –

173

P e r s p e c t i v ă ș i r e t r o s p e c t i v ă. – O artă, așa cum i r u m p e din Homer, Sofocle, Teocrit, Calderon, Racine, Goethe, ca e x c e d e n t al
30 unui mod înțelept și armonios de viață – iată calea cea dreaptă pe care, până la urmă, vom învăța s-o urmăm, o dată ce am devenit noi înșine mai înțelepți și mai armonioși, nu acea împroșcare barbară, deși încă atât de fascinantă, de lucruri înfocate și pestrițe dintr-un suflet neîmblânzit, haotic, pe care noi o înțelegeam odinioară, ca adolescenți, prin artă. Se înțelege însă de la sine că,
35 pentru anumite perioade ale vieții, o artă a maximei încordări, a excitației, a aversiunii față de ceea ce este regulat, monoton, simplu, logic este o neapărată nevoie, căreia artiștii t r e b u i e să i se conformeze, pentru ca sufletul unor

astfel de perioade să nu se descarce pe altă cale, prin tot felul de excese și necuviințe. Astfel, adolescenții, așa cum sunt ei în majoritatea lor, plini, doritori, de nimic altceva *mai* torturați decât de plictiseală, – astfel, femeile, cărora le lipsește o îndeletnicire bună, care să le umple sufletul, au nevoie de acea artă a dezordinii fascinante: cu atât mai aprig li se aprinde dorul de o satisfacție fără schimbare, de o fericire fără amețire și cherchelire.

174

Împotriva artei operelor de artă. – Întâi și întâi, arta trebuie să *înfrumusețeze* viața, deci să ne facă *pe noi* înșine suportabili, pe cât se poate agreabili pentru ceilalți: cu această sarcină în față, ea ne domolește și ne strunește, creează forme de relații sociale, îi leagă pe cei needucați de legile convenienței, ale igienei, ale politeții, ale vorbitului și tăcutului la timpul potrivit. După aceea arta trebuie *să ascundă* sau *să răstălmăcească* tot ce este urât, acele lucruri dureroase, groaznice, scârboase care, în ciuda tuturor eforturilor, vor țâșni fără încetare la suprafață, potrivit originii naturii omenești: ea trebuie să procedeze într-un mod așa de specific în privința pasiunilor și a durerilor si temerilor sufletești și să facă să licărească *ceea ce este important* printre lucrurile inevitabil și fatalmente urâte. După această sarcină mare, chiar maximă, a artei, așa-numita artă adevărată, *cea a operelor de artă*, nu-i decât un *accesoriu*: un om care simte în sine un excedent de asemenea forțe ce înfrumusețează, ascund și răstălmăcesc va mai căuta până la urmă să-și descarce acest surplus în opere de artă; tot așa, în împrejurări deosebite, un întreg popor. – Dar, de obicei, astăzi începem arta de la sfârșit, ne agățăm de coada ei și credem că arta operelor de artă este cea adevărată, că începând cu ea trebuie perfecționată și transformată viața – proștii de noi! Dacă începem masa cu desertul și gustăm dulciuri după dulciuri, nu-i de mirare că ne stricăm stomacul și chiar pofta de mâncare bună, consistentă, hrănitoare, la care ne invită arta!

175

Dăinuirea artei. – Prin ce dăinuiește azi, în definitiv, o artă a operelor de artă? Prin aceea că cei mai mulți care dispun de ceasuri de răgaz – și doar pentru aceștia există, fără îndoială, o asemenea artă – nu cred că o vor scoate la capăt cu timpul lor fără muzică, frecventarea teatrului și a galeriilor de artă, fără lectura de romane și poezii. Admițând că i-am putea *ține departe* de această satisfacție, atunci fie că n-ar jindui atâta după timp liber, iar pizmuirea celor bogați ar fi *mai rară* – un mare câștig pentru stabilitatea societății; fie că ar avea timp liber, dar ar învăța să *reflecteze*

– ceea ce se poate învăța și dezvăța –, bunăoară, asupra muncii lor, a relațiilor lor, asupra bucuriilor pe care le-ar putea face; toată lumea, cu excepția artiștilor, ar trage foloase, în ambele cazuri, de aici. – Există, desigur, nu puțini cititori energici și profunzi care știu să facă aici o obiecție întemeiată. Pentru cei
5 neciopliți și răuvoitori trebuie spus totuși odată că aici, ca de atâtea ori în această carte, autorul tocmai obiecția o prețuiește mult și că în ea trebuie citite multe lucruri care nu sunt scrise propriu-zis în paginile ei.

176

G u r a z e i l o r. – Poetul exprimă opiniile generale superioare pe care
10 le are un popor; el este gura și flautul acestora, – dar el le exprimă, grație metrului și tuturor celorlale mijloace artistice, în așa fel, încât poporul le ia ca pe ceva cu totul nou și nemaipomenit și crede cu toată seriozitatea despre poet că este gura zeilor. Ba, în noriștea creației, poetul uită el însuși de unde-și are întreaga bogăție spirituală – de la tată și mamă, de la dascăli și din
15 cărți de tot felul, de pe stradă și mai ales de la preoți; propria sa artă îl amăgește și el crede cu adevărat, într-o epocă naivă, că prin el vorbește u n z e u, că el creează într-o stare de inspirație religioasă –: în timp ce nu spune decât ceea ce a învățat, înțelepciune și prostie populară de-a valma. Deci: în măsura în care poetul e s t e cu adevărat vox populi*, t r e c e drept vox dei*.

20

177

C e e a c e o r i c e a r t ă v r e a ș i n u p o a t e. – Cea mai grea și cea din urmă sarcină a artistului este înfățișarea a ceea ce este invariabil, odihnitor în sine, elevat, simplu, a ceea ce face abstracție maximă de farmecul particular; de aceea, supremele reprezentări ale perfecțiunii morale sunt respinse și
25 discreditate de artiștii mediocri de-a dreptul ca subiecte neartistice, fiindcă aspectul acestor roade este prea penibil pentru ambiția lor: ele îi îmbie strălucitor din cele mai îndepărtate ramuri ale artei, dar lor le lipsește scara, curajul și îndemânarea spre a se hazarda atât de sus. În sine, un Fidias este foarte lesne posibil c a p o e t, dar, având în vedere forța modernă, aproape numai în sensul
30 afirmației că, în cazul lui Dumnezeu, nici un lucru nu-i imposibil. Chiar și dorul de un Claude Lorrain poetic este, fără îndoială, o necuviință în prezent, oricât i-ar da cuiva inima ghes să ceară așa ceva. – De reprezentarea u l t i m u l u i om, adică a c e l u i m a i s i m p l u ș i t o t o d a t ă m a i d e s ă v â r ș i t, nici un artist n-a fost capabil până acum; dar grecii, poate, dintre toți oamenii de până
35 azi, au aruncat, î n i d e a l u l A t e n e i, cea mai îndepărtată privire.

**În lat. în text: "vocea poporului, vocea lui Dumnezeu" (Hesiod) (n.t.).*

178

Artă și restaurație. – Mișcările regresive din istorie, așa-numitele perioade de restaurație, care încearcă să redea viață unei stări spirituale și sociale ce ființa înainte de cea existentă ultima dată și cărora pare să le și reușească în realitate o scurtă înviere a morților, au farmecul unei amintiri sentimentale, al unei nostalgice jinduiri după ceea ce este ca și pierdut, al unei febrile aruncări în brațele unei fericiri de minute lungi. Din cauza acestei stranii aprofundări a dispoziției sufletești, arta și poezia găsesc tocmai în asemenea vremuri trecătoare, aproape himerice, un sol natural, așa cum plantele cele mai plăpânde și rare cresc pe povârnișurile abrupte ale muntelui. – Astfel, nu un singur artist bun simte pe neobservate nevoia unui mod de a gândi în spiritul restaurației în politică și societate, pentru care își pregătește pe cont propriu un colțișor și o grădiniță liniștite: în care strânge apoi în jurul său rămășițele omenești ale acelei epoci istorice care îi amintește casa părintească și face să-i răsune cântecul strunei exclusiv în fața celor morți, a celor pe jumătate morți și a celor morți de oboseală, poate cu rezultatul menționat al unei scurte învieri a morților.

179

Fericirea epocii. – Sub două aspecte poate fi considerată fericită epoca noastră. În privința trecutului, noi ne bucurăm de toate civilizațiile și de produsele lor și ne hrănim cu cel mai nobil sânge al tuturor timpurilor, stăm încă destul de aproape de vraja puterilor din pântecele cărora s-au născut acelea, pentru a putea, în treacăt, să ne supunem lor cu plăcere și înfiorare: în timp ce civilizațiile anterioare nu erau în stare să se bucure decât de ele însele și nici să privească dincolo de ele, mai degrabă se întindeau ca sub un clopot mai larg sau mai strâmt: din care, ce-i drept, se revărsa lumină peste ele, dar prin care nu răzbătea nici o privire. În privința viitorului, ni se deschide pentru prima oară în istorie imensa previziune a unor țeluri uman-ecumenice care îmbrățișează întregul pământ locuit. Totodată ne simțim conștienți de forțele ce ne permit să luăm, fără aroganță, această nouă sarcină în propriile mâini, fără a avea nevoie de ajutoare supranaturale; ba chiar, oricum ar ieși încercarea noastră, oricât ne-am fi supraevaluat forțele, nu există, în orice caz, nimeni căruia să-i dăm socoteală afară de noi înșine: omenirea, de acum înainte, poate face absolut ce vrea din ea însăși. – Desigur, există niște ciudați oameni-albină care întotdeauna știu să sugă din caliciul tuturor lucrurilor doar ceea ce este mai amar și mai neplăcut; – și, de fapt, toate lucrurile conțin în sine ceva din această ne-miere. Aceștia pot să reacționeze în felul lor cu privire la fericirea descrisă a epocii noastre și să meșterească mai departe la știubeiul proastei lor dispoziții.

180

O viziune. – Lecții și meditații pentru adulți, maturi și foarte maturi, iar acestea frecventate de toată lumea, zilnic, nesilit, dar în virtutea obișnuinței: întru scopul acesta, bisericile, ca locurile cele mai respectabile și mai bogate în amintiri: oarecum sărbătoriri cotidiene ale rațiunii, calitate umană accesată și accesibilă: o modernă și totală înflorire și veștejire a idealului de dascăl, în care se contopesc preotul, artistul și medicul, inițiatul și înțeleptul, după cum virtuțile lor individuale ar trebui să iasă la iveală ca virtute globală și în propria lor învățătură, în cursul lor, în metoda lor, – iată viziunea mea, care îmi revine mereu și despre care cred cu tărie că a ridicat un colț din vălul viitorului.

181

Educație, denaturare. – Extraordinara incertitudine din întregul învățământ public, în baza căreia fiecare adult capătă acum sentimentul că unicul său educator a fost întâmplarea, – caracterul de giruetă al metodelor și al intențiilor educative se explică prin faptul că astăzi factorii culturali *cei mai vechi* și *cei mai noi* vor, ca într-o gălăgioasă adunare populară, să fie mai mult ascultați decât înțeleși și, în orice caz, vor, prin glasul lor, prin strigătul lor, să probeze că ei *mai există* sau că *există deja*. Bieții dascăli și educatori sunt, în vacarmul acesta fără noimă, întâi asurziți, apoi se liniștesc și sfârșesc prin a deveni nesimțitori și suportă totul cu resemnare, după cum, la rându-le, îi fac și pe elevii lor să suporte totul cu aceeași resemnare. Ei înșiși nu sunt educați: cum să educe atunci? Ei înșiși nu sunt niște trunchiuri crescute, viguroase, pline de sevă: cel ce vrea să se lege de ei va trebui să se răsucească și să se strâmbe și, în cele din urmă, va apărea denaturat și diform.

182

Filozofi și artiști ai timpului. – Lipsă de măsură și rigiditate, foc al poftelor și răcire a inimii, – această respingătoare juxtapunere se găsește în imaginea societății europene superioare a prezentului. Artistul socotește deja o mare izbândă atunci când, prin arta sa, face să izbucnească în flăcări, *pe lângă* focul poftelor, și focul inimii: și tot așa filozoful, când, o dată cu răceala inimii, pe care o are în comun cu timpul său, răcește și dogoarea poftelor din sine și din acea societate, prin judecata sa care neagă lumea.

183

Să nu fii soldatul civilizației fără a fi nevoie. – Încet, încet învățăm câte daune îi provoacă omului în tinerețe neștiința: că, în primul rând, ar trebui *să facem* ceea ce este de calitate, în al doilea rând, *să*

cercetăm ceea ce este de calitate, unde și sub ce nume poate fi găsit: dimpotrivă, să ne dăm imediat la o parte din fața a tot ce e rău și mediocru, fără a-l combate, că până și îndoielile față de valoarea unui lucru – oricât de repede s-ar naște ele în cazul unui gust experimentat – ar putea trece pentru noi ca argument împotriva lui și ca motiv de a-l evita total: cu riscul de a greși uneori și de a confunda binele mai greu accesibil cu răul și nedesăvârșitul. Numai cine nu este în stare de nimic mai bun va ataca ticăloșiile lumii ca soldat al civilizației. Dar clasa productivă și corpul didactic din sânul civilizației respective se ruinează când vor să mărșăluiască înarmate și dau pacea profesiei și a casei lor, prin griji, vegheri nocturne și vise urâte, pe o sinistră neliniște.

184

Cum trebuie povestită istoria naturală. – Istoria naturală, ca istorie a războiului și a victoriei forței moral-spirituale în împotrivirea ei față de teamă, imaginație, inerție, superstiție, prostie, ar trebui povestită în așa fel, încât oricine o ascultă să fie irezistibil înflăcărat de aspirația spre sănătatea și înflorirea spirituală și fizică, de sentimentul bucuriei de a fi moștenitorul și continuatorul omenescului și de o nevoie din ce în ce mai nobilă de acțiune. Până în prezent ea nu și-a găsit încă limbajul potrivit, fiindcă artiștii elocvenți și inventivi în domeniul limbii – căci de ei este nevoie pentru aceasta – nu se debarasează de o neîncredere îndărătnică față de ea și, înainte de toate, nu vor să învețe temeinic de la ea. Oricum, trebuie să li se recunoască englezilor faptul că în manualele lor de științele naturii au făcut, pentru clasele de jos ale poporului, niște pași demni de admirație spre acel ideal: de aceea și sunt elaborate aceste manuale de cei mai distinși învățați ai lor – naturi integre, depline și împlinitoare –, nu, ca la noi, de mediocritățile din domeniul cercetării științifice.

185

Genialitatea omenirii. – Dacă genialitatea, după observația lui Schopenhauer, constă în amintirea coerentă și vie a celor trăite, atunci, în strădania de a cunoaște întreaga evoluție istorică – ce opune tot mai puternic epoca modernă tuturor celor trecute și a dărâmat pentru prima oară vechile ziduri dintre natură și spirit, om și animal, morală și fizică –, se poate recunoaște o aspirație spre genialitate a omenirii în ansamblu. Istoria gândită genial ar fi o conștiință de sine cosmică.

186

Cultul civilizației. – Spiritelor mari le este dat prea omenescul înfricoșător al naturii lor, al orbirilor, al nesocotințelor, al exceselor lor, pentru

ca înrâurirea lor formidabilă, cam prea formidabilă, să fie mereu ținută în frâu de neîncrederea pe care acele particularități o inspiră. Căci sistemul tuturor lucrurilor de care omenirea are nevoie întru dăinuirea ei este atât de vast și recurge la forțe atât de variate și numeroase, încât pentru orice favorizare *unilaterală*, fie a științei, fie a statului, fie a artei, fie a comerțului, spre care îndeamnă acei indivizi, omenirea trebuie să plătească aspru în ansamblul ei. Pentru civilizație a fost întotdeauna cea mai mare fatalitate când unii oameni erau adorați: în care sens putem fi de acord cu porunca legii mozaice care interzice să ai alți dumnezei în afară de Dumnezeu.–Alături de cultul geniului și al puterii trebuie să așezi întotdeauna, ca o completare și un remediu, cultul civilizației: care știe să confere până și lucrurilor materiale, neînsemnate, umile, nesocotite, slabe, nedesăvârșite, unilaterale, neisprăvite, false, aparente, chiar și celor diabolice și catastrofale, o prețuire plină de înțelegere și recunoașterea *că toate acestea sunt necesare*; căci consonanța și rezonanța a tot ce este omenesc, atinse datorită unor uimitoare eforturi și întâmplări fericite, și în egală măsură opera ciclopilor și a furnicilor, precum și a geniului nu trebuie să se piardă din nou: cum ne-am putea lipsi atunci de basul fundamental comun, profund, adeseori lugubru, fără de care melodia nu-i capabilă în nici un chip să fie melodie?

187

Lumea veche și bucuria. – Oamenii buni din vechime știau *să se bucure* mai bine: noi să ne *întristăm mai puțin*; aceia găseau necontenit noi motive să se simtă bine și să țină sărbători, implicându-se cu toată bogăția lor spirituală și reflexivă: în timp ce noi ne risipim spiritul pe rezolvarea unor sarcini care au în vedere mai mult lipsa de durere, înlăturarea surselor neplăcerii. În ceea ce privește suferințele existenței, cei vechi încercau să uite sau să convertească oarecum senzația într-un lucru plăcut: așa încât căutau să ajute aici prin paliative, în timp ce noi atacăm cauzele durerii și preferăm să acționăm profilactic global. – Poate că noi nu punem decât temeliile pe care oamenii de mai târziu o să ridice din nou și templul bucuriei.

188

Muzele, niște mincinoase. – "Noi ne pricepem la-nșirat multe minciuni" – așa cântat-au odinioară Muzele când i s-au revelat lui Hesiod. – Se ajunge la descoperiri esențiale dacă înclinăm să vedem în artist un șarlatan.

189

Cât de paradoxal poate fi Homer. – Există oare ceva mai îndrăzneț, mai înfiorător, mai incredibil, strălucind asemeni soarelui de iarnă

peste soarta omenească, decât gândul acela care se întâlnește la Homer:

Aceasta doară zeii-au hotărât-o și au rânduit oamenilor
Pieire, pentru ca să aibă ce cânta și generațiile târzii.*

Deci: noi suferim și pierim pentru ca poeții să nu ducă lipsă de
5 subiecte – iar aceasta o institue întocmai așa zeii lui Homer, cărora pare că le pasă foarte mult de amuzamentul generațiilor viitoare, dar prea puțin de noi, cei din prezent. – Ca să vezi ce gânduri i-au mai trecut unui grec prin cap!

190

Justificare ulterioară a existenței. – Multe idei au venit
10 pe lume ca erori și fantasme, dar au ajuns adevăruri, fiindcă oamenii le-au atribuit în urmă un substrat real.

191

Pro și contra, o necesitate. – Cel ce n-a înțeles că orice om mare trebuie nu numai sprijinit, ci, pentru binele general, și combătut, este,
15 categoric, încă un copil mare – sau chiar un om mare.

192

Nedreptatea geniului. – Geniul este cel mai nedrept față de genii, dacă acestea sunt contemporanii lui: o dată, el crede că nu are nevoie de ele și le consideră în general de prisos, căci este ceea ce este și fără ele;
20 apoi, influența lor împiedică acțiunea curentului său electric: de aceea le numește chiar nocive.

193

Soarta cea mai rea a unui profet. – S-a străduit douăzeci de ani să-i convingă pe contemporanii săi în privința lui, – până la urmă a izbutit;
25 dar între timp izbutiseră și adversarii săi: nu mai era convins el în privința lui.

194

Trei gânditori ca un singur păianjen. – În orice sectă filozofică, trei gânditori se succed în această relație: primul produce din sine seva și sămânța, al doilea le trage în fire și urzește o pânză artificială, al treilea pândește
30 în această pânză victimele care se prind aici – și caută să trăiască din filozofie.

**Î*n traducerea lui G. Murnu: "Doar zeii vrur-așa; ursiră moartea / Vitejilor, ca-n urma lor să fie / Un cântec pentru cei care-or să vie." (Homer, Odiseea, București, 1959, p. 187) (n.t.).*

195

D i n c o n t a c t u l c u a u t o r i i. – Când îl iei pe un autor de nas este o manieră de a-l trata la fel de proastă ca atunci când îl iei de corn – și fiecare autor are un corn al său.*

5

196

T r ă s u r ă c u d o i c a i. – Obscuritatea gândirii și sentimentalitatea sunt legate la fel de frecvent de voința brutală de a te impune prin toate mijloacele, de a te considera doar pe tine valoros, precum ajutarea, protejarea și binevoirea pornite din inimă se leagă de înclinația spre limpezimea și igiena
10 gândirii, spre temperarea și stăpânirea sentimentului.

197

C e e a c e l e a g ă ș i c e e a c e s e p a r ă. – Oare nu în cap zace ceea ce îi leagă pe oameni – înțelegerea pentru folosul și paguba comună –, iar în inimă ceea ce îi separă – alegerea oarbă și orbecăiala în dragoste și ură,
15 întoarcerea spre tine pe socoteala tuturor și disprețul, decurgând de aici, pentru folosul general?

198

T r ă g ă t o r i l a ț i n t ă ș i g â n d i t o r i. – Există niște trăgători curioși care nu nimeresc, de fapt, ținta, dar părăsesc poligonul cu secreta mândrie că
20 gloanțele lor au zburat, în orice caz, foarte departe (bineînțeles, dincolo de țintă) sau că, într-adevăr, n-au nimerit ținta, ci altceva. Și chiar gânditori de teapa acestora există.

199

D i n d o u ă p ă r ț i. – Atacăm o direcție și o mișcare spirituală când îi
25 suntem superiori și-i dezaprobăm scopul sau când scopul ei este prea înalt și de nerecunoscut pentru ochiul nostru, deci când ea ne este superioară. În felul acesta, același partid poate fi combătut din două părți, de sus și de jos; și nu arareori atacanții, din ură comună, încheie o alianță între ei, care este mai dezgustătoare decât tot ce urăsc aceștia.

30

200

O r i g i n a l. – Nu faptul că vezi mai întâi ceva nou, ci că vezi c a n o u vechiul, ceea ce este îndeobște cunoscut, ceea ce este văzut și ignorat de

---

Aforism bazat pe expresiile germane:* **an der Nase fassen *"a lua de nas; a reproșa"* *și* **an den Hörnern fassen** *"a lua de coarne; a înfrunta" (n.t.).*

orice om, distinge mințile într-adevăr originale. Primul descoperitor este, în genere, acel fantast foarte șters și lipsit de spirit – întâmplarea.

201

Eroarea filozofilor. – Filozoful crede că valoarea filozofiei sale constă în întreg, în construcție: posteritatea o găsește în piatra cu care el a construit și cu care, începând din acest punct, se construiește adeseori mai departe și mai bine: deci în aceea că respectiva construcție poate să fie dărâmată și să *mai* aibă *totuși* valoare ca material.

202

Vorbă de duh. – Vorba de duh este epigrama* aplicată pe moartea unui sentiment.

203

În clipa dinaintea soluției. – În știință se întâmplă în orice zi și oră ca cineva să se oprească exact înaintea soluției, convins că acum eforturile sale au fost absolut zadarnice, – asemeni unuia care, desfăcând o fundă, ezită în clipa în care aceasta este pe punctul de a se dezlega: căci tocmai atunci ea arată cât mai asemănătoare cu un nod.

204

A te amesteca printre exaltați. – Omul chibzuit și sigur pe inteligența lui poate, vreme de un deceniu, să se amestece printre fantaști cu mult folos și să se lase, în această zonă toridă, în voia unei modeste sminteli. Prin aceasta a parcurs o bună bucată de drum, ca să ajungă, în sfârșit, la acel cosmopolitism al spiritului care își permite să spună fără aroganță: "nimic din ceea ce-i spiritual nu-mi mai este străin".

205

Adiere tăioasă. – Lucrul cel mai bun și mai sănătos în știință este, ca la munte, vântulețul tăios care adie aici. – Cei molesiți spiritual (precum artiștii) se tem de știință și o ponegresc din cauza acestei adieri.

206

De ce savanții sunt mai nobili decât artiștii. – Știința are nevoie de naturi *mai nobile* decât îi sunt necesare poeziei: ele trebuie să

** În sensul primar (gr. și lat.): "inscripție (pe pietre tumulare, pe vase de cult); epitaf" (n.t.).*

fie mai simple, mai puțin ambițioase, mai reținute, mai liniștite, să nu se gândească atâta la gloria postumă și să uite de sine când e vorba de lucruri ce arareori apar în ochii multora demne de un asemenea sacrificiu al personalității. La acestea se mai adaugă un dezavantaj de care ele sunt conștiente: specificul ocupației lor, permanenta invitație la luciditate le slăbește *voința*, focul nu este întreținut atât de puternic ca în vatra naturilor poetice: și de aceea își pierd frecvent forța și vigoarea supremă mai de timpuriu decât acestea din urmă – și, după cum am spus, ele *au cunoștință* de acest risc. În toate situațiile, ele *apar* mai neînzestrate, fiindcă strălucesc mai puțin și vor trece drept mai puțin decât sunt.

207

În ce fel întunecă pietatea. – În secolele ulterioare, omului mare i se atribuie în dar toate marile calități și virtuți ale veacului său – și astfel, cele mai bune lucruri sunt întruna *întunecate* de pietatea care le consideră icoane sfinte de care atârnăm și expunem ofrande de tot felul; – până ce, în sfârșit, sunt complet acoperite și învăluite de acestea și devin pe viitor mai mult obiecte de cult decât de contemplare.

208

A sta cu capul în jos. – Când răsturnăm adevărul cu capul în jos, nu remarcăm de obicei că nici capul nostru nu se află acolo unde ar trebui să se afle.

209

Originea și utilitatea modei. – Evidenta încântare a *individului* de propriul său aspect exterior stimulează imitația și creează încet-încet înfățișarea celor *mulți*, adică moda: mulții aceștia urmăresc prin modă tocmai acea încântare atât de binefăcătoare de propriul lor exterior și-l și realizează. – Dacă ne gândim câte motive de anxietate și de timidă ascundere are fiecare om și că trei sferturi din energia și din bunăvoința sa pot fi paralizate și infructuoase, datorită acelor motive, atunci trebuie să-i fim foarte recunoscători modei, în măsura în care ea descătușează acele trei sferturi și le împărtășește încredere în sine și o reciprocă și senină îngăduință acelora care se știu legați între ei de legea sa. Până și niște legi necugetate aduc libertate și pace în suflet, cu condiția doar să li se fi supus mulți.

210

Dezlegători de limbă. – Valoarea multor oameni și cărți se întemeiază doar pe proprietatea de a sili pe toată lumea să-și exprime ceea ce

are mai ascuns și mai intim: sunt dezlegători de limbă și icuri de fier pentru dinții cei mai încleștați. Chiar și multe evenimente și nelegiuiri care, aparent, nu există decât spre afurisenia omenirii au valoarea și utilitatea respectivă.

211

Spirite libere să-și schimbe domiciliul. – Oare cine dintre noi ar cuteza să se numească un spirit liber, dacă, în felul său, n-ar dori să le dea respectul cuvenit acelor persoane cărora numele acesta li se agață ca o ocară, în timp ce el își pune-n cârcă ceva din acea povară a răutății și a ultragiului public? Noi însă am fi lesne îndreptățiți să ne numim, cu toată seriozitatea (și fără această sfidare orgolioasă ori generoasă), "spirite libere să-și schimbe domiciliul", fiindcă simțim impulsul spre libertate drept cel mai puternic instinct al spiritului nostru și, în opoziție cu intelectele disciplinate și înrădăcinate, ne vedem idealul aproape într-un nomadism spiritual, – pentru a folosi o expresie nepretențioasă și aproape disprețuitoare.

212

Chiar favoarea muzelor! – Ceea ce spune Homer despre asta îți strânge inima, atât este de adevărat, de cumplit: "din inimă l-a iubit Muza și i-a dat bune și rele; căci i-a scos ochii și i-a dat cântecul dulce."* – Acesta este un text fără sfârșit pentru cel ce gândește: bune și rele i-a dat ea, iată felul iubirii ei din inimă! Și fiecare își va tălmăci diferit de ce noi, gânditorii și poeții, trebuie să ne lipsim de ochi.

213

Împotriva cultivării muzicii. – Educarea artistică a ochiului încă din copilărie, prin desen și pictură, prin schițarea unor peisaje, a unor persoane, a unor fenomene, comportă, pe lângă altele, un câștig inestimabil pentru viață, acela că face ochiul acut, calm și răbdător pentru observarea oamenilor și a situațiilor. Un avantaj secundar asemănător nu rezultă din cultivarea artistică a urechii: din care cauză școlile elementare în general ar face bine să acorde prioritate artei ochiului față de cea a urechii.

214

Descoperitorii de trivialități. – Spiritele subtile, de care nimic nu stă mai departe decât o trivialitate, descoperă adesea una, după tot felul de

---

În traducerea lui G. Murnu: "muza / Nespus îl îndrăgise [pe cântăreț, n.t. S.D.], dar îi dase / Și bun și rău: vederea i-o luase / Și-i dăruise-n schimb vrăjitul cântec." (op. cit., p. 167) (n.t.).

ocolișuri și poteci de munte, și se bucură mult de lucrul acesta, spre uimirea celor nesubtili.

215

M o r a l a s a v a n ț i l o r. – Un progres regulat și rapid al științelor nu-i cu
5 putință decât dacă individul n u este obligat să fie p r e a n e î n c r e z ă t o r, încât să examineze orice socoteală și afirmație a altora în domenii care-i sunt străine: pentru aceasta însă se pune condiția ca fiecare să aibă, în propriul său câmp de activitate, concurenți care să fie e x t r e m d e n e î n c r e z ă t o r i și să-l supravegheze îndeaproape. Din această alăturare a lui "nu prea
10 neîncrezător" și a lui "extrem de neîncrezător" ia naștere probitatea în republica savanților.

216

C a u z ă a s t e r i l i t ă ț i i. – Există spirite foarte dotate care sunt permanent sterile numai fiindcă, dintr-o slăbiciune temperamentală, sunt prea
15 nerăbdătoare să-și aștepte ducerea până la capăt a sarcinii.

217

L u m e a p e d o s a l a c r i m i l o r. – Neplăcerea multiplă pe care pretențiile civilizației superioare o provoacă omului răstoarnă până la urmă într-atât natura, încât el se comportă, de obicei, rigid și stoic și nu-i mai rămân
20 lacrimi decât pentru rarele accese de fericire, ba chiar câte unul plânge obligatoriu doar atunci când nu are parte de durere: – inima nu-i mai bate decât la fericire.

218

G r e c i i c a t ă l m a c i. – Când vorbim despre greci, vorbim totodată,
25 fără să vrem, despre azi și ieri: istoria lor cunoscută de toți este o oglindă netedă care mereu reflectă câte ceva ce nu-i în oglinda însăși. Noi ne prevalăm de libertatea de a vorbi despre ei, pentru a ne permite să-i trecem sub tăcere pe alții, – pentru ca aceștia să spună apoi ei înșiși ceva la urechea cititorului meditativ. În felul acesta, grecii îi înlesnesc omului modern comunicarea
30 diferitelor lucruri greu de comunicat și problematice.

219

D e s p r e c a r a c t e r u l d o b â n d i t a l g r e c i l o r. – Prin renumita limpezime, transparență, simplitate și ordine greacă, prin naturalețea cristalină și, totodată, prin artificialitatea cristalină a operelor grecești, noi ne lăsăm ușor

ispitiți să credem că toate acestea le sunt dăruite grecilor: ei, bunăoară, n-ar fi putut deloc să nu scrie bine, cum spune Lichtenberg odată. Dar nimic nu este mai nesocotit și mai imposibil de susținut. Istoria prozei de la Gorgias până la Demostene indică o trudă și o luptă pentru ieșirea la lumină din obscur, din 5 împopoțonarea cu zorzoane, din lipsa de gust, încât îți amintești de cazna eroilor care erau nevoiți să croiască primele drumuri prin codri și smârcuri. Dialogul tragediei este adevărata *ispravă* a dramaturgilor, având în vedere uimitoarea lui limpezime și exactitate, în plină înclinație a poporului de a savura simbolismul și aluzivul și care, prin marea lirică a corului, era și specia educată 10 pentru aceasta: așa cum este isprava lui Homer de a-i fi eliberat pe greci de pompa asiatică și de natura deprimantă și de a fi atins limpezimea arhitecturii, în general și în particular. În nici un caz nu trecea drept un lucru ușor să spui ceva într-un mod foarte curat și luminos; de unde, de altfel, marea admirație pentru epigrama lui Simonide, care se prezintă, fără îndoială, așa de simplă, 15 fără dantele aurite, fără arabescuri spirituale, – dar spune ce are de spus clar, cu calmul soarelui, nu cu goana după efecte a unui fulger. Întrucât aspirația de a ieși la lumină dintr-un amurg oarecum înnăscut este greacă, poporul este cuprins de o mare bucurie la auzul unei sentințe laconice, la limbajul elegiei, la aforismele celor șapte înțelepți. De aceea, darea unor precepte în versuri, 20 care pentru noi este șocantă, era așa de îndrăgită, ca o adevărată sarcină apolinică pentru spiritul elen, pentru a învinge primejdiile metrului*, obscuritatea, altminteri proprii poeziei. Simplitatea, supletețea, luciditatea sunt aptitudini ale poporului *dobândite prin eforturi*, nu date ca zestre, – riscul unei recăderi în asiatic plutea în permanență deasupra grecilor și, într-adevăr, din 25 timp în timp elementul asiatic venea peste ei ca un tenebros și copleșitor torent de impulsuri mistice, de elementară barbarie și beznă. Îi vedem scufundându-se, vedem Europa cumva măturată, inundată – căci Europa era foarte mică pe atunci –, dar de fiecare dată ei și revin la lumină, înnotători și scufundători buni cum sunt, poporul lui Odiseu.

30 220

Ceea ce este cu adevărat păgân. – Poate că nu există nimic mai surprinzător pentru cel ce observă lumea greacă decât să descopere că grecii dădeau din când în când oarecum niște serbări pentru toate pasiunile lor și pentru toate perversitățile lor naturale și chiar instituiau din oficiu un fel 35 de ceremonial pentru prea omenescul lor: lucrul acesta reprezintă ceea ce este cu adevărat păgân în lumea lor, niciodată înțeles, începând cu creștinismul,

*Metrum's

niciodată de înțeles și mereu combătut și disprețuit în modul cel mai sever. – Ei considerau prea omenescul acela ca inevitabil și, în loc să-l combată, preferau să-i dea un fel de drept de rangul al doilea prin încadrarea în obiceiurile societății și ale cultului: da, tot ce are *putere* în om numeau divin și scriau asta pe pereții cerului lor. Ei nu tăgăduiesc instinctul care se exprimă în apucături rele, ci îl încadrează și-l limitează la anumite culte și zile, după ce au născocit suficiente măsuri de prevedere pentru a putea da acelor ape nestăpânite o scurgere cât se poate de inofensivă. Aceasta este rădăcina oricărui liberalism moralist al antichității. Li se permitea lucrurilor rele și îngrijorătoare, atavismelor animalice, ca și barbariilor, elementelor pregrecești și asiatice, care continuau să trăiască în adâncul naturii grecești, o descărcare moderată și nu se urmărea distrugerea lor totală. Întregul sistem al unor astfel de rânduieli l-a îmbrățișat statul, care nu era construit pe indivizi ori caste unice, ci pe calități omenești comune. În edificarea lui, grecii demonstrează acel simț admirabil pentru realitatea tipică, simț care i-a calificat mai târziu să devină naturaliști, istorici, geografi și filozofi. N-a fost o lege morală limitată, clericală sau de castă, aceea care a trebuit să decidă în cazul organizării statului și a cultului de stat: ci cea mai cuprinzătoare luare în considerație a *realității întregului omenesc*. – De unde au grecii această libertate, acest simț pentru real? Poate de la Homer și de la poeții de dinaintea lui; căci tocmai poeții a căror natură, de obicei, nu-i cea mai dreaptă și mai înțeleaptă posedă, în schimb, gustul acesta pentru realul, eficientul *de orice fel* și nu vor să nege complet nici răul: le ajunge că se potolește și nu ucide sau învenineează lăuntric totul – adică, ei gândesc asemănător făuritorilor greci ai statului și au fost maeștrii și precursorii lor.

221

Greci de excepție. – În Grecia, spiritele profunde, temeinice, serioase erau excepția: instinctul poporului tindea mai degrabă să perceapă seriozitatea și temeinicia ca un fel de deformare. A împrumuta formele din străinătate, nu a le crea, ci a le modifica dându-le cel mai frumos aspect – iată ce este grecesc: a imita, nu spre folosință, ci spre amăgire artistică, a redeveni mereu stăpân pe seriozitatea impusă, a aranja, a înfrumuseța, a banaliza – așa merg lucrurile înainte de la Homer până la sofiștii din veacul al treilea și al patrulea al noii ere, care nu sunt decât latură exterioară, vorbă pompoasă, gest exaltat și se adresează exclusiv unor suflete găunoase, avide de aparență, sonoritate și efect. – Iar acum să prețuim măreția acelor greci de excepție care au creat *știința*! Cel ce povestește despre ei povestește istoria cea mai eroică a spiritului omenesc!

222

Simplitatea, nici primul, nici ultimul lucru în ordine cronologică. – În istoria ideilor religioase este condensată multă evoluție și gradualitate falsă în cazul lucrurilor care nu sunt crescute în realitate unul din altul și după altul, ci unul lângă altul și separat; mai cu seamă simplitatea se bucură încă mult prea mult de reputația de a fi lucrul cel mai vechi și de la începutul începuturilor. Nu puțin omenesc ia naștere prin scădere și împărțire, iar nu, în mod precis, prin dublare, adăugare, compunere. – Tot mai credem, bunăoară, într-o dezvoltare treptată a *reprezentării zeilor* de la acele buturugi și pietre până la antropomorfizarea completă: și totuși lucrurile stau în așa fel, că, *atâta timp cât* divinitatea era transpusă și percepută în copaci, bucăți de lemn, pietre, animale, te temeai de o umanizare a figurii ei ca de o nelegiuire. Abia poeții, paralel cu cultul și cu fascinația *sfiiciunii* religioase, au fost nevoiți să deprindă fantezia lăuntrică a oamenilor cu aceasta, s-o determine la aceasta: dar, ajungând să predomine din nou dispoziții și clipe mai cucernice, influența aceasta eliberatoare a poeților a făcut iar un pas înapoi și sacralitatea a rămas, ca și înainte, de partea monstrului, a sinistrului, a, de fapt, absolut neomenescului. Dar chiar multe lucruri din ceea ce fantezia lăuntrică îndrăznește să-și plănuiască, transpuse într-o reprezentare exterioară, fizică, ar continua totuși să aibă un efect neplăcut: ochiul interior este cu mult mai cutezător și mai puțin sfielnic decât cel exterior (de unde rezultă dificultatea cunoscută și imposibilitatea parțială de a transforma subiectele epice în subiecte dramatice). Fantezia religioasă nu *vrea* deloc și multă vreme să creadă în identitatea zeului cu un chip cioplit: chipul trebuie să determine aici apariția numenului* zeității ca activ, ca declarat sacru în partea locului, într-o oarecare manieră misterioasă, nu pe deplin imaginabilă. Cel mai vechi idol trebuie *să-l adăpostească* pe zeu *și totodată să-l ascundă*, – să-l sugereze, dar nu să-l expună. Nici un grec nu și-a *concretizat* vreodată în sinea lui pe Apollo ca obelisc de lemn, pe Eros ca bolovan de piatră; acestea erau niște simboluri care trebuia să stârnească tocmai frica de viziuni intuitive. La fel stau lucrurile și cu lemnele acelea cărora li se aplicau diferite membre, uneori într-un număr mai mare, executate în cea mai rudimentară tehnică a cioplitului: așa cum un Apollo din Laconia avea patru mâini și patru urechi. În ceea ce este incomplet, schițat fugar sau în ceea ce este mai mult decât complet, zace o sacralitate înfricoșătoare care te va *împiedica* să te gândești la ceea ce este omenesc, la ceea ce ține de om. Nu este un stadiu embrionar de artă acela în care se ciopleşte așa ceva: de parcă în vremea

---

**Latinism în original, transcris* Numen (și infra) *(n.t.).*

când se venerau asemenea chipuri nu s-ar fi p u t u t vorbi mai clar și reprezenta mai concret. Mai curând exista o temere de un singur lucru: exprimarea directă. Așa cum sanctuarul* adăpostește și ascunde într-o misterioasă semiobscuritate, d a r n u î n î n t r e g i m e , ceea ce este mai sacru, adevăratul numen al zeității; așa cum, la rândul său, templul peripter adăpostește, protejează sanctuarul de ochiul îndrăzneț cu un fel de paravan și de văl, î n s ă n u î n î n t r e g i m e : tot așa statuia este divinitatea și, totodată, ascunzătoarea divinității. – Abia când, în afara cultului, în lumea profană a emulației, bucuria trezită de învingătorul în luptă atingea un asemenea punct, încât valurile stârnite astfel se năpusteau dincolo, în lacul sentimentului religios, abia când statuia învingătorului era amplasată în curțile templelor, iar vizitatorul pios al templului trebuia, voluntar sau involuntar, să-și deprindă ochiul, ca și sufletul, cu această inevitabilă vedere a frumuseții și a supraputerii o m e n e ș t i , așa încât, în cazul vecinătății spațiale și sufletești, venerarea omului și cea a zeului răsunau întrepătrunzându-se, atunci abia dispare și teama de antropomorfizarea propriu-zisă a idolului și se deschide marea arenă pentru marea sculptură: chiar și acum însă cu restricția ca, în toate locurile destinate a d o r ă r i i , forma și urâțenia străveche să fie păstrate și circumspect imitate. Dar elenul c a r e î n c h i n ă ș i d ă r u i e ș t e se poate lăsa acum, în deplină beatitudine, pradă plăcerii sale de a-l face pe zeu să devină om.

223

U n d e t r e b u i e s ă c ă l ă t o r i m . – Autoanaliza nemijlocită nu ajunge nici pe departe pentru a ne cunoaște: avem nevoie de istorie, căci trecutul se scurge în noi prin mii de valuri; noi înșine nu suntem, fără îndoială, nimic altceva decât ceea ce simțim, în fiecare clipă, din această scurgere. Chiar și aici, dacă vrem să ne cufundăm în râul ființei noastre aparent celei mai specifice și mai personale, este valabil principiul lui Heraclit: nu cobori de două ori în același râu. – Aceasta este o descoperire care, ce-i drept, s-a învechit încetul cu încetul, dar, cu toate acestea, a rămas tot așa de puternică și nutritivă cum a fost odinioară: la fel ca aceea că, pentru a înțelege istoria, ar trebui să cercetăm relictele vii ale epocilor istorice, – că ar trebui s ă c ă l ă t o r i m , cum a călătorit bătrânul Herodot, la neamuri – acestea nu sunt, în orice caz, decât niște s t a d i i d e c i v i l i z a ț i e mai vechi, stabilizate, pe care ne putem p o s t a –, la așa-zisele populații sălbatice sau semisălbatice,

*În original: Cella, *din lat. cella "partea principală, închisă, a templelor din antichitate în care se afla statuia divinității" (n.t.).*

în special acolo unde omul a dezbrăcat sau nici n-a îmbrăcat haina Europei. Nu-i vorbă, există însă și o artă și o finalitate mai subtile de a călători, care nu te obligă întotdeauna să pășești din loc în loc și la mii de mile depărtare. Ultimele trei secole continuă, foarte probabil, să trăiască, prin toate nuanțele și refracțiile
5 civilizației lor, și în apropierea noastră: nu trebuie decât să fie descoperite. Nu în puține familii, ba chiar în unii oameni, straturile zac încă suprapuse frumos și clar: în alte părți există dislocări de rocă mai greu de înțeles. Desigur, în ținuturi îndepărtate, pe văi mai puțin umblate ale munților, în comunități mai închise, s-a putut conserva mai ușor un venerabil model de
10 simțire cu mult-mult mai vechi, iar el trebuie depistat aici: în timp ce, de exemplu, este improbabil să se facă asemenea descoperiri la Berlin, unde omul vine pe lume spălat și opărit cu leșie. Cel ce, după o lungă exersare în această artă de a călători, a devenit argusul cu o sută de ochi, acela o să sfârșească prin a o însoți peste tot pe Io a sa – mă refer la ego*-ul său – și va redescoperi, în
15 Egipt și Grecia, Bizanț și Roma, Franța și Germania, în timpul popoarelor migratoare sau al celor sedentare, în vremea Renașterii și a Reformei, în patrie și în străinătate, chiar în mare, în codru, în plantă și în munți, aventurile din călătoria acestui ego* în devenire și transformat. –Astfel, cunoașterea de sine devine cunoaștere de toți și de toate în privința întregului trecut: așa cum,
20 după un alt șir de considerații, aici doar sugerate, autodeterminarea și autoeducația spiritelor celor mai libere și mai departe scrutătoare ar putea deveni cândva determinarea tuturor în privința întregii umanități viitoare.

224

Balsam și otravă. – N-o putem realiza îndeajuns de profund:
25 creștinismul este religia antichității îmbătrânite, premisa lui sunt niște popoare civilizate vechi și degenerate; asupra acestora el putea și poate acționa ca un balsam. În vremurile în care urechile și ochii sunt "plini de noroi", încât nu mai sunt în stare să sesizeze vocea rațiunii și a filozofiei și să vadă înțelepciunea întruchipându-se, indiferent că poartă numele de Epictet sau Epicur: crucea
30 înălțată a suferinței și "trâmbița judecății de apoi" vor mai acționa poate pentru a urni asemenea popoare spre o moarte cuviincioasă. Să ne gândim la Roma lui Iuvenal, la această broască râioasă otrăvitoare cu ochi de Veneră: – și vom învăța ce înseamnă a-ți face cruce plecându-te înaintea "lumii", vom venera tăcuta comunitate creștină și vom fi recunoscători pentru năpădirea de
35 către ea a lumii greco-romane. Dacă cei mai mulți oameni s-au născut încă de atunci cu înrobirea sufletului, cu senzualitate de moșnegi: ce binefacere să

*_În lat. în original (n.t.)._

întâlnești acele ființe care erau mai mult suflete decât trupuri și care păreau să realizeze ideea greacă a umbrelor lui Hades: figuri sfioase, alunecătoare, țârâitoare, binevoitoare, aspirând la o "viață mai bună" și devenite prin lucrul acesta atât de lipsite de pretenții, atât de disprețuitoare în sinea lor, atât de
5 orgolios-răbdătoare! – Acest creștinism ca dangăt de amurg al antichității b u n e , cu clopot plesnit, obosit și totuși sunând bine, este chiar și pentru cel ce nu străbate veacurile decât istoricește un balsam pentru urechi: darmite pentru înșiși oamenii aceia ce-o fi fost! – Dimpotrivă, pentru niște popoare barbare tinere și proaspete, creștinismul este o t r a v ă ; a sădi, bunăoară,
10 doctrina păcatului și a osândei în sufletul eroic, copilăresc și animalier, al vechiului german nu înseamnă nimic altceva decât a-l otrăvi; o îmbinare și o descompunere chimică absolut monstruoasă, un talmeș-balmeș de sentimente și judecăți, o proliferare și o sedimentare a celor mai stranii lucruri trebuia să fie consecința și deci, într-o altă desfășurare, o radicală slăbiciune a unor astfel
15 de popoare barbare. – Ce-i drept: ce am mai avea noi, fără această slăbiciune, din civilizația greacă! din tot trecutul cultural al neamului omenesc! – căci barbarii n e a t i n ș i de creștinism au știut s-o lichideze cu vechile civilizații: cum au demonstrat-o cu formidabilă claritate, de exemplu, cuceritorii păgâni ai Britaniei romanizate. Creștinismul a trebuit să ajute, împotriva voinței sale, la a face
20 nemuritoare "lumea" antică. – Nu-i vorbă, și aici rămâne iarăși o contraîntrebare și posibilitatea unei probe a socotelii: fără slăbiciunea respectivă, datorită pomenitei otrăvi, ar fi fost cumva în stare una sau alta dintre acele populații proaspete, bunăoară cea germană, să descopere încet-încet, de la sine, o civilizație superioară, una proprie, nouă? – despre care, așadar, omenirea să
25 fi pierdut până și cea mai vagă idee? – Și aici lucrurile stau ca peste tot: nu se știe, pentru a vorbi creștinește, dacă Dumnezeu îi datorează diavolului mai multă recunoștință sau diavolul lui Dumnezeu, pentru că totul s-a întâmplat așa cum e.

225

30 C r e d i n ț a t e m â n t u i e ș i t e o s â n d e ș t e . – Un creștin căruia îi trec prin cap șiruri întregi de gânduri nepermise ar putea ușor să se întrebe odată: este oare într-adevăr n e c e s a r ca, alături de un miel ispășitor care-l reprezintă, s ă e x i s t e aievea un dumnezeu, deși c r e d i n ț a în e x i s t e n ț a acestor ființe ajunge pentru a produce aceleași efecte? Oare
35 ele nu sunt ființe d e p r i s o s , în caz că ar trebui totuși să existe? Căci tot ce este binefăcător, alinător, moralizator, ca și orice lucru întristător și zdrobitor pe care religia creștină îl dă sufletului omenesc pornește de la acea credință, iar nu de la obiectele credinței respective. Lucrurile nu stau altfel aici decât în

cazul cunoscut: nu există, de fapt, vrăjitoare, dar efectele teribile ale credinței în vrăjitoare au fost aceleași ca și când ar fi existat aievea vrăjitoare. Pentru toate acele împrejurări în care creștinul așteaptă intervenția imediată a unui dumnezeu, dar așteaptă în zadar – fiindcă nu există nici un dumnezeu –, religia lui este destul de inventivă în subterfugii și motive de liniștire: aici este în mod sigur o religie ingenioasă la mijloc. – De fapt, credința n-a putut până acum să mute munți adevărați din loc, deși lucrul acesta l-a afirmat nu știu cine; dar ea este în stare să mute munți acolo unde nu sunt.

226

Tragicomedia de la Regensburg. – Ici-colo putem vedea cu o limpezime înspăimântătoare farsa Fortunei, cum leagă ea în puține zile, într-un singur loc, de toanele și dispozițiile unei singure minți sârma pe care va face să danseze secolele viitoare. Astfel, soarta istoriei germane moderne atârnă de zilele acelei dispute de la Regensburg: deznodământul pașnic al lucrurilor bisericești și morale, fără războaie religioase, fără contrareformă, părea garantat, ca și unitatea națiunii germane; spiritul profund, îngăduitor al lui Contarini a plutit o clipă deasupra nesfârșitelor gâlcevi teologice, învingător, ca reprezentant al religiozității italiene mai mature, ce reflecta iar pe aripile ei aurora libertății spirituale. Dar capul osos al lui Luther, plin de suspiciuni și de funeste angoase, s-a zborșit: fiindcă justificarea prin grație îi apărea drept cea mai mare descoperire și deviză a *lui*, el nu credea în această teză pronunțată de italieni: în timp ce aceștia, după cum este cunoscut, o găsiseră cu mult înainte și o răspândiseră fără zgomot în toată Italia. Luther a văzut în această aparentă concordanță uneltirile diavolului și a împiedicat cât a putut opera păcii: lucru prin care el a favorizat destul de mult intențiile dușmanilor Reichului. – Iar acum să adăugăm, pentru a accentua impresia de farsă înfiorătoare, că nici una dintre tezele dezbătute atunci la Regensburg, nici aceea despre păcatul originar, nici aceea despre mântuirea prin delegație, nici aceea despre justificarea prin credință, nu sunt în nici un fel adevărate sau nici măcar nu au de-a face cu adevărul, că azi ele sunt toate recunoscute ca nevrednice de a fi discutate: – și totuși lumea a fost incendiată pentru ele, deci pentru opinii cărora nu le corespund nici un fel de lucruri și realități; pe când în privința unor chestiuni pur filologice, de pildă cea referitoare la interpretarea cuvintelor sacramentale ale împărtășaniei, este totuși permisă cel puțin o dispută, fiindcă aici poate fi spus adevărul. Dar unde nu este nimic, acolo și adevărul și-a pierdut dreptul. – La urmă nu mai rămâne altceva de spus decât că pe vremea aceea au țâșnit, fără doar și poate, niște *izvoare de energie*, cu atâta putere, încât fără ele nici una dintre morile lumii moderne n-ar fi pusă în mișcare cu

aceeași forță. Și mai întâi depinde de energie, abia după aceea de adevăr sau nici după aceea încă multă vreme, – nu-i așa, dragi moderni?

227

Erorile lui Goethe. – Goethe este marea excepție între marii
5 artiști prin faptul că n-a trăit în îngustimea puterilor sale reale, ca și când lucrul acesta ar trebui să fie în el însuși și pentru toată lumea nota esențială și distinctivă, absolută și ultimă. El credea că posedă ceva superior de două ori mai mult decât poseda cu adevărat – și se înșela, în a doua parte a vieții lui, când pare complet pătruns de convingerea că este
10 unul dintre cei mai mari descoperitori și luminători în domeniul științei. Și, tot așa, chiar în prima parte a vieții: el voia de la sine ceva mai mult decât îi lăsa impresia că este arta poeziei – și se înșela în această privință. Natura cică a vrut să facă din el un artist plastic – era taina care mocnea și pârjolea înăuntrul său, care l-a mânat în cele din
15 urmă în Italia, ca să se zbenguie în toată legea în această iluzie și să-i jertfească ei totul. Până la urmă, el, prudentul, refractarul sincer în sine față de orice iluzionare, a descoperit cum un amăgitor spiriduș al dorinței nestăpânite l-a ademenit să creadă în această menire și cum trebuie să se elibereze și să-și ia rămas-bun de la cea mai mare pasiune a vrerii
20 sale. Convingerea dureros de violentă și de răscolitoare că este necesar să-și ia rămas-bun s-a stins complet în starea sufletească a lui Tasso: asupra lui, un "Werther potențat", apasă presentimentul unui lucru mai rău decât este moartea, ca și când cineva ar zice: "Ei bine, s-a terminat – după această despărțire; cum să trăiești mai departe fără să înnebunești!"
25 – Aceste două erori fundamentale ale vieții sale i-au dat lui Goethe, având în vedere o poziție pur literară față de poezie, singura pe care o cunoștea lumea atunci, un comportament așa de natural și, aparent, aproape capricios. Făcând abstracție de timpul în care Schiller, sărmanul Schiller, care nu avea timp și nu lăsa timp – l-a smuls din respectul reținut față de
30 poezie, din teama de orice activitate și meserie literară –, Goethe apare ca un grec ce-și vizitează din când în când o ibovnică, întrebându-se dacă nu-i cumva o zeiță căreia nu știe să-i dea un nume potrivit. În toată poezia lui se observă suflul de aproape al artei plastice și al naturii: trăsăturile acestor figuri plutind pe dinaintea lui – și el crede poate că se află mereu doar pe urmele
35 metamorfozelor unei zeițe – au devenit, fără să vrea și fără să știe, trăsăturile tuturor copiilor artei sale. Fără ocolișul erorii, el n-ar fi devenit Goethe: adică singurul artist german al scrisului care n-a îmbătrânit nici azi, – fiindcă voia să fie la fel de puțin scriitor precum german de profesie.

228

Călători și gradele lor. – Printre călători s-ar distinge cinci grade: cei de gradul întâi și cel mai de jos sunt cei ce călătoresc și *sunt* priviți totodată, – ei sunt, de fapt, exploatați și cumva orbi; următorii privesc realmente ei înșiși lumea; cei din categoria a treia resimt ceva în urma celor văzute; cei dintr-a patra se familiarizează profund cu ceea ce resimt și duc cu sine lucrul acesta; în sfârșit, există unii oameni de o forță uriașă, care, după ce toate cele văzute au fost trăite și asimilate, sfârșesc prin a le retrăi fatalmente chiar și în afara lor, în fapte și opere, de îndată ce s-au întors acasă. – Asemeni acestor cinci categorii de călători, toți oamenii parcurg, în general, întregul traseu al vieții, cei inferiori ca niște pasivi puri, cei superiori ca oameni de acțiune și de viață, fără nici o urmă de procese interne reziduale.

229

Urcând mai sus. – În momentul în care urcăm mai sus decât cei ce până acum ne admirau, le apărem chiar lor scăpătați și prăbușiți: căci ei presupuneau că până acum sunt, în orice caz, *pe culme* cu noi (chiar dacă prin noi).

230

Măsură și ponderație. – Despre două lucruri absolut mari: măsură și ponderație, cel mai bine ar fi să nu vorbim niciodată. Câțiva inși le cunosc forțele și semnele din cărările misterioase ale trăirilor și convertirilor: aceștia venerează în ele ceva divin și se tem de vorba răspicată. Toți ceilalți cu greu ascultă când se vorbește despre asta și-și închipuie că ar fi vorba de plictiseală și mediocritate: poate cu excepția acelora care au perceput odată un sunet de avertizare din acel domeniu, dar și-au înfundat urechile să nu-l audă. Amintirea acestui lucru îi înrăiește acum și-i enervează.

231

Umanitatea prieteniei și a dăscăliei. – "Dacă o iei tu spre soare-răsare, eu o voi apuca spre soare-apune" – a simți astfel este semnul superior al umanității în cadrul unei legături mai strânse: fără acest sentiment, orice prietenie, orice statut de discipol și de elev se va transforma cândva în ipocrizie.

232

Profunzii. – Oamenii care gândesc profund se prezintă în relații cu

alții ca niște comedianți, fiindcă, în acest caz, pentru a fi înțeleși, trebuie întotdeauna să simuleze mai întâi superficialitatea.

233

Pentru cei ce disprețuiesc "omenirea-turmă". – Pe
5 cel ce-i consideră pe oameni o turmă și aleargă înaintea lor cât poate de repede, aceștia îl vor ajunge în mod sigur din urmă și-l vor împunge cu coarnele.

234

Sacrilegiu capital împotriva celor vanitoși. – Cel ce-i dă altuia ocazia să-și expună cu succes în societate știința, simțirea, experiența
10 se situează deasupra lui și, în cazul în care nu este perceput de acela ca absolut superior, comite astfel un atentat la vanitatea acestuia, – în timp ce el credea că, dimpotrivă, îi dă acesteia satisfacție.

235

Dezamăgire. – Când o lungă viață și un lung comportament, inclusiv
15 discursuri și scrieri, depun mărturie publică pentru o persoană, relațiile cu ea duc, de obicei, la dezamăgire, din dublu motiv: o dată, fiindcă așteptăm prea multe de la un răstimp scurt de contacte – adică tot ce numai miile de ocazii ale vieții fac să fie evident –, și apoi, fiindcă nici un om recunoscut nu-și dă osteneala să obțină recunoaștere și în particular. El este prea nepăsător – iar
20 noi suntem prea curioși.

236

Două surse de bunătate. – A-i trata pe toți oamenii cu egală bunăvoință și a fi amabil fără deosebire de persoană poate fi atât urmarea unui profund dispreț față de oameni, cât și a unei radicale iubiri de oameni.

25

237

Drumețul din munți către el însuși. – Sunt semne neîndoielnice c-ai înaintat și te-ai urcat mai sus: acum, în jurul tău, e mai multă libertate, și priveliștea e mai frumoasă ca înainte, vânturi mai răcoroase te bat, dar și mai blânde, – te-ai dezvățat, fără doar și poate, de prostia de-a lua
30 blândețea drept căldură –, mersul ți s-a-nviorat și ești mai stăpân pe el, curajul și chibzuința s-au îngemănat: – din toate pricinile-acestea, s-ar putea ca de acuma drumul să-ți fie mai singur și, oricum, mai primejdios ca cel de până aici, chiar dacă nu în măsura în care cred cei ce te zăresc, drumețule, suind pe munți din valea încețoșată.

238

Exceptând aproapele. – Evident, capul meu numai pe propriu-mi gât nu stă cum trebuie; căci oricare altul, după cum se cunoaște, știe mai bine ce trebuie și ce nu trebuie să fac: săracul de mine, numai eu însumi nu știu ce să fac. Nu suntem oare cu toții ca niște statui cărora le-au fost puse capete false? – nu-i așa, dragă vecine? – Nici pomeneală, tocmai tu ești excepția.

239

Precauție. – Cu oameni cărora le lipsește respectul față de ceea ce este personal trebuie să n-ai de-a face sau să le pui din timp și fără milă cătușele convenienței.

240

A vrea să apari vanitos. – A-ți exprima, într-o conversație cu necunoscuți sau cvasicunoscuți, doar idei rafinate, a vorbi despre cunoștințele tale ilustre, despre întâmplările și călătoriile tale importante este un indiciu că nu ești mândru, cel puțin că n-ai dori să pari așa. Vanitatea este masca de politețe a celui mândru.

241

Prietenia frumoasă. – Prietenia frumoasă ia naștere când îl respecți mult pe celălalt și, fără îndoială, mai mult decât pe tine însuți, când, de asemenea, îl iubești, dar nu așa de mult ca pe tine, și când, în sfârșit, știi să adaugi, spre înlesnirea relațiilor, puful și lustrul fin al intimității, totodată însă abținându-te cu prudență de la intimitatea reală și propriu-zisă și de la confuzia dintre eu și tu.

242

Prietenii în chip de fantome. – Când ne schimbăm radical, prietenii noștri care nu s-au schimbat devin niște fantome ale propriului nostru trecut: glasul lor ne sună în urechi fantomatic de înfiorător – de parcă ne-am auzi pe noi înșine, dar mai tineri, mai aspri, mai necopți.

243

Un ochi și două priviri. – Aceleași persoane care posedă jocul natural al privirii ce caută favoare și protectori au, de obicei, ca urmare a frecventelor lor umiliri și sentimente de răzbunare, și privirea obraznică.

244

Depărtarea albastră. –Toată viața, un copil – sună foarte emoționant, dar nu-i decât o judecată de departe; văzut și trăit de-aproape, lucrul acesta înseamnă mereu: toată viața, pueril.

5 245

Avantajul și dezavantajul aceleiași confuzii. – Perplexitatea amuțitoare a minții rafinate este interpretată de obicei din partea celor nerafinați ca tăcută superioritate și este foarte temută de ei: pe când sesizarea perplexității ar produce bunăvoință.

10 246

Înțeleptul care face pe măscăriciul. – Iubirea de oameni a înțeleptului îl determină uneori să se prefacă emoționat, supărat, bucuros, pentru a nu pricinui dureri anturajului său prin răceala și luciditatea adevăratei sale naturi.

15 247

A te sili să fii atent. – De îndată ce băgăm de seamă că, în relațiile și în discuțiile cu noi, cineva trebuie să se silească a fi atent, avem o dovadă irecuzabilă că nu ne iubește sau nu ne mai iubește.

248

20 Calea spre o virtute creștină. –A învăța de la dușmanii tăi este calea cea mai bună de a-i iubi:căci lucrul acesta ne face recunoscători față de ei.

249

Stratagema indiscretului. – Indiscretul ne dă rest în monedă de aur la moneda noastră convențională și vrea, prin aceasta, să ne oblige
25 mai târziu să ne tratăm convenția ca greșeală și pe el ca excepție.

250

Motiv de aversiune. – Devenim ostili față de unii artiști sau scriitori, nu pentru că observăm până la urmă că ne-au înșelat speranțele, ci fiindcă n-au găsit necesare niște mijloace mai subtile pentru a ne prinde în cursă.

30 251

În dezacord. – Nu în felul în care un suflet se apropie de altul, ci în felul în care se îndepărtează de el îi recunosc afinitatea și înrudirea cu altul.

252

S i l e n t i u m*. – Nu trebuie să vorbești despre prietenii tăi: altminteri trădezi sentimentul prieteniei.

253

5 I m p o l i t e ț e. – Impolitețea este adesea caracteristica unei modestii stângace, care, în cazul unei surprize, își pierde capul și ar dori să ascundă acest lucru prin bădărănie.

254

S o c o t e a l ă g r e ș i t ă î n p r i v i n ț a s i n c e r i t ă ț i i. – Ceea ce până
10 acum am trecut sub tăcere despre noi o află uneori pentru prima dată tocmai cunoștințele noastre cele mai recente: cu privire la aceasta noi credem prostește că dovada noastră de încredere ar fi cătușele cele mai trainice cu care să-i putem ține din scurt, – dar ei nu știu destule despre noi pentru a simți așa de puternic sacrificiul destăinuirii noastre și ne trădează altora tainele fără a se
15 gândi la trădare: încât, din această cauză, ne pierdem poate vechile cunoștințe.

255

Î n a n t i c a m e r a f a v o r i i. – Toți oamenii pe care-i lăsăm să aștepte mult în anticamera favorii noastre dau în fermentație sau se-năcresc.

256

20 A v e r t i s m e n t c e l o r d i s p r e ț u i ț i. – Dacă ai pierdut în mod vădit stima oamenilor, să ții atunci cu dinții la pudoarea ta în societate: altfel, le dezvălui celorlalți că ți-ai pierdut și propria stimă. Cinismul în viața socială este un indiciu că omul în singurătate se tratează pe sine înuși ca pe un câine.

257

25 N e c u n o a ș t e r e a u n o r l u c r u r i î n n o b i l e a z ă. – În privința stimei arătate celor ce acordă stimă este mai avantajos să n u înțelegi vizibil anumite lucruri. Și ignoranța conferă privilegii.

258

A d v e r s a r u l g r a ț i e i. – Intolerantul și orgoliosul nu agreează grația
30 și o percepe ca un reproș palpabil de evident împotriva lui; căci ea este toleranța inimii în mișcare și gest.

**În lat. în text (n.t.).*

259

În cazul revederii. – Când vechi prieteni se revăd după o lungă despărțire, se întâmplă adeseori să manifeste un interes deosebit pomenind de lucruri care au devenit pentru ei complet indiferente: iar câteodată o remarcă amândoi, dar nu îndrăznesc să ridice vălul – dintr-o deplorabilă îndoială. Astfel se nasc niște conversații ca în lumea morților.

260

Să-ți faci prieteni numai dintre oameni muncitori. – Leneșul este periculos pentru prietenii săi: căci, întrucât nu prea are ce face, vorbește despre ce fac și nu fac prietenii săi, sfârșește prin a se amesteca în treburile acestora și devine obositor: din care cauză e cuminte să te împrietenești doar cu oameni muncitori.

261

O singură armă care face cât două. – Este o luptă inegală aceea în care unul își pledează cauza cu mintea și cu inima, celălalt doar cu mintea: cel dintâi are oarecum soare și vânt împotriva sa și amândouă arme ale sale se stingheresc reciproc: el pierde premiul – în ochii *adevărului*. În schimb, firește, victoria celui de-al doilea, cu singura lui armă, este rareori o victorie după dorința inimii tuturor celorlalți spectatori și-o face neiubită de ei.

262

Adâncime și tulbureală. – Publicul îl confundă lesne pe cel ce pescuiește în ape tulburi cu cel ce scoate din adâncuri.

263

A-și demonstra vanitatea în fața prietenului și a dușmanului. – Unii, din vanitate, își tratează rău chiar prietenii, când sunt de față martori pe care vrea să-i convingă de superioritatea lor: iar alții exagerează valoarea dușmanilor lor, pentru ca, plini de mândrie, să dea de înțeles că sunt demni de astfel de dușmani.

264

Răcire. – Înfierbântarea inimii este legată, de obicei, de boala capului și a judecății. Celui ce îi pasă, pentru câtva timp, de sănătatea celei din urmă trebuie deci să știe ce are de răcit: fără nici o grijă pentru viitorul inimii sale! Căci, dacă ești capabil în general de încălzire, va trebui să te și reîncălzești și să ai iarăși vara ta.

265

Despre amestecul de sentimente. – Față de știință, femeile și artiștii egoiști simt ceva ce este compus din invidie și sentimentalitate.

266

Când pericolul este cel mai mare. – Rareori îți rupi piciorul atâta timp cât urci anevoie în viață, ci atunci când începi să devii superficial și să alegi căile comode.

267

Nu prea devreme. – Ferește-te să nu devii tăios prea devreme, – fiindcă, astfel, devii totodată subțire prea devreme.

268

Bucurie pentru cel recalcitrant. – Educatorul bun cunoaște cazuri în care este mândru că ciracul său rămâne, *împotriva lui*, fidel sieși: mai ales atunci când tânărul nu-l poate înțelege pe bărbat sau l-ar înțelege în dauna sa.

269

Proba cinstei. – Tinerii care vor să devină mai sinceri decât erau își caută un om cinstit, recunoscut ca atare, drept victimă pe care s-o atace mai întâi, căutând, prin insulte, să se ridice la înălțimea lui – cu gândul ascuns că această primă încercare n-ar fi, în nici un caz, riscantă; căci tocmai acela n-ar putea pedepsi neobrăzarea celui sincer.

270

Copilul etern. –Noi credem că basmul și jocul țin de copilărie: miópii de noi! Ca și când am putea trăi la vreo vârstă fără basm și joc! Noi le numim și le simțim, firește, altfel, dar tocmai aceasta pledează pentru faptul că sunt același lucru – căci și copilul percepe jocul ca muncă a sa și basmul ca adevăr al său. Scurtimea vieții ar trebui să ne scutească de împărțirea pedantă a ei în vârste – ca și când fiecare ar aduce ceva nou –, iar un poet să înfățișeze odată omul de două sute de ani, acela care trăiește realmente fără basm și fără joc.

271

Orice filozofie este filozofia unei vârste. – Vârsta la care un filozof și-a găsit doctrina răbufnește din aceasta, lucru pe care el nu-l poate preîntâmpina, oricât ar dori să se simtă mai presus de timp și ceas.

Astfel, filozofia lui Schopenhauer rămâne imaginea în oglindă a *tinereții* înfierbântate și melancolice, – un mod de a gândi impropriu oamenilor mai vârstnici; astfel, filozofia lui Platon amintește de mijlocul anilor treizeci, când un șuvoi rece și unul cald țâșnesc, de obicei, unul după altul, așa încât se
5 formează pulbere și norișori fini, iar, în împrejurări favorabile și subt privirile soarelui, un curcubeu fascinant.

272

Despre spiritul femeilor. – Forța spirituală a unei femei e demonstrată cel mai bine prin aceea că ea, din dragoste față de un bărbat și
10 de spiritul acestuia, și-l sacrifică pe-al său propriu și că, în ciuda acestui fapt, îi mai crește de *îndată un al doilea spirit* în noul domeniu, inițial străin de natura ei, în care o împinge mentalitatea bărbatului.

273

Înălțare și coborâre de la sex la sex. – Iureșul dorinței
15 nestăpânite îl ridică brusc uneori pe bărbat la o înălțime unde orice pofte amuțesc: acolo unde el *iubește* cu adevărat și continuă să trăiască într-o existență mai bună decât într-o intenție mai bună. Și, la rândul ei, o femeie de treabă coboară deseori, din iubire adevărată, până la dorința nestăpânită și, în paralel, se *umilește* în fața ei înseși. În special acest ultim lucru ține de
20 aspectul cel mai înduioșător, putând aduce cu sine imaginea unei bune căsătorii.

274

Femeia săvârșește, bărbatul făgăduiește. – Prin femeie, natura arată ce a terminat până acum din munca ei la imaginea omului; prin bărbat arată ce dificultăți a trebuit să depășească în acest caz, dar și tot
25 ce mai *are de gând* cu omul. – Femeia desăvârșită din orice epocă este repausul creatorului în orice zi a șaptea a civilizației,odihna artistului în opera sa.

275

Transplantare. – Dacă-ți consumi spiritul ca să ții în frâu necumpătarea afectelor, aceasta are loc poate cu neplăcutul rezultat că transferi
30 necumpătarea asupra spiritului și, pe viitor, nu păstrezi măsură în gândire și-n dorința de cunoaștere.

276

Râsul ca trădare. – Cum și când râde o femeie este un semn al educației sale: dar în sunetul râsului se dezvăluie natura ei, la femeile de aleasă

educație poate chiar ultima rămășiță insolubilă a naturii lor. – De aceea, cel ce studiază oamenii va spune ca Horațiu, dar din alt motiv: ridete puellae*.

277

Din sufletul tinerilor. – Tinerii alternează, în privința aceleiași
5 persoane, devotamentul și neobrăzarea: fiindcă, în definitiv, ei nu se venerează și nu se disprețuiesc în celălalt decât pe sine și, în privința lor înșiși, trebuie să oscileze între cele două sentimente, atâta timp cât încă nu și-au găsit, în propria existență, măsura voinței și a putinței.

278

10 Întru perfecționarea lumii. – Dacă am împiedica înmulțirea nemulțumiților, a depresivilor și a morocănoșilor, atunci am putea preschimba și pământul prin farmec într-o grădină a fericirii. – Într-o filozofie practică, această teză vizează sexul feminin.

279

15 A nu te încrede în propriul simț. – Expresia tipic feminină să nu te încrezi în propriul simț nu înseamnă mult mai mult decât: să mănânci ce-ți place. Aceasta poate fi, mai cu seamă pentru naturile cumpătate, și o bună regulă de toate zilele. Alte naturi însă trebuie să trăiască după un alt principiu: "Să nu mănânci numai cu gura, ci și cu mintea, pentru ca lăcomia
20 gurii să nu te ruineze."

280

O idee cumplită a iubirii. – Orice mare iubire comportă gândul cumplit de a ucide obiectul iubirii, pentru ca el să dispară o dată pentru totodeauna din jocul nelegiuit al schimbării: căci iubirii îi este groază de
25 schimbare mai mult decât de nimicire.

281

Uși. – Copilul, ca și bărbatul, vede uși în tot ce trăiește și învață: dar pentru el sunt căi de acces, pentru celălalt întotdeauna doar căi de trecere.

282

30 Femei miloase. – Mila femeilor, care este vorbărie goală, scoate patul bolnavului în piața publică.

**În lat. în text: "râdeți, copile" (n.t.).*

283

M e r i t p r e m a t u r. – Cel ce-și câștigă de tânăr un merit uită, de obicei, respecul datorat vârstei și celui în vârstă și, prin aceasta, se exclude, spre cel mai mare dezavantaj al său, din societatea maturilor, a celor dătători de maturitate: așa încât, în pofida meritului mai timpuriu, el rămâne mai mult decât alții verde, obraznic și pueril.

284

S u f l e t e m o n o l i t i c e. – Femeile și artiștii cred că, dacă nu-i contrazici, nu-i poți contrazice; venerare în zece puncte și dezaprobare tacită în alte zece li se par, alăturate, imposibile, fiindcă ei au suflete monolitice.

285

T i n e r e t a l e n t e. – În privința tinerelor talente trebuie să procedăm în strictă conformitate cu maxima goetheană după care adesea nu te poți atinge de eroare pentru a nu dăuna adevărului. Starea lor este asemenea bollilor graviditații și comportă pofte ciudate: pe care ar trebui, pe cât poți, să li le satisfaci și să fii îngăduitor cu ele, de dragul rodului așteptat de la ele. Firește, ca infirmieri ai acestor bizari bolnavi, trebuie să înțelegem arta dificilă a autoumilirii de bunăvoie.

286

G r e a ț ă d e a d e v ă r. –Femeile sunt în așa fel făcute, încât orice adevăr (privitor la bărbat, la dragoste, la copil, la societate, în scopul vieții) le face greață și caută să se răzbune pe oricine le deschide ochii.

287

I z v o r u l m a r i i i u b i r i. – De unde provin pasiunile neașteptate ale unui bărbat pentru o femeie, cele adânci, lăuntrice? Doar în cea mai mică parte din senzualitate: dar când bărbatul descoperă laolaltă într-o singură ființă slăbiciune, neajutorare și totodată mândrie, se petrece ceva în el ca și când sufletul său ar vrea să irumpă: este în aceeași clipă emoționat și ofensat. În acest punct își are obârșia izvorul marii iubiri.

288

C u r ă ț e n i e. – Trebuie să aprindem simțul curățeniei la copil până la manie: mai târziu, el se ridică, trecând prin mereu alte prefaceri, aproape la înălțimea oricărei virtuți și, în cele din urmă, apare, compensând orice talent, ca un văl luminos de puritate, cumpătare, blândețe, caracter, – purtând în sine fericire, răspândind în juru-i fericire.

289

D e s p r e b ă t r â n i i v a n i t o ș i. – Reveria aparține tinereții, luciditatea bătrâneții: dacă bătrânii vorbesc și scriu totuși din când în când în maniera melancolicilor, o fac din vanitate, cu convingerea că-și însușesc farmecul a ceea ce este tânăr, visător, în devenire, plin de presimțiri și speranțe.

290

U t i l i z a r e a n o u l u i. – Bărbații utilizează pe viitor cele nou învățate și trăite ca brăzdar, poate și ca armă: dar femeile își fac imediat o găteală din acestea.

291

A a v e a d r e p t a t e î n c a z u l c e l o r d o u ă s e x e. – Dacă recunoști în fața unei femei că are dreptate, ea nu-și poate refuza, în primul rând, să-și mai pună călcâiul, triumfând, pe grumazul celui învins, – trebuie să savureze victoria; în timp ce, într-un asemenea caz, bărbatul se rușinează, de obicei, să aibă dreptate în fața unui bărbat. În schimb, bărbatul este deprins cu victoria, femeia trăiește prin aceasta o excepție.

292

R e n u n ț a r e î n d o r i n ț a d e f r u m u s e ț e. – Spre a deveni frumoasă, o femeie n-are voie să dorească a trece drept drăguță: adică, în nouăzeci și nouă de cazuri în care ar putea să placă, ea trebuie să refuze și să împiedice să placă, pentru a culege o singură dată încântarea aceluia a cărui poartă sufletească este destul de mare ca să primească măreția.

293

D e n e î n ț e l e s, d e n e s u p o r t a t. – Un tânăr nu poate înțelege că un om mai în vârstă a trecut și el odată prin desfătările sale, prin aurorele sale sentimentale, prin întorsăturile și elanurile gândurilor sale: se simte ofensat la gândul că acestea ar fi existat de două ori, – dar îl contrariază de-a binelea să audă că, pentru a fi f e c u n d, ar trebui să-și piardă acele flori, să se lipsească de parfumul lor.

294

P a r t i d c u a e r d e m a r t i r. – Orice partid care știe să-și dea aerul unui martir atrage de partea sa inimile celor blânzi și dobândește prin aceasta chiar aerul blândeții, spre cel mai mare avantaj al său.

295

A afirma, mai sigur decât a demonstra. – O afirmație acționează mai puternic decât un argument, cel puțin în cazul majorității oamenilor; căci argumentul trezește suspiciune. De aceea, oratorii populari 5 caută să asigure argumentele partidului lor prin afirmații.

296

Cei mai buni tăinuitori. – Toți cei ce se bucură mereu de succese dispun de o profundă viclenie, dezvăluindu-și de fiecare dată greșelile și slăbiciunile doar ca forțe imaginare: din care pricină ei trebuie să le cunoască 10 extraordinar de bine și de clar.

297

Din timp în timp. – S-a așezat în poarta orașului și i-a spus unuia care a trecut pe sub ea că aceasta este chiar poarta orașului. Acela i-a replicat că acesta este un adevăr, dar să nu îndrăznim să avem prea multă dreptate, 15 dacă vrem să primim recunoștință în schimb. O, a răspuns el, nici nu vreau recunoștință; dar din timp în timp este totuși foarte plăcut nu numai să ai dreptate, ci și să ți se dea dreptate.

298

Virtutea n-a fost inventată de germani. – Distincția și lipsa 20 de invidie a lui Goethe, nobila resemnare de sihastru a lui Beethoven, farmecul și grația inimii lui Mozart, inflexibila bărbăție și libertate în limita legii a lui Händel, viața interioară încrezătoare și transfigurată a lui Bach, nevoită nu o dată să renunțe la strălucire și succes, – acestea sunt oare trăsături germane? – Dar dacă nu, atunci măcar denotă la ce trebuie să aspire germanii și ce pot atinge ei.

25 299

Pia fraus* ori altceva. – S-ar putea să mă-nșel; dar mi se pare că, în Germania de azi, o dublă formă de ipocrizie a devenit obligație de moment pentru toată lumea: se reclamă un germanism din îngrijorarea pentru politica imperială și un creștinism din teamă socială, ambele însă doar în vorbe 30 și gesturi și în special în arta de a tăcea. Este înșelătoria care costă atât de mult azi, care se plătește atât de scump: sunt spectatorii de dragul cărora națiunea își încrețește fața la modul teutonic și creștin.

**În lat. în text: "O înșelătorie pioasă (=justificată de un scop înalt)"; cf. Ovidiu, Met. 9, 711 (apud E. Munteanu, L.-G. Munteanu, Aeterna Latinitas, Iași, 1996, p. 218) (n.t.).*

300

În ce fel jumătatea poate însemna și în lucrurile bune mai mult decât întregul. – În cazul tuturor celor ce sunt rânduite pe o lungă durată și pretind întotdeauna serviciile mai multor persoane, regula
5 trebuie făcută de unele lucruri mai puțin bune, cu toate că organizatorul cunoaște foarte limpede ceea ce este mai bine (și mai dificil): dar el va conta pe faptul că niciodată nu lipsesc persoane care să poată corespunde regulii, – și știe că mediocritatea forțelor este regula. – Lucrul acesta rareori îl înțelege un tânăr și atunci crede, ca novator, că cine știe ce
10 mare dreptate are el și cine știe ce stranie orbire au ceilalți.

301

Omul de partid. – Omul de partid autentic nu mai învață, el continuă doar să dobândească experiență și să judece: în timp ce Solon, care n-a fost niciodată om de partid, ci își urmărea scopul alături și deasupra partidelor sau
15 împotriva lor, este, în mod semnificativ, părintele acelei vorbe simple în care se cuprinde sănătatea și neistovirea Atenei: "Îmbătrânesc și tot mai învăț."

302

Ce este german, după Goethe. – Cei cu adevărat insuportabili, de la care nu-ți poți însuși nici măcar ce-i bun, sunt aceia care au liber-
20 tatea convingerilor, dar nu bagă de seamă că le lipsește libertatea gustului și a spiritului. Tocmai lucrul acesta, după judecata bine cumpănită a lui Goethe, este însă german. Vocea și exemplul lui dau să se înțeleagă că germanul trebuie să fie mai mult decât un german, dacă vrea să devină util altor națiuni, ba chiar numai suportabil –, și în ce
25 direcție e nevoie să se îndrepte ca să se depășească și să iasă din sine.

303

Când este cazul să te oprești. – Când masele încep să se înfurie și mintea se întunecă, faci bine, dacă nu ești pe deplin sigur de sănătatea sufletului tău, să te adăpostești sub o poartă și să te uiți cum va fi vremea.

30 304

Spirite revoluționare și spirite posedante. – Singurul mijloc împotriva socialismului care mai stă în puterea voastră este: să nu-l provocați, adică să trăiți voi înșivă cumpătat și mulțumindu-vă cu puțin, să împiedicați după puteri afișarea oricărei opulențe și să veniți în ajutorul statului când acesta
35 pune în mod simțitor impozite pe tot ce este de prisos și aduce a lux. Nu vreți

acest mijloc? Atunci, burghezilor bogați, care vă numiți "liberali", recunoașteți cel puțin că propria voastră convingere intimă este aceea pe care o găsiți atât de cumplită și de amenințătoare la socialiști, dar o admiteți la voi înșivă ca inevitabilă, ca și când la ei ar fi altceva. Dacă, așa cum sunteți, n-ați avea *averea* voastră și grija conservării ei, această mentalitate a voastră ar face din voi niște socialiști: numai proprietatea vă deosebește pe unii de alții. Pe voi trebuie să vă învingeți întâi, dacă vreți să-i învingeți cumva pe adversarii bunăstării voastre. – Și măcar de-ar fi acea bunăstare cu adevărat fericire! N-ar fi așa de superficială și n-ar provoca atâta invidie, ar fi mai comunicativă, mai binevoitoare, mai compensatoare, mai generoasă. Dar falsitatea și teatralitatea plăcerilor vieții, care stau mai mult în sentimentul antitezei (că alții nu le au și vă invidiază) decât în sentimentul deplinătății și al sporirii forțelor – locuințele voastre, hainele, trăsurile, galantarele voastre, exigențele cerului gurii și ale mesei voastre, entuziasmul vostru zgomotos pentru operă și concerte, în sfârșit, femeile voastre, instruite și modelate, dar din metal nenobil, aurite, dar fără sunetul aurului, alese de voi ca piese de colecție, prezentându-se ele însele ca piese de colecție: – iată purtătorii contaminați ai acelei boli endemice care se răspândește acum în masă, din ce în ce mai repede, ca tainică râie socialistă, dar își are *în voi* primul sălaș și primul focar de incubație. Și cine ar mai opri acum această ciumă? –

305

Tactica partidelor. – Când un partid își dă seama că un membru al său de până acum a devenit dintr-un aderent necondiționat unul condiționat, suportă atât de puțin acest lucru, încât încearcă, prin tot felul de provocări și ofense, să-l împingă la o declarată defecțiune și să facă din el un adversar: căci întrezărește că intenția de a vedea în crezul partidului ceva de valoare *relativă*, care admite un pro și contra, o cântărire și o disociere, este mai periculoasă pentru el decât o rivalitate totală.

306

Întru fortificarea partidelor. – Cel ce vrea să fortifice din interior un partid îi oferă ocazia de a fi tratat, obligatoriu și evident, *în mod nedrept*: prin aceasta, partidul acumulează un capital de conștiință nevinovată care-i lipsea, poate, până atunci.

307

A te îngriji de propriul trecut. – Întrucât oamenii nu respectă, de fapt, decât tot ce este fundamental în vechime, devenit inert, cel ce vrea să trăiască mai departe după moartea sa trebuie să se îngrijească nu

numai de urmași, ci și mai mult de un *trecut*: din care cauză tiranii de orice fel (chiar artiștii și politicienii tirani) violentează bucuros istoria, pentru ca violența aceasta să apară ca pregătire și scară de acces la ei.

308

5 *Scriitori de partid*. – Bătăile de tobă în care se complac atât de mult tinerii scriitori aflați în serviciul unui partid sună, pentru cel ce nu face parte din partid, ca zornăitul lanțurilor și trezește mai degrabă compasiune decât admirație.

309

A lua poziție față de tine însuți. – Aderenții noștri nu ne-o
10 iartă niciodată dacă luăm poziție față de noi înșine: căci, în ochii lor, aceasta înseamnă nu numai a respinge dragostea lor, ci și a le compromite inteligența.

310

Pericolul bogăției. – Numai cel ce are *spirit* ar trebui să aibă *proprietate*: altminteri, proprietatea este un *pericol public*. Căci
15 posesorul care nu știe să se folosească de timpul liber ce i l-ar putea oferi proprietatea va *continua* mereu să se zbată pentru proprietate: această zbatere va fi distracția sa, stratagema sa în lupta cu plictiseala. Așa ia naștere până la urmă, dintr-o propietate modestă, care i-ar fi de ajuns omului inteligent, adevărata bogăție: și aceasta ca rezultat strălucit al dependenței și al sărăciei
20 spirituale. Dar bogăția *apare acum* cu totul altfel decât lasă să se aștepte sărmana ei origine, fiindcă poate fi mascată cu artă și cultură: poate chiar să *cumpere* masca. Prin aceasta stârnește pizma celor mai săraci și a inculților – care, în fond, întotdeauna pizmuiesc cultura și nu văd în mască masca – și pregătește încetul cu încetul o transformare socială: căci cruzimea aurită și
25 umflarea teatrală în pretinsa "savurare a culturii" le inspiră acelora ideea că "totul depinde numai de bani", – pe când, ce-i drept, *ceva* depinde de bani, dar *mult mai mult de spirit*.

311

Plăcerea de a porunci și de a asculta. – Poruncitul face plăce-
30 re întocmai ca ascultatul, primul când încă n-a ajuns obicei, ultimul însă când a ajuns obicei. Vechile slugi sub noii stăpâni se încurajează reciproc în a-și face plăcere.

312

Ambiția poziției pierdute. – Există o ambiție a poziției pierdute care presează un partid să se expună unui pericol extrem.

313

Când sunt necesari măgarii. – N-o să-i ceri mulțimii să te întâmpine cu osanale mai înainte să intri în oraș călare pe un măgar.

314

Obicei de partid. – Fiecare partid încearcă să prezinte ca neimportante lucrurile importante crescute în afara lui; dacă însă nu-i reușește, se dezlănțuie cu atât mai amarnic împotriva lor, cu cât acestea sunt mai admirabile.

315

Golire. – Din cel ce se lasă pradă evenimentelor rămâne tot mai puțin. Marii politicieni pot să ajungă, din această pricină, complet goi și totuși să fi fost odată plini și îndesați.

316

Dușmani doriți. – Mișcările socialiste mai sunt și astăzi pentru regimurile dinastice mai degrabă plăcute decât inspiratoare de teamă, fiindcă primesc în mână, datorită lor, dreptatea și sabia ca măsuri excepționale, cu care să-și lovească adevăratele stafii, democrații și antidinasticii. – Față de tot ce urăsc public, asemenea regimuri dovedesc acum o secretă simpatie și cordialitate: ele trebuie să-și voaleze sufletul.

317

Posesiunea posedă. – Proprietatea nu-l face pe om mai independent, mai liber decât până la un anumit grad; încă o treaptă – și proprietatea devine stăpân, proprietarul sclav: ca unul care îi sacrifică acesteia timpul său, gândurile sale și se obligă pe viitor la un tip de relații, se simte țintuit de un loc, încorporat unui stat: totul, poate, împotriva nevoii sale celei mai intime și esențiale.

318

Despre dominația savanților. – Este ușor, derizoriu de ușor, să realizezi modelul pentru alegerea unui corp legislativ. Mai întâi ar trebui să se separe, prin sondare și confirmare reciprocă, oamenii de bună credință și demni de încredere ai unei țări, care sunt totodată ași și specialiști în ceva: din ei ar trebui din nou să se trieze, la balotaj, experții și savanții de prim rang din toate domeniile, de asemenea prin confirmare și garanție reciprocă. O dată compus corpul legislativ din ei, ar trebui, în final, să decidă pentru fiecare caz în parte doar voturile și aprecierile celor mai deosebiți experți, iar cinstea

tuturor celorlalți să fi devenit destul de mare, și a lăsa numai în seama acelora și votarea în cauză să fi devenit, pur și simplu, o chestie de conveniență: așa încât, în sensul cel mai strict, legea ar ieși din mintea celor mai cuminți. – Acum votează partide: și la fiecare votare trebuie să existe sute de conștiințe
5 rușinate, – acelea ale celor prost informați, ale celor incapabili de discernământ, acelea ale celor ce papagalicesc, ale celor târâți și luați pe sus de alții. Nimic nu terfelește demnitatea oricărei legi noi așa ca această aderentă roșeață de rușine a lipsei de bună credință la care constrânge orice votare de partid. Dar, așa cum am spus, este ușor, derizoriu de ușor, să realizezi așa ceva: nici o
10 putere din lume nu-i astăzi destul de tare pentru a înfăptui binele, – afară numai dacă încrederea în suprema utilitate a științei și a savanților nu sfârșește prin a-l convinge până și pe cel mai răuvoitor și prin a-i fi preferată încrederii, azi dominante, în număr. În spiritul acestui viitor fie lozinca noastră: "Mai mult respect față de savant! Și jos cu toate partidele!"

15
319

Despre "poporul gânditorilor" (sau al gândirii proaste). – Obscurul, indecisul, vagul, elementarul, intuitivul – spre a alege și nume confuze pentru lucruri confuze –, bârfele pe seama naturii germane, ar fi, dacă realmente ar mai exista, o dovadă că propria-i cultură ar fi rămas
20 cu mulți pași în urmă și s-ar găsi încă sub influența și în atmosfera medievală. – Firește, într-o asemenea stare de înapoiere se află și unele avantaje: germanii ar fi capabili, grație acestor însușiri – dacă, repetăm, le-ar mai poseda astăzi –, de niște lucruri, și în special de înțelegerea unor lucruri, pentru care alte națiuni și-au pierdut orice vlagă. Și, în mod sigur, se pierde mult când se pierde lipsa
25 de rațiune – adică exact elementul comun al acelor însușiri –: dar în cazul acesta nu există pierdere fără un suprem contracâștig, încât lipsește orice motiv de lamentare, presupunând că nu vrem să ne bucurăm simultan, precum copiii și pofticioșii, de roadele tuturor anotimpurilor.

320

30 Cucuvele la Atena*. – Guvernele marilor state au două mijloace la îndemână să mențină poporul în dependență de ele, în frică și ascultare: unul mai brutal, armata, unul mai rafinat, școala. Cu ajutorul primului atrag de partea lor ambiția claselor superioare și forța celor inferioare, în măsura

---

*Eulen nach Athen. *Zicala "Eulen nach Athen tragen" (=a duce cucuvele [cucuvea =Athene noctua] la Atena) este echivalentă cu "a căra apă în puț", "a căra lemne în pădure" și cu alte expresii ale nonsensului (n.t.).*

în care aceste două lucruri sunt, de obicei, proprii bărbaților activi și viguroși de înzestrare inferioară și medie: cu ajutorul celuilalt mijloc își câștigă sărăcia *înzestrată*, îndeosebi semisărăcia spiritual-pretențioasă a claselor de mijloc. Ele fac, înainte de toate, din dascălii de orice grad o curte spirituală care privește involuntar în "sus": în timp ce școlii private și chiar educației individuale absolut prost văzute le pun bolovan după bolovan în cale, ele își asigură jurisdicția asupra unui număr foarte important de catedre, spre care acum își îndreaptă constant privirile înfometate și obediente un număr, fără îndoială, de cinci ori mai mare decât poate fi satisfăcut vreodată. Aceste posturi însă nu-și permit să-și hrănească omul decât *pe sponci*: atunci se întreține în el setea febrilă de *avansare*, legându-l și mai strâns de scopurile guvernului. Căci a cultiva o nemulțumire ponderată este oricând mai avantajos decât o mulțumire, mama curajului și bunica liberalismului și a aroganței. Prin mijlocirea acestui corp didactic ținut material și spiritual în frâu, tot tineretul țării este ridicat, pe cât se poate, la un anumit nivel de instrucțiune, folositor statului și nuanțat potrivit scopului: în primul rând însă, mentalitatea aceea se transferă aproape neobservată asupra spiritelor imature și ambițioase din toate clasele, încât numai o singură orientare în viață, recunoscută și ștampilată de stat, aduce imediat cu sine distincție *socială*. Efectul acestei încrederi în examenele și titlurile de stat merge până acolo încât chiar persoanelor rămase independente, ridicate prin comerț sau meserii, le stă înfipt în piept un ghimpe de insatisfacție până ce și poziția lor este remarcată și recunoscută de sus printr-o conferire mărinimoasă de ranguri și ordine, – până ce "ne putem arăta în lume". În sfârșit, statul leagă toate acele sute și sute de servicii și slujbe productive aferente lui cu *obligația* de a te instrui și evidenția în școlile de stat, dacă vrei să intri vreodată pe aceste porți: onoare în societate, pâine pentru sine, constituirea unei familii, protecție venită de sus, starea generală a celor educați laolaltă, – toate acestea formează o plasă de speranțe în care orice tânăr se grăbește să cadă: dincotro atunci să-l bată vântul neîncrederii? Dacă, în cele din urmă, se mai instituie pentru fiecare obligația de a fi *soldat* câțiva ani, devenită după trecerea câtorva generații o obișnuință și o condiție automată, pe baza căreia să-ți croiești cum se cuvine și de timpuriu rostul vieții, atunci statul mai poate cuteza și lovitura de maestru, împletind *între ele* școala și armata, talentul, ambiția și forța, grație avantajelor create, adică ademenindu-l în armată, prin condiții mai favorabile, pe cel *superior înzestrat* și *instruit* și făcându-l să fie plin de spiritul militar al supunerii bucuroase: așa încât, poate, el jură pe drapel pentru multă vreme și, prin talentul său, îi aduce o faimă nouă, tot mai strălucitoare. – Apoi nu mai lipsește nimic altceva decât pretextul unor mari războaie: iar de lucrul acesta se îngrijesc, în virtutea profesiei, deci cu toată *candoarea*, diplomații

dimpreună cu ziarele și bursele: căci "poporul", ca popor de soldați, are întotdeauna în cazul războaielor un cuget curat, nu-i nevoie să i-l formezi mai întâi.

321

Presa. – Dacă ne gândim cum marile evenimente politice se strecoară și astăzi, tainic și voalat, pe scenă, cum sunt umbrite de întâmplări neimportante și apar mici în apropierea lor, cum, abia mult după producerea lor, își arată influențele profunde și fac să se cutremure pământul în continuare, – ce importanță îi putem atunci recunoaște presei, așa cum este ea acum, cu risipa ei zilnică de plămâni ca să țipe, să acopere totul, să irite, să înspăimânte, – este ea mai mult decât oarba larmă permanentă care îndreaptă urechile și simțurile într-o direcție falsă?

322

După un mare eveniment. – Un popor și un om al cărui suflet a ieșit la iveală în toiul unui mare eveniment simte după aceea, de obicei, nevoia unei copilării sau a unei cruzimi, atât din rușine, cât și pentru a se destinde.

323

A fi bun german înseamnă a te dezgermaniza. – Punctul în care găsim deosebirile naționale este, cu mult mai mult decât am înțeles noi până acum, numai deosebirea dintre diferite trepte de civilizație și doar în cea mai mică parte ceva statornic (și chiar și acesta nu într-un sens strict). De aceea, orice argumentare pe baza caracterului național este atât de puțin obligatorie pentru cel ce lucrează la transformarea convingerilor, adică la civilizație. Dacă, bunăoară, ne gândim câte și mai câte au fost deja germane, atunci întrebarea teoretică: ce este german? o vom corecta imediat prin contraîntrebarea: "ce este acum german?" – și orice bun german îi va da un răspuns practic, tocmai prin faptul că trece peste calitățile sale germane. Mai ales când un popor merge înainte și crește, el rupe de fiecare dată brâul care-i dădea până atunci aspectul național: dacă rămâne neclintit, dacă se piperniceşte, își încinge un nou brâu în jurul sufletului; crusta care devine tot mai tare durează un fel de temniță împrejur, ale cărei ziduri tot cresc. Deci, dacă un popor are foarte multe lucruri solide, aceasta este o dovadă că el stă să încremenească și ar dori să devină cu totul un monument: așa cum a fost lumea egipteană de la un anumit moment încoace. E deci treaba celui ce le vrea binele germanilor felul în care crește din ce în ce mai în afară din ceea ce este german. De aceea, întoarcerea spre ceea ce este negerman a fost întotdeauna semnul caracteristic al celor tari din neamul nostru.

324

S t r ă i n i s m e . – Un străin care a călătorit în Germania displăcea și plăcea prin câteva afirmații, după regiunile în care poposea. Toți șvabii care au spirit – obișnuia să spună – sunt cocheți. – Ceilalți șvabi însă continuau să
5 creadă că Uhland a fost un poet, iar Goethe imoral. – Lucrul cel mai bun în romanele germane ce par celebre acum este că nu-i nevoie să le citești: le cunoști deja. – Berlinezul pare mai blajin decât sud-germanul, căci este din cale-afară de zeflemitor și, de aceea, suportă zeflemeaua: ceea ce nu întâlnești la germanii din sud. – Spiritul germanilor este înăbușit de berea și de ziarele
10 lor: el le recomandă ceai și pamflete, pentru cură, desigur. – Dar să examinăm apoi, așa ne sfătuia el, diferitele popoare ale îmbătrânitei Europe, cum fiecare își afișează deosebit de bine o anumită însușire a bătrâneții, spre amuzamentul celor ce stau în fața acestei scene mari: cum francezii reprezintă cu succes latura înțeleaptă și amabilă a bătrâneții, englezii latura experimentată și
15 rezervată, italienii pe cea inocentă și naturală. Să lipsească oare celelalte măști ale bătrâneții? Unde-i bătrânul orgolios? Unde-i bătrânul setos de putere? Unde-i bătrânul avid? – Cea ma periculoasă zonă din Germania este Saxonia și Turingia: nicăieri nu mai există așa efervescență spirituală și cunoaștere a oamenilor, alături de libertatea de gândire, și totul este așa de modest, ascuns
20 de limba urâtă și de serviabilitatea zeloasă a acestei populații, încât abia observi că aici ai de-a face cu plutonierii spirituali ai Germaniei și cu maeștrii lor într-ale binelui și răului. – Orgoliul nord-germanilor este ținut în frâu de înclinația lor spre supunere, cel al sud-germanilor de înclinația lor spre comoditate. – Lui i se părea că bărbații germani au în femeile lor niște gospodine neîndemânatice,
25 dar foarte convinse de sine: ele vorbeau atât de stăruitor, atât de bine despre sine, încât aproape au convins lumea și, în orice caz, pe soții lor de virtutea tipic germană a gospodinelor. – Dacă apoi conversația se îndrepta spre politica externă și internă a Germaniei, obișnuia să relateze – el zicea: să releve – că cel mai mare om de stat din Germania nu crede în marii oameni de stat. –
30 Viitorul germanilor îl vedea amenințat și amenințător: căci ei s-au dezvățat să se b u c u r e (ceea ce italienii știu s-o facă așa de bine), dar, prin marele joc al hazardului din războaiele și revoluțiile dinastice, s-au o b i ș n u i t cu e m o ț i a , prin urmare vor avea într-o zi revolta. Căci aceasta este cea mai puternică emoție pe care și-o poate procura un popor. – Socialistul german este cel
35 mai periculos tocmai fiindcă nu-l împinge o a n u m i t ă nevoie; suferința lui este că nu știe ce vrea; astfel, chiar dacă izbutește mult, el, în mijlocul plăcerilor, se va topi totuși de pofte, întocmai ca Faust, dar, după toată probabilitatea, ca un Faust foarte mitocan. "Căci pe diavolul Faust, de care germanii cultivați au fost atât de chinuiți, a exclamat el la urmă, Bismarck l-a

scos din ei: acum însă diavolul a intrat în porci și este mai rău ca înainte."

325

Opinii. – Cei mai mulți oameni nu sunt nimic și nu valorează nimic până nu s-au îmbrăcat în convingeri generale și în opinii publice, după filozofia croitorului: haina îl face pe om. Despre oamenii excepționali însă trebuie să se spună: numai purtătorul face costumul; aici opiniile încetează de a fi publice și devin altceva decât măști, podoabă și deghizament.

326

Două feluri de platitudine. – Ca să nu confundăm platitudinea din extenuarea spiritului cu platitudinea din cumpătare, trebuie să luăm aminte că prima este ursuză, cealaltă veselă.

327

Falsificarea bucuriei. – A nu aproba un lucru la nici o zi după ce ni se pare bun, și în primul rând: cu nici o zi mai înainte, – iată singurul mijloc de a menține bucuria în stare pură: care, altminteri, devine prea ușor searbădă și îndoielnică la gust și face parte azi, pentru pături întregi ale poporului, din alimentele falsificate.

328

Țapul virtuții*. – Pentru lucrul minunat pe care-l face cineva, cei ce îi vor binele, dar nu se află la înălțimea faptei lui, caută urgent un țap ca să-l înjunghie, închipuindu-și că este țapul păcatului** – când el este, de fapt, țapul virtuții.

329

Suveranitate. – A onora și ceea ce este rău și a-i lua partea când lucrul acesta îți place și a nu avea idee cum poți să te rușinezi de propria plăcere este semnul caracteristic al suveranității, în chestiunile mari, ca și în cele mici.

330

Cel ce produce efect: o fantomă, nu o realitate. – Omul de seamă învață încet-încet că, atât cât produce efect, el este o fantomă în mințile altora și, poate, are parte de rafinata tortură a întrebării dacă n-ar trebui, spre binele semenilor lui, să mențină această fantomă în capul lor.

---

*Der Tugend-Bock

**der Sündenbock: *"țapul ispășitor" (n.t.).*

331

A lua și a da. – Când ai furat (sau prelevat) de la cineva cel mai neînsemnat lucru, el nu vede că i-ai dat un lucru mult mai mare, chiar cel mai mare lucru.

332

5 *Ogorul bun.* – Orice respingere și negare denotă o lipsă de fecunditate: în definitiv, dacă noi n-am fi decât un pământ bun, n-am putea lăsa nimic să piară nefolosit și ar trebui să vedem în orice lucru, eveniment și om gunoiul, ploaia sau lumina soarelui bine venite.

333

10 *Relațiile cu alții ca delectare.* – Dacă cineva, în mod ostentativ, se menține ascetic în singurătate, el poate să-și facă, prin aceasta, din relațiile cu oamenii, rareori plăcute, o delicatesă.

334

A ști să suferi în public. – Trebuie să-ți afișezi nenorocirea și 15 din timp în timp să oftezi în auzul lumii și să fii în mod vizibil îngrijorat: căci, dacă-i lași pe ceilalți să remarce cât de sigur și de fericit ești în sufletul tău, în ciuda durerii și a privațiunii, cât i-ai face de invidioși și de răutăcioși! – Dar noi trebuie să avem grijă să nu-i înrăim pe semenii noștri; afară de aceasta, ei ne-ar aplica, în cazul acela, impozite grele, iar suferința noastră *publică* este, 20 în orice caz, și în avantajul nostru *privat*.

335

Căldura înălțimilor. – Pe culmi este mai cald decât se crede în văi, mai cu seamă iarna. Cugetătorul știe ce înseamnă toată această vorbă cu tâlc.

336

25 *A vrea binele, a putea crea frumosul.* – N-ajunge să faci *binele*, trebuie să-l fi vrut și, după vorba poetului, să cuprinzi divinitatea în *voința* ta. Dar *frumosul* nu-l poți vrea, trebuie să-l *poți crea*, în inocență și orbire, fără nici un fel de curiozitate a psihicului. Cine-și aprinde felinarul ca să găsească oameni perfecți, acela să aibă în vedere această particularitate: sunt dintre 30 aceia care acționează în permanență de dragul binelui și obțin mereu frumosul, fără să se gândească la aceasta. Mulți dintre oamenii mai buni și mai nobili rămân, vasăzică, din neputință și din lipsa unui suflet frumos, neplăcuți și urâți la înfățișare, cu toată intenția lor bună și cu toate faptele lor bune; ei alungă și păgubesc chiar virtutea prin veșmintele nesuferite pe care prostul lor gust le pune pe ea.

337

Riscul celor ce renunță. – Trebuie să te ferești să-ți clădești viața pe o temelie prea îngustă de năzuințe: căci, dacă renunți la bucuriile care comportă poziții, onoruri, camaraderii, voluptăți, comodități, arte, poate veni o zi când bagi de seamă că, în loc de *înțelepciune*, ai dobândit de vecin, prin această renunțare, *lehamitea de viață*.

338

Ultima opinie despre opinii. – Ori ne ascundem opiniile, ori ne ascundem în dosul opiniilor noastre. Cine face altfel nu cunoaște mersul lucrurilor sau face parte din ordinul sfintei temerități.

339

"Gaudeamus igitur". – Bucuria trebuie să conțină energii edificatoare și tămăduitoare și pentru natura morală a omului: altminteri, cum s-ar face că sufletul nostru, de îndată ce lenevește în soarele bucuriei, își propune solemn și fără să vrea "să fie bun!", "să devină perfect!" și că-l cuprinde totodată un presentiment de perfecțiune, asemeni unor fiori de fericire?

340

Unui om lăudat. – Cât timp ești lăudat, fii mereu convins că încă nu te afli pe propriul tău făgaș, ci pe al altuia.

341

A-l iubi pe meșter. – Într-un fel îl iubește calfa, într-alt fel meșterul pe meșter.

342

Prea frumos și omenesc. – "Natura este prea frumoasă pentru tine, sărmane muritor" – așa simțim nu de puține dăți: dar de câteva ori, privind intim tot ce este omenesc, plenitudinea, forța, delicatețea, complexitatea sa, m-am simțit ca și când trebuia să spun cu toată smerenia: "și *omul* este prea frumos pentru omul care contemplă!" – și, fără îndoială, nu numai omul moral, ci orice om.

343

Avere mobilă și proprietate funciară. – Dacă viața ne-a tratat odată absolut tâlhărește și ne-a luat cât a putut lua din onoruri, bucurii, admiratori, sănătate, bunuri de tot felul, în urmă descoperim poate, după prima spaimă, că suntem *mai bogați* ca înainte. Căci abia acum știm ce ne

aparține, că nici o mână de hoț nu se poate atinge de aceasta: și astfel ieșim poate din orice jaf și încurcătură cu noblețea unui mare latifundiar.

344

Involuntare figuri ideale. – Cel mai penibil sentiment care există este să descoperi că mereu ești considerat ceva superior față de ce ești cu adevărat. Căci trebuie să convenim în această privință: ceva este în tine minciună gogonată, cuvântul tău, expresia, gestul, ochiul, fapta ta – și acest ceva înșelător este tot așa de necesar ca cealaltă parte, cinstită, a ta, dar anulează continuu eficacitatea și valoarea ei.

345

Idealist și mincinos. – Să nu ne lăsăm tiranizați nici de cea mai frumoasă desfătare – aceea de a ridica lucrurile în ideal –: altminteri, într-o zi, adevărul se desparte de noi cu urâtele cuvinte: "Tu, mincinos desăvârșit, ce am a mă face cu tine?"

346

A fi greșit înțeles. – Când ești greșit înțeles în general, este imposibil să înlături cu desăvârșire o înțelegere greșită în particular. Acest lucru trebuie să-l pricepi ca să nu-ți risipești inutil energia întru apărarea ta.

347

Băutorul de apă grăiește. – Continuă să-ți bei vinul care te-a desfătat toată viața – ce-ți pasă că eu trebuie să fiu un băutor de apă? Oare vinul și apa nu sunt elemente pașnice, frățești, care locuiesc laolaltă fără să-și impute ceva?

348

Din țara canibalilor. – În singurătate, singuraticul se autodevorează, în colectivitate îl devorează cei mulți. Alege acum.

349

În punctul de îngheț al voinței. – "În sfârșit, iată-l, vine ceasul ce te va învălui în norul de aur al nedurerii: în care sufletul își gustă propria osteneală și, fericit în jocul răbdător cu răbdarea lui, se aseamănă cu valurile unui lac care, într-o zi liniștită de vară, în reverberația unui cer vesperal multicolor, lipăie la țărmure, lipăie și iarăși se liniștesc – fără de sfârșit, fără de rost, fără de saț, fără de nevoie, – numai pace care se bucură de schimbare, numai flux și reflux în bătaia pulsului naturii." Acesta este sentimentul

și cuvântul tuturor bolnavilor: dar, dacă le sosesc ceasurile acelea, se ivește, după o scurtă plăcere, și plictiseala. Aceasta însă este vântul călduț pentru voința înghețată: ea se trezește, se mișcă și naște iarăși dorință după dorință. – A dori este un semn de însănătoșire sau de îndreptare.

5

350

Idealul renegat. – Se întâmplă, în mod excepțional, ca cineva să atingă apogeul abia atunci când își reneagă idealul: căci idealul acesta l-a prea zorit până atunci, încât i s-a tăiat răsuflarea pe la mijlocul drumului său de totdeauna și a fost nevoit să se oprească.

10

351

Înclinație perfidă. – Se observă, ca semn caracteristic al unui om invidios, dar care țintește mai sus, faptul că se simte atras de gândul că în fața perfecțiunii nu există decât o singură salvare: iubirea.

352

15 Fericire pe scări. – Așa după cum spiritul unor oameni nu ține pasul cu ocazia, tot așa ocazia a intrat deja pe uși, în timp ce spiritul mai stă pe scări: așa că există la alții un fel de fericire pe scări, care aleargă prea încet pentru a fi mereu alături de timpul cel iute de picior: partea cea mai bună pe care izbutesc ei s-o guste dintr-un eveniment, dintr-o întreagă perioadă a vieții 20 le revine abia după multă vreme, adesea doar ca un slab miros de mirodenii, care trezește nostalgie și tristețe, – ca și când ar fi fost cu putință să bei cândva pe săturate din acest element. Dar acum e prea târziu.

353

Gărgăuni. – Nu atentezi la maturitatea unui spirit când spui că are 25 câțiva gărgăuni.

354

Poziție victorioasă. – O bună ținută pe cal îi răpește adversarului curajul, spectatorului inima – la ce bun vrei să mai ataci? Stai în șa ca unul care a învins.

30

355

Riscul admirației. – Din prea mare admirație pentru virtuțile altora, îți poți pierde simțul pentru propriile virtuți și, din lipsa exercițiului, până la urmă chiar pe acestea, fără a le primi în schimb pe ale altora.

356

Foloasele sănătății șubrede. – Cel ce este des bolnav nu are numai o plăcere mult mai mare pentru starea de sănătate, din cauza frecventelor sale însănătoșiri: ci și un simț extrem de acut pentru ceea ce este sănătos și bolnav în fapte și acțiuni, în cele proprii și în cele străine: așa încât, bunăoară, tocmai scriitorii bolnăvicioși – și, din păcate, printre ei sunt aproape toți cei mari – au, de obicei, în scrierile lor un ton mult mai sigur și mai linear, fiindcă se pricep mai bine decât cei robuști din punct de vedere fizic la filozofia sănătății și a întremării sufletești și la maeștrii ei: dimineața, lumina soarelui, pădurea și izvorul.

357

Infidelitatea, condiția statutului de maestru. – N-ajută nimic: orice maestru are doar un singur discipol – și acela îi devine infidel, – căci și el este destinat să fie maestru.

358

Niciodată în zadar. – Pe munții adevărului nu te cațări niciodată în zadar: sau te sui chiar astăzi mai departe, sau îți exersezi forțele ca să poți urca mâine mai sus.

359

În fața geamurilor fumurii. – Oare ceea ce vedeți voi din lume prin această fereastră este atât de frumos, încât nu mai vreți să priviți deloc prin altă fereastră, – oricât ar încerca altul să se îndepărteze de aceea?

360

Semne de adânci transformări. – Când visezi cu cei uitați sau morți de mult este un semn că ai trecut printr-o adâncă transformare lăuntrică și că solul pe care trăiești a fost complet răscolit: atunci morții se scoală, iar antichitatea noastră devine modernitate.

361

Leac pentru suflet. – Să stai culcat și liniștit și să gândești puțin este cel mai ieftin medicament pentru toate bolile sufletului și, luându-l din ceas în ceas cu conștiința împăcată, el devine mai plăcut.

362

Despre ierarhia spiritelor. – Faptul că tu încerci să stabilești excepțiile, iar el regula te situează mult în urma lui.

363

F a t a l i s t u l. – T r e b u i e să crezi în fatalitate, – la aceasta poate să te constrângă știința. Ceea ce răsare apoi din această credință în cazul tău – lașitate, resemnare sau măreție și sinceritate – depune mărturie despre
5 pământul în care a fost aruncată sămânța aceea; nu însă despre sămânța însăși, căci din ea se poate naște absolut orice.

364

C a u z a m u l t o r n e c a z u r i. – Cel ce preferă în viață frumosul folositorului va sfârși, asemeni copilului care preferă dulciurile pâinii, prin a-și
10 strica stomacul și a privi lumea foarte amărât.

365

E x c e s u l c a r e m e d i u. – Îți poți face iarăși talentul acceptabil pentru tine, venerând și gustând excesiv și mai multă vreme talentul opus. A face uz de exces ca remediu este unul dintre trucurile mai rafinate ale artei de a trăi.

15

366

"S ă v r e i s ă f i i t u î n s u ț i". – Naturile active și eficace nu acționează după dictonul "cunoaște-te pe tine însuți", ci ca și când le-ar pluti prin fața ochilor comandamentul: s ă v r e i să fii tu însuți, și v e i d e v e n i tu însuți. – Se pare că soarta le-a tot lăsat să aleagă; în timp ce inactivii și
20 contemplativii meditează cum a u ales o singură dată, la intrarea în viață.

367

A t r ă i, p e c â t p o s i b i l, f ă r ă a d e r e n ț i. – Ce mică însemnătate au adepții înțelegi abia când încetezi să fii adeptul adepților tăi.

368

25 A t e î n t u n e c a. – Trebuie să știi să te întuneci pentru a te descotorosi de roiurile de țânțari ale admiratorilor prea incomozi.

369

P l i c t i s e a l ă. – Există o plictiseală a celor mai subtile și cultivate minți, pentru care lucrul cel mai bun pe care îl oferă pământul a devenit searbăd:
30 obișnuite să mănânce mâncăruri alese și tot mai alese și să se dezguste de cele mai vulgare, riscă să moară de foame, – căci din lucrurile din cale-afară de bune nu se găsește decât câte puțin și câteodată ele au devenit inaccesibile sau tari ca piatra, încât nici dinții buni nu mai pot mușca din ele.

370

Riscul admirației. –Admirația față de o însușire sau o artă poate fi așa de puternică, încât ne zădărnicește efortul de a o poseda.

371

5 Ce vrem de la artă. – Cutare vrea să se bucure, prin intermediul artei, de natura sa, cutare vrea să-și depășească vremelnic natura, să se îndepărteze de ea cu ajutorul artei. În conformitate cu cele două nevoi, există două feluri de arte și de artiști.

372

10 Părăsire. – Cel ce ne părăsește nu ne ofensează, poate, pe noi, ci, în mod sigur, pe adepții noștri.

373

După moarte. – De obicei, abia după multă vreme de la moartea unui om găsim de neînțeles că el lipsește: în cazul oamenilor foarte mari, 15 adeseori abia după decenii. Cel ce este sincer consideră, de regulă, în cazul unui deces, că nu se pierde, de fapt, cine știe cât și că cel ce ține gravul discurs funebru este un ipocrit. Numai nevoia ne deprinde cu necesitatea unui individ, iar adevăratul epitaf este un suspin târziu.

374

20 A lăsa în Hades. – Multe lucruri trebuie, într-o simțire semiconștientă, să le lăsăm în Hades, iar nu să vrem a le izbăvi din existența lor de umbre, altfel ele devin, ca idee și cuvânt, stăpânii noștri demonici și tânjesc bestial după sângele nostru.

375

25 La un pas de cerșetorie. – Până și cel mai bogat spirit se întâmplă să fi pierdut cheia de la cămara în care zac adunate comorile sale și atunci el este omul cel mai sărac, fiind nevoit a cerși, numai să trăiască.

376

Cugetător în lanțuri. – Unuia care a cugetat mult, orice nouă 30 idee pe care o aude sau citește îi apare numaidecât sub forma unui lanț.

377

Compătimire. – În teaca aurită a compătimirii se ascunde câteodată pumnalul invidiei.

378

Ce este geniul? – Un țel înalt și mijloacele de a-l atinge.

379

Vanitatea luptătorilor. – Cel ce n-are nici o speranță de a învinge
5 într-o luptă sau este în mod vădit inferior vrea cu atât mai mult să-i fie admirat felul de a lupta.

380

Viața filozofică este răstălmăcită. – În clipa în care cineva începe să se ocupe serios cu filozofia, toată lumea crede contrariul acestui
10 lucru.

381

Imitație. – Prin imitație, lucrul prost câștigă în prestigiu, cel bun pierde, – mai ales în artă.

382

15 *Ultima lecție a istoriei.* – "Ah, de-aș fi trăit atunci!" – iată cum vorbesc oamenii necugetați și copilăroși. Mai degrabă, în cazul fiecărui crâmpei de istorie pe care l-am cercetat *cu seriozitate*, fie el chiar cel mai lăudat pământ al trecutului, vom exclama până la urmă: "Numai să nu ne întoarcem iar la vremea aceea! Spiritul acelui timp te-ar apăsa cu greutatea a o sută de
20 atmosfere, n-ai putea să te bucuri de lucrurile lui bune și frumoase, nici să i le mistui pe cele rele." – Cu siguranță, posteritatea va judeca la fel despre epoca noastră: a fost de nesuferit, viața de-atunci de netrăit. – Și totuși rezistă toți în vremea lor? Da, și aceasta fiindcă spiritul vremii lor nu doar apasă *pe* ei, ci și este *în* ei. Spiritul timpului opune el însuși rezistență, se susține el însuși.

25

383

Mărinimia ca mască. – Printr-o comportare mărinimoasă, îi înrăim pe dușmanii noștri, prin invidia pe care o trădăm, aproape că ne împăcăm cu ei: căci invidia aplanează, pune pe aceeași treaptă, este un fel de modestie involuntară și suspinătoare. – Nu cumva invidia, din cauza
30 avantajului amintit, a fost aplicată pe ici-colo ca mască de cei ce nu erau invidioși? Poate; cu siguranță însă că mărinimia comportamentului este folosită adesea ca mască a invidiei de către cei ambițioși, care preferă să sufere pagube și vor să-și înrăiască dușmanii decât să lase să se vadă că stau lăuntric pe aceeași treaptă cu ei.

384

D e n e i e r t a t . – I-ai dat o ocazie să-și arate măreția caracterului, iar el n-a profitat de ea. Ceea ce nu-ți va ierta niciodată.

385

5 A n t i t e z e . – Lucrul cel mai senil care a fost gândit vreodată despre om este strecurat în teza "eul este întotdeauna vrednic de ură"; cel mai pueril în și mai renumita "iubește pe aproapele tău ca pe tine însuți". – Într-un caz, cunoașterea oamenilor a încetat, în celălalt, nici n-a început.

386

10 U r e c h e a l i p s ă . – "Faci parte încă din gloată, atâta vreme cât arunci mereu vina pe altul; te afli pe calea înțelepciunii, dacă te faci mereu răspunzător doar pe tine însuți; dar înțeleptul nu găsește pe nimeni vinovat, nici pe sine, nici pe altul." – Cine a spus asta? – Epictet, acum optsprezece veacuri. – Am auzit, dar am uitat. – Nu, n-am auzit și n-am uitat: nu orice lucru se uită. Dar 15 n-am avut ureche penru asta, urechea lui Epictet. –Atunci și-a spus-o lui însuși la ureche? – Așa este: înțelepciunea este șușoteala celui singuratic cu sine însuși în plin târg.

387

E r o a r e a p u n c t u l u i d e v e d e r e , n u a o c h i u l u i . – Pe 20 tine însuți te vezi întotdeauna cu câtiva pași prea aproape; iar pe aproapele tău întotdeauna cu câțiva pași prea departe. Așa se face că pe el îl judeci prea de tot în întregul lui, iar pe tine însuți prea de tot după trăsături și fapte particulare, incidentale, de mică importanță.

388

25 I g n o r a n ț ă î n a r m a t ă . – Cu câtă ușurință tratăm faptul că celălalt știe sau nu știe despre un lucru, – în timp ce poate el asudă sânge numai la ideea că-l consideră ignorant în această privință. Da, există nebuni de soi care mărșăluiesc cu o tolbă plină de afurisenii și de samavolnicii, gata să-l culce la pământ pe oricine lasă să se întrevadă că există lucruri în care judecata lor nu 30 este luată în seamă.

389

L a b a n c h e t u l e x p e r i e n ț e i . – Persoanele care, dintr-o cumpătare înnăscută, lasă fiecare pahar băut pe jumătate nu vor să admită că orice lucru de pe lume are depunerile și drojdia lui.

390

Păsări cântătoare. – Adepții unui om de seamă își scot ochii de obicei, pentru a-și putea cânta mai bine lauda.

391

5 Neputincioși. – Ne displace binele, când nu ne putem măsura cu el.

392

Regula ca mamă sau copil. – O situație este aceea care naște regula, alta aceea pe care o naște regula.

393

10 Comedie. – Câteodată culegem iubire și onoare pentru acțiuni sau fapte pe care de mult le-am lepădat de pe noi ca pe-o piele: atunci suntem ușor ispitiți să facem pe comedianții propriului nostru trecut și să ne aruncăm încă o dată pe umeri vechea piele – și nu numai din vanitate, ci și din bunăvoință față de admiratorii noștri.

15 394

Greșeală a biografilor. – Puțina forță de care este nevoie pentru a împinge o barcă în fluviu nu trebuie confundată cu forța acestui fluviu care o poartă de aici înainte: dar aceasta se întâmplă aproape în toate biografiile.

395

20 A nu cumpăra prea scump. – De ceea ce cumperi prea scump te și folosești, de obicei, prost, fiindcă o faci fără plăcere și cu dureroasă aducere-aminte, – și astfel ai un dublu dezavantaj din treaba aceasta.

396

De care filozofie are mereu nevoie societatea. –
25 Stâlpul ordinii sociale se bazează pe rațiunea că fiecare privește cu seninătate la ceea ce este, face și aspiră, la sănătatea sau boala sa, la sărăcia sau bunăstarea sa, la onoarea sau insignifianța sa și că, în această privință, încearcă sentimentul "nu schimb cu nimeni". – Cel ce vrea să pună umărul la edificarea ordinii societății n-are decât să sădească mereu în inimi această
30 filozofie a refuzului senin al schimbării și a lipsei senine de invidie.

397

Semne ale sufletului distins. – Un suflet distins nu-i acela care

este capabil de cele mai înalte zboruri, ci acela care se înalță puțin și cade puțin, dar sălășluiește *mereu* într-un văzduh și într-o înălțime mai libere și mai pline de lumină.

398

5 *Măreția și contemplatorul ei.* – Cel mai de seamă efect al măreției este că-i montează contemplatorului un ochi care mărește și rotunjește.

399

A se mulțumi. – Maturitatea atinsă a intelectului se manifestă prin faptul că nu trece dincolo de hotarul unde cresc flori rare prin cele mai 10 înțepătoare garduri de spini ale cunoașterii și că se mulțumește cu grădini, păduri, pajiști și ogoare, considerând că viața este prea scurtă pentru ceea ce este rar și extraordinar.

400

Avantajul privațiunii. – Cel ce trăiește necontenit în căldura și 15 belșugul inimii și oarecum în aerul văratic al sufletului nu-și poate imagina farmecul acela tulburător ce cuprinde naturile iernatice atinse, fără excepție, de razele de iubire și de suflul căldicel al unei zile însorite de februarie.

401

Rețetă pentru martir. – Povara vieții îți devine prea grea? – 20 Atunci trebuie să-ți sporești povara vieții. Dacă martirul sfârșește prin a tânji și a căuta apa Lete, – el trebuie să ajungă *erou*, spre a o găsi în mod sigur.

402

Judecătorul. – Cel ce a privit idealul cuiva este judecătorul neîndurător al acestuia și oarecum conștiința lui vinovată.

25 403

Folosul marii renunțări. – Partea cea mai folositoare a unei mari renunțări este că ea ne transmite acea mândrie a unei virtuți datorită căreia ajungem ușor de aci înainte la multe mici renunțări din partea noastră.

404

30 *Cum dobândește strălucire datoria.* – Mijlocul de a-ți transforma în aur, în ochii tuturor, datoria de bronz este: respectă întotdeauna ceva mai mult decât promiți.

405

Rugăciune omului. – "Ne iartă nouă virtuțile noastre" – așa trebuie să ne rugăm omului.

406

Creator și consumator. – Orice consumator crede că importanța pomului stă în fruct; însă ea stă în sămânță. – În aceasta constă diferența dintre toți creatorii și consumatorii.

407

Gloria tuturor celor mari. – Ce valoare mai are geniul dacă nu-i transmite celui ce ia seama la el și-l adoră o asemenea libertate și înălțime a sentimetului, încât să nu mai aibă nevoie de geniu! – *A se face inutili* – iată gloria tuturor celor mari.

408

Călătoria în Hades. – Și eu am fost în infern, ca Odiseu, și am să fiu și mai des; și n-am jertfit numai berbeci pentru a putea vorbi cu câțiva morți, ci nu mi-am crutat nici propriul sânge. Patru perechi au fost acelea care nu m-au refuzat pe mine, jertfitorul: Epicur și Montaigne, Goethe și Spinoza, Platon și Rousseau, Pascal și Schopenhauer. Cu ei trebuie să mă explic după ce am hoinărit singur multă vreme, de la ei vreau să mi se dea sau nu dreptate, pe ei vreau să-i ascult când ei înșiși își dau sau nu dreptate unul altuia. Orice spun, decid, născocesc pentru mine și pentru alții: asupra acelora îmi ațintesc privirea și o văd pe-a lor ațintită asupră-mi. – De-ar vrea cei vii să mă ierte că *ei* îmi apar uneori ca umbrele, așa de spălăciți și indispuși, așa de neliniștiți și ah! avizi de viață: în timp ce aceia mi se par atunci așa de vii, de parcă acum, *după* moarte, ei n-ar mai putea fi niciodată obosiți de moarte. De *veșnica vivacitate* depinde însă: ce importanță are "viața veșnică" și, în general, viața!

Partea a doua:

Călătorul și umbra sa

Al doilea și ultimul supliment la culegerea de cugetări apărută anterior "O m e n e s c, p r e a o m e n e s c. O carte pentru spirite libere."
[La ediția princeps 1880]

* *
*

Umbra: Cum nu te-am auzit vorbind de multă vreme, aș vrea să-ți dau un prilej.

Călătorul: Un glas – unde? și al cui? Parcă m-aș auzi pe mine însumi vorbind, dar cu o voce și mai stinsă de cum este a mea.

Umbra: (după un răstimp): Nu te bucură că ai prilejul să vorbești?

Călătorul: Pe Dumnezeul meu și pe toate lucrurile în care nu cred, umbra mea vorbește; o aud, dar nu-mi vine să cred.

Umbra: Să ne împăcăm cu ideea și să nu ne mai gândim la asta, peste un ceas totul a trecut.

Călătorul: Întocmai așa m-am gândit și eu când am văzut, într-o pădure de lângă Pisa, mai întâi două cămile și apoi cinci.

Umbra: E bine că suntem amândoi deopotrivă de îngăduitori unul față de altul, în caz că vreodată ne stă mintea-n loc: în felul acesta, nici în timpul convorbirii noastre nu ne-om supăra unul pe altul și nici nu ne-om sâcâi de îndată ce vorba ne sună de neînțeles. Dacă n-om ști da răspunsul cel bun, ajunge să îngăimăm ceva: iată condiția rezonabilă ca să pot sta de vorbă cu cineva. În cazul unei conversații mai îndelungate, până și cel mai înțelept ajunge să fie o dată nebun și de trei ori nătărău.

Călătorul: Modestia ta nu-i prea măgulitoare pentru cel căruia i-o mărturisești.

Umbra: Oare trebuie să măgulesc?

Călătorul: Socoteam că umbra omului este vanitatea lui; aceasta însă n-ar întreba niciodată: "Oare trebuie să măgulesc?"

Umbra: Vanitatea omenească, pe cât o cunosc, nici nu întreabă, așa cum eu am făcut deja de două ori, dacă are voie să vorbească: ea vorbește întruna.

Călătorul: Abia acum bag de seamă cât de necuviincios mă port cu tine, dragă umbră: n-am apucat să-ți spun nici un singur cuvânt despre marea p l ă c e r e de a te asculta, nu numai de a te vedea. Să știi că

iubesc umbra cum iubesc lumina. Ca să existe frumusețe a chipului, limpezime a vorbirii, bunătate și tărie de caracter, umbra este la fel de necesară ca lumina. Ele nu sunt adversare: mai degrabă se țin afectuos de mână și, când lumina dispare, umbra se furișează după ea.

Umbra: Și-mi repugnă același lucru pe care-l urăști tu, noaptea; iubesc oamenii fiindcă sunt discipoli ai luminii și mă bucur de strălucirea din ochiul lor când cunosc și descoperă, ei, neobosiții cunoscători și descoperitori. Umbra aceea pe care o aruncă toate lucrurile atunci când lumina solară a cunoașterii cade pe ele, – umbra aceea sunt tot eu.

Călătorul: Cred că te înțeleg, chiar dacă te-ai exprimat cam umbratic. Dar aveai dreptate: prietenii buni schimbă din când în când câte-o vorbă obscură, ca semn de conivență, care trebuie să rămână o enigmă pentru orice străin. Iar noi suntem buni prieteni. De aceea, destul cu pălăvrăgeala! Câteva sute de întrebări mă apasă pe suflet, iar timpul în care poți răspunde la ele e, poate, cam scurt. Să vedem în ce puncte ne întâlnim în grabă și pașnic.

Umbra: Dar umbrele sunt mai rușinoase ca oamenii: să nu împărtășești nimănui cum am stat noi de vorbă!

Călătorul: C u m am stat noi de vorbă? Să mă ferească cerul de îndelung rumegate dialoguri scrise! Dacă Platon ar fi avut mai puțin chef de rumegat, cititorii săi ar fi avut mai mult chef de Platon. O conversație care delectează în realitate, o dată transpusă în scris și citită, devine un tablou cu perspective absolut false: totul este prea lung sau prea scurt. – Totuși voi putea face cunoscut, eventual, a s u p r a c ă r o r lucruri am căzut de acord?

Umbra: Asta da, mă satisface; căci toți vor recunoaște aici doar punctele tale de vedere: de umbră n-o să pomenească nimeni.

Călătorul: Poate că te înșeli, prietenă! Până acum, în punctele mele de vedere a fost percepută mai mult umbra decât eu.

Umbra: Mai mult umbra decât lumina? E cu putință?

Călătorul: Fii serioasă, nebună dragă! Prima mea întrebare cere numaidecât seriozitate. –

* * *

1

Despre pomul cunoașterii. – Verosimilitate*, dar nu adevăr**; aparență de libertate***, dar nu libertate****, – iată cele două fructe pentru care pomul cunoașterii nu poate fi confundat cu pomul
5 vieții.

2

Rațiunea lumii. – Că lumea *nu* este esența unei veșnice raționalități se poate demonstra definitiv prin faptul că acea *bucată de lume* pe care o cunoaștem noi – am în vedere rațiunea noastră umană –
10 nu este prea rațională. Și dacă *ea* nu este întotdeauna și cu desăvârșire înțeleaptă și rațională, atunci nici restul lumii nu va fi așa; aici este valabilă concluzia a minori ad maius, a parte ad totum*****, și aceasta cu o forță decisivă.

3

15 **"La început era".** – A ridica în slăvi geneza – iată lăstarul metafizic întârziat care, în studiul istoriei, dă din nou și face să se creadă cu orice preț că la începutul tuturor lucrurilor ar sta ceea ce este mai valoros și esențial.

4

20 **Măsură pentru valoarea adevărului.** – Pentru înălțimea munților, osteneala ascensiunii pe ei nu-i deloc un criteriu. Iar în știință cică ar fi altfel! – ne spun unii care vor să treacă drept inițiați –, osteneala pentru aflarea adevărului o să decidă chiar în privința adevărului! Această morală trăsnită pornește de la ideea că "adevărurile" nu sunt, de
25 fapt, nimic altceva decât niște aparate de gimnastică la care noi ar trebui să lucrăm strașnic, până la istovire, – o morală pentru atleți și gimnaști de gală ai spiritului.

---

*Wahrscheinlichkeit

**Wahrheit

***Freischeinlichkeit

****Freiheit

*****În lat. în text: "de la mai mic la mai mare, de la parte la întreg" (n.t.).

5

Uzul limbii și realitatea. – Există un dispreț simulat față de toate lucrurile pe care oamenii le socotesc, în realitate, cele mai importante, față de *toate lucrurile cele mai apropiate*. Se
5 spune, bunăoară, "mâncăm doar pentru a trăi", – o minciună *afurisită*, ca aceea care vorbește despre procrearea copiilor ca despre finalitatea intrinsecă a oricărei voluptăți. Invers, prețuirea "celor mai importante lucruri" nu este aproape niciodată cu totul veritabilă: preoții și metafizicienii ne-au obișnuit, fără îndoială, prin excelență în aceste domenii, cu un *uz*
10 *al limbii* ipocrit de exagerat, dar n-au schimbat totuși sentimentul care nu acordă acestor lucruri foarte importante atâta importanță ca acelor disprețuite lucruri foarte apropiate. – O consecință neplăcută a acestei duble ipocrizii este însă, oricum, aceea că noi nu facem din lucrurile cele mai apropiate, cum ar fi mâncatul, locuitul, îmbrăcatul, relațiile cu alții,
15 obiectul reflecției și al reformei constante, spontane și *generale*, ci, fiindcă acestea trec drept înjositoare, ne întoarcem de la ele seriozitatea intelectuală și artistică; așa încât obișnuința și frivolitatea obțin o victorie ușoară asupra celor imprudenți, în special asupra tineretului neexperimentat: în timp ce, pe de altă parte, repetatele noastre încălcări
20 ale celor mai elementare legi ale trupului și ale spiritului ne duc pe toți, tineri și bătrâni, la o rușinoasă dependență și lipsă de libertate, – am în vedere acea dependență, în fond inutilă, față de medici, dascăli și duhovnici, a cărei apăsare continuă s-o suporte azi societatea întreagă.

6

25 *Nevolnicia pământească și principala ei cauză*. – Privind în jurul nostru, dăm mereu peste oameni care toată viața lor au mâncat ouă fără să bage de seamă că cele lunguiețe sunt cele mai gustoase, care nu știu că o furtună face bine la pântece, că aromele miros cel mai puternic în aerul rece și limpede, că simțul nostru gustativ diferă
30 în diverse puncte ale gurii, că orice masă la care se spun sau se ascultă lucruri plăcute dăunează stomacului. Aceste exemple pentru lipsa spiritului de observație pot să nu ne satisfacă, dar cu atât mai mult putem admite că *lucrurile cele mai apropiate* sunt foarte slab văzute și foarte rar luate în seamă de cei mai mulți oameni. Și asta este totuna? – Să ne
35 gândim totuși că din acest defect se trag aproape *toate cusururile fizice și psihice* ale indivizilor: să nu știm ce ne face bine, ce ne face rău, în organizarea modului nostru de viață, în împărțirea zilei, în momentul și alegerea contactelor sociale, în profesie și în timpul liber, în

a da ordine și a executa ordine, în perceperea naturii și a artei, în mâncat, în dormit și în meditațiile noastre; a fi ignorant în lucrurile cele mai mărunte și mai banale și a nu avea ochi pătrunzători pentru ele – iată ce face din pământ o "pajiște a nenorocirii" pentru multă lume.
5 Să nu se spună că aici, ca și pretutindeni, depinde de omeneasca lipsă de rațiune: dimpotrivă – există aici rațiune suficientă și arhisuficientă, dar este greșit orientată și artificial îndepărtată de acele mărunte și foarte apropiate lucruri. Preoții și dascălii și sublima sete de a domina a idealiștilor de orice fel, a celor mai ordinari și a celor mai fini, insuflă deja
10 copilului credința că este vorba de cu totul altceva: de mântuirea sufletului, de serviciul public, de promovarea științei sau de prestigiu și avere, ca mijloace de a face servicii întregii omeniri, în timp ce nevoia individului, necesitățile lui mari și mici în cele douăzeci și patru de ore ale zilei sunt ceva vrednic de dispreț și indiferent. – Socrate deja se apăra din răsputeri
15 împotriva acestei orgolioase neglijări a omenescului în favoarea omului și-i plăcea, cu o vorbă a lui Homer, să atragă atenția asupra adevăratei sfere și esențe a tuturor preocupărilor și gândurilor: aceasta și numai aceasta, spune el, este "binele și răul ce mi s-a întâmplat acasă".

7

20 Două mijloace de consolare. – Epicur, alinătorul sufletesc al antichității mai târzii, înțelesese admirabil, lucru care în zilele noastre se întâlnește tot mai rar, că pentru mângâierea sufletului nu este deloc necesară soluționarea problemelor teoretice ultime și extreme. Astfel, celor pe care îi tortura "frica de zei" îi ajungea să le spună: "Dacă există zei, aceștia nu ne
25 poartă de grijă", – în locul unei dispute sterile și de la distanță asupra problemei ultime dacă există în general zei. Poziția aceea este mult mai favorabilă și mai puternică: îi dai celuilalt un avantaj de câtiva pași, făcându-l astfel mai binevoitor să te asculte și să te urmeze. De îndată însă ce este gata să demonstreze contrariul – că zeii ne poartă de grijă –, pe ce drumuri greșite și
30 în ce mărăcinișuri trebuie să nimerească bietul de el, absolut de la sine, fără viclenia interlocutorului, care nu trebuie să aibă decât suficientă umanitate și finețe pentru a-și ascunde compătimirea pe care i-o trezește acest spectacol. Până la urmă, pe celălalt îl apucă lehamitea, cel mai solid argument împotriva oricărei teze, lehamitea de propria sa afirmație: devine rece și continuă cu
35 aceeași dispoziție pe care o are și ateul pur: "Ce-mi pasă mie, de fapt, de zei! Fir-ar ai dracului să fie!" – În alte cazuri, mai ales atunci când o ipoteză, și fizică, și morală, îi amărâse sufletul, el n-a combătut această ipoteză, ci a recunoscut că lucrurile pot sta cumva astfel: dar că mai există o a doua

ipoteză pentru a explica același fenomen; eventual, lucrurile se pot petrece și altfel. *Majoritatea* ipotezelor, cum ar fi cele despre originea remușcărilor, mai sunt și azi suficiente pentru a lua de pe suflet umbra aceea care se naște atât de ușor când îți bați capul cu o singură ipoteză, unica evidentă și, prin aceasta, însutit de supraestimată. – Cine dorește, așadar, să-i consoleze pe cei nefericiți, pe răufăcători, pe ipohondri, pe muribunzi ar putea să-și aducă aminte de cele două expresii mângâietoare ale lui Epicur care se pot aplica la foarte multe chestiuni. În forma cea mai simplă, ele sună cam așa: în primul rând, admițând că lucrurile se petrec astfel, nu ne privesc cu nimic; în al doilea rând: lucrurile pot sta așa, dar pot sta și altfel.

8

În timpul nopții. – De îndată ce se lasă noaptea, percepția noastră despre cele mai apropiate lucruri se schimbă. Iată vântul, care umblă ca pe niște drumuri oprite, șoptind, căutând parcă ceva, necăjit că nu-l găsește. Iată para lămpii, cu lumină slabă, roșiatică, privind ostenită, împotrivindu-se fără nici un chef nopții, o sclavă nerăbdătoare a omului de veghe. Iată respirația celui ce doarme, cadența ei înfiorătoare, pentru care o grijă ce revine mereu pare să cânte melodia, – n-o auzim, dar, când pieptul celui ce doarme se ridică, ne simțim inima strânsă, iar când respirația coboară și aproape se stinge într-o tăcere mormântală, ne spunem "odihnește-te oleacă, sărmane duh chinuit!" – noi îi dorim oricărui viu, deoarece viețuiește așa de asuprit, o veșnică odihnă; noaptea înduplecă la moarte. – Dacă oamenii s-ar lipsi de soare și ar duce lupta împotriva nopții cu lumină lunară și petrol, ce filozofie i-ar mai înválui în vălul ei? Fără îndoială, din starea spirituală și sufletească a omului se vede prea mult deja cum natura lui este total umbrită de semiobscuritate și de lipsa soarelui, ceea ce aruncă un văl de doliu peste viață.

9

Unde a luat naștere teoria libertății de voință. – *Necesitatea* se înalță pe câte unul sub forma pasiunilor sale, pe altul ca obișnuință de a asculta și a executa, pe al treilea ca o conștiință logică, pe al patrulea ca toană și plăcere zburdalnică de escapade. De către aceștia patru însă, *libertatea* lor de voință este căutată tocmai acolo unde fiecare dintre ei este cel mai solid implicat: e ca și cum viermele de mătase și-ar căuta libertatea de voință chiar în faptul de a toarce. De unde se trage aceasta? Evident, din aceea că fiecare se consideră în gradul cel mai înalt fericit acolo unde *vitalitatea* lui este cea mai mare,

deci, așa cum am spus, ba în pasiune, ba în datorie, ba în cunoaștere, ba în zburdălnicie. Ceea ce-l face puternic pe fiecare om în parte, ceea ce simte că-l însuflețește, el crede fără să vrea că ar trebui să fie întotdeauna și elementul libertății sale: pentru el, dependența și moliciunea, independența și vitalitatea merg necesarmente mână-n mână. Aici, o experiență pe care omul a traversat-o în domeniul social-politic este transferată în mod fals în domeniul metafizic extrem: acolo insul puternic este și insul liber, acolo simțul viu al bucuriei și al suferinței, intensitatea speranței, cutezanța dorinței, puterea urii sunt accesoriile celor dominanți și independenți, în timp ce supusul, sclavul trăiește oprimat și molâu. – Teoria libertății de voință este o invenție a claselor *dominante*.

10

A nu simți noi lanțuri. – Atâta timp cât nu *simțim* că depindem de vreun lucru oarecare, ne considerăm independenți: o concluzie greșită, care arată cât de mândru și de setos de putere este omul. Căci el admite aici că trebuie cu orice preț să sesizeze și să recunoască dependența, de îndată ce o simte pe pielea lui, presupunând că, *de obicei*, trăiește în independență și, imediat ce-o pierde în mod excepțional, va trăi un sentiment opus. – Dar dacă ar fi adevărat contrariul: că el trăiește *tot timpul* într-o dependență multiplă, însă se consideră *liber* și *nu mai simte*, după o lungă obișnuință, strânsoarea lanțului? El nu mai suferă decât din pricina *noilor* lanțuri: – "libertate de voință" nu înseamnă, de fapt, nimic altceva decât să nu simți noi lanțuri.

11

Libertatea de voință și izolarea faptelor.* – Obișnuita noastră observație inexactă tratează o grupă de fenomene ca unitate și o numește un fapt*: între el și un alt fapt, ea adaugă în imaginație un spațiu gol, *izolează* fiecare fapt. În realitate însă, toată acțiunea și cunoașterea noastră nu-i o succesiune de fapte și de interstiții, ci un flux constant. Or, credința în libertatea de voință nu-i compatibilă tocmai cu ideea unei curgeri constante, uniforme, nedivizate, indivizibile: ea presupune că *fiecare act în parte este izolat și indivizibil; este un atomism* în domeniul vrerii și al cunoașterii. – Așa după cum nu înțelegem exact caracterele, tot așa procedăm și cu faptele: vorbim de caractere identice, de fapte identice: *nu există nici de unele*. Or, noi lăudăm și blamăm numai

**Latinisme în text, transcrise* Facta, *resp.* Factum *(idem infra) (n.t.).*

plecând de la această premisă falsă că există fapte identice, că dispunem de o ordonare gradată a categoriilor de fapte, căreia îi corespunde o ordonare gradată a valorilor: așadar, noi nu izolăm numai fiecare fapt în parte, ci și, la rândul lor, grupele de fapte pretins identice (acte bune, rele, miloase, invidioase etc.) – greșind în ambele cazuri. – Cuvântul și noțiunea sunt motivul cel mai vădit pentru care noi credem în această izolare a grupelor de acte: prin ele nu desemnăm numai lucrurile, ci socotim la început să le surprindem, cu ajutorul lor, esența. Datorită cuvintelor și noțiunilor, noi suntem și astăzi mereu ispitiți să ne imaginăm lucrurile mai simple decât sunt, separate unele de altele, indivizibile, fiecare ființând în sine. În limbă se ascunde o mitologie filozofică ce țâșnește în orice clipă din nou la suprafață, oricât de prudenți am fi altminteri. Credința în libertatea de voință, adică în fapte identice și în fapte izolate, – își are în limbă evanghelistul și avocatul statornic.

12

Erorile fundamentale. – Pentru ca omul să simtă o oarecare plăcere sau neplăcere sufletească, el trebuie să fie stăpânit de una din aceste două iluzii: sau crede în identitatea anumitor fapte, a anumitor sentimente: atunci, prin compararea stărilor actuale cu cele de dinainte și prin așezarea lor sau nu pe aceeași treaptă (cum are ea loc în orice rememorare), el trăiește o plăcere sau o neplăcere sufletească; sau crede în libertatea de voință, bunăoară când se gândește: "aceasta n-ar fi trebuit s-o fac", "aceasta ar fi putut decurge altfel", iar din aceasta se alege, de asemenea, cu o plăcere sau o neplăcere. Fără erorile care operează în cazul oricărei plăceri sau neplăceri sufletești, n-ar fi luat naștere nicicând o umanitate, – al cărei sentiment fundamental este și rămâne acela că omul este creatura liberă în lumea lipsei de libertate, veșnicul făcător de minuni, indiferent că procedează bine sau rău, uimitoarea excepție, supra-animalul, cvasidumnezeul, sensul creației, cel de neconceput în altă parte, cheia enigmei cosmice, marele stăpânitor al naturii și disprețuitor al ei, ființa care-și numește istoria istorie universală! – Vanitas vanitatum homo*.

13

A spune de două ori. – E bine să exprimi de două ori la rând un lucru și să-l prevezi cu un picior drept și cu unul stâng. Într-un picior, adevărul, ce-i drept, poate să stea; cu două însă va umbla și va face ocolul lumii.

**În lat. în text: "Deșertăciune a deșertăciunilor este omul" (n.t.).*

14

Omul, comediantul lumii. – Ar trebui să existe făpturi mai spirituale decât sunt oamenii, numai pentru a gusta din plin umorul inerent faptului că omul se consideră scopul întregii existențe cosmice, iar
5 omenirea se mulțumește realmente cu perspectiva unei misiuni universale. Dacă vreun dumnezeu a creat lumea, atunci el a creat omul ca maimuță a lui Dumnezeu, ca un continuu prilej de distracție în prea lungile lui veșnicii. Muzica sferelor de jur împrejurul pământului ar fi atunci, probabil, râsul batjocoritor al tuturor celorlalte creaturi din jurul omului. Nemuritorul
10 acela plictisit își gâdilă cu durere animalul favorit, pentru a se bucura de gesturile și comentariile tragic-orgolioase ale suferințelor sale, mai ales de inventivitatea spirituală a celei mai vanitoase creaturi – ca inventator al acestui inventator. Căci cel ce a imaginat omul pentru distracție avea mai mult spirit decât acesta și, de asemenea, mai multă plăcere pentru
15 spirit. – Chiar și aici unde umanitatea noastră se va umili odată de bunăvoie, vanitatea ne joacă o festă, noi, oamenii, dorind a fi cel puțin în această vanitate ceva absolut incomparabil și miraculos. Unicitatea noastră în lume! ah, este un lucru mult prea improbabil! Astronomii, care din când în când au parte, într-adevăr, de un orizont îndepărtat de pământ, dau de înțeles
20 că picătura de viață din lume este fără însemnătate pentru caracterul general al vastului ocean al devenirii și trecerii; că nenumărate astre au condiții asemănătoare celor de pe pământ pentru apariția vieții, deci foarte multe, – totuși doar o mână în comparație cu cele infinit de multe care n-au cunoscut niciodată eczema vieții ori s-au lecuit de mult de ea; că
25 viața, pe oricare dintre aceste corpuri cerești, raportată la durata existenței sale, n-a fost decât o clipă, o pâlpâire, cu lungi, lungi intervale în urmă-i, – deci, în nici un caz, rostul și ultimul scop al existenței lor. Poate că furnica din pădure își închipuie la fel de tare că ea este rostul și scopul existenței pădurii, așa cum o facem noi când legăm aproape
30 involuntar în fantezia noastră sfârșitul pământului de sfârșitul omenirii: ba chiar suntem destul de modești dacă rămânem la aceasta și nu punem la cale, cu prilejul funeraliilor ultimului om, un amurg general al lumii și al zeilor. Nici astronomul cel mai lipsit de prejudecăți nu poate concepe pământul fără viață altfel decât strălucitoarea și plutitoarea movilă
35 funerară a omenirii.

15

Modestia omului. – Cât de puține plăceri le ajung celor mai mulți ca să găsească bună viața, cât de modest este omul!

16

Când este necesară indiferența. – Nimic n-ar fi mai absurd decât să stai și s-aștepți ceea ce știința va stabili odată definitiv despre primele și ultimele lucruri, iar până atunci să gândești (și mai ales să crezi!) în mod tradițional – așa cum ni se recomandă de atâtea ori. Pornirea de a vrea să ai neapărat în acest domeniu doar certitudini este o întârziată mlădiță religioasă, nimic mai bun, – o specie ascunsă și doar aparent sceptică de "necesitate metafizică", acuplată cu gândul tainic că multă vreme de aici înainte nu există nici o perspectivă asupra acestor certitudini ultime și că până atunci "credinciosul" este îndreptățit să nu-și facă griji în privința domeniului în ansamblu. Noi nu avem deloc nevoie de aceste certitudini referitoare la orizonturile extreme, pentru a ne trăi pe deplin și puternic umanitatea: la fel de puțin precum are nevoie furnica de ele pentru a fi o bună furnică. Mai degrabă trebuie să fim noi înșine lămuriți de unde vine, de fapt, acea importanță fatală pe care am atribuit-o atâta vreme lucrurilor respective, iar în acest scop avem nevoie de istoria sentimentelor etice și religioase. Căci numai sub influența acestor sentimente au devenit atât de relevante și teribile pentru noi acele probleme foarte spinoase ale cunoașterii: am propagat în domeniile extreme, acolo unde ochiul minții pătrunde totuși, fără a le pătrunde, noțiuni precum vină și pedeapsă (și, fără îndoială, pedeapsă veșnică!): și aceasta într-un mod cu atât mai imprudent, cu cât mai obscure erau aceste domenii. Am fantazat din vechime cu temeritate acolo unde nu puteam constata nimic și ne-am convins urmașii să considere serioase și adevărate aceste fantezii, până la urmă cu detestabilul atu: credința este mai de preț decât știința. Or, acum, în privința acelor ultime lucruri, nu-i nevoie de știință împotriva credinței, ci de indiferență față de credință și de pretinsa știință în domeniile respective! – Orice alt lucru trebuie să ne fie mai apropiat decât ceea ce ni s-a predicat până acum ca fiind cel mai important: am în vedere întrebările acelea: la ce bun omul? Ce soartă-l așteaptă după moarte? Cum se împacă el cu Dumnezeu? și cum or mai suna toate aceste lucruri curioase*. La fel de puțin ca de aceste probleme ale religioșilor ne pasă de problemele dogmaticilor filozofi, fie ei idealiști sau materialiști sau realiști. Ei sunt cu toții porniți să ne împingă la o decizie în domenii în care nici credința, nici știința nu sunt necesare; chiar și pentru cei mai mari amatori de cunoaștere este mai folositor dacă în jurul a tot ce este explorabil și accesibil rațiunii

*_Latinism în text, transcris_ Curiosa _(n.t.)._

se așterne o zonă mlăștinoasă, estompată și amăgitoare, o fâșie de nepătruns, veșnic curgătoare și indefinibilă. Tocmai prin comparație cu împărăția întunericului de la marginea pământului științei, crește mereu în valoare lumea strălucitoare și apropiată, foarte apropiată a științei. – Noi trebuie să devenim iarăși *buni vecini ai lucrurilor celor mai apropiate* și să nu privim cu atâta dispreț ca până acum pe deasupra lor, spre nori și spre duhurile rele ale nopții. În codri și în peșteri, în smârcuri și sub ceruri acoperite – aici a trăit omul prea multă vreme, ca pe treptele de civilizație ale unor milenii întregi, și a trăit mizerabil. Acolo a *învățat* el *să disprețuiască* prezentul și vecinătatea și viața și pe sine însuși – iar noi, locuitori ai unui câmp *mai luminos* al naturii și al spiritului, primim și azi în sângele nostru, prin moștenire, ceva din această otravă a disprețului față de lucrurile cele mai apropiate.

17

Explicații profunde. – Cel ce "explică" un pasaj dintr-un autor "mai profund" decât era gândit acesta nu l-a explicat pe autor, ci l-a făcut *mai obscur*. Aceeași este situația metafizicienilor noștri în raport cu textul naturii; ba chiar și mai rea. Căci, pentru a-și ticlui profundele explicații, adeseori ei își pregătesc mai întâi textul în acest sens: adică îl *strică*. Pentru a da un exemplu curios de stricare a textului și de a-l face mai obscur pe autor, pot figura aici ideile lui Schopenhauer despre graviditatea femeilor. Indiciul existenței continue a voinței de a trăi în timp, spune el, este coitul; indiciul luminii cunoașterii, și aceasta în gradul cel mai înalt de limpezime, asociate din nou acestei voințe, lăsând deschisă posibilitatea salvării, este repetata incarnare a voinței de a trăi. Semnul acestei incarnări este sarcina, care, de aceea, se plimbă în văzul lumii, chiar mândră, în timp ce coitul se ascunde ca un criminal. El afirmă că *orice femeie* surprinsă în timpul actului procreării ar crăpa de rușine, dar că "*își afișează sarcina fără pic de rușine, ba chiar cu un fel de mândrie*". În primul rând, această stare nu se lasă afișată așa de ușor și *mai mult* decât se afișează ea însăși; dar tocmai evidențiind *numai* intenționalitatea afișării, Schopenhauer își pregătește textul pentru a se potrivi cu "explicația" susținută gata. Apoi, ceea ce spune despre generalitatea fenomenului de explicat nu este adevărat: el vorbește despre "orice femeie": multe, în special femeile mai tinere, manifestă însă adeseori, în această stare, chiar față de rudele cele mai apropiate, o pudicitate penibilă; și dacă femeile la o vârstă mai coaptă și foarte coaptă, mai ales cele din prostime, s-ar zice că se fălesc, de fapt, cu acea stare, ele nu fac decât să dea de

înțeles prin aceasta că *încă* sunt dorite de bărbații lor. Că, privindu-le, vecinul și vecina sau un străin în trecere zice sau gândește: "să fie oare cu putință – ", această pomană este primită întotdeauna bine, la nivelul de jos, de vanitatea femeiască. Invers, așa cum s-ar putea deduce din vorbele lui Schopenhauer, tocmai femeile cele mai inteligente și mai spirituale exultă cel mai mult în public din pricina stării lor: ele au, într-adevăr, cea mai mare perspectivă să dea naștere unui copil-minune al intelectului, în care "voința" să se poată iarăși "nega" odată, spre binele general; femeile proaste, dimpotrivă, ar avea toate motivele să-și ascundă sarcina cu și mai mare pudoare decât tot ce ascund ele. – Nu se poate spune că aceste lucruri sunt luate din realitate. Admițând însă că Schopenhauer ar avea în general dreptate că femeile gravide manifestă o mulțumire de sine mai mare decât și-o manifestă altminteri, ar fi totuși o explicație mai la îndemână decât a lui. Ne-am putea imagina un cotcodăcit de găină și *înainte* de ouat, care să sune: Ia, ia priviți! o să fac un ou! o să fac un ou!

18

Noul Diogene. – Înainte să cauți omul, trebuie să fi găsit felinarul. – Va trebui să fie felinarul cinicului? –

19

Imoraliști. – Moraliștii trebuie să accepte azi să fie făcuți imoraliști, fiindcă disecă morala. Cine însă vrea să disece trebuie să ucidă: dar numai pentru a ști mai bine, a judeca mai bine, a trăi mai bine; nu pentru ca toată lumea să disece. Dar, din păcate, oamenii continuă să creadă că orice moralist trebuie să fie, prin toată acțiunea lui, și un model pe care ceilalți ar trebui să-l imite; ei îl confundă cu cel ce predică morala. Moraliștii mai vechi nu disecau destul și predicau prea des: de aici provine confuzia respectivă și acea consecință neplăcută pentru moraliștii de astăzi.

20

De neconfundat. – Moraliștii care tratează ca probleme dificile ale cunoașterii modul de a gândi măreț, formidabil, devotat, bunăoară la eroii lui Plutarh, sau starea sufletească pură, iluminată, degajând căldură a bărbaților și a femeilor cu adevărat bune și urmăresc originea acestor probleme, arătând ceea ce este complicat în aparenta simplitate și îndreptând ochii asupra complexului de motive, asupra delicatelor erori de înțelegere întrețesute aici și asupra sentimentelor individuale și colective moștenite din vechime și amplificate încetul cu încetul, – moraliștii aceștia

se deosebesc în gradul cel mai mare tocmai de aceia cu care totuși sunt *confundați* în gradul cel mai mare: de spiritele meschine care nu cred în general în modul acela de a gândi și în stările acelea sufletești și-și visează propria meschinărie ascunsă după strălucirea măreției și a purității. Moraliștii spun: "iată impostorii și imposturile"; ei *neagă* deci *existența* tocmai a ceea ce se străduiesc să *explice*.

21

Omul ca măsurător. – Toată moralitatea omenirii își are, poate, originea în enorma frământare lăuntrică ce i-a cuprins pe oamenii primitivi când au descoperit măsura și măsurarea, cântarul și cântărirea (cuvântul "om"* înseamnă chiar cel ce măsoară**, omul a dorit să se *numească* după cea mai mare descoperire a sa!). Cu aceste reprezentări ei au urcat în sfere care sunt absolut de nemăsurat și de necântărit, dar care inițial nu păreau să fie așa.

22

Principiul echilibrului. – Tâlharul și omul puternic ce promite unei comunități s-o apere de tâlhar sunt, probabil, ființe foarte asemănătoare în fond, numai că al doilea își atinge interesul altfel decât primul: anume, prin taxe regulate pe care comunitatea i le plătește, iar nu prin jafurile de până atunci. (Este același raport ca între negustor și pirat, care multă vreme sunt una și aceeași persoană: când o funcție nu i se pare potrivită, o exercită pe cealaltă. De fapt, orice morală de comerciant nu-i nici azi decât *rafinarea* moralei de pirat: să cumperi cât mai ieftin cu putință – dacă se poate pe nimic, exceptând cheltuielile comerciale –, să vinzi cât mai scump cu putință.) Esențialul este: cel puternic promite să țină *echilibru* față-n față cu tâlharul; cei slabi văd în aceasta o posibilitate de a trăi. Deoarece sunt nevoiți sau să se unească ei înșiși într-o forță *de echilibru*, sau să se supună unuia care echilibrează (prestându-i servicii pentru prestația lui). Se preferă ultima procedură, fiindcă, în definitiv, în felul acesta se țin în șah *două* ființe periculoase: prima prin cea de-a doua, iar a doua pe considerentul avantajului; căci ultima are câștigul ei din a-i trata cu indulgență sau binișor pe supuși, pentru ca ei să se poată hrăni nu numai pe sine, ci și pe stăpânul lor. În realitate, lucrurile se pot petrece în continuare destul de dur și de crud, dar, comparate cu totala *nimicire*,

---

*Mensch

**der Messende

oricând posibilă mai înainte, oamenii răsuflă deja ușurați în această situație. – Comunitatea este la început organizarea celor slabi în vederea unui echilibru cu forțele amenințătoare. Organizarea în scopul preponderenței ar fi mai potrivită, dacă ai deveni într-atât de puternic, încât să nimicești dintr-o dată puterea adversă: iar dacă este vorba de un singur răufăcător puternic, lucrul acesta îl încerci cu siguranță. Dar dacă acel unul este o căpetenie de trib sau are o mulțime de partizani, atunci nimicirea rapidă, decisivă este improbabilă și e de așteptat o învrăjbire constantă și lungă: aceasta însă îi aduce cu sine comunității situația cel mai puțin de dorit, fiindcă astfel își pierde timpul în care să se îngrijească necesarmente regulat de propriile-i mijloace de existență, și-și vede amenințate în orice clipă roadele întregii trude. De aceea, comunitatea preferă să-și aducă forța de apărare și de atac exact la nivelul la care se află forța primejdiosului vecin și să-i dea de înțeles că pe talerul balanței sale se găsește acum aceeași cantitate de metal: de ce n-ar fi buni prieteni între ei? – Echilibrul este, prin urmare, o noțiune foarte importantă pentru cea mai veche doctrină a dreptului și a moralei; echilibrul este baza dreptății. Când, în timpuri mai brutale, aceasta zice "Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte", ea presupune echilibrul atins și vrea să-l conserve în virtutea acestei revanșe: așa că, dacă unul greșește acum față de altul, celălalt nu se mai răzbună dintr-o oarbă înverșunare. Ci, în conformitate cu ius talionis*, echilibrul tulburat al raporturilor de forțe este restabilit: căci un ochi, un braț mai mult este, în asemenea condiții de primitivitate, un crâmpei de putere, o greutate în plus. – În interiorul unei comunități în care toți se consideră de aceeași greutate, există, împotriva vinovățiilor, adică împotriva încălcărilor principiului echilibrului, dezonoare și pedeapsă: dezonoare, o greutate pusă pe taler în defavoarea individului abuziv, care, prin abuz, și-a procurat avantaje, iar acum, prin dezonoare, are iarăși parte de dezavantaje, care anulează și precumpănesc avantajul anterior. La fel stau lucrurile cu pedeapsa: ea opune preponderenței pe care orice răufăcător și-o arogă o contragreutate cu mult mai mare, faptei violente – constrângerea la închisoare, furtului – despăgubirea și amenda. Astfel, nelegiuitul este avertizat că, prin fapta sa, este exclus din comunitate și de la avantajele ei morale: ea îl tratează ca pe un inegal, ca pe un om slab, ca pe unul care se află în afara ei; de aceea, pedeapsa nu este numai revanșă, ci conține un mai mult, ceva din duritatea stării naturale; tocmai asupra acesteia vrea ea să atragă atenția.

**În lat. în text: "legea talionului" (n.t.).*

23

Dacă adepții teoriei despre voința liberă au dreptul să pedepsească? – Oamenii care, prin profesia lor, judecă și dau pedepse caută să stabilească în fiecare caz dacă un răufăcător este responsabil, 5 în general, pentru fapta sa, dacă și-a putut pune la contribuție rațiunea, dacă a acționat motivat, iar nu inconștient sau silit. Pedepsindu-l, este pedepsit pentru că a preferat motivele mai proaste celor mai bune: pe care deci trebuie să le fi cunoscut. Acolo unde cunoașterea aceasta lipsește, omul, după concepția dominantă, nu este liber și nici responsabil: 10 afară numai dacă necunoașterea, de pildă ignorantia legis*, de către el nu este urmarea unei neglijări intenționate a informării; atunci el a preferat motivele mai proaste celor mai bune încă de pe când nu voia să învețe ceea ce trebuia, iar acum trebuie să suporte consecința proastei sale opțiuni. Dacă, dimpotrivă, n-a văzut motivele mai bune, bunăoară din tâmpe- 15 nie și idioțenie, nu se pedepsește de obicei: i-a lipsit, cum se spune, discernământul, a acționat ca animal. Dezavuarea intenționată a rațiunii mai bune este azi prezumția de la care se pleacă în cazul făptașului vrednic de pedeapsă. Dar cum poate fi cineva în mod intenționat mai irațional decât trebuie să fie? De unde vine decizia, din moment ce talerele balanței sunt 20 pline de motive bune și proaste? În sfârșit, nu din eroare, din orbire, nu dintr-o constrângere exterioară, nici dintr-una interioară (să apreciem, de altfel, că orice așa-zisă "constrângere exterioară" nu-i nimic altceva decât constrângerea interioară a fricii și a durerii). De unde? ne întrebăm fără încetare. Așadar, rațiunea nu va fi cauza, pentru că ea n-ar putea să se 25 decidă împotriva motivelor mai bune? Aici chemăm acum în ajutor "voința liberă": va decide bunul-plac total, va veni un moment când nu acționează nici un motiv, când fapta se întâmplă ca o minune, ivindu-se din nimic. Se pedepsește această pretinsă samavolnicie într-un caz în care n-ar trebui să domine nici un bun-plac: rațiunea, care cunoaște legea, 30 interdicția și imperativul, n-ar fi putut lăsa loc pentru absolut nici o opțiune, se zice, și ar fi trebuit să acționeze ca o constrângere și o putere superioară. Făptașul este deci pedepsit, fiindcă a făcut uz de "voința liberă", adică fiindcă a acționat fără motiv acolo unde ar fi trebuit să acționeze conform unor motive. Dar de ce a făcut el aceasta? Iată ce nici măcar nu-i mai 35 permis să întrebăm: a fost o faptă fără "de aceea", fără motiv, fără origine, ceva fără scop și fără de rațiune. – O asemenea faptă nici nu s-ar putea însă pedepsi, în conformitate cu prima condiție stabilită

**În lat. în text: "necunoașterea legii" (n.t.).*

mai sus a oricărei culpabilități! Nici tipul acela de culpabilitate *nu* poate fi impus, ca și când aici *nu* s-a făcut nimic, ca și când s-a omis ceva, ca și când *nu* s-a făcut uz de rațiune; căci, în orice caz, omisiunea a avut loc *fără nici o intenție*! și doar omisiunea intenționată a imperativului trece drept pasibilă de pedeapsă. Făptașul a preferat, într-adevăr, motivele mai proaste celor mai bune, dar *fără* motiv și intenție: el nu și-a folosit, într-adevăr, rațiunea, dar nu *ca să* n-o folosească. Acea prezumție de la care se pornește în cazul făptașului vrednic de pedeapsă, că el și-a dezavuat intenționat rațiunea, – tocmai ea este eliminată când se admite "voința liberă". N-aveți voie să pedepsiți, voi, adepții teoriei despre "voința liberă", conform propriilor voastre principii, nu! – Acestea însă, în fond, nu sunt nimic altceva decât o foarte ciudată mitologie a conceptelor; iar găina care a clocit-o a zăcut pe ouăle sale departe de orice realitate.

24

Pentru judecarea nelegiuitului și a judecătorului său. – Nelegiuitul, care cunoaște înregul lanț de circumstanțe, nu-și găsește fapta așa de în afara ordinii și a puterii de înțelegere precum judecătorii și dojenitorii săi; pedeapsa însă i se aplică tocmai după gradul de *uimire* care-i cuprinde pe aceia la vederea faptei ca lucru de neînțeles. – Când cunoașterea pe care apărătorul făptașului o are despre caz și despre antecedentele lui se întinde destul de departe, așa-zisele circumstanțe atenuante pe care el le invocă rând pe rând trebuie să sfârșească prin atenuarea până la dispariție a întregii vinovății. Sau și mai limpede: apărătorul va *atenua* pas cu pas și, până la urmă, va anula total acea *uimire* care condamnă și aplică pedeapsa, obligându-l pe orice ascultător cinstit la mărturisirea lăuntrică: "Trebuia să acționeze așa cum a acționat; dacă ar fi să pedepsim, am pedepsi necesitatea cea veșnică." – A măsura gradul pedepsei după *gradul cunoașterii* pe care o ai despre istoria unei nelegiuiri *sau mai ales o poți dobândi*, – lucrul acesta oare nu combate orice echitate?

25

Schimbul și echitatea. – La un schimb, s-ar proceda cinstit și drept numai dacă fiecare dintre cei doi care fac schimbul ar cere exact cât i se pare că-i valorează lucrul, punând la socoteală osteneala de a-l fi obținut, raritatea, timpul consumat etc. plus valoarea afectivă. În momentul în care însă el stabilește prețul *în funcție de nevoia celuilalt*, este un tâlhar și un șantajist mai rafinat. – Dacă un obiect al schimbului sunt banii,

trebuie să apreciem că un franc în mâna unui moștenitor bogat, a unui zilier, a unui negustor, a unui student sunt lucruri cu totul diferite: fiecare va trebui să primească puțin sau mult în schimbul lui, după cum n-a făcut aproape nimic sau a făcut mult pentru a-l câștiga, – așa ar fi echitabil: în realitate, se știe că lucrurile stau invers. În marea lume a finanțelor, talerul celui mai leneș bogătaș este mai profitabil decât al omului sărac și muncitor.

26

Condițiile juridice ca mijloace. – Dreptul care se bazează pe contracte între *egali* durează atâta timp cât puterea celor ce au căzut la învoială este chiar egală sau asemănătoare; înțelepciunea a creat dreptul pentru a pune capăt vrajbei și risipei *inutile* dintre două forțe asemănătoare. Acestora însă li se pune capăt, *în mod definitiv*, și când o parte a *devenit* categoric *mai slabă* decât cealaltă: atunci survine supunerea și dreptul *încetează*, dar rezultatul este același cu cel obținut până în acel moment prin mijlocirea dreptului. Căci acum *înțelepciunea* celui ce predomină este aceea care recomandă *cruțarea* și nerisipirea inutilă a energiei celui supus: și adeseori situația celui supus este mai favorabilă decât era aceea a celui ce stătea pe picior de egalitate cu adversarul său. – Condițiile juridice sunt, așadar, *mijloace* temporare pe care le recomandă înțelepciunea, nu scopuri. –

27

Explicarea bucuriei pentru necazul altuia. – Bucuria pentru necazul altuia ia naștere din faptul că fiecare în parte, în multe privințe bine cunoscute lui, se simte prost, e copleșit de grijă sau de căință sau de durere: necazul că dă peste celălalt îl pune pe acesta *pe aceeași treaptă* cu el, îi potolește invidia. – Dacă se simte el însuși nemijlocit bine, atunci acumulează totuși nenorocirea aproapelui în conștiința sa ca un capital pe care, la năvălirea propriei nenorociri, să mizeze împotriva acesteia; și așa "se bucură de necazul altuia". Mentalitatea orientată spre egalitate își constituie deci etalonul pe terenul fericirii și al întâmplării: bucuria pentru necazul altuia este expresia cea mai comună referitoare la victoria și la restaurarea egalității, chiar în interiorul ordinii superioare a lumii. Doar de când omul a învățat să vadă în ceilalți oameni egalii săi, deci de la întemeierea societății, există bucurie pentru necazul altuia.

28

Arbitrariul în aplicarea pedepsei. – Cei mai mulți infractori

ajung la pedepsele lor cum ajung femeile să aibă copii. Ei au făcut de zeci și sute de ori același lucru, fără să suporte urmări neplăcute: dintr-o dată survine o dare în vileag și după ea pedeapsa. Obișnuința ar trebui totuși să facă să apară mai scuzabilă vinovăția pentru fapta din pricina căreia
5 este pedepsit infractorul; a luat naștere chiar o tendință căreia este mai greu să i te opui. În loc de aceasta, când planează suspiciunea unei fărădelegi comise din obișnuință, el este pedepsit mai aspru; obișnuința este invocată ca circumstanță absolut neatenuantă. Un mod de viață până atunci exemplar, cu care fărădelegea contrastează cu atât mai teribil, ar tebui să
10 facă să apară culpabilitatea înăsprită! Dar, de obicei, el atenuează pedeapsa. În felul acesta, totul se măsoară nu după infractor, ci după societate și paguba și riscul ei: utilitatea anterioară a unui om intră la socoteală față-n față cu o singură faptă nocivă a sa, nocivitatea anterioară se adună la cea descoperită în prezent și, prin urmare, se aplică pedeapsa maximă. Dar
15 dacă, în felul acesta, se pedepsește ori se răsplătește (aceasta în primul caz, în care pedeapsa mai mică este o răsplată) și trecutul unui om, ar trebui să se meargă și mai înapoi și să se pedepsească ori să se răsplătească și cauza cutărui sau cutărui trecut, am în vedere părinții, educatorii, societatea etc.; în multe cazuri atunci vor fi găsiți oarecum părtași la vină
20 *judecătorii*. Este arbitrar să te oprești la infractor când se pedepsește trecutul: ar trebui, dacă nu vrem să admitem absoluta scuzabilitate a oricărei vinovății, să ne oprim la fiecare caz în parte și să nu mai privim înapoi: deci să *izolăm* vina și să n-o punem deloc în legătură cu trecutul, – altminteri, păcătuim împotriva logicii. Trageți, mai degrabă, voi cei cu
25 voința liberă, concluzia necesară din teoria voastră despre "libertatea voinței" și decretați cu îndrăzneală: "*Nici o faptă nu are trecut.*"

29

Invidia și sora ei mai nobilă. – Acolo unde egalitatea a pătruns cu adevărat și este întemeiată pentru multă vreme, ia naștere
30 acea tendință, considerată imorală în ansamblu, care, în stare pur naturală, abia ar putea fi înțeleasă: *invidia*. Invidiosul percepe orice ieșire în relief a altuia ca întrecând măsura comună și vrea să-l reducă la ea – sau să se ridice el la înălțimea lui: de unde rezultă două comportamente diferite, pe care Hesiod le-a denumit Eris cea rea și Eris cea bună. Tot în stare de
35 egalitate ia naștere și indignarea pentru că unuia îi merge rău, *sub* demnitatea și egalitatea atinsă de el, iar altuia îi merge bine, *peste* această egalitate: acestea sunt efecte ale unor naturi *mai nobile*. În lucrurile care sunt independente de bunul-plac al omului, ele simt lipsa

dreptății și a echității, adică: ele reclamă ca acea egalitate recunoscută de om să fie recunoscută acum și de natură și de întâmplare; se indignează că celor egali nu le merge egal.

30

5 Invidia zeilor. – "Invidia zeilor" ia naștere când cel socotit inferior se așază pe aceeași treaptă cu cel superior în vreo privință oarecare (precum Aiax) sau când este așezat pe aceeași treaptă cu el de favoarea destinului (precum Niobe ca mamă excesiv de binecuvântată). În cadrul ierarhiei sociale, această invidie ridică pretenția ca nimeni să nu aibă 10 vreun merit dincolo de condiția sa, nici fericirea să nu-i fie decât pe potriva acestei condiții și mai ales propria conștiință de sine să nu depășească limitele respective. Adeseori, generalul victorios cunoaște "invidia zeilor", la fel discipolul care a creat o operă desăvârșită.

31

15 Vanitatea ca lăstar întârziat al stării presociale. – Întrucât oamenii, pentru siguranța lor, s-au socotit ei înșiși egali unii cu alții, în vederea întemeierii comunității, și întrucât însă această concepție este, în fond, împotriva naturii individului și cam silită, își fac loc, cu cât securitatea generală este mai garantată, noi mlădițe ale vechiului instinct 20 de predominare: în delimitarea claselor, în pretenția la demnități și privilegii profesionale și, în general, în vanitate (maniere, îmbrăcăminte, limbă etc.). De îndată ce primejdia amenință din nou comunitatea, cei mai numeroși, care, în starea de liniște generală, nu și-au putut impune predominanța, forțează iarăși starea de egalitate: absurdele drepturi speciale și vanități 25 dispar pentru o vreme. Dacă însă comunitatea cade complet în ruină, dacă totul ajunge în anarhie, apare dintr-o dată starea naturală, inegalitatea nepăsătoare, brutală, cum s-a întâmplat în Corcira, după relatarea lui Tucidide. Nu există nici drept natural, nici nedreptate naturală.

32

30 Echitate. – O perfecționare a dreptății este echitatea, luând naștere printre cei ce nu încalcă egalitatea comunității: în cazuri în care legea nu prescrie nimic, se transferă acel considerent mai subtil al echilibrului care privește înainte și înapoi și a cărui maximă este "cum te porți cu mine, așa mă port cu tine". Aequum* înseamnă tocmai "este pe

---

*În lat. în text (n.t.).

potriva *egalității noastre*; această egalitate ne atenuează și micile diferențe până la aparența unei egalități și pretinde să ne trecem cu vederea unele lucruri pe care *n-ar trebui* să ni le îngăduim."

33

5 *Elemente ale răzbunării.* – Cuvântul "răzbunare"* este pronunțat foarte repede: aproape-ți vine să crezi că nici nu mai poate conține altceva decât o singură rădăcină conceptuală și afectivă. Și astfel continuăm a ne strădui s-o găsim: precum economiștii noștri politici încă n-au obosit să adulmece în cuvântul "valoare"** o asemenea unitate și să 10 caute conceptul originar de rădăcină a valorii. De parcă nu toate cuvintele ar fi niște buzunare în care au fost băgate ba unele, ba altele, ba mai multe dintr-o dată! Așa și "răzbunare" este ba una, ba alta, ba ceva foarte combinat. Să distingem odată acea retragere defensivă pe care o efectuăm aproape involuntar chiar și în fața unor obiecte neînsuflețite ce ne-au 15 dăunat (ca în fața unor mașini în mișcare): sensul mișcării noastre de reacție este să punem capăt daunării aducând mașina în stare de nefuncționare. Forța contraatacului trebuie să fie uneori, pentru a obține acest lucru, așa de mare, încât să distrugă mașina; dacă însă aceasta este prea puternică pentru a putea fi nimicită imediat de individ, el va 20 continua totuși să dea cea mai violentă lovitură de care este capabil, – oarecum ca o ultimă încercare. În felul acesta ne comportăm și față de niște persoane dăunătoare în cazul percepției nemijlocite a daunei înseși; dacă vrem să numim acest act un act de răzbunare, o putem face; să chibzuim numai că aici doar *autoconservarea* și-a pus în funcțiune 25 mașinăria rațiunii și că, de fapt, noi nu ne gândim, în cazul acesta, la cel ce provoacă dauna, ci exclusiv la noi înșine: procedăm astfel *fără* a intenționa, la rându-ne, să dăunăm, ci doar pentru a mai *scăpa* vii și sănătoși. – Avem nevoie de *timp* când ne mutăm gândurile de la noi la adversar și ne întrebăm în ce mod l-am putea lovi cel mai dureros. Lucrul 30 acesta se întâmplă în cazul celui de-al doilea tip de răzbunare: o meditație asupra vulnerabilității și a capacității de suferință a celuilalt este premisa lui; vrem să facem rău. Dimpotrivă, a te asigura tu însuți contra altor daune face parte atât de puțin din orizontul celui ce se răzbună, încât el își creează aproape regulat altă daună proprie și-o privește foarte adesea anticipat 35 cu sânge rece în față. Dacă, în cazul primului tip de răzbunare, era frica de a doua lovitură, care făcea contralovitura cât se poate de puternică:

---
*Rache
**Werth

aici este aproape o totală indiferență față de ce *va face* adversarul; forța contraloviturii este determinată de ceea ce ne-a *făcut* el. – Oare ce-a făcut? Și la ce ne ajută că suferă acum, după ce noi am suferit din pricina sa? Este vorba de o *restabilire*: pe când primul tip de act răzbunător nu servește decât *autoconservării*. Poate că din pricina adversarului am pierdut avere, rang, prieteni, copii, – pierderile acestea nu sunt răscumpărate prin răzbunare, restabilirea se referă numai la o *pierdere secundară* în cazul tuturor pierderilor pomenite. Răzbunarea în vederea restabilirii nu ne ferește de altă daună, nici nu remediază dauna suferită, – afară de un singur caz. Dacă *onoarea* noastră a suferit din pricina adversarului, răzbunarea este în stare s-o *restabilească*. Ea a suferit însă, în orice caz, o daună, dacă ni s-a pricinuit intenționat o suferință: căci adversarul a demonstrat prin asta că nu *s-a temut* de noi. Răzbunându-ne, demonstrăm că nici noi nu ne temem de el: în aceasta constă compensarea, restabilirea. (Intenția de a arăta o lipsă totală de *frică* merge la unele persoane până acolo încât pentru ele periculozitatea răzbunării în ce le privește (pierderea sănătății sau a vieții ori alte pierderi) trece drept o condiție indispensabilă a oricărei răzbunări. De aceea preferă calea duelului, deși tribunalele le oferă brațul spre a obține și astfel satisfacție pentru ofensă: ele nu consideră însă ca suficientă restabilirea fără nici un risc a onoarei lor, fiindcă nu-și pot demonstra lipsa de frică.) – În cazul tipului de răzbunare menționat prima dată, tocmai frica este aceea care contraatacă: aici, dimpotrivă, absența fricii este aceea care, după cum am spus, *vrea să se dovedească* prin contraatac. Nimic nu pare deci mai diferit decât motivația lăuntrică a ambelor moduri de a proceda, numite cu un singur cuvânt "răzbunare": și, cu toate acestea, se întâmplă foarte frecvent că răzbunătorului nu-i este prea limpede ce l-a determinat, de fapt, la acțiune; poate că a dat contraatacul din teamă și pentru a se conserva, dar că, ulterior, când a avut timp să reflecteze asupra punctului de vedere al onoarei lezate, se convinge singur că s-a răzbunat din cauza onoarei sale: – motivul acesta este, în orice caz, *mai nobil* decât celălalt. Pe lângă aceasta, este esențial dacă își vede onoarea vătămată în ochii altora (ai lumii) sau numai în ochii celui ce-l ofensează: în ultima situație, va prefera răzbunarea secretă, în prima însă, pe cea publică. După cum se transpune puternic ori slab în sufletul vinovatului și al spectatorilor, răzbunarea îi va fi mai înverșunată sau mai blândă; dacă-i lipsește cu desăvârșire acest soi de fantezie, nu se va gândi deloc la răzbunare; căci atunci sentimentul "onoarei" nu-i prezent la el, deci nici nu poate fi rănit. Tot așa, el nu se va gândi la răzbunare dacă

nutrește dispreț față de vinovat și față de cei ce asistă la faptă: fiindcă aceștia, ca disprețuiți, nu-l pot onora și, prin urmare, nici dezonora. În sfârșit, el va renunța la răzbunare în cazul nu ieșit din comun în care îl iubește pe vinovat: firește, în felul acesta el pierde din onoare în ochii acestuia și devine, poate, mai puțin vrednic prin aceasta de iubirea celuilalt. Dar și renunțarea la orice iubire din partea celuilalt este o jertfă pe care iubirea este gata s-o aducă, afară doar dacă aceasta nu *trebuie să-i facă rău* ființei iubite: lucrul acesta ar însemna să-ți faci tu însuți mai mult rău decât ți-ar face jertfa respectivă. – Așadar: orice om se va răzbuna, afară doar dacă-i lipsit de onoare sau e plin de dispreț ori de iubire față de cel ce-i dăunează și-l ofensează. Chiar și atunci când se adresează tribunalelor, el vrea răzbunarea ca persoană privată: *pe lângă aceasta* însă, ca membru al societății care gândește în perspectivă și este prevăzător, vrea și răzbunarea societății față de unul care n-o *onorează*. Astfel, prin pedeapsa judiciară, se *restabilește* atât onoarea privată, cât și onoarea socială: adică – pedeapsa este răzbunarea. – Neîndoielnic, mai există în ea și celălalt element al răzbunării, descris la început, în măsura în care, prin ea, societatea contribuie la *autoconservarea* sa și desfășoară un contraatac din *legitimă apărare*. Pedeapsa vrea să prevină dăunarea *pe mai departe*, vrea să *descurajeze*. În felul acesta, ambele elemente atât de diferite ale răzbunării sunt realmente legate în cadrul pedepsei, iar aceasta, poate mai mult ca orice, ar putea lucra la întreținerea acelei menționate confuzii conceptuale în virtutea căreia insul care se răzbună nu știe, de obicei, ce vrea de fapt.

34

Virtuțile păguboase. – Ca membri ai unor societăți, noi credem că nu avem voie să practicăm anumite virtuți care nouă, ca persoane private, ne fac cea mai mare onoare și oarecare plăcere, cum ar fi îndurarea și indulgența față de greșiții de tot felul, – în general, acel mod de a proceda care ar face ca binele societății să aibă de suferit datorită virtuții noastre. Nici un colegiu de judecători nu-și poate permite în fața propriei conștiințe să fie îndurător: regelui, *ca individ*, i s-a rezervat acest privilegiu; ne bucurăm când face uz de el, ca dovadă că ne-ar face plăcere să fim îndurători, dar în nici un caz ca societate. Aceasta recunoaște, prin urmare, numai virtuțile folositoare ei sau cel puțin nedăunătoare (care sunt exercitate fără pierdere sau chiar cu dobândă, de pildă dreptatea). Acele virtuți păguboase nu pot lua naștere, așadar, *în societate*, deoarece și azi, în cadrul oricărei societăți cât de mici,

în formare, se protestează împotriva lor. Ele sunt deci virtuți răspândite printre cei ce nu se află pe aceeași treaptă, inventate de cel superior, de individ, sunt virtuți *de suveran*, cu gândul ascuns "eu sunt destul de puternic pentru a-mi îngădui o pierdere evidentă, aceasta este o dovadă a puterii mele" – într-un cuvânt, virtuți înrudite cu *mândria*.

35

Cazuistica folosului. – N-am avea o cazuistică a moralei, dacă n-ar exista o cazuistică a folosului. Adesea, cea mai liberă și mai subtilă minte nu ajunge pentru a alege în așa fel între două lucruri, încât folosul mai mare să rămână în mod necesar la alegerea sa. În asemenea cazuri alegem fiindcă trebuie să alegem și avem la urmă un fel de rău de mare al afectului.

36

A ajunge ipocrit. – Tot cerșetorul ajunge un ipocrit; ca oricine își face o profesie dintr-o lipsă, dintr-o stare disperată (fie ea una personală sau una publică). – Multă vreme cerșetorul nu simte lipsa așa cum trebuie s-o *facă* simțită, dacă vrea să trăiască din cerșit.

37

Un fel de cult al pasiunilor. – Voi, obscurantiști și șerpi de casă filozofi, vorbiți, pentru a culpabiliza caracterul întregii esențe universale, despre *caracterul îngrozitor* al pasiunilor omenești. De parcă peste tot unde a existat pasiune ar fi existat și grozăvie! De parcă ar trebui să existe mereu în lume acest fel de grozăvie! – Printr-o neglijare *în mic*, prin lipsă de autoobservare și de observare a celor ce urmează a fi educați, voi înșivă n-ați făcut decât să crească pasiunile până la dimensiunea unor asemenea monștri, încât acum vă cuprinde groaza numai la cuvântul "pasiune"! A stat în puterea voastră și stă în puterea noastră să *deposedăm* pasiunile de caracterul lor îngrozitor și să luăm asemenea măsuri preventive, încât ele să nu devină niște torente pustiitoare. – Nu trebuie să ne umflăm greșelile până a face din ele niște eterne fatalități; mai degrabă să cooperăm din răsputeri la misiunea de a transforma cu toții pasiunile omenirii în bucurii.

38

Remușcare. – Remușcarea, ca și mușcatul câinelui dintr-o piatră, este o prostie.

39

Originea drepturilor. – Drepturile se raportează mai întâi la *datină*, datina la o *convenție* vremelnică. Ambele părți au fost mulțumite cândva de urmările convenției încheiate și, pe de altă parte, prea comode pentru a o reînnoi formal; au continuat să trăiască astfel, ca și când ar fi fost mereu reînnoită, și încetul cu încetul, când uitarea și-a așternut ceața peste origini, au crezut că dispun de o situație sacră, de neclintit, pe care fiecare generație *ar trebui* să construiască mai departe. Datina era acum *obligativitate*, chiar dacă ea nu mai aducea foloasele pentru care se făcuse inițial învoiala. – *Cei slabi* și-au găsit aici în toate timpurile cetatea puternică: ei înclină să *eternizeze* convenția vrernelnică, semnul grației divine.

40

Importanța uitării în sentimentul moral. – Aceleași acte pe care, în societatea primitivă, le-a inspirat mai întâi urmărirea *folosului* obștesc au fost săvârșite mai târziu de alte generații din alte motive: din teamă sau din respect față de cei ce le pretindeau sau le recomandau ori din obișnuință, fiindcă le vedeai din copilărie făcându-se în jurul tău, sau din bunăvoință, întrucât realizarea lor aducea pretutindeni bucurie și chipuri care încuviințează, ori din vanitate, deoarece erau elogiate. Asemenea acte, a căror motivație fundamentală, cea a utilității, a fost *uitată*, se numesc apoi *morale*: în nici un caz pentru că sunt săvârșite din *celelalte* motive, ci fiindcă *nu* sunt făcute dintr-o conștientă utilitate. – De unde această *ură* față de folosul vizibil *aici*, unde orice acțiune lăudabilă se separă formal de acțiunea de dragul folosului? – Evident, societatea, vatra oricărei morale și a oricăror elogii ale acțiunii morale, a avut prea mult și prea aprig de luptat cu interesul personal și cu îndărătnicia individului, pentru a nu sfârși prin a taxa, din punct de vedere moral, *orice alt* motiv mai elevat decât folosul. Așa se naște impresia că morala *nu* a crescut din folos: în timp ce la origine ea este folosul social, care s-a străduit mult să se impună și să-și câștige un prestigiu superior față de toate utilitățile private.

41

Bogații moștenitori ai moralității. – Există și în domeniul moral o bogăție *moștenită*: o posedă cei liniștiți, blânzi, miloși, darnici, care au primit cu toții de la strămoșii lor *comportamentul* frumos, dar nu și rațiunea (sursa lui). Partea plăcută în această bogăție

este că trebuie să oferi și să împărtășești mereu din ea, dacă vrea să se facă, în general, simțită, și că ea se ostenește involuntar să micșoreze distanțele dintre cei bogați și cei săraci din punctul de vedere al moralei: și aceasta, ceea ce este lucrul cel mai remarcabil și mai bun, nu în
5 favoarea unei viitoare căi de mijloc între săraci și bogați, ci în favoarea unei generale îmbogățiri și superîmbogățiri. – Așa cum s-a întâmplat aici, se poate rezuma cumva opinia dominantă despre bogăția morală moștenită: dar mi se pare că ea va sta în picioare mai mult in maiorem gloriam* a moralității decât în onoarea adevărului. Experiența, cel puțin,
10 instituie un principiu care trebuie prețuit, dacă nu ca respingere, atunci, în orice caz, ca importantă restrângere a generalității respective. Fără cea mai aleasă inteligență, așa zice experiența, fără capacitatea celei mai fine selecții și o puternică înclinație spre cumpătare, bogații moștenitori de morală devin niște risipitori de moralitate: lăsându-se fără
15 temei în voia milei, a dărniciei, a împăciuitorismului, a puterii lor instinctuale de a alina, îi fac pe toți din juru-le mai delăsători, mai lacomi și mai sentimentali. Copiii unor astfel de risipitori extrem de morali sunt, de aceea, ușuratici – și, după cum, din păcate, trebuie spus, în cazul cel mai fericit – niște agreabili și delicați netrebnici.

20

42

Judecătorul și circumstanțele atenuante. – "Trebuie să fii onest și față de diavol și să-ți plătești datoriile", a spus un bătrân soldat, când i se relatase puțin mai detaliat povestea lui Faust, "locul lui Faust este în iad!" – "O, grozavi mai sunteți voi, bărbații!" a izbucnit nevastă-sa,
25 "cum e cu putință! El n-a făcut altceva decât că n-a avut cerneală în călimară! Să scrii cu sânge e, desigur, un păcat, dar numai pentru atâta seamă, un bărbat așa de frumos nu trebuie totuși să ardă în focul gheenei!"

43

Problema datoriei față de adevăr. – Datoria este un
30 sentiment coercitiv, care împinge la faptă, pe care noi îl numim bun și-l considerăm indiscutabil (– despre originea, limitele și legitimarea lui nu vrem să vorbim și nici n-am vorbit). Filozoful însă consideră totul ca devenit, și orice lucru devenit ca discutabil, deci este omul fără nici o datorie, – atâta timp cât nu-i decât filozof. În această calitate, el n-ar recunoaște,
35 așadar, nici datoria de a vedea și de a spune adevărul și nici n-ar trăi

---

**În lat. în text (v. nota de la p. 110) (n.t.).*

acest sentiment; el întreabă: de unde vine? unde va duce?, dar însăși acestă interogare este privită de el ca îndoielnică. Asta însă n-ar avea oare drept consecință faptul că mașina filozofului nu mai lucrează bine, din moment ce el s-ar putea *simți* realmente *nedator* în actul cunoașterii? În această privință se pare că aici este necesar pentru *încălzire* același element care trebuie cercetat cu ajutorul mașinii. – Formula ar fi eventual așa: *admițând* că ar exista o datorie de a cunoaște adevărul, cum sună atunci adevărul referitor la orice alt fel de datorie? – Dar un sentiment ipotetic al datoriei nu este un nonsens? –

44

Trepte ale moralei. – Morala este, înainte de toate, un mijloc de a conserva în general comunitatea și de a preveni pieirea ei; apoi, ea este un mijloc de a conserva comunitatea la o anumită cotă și la o anumită valoare. Motivele ei sunt *frica* și *speranța*: și acestea cu atât mai strașnice, mai puternice, mai dure, cu cât înclinația spre ceea ce este pe dos, unilateral, personal este încă foarte pronunțată. Cele mai terifiante mijloace de intimidare trebuie să-și aducă serviciile aici, atâta vreme cât altele mai blânde nu vor avea efect, iar la acel dublu mod de conservare nu se poate ajunge altfel (dintre cele mai eficiente face parte născocirea unei lumi de apoi cu un iad veșnic). Atunci este nevoie de cazne ale sufletului și de ajutoare de călău pentru ele. Alte trepte ale moralei, și deci mijloace penru scopul indicat, sunt poruncile unui dumnezeu (precum legea mozaică); altele, și mai elevate, poruncile unui concept absolut al datoriei, cu acel "trebuie", – toate niște trepte încă destul de grosolan cioplite, dar *late*, fiindcă oamenii nu știu încă să-și pună piciorul pe acelea mai fine, mai înguste. Vine apoi o morală a *înclinației*, a *gustului*, în sfârșit, cea a *rațiunii*, – care depășește toate motivele iluzorii ale moralei, dar s-a lămurit cum, de-a lungul unor epoci întregi, omenirea n-a putut avea altele.

45

Morala compasiunii în gura celor necumpătați. – Toți cei ce nu se stăpânesc pe ei înșiși îndeajuns și nu cunosc moralitatea ca o continuă stăpânire și înfrânare de sine, exercitate în lucrurile mari, ca și în cele mai mici, devin fără să vrea proslăvitori ai pornirilor spre bunătate, compasiune, bunăvoință, ai acelei moralități instinctive care nu are cap, ci pare a consta numai din inimă și din mâini gata să ajute. Ba chiar este în interesul lor să facă a fi suspectă o moralitate a rațiunii și s-o transforme pe oricare alta într-una fără de pereche.

46

C l o a c e   a l e   s u f l e t u l u i. – Sufletul trebuie să-și aibă și el anumite cloace în care să-și lase murdăria să se scurgă: în acest scop servesc persoane, relații, clase ori patria ori lumea ori, în sfârșit, – pentru
5 cei foarte orgolioși (îi am în vedere pe scumpii noștri "pesimiști" moderni) – bunul Dumnezeu.

47

U n   f e l   d e   l i n i ș t e   ș i   d e   c o n t e m p l a t i v i t a t e. – Ferește-te ca liniștea și contemplativitatea ta să nu semene cu ale câinelui din fața
10 unei măcelării, pe care frica nu-l lasă să înainteze, iar nesațul să dea înapoi: și care cască ochii de parcă ar fi niște guri.

48

I n t e r d i c ț i a   f ă r ă   m o t i v e. – O interdicție al cărei motiv nu-l înțelegem sau nu-l acceptăm este, nu numai pentru cel îndărătnic, ci
15 și pentru cel însetat de cunoaștere, aproape un ordin: riscăm experimentul, pentru a afla astfel d e   c e s-a instituit interdicția. Interdicțiile morale, precum cele ale decalogului, nu se potrivesc decât pentru epoca rațiunii subjugate: astăzi, o interdicție "să nu ucizi", "să nu preacurvești", avansată fără motive, ar avea mai curând un efect
20 păgubos decât unul folositor.

49

P o r t r e t. – Ce fel de om este acela care poate spune despre sine: "Disprețuiesc foarte ușor, dar nu urăsc niciodată. La orice om găsesc numaidecât ceva ce merită să fie respectat și de aceea îl respect; așa-
25 zisele trăsături fermecătoare mă atrag puțin."

50

C o m p a s i u n e   ș i   d i s p r e ț. – Exprimarea compasiunii este percepută ca un semn de dispreț, fiindcă ai încetat în mod evident să fii un obiect al f r i c i i de îndată ce ți se arată compasiune. Ai coborât
30 sub nivelul echilibrului, în timp ce acesta nu satisface vanitatea omenească, dimpotrivă, ieșirea în relief și inspirarea fricii îi dă sufletului cel mai dorit dintre toate sentimentele. De aceea, este o problemă cum s-a ivit p r e ț u i r e a milei, de asemenea, cum trebuie explicat de ce altruistul este astăzi lăudat: inițial el este d i s p r e ț u i t sau t e m u t
35 ca perfid.

51

A ști să fii mic. – Trebuie să fii și față de flori, ierburi și fluturi tot atât de apropiat precum un copil care nu le întrece cu mult în înălțime. Noi, cei mai în vârstă, am crescut însă mai înalți decât acestea și trebuie 5 să ne aplecăm la ele; cred că ierburile ne *urăsc* când le mărturisim iubirea pentru ele. – Cel ce vrea să ia parte la *tot* ce este bun trebuie să știe a fi și mic uneori.

52

Conținutul conștiinței. – Conținutul conștiinței noastre este 10 tot ce, în anii copilăriei, ni s-a cerut regulat și fără motiv de persoane pe care le veneram sau de care ne temeam. Pornind de la conștiință deci, se stârnește acel sentiment al trebuinței ("asta trebuie s-o fac, asta nu") care nu întreabă: de ce trebuie? – În toate cazurile în care se face un lucru cu "fiindcă" și "de ce", omul acționează fără conștiință; dar, din pricina 15 aceasta, nu și împotriva ei. – Încrederea în autorități este sursa conștiinței: așadar, ea nu este glasul lui Dumnezeu în pieptul omului, ci glasul unor oameni în om.

53

Înfrângerea patimilor. – Omul care și-a înfrânt patimile a 20 intrat în posesia celui mai roditor pământ: precum colonistul care a devenit stăpân peste păduri și smârcuri. *A semăna* pe solul patimilor biruite sămânța bunelor lucrări spirituale este atunci următoarea misiune urgentă. Înfrângerea însăși este doar un *mijloc*, nu un scop; dacă nu este privită astfel, atunci tot felul de buruieni și drăcovenii cresc repede pe mănosul 25 teren eliberat și nu peste multă vreme totul va fi aici mai năpădit și mai încâlcit ca niciodată înainte.

54

Îndemânare la servit. – Toți așa-zișii oameni practici au o îndemânare la servit: tocmai aceasta îi face practici, fie pentru alții, fie 30 pentru ei înșiși. Robinson mai avea un servitor, mai bun decât Vineri: acesta era Crusoe.

55

Riscul limbii pentru libertatea spirituală. – Fiecare cuvânt este o prejudecată.

56

Spirit și plictiseală. – Zicala: "Maghiarul este mult prea leneș pentru a se plictisi" dă de gândit. Doar cele mai agere și mai active animale sunt capabile de plictiseală. – Un subiect pentru un mare poet ar fi *plictiseala lui Dumnezeu* în a șaptea zi a creației.

57

Relațiile cu animalele. – Nașterea moralei se poate încă observa în comportamentul nostru față de animale. Acolo unde folosul și paguba *nu* se iau în considerație, noi avem un sentiment de totală iresponsabilitate; omorâm și rănim, bunăoară, insecte sau le lăsăm să trăiască și, de obicei, nu dăm absolut nici o importanță acestui lucru. Suntem atât de stângaci, încât până și gingășiile noastre față de flori și de viețuitoarele mici sunt aproape întotdeauna asasine: ceea ce nu ne diminuează deloc plăcerea pe care ne-o fac. – Azi este sărbătoarea viețuitoarelor mici, ziua cea mai zăpușitoare din an: mișună și furnică în jurul nostru, iar noi strivim, fără s-o vrem, *dar și* fără să băgăm de seamă, ba ici, ba colo, câte un viermișor sau un gândăcel înaripat. – Dacă animalele ne strică, le dorim cu orice chip *nimicirea*, mijloacele sunt adesea destul de crude, fără ca noi să vrem, de fapt, lucrul acesta: este cruzimea automatismului. Dacă ne sunt de folos, le *exploatăm*: până ce o înțelepciune mai rafinată ne învață că anumite animale ne răsplătesc din belșug în schimbul unui alt tratament, adică în schimbul îngrijirii și al creșterii lor. Abia atunci se naște responsabilitatea. Față de animalul domestic se evită schingiuiala; omul se revoltă când un altul se arată lipsit de milă față de vaca lui, în strictă conformitate cu morala primitivă a comunității, care vede amenințat folosul *obștesc* ori de câte ori un individ o ia razna. Cine sesizează o abatere în comunitate se teme de stricăciunea indirectă pe care o va suferi: iar noi ne temem pentru calitatea cărnii, a agriculturii și a mijloacelor de transport, când vedem că animalele domestice nu sunt tratate bine. Pe lângă aceasta, cel ce este brutal cu animalele trezește bănuiala că este brutal și cu oamenii slabi, neegali, incapabili de răzbunare; el trece drept ignobil, ducând lipsă de un orgoliu mai rafinat. Astfel se naște un început de judecată și de simțire morală: binele se asociază acum cu superstiția. Multe animale îl stimulează pe om, prin priviri, sunete și gesturi, să se *imagineze* în ele, iar unele religii ne învață să vedem în animal, eventual, sălașul sufletelor omenești și zeiești: din care pricină recomandă în general o atenție mai generoasă, ba chiar o sfială plină de respect în relațiile cu animalele. Chiar și după dispariția acestei superstiții, sentimentele trezite de ea continuă să

acționeze, să dea în pârg și în floare. – Creștinismul, după cum se cunoaște, s-a dovedit în acest punct o religie săracă și retrogradă.

58

Alți actori. – Nu există o banalitate mai mare printre oameni
5 decât moartea; a doua în rang este nașterea, fiindcă nu toți cei ce mor se și nasc; apoi vine căsătoria. Dar aceste mici tragicomedii răsuflate sunt interpretate mereu și mereu, la fiecare dintre numeroasele și nenumăratele lor reprezentații, de alți actori și de aceea nu încetează de a avea spectatori interesați: în vreme ce ar trebui să credem că întregul public al teatrului
10 lumii, cuprins de lehamite, de mult s-ar fi spânzurat de toți copacii. Atât de mult contează noii actori, atât de puțin piesa.

59

Ce este "obstinat?" – Drumul cel mai scurt nu este cel mai drept cu putință, ci acela în care vânturile cele mai favorabile ne umflă
15 pânzele: așa sună povața corăbierilor. A nu ține seama de ea înseamnă a fi obstinat: fermitatea caracterului este contaminată aici de prostie.

60

Cuvântul "vanitate". – Este supărător că unele cuvinte, de care noi, moraliștii, nu ne putem nicidecum lipsi, chiar poartă în sine un fel de cen-
20 zură morală, din acele vremuri în care cele mai intime și mai naturale porniri ale omului erau acuzate de erezie. Astfel, acea convingere fundamentală că înaintăm sau naufragiem pe valurile societății mult mai mult prin ceea ce trecem în ochii altora decât prin ceea ce suntem – o convingere care trebuie să fie timona oricărei acțiuni privitoare la societate – este
25 desemnată și înfierată prin cuvântul "vanitate", "vanitas"*, unul dintre lucrurile cele mai pline și mai bogate în conținut, printr-un termen care-l definește drept vid și neant, ceva mare printr-un diminutiv, ba chiar prin trăsături caricaturale. N-avem încotro, trebuie să întrebuințăm asemenea cuvinte, dar totodată să nu plecăm urechea la insinuările vechii obișnuințe.

30
61

Fatalismul turcesc. – Fatalismul turcesc suferă de viciul fundamental că opune, ca două lucruri diferite, omul și destinul**: omul, spune

---

**În lat. în text (n.t.).*

**Fatum *(și infra, n.t.)*

el, se poate împotrivi destinului, poate încerca să-l zădărnicească, dar până la urmă acesta învinge întotdeauna; din care pricină cel mai rațional lucru ar fi să te resemnezi sau să trăiești după plac. În realitate, fiecare om este el însuși un segment al destinului; când crede, în felul arătat, că se împotri-
5 vește destinului, prin aceasta se împlinește chiar destinul; lupta este o închipuire, dar, de fapt, este resemnarea aceea întru destin; toate aceste închipuiri sunt incluse în destin. Teama pe care cei mai mulți o nutresc față de teoria lipsei de libertate a voinței este teama de fatalismul turcesc: ei socotesc că omul va sta în fața viitorului neputincios, resemnat și cu
10 mâinile în sân, fiindcă nu-l poate schimba cu nimic: sau va da frâu liber toanelor sale, fiindcă și așa ceea ce a fost odată stabilit nu poate ieși mai rău. Nebuniile omului, ca și faptele lui inteligente, sunt tot un segment de destin: chiar și teama aceea de credința în destin este destin. Tu însăți, sărmană ființă timorată, ești Moira inexorabilă, care tronează și peste zei,
15 pentru tot ce va să vie; ești binecuvântarea sau blestemul și, în orice caz, lanțurile în care cel mai puternic zace legat; în tine este predestinat tot viitorul lumii omenești, nu-ți ajută la nimic dacă te îngrozești de tine însăți.

62

Avocatul diavolului. – "Numai prin propria pagubă te înveți
20 minte, numai prin paguba altuia devii bun", – așa sună acea stranie filozofie care deduce orice moralitate din compătimirea omului și orice intelectualitate din izolarea lui: prin aceasta ea este în mod inconștient avocata oricărei anomalii pământești. Căci compătimirea are nevoie de pătimire, iar izolarea de disprețul altora.

25 63

Măștile morale de caracter. – În vremurile în care măștile de caracter ale claselor trec drept definitive, imuabile, asemeni claselor înseși, moraliștii vor fi tentați să considere absolute și măștile morale de caracter și să le deseneze ca atare. Astfel, Molière este ușor de înțeles
30 ca un contemporan al societății lui Ludovic al XIV-lea; în societatea noastră de tranziții și trepte intermediare, el ar apărea ca un pedant genial.

64

Cea mai nobilă virtute. – În prima eră* a umanității dezvoltate, cu-
35 rajul trece drept cea mai nobilă virtute, într-a doua, dreptatea, într-a treia, cumpătarea, într-a patra, înțelepciunea. În care eră trăim noi? În care trăiești tu?

**Latinism în text, transcris* Aera *(n.t.).*

65

Ce este necesar mai întâi. – Un om care nu vrea să devină stăpân pe irascibilitatea sa, pe temperamentul său coleric, pe setea sa de răzbunare, pe desfrânarea sa și încearcă să devină stăpân pe altceva
5 este la fel de nătărău ca plugarul care-și seamănă ogorul lângă un puhoi, fără a se apăra de el.

66

Ce este adevărul? – Schwarzert (Melanchthon): "Ne predicăm adesea credința exact în momentul în care ne-am pierdut-o și o
10 căutăm pe toate ulițele, – și nici n-o predicăm în modul cel mai prost!" – Luther: Adevărat grăiești astăzi, frate, ca un înger! – Schwarzert: "Dar este părerea dușmanilor tăi, și ei o aplică la tine." – Luther: De, era o minciună ieșită din șezutul diavolului.

67

15 Mania contrastelor. – Observarea generală, inexactă vede contraste în natură (ca, de ex., "cald și rece") peste tot unde nu sunt contraste, ci doar diferențe de grad. Acest prost obicei ne-a ispitit să îndrăznim a înțelege și a analiza acum chiar și natura intimă, lumea spiritual-morală, conform unor astfel de contraste. Nespus de multă durere,
20 aroganță, duritate, înstrăinare, răceală au intrat în afectul uman prin faptul că ni s-a părut că vedem contraste în loc de nuanțe.

68

Dacă am putea ierta? – Cum îi putem ierta, în general, dacă ei nu știu ce fac! Nu avem de iertat absolut nimic. – Dar un om
25 știe vreodată pe deplin ce face? Iar dacă lucrul acesta rămâne cel puțin îndoielnic, atunci oamenii n-au niciodată ce să-și ierte unii altora și a fi îndurător este, pentru omul cel mai rațional, un lucru imposibil. La urma urmelor: dacă răufăcătorii ar fi știut într-adevăr ce făceau, – noi am avea totuși dreptul să iertăm numai atunci când am avea dreptul să
30 acuzăm și să pedepsim. Dar pe acesta nu-l avem.

69

Rușine habituală. – De ce ne cuprinde rușinea când ni se acordă ceva bun și distinctiv pe care, cum se zice, "nu l-am meritat"? Ni se pare, în cazul acesta, că ne-am vârât într-un domeniu unde n-am avea ce căuta,
35 din care ar trebui să fim excluși, oarecum în ceva sfânt sau preasfânt,

inaccesibil piciorului nostru. Din eroarea altora, am reușit totuși să intrăm: iar acum ne cuprinde în parte frica, în parte venerația, în parte surprinderea, nu știm dacă trebuie să fugim sau să ne bucurăm de clipa binecuvântată și de avantajele grației divine. În orice rușine este un mister ce pare a fi profanat de noi sau supus riscului profanării; orice *grație* generează rușine. – Dar dacă ne gândim că, în general, noi "n-am meritat" niciodată nimic, atunci, în caz că ne lăsăm în voia acestei opinii în cadrul unei considerări creștine de ansamblu a lucrurilor, sentimentul *rușinii* devine *habitual*: fiindcă unui asemenea om i se pare că Dumnezeu binecuvântează și este îndurător *în mod continuu*. Făcând abstracție de această interpretare creștină, acea stare de *rușine habituală* ar fi posibilă însă și pentru înțeleptul complet ateu care stăruie în radicala iresponsabilitate și lipsă de merit a oricărei acțiuni și ființe: dacă îl tratăm *ca și când* a meritat una și alta, el pare că s-a vârât într-o ordine superioară a ființelor care *merită*, în general, ceva, care sunt libere și capabile să poarte într-adevăr reponsabilitatea propriei lor vreri și puteri. Cel ce îi spune "ai meritat-o" pare a-i striga "tu nu ești un om, ci un dumnezeu".

70

Cel mai inabil educator. – La cutare, toate virtuțile adevărate îi sunt sădite în solul spiritului său de contradicție, la cutare în incapacitatea sa de a spune nu, adică în spiritul său de încuviințare; un al treilea a lăsat să-i crească întreaga moralitate din mândria lui solitară, un al patrulea, din puternicul său instinct de sociabilitate. Presupunând acum că semințele virtuților n-ar fi fost semănate, în cazul celor patru, de niște educatori inabili și de niște întâmplări, în solul naturii lor, care, la ei, dispune de cel mai mult și mai gras pământ afânat: ei ar fi fără moralitate și niște oameni slabi și dezagreabili. Și cine ar fi fost, de fapt, cel mai inabil dintre toți educatorii și piaza rea a acestor patru oameni? Fanaticul moral, cel care crede că binele poate crește numai din bine, în solul binelui.

71

Stilul prudent. – A: Dar, dacă *toți* ar ști lucrul acesta, *celor mai mulți* le-ar dăuna. Tu însuți numești aceste puncte de vedere periculoase pentru cei aflați în pericol și totuși le faci publice? B: Scriu în așa fel, încât să nu mă poată citi nici plebea, nici populi*, nici partidele de tot soiul. Prin urmare, aceste vederi nu vor fi niciodată publice. A: Dar cum

**În lat. în original: (aici) "cetățenii" (n.t.)*

scrii, în definitiv? B: Nici folositor, nici plăcut – pentru numitele trei categorii.

72

Misionari divini. – Și Socrate se socotește misionar divin: dar chiar și în lucrul acesta se poate încă simți nu știu ce umbră de ironie atică și de chef de glumit, prin care acea idee fatală și arogantă este atenuată. El vorbește fără onctuozitate despre asta: metaforele lui, despre tăun și cal, sunt simple și neceremonioase, iar misiunea propriu-zis religioasă, așa cum și-o simte el încredințată, de a-l pune la încercare pe zeu, într-o sută de chipuri, dacă el va fi spus adevărul sau nu, permite să tragă concluzii asupra unui gest îndrăzneț și deschis, prin care misionarul apare aici alături de zeul său. Acea punere la încercare a zeului este unul dintre cele mai subtile compromisuri dintre religiozitate și libertatea spiritului care au fost imaginate vreodată. – Azi noi nu mai avem nevoie nici de acest compromis.

73

Pictură cinstită. – Rafael, pe care l-a interesat mult biserica (atât cât era solvabilă), dar puțin, asemeni celor mai buni de pe vremea lui, chestiunile credinței bisericești, n-a urmat cu nici un pas religiozitatea exigentă și extatică a multora dintre cei ce i-au comandat lucrări: el a rămas cinstit chiar și în acel tablou excepțional care a fost destinat la început unui prapur, Madona Sixtină. Aici a vrut să picteze o viziune: dar una așa cum pot să o aibă și o vor avea și tinerii nobili fără "credință", viziunea viitoarei soții, a unei femei inteligente, cu suflet ales, tăcută și foarte frumoasă, care-și poartă în brațe întâiul născut. Bătrânii, care sunt obișnuiți cu rugăciunea și adorația, n-au decât să venereze aici, asemeni onorabilului moșneag din stânga, ceva supraomenesc: noi, cei mai tineri, pare să ne strige Rafael, vrem să fim alături de fata cea frumoasă din dreapta, care, cu privirea-i provocatoare, nicidecum smerită, spune celor ce privesc tabloul: "Nu-i așa? această mamă și copilul ei – nu-i o vedere plăcută, îmbietoare?" Chipul acesta și privirea aceasta reflectă bucurie pe chipurile privitorilor; artistul care a imaginat toate acestea se bucură, în acest fel, de sine însuși, alăturându-și propria bucurie bucuriei celor ce receptează arta. – În privința expresiei "de mântuitor" a feței unui copil, Rafael, cinstitul, care nu voia să zugrăvească o stare de suflet în existența căreia nu credea, i-a păcălit într-o manieră amabilă pe privitorii săi credincioși; el a pictat acel joc al naturii care nu arareori se petrece, ochiul bărbatului în capul copilului, și anume ochiul bărbatului brav și gata să dea ajutor, care vede

un dezastru. De acest ochi ține o barbă; că aceasta lipsește și că doar vârste diferite vorbesc aici dintr-un singur chip, iată plăcutul paradox pe care credincioșii și l-au explicat în sensul credinței lor în minuni: așa cum artistul a și așteptat-o de la arta lor de a interpreta și de a interpola.

5 74

R u g ă c i u n e a . – Numai cu două condiții are sens orice rugă – obiceiul acela din vremuri de demult, încă nestins total: ar trebui să fie cu putință să convingi divinitatea sau s-o faci să-și schimbe părerea, iar cel ce se roagă ar trebui singur s-o știe cel mai bine de ce are nevoie, ce este 10 cu adevărat de dorit pentru el. Ambele condiții, acceptate și moștenite în toate celelalte religii, sunt tăgăduite însă tocmai de creștinism; dacă acesta păstrează totuși rugăciunea, în pofida credinței sale într-o rațiune atotștiutoare și atotprevăzătoare ca atribut al lui Dumnezeu, prin care însăși această rugăciune devine, în fond, lipsită de sens, chiar hulitoare, 15 – el își demonstrează și prin aceasta, încă o dată, admirabila iscusință de șarpe; căci o poruncă limpede "să nu te rogi" i-ar fi dus pe creștini, datorită plictiselii, la necreștinism. În creștinul ora et labora*, ora ține, vasăzică, locul p l ă c e r i i : și ce s-ar fi făcut fără ora acei nefericiți care și-au refuzat labora, sfinții! – dar a te întreține cu Dumnezeu, a-i cere tot felul de lucruri 20 plăcute, a face puțin haz pe seama faptului că poți fi atât de necugetat, încât să mai ai dorințe, în ciuda unui tată așa de minunat, – a fost o foarte bună invenție pentru sfânt.

75

O m i n c i u n ă s f â n t ă . – Minciuna cu care a murit Arria pe buze 25 (Paete, non dolet**) eclipsează toate adevărurile care au fost pronunțate vreodată de muribunzi. Este unica m i n c i u n ă sfântă care a ajuns celebră; în timp ce, de altfel, mireasma sfințeniei se lega numai de e r o r i .

76

C e l m a i n e c e s a r a p o s t o l . – Între doisprezece apostoli 30 trebuie să fie întotdeauna unul tare ca o piatră, pentru ca noua biserică să poată fi zidită pe el.

**În lat. în text: "roagă-te și lucrează" (n.t.).*

***În lat. în text: "Paetus, nu doare" (cuvinte adresate de soția sa lui Caecina Paetus, ca îndemn să se sinucidă , imitând-o) (cf. E. Munteanu, L.-G. Munteanu, op. cit., p. 210) (n.t.).*

77

Care este partea mai vremelnică, spiritul sau corpul? – Din lucrurile juridice, morale și religioase, cea mai mare *durată* o are ceea ce este exterior, evident, deci obiceiul, gesticulația, ceremonia: ea este *corpul* căruia i se alătură mereu un *nou suflet*. Cultul, ca o neclintită literă de lege, este mereu reinterpretat; ideile și sentimentele sunt partea fluidă, datinile – cea solidă.

78

Credința în boală, o boală. – Creștinismul, mai întâi, l-a zugrăvit pe diavol pe peretele lumii; creștinismul, mai întâi, a adus păcatul în lume. Credința în remediile pe care el le oferea împotriva acestui lucru este zdruncinată acum, încetul cu încetul, până în cele mai adânci rădăcini: dar *credința în boala* pe care el a propovăduit-o și răspândit-o dăinuie și azi.

· 79

Vorba și scrisul religioșilor. – Dacă stilul și exprimarea în ansamblu a preotului, când vorbește și scrie, nu-l anunță deja pe omul *religios*, atunci nu-i cazul să-i mai luăm în serios părerile despre religie și în favoarea ei. Ele s-au dovedit *lipsite de forță* chiar pentru posesorul lor, din moment ce, așa cum o trădează stilul său, el se caracterizează prin ironie, orgoliu, răutate, ură și toate vâltorile și schimbările umorale, întocmai ca omul nereligios; – cu cât mai lipsite de forță vor fi ele atunci pentru ascultătorii și cititorii săi! Pe scurt, el va fi bun să-i facă mai nereligioși.

80

Riscul presupus de persoană. – Cu cât Dumnezeu a trecut mai mult drept persoană în sine, cu atât mai puțin i-am fost credincioși. Oamenii sunt mult mai atrași de idealurile lor decât de cele mai iubite iubite ale lor: de aceea se sacrifică pentru stat, biserică și chiar pentru Dumnezeu – în măsura în care el rămâne tocmai produsul *lor*, *ideea lor* și nu este tratat prea personal. În ultimul caz, ei se ciondănesc aproape în permanență cu el: chiar și celui mai pios i-au scăpat amarele cuvinte "Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit?"

81

Justiția lumească. – Este cu putință să schimbăm la față

justiția lumească – prin teoria totalei iresponsabilități și nevinovății a oricui: și s-a făcut deja o încercare în aceeași direcție, tocmai pe baza teoriei contrare a totalei responsabilități și vinovății a oricui. Întemeietorul creștinismului a fost acela care a vrut să suprime justiția lumească și să scoată din lume judecarea și pedepsirea. Căci el înețelegea orice vină ca "păcat", adică drept o crimă *împotriva lui Dumnezeu*, iar *nu* drept crimă împotriva lumii, pe de altă parte, el îl considera pe oricine, în cea mai mare măsură și în orice privință, un păcătos. Vinovații însă nu trebuie să fie judecătorii semenului lor: așa judeca echitatea lui. *Toți* judecătorii din justiția lumească erau deci la fel de vinovați în ochii lui ca cei condamnați de ei, iar aerul lor de nevinovăție i se părea ipocrit și fariseic. În plus, el avea în vedere motivele faptelor, iar nu rezultatul și-l considera destul de perspicace pentru judecarea motivelor doar pe unul singur: pe sine însuși (sau, cum se exprima el: pe Dumnezeu).

82

O afectare în cazul despărțirii. – Cel ce vrea să se desprindă de un partid sau de o religie crede că are obligația să le combată. Dar aceasta este o idee foarte orgolioasă. Obligatoriu este numai să înțeleagă limpede ce cârlige l-au ținut până acum lipit de partidul sau religia aceasta și că ele n-o mai fac acum, ce socoteli l-au împins într-acolo și că acum ele îl mână altundeva. Noi *nu* ne-am dat de partea acelui partid sau religii *din motive stricte de cunoaștere*: nici nu trebuie, despărțindu-ne de ele, *să afectăm* acest lucru.

83

Mântuitor și medic. – Fondatorul creștinismului, în calitate de cunoscător al sufletului omenesc, nu era, cum se înțelege de la sine, lipsit de defecte și de prejudecăți, iar în calitate de medic al sufletului, era devotat credinței atât de suspecte și de profane într-o medicină universală. El seamănă uneori în metoda sa cu acel dentist care vrea să vindece orice durere prin scoaterea dintelui; așa, de exemplu, când luptă împotriva senzualității cu sfatul: "Dacă ochiul tău te face să-ți fiarbă sângele, scoate-l." – Dar mai rămâne totuși deosebirea că dentistul respectiv cel puțin își atinge scopul, lipsa de durere a pacientului; firește, într-o manieră atât de rudimentară, încât el devine caraghios: pe când creștinul care urmează acel sfat și crede că și-a ucis senzualitatea se amăgește: ea trăiește mai departe, într-un fel tainic, vampiric, și-l chinuie sub travestiri abominabile.

84

Întemnițații. – Într-o dimineață, întemnițații au pășit în curtea de lucru; temnicerul lipsea. Unii dintre ei, cum le era felul, s-au pus imediat pe lucru, alții stăteau degeaba și priveau provocator în jur. Atunci, unul a
5 trecut în față și a zis cu voce tare: "Munciți cât vreți sau nu faceți nimic: e totuna. Planurile voastre secrete au fost aflate, temnicerul v-a spionat deunăzi, și în zilele următoare vă va pedepsi cumplit. Îl știți, e aspru și răzbunător din fire. Acum însă fiți atenți: m-ați nesocotit până acum; nu sunt ce par, ci mult mai mult: eu sunt fiul temnicerului și-s totul pentru el.
10 Vă pot scăpa, vreau să vă scap; dar, băgați de seamă, numai pe aceia dintre voi care mă cred că sunt fiul temnicerului; ceilalți n-au decât să culeagă roadele necredinței lor." "Păi, spuse după o tăcere scurtă un pușcăriaș mai în vârstă, ce importanță poate avea pentru tine dacă noi te credem sau nu te credem? Dacă ești cu adevărat fiul și ești în stare de
15 ceea ce zici, pune o vorbă bună pentru noi toți: ar fi într-adevăr foarte mărinimos din partea ta. Însă vorbăria despre ce credem și ce nu credem las-o deoparte!" "Și, întrerupse unul mai tânăr strigând, eu nici nu-l cred: și-a pus doar ceva în gând. Pariez că peste opt zile ne vom găsi tot aici, ca astăzi, și că temnicerul nu știe nimic." "Iar dacă a știut ceva, nu mai
20 știe", spuse ultimul dintre temniceri, care abia acum a coborât în curte; "temnicerul tocmai a murit pe neașteptate." – Ehei, strigară mai mulți deodată, ehei! Domnule fiu, domnule fiu, ce-i cu moștenirea? Suntem cumva prizonierii tăi acum? – "V-am spus-o, a replicat cu blândețe cel agrăit, îi voi elibera pe toți cei ce cred în mine, la fel de sigur ca faptul că tata e
25 încă în viață." – Deținuții n-au râs, au dat însă din umeri și i-au întors spatele.

85

Prigonitorul lui Dumnezeu. – Pavel a conceput, Calvin a aprofundat ideea că osânda le este dată din vecii vecilor la nenumărați oameni și că acest frumos plan al lumii a fost rânduit așa pentru ca slava lui Dumne-
30 zeu să se descopere în el; cerul și iadul și omenirea există deci – pentru a satisface vanitatea lui Dumnezeu! Ce crudă și nesățioasă vanitate trebuie să fi mistuit sufletul celui ce și-a imaginat prima sau a doua oară așa ceva! – Pavel a rămas, așadar, tot Saul, – prigonitorul lui Dumnezeu.

86

35 Socrate. – Dacă totul merge bine, va veni vremea când, pentru a ne întări moral-rațional, vom prefera să luăm în mână Amintirile despre

Socrate* decât Biblia și când Montaigne și Horațiu vor servi drept precursori și călăuze pentru înțelegerea celui mai simplu și mai nevremelnic înțelept mijlocitor, Socrate. La el duc înapoi toate drumurile celor mai diverse conduite filozofice, care sunt, în fond, conduitele diverselor temperamente, stabilite de rațiune și obișnuință și orientate toate cu vârful spre bucuria de a trăi și încântarea de propriul eu; de unde am putea conclude că trăsătura cea mai specifică a lui Socrate a fost o participare la toate temperamentele. – Socrate îl depășește pe fondatorul creștinismului prin felul vesel al seriozității sale și prin acea *înțelepciune plină de renghiuri* care constituie cea mai bună stare sufletească a omului. În plus, el avea o inteligență mai mare.

87

A învăța să scrii bine. – Vremea elocvenței a trecut, fiindcă a trecut vremea civilizațiilor urbane. Ultima limită pe care Aristotel o îngăduia marelui oraș – heraldul trebuia să fie însă în stare a se face auzit de întreaga comunitatea adunată –, această limită ne preocupă la fel de puțin precum ne mai preocupă în general comunitățile urbane, pe noi care vrem să fim înțeleși chiar dincolo de popoare. De aceea, oricine are convingeri europene pozitive trebuie să învețe acum *să scrie bine și din ce în ce mai bine*: nu-i este de nici un folos să se fi născut în Germania, unde scrisul prost este tratat ca privilegiu național. A scrie mai bine înseamnă însă totodată și a gândi mai bine; a găsi mereu lucruri mai demne de împărtășit și a le putea cu adevărat împărtăși; a deveni traductibil pentru limbile vecinilor; a te face accesibil înțelegerii acelor străini care ne învață limba; a acționa în așa fel, încât orice bun să devină un bun public și totul să fie liber pentru cei liberi; în sfârșit, a *pregăti* acea stare a lucrurilor, azi încă atât de departe, în care bunii europeni să-și ia în mână marea lor misiune: dirijarea și supravegherea întregii civilizații terestre. – Cel ce predică însă contrariul, adică *nu* se preocupă de a scrie bine și de a citi bine – ambele virtuți cresc împreună și scad împreună –, acela indică, de fapt, popoarelor un drum cum pot să devină tot mai *naționale*: el sporește boala acestui secol și este un dușman al bunilor europeni, un dușman al spiritelor libere.

88

Știința celui mai bun stil. – Stilistica poate fi într-o zi știința de a găsi expresia în virtutea căreia orice dispoziție sufletească se trans-

---

*die Memorabilien des Sokrates

feră asupra cititorului și a ascultătorului; apoi, știința de a găsi expresia pentru dispoziția cea mai de dorit din partea unui om, a cărei împărtășire și al cărei transfer sunt deci și cel mai de dorit: pentru dispoziția omului mișcat în adâncul inimii sale, spiritualicește bucuros, luminos și sincer, care și-a învins patimile. Aceasta va fi știința celui mai bun stil: el corespunde omului bun.

89

A fi atent la mers. – Mersul frazelor arată dacă autorul este ostenit; fiecare expresie în parte, în ciuda acestui fapt, poate fi în continuare tot puternică și bună, fiindcă fusese găsită, în sine, mai înainte: atunci când ideea i-a licărit prima oară autorului în minte. Așa se întâmplă frecvent cu Goethe, care dicta de prea multe ori când era obosit.

90

Deja și încă. – A: "Proza germană este încă foarte tânără: Goethe e de părere că părintele ei este Wieland." B: Așa de tânără și așa de urâtă deja! C: "Dar – după câte îmi este cunoscut, proză germană a scris deja episcopul Wulfila; așadar, ea are la vreo mie cinci sute de ani." B: Așa de veche și încă așa de urâtă!

91

Originalitate germană. – Proza germană, care nu-i, de fapt, constituită după un model și trebuie să treacă, fără îndoială, drept produs original al gustului german, ar putea da zeloșilor avocați ai unei viitoare civilizații germane originale o indicație de cum ar arăta, bunăoară, fără vreo imitare de modele, o veritabilă îmbrăcăminte germană, o sociabilitate germană, un mobilier german de cameră, un prânz german. – Cineva care meditase vreme mai îndelungată aupra acestor perspective a sfârșit prin a exclama plin de spaimă: "Dar, pentru Dumnezeu, poate *avem* deja această originală civilizație, – numai să nu vorbim cu plăcere despre ea!"

92

Cărți interzise. – A nu se citi niciodată ceva ce scriu acei aroganți atotștiutori și confuzi care au cel mai dezgustător prost obicei, acela al paradoxului logic: ei fac uz de *logica* formală exact acolo unde totul este improvizat cu obrăznicie și construit în aer. ("Așadar" va însemna la ei "măgarule de cititor, pentru tine nu există acest "așadar", – ci, desigur, pentru mine" – la care răspunsul sună: "măgarule de scriitor, la ce bun scrii tu oare?")

93

A arăta spirit. – Oricine vrea să-și arate spiritul trădează că dispune din belșug și de lucrul contrar. Acel prost obicei al francezilor spirituali de a adăuga celor mai bune idei ale lor un aer de dédain* își are
5 originea în intenția de a trece mai bogați decât sunt: ei vor să dăruiască nonșalant, oarecum osteniți de constanta donare din tainițele prea pline de comori.

94

Literatură germană și franceză. – Nenorocirea literaturii
10 germane și franceze din ultima sută de ani constă în faptul că germanii au evadat prea devreme *din* școala francezilor – iar francezii au dat năvală, ulterior, prea devreme *în* școala germanilor.

95

Proza noastră. – Nici unul dintre popoarele civilizate de azi nu
15 are o proză așa de proastă ca cel german; iar când unii francezi spirituali și năzuroși afirmă: nu *există* proză germană, – n-am avea voie, de fapt, să ne supărăm, întrucât intenția lor este mai amabilă decât o merităm. Dacă cercetăm motivele, ajungem până la urmă la rezultatul curios că *germanul nu cunoaște decât proza improvizată* și că
20 despre o alta nici n-are habar. Îi sună aproape de neînțeles când un italian îi spune că proza este mai grea decât poezia, exact cum reprezentarea frumuseții nude este mai grea pentru sculptor decât cea a frumuseții îmbrăcate. Ca să ai vers, idee, ritm și rimă, trebuie să te străduiești din răsputeri, – asta o pricepe și germanul și nu este înclinat să acorde
25 versificării improvizate o deosebit de înaltă valoare. Dar să lucrezi la o pagină de proză ca la o statuie? – este ca și când i-ai istorisi ceva din lumea poveștilor.

96

Stilul mare. – Stilul mare ia naștere când frumosul repurtează
30 victoria asupra colosalului.

97

Ocolire. – Nu știm în ce constă, la spiritele eminente, finețea expresiei lor, a întorsăturii lor de frază, mai înainte de a putea spune la ce

---

**În fr. în original: "dispreț" (n.t.).*

cuvânt ar fi recurs inevitabil, exprimând același lucru, orice scriitor mediocru. Toți marii artiști, mânându-și căruța, se arată dispuși să facă ocolișuri, devieri, – dar nu să se răstoarne.

98

5 Ceva ca pâinea. – Pâinea neutralizează gustul altor mâncăruri, duce la dispariția lui; de aceea, ea face parte din orice masă mai lungă. În toate operele de artă trebuie să existe ceva ca pâinea, ca să poată produce în ele tot felul de efecte: care, succedându-se imediat și fără o asemenea odihnă și pauză temporară, ar epuiza și dezgusta repede, așa 10 încât o masă mai lungă de artă ar fi cu neputință.

99

Jean Paul. – Jean Paul știa foarte mult, dar n-avea știință, se pricepea la tot felul de trucuri în arte, dar n-avea artă, nu găsea aproape nimic necomestibil, dar n-avea gust, poseda simțire și seriozitate, dar, 15 când dădea să guste din ele, vărsa deasupră-le o dezgustătoare limonadă de lacrimi, ba chiar avea spirit, – dar, din păcate, mult prea puțin pentru nesațul său de el: din care pricină îl împinge pe cititor la disperare tocmai prin lipsa lui de spirit. În ansamblu, era buruiana colorată și puternic mirositoare ce năpădea peste noapte plăpândele lanuri de grâne ale lui 20 Schiller și Goethe; era un om comod și bun, și totuși o fatalitate, – o fatalitate în halat.

100

A ști gusta și opusul. – Pentru a savura o operă din trecut așa cum au perceput-o contemporanii săi, trebuie să ai pe limbă gustul 25 dominant în epocă, împotriva căruia s-a ridicat ea.

101

Autori-spirit de vin. – Mulți scriitori nu sunt nici spirit, nici vin, ci spirit de vin*: pot să izbucnească în flăcări și să dea apoi căldură.

102

30 Simțul mijlocitor. – Simțul gustului, ca adevăratul simț mijlocitor, le-a convertit adeseori pe celelalte simțuri la opiniile sale despre lucruri și le-a impus legile și obișnuințele sale.Putem primi la masă lămuriri

---

*Weingeist *("spirt, alcool", n.t.).*

despre cele mai rafinate secrete ale artelor: luăm seama ce lucru place, când place, ce gust are și pentru câtă vreme.

103

L e s s i n g . – Lessing are o virtute autentic f r a n ț u z e a s c ă și, 5 în general ca scriitor, a umblat cel mai sârguincios la școala francezilor: el, știe să-și aranjeze și să-și expună bine lucrurile în galantar. Fără această adevărată a r t ă , ideile, ca și obiectele acestora, i-ar fi rămas aproape în beznă și fără ca paguba generală să fie mare. La a r t a lui însă au ucenicit mulți (mai ales ultimele generații de învățați germani) și nenumărați oameni 10 s-au bucurat de ea. – Firește, acei învățăcei n-ar fi avut nevoie, cum de atâtea ori s-a întâmplat, să deprindă de la el și tonalitatea antipatică, în amestecul ei de gâlceavă și cumsecădenie. În privința "liricului" Lessing suntem azi unanimi: în privința dramaturgului vom fi. –

104

15 C i t i t o r i n e d o r i ț i . – Cât îl chinuie pe autor cititorii aceia de treabă, cu sufletele durdulii și stângace, care, ori de câte ori se lovesc de ceva, cad sigur și-și fac rău de fiecare dată.

105

G â n d u r i l e p o e ț i l o r . – La poeții veritabili, gândurile veritabile 20 umblă toate voalate, ca egiptencele: numai o c h i u l pătrunzător al gândirii privește liber dincolo de văl. – Gândurile poeților nu prețuiesc, în medie, atâta cât par: noi plătim chiar și pentru văl și pentru propria curiozitate.

106

S c r i e ț i s i m p l u ș i c u f o l o s . – Nuanțe, interpretări, efecte 25 de lumini ale afectului, – pe toate acestea noi le dăruim autorului, fiindcă le avem în noi și le facem să fie în profitul cărții sale, dacă el însuși face ceva în folosul nostru.

107

W i e l a n d . – Wieland a scris în germană mai bine ca oricare altul 30 și și-a avut în aceasta adevărata satisfacție și insatisfacție artistică (scrisorile lui Cicero și operele lui Lucian în tălmăcirea sa sunt cele mai bune traduceri germane); dar ideile sale nu ne mai dau nici o bătaie de cap. Îi suportăm moralitățile senine la fel de puțin ca imoralitățile senine: ambele merg mână-n mână. Oamenii care se bucurau de ele erau totuși,

în definitiv, niște oameni mai buni ca noi, – dar și cu mult mai flegmatici, ei chiar *aveau nevoie* de un asemenea scriitor. – *De Goethe* germanii nu aveau nevoie, de aceea nici nu știu să se folosească de el. Să ne uităm apoi la cei mai buni dintre politicienii și artiștii noștri: nici unul nu l-a avut pe Goethe educator, – nu l-a putut avea.

108

Sărbători rare. – Viguroasă concizie, echilibru și maturitate, – acolo unde dai de aceste calități la un autor, oprește-te și ține o lungă sărbătoare în inima pustiului: multă vreme n-ai să te mai simți așa de bine.

109

Comoara prozei germane. – Dacă facem abstracție de scrierile lui Goethe și mai cu seamă de conversațiile lui Goethe cu Eckermann, cea mai bună carte germană care există: ce mai rămâne, de fapt, din literatura germană în proză care să merite a fi citită și răscitită? Aforismele lui Lichtenberg, prima carte din Biografia lui Jung-Stilling, Toamna lui Adalbert Stifter și Oamenii din Seldwyla a lui Gottfried Keller, – și cu aceasta vom pune punct deocamdată.

110

Stil scris și stil oral. – Arta de a scrie cere, înainte de toate, *mijloace de compensație* pentru modurile de exprimare de care nu dispune decât cel ce vorbește: deci pentru gesturi, accente, tonuri, priviri. De aceea, stilul scris este cu totul altfel decât stilul oral și o treabă mult mai dificilă: – el vrea să se facă la fel de înțeles ca acela, dar cu mai puțin. Demostene își ținea discursurile altfel de cum le citim noi; pentru a fi citite, el le-a prelucrat în prealabil. – Discursurile lui Cicero a trebuit, în același scop, să fie demostenizate în prealabil: acum este mult mai mult for roman în ele decât poate suporta cititorul.

111

Prudență în citare. – Tinerii autori nu știu că expresia bună, ideea bună nu arată bine decât printre cele de aceeași valoare cu ea, că un citat excelent poate distruge pagini întregi, chiar toată cartea, avertizându-l pe cititor și părând a-i striga: "Bagă de seamă, eu sunt nestemata, și în jurul meu e plumb, plumb spălăcit și infam." Nici un cuvânt, nici o idee nu acceptă să trăiască decât în societatea sa: aceasta este morala stilului ales.

112

C u m t r e b u i e p r e z e n t a t e e r o r i l e ? – Putem discuta dacă este mai dăunător când erorile sunt prost prezentate sau la fel de bine ca cele mai bune adevăruri. Sigur este că, în primul caz, ele dăunează de 5 două ori minții și pot fi mai greu îndepărtate din ea; dar, firește, ele nu acționează cu atâta siguranță ca în cel de-al doilea caz: sunt mai puțin molipsitoare.

113

A r e s t r â n g e ș i a a m p l i f i c a . – Homer a restrâns volumul 10 materialului său, l-a micșorat, dar anumite scene le-a lăsat să crească din el și le-a amplificat – și așa fac mai târziu tragicii, mereu și mereu: fiecare ia materialul în bucăți și m a i m i c i decât predecesorul său, fiecare însă obține o eflorescență mai bogată în interiorul acestor garduri vii de grădini delimitate și împrejmuite.

15 114

L i t e r a t u r a ș i m o r a l i t a t e a v o r b i n d e x p l i c i t . – Din literatura greacă putem vedea datorită căror energii s-a dezvoltat spiritul grec, cum a apucat-o pe diverse căi și din ce pricină a slăbit. Toate acestea dau o imagine despre felul în care s-au petrecut, în fond, lucrurile și cu 20 m o r a l i t a t e a greacă și despre felul în care se vor petrece cu orice moralitate: cum aceasta a fost la început constrângere și a arătat asprime, apoi, treptat-treptat, a devenit mai blândă, cum, în sfârșit, s-a născut plăcerea pentru anumite acte, pentru anumite convenții și forme, și din ea, la rându-i, o predilecție pentru exercitarea și posedarea lor exclusivă: 25 cum drumul se umple și se ticsește de competitori, cum survine suprasaturația, cum sunt căutate noi obiecte ale luptei și ale ambiției și trezite la viață cele învechite, cum se repetă piesa, iar spectatorii spectacolului, în general, obosesc, fiindcă întregul ciclu pare acum parcurs – și atunci vine o pauză, un respiro: pâraiele se pierd în nisip. E sfârșitul, 30 cel puțin u n sfârșit.

115

C e ț i n u t u r i t e î n c â n t ă m u l t ă v r e m e . – Ținutul acesta prezintă niște trăsături importante pentru un tablou, dar eu nu pot găsi formula pentru el, ca întreg îmi rămâne insesizabil. Observ că toate 35 peisajele care sunt multă vreme pe placul meu au, cu toată diversitatea lor, o schemă simplă și geometrică de linii. Fără un asemenea substrat

matematic, nici un ținut nu devine ceva care să te încânte artistic. Și poate că regula aceasta permite o aplicare prin analogie la oameni.

116

A citi altora. – A ști să citești altora presupune să știi interpreta: trebuie să te folosești peste tot de culori pale, dar să determini gradele de paloare în proporții exacte față de tabloul de bază, colorat plin și închis, care plutește mereu în față și dirijează, adică în conformitate cu interpretarea partiturii înseși. Deci pe această interpretare trebuie să fii stăpân.

117

Simțul dramatic. – Cel ce nu are cele patru simțuri mai fine ale artei caută să înțeleagă totul cu cel mai rudimentar, cu al cincilea: care este simțul dramatic.

118

Herder. – Herder nu este nimic din ceea ce lăsa să se creadă despre el (și dorea el însuși să se creadă): nu-i un mare filozof și inventator, nu-i un nou ogor mănos și roditor, cu o putere de pădure virgină, proaspătă și nevlăguită. Dar el poseda în cel mai mare grad simțul adulmecării, vedea și culegea primele roade ale anotimpului mai înaintea tuturor celorlalți, care puteau crede apoi că el le-a făcut să crească: spiritul său era între lumină și întuneric, între bătrân și tânăr și, ca un vânător la pândă, peste tot unde erau locuri de trecere, coborâri, zguduituri, semnele țâșnirii și devenirii interioare: neliniștea primăverii îl agita, dar el însuși nu era primăvara! – Lucrul acesta îl intuia bine câteodată, și totuși nu voia să aibă încredere în sine însuși, el, preotul ambițios, căruia i-ar fi plăcut așa de mult să fie papa spiritelor din timpul său! Aceasta-i suferința sa: pare să fi trăit multă vreme ca pretendent al mai multor monarhii, ba chiar al unui imperiu universal și avea adepții săi, care credeau în el: tânărul Goethe se afla printre ei. Dar de peste tot unde se dădeau într-adevăr la urmă coroane, el ieșea cu mâinile goale: Kant, Goethe, apoi primii istorici și filologi germani autentici îi luau ceea ce-și închipuia că-i este rezervat, – adesea însă, în cea mai mare taină, nici nu-și făcea iluzii în această privință. Chiar atunci când se îndoia de el însuși, îi plăcea să se învelească în demnitate și entuziasm: acestea îi erau de prea multe ori straiele ce trebuia să ascundă multe, să-l amăgească și să-l consoleze pe el însuși. Avea realmente entuziasm și foc, dar ambiția îi era mult mai mare! Aceasta

sufla nerăbdătoare în foc, făcându-l să pâlpâie, să pârâie și să fumege – *stilul* său pâlpâie, pârâie și fumegă –, dar el dorea *marea* flacără, iar aceasta nu izbucnea niciodată! Nu stătea la masa creatorilor propriu-ziși: iar ambiția nu-i îngăduia să se așeze modest printre comesenii propriu-
5 ziși. Astfel, el era un musafir neliniștit, care a gustat în prealabil din toate bucatele spirituale pe care germanii și le-au strâns într-o jumătate de veac din toate împărățiile lumii și ale timpului. Niciodată sătul și mulțumit cu adevărat, Herder era, pe deasupra, prea frecvent bolnav; atunci, invidia se așeza uneori lângă patul său, chiar ipocrizia venea în vizită. Ceva
10 vulnerabil și ceva de rob a rămas lipit de el: și mai mult decât oricare dintre așa-numiții noștri clasici, el duce lipsă de virilitatea naivă și bravă.

119

Mirosul cuvintelor. – Fiecare cuvânt are mirosul lui: există o armonie și o dizarmonie a mirosurilor și deci a cuvintelor.

15 120

Stilul căutat. – Stilul găsit este o insultă pentru prietenul stilului căutat.

121

Jurământ. – N-am să mai citesc nici un autor despre care se
20 știe că ar vrea să facă o carte: ci doar pe aceia ale căror idei au devenit pe nesimțite o carte.

122

Convenția artistică. – Trei sferturi din Homer este convenție; și la fel stau lucrurile la toți artiștii greci, care nu aveau nici un motiv să fie
25 cuprinși de mania modernă a originalității. Le lipsea orice teamă de convenție; prin aceasta, ei comunicau, desigur, cu publicul lor. Convențiile sunt, cu alte cuvinte, mijloacele artistice *cucerite* pentru înțelegerea ascultătorilor, limbajul comun, deprins anevoie, prin care artistul poate într-adevăr să se *comunice*. Îndeosebi atunci când el, precum poetul și
30 muzicianul grec, vrea să triumfe *imediat* cu oricare dintre operele sale de artă – întrucât el este obișnuit să lupte în public cu unul sau doi rivali –, prima condiție este deci ca el să fie și *înțeles imediat*: ceea ce însă nu-i posibil decât prin convenție. Ceea ce artistul inventează dincolo de convenție o face de bunăvoie în plus, îndrăznind, în cazul cel mai bun, cu
35 succes, *să creeze* el însuși o nouă convenție. De obicei, ceea ce este

original este admirat, din când în când chiar adorat, însă rareori înțeles; a evita cu îndărătnicie convenția înseamnă: a nu vrea să fii înțeles. Ce indică atunci mania modernă a originalității?

123

5 Afectarea caracterului științific la artiști. – Schiller, asemeni altor artiști germani, credea că, dacă ai spirit, poți și improviza ușor cu penița pe fel de fel de teme dificile. Iar acum avem compunerile sale în proză, – în orice privință un model de cum nu este permis să abordăm chestiunile științifice de estetică și morală, – și un pericol pentru 10 tinerii cititori, care, în admirația lor pentru poetul Schiller, n-au curajul să-l minimalizeze pe gânditorul și scriitorul Schiller. – Ispita, în care artistul cade atât de ușor și de firesc, de a trece și el odată pe pajiștea interzisă tocmai lui și de a-și spune un cuvânt în știință – cel mai destoinic chiar își găsește uneori meșteșugul și atelierul de nesuferit –, ispita aceasta 15 îl duce pe artist până acolo, încât să arate lumii întregi ceea ce ea n-are deloc nevoie să vadă, adică faptul că odăița gândirii lui arată strâmtă și în neorânduială – și de ce nu? doar nu locuiește în ea! –, că rezervoarele sale de știință sunt pe jumătate goale, pe jumătate umplute cu fleacuri – și de ce nu? în definitiv, lucrul acesta nici nu-i stă rău artistului-copil –, dar 20 mai ales că până și pentru cele mai simple mânuiri ale metodei științifice, familiare chiar începătorilor, articulațiile îi sunt prea neexersate și lipsite de mobilitate – și nici de aceasta nu are de ce să se rușineze cu adevărat! – Dimpotrivă, adeseori desfășoară nu puțină artă în a imita toate greșelile, năravurile și proastele obiceiuri savante, așa cum se întâlnesc 25 ele în breasla oamenilor de știință, cu convingerea că aceasta chiar ține, dacă nu de treaba ca atare, măcar de aparența ei; și tocmai asta-i partea nostimă la asemenea scrieri de artiști, că artistul își face totuși aici, fără să vrea, datoria: de a parodia naturile științifice și neartistice. O altă atitudine decât cea parodică față de știință, n-ar trebui, vasăzică, să aibă, 30 în măsura în care el este chiar artistul și numai artistul.

124

Ideea din Faust. – O micuță cusătoreasă este sedusă și nefericită; un mare învățat cu patru facultăți este răufăcătorul. Nu poate fi totuși lucru curat aici? Nu, cu siguranță nu! Fără ajutorul împelițatului, 35 marele învățat n-ar fi izbutit. – Să fie oare cu adevărat aceasta cea mai mare "idee tragică" germană, după cum se aude afirmându-se printre germani? – Pentru Goethe însă, și această idee continua să fie prea

înspăimântătoare; inima lui blândă nu putea să n-o așeze pe micuța cusătoreasă, "sufletul bun care și-a pierdut capul numai o dată", după moartea ei obligatorie, în preajma Sfinților; ba l-a mai adus la timp în cer, printr-o farsă jucată diavolului în clipa hotărâtoare, chiar și pe marele sa-
5 vant, pe el, "omul bun" cu "porniri tulburi": -- acolo în cer, îndrăgostiții se regăsesc. – Goethe spune odată că, pentru tragicul propriu-zis, natura sa a fost prea conciliantă.

125

Există "clasici germani"? – Sainte-Beuve remarcă odată
10 că, pentru natura unor literaturi, cuvântul "clasici" n-o să sune deloc bine: cine o să vorbească, de pildă, fără dificultate despre "clasicii germani"! Ce au de zis la asta librarii noștri germani, care sunt pe cale să sporească numărul celor cincizeci de clasici germani în care trebuie deja să credem cu încă alți cincizeci? Trăim aproape cu impresia că n-ar fi nevoie decât
15 să fii mort de treizeci de ani și să fii oferit ca pradă din care să se înfrupte publicul, pentru ca să te pomenești dintr-o dată clasic la auzul trâmbiței de înviere! Și aceasta într-o vreme și în sânul unui popor în care chiar din cei șase strămoși mari ai literaturii cinci se învechesc sau sunt învechiți fără nici un echivoc, – fără ca vremea și poporul în cauză să fie obligate
20 a se rușina tocmai de lucrul acesta! Căci aceia au dat înapoi în fața celor puternici ai acestui timp, – să judecăm numai cu toată obiectivitatea! – De Goethe, cum am sugerat, fac abstracție, locul lui este într-o categorie de literaturi superioară "literaturilor naționale": de aceea, nici față de națiunea sa, el nu stă în vreun raport, nici de viață, nici de
25 modernitate, nici de învechire. Doar pentru puțini a trăit și mai trăiește: pentru cei mai mulți nu-i altceva decât o fanfară a vanității ce sună din când în când dincolo de hotarele germane. Goethe, nu numai un om bun și mare, ci o cultură, Goethe este în istoria germanilor un incident fără urmări: cine ar fi în stare să indice, de exemplu, în politica germană a ulti-
30 milor șaptezeci de ani o fărâmă din Goethe! (în timp ce, în orice caz, o fărâmă din Schiller, și poate chiar o fărâmiță din Lessing, a operat în aceasta). Dar ceilalți cinci! Klopstock s-a învechit deja în timpul vieții într-un mod foarte onorabil: și atât de radical, încât dubioasa carte a anilor săi târzii, Republica savanților, nici până în ziua de azi n-a fost luată în serios de
35 nimeni. Herder a avut neșansa că scrierile sale au fost constant ori noi, ori învechite; pentru mințile mai rafinate și mai sănătoase (precum Lichtenberg), chiar principala operă a lui Herder, bunăoară, Ideile cu privire la istoria omenirii, era, imediat la apariție, ceva învechit. Wieland, care a

trăit și a dat de trăit din belșug, a prevenit, prin moarte, ca un om inteligent ce era, scăderea influenței sale. Lessing trăiește poate și azi, – dar printre savanții tineri și din ce în ce mai tineri! Iar Schiller a nimerit acum din mâinile adolescenților în cele ale băieților, ale tuturor băieților germani! Este, desigur, un mod cunoscut de învechire coborârea unei cărți la vârste din ce în ce mai necoapte. – Și ce i-a dat înapoi pe aceștia cinci, încât oamenii bine instruiți și laborioși nu-i mai citesc? Gustul mai rafinat, cunoștințele mai largi, respectul mai adânc față de ceea ce este adevărat și real; deci numai virtuți care au fost *răsădite* prima dată în Germania chiar de cei cinci (și de alți zece-douăzeci cu un nume mai puțin sonor) și care acum, ca pădure înaltă, își aruncă peste mormintele lor, pe lângă umbra respectului, și ceva din umbra uitării. – Dar *clasicii* nu sunt niște *cultivatori* de virtuți intelectuale și literare, ci niște *șlefuitori* și foarte înalte culmi luminoase ale acestora, care se mențin deasupra popoarelor, când ele însele se duc la fund: căci sunt mai ușori, mai liberi și mai curați ca ele. Este posibilă o stare elevată a omenirii, în care Europa popoarelor este o tulbure uitare, în care însă Europa continuă să *trăiască* în treizeci de cărți foarte vechi, niciodată învechite: în clasici.

126

Interesant, dar nu frumos. – Ținutul acesta își ascunde sensul, dar are unul pe care l-am putea ghici: încotro mă uit, citesc cuvinte și semne pentru cuvinte, dar nu știu unde începe enunțul care dezleagă enigma tuturor acestor semne și devin o capîntortură, tot cercetând dacă trebuie să o iau de aici sau de acolo cu cititul.

127

Împotriva inovatorilor în limbă. – A inova sau a arhaiza în limbă, a prefera ceea ce este rar și bizar, a urmări îmbogățirea vocabularului în loc de restrângerea lui este întotdeauna un semn al gustului neformat sau corupt. O nobilă sărăcie, dar o magistrală libertate în cadrul insignifiantei proprietăți îi distinge pe oratorii greci: ei vor să aibă *mai puțin* decât are poporul – căci acesta este cel mai bogat în ceea ce-i vechi și nou –, dar ei vor să aibă *mai bine* puținul acesta. Terminăm repede de numărat arhaismele și bizareriile lor, dar nu contenim cu admiratul, dacă avem un ochi bun pentru dexteritatea și delicatețea relației lor cu cotidianul și cu ceea ce este aparent de mult tocit în cuvinte și expresii.

128

Autorii triști și autorii serioși. – Cel ce așterne pe hârtie ceea ce pătimește devine un autor trist: dar devine unul serios dacă ne spune ce a pătimit și de ce se reface acum în bucurie.

5 129

Sănătatea gustului. – Cum se face că stările de sănătate nu sunt la fel de molipsitoare ca bolile – în general, și în special în privința gustului? Sau există epidemii de sănătate? –

130

10 Angajament. – A nu mai citi nici o carte care s-a născut și a fost botezată (cu cerneală) în același timp.

131

A perfecționa ideea. – A perfecționa stilul – adică a perfecționa ideea, și altceva nimic! – Cel ce nu admite imediat lucrul acesta 15 nici nu poate fi convins de el vreodată.

132

Cărți clasice. – Latura cea mai slabă a oricărei cărți clasice este aceea că este scrisă prea în limba maternă a autorului ei.

133

20 Cărți proaste. – Cartea trebuie să jinduiască după pană, cerneală și masă de scris: dar, de obicei, pana, cerneala și masa de scris jinduiesc după carte. De aceea cărțile valorează atât de puțin acum.

134

Prezență de simț. – Publicul, când meditează asupra unor 25 tablouri, devine poet, iar când meditează asupra unor poezii, devine cercetător. În clipa în care artistul i se adresează, îi lipsește întotdeauna simțul adecvat, deci nu prezența de spirit, ci prezența de simț.

135

Idei alese. – Stilul ales al unei epoci însemnate selectează 30 nu numai cuvintele, ci și ideile, – și, fără îndoială, și pe unele, și pe altele din ceea ce este obișnuit și dominant: ideile îndrăznețe și prea proaspăt mirositoare nu sunt, pentru gustul mai matur, mai puțin

respingătoare decât imaginile și expresiile noi și temerare. Mai târziu, ambele – ideea aleasă și cuvântul ales – miros ușor a mediocritate, fiindcă mirosul lucrului ales se volatilizează repede și atunci nu se mai simte din ele decât gustul a ceea ce este obișnuit și cotidian.

136

Principalul motiv al coruperii stilului. – A vrea să *arăți* față de un lucru mai multă afectivitate decât *ai* în mod real duce la coruperea stilului, în limbă și în toate artele. Mai curând, orice mare artă are tendința opusă: îi place, asemeni oricărui om cu greutate morală, să-și oprească sentimentul din drum și să nu-i permită să alerge până la capăt *de tot*. Această pudoare a dezvăluirii parțiale a sentimentului se poate observa în chipul cel mai frumos, bunăoară, la Sofocle; și se pare că trăsăturile afectului se transfigurează, dacă acesta se prezintă el însuși mai cumpătat decât este.

137

Întru justificarea stiliștilor inabili. – Ceea ce este spus cu ușurință rareori ne izbește în auz cu greutatea pe care chestiunea o are în mod real – aceasta depinde însă de urechile prost deprinse, care trebuie să treacă de la educația prin ceea ce numeau până acum muzică la școala artei superioare a muzicii, adică a *oratoriei*.

138

Vedere din zbor. – Puhoaiele se aruncă aici din mai multe părți în hău: mișcarea lor este atât de tumultuoasă și așa târăște ochiul după sine, încât povârnișurile pleșuve și împădurite din jur parcă nu coboară încet, ci se reped în jos. Privești cu teamă și încordare, ca și când în dosul tuturor acestora ar sta pitit ceva dușmănos, dinaintea căruia totul ar trebui să fugă și față de care abisul ne-ar oferi protecție. Ținutul acesta nu poate fi deloc zugrăvit, afară numai dacă ai plana deasupra lui ca o pasăre în văzduhul liber. Aici, așa-numita vedere din zbor nu-i un capriciu artistic, ci unica posibilitate.

139

Comparații îndrăznețe. – Când comparațiile îndrăznețe nu sunt dovezi de zburdălnicie a scriitorului, ele sunt dovezi ale fanteziei sale obosite. În ambele cazuri însă, sunt dovezi ale prostului său gust.

140

A dansa în lanțuri. – În cazul oricărui artist, poet și scriitor grec, trebuie să ne întrebăm: care este noua constrângere pe care și-o impune și cu care îi fascinează pe contemporanii săi (încât să-și 5 găsească imitatori)? Căci ceea ce numim "invenție" (în metrică, de pildă) este întotdeauna o asemenea cătușă autoimpusă. "A dansa în lanțuri", a face lucruri dificile și apoi a așterne peste ele iluzia facilității, – iată trucul pe care vor să ni-l arate ei. Încă la Homer se pot sesiza o sumedenie de formule moștenite și de legi epice, narative, în interiorul cărora trebuia el 10 să danseze: și a creat el însuși, în completare, noi convenții pentru cei ce vor veni. Aceasta era școala pedagogică a poeților greci: mai întâi deci, să-și impună o constrângere multiplă, prin intermediul poeților anteriori; apoi, să născocească în completare o nouă constrângere, să și-o impună lor și s-o învingă într-un chip fermecător: încât constrângerea și victoria 15 să fie remarcate și admirate.

141

Opulența autorilor. – Ultimul lucru pe care-l dobândește un bun autor este opulența; cel ce o aduce cu sine nu va fi niciodată un bun autor. Cei mai nobili cai de cursă sunt slabi, până li se îngăduie să se 20 odihnească după victoriile lor.

142

Eroi care gâfâie. – Poeții și artiștii al căror sentiment suferă de astmă își lasă cel mai mult eroii să gâfâie: ei nu se pricep la respirația ușoară.

25 143

Chiorul. – Chiorul este dușmanul de moarte al tuturor autorilor care nu știu să se controleze. Aceștia ar trebui să-i cunoască înverșunarea cu care închide brusc o carte din care observă că scriitorul său are nevoie de cincizeci de pagini pentru a comunica cinci idei: înverșunarea pentru 30 faptul că i-a pus în primejdie, aproape pe degeaba, ochiul sănătos. – Un chior spunea: nici un autor n-a știut să se controleze. – "Nici Duhul Sfânt?" – Nici Duhul Sfânt. Dar acela avea dreptul; el scria pentru orbi.

144

Stilul nemuririi. – Tucidide, ca și Tacit, – amândoi, redac-35 tându-și lucrările, s-au gândit la o nemuritoare durată a lor: aceasta s-ar

putea ghici, dacă altminteri n-am ști-o, doar din stilul lor. Unul credea că dă trăinicie ideilor sale prin sărare, celălalt prin fierbere; nici unul, pare-se, nu și-a greșit socotelile.

145

Împotriva reprezentărilor plastice și a figurilor de stil. – Prin reprezentări plastice și figuri de stil convingem, dar nu dovedim. De aceea se manifestă în știință o asemenea aversiune față de reprezentările plastice și figurile de stil; aici *nu* se vrea exact ceea ce convinge, ceea ce face *credibil*, și, mai degrabă, se desfide chiar prin stil și prin pereții goi cea mai glacială neîncredere: fiindcă neîncrederea este piatra de încercare pentru aurul certitudinii.

146

Prudență. – Cel ce duce lipsă de cunoștințe fundamentale să se ferească, pe cât se poate, să scrie în Germania. Căci atunci bunul german nu va zice: "este ignorant", ci: "este de un caracter dubios". – Această concluzie pripită le face, de altfel, toată cinstea germanilor.

147

Schelet pictat. – Schelet pictat: asta sunt acei autori care ar dori să compenseze carnea lipsă prin culori artificiale.

148

Stilul grandios și lucrul superior. – Să scrii maiestuos înveți mai repede decât să scrii simplu și natural. Cauzele se pierd în sfera morală.

149

Sebastian Bach. – Atâta timp cât *nu* ascultăm muzica lui Bach ca niște cunoscători desăvârșiți și rafinați ai contrapunctului și ai tuturor varietăților de stil al fugii și, ca urmare, trebuie să ne lipsim de plăcerea artistică intrinsecă, vom trăi, ca ascultători ai muzicii sale (pentru a ne exprima grandios, împreună cu Goethe), o stare de parcă am fi fost de față *când Dumnezeu a făcut lumea.* Adică: simțim că ceva măreț este aici în devenire, dar încă nu este: *marea* noastră muzică modernă. Ea a învins deja lumea prin faptul că a învins biserica, naționalitățile și contrapunctul. În Bach e încă prea mult creștinism crud, germanism crud, scolastică crudă; el stă în pragul muzicii europene (moderne), dar de aici privește înapoi spre evul mediu.

150

Händel. – Händel, îndrăzneț în crearea muzicii sale, setos de înnoire, autentic, impunător, sensibil la și înrudit cu eroismul de care este capabil un popor, – în timpul elaborării se intimida adeseori, devenea glacial, chiar obosit de sine însuși; atunci făcea uz de unele metode de compunere verificate, scria repede și mult și era bucuros când sfârșea, – dar nu bucuros în felul în care au fost Dumnezeu și alți creatori în seara unei zile de lucru.

151

Haydn. – În măsura în care genialitatea se poate asocia cu un om absolut bun, Haydn a avut-o. El merge exact până la granița pe care moralitatea o trasează inteligenței; face numai muzică ce n-are "nici un trecut".

152

Beethoven și Mozart. – Muzica lui Beethoven apare frecvent ca o reflecție adânc emoțională în cazul unei neașteptate reauziri a unei bucăți considerate de mult pierdute "Inocența în sunete"; este muzică despre muzică. În cântecul cerșetorilor și al copiilor de pe uliță, în ariile monotone ale italienilor ambulanți, în jocul de la crâșmă sau în nopțile carnavalului, – acolo și-a descoperit el "melodiile": le adună ca o albină, culegând din zbor, ba ici, ba colo, un sunet, o scurtă suită. Pentru el sunt amintiri transfigurate din "lumea mai bună": asemănător cu felul în care Platon își imagina ideile. – Relația dintre Mozart și melodiile sale este cu totul alta: el nu-și găsește inspirația ascultând muzică, ci contemplând viața, cea mai agitată viață meridională: el visa Italia întotdeauna când nu era acolo.

153

Recitativ. – Cândva, recitativul era uscat; acum trăim în epoca recitativului ud: a căzut în apă, iar valurile îl târăsc încotro vor ele.

154

Muzică "senină". – Dacă multă vreme duci lipsa muzicii, ea-ți intră apoi prea repede în sânge, ca un vin meridional greu, și lasă în urmă-i un suflet buimăcit ca de un narcotic, semitreaz, dornic de somn; lucrul acesta îl face mai ales muzica senină, care produce un amestec de amărăciune și rănire, de lehamite și dor de casă și te obligă

să sorbi totul iar și iar, ca o băutură otrăvitoare îndulcită. În paralel, salonul bucuriei fremătând senin pare să se îngusteze, lumina să piardă din claritate și să devină mai brună: în cele din urmă ai impresia că muzica răsună ca într-o închisoare în care un biet om nu poate dormi de dorul casei.

155

Franz Schubert. – Franz Schubert, un artist mai puțin însemnat decât ceilalți muzicieni mari, avea totuși, dintre toți, cea mai mare *zestre moștenită* în domeniul muzicii. El a risipit-o cu mână largă și din toată inima: încât muzicienii vor mai avea să se *înfrupte* din ideile și fanteziile sale câteva secole. În lucrările sale avem o comoară de invenții *neutilizate*; alții se vor folosi de măreția lor. Dacă pe Beethoven l-am putea numi ascultătorul ideal al unui muzicant, Schubert ar avea dreptul să se numească el însuși muzicantul ideal.

156

Cea mai modernă interpretare a muzicii. – Marea interpretare muzicală tragico-dramatică își dobândește caracterul prin imitarea gesturilor *marelui păcătos*, așa cum și-l imaginează și dorește creștinismul: meditativul pătimaș, pășind încet, cel hărțuit de chinul sufletesc, fugarul îngrozit, gonitorul fascinat, cel ce se oprește disperat în loc – și tot ce reprezintă în mod obișnuit semnele marii păcătuiri. Numai în ipoteza creștinului că toți oamenii sunt mari păcătoși și nu fac decât să păcătuiască, s-ar putea justifica aplicarea la *orice* muzică a acelui stil de interpretare: în măsura în care muzica ar fi oglinda întregii conduite umane și, ca atare, ar trebui să vorbească în permanență limba gesturilor marelui păcătos. Un ascultător care n-ar fi destul de creștin pentru a înțelege această logică, ar putea, firește, exclama înspăimântat în cazul unei astfel de interpretări: "Pentru Dumnezeu, cum a ajuns oare păcatul în muzică!"

157

Felix Mendelssohn. – Muzica lui Felix Mendelssohn este muzica bunului-gust în privința tuturor lucrurilor bune care au existat: ea arată mereu în urma sa. Cum ar putea să aibă un mult "înaintea sa", un mare viitor? – Dar oare o fi *vrut* el să-l aibă? El poseda o virtute rară printre artiști, recunoștința fără gânduri ascunse: această virtute arată tot în urma sa.

158

O mamă a artelor. – În epoca noastră sceptică, de devoțiunea propriu-zisă ține aproape un eroism brutal al ambiției; fanatica închidere a ochilor și îndoire a genunchilor nu mai sunt suficiente. N-ar fi
5 oare cu putință ca ambiția de a fi ultimul în devoțiune pentru toate timpurile să devină mama unei ultime muzici a bisericii catolice, așa cum a fost deja mama ultimului stil arhitectonic bisericesc? (Pe care-l numim stil iezuit.)

159

Libertatea în cătușe – o libertate princiară. –
10 Ultimul dintre muzicienii moderni care a contemplat și adorat frumusețea, asemeni lui Leopardi, polonezul Chopin, inimitabilul – toți cei veniți înainte și după el n-au nici un drept la acest epitet –, Chopin avea aceeași distincție princiară a convenției pe care o trădează Rafael în folosirea celor mai simple culori tradiționale, – dar nu în privința culorilor, ci a tradițiilor
15 melodice și ritmice. Pe acestea el le admitea, ca unul născut în etichetă, însă cântând și dansând în aceste cătușe ca cel mai liber și mai elegant spirit – și aceasta fără a le persifla.

160

Barcarola lui Chopin. – Aproape toate situațiile și conduitele
20 au un moment fast. Pe care artiștii buni știu să-l pescuiască. De așa ceva are parte chiar și viața pe litoral, cea atât de plictisitoare, de murdară, de nesănătoasă, care se deapănă în proximitatea celei mai lărmuitoare și mai lacome adunături; – momentul acesta fast l-a făcut Chopin să răsune în așa fel în Barcarola sa, încât zeii înșiși ar putea râvni ascultând-o să
25 stea întinși într-o barcă în lungile seri de vară.

161

Robert Schumann. – "Flăcăul", așa cum îl visau liricii romantici din Germania și Franța prin prima treime a acestui veac, – flăcăul acesta a fost transpus integral în cânt și sunet – de Robert Schumann, veșnicul
30 flăcău, atâta timp cât s-a simțit în deplinătatea forțelor sale: există, firește, momente în care muzica lui amintește de veșnica "fată bătrână".

162

Cântăreții de operă. – "De ce cântă acest cerșetor?" – Probabil că nu știe să se văicărească. – "Atunci procedează cinstit:
35 dar cântăreții noștri de operă care se văicăresc fiindcă nu știu să cânte

ei procedează corect?"

163

Muzica de operă. – Pentru cel ce nu vede ce se întâmplă pe scenă, muzica de operă este o aiureală; precum aiureală este comentariul
5 necontenit la un text pierdut. Ea cere în mod expres să avem și urechile acolo unde ne stau ochii; prin aceasta însă o violentăm pe Euterpe: această sărmană muză vrea să-i lăsăm ochii și urechile acolo unde le au și toate celelalte muze.

164

10 Victorie și raționalitate. – Din păcate, și în cazul războaielor estetice, pe care artiștii le declanșează cu operele lor și cu pledoariile pentru ele, decide până la urmă forța, iar nu rațiunea. Azi, toată lumea admite ca fapt istoric că Glück a avut dreptate în lupta cu Puccini: în orice caz, el a învins; forța a stat de partea lui.

15 165

Despre principiul interpretării în muzică. – Oare artiștii de azi ai interpretării muzicale cred cu adevărat că suprema exigență a artei lor este să-i dea fiecărei bucăți atâta altorelief cât este cu putință și s-o determine cu orice preț să vorbească un limbaj dramatic? Aplicând-o
20 la Mozart, bunăoară, nu-i aceasta, în mod expres, un păcat împotriva spiritului, a spiritului senin, însorit, delicat, ușuratic al lui Mozart, a cărui gravitate este o gravitate binevoitoare, iar nu înspăimântătoare, ale cărui figuri n-au de gând să sară jos de pe perete spre a-i speria și pune pe fugă pe cei ce le privesc? Sau socotiți că muzica lui Mozart este de aceeași
25 însemnătate cu "muzica musafirului de piatră"? Și nu numai cea mozartiană, ci orice muzică? – Dar voi ripostați că efectul mai mare ar pleda în favoarea principiului vostru – și ați avea dreptate, dacă nu ar rămâne contraîntrebarea asupra cui s-a produs efect și asupra cui ar avea dreptul, în general, un artist de seamă să susțină că produce
30 efect? Niciodată asupra poporului! Niciodată asupra imaturilor! Niciodată asupra celor sensibili! Niciodată asupra celor bolnavi! Dar înainte de toate: niciodată asupra celor nesimțiți!

166

Muzica de azi. – Această muzică ultramodernă, cu plămânii ei
35 tari și cu nervii ei slabi, întotdeauna se sperie mai întâi de ea însăși.

167

Unde muzica este acasă. – Muzica nu-și dobândește marea putere decât printre oameni care nu pot sau n-au voie să discute. De aceea, promotorii ei de primul rang sunt principii, care vor ca în preajma lor să nu se critice mult, ba nici măcar să nu se gândească mult; apoi, societățile, care, sub o presiune oarecare (una princiară sau religioasă), trebuie să se deprindă cu tăcerea, dar caută incantații cu atât mai puternice împotriva plictiselii sentimentului (de obicei, veșnica îndrăgostire și muzica veșnică); în al treilea rând, popoare întregi, în sânul cărora nu există "societate", ci, cu atât mai mult, indivizi cu o predispoziție spre singurătate, spre gânduri semiobscure și spre venerarea a tot ce este inexprimabil: sunt sufletele muzicale propriu-zise. – Grecii, ca popor cu chef de vorbă și de dispute, n-au suportat muzica, din această pricină, decât ca o garnitură pe lângă arte asupra cărora se pot realmente purta dispute și discuții: în timp ce asupra muzicii abia de se poate *gândi* pur și simplu. – Pitagoreicii, acei greci de excepție în multe privințe, erau, după cum se spune, și mari muzicieni: aceiași care au inventat tăcerea de cinci ani, dar *nu* dialectica.

168

Sentimentalitatea în muzică. – Cu cât nutrim o mai mare afecțiune față de muzica serioasă și de valoare, cu atât mai mult, poate, suntem în anumite ceasuri biruiți, vrăjiți și aproape topiți de contrariul acesteia; vreau să spun: de acele extrem de simple melisme* de operă italiană, care, în ciuda oricărei uniformități ritmice și a oricărei puerilități armonice, par a ne întâmpina din când în când cu sonuri precum sufletul muzicii însesi. Admiteți sau nu, voi, farisei ai bunului-gust: *așa e*, iar pe mine mă interesează acum să dau spre dezlegare această enigmă, cum că așa e, și să încerc eu însumi să dezleg o părticică din ea. – Încă de pe când eram copii, am gustat pentru prima oară din păstura multor lucruri, niciodată ca atunci n-a mai fost mierea așa de bună, ne îndemna la viață, la cea mai lungă viață, sub chipul celei dintâi primăveri, al primelor flori, al primilor fluturi, al primei prietenii. Pe-atunci – poate pe la nouă ani – am auzit prima muzică, iar aceasta a fost cea pe care noi am *înțeles*-o mai întâi, cea mai simplă și mai copilăroasă deci, care nu era cu mult mai mult decât o depănare mai departe a cântecului doicii și a melodiei

---

**Grecism în original, transliterat* Melismen *("modulații, ornamente muzicale, coloraturi") (și infra) (n.t.).*

muzicantului. (Trebuie, vasăzică, să fim pregătiți și formați dinainte și pentru cele mai neînsemnate "revelații" ale artei: nu există, în nici un caz, o "acțiune" "imediată" a artei, oricât de frumos au fabulat filozofii despre asta.) La acele prime încântări muzicale – cele mai puternice din
5 viața noastră – ni se raportează percepția când auzim acele melisme italiene: fericirea copilului și pierderea copilăriei, sentimentul irevocabilului absolut, ca bunul cel mai de preț, – aceasta ne atinge coardele sufletului atât de puternic cum nu-i în stare s-o facă nici prezența cea mai opulentă și mai gravă a artei. – Acest amestec de bucurie estetică și durere morală,
10 pe care obișnuim azi să-l numim în general "sentimentalitate", puțin poate prea orgolios, paremi-se, – este dispoziția în care se află Faust la sfârșitul primei scene – această "sentimentalitate" a celor ce ascultă este în profitul muzicii italiene, pe care, de altminteri, gurmanzilor experimentați ai artei, "esteticienilor" puri, le place s-o ignore. – De altfel, aproape nici o muzică
15 nu acționează magic decât din momentul în care auzim cum vorbește din ea limba propriului nostru trecut: și în această privință profanului i se pare că orice muzică veche devine din ce în ce mai bună, iar cea tocmai născută nu-i decât puțin valoroasă: căci ea încă nu provoacă "sentimentalitatea" care, după cum am spus, este elementul esențial de
20 fericire procurată de muzică pentru oricine nu-i în stare să se bucure pur și simplu ca artist de această artă.

169

Ca prieteni ai muzicii. – La urma urmei, noi suntem și rămânem bine intenționați față de muzică, așa cum rămânem bine
25 intenționați față de lumina lunii. Nici una dintre acestea nu vrea, desigur, sa ia locul soarelui, – ambele vor, pe cât le stă în putință, doar să ne lumineze nopțile. Dar, cu toate acestea, putem glumi și râde pe seama lor, nu-i așa? Măcar puțin. Și din când în când. Pe seama omului din lună! Pe seama femeii din muzică!

30

170

Arta în epoca muncii. – Noi avem conștiința unei ere laborioase: acest lucru nu ne îngăduie să dedicăm artei cele mai bune ceasuri și dimineți, chiar dacă arta aceasta ar fi cea mai mare și mai onorabilă. Ea trece pentru noi drept o treabă de timp liber, de recreare: îi
35 consacrăm resturile timpului nostru, ale energiilor noastre. – Aceasta-i relitatea cea mai generală prin care este schimbată poziția artei față de viață: ea are împotrivă-i, când își ridică pretențiile mari la timpul și

energia celor ce recepteează arta, conștiința celor laborioși și destoinici, ea depinde de cei lipsiți de conștiință și indolenți, care însă, conform naturii lor, chiar nu sunt născuți pentru m a r e a artă și-i simt pretențiile ca impertinențe. S-ar putea sfârși cu ea, din moment ce-i lipsește aerul și respirația liberă: sau – marea artă încearcă, printr-un fel de durificare și deghizare, să se adapteze la celălalt aer (sau, cel puțin, să reziste în el), care, de fapt, este elementul natural doar pentru m i c a artă, pentru arta recreării, a distracției ușoare. Acest lucru se întâmplă astăzi pretutindeni; chiar și artiștii marii arte promit recreare și distracție, și ei se adresează celui obosit, și ei îi cer acestuia ceasurile de seară ale zilei sale lucrătoare, – întocmai ca artiștii distractivi, care sunt mulțumiți că au repurtat o victorie împotriva frunților încruntate și a ochilor înfundați. Care-i atunci stratagema colegilor lor mai mari? Aceștia au în cutiile lor cele mai violente excitante, la care până și muribundul este silit să mai sară în sus; trec prin amețeli, chercheleli, comoții, spasme cu lacrimi: cu acestea îl copleșesc pe cel obosit și-l aduc într-o surescitare care ține toată noaptea, într-o explozie de încântare și spaimă. Am avea oare dreptul, din cauza periculozității mijloacelor ei, să ne supărăm pe marea artă, așa cum trăiește ea azi, ca operă, tragedie și muzică, – să ne supărăm pe ea ca pe-o păcătoasă perfidă? Fără îndoială că nu: ea însăși, categoric, ar prefera de o sută de ori să trăiască în elementul pur al calmului matinal și să se adreseze sufletelor de dimineață în așteptare, proaspete, pline de energie, ale privitorilor și ascultătorilor. Să-i mulțumim că preferă să trăiască așa decât să-și ia tălpășița: dar să convenim și că, pentru o eră care va reintroduce odată în viață zile de sărbătoare și de bucurie, libere și pline, marea n o a s t r ă artă va fi inutilizabilă.

171

F u n c ț i o n a r i i ș t i i n ț e i ș i c e i l a l ț i . – Pe învățații cu adevărat destoinici și eficienți i-am putea numi laolaltă "funcționari". În anii tinereții, când perspicacitatea le este destul de exersată, memoria doldora de carte, când mâna și ochiul au dobândit siguranță, ei sunt îndrumați de un învățat mai în vârstă spre o funcție din domeniul științei în care calitățile lor pot aduce foloase; mai târziu, după ce ei înșiși au ajuns să vadă părțile cu lacune și cu defecte ale științei lor, se postează de la sine acolo unde este nevoie de ei. Toate aceste naturi există de dragul științei: dar se află naturi mai rare, rareori reușind și maturizându-se pe deplin, "de dragul cărora există știința" – cel puțin așa li se pare lor –: niște oameni adesea dezagreabili, adesea închipuiți, adesea

încăpățânați, aproape întotdeauna însă fascinanți până la un naumit grad. Ei nu sunt funcționari, nici dătători de funcții, ei se servesc de ceea ce este obținut prin muncă și asigurat de aceia, cu o anumită nonșalanță princiară și o laudă neînsemnată și rară: ca și când aceia ar aparține unei
5 specii inferioare de ființe. Și totuși ei nu au decât exact aceleași calități prin care se disting ceilalți, și acestea uneori chiar mai nesatisfăcător dezvoltate: în plus, le este caracterisitică o *limitare* ce le lipsește celorlalți și din pricina căreia este cu neputință să-i pui într-o funcție și să vezi în ei niște instrumente utile, – ei nu pot trăi decât *în propriul lor*
10 *aer*, pe propriul lor sol. Această limitare le sugerează tot ce "ține de ei" dintr-o știință, adică tot ce pot ei să ducă acasă în aerul și locuința lor; își închipuie mereu că-și adună averea risipită. Dacă-i împiedicăm să-și construiască propriul cuib, pier ca păsările fără adăpost; lipsa de libertate este tuberculoză pentru ei. De cultivă diferite domenii ale științei în maniera
15 celorlalți, ele sunt întotdeauna doar acelea în care cresc tocmai fructele și semințele necesare lor; ce la pasă dacă știința, văzută în ansamblu, are domenii necultivate sau prost cultivate? Lor le lipsește orice participare *impersonală* la vreo problemă a cunoașterii: așa după cum ei înșiși sunt persoană din creștet până-n tălpi, așa și toate convingerile și
20 cunoștințele lor cresc laolaltă, la rându-le, într-o singură persoană, într-un singur multiplu viu, ale cărui părți disparate depind unele de altele, se îmbucă unele într-altele, sunt hrănite împreună, care are, ca întreg, un aer propriu și un miros propriu. – Astfel de naturi produc, prin creațiile *personale* ale cunoașterii lor, acea *iluzie* că o știință (sau chiar
25 întreaga filozofie) ar fi epuizată și și-ar fi atins țelul; *viața* ce palpită în creația lor exercită acest farmec: ca unul care a fost câteodată extrem de fatal pentru știință și derutant pentru acei muncitori cu adevărat capabili ai spiritului, descriși mai înainte, și care, în alte timpuri, a acționat, la rându-i, când domneau ariditatea și extenuarea, ca o înviorare și o adiere
30 venind dintr-un loc de popas răcoros și întremător. – Asemenea oameni se numesc, de obicei, *filozofi*.

172

Recunoașterea talentului. – În timp ce treceam prin satul S., un băiat a început să pocnească din răsputeri din bici, –
35 ajunsese departe în această artă și o știa. I-am aruncat o privire aprobatoare, – în fond, mi-a pricinuit *amară durere*. – Așa procedăm în cazul recunoașterii multor talente. Noi le facem bine, pe când ele ne fac rău.

173

R â s ș i s u r â s. – Cu cât spiritul devine mai bucuros și mai sigur, cu atât mai mult se dezvață omul de râsul în hohote; în schimb, un surâs spiritual îi izvorăște mereu, semn al minunării lui față de numeroasele
5 plăceri ascunse într-o existență aleasă.

174

D i s t r a g e r e a b o l n a v i l o r. – Așa după cum, la un necaz sufletesc, ne smulgem părul, ne dăm cu pumnii în cap, ne sfâșiem obrajii sau chiar, ca Edip, ne scoatem ochii: tot așa chemăm uneori în ajutor,
10 împotriva unor violente dureri fizice, un violent sentiment amar, amintindu-ne de calomniatori și suspicioși, umbrindu-ne viitorul, azvârlind în gând cu răutăți și lovituri de pumnal împotriva celor absenți. Și din când în când e adevărat: că un diavol îl alungă pe celălalt, – dar apoi ne trezim cu altul. – De aceea să li se recomande bolnavilor cealaltă distragere în cazul căreia
15 durerile par să se atenueze: să mediteze la binefaceri și amabilități ce se pot arăta deopotrivă prietenului și dușmanului.

175

M e d i o c r i t a t e a c a m a s c ă. – Mediocritatea este cea mai fericită mască pe care o poate purta spiritul superior, fiindcă ea nu deter-
20 mină marea mulțime, adică mediocrii, să se gândească la deghizare – : și totuși el și-o pune chiar pentru ei, – spre a nu-i irita, ba nu de puține ori din milă și bunătate.

176

C e i r ă b d ă t o r i. – Pinul pare că trage cu urechea, bradul că
25 așteaptă; și amândoi fără nerăbdare: – ei nu se gândesc la omul mic de sub ei pe care-l devorează nerăbdarea și curiozitatea sa.

177

C e l e m a i b u n e g l u m e. – Acea glumă este cea mai bine venită pentru mine care ia locul unui gând greu și nu lipsit de îngrijorare, ca
30 semn făcut cu degetul și cu ochiul totodată.

178

A c c e s o r i i l e o r i c ă r e i v e n e r a ț i i. – Nicăieri unde trecutul este venerat, nu trebuie să-i admitem pe cei curăței și pe cei ce fac curățenie. Pietății nu-i priește fără un pic de praf, de murdărie și de gunoi.

179

Marele pericol pentru savanți. – Chiar savanții cei mai capabili și mai profunzi se află în pericol de a-și vedea țelul vieții fixat tot mai jos și, simțind acest lucru, de a deveni tot mai descurajați și mai nesuferiți în a doua parte a vieții lor. La început, ei înoată în știința lor cu mari speranțe și-și asumă sarcini mai îndrăznețe, ale căror scopuri sunt, din când în când, anticipate deja de fantezia lor: există apoi momente ca în viața marilor navigatori descoperitori, – știința, intuiția și energia cresc tot mai înalte reciproc, până ce un nou țărm îndepărtat le mijește pentru prima oară înaintea ochilor. Acum însă, omul riguros recunoaște din an în an mai mult ce importanță are ca fiecare sarcină în parte a cercetătorului să fie trasată cât mai limitat cu putință, în așa fel, încât să poată fi rezolvată *fără rest*, iar acea risipă insuportabilă de energie de care sufereau perioadele anterioare ale științei să fie evitată: toate lucrările au fost făcute de zece ori, și apoi întotdeauna al unsprezecelea mai avea de spus ultimul și cel mai bun cuvânt. Dar cu cât savantul cunoaște și exersează mai mult această rezolvare de enigme fără rest, cu atât mai mare devine și plăcerea lui pentru asta: tot așa însă crește și rigurozitatea pretențiilor sale cu privire la ceea ce se numește aici "fără rest". El pune la o parte tot ce trebuie să rămână, în acest sens, incomplet, capătă o aversiune și un fler pentru ceea ce este parțial rezolvabil, – pentru tot ce poate da un fel de certitudine în ansamblu și în ce este mai nedeterminat. Planurile sale de tinerețe se destramă înaintea ochilor lui: abia de mai rămân din ele câteva noduri și nodulețe, pentru deznodarea cărora maestrul are plăcere acum și-și arată puterea. Și în toiul acestei activități așa de folositoare, de neobosite, pe el, îmbătrânitul, îl copleșește iarăși, dintr-o dată și apoi din ce în ce mai des, o adâncă descurajare, un soi de tortură sufletească: se uită la el însuși ca la o ființă metamorfozată, ca și când ar fi micșorat, redus, transformat într-un *pitic* iscusit, se neliniștește dacă nu cumva magistrala stăpânire în mic a lucrurilor este o comoditate, o eschivare din fața chemării la măreția vieții și a creației. Dar nu mai poate trece *dincolo*, – timpul s-a dus.

180

Dascălii în era cărților. – Prin faptul că autoeducația și educația pe confrerii se generalizează, dascălul ajunge, în forma sa curentă azi, aproape de prisos. Prietenii dornici de învățătură, care vor să-și însușească la un loc niște cunoștințe, găsesc în epoca noastră a cărților o cale mai scurtă și mai naturală decât sunt "școala" și "dascălul".

181

Vanitatea ca marea utilitate. – La origini, individul puternic tratează nu numai natura, ci și societatea și persoanele mai slabe ca obiect de exploatare prădalnică: el profită la maximum de ele și merge apoi mai departe. Întrucât trăiește foarte nesigur, oscilând între foame și belșug, el ucide mai multe animale decât poate consuma și jefuiește și brutalizează oamenii mai mult decât ar fi necesar. Manifestarea puterii sale este totodată o manifestare a răzbunării față de situația lui dureroasă și anxioasă: apoi, el vrea să treacă mai puternic decât este și, de aceea, abuzează de ocazii: creșterea fricii pe care o produce este creșterea puterii sale. El remarcă de timpuriu că nu ceea ce *este*, ci ceea ce *este considerat* el îl susține sau îl doboară: iată originea *vanității*. Cel puternic caută prin toate mijloacele sporirea *credinței* în puterea sa. – Supușii, care tremură înaintea lui și-l slujesc, știu, la rândul lor, că ei valorează exact atât cât *consideră* el că valorează: din care cauză ei vizează această considerare, iar nu propria lor mulțumire de sine. Noi nu cunoaștem vanitatea decât în formele cele mai atenuate, în sublimările și în dozele ei mici, fiindcă trăim într-un stadiu târziu și foarte îmblânzit al societății: la origini, ea este *marea utilitate*, mijlocul cel mai puternic de conservare. Și iată cum vanitatea va fi cu atât mai mare, cu cât individul este mai inteligent: deoarece sporirea credinței în putere este mai ușoară decât sporirea puterii înseși, dar numai pentru *acela* care are spirit, – sau, cum trebuie spus pentru stadiile primitive, care este *șiret* și *perfid*.

182

Semne ale vremii în cultură. – Există atât de puține semne categorice ale vremii în cultură, încât te bucuri fără doar și poate să ai în mână cel puțin unul singur infailibil, pentru uzul casei și al grădinii tale. Spre a verifica dacă cineva face parte sau nu dintre noi – am în vedere spiritele libere –, să-i verificăm sentimentele față de creștinism. Dacă se află față de acesta oarecum în alt raport decât unul *critic*, să-i întoarcem spatele: el ne aduce aer impur și vreme rea. – Menirea *noastră* nu mai e să-i învățăm pe astfel de oameni ce vânt este siroco; au pe Moise și pe proorocii vremii și ai luminării: dacă nu vor să-i asculte pe aceștia, atunci –

183

A te mânia și a pedepsi au timpul lor. – A te mânia și a pedepsi este darul de botez pe care l-am primit de la animalitate. Omul devine major abia atunci când restituie animalelor acest cadou de leagăn.

– Aici zace îngropată una dintre cele mai mari idei pe care le pot avea oamenii, ideea unui progres al tuturor progreselor. – Să înaintăm împreună, prieteni, câteva milenii! Oamenilor le este rezervată încă *foarte multă* bucurie, din care nici o mireasmă nu adie înspre oamenii de azi! Și, neîndoielnic, avem dreptul să ne făgăduim această bucurie, ba chiar să ne-o promitem și să ne-o întărim sub jurământ ca ceva necesar, numai dezvoltarea rațiunii omenești *să nu se oprească*! Cândva *n-o să ne mai lase inima* să facem păcatul *logic* care, comis de unul singur sau de societate, se găsește în stare latentă în mânie și pedeapsă: cândva, când inima și mintea vor fi învățat să locuiască tot atât de aproape una de alta pe cât de departe continuă să se afle azi una de alta. Faptul că *nu mai stau așa de departe* ca la origini este, privind întregul mers al omenirii, destul de evident; iar individul care poate cuprinde cu privirea o viață de strădanie lăuntrică va deveni, cu mândră bucurie, conștient de distanța suprimată, de apropierea la care s-a ajuns, pentru a putea nutri după aceea speranțe și mai mari.

184

Originea "pesimiștilor". – O bucătură de mâncare bună decide adeseori dacă privim viitorul cu ochii înfundați sau cu multă speranță: aceasta vizează și lucrurile cele mai înalte și spirituale. Nemulțumirea și lumea văzută în negru este *moștenită* de generația prezentă de la cei ce sufereau odinioară de foame. Chiar și la autiștii și poeții noștri se observă frecvent, oricât de îmbelșugat le-ar fi traiul, că nu sunt de origine bună, că au primit ca zestre, în sânge și în creier, tot felul de lucruri de la strămoșii care au trăit oprimați și erau prost nutriți, ceea ce iarăși este vizibil în opera lor ca temă și culoare aleasă. Civilizația grecilor este aceea a oamenilor înstăriți, și anume a celor înstăriți din bătrâni: de-a lungul a câtorva secole, ei au trăit *mai bine* ca noi (în orice sens mai bine, îndeosebi mult mai simplu în privința mâncării și a băuturii): creierii au sfârșit atunci prin a se umple și totodată a se rafina, sângele, asemeni unui vin zlobiu și limpede, circula atunci cu atâta iuțeală, încât binele și mai binele nu mai apărea la ei posomorât, extatic și violent, ci frumos și solar.

185

Despre moartea rațională. – Ce este mai rațional, să oprești mașina, o dată dus la bun sfârșit lucrul cerut de la ea, – sau s-o lași să meargă până ce se oprește singură, adică până ce se strică? Oare ultima alternativă nu-i o risipă de cheltuieli cu întreținerea, un abuz de forța de

muncă și de atenția celor ce o deservesc? Nu se aruncă aici ceea ce în altă parte ar fi foarte necesar? Nu se propagă oare chiar un soi de dispreț față de mașini în general, prin faptul că multe dintre ele sunt întreținute și deservite fără de nici un folos? – Vorbesc despre moartea involuntară
5 (naturală) și despre moartea voluntară (rațională). Moartea naturală este moartea independentă de orice rațiune, moartea cu adevărat *irațională*, în cazul căreia jalnica substanță a coajei de deasupra determină cât timp trebuie să dureze ori nu miezul: în cazul căreia deci temnicerul degenerat, adesea bolnav și tâmp, este stăpânul care stabilește momentul în care
10 trebuie să moară nobilul său captiv. Moartea naturală este sinuciderea naturii, adică nimicirea entității raționale de către cea irațională, care este legată de prima. Numai în lumina religiei, lucrurile pot să apară invers: fiindcă atunci, după cum se și cuvine, rațiunea superioară (a lui Dumnezeu) dă porunca ei, căreia rațiunea inferioară trebuie să i se supună. În afara
15 modului religios de a gândi, moartea naturală nu-i vrednică de nici o glorificare. – Statuarea și hotărârea înțeleaptă a morții își are locul în acea morală a viitorului sunând azi absolut de neînțeles și de imoral, a cărei auroră dacă o vezi trebuie să fie un noroc de nedescris.

186

20 *Involutiv.* – Toți răufăcătorii silesc societatea să se întoarcă pe trepte de civilizație anterioare celei pe care se află ea la un moment dat: ei acționează involutiv. Să ne gândim la instrumentele pe care societatea trebuie să le creeze și să le întrețină pentru legitima ei apărare: la polițaiul rafinat, la temnicer, la călău; să nu-l uităm pe acuzatorul public și pe avocat;
25 în sfârșit, să ne întrebăm dacă judecătorul însuși, pedeapsa și întreaga procedură judecătorească nu sunt, prin acțiunea lor asupra celor ce nu-s răufăcători, mult mai curând niște fenomene deprimante decât reconfortante; fără îndoială, nu se va reuși niciodată să se pună pe umerii legitimei apărări și ai răzbunării haina inocenței; și, ori de câte ori este
30 folosit și sacrificat omul ca mijloc în scopul societății, orice umanitate superioară va deplânge acest lucru.

187

Războiul ca remediu. – Popoarelor pe cale de a se vlăgui și ticăloși li se poate recomanda războiul ca remediu: mai ales în caz că
35 vor cu orice preț să supraviețuiască: întrucât există penru ftizia popoarelor și o cură de brutalitate. Dar veșnica voință de a trăi și neputința de a muri sunt deja ele însele un semn de sfârșeală bătrânească a simțirii: cu

cât trăiești mai din plin și mai zdravăn, cu atât mai repede ești gata să-ți dai viața pentru un singur simțământ bun. Un popor care trăiește și simte astfel nu are nevoie de războaie.

188

5 Transplantarea spirituală și corporală ca remediu. – Diferitele civilizații sunt diferite climate spirituale, fiecare dintre ele fiind, pentru un organism sau altul, în mod special dăunător sau salutar. Istoria în ansamblu, ca știință despre diferite civilizații, este farmacologie, nu însă știința vindecării înseși. Cu atât mai mult este încă necesar medicul 10 care să se folosească de această farmacologie spre a-l trimite pe fiecare exact acolo unde-i priește clima – vremelnic sau pentru totdeauna. A trăi în prezent, în cadrul unei singure civilizații, nu-i suficient ca rețetă generală, în cazul acesta ar dispărea prea multe specii de oameni extrem de folositoare, care nu pot respira sănătos în ea. Prin mijlocirea istoriei trebuie 15 să le facem aer și să-ncercăm a le conserva; și oamenii civilizațiilor înapoiate au valoarea lor. – Acestei cure a spiritelor îi vine în ajutor faptul că omenirea, sub raport corporal, trebuie să aspire să descopere, printr-o geografie medicală, la ce degenerări și boli dă naștere fiecare zonă a pământului și, invers, ce factori terapeutici oferă ea: și apoi, popoare, familii 20 și indivizi trebuie transplantați încetul cu încetul, atâta timp și cu atâta perseverență, până ce ajungem să controlăm defectele fizice moștenite. Tot pământul va fi, în cele din urmă, o sumă de stațiuni sanatoriale.

189

Pomul omenirii și rațiunea. – Lucrul de care, în miopia voastră 25 senilă, vă temeți voi, acela al suprapopulației pământului, îi încredințează celui ce este mai plin de speranțe marea misiune: omenirea trebuie să devină cândva un pom care-și întinde umbra peste tot pământul, cu multe miliarde de flori, care, una într-alta, trebuie să dea toate roade, și pământul însuși trebuie să fie pregătit pentru hrănirea acestui pom. Mlădița de azi, 30 încă mică, să-și tragă sevă și putere, seva să circule prin numeroase canale pentru hrănirea întregului și a părții, – din sarcinile acestea și altele similare trebuie dedus criteriul după care un om de acum este util sau inutil. Misiunea este nespus de mare și de îndrăzneață: să contribuim cu toții ca pomul să nu putrezească înainte de vreme! Mintea istorică izbutește 35 de minune să-și figureze în fața ochilor, din ansamblul timpului, ființa și frământarea omenească, așa cum noi toți avem în fața ochilor condiția furnicilor cu mușuroaiele lor ingenios construite. Judecată superficial, chiar

omenirea întreagă ar face, asemeni lumii furnicilor, să se vorbească de "instinct". La o examinare mai riguroasă, vedem cum popoare întregi, veacuri întregi își dau osteneala să descopere și să experimenteze noi mijloace prin care s-ar putea face bine unui mare tot uman și, la urma
5 urmei, marelui pom global al omenirii; și orice pagubă ar suferi mereu, în cazul acestei experimentări, indivizii, popoarele și vremurile, câțiva se deșteaptă de fiecare dată, mulțumită acestei pagube, și din ei se revarsă încet înțelepciunea asupra statutelor unor popoare și epoci întregi. Și furnicile se înșală și greșesc; omenirea poate foarte bine, datorită
10 stupidităților mijloacelor, să se strice și să se usuce înainte de vreme, nu există nici pentru acelea, nici pentru aceasta un instinct care conduce sigur. Noi trebuie mai degrabă să privim în față marea misiune de a pregăti pământul pentru o plantă de cea mai mare și mai îmbucurătoare rodnicie, – o misiune a rațiunii pentru rațiune!

15 190

Elogiul lucrului dezinteresat și originea lui. – Între două căpetenii vecine s-a băgat zâzania de ani de zile: își pustiau reciproc semănăturile, își îndepărtau turmele, își dădeau foc la case, cu un rezultat nedecis în ansamblu, fiindcă puterea le era cam egală. Un al treilea, care,
20 prin poziția izolată a proprietății sale, se putea ține departe de aceste gâlcevi, dar avea totuși motiv să se teamă de ziua în care unul dintre vecinii aceștia certăreți ar fi ajuns în mod decisiv să dețină superioritatea, a intervenit, în sfârșit, între beligeranți cu bunăvoință și solemnitate: și a pus în taină pe propunerea sa de pace o greutate mare, dându-i de înțeles
25 fiecăruia dintre ei că, pe viitor, va face cauză comună cu celălalt împotriva celui ce se opune păcii. Au venit amândoi în fața lui, și-au pus șovăind în mâna sa mâinile care până atunci fuseseră instrumentele și de prea multe ori cauza urii, – și, într-adevăr, au supus în mod serios pacea la probă. Fiecare a văzut cu uimire cum bunăstarea sa, tihna sa au crescut dintr-o
30 dată, cum avea acum în vecin un negustor dispus să cumpere și să vândă, în locul unui răufăcător viclean sau batjocoritor pe față, cum, în cazuri neprevăzute de necesitate, se puteau scoate reciproc de la necaz, în loc să profite de acest necaz al vecinului și să-l potențeze la maxim, cum s-a întâmplat până atunci; părea chiar că tipul de om se înfrumusețase de
35 atunci în cele două regiuni: căci ochii s-au luminat, frunțile s-au descrețit, toți au căpătat încredere în viitor, – și nimic nu este mai benefic pentru sufletele și trupurile oamenilor decât această încredere. Se revedeau anual în ziua alianței, căpeteniile și oamenii lor, iar aceasta în fața mediatorului:

al cărui procedeu îl admirau și-l venerau tot mai mult, cu cât mai mari erau foloasele datorate lui. Numeau acest procedeu dezinteresat, – își ațintiseră privirea prea de tot asupra foloaselor proprii culese până atunci, spre a vedea în felul de a proceda al vecinului mai mult decât că starea sa nu s-a schimbat datorită lui așa ca a lor: el rămăsese același, mai degrabă, și lăsa impresia că n-a avut în vedere propriul folos. Și-au spus pentru prima dată că dezinteresarea este o virtute: fără îndoială, lucruri asemănătoare puteau să se fi produs adeseori la ei, în mic și în particular, dar au acordat atenție acestei virtuți abia atunic când a fost pictată pentru prim oară pe perete cu un scris foarte mare, lizibil pentru întreaga comunitate. Recunoscute ca virtuți, botezate, prețuite, recomandate spre însușire, calitățile morale există ca atare din clipa când au decis în chip vădit fericirea și soarta unor societăți întregi: atunci, vasăzică, intensitatea sentimentului și stimularea energiilor lăuntrice creatoare este atât de mare, încât acestei calități i se aduc daruri din ce are mai bun fiecare. Cel serios îi așterne la picioare seriozitatea sa, cel demn – demnitatea sa, femeile – blândețea lor, tinerii – toate speranțele și tot viitorul de care este plină ființa lor: poetul îi oferă cuvinte și nume, o prinde în hora unor ființe asemănătoare, îi dă un arbore genealogic și sfârșește, așa cum fac artiștii, prin a adora plăsmuirea fanteziei sale ca pe-o nouă divinitate, – ne învață s-o adorăm. Astfel, o virtute, întrucât la ea lucrează, ca la o statuie, dragostea și recunoștința tuturor, devine, în cele din urmă, un cumul de lucruri bune și venerabile, un fel de templu și de personaj divin totodată. Ea există pe viitor ca virtute aparte, ca o ființă în sine, ceea ce până atunci nu era, și exercită drepturile și puterea unei supraumanități canonizate. – În Grecia târzie, orașele erau pline de asemenea abstracțiuni* teoantropomorfizate (iertat fie-ne bizarul cuvânt de dragul bizarului concept); poporul și-a dichisit în felul său un "cer al ideilor" platonic în inima pământului său, iar eu nu cred că locuitorii lui au fost percepuți ca niște ființe mai puțin vii decât vreo veche zeitate homerică oarecare.

191

Sezoane posomorâte. – "Sezoane posomorâte" se numesc în Norvegia acelea în care soarele rămâne toată ziua sub orizont: temperatura scade atunci încet și continuu. – O frumoasă alegorie pentru toți gânditorii din zarea cărora soarele viitorului omenirii a dispărut vremelnic.

---

* *Latinism în text, transcris* Abstractis *(dat. pl.) (n.t.).*

192

F i l o z o f u l   o p u l e n ț e i . – O grădiniță, niște smochine, un boț de brânză și, afară de asta, trei sau patru buni prieteni, – iată care a fost opulența lui Epicur.

5 193

E p o c i l e   v i e ț i i . – Epocile propriu-zise ale vieții sunt acele scurte perioade de răgaz aflate la mijloc între înălțarea și coborârea unui gând sau sentiment dominant. În acest punct atingem încă o dată s a ț i e t a t e a : tot restul este sete și foame – sau lehamite.

10 194

V i s u l . – Visele noastre, când, în mod excepțional, reușesc și frizează perfecțiunea – de obicei, visul este o treabă de cârpaci – sunt înlănțuiri simbolice de scene și imagini, în locul unui limbaj poetic narativ, ele ne parafrazează cu îndrăzneală și siguranță de poet trăirile sau
15 așteptările sau relațiile, încât dimineața apoi ne mirăm întotdeauna de noi înșine, amintindu-ne de visele noastre. În actul visării, noi punem prea multă artă – și de aceea, ziua, suntem adesea prea săraci în privința ei.

195

N a t u r ă   ș i   ș t i i n ț ă . – Întocmai ca în natură, și în știință zonele
20 mai rele, mai nerodnice sunt bine cultivate la început, – fiindcă pentru acestea ajung numai bine mijloacele științei î n   d e v e n i r e . Lucrarea celor mai rodnice zone presupune o mare eficacitate, minuțios dezvoltată, a metodelor, niște rezultate individuale obținute și un grup organizat de muncitori, de muncitori bine instruiți; – toate acestea se găsesc abia târziu
25 laolaltă. – Nerăbdarea și ambiția se cramponează adesea prea devreme de aceste zone foarte roditoare; dar rezultatele sunt apoi egale cu zero. În natură, asemenea experimente s-ar răzbuna prin faptul că respectivii coloniști ar muri de foame.

196

30 A   t r ă i   s i m p l u . – Un mod simplu de viață este greu azi: pentru aceasta este nevoie de mult mai multă bătaie de cap și inventivitate decât întâlnești chiar la oameni foarte cuminți. Cel mai sincer dintre ei poate o să spună totuși: "N-am timp să-mi bat atâta capul cu această chestiune. Modul simplu de viață este pentru mine un țel prea înalt; voi aștepta până
35 cei mai înțelepți ca mine îl vor fi atins."

197

V â r f u r i ș i v â r f u l e ț e. – Prolificitatea mai redusă, celibatul frecvent și, în general, frigiditatea sexuală a celor mai înalte și mai cultivate spirite, ca și ale claselor din care fac parte, sunt esențiale în economia omenirii; rațiunea cunoaște și face uz de faptul că, într-un moment de maximă dezvoltare spirituală, riscul nașterii unor descendenți n e r v o ș i este foarte mare: asemenea oameni sunt v â r f u r i ale omenirii, – ei n-au voie să sfârșească în vârfulețe.

198

N i c i o n a t u r ă n u f a c e s a l t u r i. – Oricât de puternic ar continua să se dezvolte omul și ar părea să sară dintr-o extremă într-alta: făcând niște observații mai exacte, vom descoperi a n g r e n a j e l e în care noua clădire răsare din cea mai veche. Iată sarcina biografului: să cugete asupra vieții conform principiului că nici o natură nu face salturi.

199

C u r a t, c e - i d r e p t. – Cel ce se îmbracă în zdrențe bine spălate se îmbracă, ce-i drept, curat, dar totuși zdrențăros.

200

S i n g u r a t i c u l g r ă i e ș t e. – Ca răsplată pentru multă lehamite, descurajare, plictiseală – așa cum pe toate acestea le comportă fatalmente o singurătate fără prieteni, cărți, obligații, pasiuni –, ne alegem cu acele sferturi de ceas de o profundă reculegere în sine și în natură. Cine se baricadează complet împotriva plictiselii se baricadează și împotriva lui însuși: el nu va căpăta niciodată de băut cea mai eficace băutură întremătoare din cea mai intimă fântână proprie.

201

F a l s ă c e l e b r i t a t e. – Detest acele pretinse frumuseți ale naturii care, în definitiv, reprezintă ceva doar prin știință, îndeosebi prin cea geografică, dar, în sine, rămân neîndestulătoare pentru simțul însetat de frumos: de pildă: priveliștea Montblancului dinspre Geneva – ceva neinteresant, dacă bucuria cerebrală a științei n-ar sări în ajutor; munții mai apropiați de acolo sunt cu toții mai frumoși și mai expresivi, – dar "nici pe departe așa de înalți", cum adaugă acea știință absurdă spre atenuarea impresiei. Ochiul contrazice aici știința: ce bucurie adevărată pe el contrazicând-o!

202

Călători de plăcere. – Se urcă pe munte ca animalele, neghiobește și nădușind; se omisese a le spune că vor da în cale peste priveliști frumoase.

5

203

Prea mult și prea puțin. – Oamenii trec astăzi cu toții prin prea multe și reflectează la prea puține: au o foame de lup și colică totodată și, de aceea, slăbesc tot mai mult, oricât ar mânca. – Cel ce spune astăzi: "eu n-am trăit nimic" – este un nătărău.

10

204

Sfârșit și țel. – Nu orice sfârșit este un țel. Sfârșitul melodiei nu este țelul ei; dar cu toate acestea: dacă melodia n-a ajuns la capăt, nu și-a atins nici țelul. O figură de stil.

205

15 Neutralitatea marii naturi. – Neutralitatea marii naturi (la munte, la mare, în codru și-n pustiu) place, dar numai pentru scurtă vreme: după aceea devenim nerăbdători. "Oare aceste lucruri n-au de gând să ne spună absolut nimic nouă? Noi nu existăm pentru ele?" Se naște sentimentul unei crimen laesae maiestatis humanae*.

20

206

A uita intențiile. – Făcând o călătorie, uităm îndeobște țelul ei. Aproape orice profesie este aleasă și începută ca mijloc în vederea unui scop, dar practicată în continuare ca ultim scop. Uitarea intențiilor este cea mai frecventă nerozie care se face.

25

207

Orbita solară a ideii. – Când o idee mijește la orizont, temperatura sufletului este, de obicei, foarte scăzută. Numai încetul cu încetul, ideea își dezvoltă căldura, iar aceasta este cea mai ridicată (adică își face efectele cele mai mari) când credința în idee începe iar să apună.

30

208

În ce mod i-am avea pe toți împotriva noastră. –

---

* *În lat. în text: "crimă de lezmaiestate umană" (n.t.).*

Dacă ar îndrăzni cineva să spună azi: "cine nu este pentru mine este împotriva mea", i-ar avea de îndată pe toți împotriva lui. – Acest sentiment face cinste epocii noastre.

209

5 A se rușina de bogăție. – Vremea noastră nu suportă decât o singură specie de bogați, aceia care se rușinează de bogăția lor. Dacă auzim despre cineva "este foarte bogat", ne cuprinde dintr-o dată un sentiment ca la vederea unei boli care te umflă într-un mod respingător, o obezitate sau o dropică: trebuie să ne aducem forțat aminte de 10 umanitatea noastră, pentru a ne putea comporta cu un asemenea bogătaș în așa fel, încât să nu ne bage în seamă sentimentul de silă. De îndată însă ce el se fălește prea de tot cu bogăția lui, sentimentul nostru se îmbină cu uimirea aproape miloasă față de un grad atât de înalt de iraționalitate omenească: așa încât ne vine să ridicăm mâinile la cer și să 15 strigăm: "Sărman denaturat, împovărat din cale-afară, legat cu o sută de lanțuri, căruia fiecare ceas îți aduce sau îți poate aduce neplăceri, în membrele căruia furnică peste timp orice eveniment a douăzeci de popoare, cum ne poți face să credem că te simți bine în situația ta? Când apari pe undeva în public, – noi știm că este un fel de bătaie la stroi sub 20 priviri ce n-au pentru tine decât ură glacială sau indiscreție sau batjocură tacită. Câștigul tău poate fi mai ușor decât al altora: dar este un câștig de prisos, care-ți aduce puțină bucurie, iar păstrarea a tot ce ai câștigat este azi, în orice caz, un lucru mai anevoios decât orice câștig anevoios. Tu suferi mereu, fiindcă pierzi mereu. La ce-ți folosește că mereu ți se 25 face rost de alt sânge artificial: asta nu înseamnă că ventuzele puse, puse constant, pe ceafa ta îți fac mai puțin rău! – Dar, pentru a nu fi nedrepți, este greu, poate imposibil, pentru tine să nu fii bogat: trebuie să pui la păstrare, trebuie să câștigi din nou, înclinația moștenită a naturii tale este jugul în care tragi, – dar pentru aceasta nu ne dezamăgi 30 și rușinează-te sincer și vădit de jugul pe care-l porți; întrucât, fără îndoială, în străfundul sufletului tău ești obosit și nemulțumit că-l porți. Rușinea aceasta nu dezonorează."

210

Lipsa de măsură în aroganță. – Există oameni atât de 35 aroganți, încât nu știu să laude o mărime pe care o admiră în public altfel decât prezentând-o ca treaptă premergătoare și punte care duce la ei.

211

Pe terenul umilinței. – Cel ce vrea să-i lecuiască pe oameni de o idee nu se mulțumește, de obicei, s-o conteste și să scoată viermele ilogic din ea, ci, după ce viermele este omorât, mai aruncă și tot fructul în
5 noroi, pentru a-l minimaliza în ochii lor și a le provoca silă de el. Așa crede că a găsit mijlocul de a face imposibilă "învierea în a treia zi", atât de obișnuită în cazul ideilor contestate. – El se înșală, căci exact pe *terenul umilinței*, în plin gunoi, sâmburele fructului ideii germinează repede din nou. – Așadar: nu să luăm în derâdere, să terfelim ceea ce
10 vrem să înlăturăm definitiv, ci *să punem la gheață* cu grijă, mereu și mereu, având în vedere că ideile au o viață foarte rezistentă. Aici trebuie procedat după maxima: "O contestare nu este o contestare."

212

Destinul moralității. – Întrucât disciplinarea spiritelor scade,
15 moralitatea (modul moștenit, tradițional, instinctual de a proceda *conform unor sentimente morale*) este, cu siguranță, și ea în scădere: nu însă diversele virtuți, cumpătarea, dreptatea, echilibrul interior, – căci libertatea cea mai mare a spiritului conștient, pe de o parte, duce deja, involuntar, la ele și, pe de altă parte, le recomandă și ca
20 *folositoare*.

213

Fanaticul neîncrederii și chezășia sa. – *Bătrânul:* Tu vrei să riști neobișnuitul și să-i înveți pe oameni în linii mari? Unde ți-e chezășia? – *Pyrrhon:* Iat-o: am să-i previn pe oameni în privința mea
25 însăși, am să mărturisesc deschis toate defectele naturii mele și am să-mi expun privirii tuturor nesăbuințele, contradicțiile și tâmpeniile. Nu mă ascultați, le voi spune, până nu voi fi devenit asemeni celui mai meschin dintre voi și chiar mai meschin decât el; împotriviți-vă adevărului până nu mai puteți, din silă față de cel ce este susținătorul lui. Voi fi seducătorul și
30 înșelătorul vostru, dacă veți sesiza la mine până și cel mai mic licăr de onorabilitate și demnitate. – *Bătrânul:* Promiți prea multe; nu poți duce această povară. – *Pyrrhon:* Atunci le voi spune oamenilor și că sunt prea slab și nu-mi pot ține promisiunea. Cu cât mai mare va fi nemernicia mea, cu atât mai neîncrezători vor fi ei în adevărul care iese din gura
35 mea. – *Bătrânul:* Vrei oare să fii propovăduitorul neîncrederii față de adevăr? – *Pyrrhon:* Al neîncrederii cum n-a mai fost alta în lume, al neîncrederii față de tot și de toate. Este singura cale spre adevăr. Ochiul

drept n-are voie să se încreadă în cel stâng, iar lumina va trebui să se numească întuneric o vreme: iată calea pe care trebuie să mergeți. Nu sperați să vă ducă la pomi roditori și la pajiști frumoase. Veți da în cale peste niște grăunțe mici și tari, – acestea sunt adevărurile: zeci și zeci de
5 ani va trebui să-nghițiți cu pumnii la minciuni, ca să nu muriți de foame, chiar dacă știți că sunt minciuni. Acele grăunțe însă vor fi semănate și îngropate și poate-poate va fi odată o zi a recoltei: nimeni n-are dreptul s-o făgăduiască, afară dacă nu-i un fanatic. – Bătrânul: Prietene! Prietene! Și vorbele tale sunt ale unui fanatic! – Pyrrhon: Ai dreptate!
10 Voi fi neîncrezător față de toate vorbele. – Bătrânul: Atunci va trebui să taci. – Pyrrhon: Le voi spune oamenilor că trebuie să tac, iar ei să nu aibă încredere în tăcerea mea. – Bătrânul: Renunți deci la inițiativa ta? – Pyrrhon: Dimpotrivă, – tocmai mi-ai arătat poarta pe care trebuie să intru. – Bătrânul: Nu știu –: ne mai înțelegem noi perfect? –
15 Pyrrhon: Probabil că nu. – Bătrânul: Măcar de te-ai înțelege perfect pe tine însuți! – Pyrrhon se întoarce și râde. – Bătrânul: O, prietene! Tăcerea și râsul – asta ți-e acum toată filozofia? – Pyrrhon: N-ar fi cea mai rea. –

214

20 Cărți europene. – Citindu-i pe Montaigne, Larochefoucauld*, Labruyère*, Fontanelle (în special dialogues des morts**), Vauvenargues, Champfort, suntem mai aproape de antichitate decât în cazul oricărui grup de șase autori ai altor popoare. Prin cei șase, spiritul ultimelor secole ale vechii ere a renăscut, – ei formează împreună o importantă
25 verigă în marele lanț al Renașterii, încă neîntrerupt. Cărțile lor se ridică dincolo de variația gustului național și a culorilor filozofice, în care, de obicei, orice carte bate și trebuie să bată azi, pentru a deveni celebră: ele conțin mai multe idei veritabile decât toate cărțile filozofilor germani luate împreună: idei din soiul care produce idei și care – iată-mă în
30 dificultate în a-mi duce definiția până la capăt; destul că mi se par a fi autori care n-au scris nici pentru copii, nici pentru fanatici, nici pentru fecioare, nici pentru creștini, nici pentru germani, nici pentru – iată-mă din nou în dificultate de a-mi încheia lista. – Dar ca să le aduc o laudă fără echivoc: scrise în greacă, ele ar fi fost înțelese și de greci. În schimb, cât ar fi pu-
35 tut înțelege în general chiar un Platon din scrierile celor mai buni filozofi

---

**Sic!* (n.t.).*

***În fr. în text; referirea este la "Nouveaux dialogues des morts" (1683) (n.t.).*

germani ai noștri, bunăoară ale lui Goethe, Schopenhauer, fără a mai vorbi de dezgustul pe care i l-ar fi trezit stilul lor, adică maniera obscură, exagerată și, incidental, scheletică, – defecte de care cei amintiți suferă, cu toate acestea, cel mai puțin dintre filozofii germani și totuși prea mult
5 (Goethe, ca filozof, a îmbrățișat norul cu mai multă dragoste decât se cuvine, iar Schopenhauer nu se plimbă nepedepsit, aproape în continuu, printre simbolurile lucrurilor, în loc să se plimbe printre lucrurile înseși). – În schimb, ce limpezime și preciziune elegantă la acei francezi! Arta aceasta ar fi trebuit s-o aprobe chiar și grecii cu cea mai fină ureche, iar
10 un lucru chiar l-ar fi admirat și adorat, subtilitatea franceză a expresiei: așa ceva ei *iubeau* foarte mult, fără a fi deosebit de tari tocmai în această privință.

215

Modă și modern. – Peste tot unde ignoranța, murdăria,
15 superstiția sunt încă uzuale, unde circulația este șchioapă, agricultura jalnică, preoțimea puternică, acolo continuă să se găsească și *costume naționale*. Dimpotrivă, *moda* domină acolo unde se găsesc semnele contrariului. Deci moda se poate găsi alături de *virtuțile* Europei de astăzi: oare să fie ea partea umbrită a acestora? – Vestimentația
20 *bărbătească*, la modă azi, iar nu cea națională, spune despre cel ce o poartă, în primul rând, că europeanul nu vrea să frapeze ca *individ*, nici ca *aparținător al unei clase și al unui popor*, că el și-a ridicat la rangul de lege înăbușirea intenționată a acestor forme de vanitate; apoi, că el este robace și că n-are multă vreme pentru îmbrăcare și
25 spilcuire, precum și că socotește în contradicție cu munca sa tot ce este prețios și somptuos ca material și drapare; în sfârșit, că, prin costumul său, amintește de profesii mai erudite și mai intelectuale, ca *acelea* față de care el, ca om european, se află sau ar dori să se afle cel mai aproape: în timp ce, prin costumele naționale încă existente, tâlharul,
30 ciobanul sau soldatul strălucesc ca pozițiile sociale cele mai râvnite și care dau tonul. În cadrul acestui caracter general al modei masculine există apoi acele mici oscilații generate de vanitatea tinerilor, a filfizonilor și a trântorilor din marile orașe, deci a *celor ce încă nu s-au maturizat ca oameni europeni*. – Femeile sunt europene
35 *chiar mult mai puțin*, fiindcă, în cazul lor, oscilațiile sunt mult mai mari: nici ele nu vor ceea ce este național și le displace să fie recunoscute după îmbrăcăminte ca nemțoaice, franțuzoaice, rusoaice, dar, ca individe, vor foarte mult să bată la ochi; de asemenea, nimeni nu trebuie lăsat să

se îndoiască, datorită și toaletei lor, că ele fac parte dintr-o clasă respectabilă a societății (din lumea "bună" sau "înaltă" sau "mare"), și, de fapt, sub această latură, ele doresc să facă impresie cu atât mai mult, cu cât nu fac parte sau fac parte prea puțin din acea clasă. Înainte de toate însă, tânăra femeie nu vrea să poarte nimic ce poartă cea un pic mai în vârstă, fiindcă, trezind bănuiala că ar fi la o vârstă mai înaintată, crede că scade ca valoare: femeia mai în vârstă, la rândul ei, ar dori să amăgească, prin haine mai tinerești, cât mai multă vreme cu putință, – competiție din care trebuie să rezulte, pentru moment, mereu mode, în cazul cărora tinerescul propriu-zis devine evident fără nici un echivoc și în mod inimitabil. Dacă spiritul inventiv al tinerelor artiste s-a dedat cu pasiune câtva timp la asemenea etalări ale tinereții sau, pentru a spune tot adevărul: dacă am consultat iar spiritul inventiv al mai vechilor civilizații de curte, ca și cel al națiunilor existente și azi și, în general, întregul glob pământesc costumat și dacă am cuplat, bunăoară, spaniolii, turcii și vechii greci pentru a pune în scenă carnea frumoasă, sfârșim prin a redescoperi mereu că totuși nu ne-am cunoscut prea bine interesele, că, pentru a avea efect asupra bărbaților, jocul de-a v-ați ascunselea cu trupul frumos este mai norocos decât sinceritatea goală și semigoală; iar acum roata gustului și a vanității se învârtește iarăși în direcție opusă: cele un pic mai în vârstă dintre tinerele femei găsesc că a venit împărăția lor, iar emulația celor mai încântătoare și mai absurde creaturi se declanșează din nou. Cu cât cresc însă lăuntric *mai mult* femeile și nu le mai acordă întâietate între ele, ca până acum, claselor de vârstă imatură, cu atât mai neînsemnate devin aceste oscilații ale hainelor lor și cu atât mai simplă toaleta lor: asupra cărora, pe bună dreptate, n-avem dreptul să pronunțăm sentința după modéle antice, deci *nu* după criteriul veșmântului purtat de locuitoarele de pe țărmurii meridionali, ci luând în considerație condițiile climatice din regiunile medii și nordice ale Europei, adică din acelea în care geniul Europei, inventatorul spiritului și al formei, își are acum sălașul preferat. – În ansamblu, așadar, semnul caracteristic al *modei* și al *modernului* *nu va fi chiar ceea ce se schimbă*, căci tocmai schimbarea este ceva nedezvoltat și-i desemnează pe europenii, bărbați și femei, încă *necopți*: ci refuzul vanității naționale, sociale și individuale. Corespunzător acestui fapt, lucrul este de lăudat, deoarece cruță energia și timpul, câtă vreme unele orașe și regiuni ale Europei se gândesc și inventează pentru toți ceilalți în materie de îmbrăcăminte, având în vedere că, de obicei, simțul formei nu-i este dăruit oricui: nici nu-i realmente o ambiție prea înaltă dacă, bunăoară, Parisul, atâta vreme cât acele oscilații există încă, pretinde că este singurul

inventator și inovator în acest domeniu. Dacă un german vrea, din ură față de aceste pretenții ale unui oraș francez, să se îmbrace altfel, de pildă, așa cum se îmbrăca Albrecht Dürer, atunci ar putea considera că are un costum pe care-l purtau germanii de altădată, dar pe care germanii
5 l-au inventat tot așa de puțin, – n-a existat niciodată un port care să-l caracterizeze pe german ca german; de altfel, e treaba lui cum arată în această costumație și dacă mintea absolut modernă, cu toată scrierea ei din linii și cute mici pe care a gravat-o veacul al nouăsprezecelea, nu cumva protestează împotriva unei vestimentații tip Dürer. – Aici, unde
10 noțiunile "modern" și "european" sunt puse aproape pe aceeași treaptă, prin Europa se înțelege mult mai mult ca întinderi teritoriale decât cuprinde Europa geografică, mica peninsulă a Asiei: în special America face parte de aici, în măsura în care ea este chiar colonia civilizației noastre. Pe de altă parte, nici măcar întreaga Europă nu se subînțelege prin noțiunea
15 culturală "Europa"; ci numai toate acele popoare și părți de popoare care își au trecutul comun în lumea greacă, romană, iudaică și creștină.

216

"Virtutea germană". – Nu se poate tăgădui că, începând cu sfârșitul secolului trecut, un curent de trezire morală a străbătut Europa.
20 Abia de atunci virtutea a redevenit elocventă; a învățat să găsească gesturile naturale de înălțare sufletească, de emoție, nu s-a mai jenat de ea însăși și a născocit filozofii și poezii întru propria glorificare. Căutând izvoarele acestui curent: îl găsim, o dată, pe Rousseau, dar pe miticul Rousseau, pe care ni-l imaginaserăm după impresia lăsată de scrierile
25 sale – aproape am putea spune din nou: de scrierile sale interpretate mitic – și după îndrumările pe care el însuși le-a dat (el și publicul său au lucrat constant la această figură ideală). Cealaltă origine se găsește în acea resurecție a romanității mari la modul stoic prin care francezii au continuat în maniera cea mai demnă misiunea Renașterii. Ei au trecut, cu
30 cele mai minunate rezultate, de la imitarea formelor antice la imitarea caracterelor antice: așa încât își vor păstra mereu dreptul la cele mai înalte onoruri, ca poporul care a dat până acum omenirii moderne cele mai bune cărți și cei mai buni oameni. Cum a acționat această dublă exemplaritate, cea a miticului Rousseau și cea a amintitului spirit roman
35 resuscitat, asupra vecinilor mai slabi se vede mai ales în Germania: care, în urma noului și absolut neobișnuitului său avânt spre seriozitatea și măreția voinței și a stăpânirii de sine, a sfârșit prin a se minuna de propria ei virtute nouă și prin a arunca în lume noțiunea de "virtute germană", ca

și când n-ar putea exista nimic mai natural, mai ereditar decât aceasta. Cei dintâi oameni de seamă care și-au însușit acel îndemn francez la măreția și conștiința voinței morale au fost mai onești și n-au uitat recunoștința. Moralismul lui Kant – de unde provine? El dă mereu și mereu de înțeles: de la Rousseau și de la Roma stoică resuscitată. Moralismul lui Schiller: aceeași sursă, aceeași glorificare a sursei. Moralismul lui Beethoven în sunete: este eternul cântec de laudă închinat lui Rousseau, vechilor francezi și lui Schiller. Numai "tânărul german" a uitat recunoștința, între timp noi întorseserăm, în orice caz, urechea la predicatorii urii față de francezi: acel tânăr german care a ieșit, pentru câtva timp, în evidență cu mai multă conștiință decât se consideră permisă la alți tineri. Căutându-și paternitatea, el putea să se gândească pe bună dreptate la proximitatea lui Schiller, a lui Fichte și a lui Schleiermacher: dar bunicii ar fi trebuit să și-i caute la Paris, la Geneva, și era o mare miopie să crezi ce credea el: că virtutea nu are mai mult de treizeci de ani. Pe atunci se obișnuia să se ceară ca prin cuvântul "german" să se subînțeleagă, pe lângă altele, și virtutea, – și până în ziua de azi încă nu ne-am dezvățat în întregime de asta. – În treacăt fie remarcat, acea numită trezire morală n-a atras după sine, în privința *cunoașterii* fenomenelor morale, așa cum se poate aproape ghici, decât dezavantaje și mișcări regresive. Ce este toată filozofia morală germană, socotită de la Kant încoace, cu toate ramificațiile și mlădițele ei franceze, engleze și italiene? Un atentat semiteologic împotriva lui Helvetius*, un refuz al vederilor largi, îndelung și anevoie cucerite, sau al îndrumărilor pe calea cea dreaptă, pe care el le-a exprimat și reunit cu bine pentru ultima oară. Până în ziua de azi, Helvetius este cel mai denigrat în Germania dintre toți moraliștii și oamenii de seamă.

217

Clasic și romantic. – Atât spiritele înclinate spre clasicism, cât și cele înclinate spre romantism – așa cum întotdeauna există aceste două categorii – sunt preocupate de o viziune a viitorului: dar primele o extrag dintr-o *vigoare* a timpului lor, ultimele din *slăbiciunea* lui.

218

Mașina ca învățătoare. – Mașina cultivă, prin sine însăși, angrenarea unor mulțimi de oameni, în cazul unor acțiuni în care fiecare om are de făcut doar un lucru: ea dă modelul organizației de partid și al

**Sic! (și infra) (n.t.).*

tacticii războiului. În schimb, nu cultivă autoritatea individuală: face din mulți o *singură* mașină, iar din fiecare individ în parte o unealtă pentru *un singur* scop. Cea mai generală acțiune a sa este de a ne învăța folosul centralizării.

5

219

Nestabili. – Ne place să locuim într-un orășel; dar din timp în timp chiar el ne împinge în natura cea mai retrasă și mai nedezvăluită: mai ales atunci când orășelul a devenit din nou prea transparent pentru noi. În sfârșit, pentru a ne *reface* iarăși după contactul cu această
10 natură, luăm calea marelui oraș. Câteva sorbituri din cupa lui – și-i ghicim drojdia de pe fund, – ciclul, cu orășelul de la început, reîncepe. – Așa trăiesc modernii: care în toate sunt puțin *prea radicali* pentru a fi *stabili* ca oamenii altor vremi.

220

15 *Reacție față de civilizația mașinilor.* – Mașina, ea însăși un produs al celei mai înalte forțe intelectuale, pune în mișcare, la persoanele care o deservesc, aproape numai forțele elementare, oarbe. Ea eliberează astfel, în general, o cantitate enormă de energie, care, altfel, ar zăcea adormită, e adevărat; dar nu ne dă impulsul de a urca mai sus,
20 de a face mai bine, de a deveni artiști. Ne face *activi* și *uniformi*, – aceasta produce însă pentru multă vreme o reacție, o plictiseală disperată a sufletului, care învață, prin ea, să tânjească după o variată inactivitate.

221

Periculozitatea Luminismului. – Tot ce este țicnit, histri-
25 onic, de o cruzime animalică, voluptuos, îndeosebi sentimental și care se îmbată pe sine, ceea ce a constituit cu adevărat *substanța revoluționară* și devenise în Rousseau, înainte de Revoluție, carne și spirit, – toată această entitate și-a mai pus, cu perfid entuziasm, și *Luminismul* pe capul fanatic, care, prin acesta, a început el însuși să
30 strălucească precum într-o aureolă transfiguratoare: Luminismul, care, în definitiv, este atât de străin de acea entitate și, acționând aparte, și-ar fi văzut liniștit de drum, ca un reflex luminos trecând prin nouri, mulțumit multă vreme să-i transforme doar pe indivizi: așa încât ar fi transformat numai foarte lent și obiceiurile și instituțiile popoarelor. Acum însă, legat
35 de o natură violentă și intempestivă, Luminismul însuși a devenit violent și intempestiv. Periculozitatea lui a devenit, prin aceasta, aproape mai

mare decât utilitatea eliberatoare și limpezitoare, care, prin mijlocirea lui, a ajuns în marea mișcare revoluționară. Cel ce înțelege acest lucru va ști din ce amestec trebuie să-l extragem, de ce murdării trebuie să-l purificăm: pentru a continua apoi, în sine însuși, opera Luminismului și
5 pentru a înăbuși ulterior în fașă Revoluția, a o împiedica să aibă loc.

222

Pasiunea în evul mediu. – Evul mediu este epoca celor mai mari pasiuni. Nici antichitatea, nici vremea noastră nu dispun de această lărgire a sufletului: capacitatea lui n-a fost niciodată mai mare
10 și niciodată n-a fost măsurată cu măsuri mai mari. Corporalitatea fizică de codru secular a popoarelor barbare și ochii hiperspiritualizați, foarte ageri, extrem de strălucitori ai adepților misterelor creștine, ceea ce era peste măsură de copilăros, de tânăr și chiar de matur, de ramolit, cruzimea animalului de pradă și moleșirea și ascuțirea spiritului antichității târzii, –
15 toate acestea se întruneau pe vremea aceea nu rareori într-o singură persoană: când cineva era cuprins atunci de pasiune, năvălnicia sentimentului trebuia să fie mai strașnică, vâltoarea lui mai confuză, prăbușirea mai adâncă decât vreodată. – Noi, oamenii moderni, nu putem fi satisfăcuți de pierderea care s-a produs aici.

20

223

A jefui și a economisi. – Toate mișările spirituale merg înainte ca urmare a faptului că cei mari pot spera să jefuiască, cei mici să economisească. De aceea, de pildă, a mers înainte Reforma germană.

25

224

Suflete vesele. – Când se aducea vorba, fie și numai pe departe, de băutură, îmbătare și un soi pestilențial de obscenitate, sufletele germanilor mai de demult deveneau vesele, – altminteri, erau artăgoase; în situația aceea însă, ei își găseau forma de înțelegere deplină.

30

225

Atena desfrânată. – Chiar și atunci când piața de pește din Atena își dobândise filozofii și poeții, desfrânarea greacă încă poseda un aspect mai idilic și mai frumos decât l-a avut vreodată desfrânarea romană sau germană. Vocea lui Iuvenal ar fi răsunat acolo ca o trompetă
35 cavernoasă: i-ar fi răspuns niște râsete amabile și aproape copilărești.

226

Înțelepciunea grecilor. – Întrucât dorința de a învinge și de a ieși în evidență este o trăsătură invincibilă a naturii, mai veche și mai puternică decât orice stimă și bucurie a egalizării, statul grec a sancționat emulația gimnastică și muzicală între cei egali, deci a delimitat o arenă unde instinctul acela se putea descărca fără a pune în primejdie ordinea politică. Prin decăderea finală a emulației gimnastice și muzicale, statul grec a fost cuprins de frământare și disoluție internă.

227

"Eternul Epicur". – Epicur a trăit în toate epocile și trăiește încă necunoscut celor ce s-au numit și se numesc epicureici și n-a avut și n-are faimă în rândul filozofilor. Și-a uitat el însuși propriul nume: era cel mai greu bagaj pe care l-a aruncat vreodată.

228

Stilul superiorității. – Germana studențească, felul de a vorbi al studentului german, își are originea printre studenții care nu studiază, care știu să obțină un fel de ascendent asupra colegilor lor mai serioși prin faptul că dau pe față tot ce este mascaradă în cultură, în bună-cuviință, în erudiție, în ordine, în cumpătare și că au continuu pe buze cuvintele din acele domenii, ce-i drept, întocmai ca cei ce sunt mai buni, mai instruiți, dar cu o răutate în privire însoțită de o grimasă. În această limbă a superiorității – unica originală în Germania – vorbesc acum, fără să vrea, și oamenii politici și criticii de gazetă: este o constantă citare ironică, o chiorâre neastâmpărată, provocatoare a ochiului în dreapta și în stânga, o germană a ghilimelelor și a grimaselor.

229

Îngropații. – Ne retragem în lucrurile ascunse: dar nu din vreo descurajare personală, ca și când nu ne-ar satisface situația politică și socială a prezentului, ci fiindcă vrem, prin retragerea noastră, să cruțăm și să adunăm puteri de care mai târziu cultura va avea odată mare nevoie, cu atât mai mult, cu cât acest prezent este acest prezent și, ca atare, își îndeplinește misiunea lui. Noi formăm un capital și căutăm să-l punem la adăpost: dar, ca în vremuri de mare primejdie, îngropându-l.

230

Tirani ai spiritului. – În timpul nostru, pe oricine ar fi expresia unei singure trăsături morale, într-un mod la fel de strict cum sunt personajele

lui Teofrast și ale lui Molière, l-am considera bolnav și am vorbi, în cazul lui, de "idee fixă". Atena secolului al treilea, dacă am putea face o vizită acolo, ne-ar apărea ca locuită de nebuni. Astăzi domnește în fiecare cap democrația *ideilor*, – *multe laolaltă* sunt stăpânul: o *singură* idee în parte care *ar vrea* să fie stăpână se numește azi, cum am spus, "idee fixă". Acesta este modul *nostru* de a ucide tiranii, – făcând aluzie la casa de nebuni.

231

Cea mai periculoasă emigrare. – În Rusia există o emigrare a inteligenței: se trece granița pentru a se citi și a se scrie cărți bune. În felul acesta se tinde însă tot mai mult să se facă din patria părăsită de spirit botul întins al Asiei, care ar putea înghiți mica Europă.

232

Nebunii după stat. – Dragostea cvasireligioasă față de rege a trecut la greci asupra polisului, după ce s-a terminat cu regalitatea. Și, cum o idee suportă mai multă dragoste decât o persoană și mai ales nu-l ofensează pe cel ce iubește așa de des cum o fac oamenii iubiți (– căci cu cât se știu aceștia iubiți mai mult, cu atât mai brutali devin, de obicei, pe când, în cele din urmă, nu mai sunt vrednici de iubire și se produce cu adevărat o ruptură), venerarea polisului și a statului era mai mare decât a fost vreodată înainte venerarea principelui. Grecii sunt *nebunii după stat* ai istoriei antice, – în cea modernă sunt alte popoare.

233

Împotriva neglijării ochilor. – N-am putea demonstra la clasele cultivate din Anglia, care citesc Times, o scădere a puterii vizuale din zece în zece ani?

234

Opere mari și credință mare. – Cutare avea marile opere, tovarășul său însă avea marea credință în aceste opere. Ei erau inseparabili: dar, în mod evident, primul depindea total de al doilea.

235

Sociabilul. – "Nu-mi cad bine mie însumi", a spus cineva ca să-și explice preferința pentru societate. "Stomacul societății este mai puternic decât al meu, el mă suportă."

236

Închiderea de ochi a spiritului. – Dacă ești deprins și obișnuit să meditezi asupra acțiunii, atunci trebuie totuși să închizi ochiul interior în cazul acțiunii înseși (chiar dacă aceasta n-ar fi decât scrisul unei scrisori
5 sau mâncatul și băutul). Ba chiar, stând de vorbă cu oameni mediocri, trebuie să știi să gândești cu ochi închiși de gânditor, – pentru a atinge și a înțelege adică gândirea mediocră. Această închidere de ochi este un act sensibil, realizabil prin voință.

237

10 Cea mai cumplită răzbunare. – Dacă vrei neapărat să te răzbuni pe un adversar, trebuie să aștepți până când întreaga mână ți-e plină de adevăruri și dreptăți și poți să le joci împotriva lui cu sânge rece: încât a te răzbuna coincide cu a face dreptate. Este cea mai cumplită formă de răzbunare, căci n-are altă instanță mai presus de ea la care să
15 se mai poată apela. Așa s-a răzbunat Voltaire pe Piron, cu cinci rânduri care-i judecă întreaga viață, creație și vrere: câte cuvinte, atâtea adevăruri; așa s-a răzbunat același pe Frederich cel Mare (într-o scrisoare adresată lui de la Ferney).

238

20 Impozit pe lux. – Cumpărăm din magazine ceea ce este necesar și mai important, iar asta trebuie s-o plătim scump, fiindcă plătim și ceea ce este de vânzare, dar numai rareori își găsește cumpărători: lucrurile luxoase și cele de satisfăcut poftele. În felul acesta, luxul impune omului simplu, care se lipsește de el, o continuă taxă.

25 239

De ce continuă să trăiască cerșetorii. – Dacă toate pomenile ar fi date numai din milă, cerșetorii ar fi cu toții morți de foame.

240

De ce continuă să trăiască cerșetorii. – Cea mai mare
30 miluitoare este lașitatea.

241

Cum se folosește filozoful de o conversație. – Fără să tragi cu urechea, poți auzi multe dacă știi să vezi bine, dar să te pierzi pe tine însuți din privire o vreme. Însă oamenii nu știu să se folosească de o

conversație; ei acordă, de departe, prea multă atenție la ceea ce vor să spună și să replice, în timp ce adevăratul *ascultător* se mulțumește adeseori să răspundă provizoriu și să *spună* ceva ca un acont de politețe în general, în schimb reține în memoria sa pânditoare tot ce a exprimat celălalt, dimpreună cu tonul și gesturile *cu care* a făcut-o. – În conversația obișnuită, fiecare crede că este el cel ce conduce, ca atunci când două nave care înaintează alături și din când în când se ating ușor cred amândouă în mod sincer că vecina o urmează ori chiar este la remorca ei.

242

Arta de a te scuza. – Când cineva se scuză în fața noastră, trebuie s-o facă foarte bine: altminteri părem lesne noi înșine cei vinovați și încercăm un sentiment neplăcut.

243

Raporturi imposibile. – Nava gândurilor tale intră prea adânc în apă pentru ca să poți naviga cu ea pe apele acestor persoane amabile, cuviincioase, binevoitoare. Aici sunt prea multe locuri puțin adânci și bancuri de nisip: ar trebui să te adaptezi împrejurărilor și să fii mereu în încurcătură, iar acele persoane ar trebui să fie și ele repede puse în încurcătură – cu privire la încurcătura ta, a cărei cauză n-o pot ghici.

244

Vulpea vulpilor. – O vulpe adevărată numește acri nu numai strugurii la care nu poate ajunge, ci și pe aceia la care a ajuns și i-a luat înaintea altora.

245

În raporturi intime. – Oricât de strânse ar fi legăturile dintre anumiți oameni: în cadrul orizontului lor comun continuă totuși să existe toate cele patru zări, iar în unele momente ei observă aceasta.

246

Tăcerea lehamitei. – Iată, cineva trece, ca filozof și om, printr-o profundă și dureroasă transformare și apoi depune în mod public mărturie despre asta. Și ascultătorii nu observă nimic! îl cred încă absolut neschimbat! – Această experiență obișnuită a provocat deja lehamite multor scriitori: ei supraestimaseră intelectualitatea oamenilor și, când și-au sesizat greșeala, au jurat să tacă.

247

Seriozitatea afacerilor. – Afacerile câte unui om bogat și distins sunt felul lui de *odihnă* după o prea lungă și obișnuită *inactivitate*: de aceea le tratează cu atâta seriozitate și pasiune, precum alți oameni rarele lor 5 recreații și preocupări din timpul liber.

248

Ambiguitatea ochiului. – Așa cum apa de la picioarele tale este cuprinsă de o cutremurare bruscă, solzoasă, există și în ochiul omenesc asemenea bruște nesiguranțe și duplicități, la care ne întrebăm: este un fior? 10 este un surâs? este și una, și alta?

249

Pozitiv și negativ. – Acest filozof n-are nevoie de nimeni care să-l combată: pentru asta își ajunge el însuși.

250

15 *Răzbunarea năvoadelor goale.* – Să ne ferim de toate persoanele care au sentimentul amar al pescarului ce se întoarce seara acasă, după munca anevoioasă de peste zi, cu năvoadele goale.

251

A nu-ți revendica dreptul. – A exercita puterea costă oboseală 20 și cere curaj. De aceea nu-și revendică atâția oameni dreptul cuvenit, foarte firesc, fiindcă acest drept este un fel de *putere*, iar ei sunt prea leneși ori prea lași să-l exercite. *Îngăduință* și *răbdare* se numesc virtuțile-mască ale acestor defecte.

252

25 *Purtători de lumină.* – În societate n-ar exista lumina soarelui, dacă n-ar aduce-o cu sine periuțele înnăscute, vreau să zic așa-numitele persoane amabile.

253

Cel mai caritabil. – Dacă omul tocmai a fost foarte onorat și a 30 mâncat puțin, el este cel mai caritabil.

254

La lumină. – Oamenii se-mbulzesc la lumină nu pentru a vedea

mai bine, ci pentru a străluci mai bine. – Pe cel în fața căruia strălucim îl lăsăm cu plăcere să treacă drept lumină.

255

Ipohondrul. – Ipohondrul este un om care posedă exact atâta spirit și plăcere pentru spirit, încât să-și considere motivate suferințele, pierderea, defectele: dar teritoriul său, pe care se hrănește, este prea mic; îl paște în așa fel, încât trebuie să caute, în cele din urmă, firele răzlețite de iarbă. Așa sfârșește prin a deveni invidios și zgârcit, – și abia atunci este insuportabil.

256

Restituire. – Hesiod recomandă să-i întoarcem, de îndată ce suntem în stare, cu dreaptă măsură și, dacă se poate, cu vârf, vecinului care ne-a sărit în ajutor. Vecinul se bucură de aceasta în mod deosebit, căci bunătatea lui de odinioară îi aduce roade; dar și cel ce înapoiază are parte de bucurie, în măsura în care, ca unul ce dăruiește, își răscumpără printr-un mic surplus mica umilință de altădată de a fi fost pus în situația să i se dea ajutor.

257

Mai fin decât este nevoie. – Spiritul nostru de observație referitor la faptul dacă alții ne sesizează slăbiciunile este mult mai fin decât spiritul nostru de observație referitor la slăbiciunile altora: de unde rezultă deci că el este mai fin decât ar fi nevoie.

258

O formă luminoasă de umbră. – Strâns lipit de oamenii complet noptoși se află aproape întotdeauna, ca legat de ei, un suflet luminos. El este oarecum umbra negativă pe care aceia o aruncă.

259

Să nu te răzbuni? – Există atât de multe varietăți rafinate de răzbunare, încât cineva care ar avea motiv să se răzbune poate, în definitiv, să facă ori nu ce vrea: după o vreme, toată lumea va cădea totuși de acord că el *s-a* răzbunat. A nu se răzbuna nu prea depinde de un om: faptul că n-o *vrea* nici nu trebuie măcar să-l exprime, fiindcă disprețuirea răzbunării este interpretată și *percepută* ca o răzbunare sublimă, foarte serioasă. – De unde rezultă că nu-i cazul să faci nimic *din abundență* – –

260

E r o a r e a c e l o r c e f a c c i n s t e. – Fiecare are impresia că-i spune ceva ce-i face cinste și plăcere unui filozof arătându-i că și el a ajuns de la sine exact la aceeași idee și chiar la aceeași expresie; și totuși, în cazul unor 5 asemenea împărtășiri, filozoful nu-i încântat decât arareori, dar devine frecvent suspicios față de propria sa idee și de exprimarea ei: el decide în taină să le revizuiască odată pe amândouă. – Când vrei să-i faci cinste cuiva, trebuie să te ferești de exprimarea coincidenței: ea situează pe același nivel. – În multe cazuri este o chestiune de conveniență socială să ascultăm o părere ca și 10 când n-ar fi a noastră, ba chiar de parcă ar depăși orizontul nostru: bunăoară, când omul în vârstă, cu o veche experiență, își deschide odată, în mod excepțional, lada cu cunoștințe.

261

S c r i s o a r e. – Scrisoarea este o vizită neanunțată, poștașul – 15 intermediarul unor surprize nepoliticoase. Ar trebui ca tot la opt zile să avem o oră de primire a scrisorilor, după care să facem o baie.

262

P r e v e n i t u l. – Cineva a spus: eu sunt p r e v e n i t față de mine însumi din cea mai fragedă copilărie: de aceea, în orice reproș găsesc puțin adevăr 20 și în orice laudă puțină tâmpenie. Lauda este, de obicei, subestimată de mine, iar reproșul supraestimat.

263

C a l e a s p r e e g a l i t a t e. – Câteva ceasuri de urcuș pe munte fac dintr-un nemernic și dintr-un sfânt două creaturi aproape egale. Oboseala 25 este calea cea mai scurtă spre e g a l i t a t e și f r a t e r n i t a t e – iar l i b e r t a t e a, în sfârșit, se adaugă prin somn.

264

C a l o m n i e. – Dacă dăm de urma unei suspiciuni cu adevărat infame, să nu-i căutăm niciodată originea la d u ș m a n i i noștri cinstiți și simpli; căci 30 aceștia, dacă ar născoci așa ceva pe seama noastră, n-ar găsi, ca dușmani, nici un credit. Dar aceia cărora noi le-am fost de cel mai mare folos câtva timp, dar care, dintr-un motiv oarecare, pot fi siguri, în taină, că nu mai obțin nimic de la noi, – asemenea oameni sunt în stare să pună în circulație infamia: ei găsesc credit, o dată, pentru că presupunem că n-ar născoci nimic ce le-ar putea aduce 35 lor înșiși daune; apoi, fiindcă ei ne-au cunoscut mai de-aproape. – Drept

consolare, cel calomniat așa de rău poate să-și spună: calomniile sunt boli ale altora care erup pe trupul tău; ele denotă că societatea este un singur corp (moral), așa încât tu poți face pe tine cura care trebuie să le fie de folos celorlalți.

265

5 Împărăția cerească a copiilor. – Fericirea copilului este la fel de mult un mit precum fericirea hiperboreilor de care povesteau grecii. Dacă fericirea sălășluiește în general pe pământ, socoteau aceștia, atunci în mod sigur cât mai departe cu putință de noi, cam pe la marginea pământului. La fel judecă și oamenii mai bătrâni: dacă omul poate fi în general fericit, 10 atunci în mod sigur cât mai departe de vârsta noastră, la hotarele și la începuturile vieții. Pentru mulți oameni, vederea copiilor este, prin vălul acestui mit, cea mai mare fericire de care ei pot avea parte: ei merg chiar până în pragul împărăției cerești când zic "lăsați copilașii să vină la mine, căci a lor este împărăția cerurilor". – Mitul împărăției cerești a copiilor operează cumva 15 peste tot unde există în lumea modernă puțină sentimentalitate.

266

Nerăbdătorii. – Tocmai cel ce este în devenire nu dorește ceea ce este în devenire: el este prea nerăbdător în această privință. Tânărul nu vrea să aștepte, până ce, după lungi studii, suferințe și privațiuni, tabloul nu i se 20 umple de oameni și lucruri: așa că el acceptă, cu o încredere oarbă, un alt tablou, gata făcut și oferit lui, ca și când acesta ar trebui să-i dea din capul locului liniile și culorile tabloului său, se aruncă în brațele unui filozof, ale unui poet și trebuie să facă multă vreme fel de fel de corvezi și să se renege pe sine însuși. Din asta învață multe: dar un tânăr uită frecvent, când e vorba 25 de asta, lucrul cel mai vrednic de a fi învățat și cunoscut: pe sine însuși; el rămâne toată viața un partizan. Oho, trebuie să faci față la multă plictiseală, e nevoie de multă sudoare până ce ți-ai găsit culorile, pensula, pânza! – Și nici atunci nu ești încă mută vreme maestru în arta ta de a trăi, – dar, cel puțin, ești stăpân în propriul atelier.

30 267

Nu există educatori. – Ca filozofi, noi ar trebui să vorbim numai despre autoeducație. Educarea tineretului de către alții este fie un experiment făcut pe o ființă încă necunoscută, incognoscibilă, fie o nivelare sistematică, pentru a pune de acord noua ființă, oricare ar fi ea, cu deprinderile și moravurile 35 dominante: în ambele cazuri, așadar, ceva nedemn de un filozof, opera părinților și a dascălilor, pe care unul dintre cutezătorii sinceri i-a numit nos ennemis

naturels*. – Într-o zi, când ești, după opinia lumii, de mult educat, te descoperi pe tine însuți: atunic începe misiunea filozofului, acum este timpul să-l chemi în ajutor – nu ca pe-un educator, ci ca pe-un autoeducat care are experiență.

5 268

Compasiune pentru tineret. – Ne cuprinde mila când auzim că un tânăr știrbește deja, că altul își pierde vederea. Dacă am ști de toate lucrurile irevocabile și fără de nici o speranță care se ascund în întreaga-i ființă, ce mare ne-ar fi atunci amărăciunea! De ce suferim, de fapt, în 10 cazul acesta? Fiindcă tineretul trebuie să ducă mai departe ceea ce am întreprins noi, iar orice curmare și șubrezire a vigorii sale va dăuna operei noastre ajunse în mâinile lui. Este amărăciunea din pricina slabei garanții a nemuririi noastre: sau, dacă nu ne simțim decât niște executori ai misiunii omenirii, amărăciunea din pricina faptului că această misiune trebuie să treacă 15 în mâini mai nevolnice decât sunt ale noastre.

269

Vârstele vieții. – Comparația celor patru anotimpuri cu cele patru vârste ale vieții este o venerabilă stupiditate. Nici primii douăzeci de ani ai vieții, nici ultimii douăzeci nu corespund vreunui anotimp: presupunând că, 20 făcând această comparație, nu ne mulțumim cu albul părului și al zăpezii și cu jocuri de culori asemănătoare. Acei primi douăzeci de ani sunt o pregătire în vederea vieții în general, a întregului an de viață, ca un fel de zi lungă a Anului Nou; iar ultimii douăzeci trec în revistă, interiorizează, potrivesc și armonizează tot ce a fost trăit înainte: așa cum, în mic, procedăm în fiecare zi de Anul Nou 25 cu întregul an care s-a scurs. La mijloc se află însă, într-adevăr, un interval care se pretează la comparația cu anotimpurile: intervalul dintre anul al douăzecilea și al cincizecilea (pentru a calcula aici în bloc, pe decenii, în timp ce se înțelege de la sine că fiecare trebuie, după experiența lui, să cizeleze pentru sine aceste date brute). Cei treizeci de ani corespund cu trei anotimpuri: 30 vara, primăvara și toamna, – o iarnă, viața omenească nu are, afară numai dacă nu vrem să numim perioadele de boală, aspre, reci, retrase, deznădăjduite, sterile, din păcate nu arareori împletite, perioadele de iarnă ale omului. Anii douăzeci: torizi, incomozi, furtunoși, excesiv de antrenanți, istovitori, ani în care blagoslovim ziua, la capătul ei, seara, și ne ștergem 35 fruntea: ani în care munca ni se pare aspră, dar necesară, – anii aceștia sunt

*În fr. în text (n.t.).

v a r a vieții. Anii treizeci, în schimb, sunt p r i m ă v a r a ei: aerul, când prea cald, când prea rece, mereu agitat și excitant, sevă năvalnică, puzderie de frunze, miros de flori pretutindeni, multe dimineți și nopți fermecătoare, munca la care ne trezește cântecul păsărilor, o muncă din inimă, veritabilă, un fel de plăcere a propriei vigori, întărită de speranțe de care ne bucurăm dinainte. În sfârșit, anii patruzeci: misterioși ca tot ce nu se mișcă; asemănători unei padine înalte și largi, mângâiate de un vânt proaspăt; deasupra, un cer limpede și fără nori, care privește zi și noapte mereu cu aceeași blândețe: vremea recoltei și a celei mai afabile seninătăți, – este t o a m n a vieții.

270

S p i r i t u l f e m e i l o r î n s o c i e t a t e a d e a s t ă z i. – Cum gândesc astăzi femeile despre spiritul bărbaților se ghicește din faptul că, în arta lor de a se dichisi, ele se gândesc la orice altceva decât la a-și evidenția în mod deosebit spiritul trăsăturilor sau detaliile spirituale ale chipului: mai degrabă își ascund toate acestea și știu, dimpotrivă, bunăoară prin potrivirea părului pe frunte, să-și dea expresia unei senzualități și materialități viu pofticioase, tocmai atunci când posedă doar puțin din aceste calități. Convingerea lor că spiritul la femei îi sperie pe bărbați merge până acolo că-și reneagă bucuros ele însele acuitatea intelectuală și-și atrag intenționat reputația m i o p i e i; prin aceasta cred, probabil, că le inspiră bărbaților mai multă încredere: e ca și când s-ar așterne în jurul lor un amurg blând și îmbietor.

271

M ă r e a ț ă ș i v r e m e l n i c ă. – Ceea ce-l emoționează până la lacrimi pe spectator este privirea exaltată, plină de fericire, cu care o femeie tânără și frumoasă se uită la soțul ei. Simțim aici toată melancolia autumnală generată atât de măreția, cât și de vremelnicia fericirii omenești.

272

S p i r i t d e s a c r i f i c i u. – Multe femei au acel intelletto del sacrifizio* și nu se mai bucură de viața lor dacă bărbații nu vor să le sacrifice: atunci ele nu mai știu la ce să-și folosească inteligența și devin pe nesimțite din animale de sacrificiu chiar preoți sacrificatori.

273

N e f e m i n i n u l. – "Proastă ca un bărbat" spun femeile: "fricos ca o muiere" spun bărbații. Prostia este la femeie n e f e m i n i n u l.

**În it. în text (n.t.).*

274

Temperamentul masculin și feminin și mortalitatea. – Faptul că sexul masculin are un temperament mai neacătării decât cel feminin rezultă și din faptul că băieții sunt mai expuși mortalității decât fetele,
5 evident pentru că ei "își ies din pepeni" mai ușor: sălbăticia și firea lor arțăgoasă le agravează toate bolile până la a deveni mortale.

275

Vremea construcțiilor ciclopice. – Democratizarea Europei este de neoprit: cel ce se opune acestui proces se folosește tocmai de
10 mijloacele pe care ideea democratică le-a pus mai întâi în mâna oricui și el însuși face aceste mijloace mai maniabile și mai eficace: iar adversarii cei mai principali ai democrației (am în vedere spiritele subversive) par să existe numai pentru ca, prin teama pe care le-o suscită, să împingă tot mai repede înainte, pe calea democrației, diferitele partide. Acum, câte unuia îi poate fi frică,
15 într-adevăr, de cei ce lucrează azi în mod conștient și cinstit pentru acest viitor: ceva deșertic și uniform apare pe chipurile lor, iar praful albicios pare a le fi pătruns chiar până în creieri. Cu toate acestea: s-ar putea ca posteritatea să râdă odată de această frică a noastră și să se gândească la strădania pentru democrație a unui șir de generații cam ca la construcția digurilor de piatră și a
20 zidurilor de apărare – ca la o activitate care așterne în mod necesar mult praf pe haine și pe chipuri și, inevitabil, îi îndobitocește puțin și pe muncitori; dar pentru asta cine ar dori să nu se săvârșească asemenea faptă? Pare că democratizarea Europei este o verigă în lanțul acelor neobișnuite măsuri profilactice care sunt ideea epocii moderne și prin care ne deosebim noi
25 de evul mediu. Abia azi este veacul construcțiilor ciclopice! Siguranța definitivă a fundamentelor, pentru ca orice viitor să poată construi fără nici un risc pe ele! Făcând imposibil de aici înainte ca lanurile civilizației să fie din nou distruse peste noapte de apele sălbatice și inconștiente de munte! Diguri de piatră și ziduri de apărare împotriva barbarilor, împotriva molimelor, împotriva aservirii
30 materiale și spirituale! Și toate acestea înțelese mai întâi textual și rudimentar, dar treptat-treptat tot mai elevat și mai spiritual, așa încât toate măsurile schițate aici par a fi pregătirea generală ingenioasă a supremului artist în arta grădinăritului, care se poate întoarce la misiunea lui propriu-zisă abia atunci când aceea este pe deplin înfăptuită! – Firește: date fiind perioadele
35 ample de timp care se interpun aici între mijloace și scop, dată fiind osteneala mare, din cale-afară de mare, care solicită de veacuri energie și spirit și de care încă este nevoie pentru a crea sau a procura fiecare mijloc în parte, n-avem dreptul să-i judecăm prea aspru pe cei ce muncesc la construcția

prezentului când decretează sus și tare că zidul și spalierul *sunt* chiar scopul și cel din urmă țel; întrucât, într-adevăr, nimeni nu vede încă grădinarul și plantele roditoare *de dragul cărora* spalierul există.

276

5 *Dreptul la sufragiul universal.* – Poporul nu și-a dat sufragiul universal, ci, peste tot unde acesta este azi în vigoare, el l-a primit și l-a acceptat provizoriu: în orice caz, el are însă dreptul să-l restituie iar, dacă nu-i satisface așteptările. Acesta pare a fi astăzi cazul pretutindeni: căci, dacă, în vreo ocazie oarecare, când se face uz de el, abia de se prezintă la urne două 10 treimi, ba, poate, nici măcar majoritatea celor cu drept de vot, lucrul acesta este un vot *împotriva* întregului sistem de vot în general. – Trebuie să judecăm aici chiar mult mai sever. O lege care stipulează că majoritatea are ultimul cuvânt cu privire la binele tuturor nu poate fi edificată pe aceeași bază care este produsă exclusiv de ea: e nevoie în mod necesar de una și mai 15 largă, iar aceasta este *unanimitatea tuturor*. Sufragiul universal nu poate fi numai expresia unei voințe majoritare: toată țara trebuie să-l vrea. De aceea, este suficientă chiar opoziția unei foarte mici minorități pentru a-l da iar la o parte ca nepractic: iar *neparticiparea* la un scrutin este tocmai o asemenea opoziție care duce la căderea întregului sistem de vot. "Vetoul 20 absolut" al individului sau, pentru a nu cădea în minuțios, vetoul câtorva mii atârnă deasupra acestui sistem ca o consecință a dreptății: de câte ori se face uz de el, trebuie demonstrat mai întâi, după forma de participare, dacă mai *este acceptabil*.

277

25 *Prostul raționament.* – Cât de prost raționăm în domenii în care nu suntem acasă, chiar dacă, în calitate de oameni de știință, suntem deprinși foarte bine cu raționamentul corect! Este penibil! Și este clar că în marea vânzoleală mondială, în treburile politice, în ceea ce este neprevăzut și urgent, așa cum se întâmplă aproape în fiecare zi, decide tocmai acest *prost* 30 *raționament*: căci nimeni nu este acasă pe deplin în ceea ce privește lucrurile nou-crescute peste noapte; orice politizare, chiar în cazul celor mai mari oameni de stat, este improvizație la voia întâmplării.

278

Premisele erei mașinilor. – Presa, mașina, calea ferată, 35 telegraful sunt premise a căror concluzie cu privire la următoarea mie de ani încă n-a îndrăznit nimeni s-o tragă.

279

S a b o t u l c i v i l i z a ț i e i. – Când auzim: acolo, bărbații n-au timp de afaceri productive; exercițiile militare și defilările le iau toată ziua, iar restul populației trebuie să-i hrănească și să-i îmbrace, vestimentația lor însă este
5 frapantă, adeseori pestriță și plină de extravaganțe; acolo nu sunt recunoscute decât puține trăsături distinctive, indivizii seamănă unii cu alții mai mult ca oriunde sau sunt tratați ca egali; acolo ceri și dai ascultare fără nici o explicație: ordoni, dar te ferești să convingi; acolo, pedepsele sunt puține, dar puținele acestea sunt aspre și sar repede în extrem, în ceea ce este peste măsură de
10 cumplit; acolo, trădarea trece drept cea mai mare crimă, chiar în critica neajunsurilor se hazardează numai cei mai curajoși; acolo, o viață de om este ieftină, iar ambiția adoptă adesea o asemenea formă, încât pune viața în pericol; – cel ce aude toate acestea va spune îndată: "este imaginea unei s o c i e t ă ț i b a r b a r e a f l a t e î n p r i m e j d i e". Poate că unul o să adauge: "este zugrăvi-
15 rea Spartei"; un altul va cădea pe gânduri și va opina că este descris m i l i t a r i s m u l n o s t r u m o d e r n, așa cum este el în sânul civilizației și al societății noastre de alt tip, ca un anacronism viu, ca imaginea, cum am spus, a unei societăți barbare aflate în primejdie, ca o operă postumă a trecutului, care nu poate avea pentru roțile prezentului decât valoarea unui sabot. – Uneori însă
20 este de maximă nevoie pentru civilizație și un sabot: îndeosebi atunci când lucrurile o iau prea repede la vale sau, poate ca în acest caz, l a d e a l.

280

M a i m u l t r e s p e c t p e n t r u c e i c o m p e t e n ț i! – În concurența muncii și a vânzătorilor, p u b l i c u l este transformat în judecător
25 al meșteșugului: acesta însă nu este în strictă cunoștință de cauză și judecă după a p a r e n ț a calității. Prin urmare, arta aparenței (și poate gustul) se va dezvolta sub dominația concurenței, în timp ce calitatea tuturor produselor va avea de suferit. Prin urmare, întrucât numai rațiunea nu-și pierde din valoare, cândva se va pune capăt acelei concurențe și un nou principiu va repurta
30 victoria asupra acesteia. Numai meșterul ar trebui să judece meșteșugul, iar publicul să depindă de încrederea în persoana celui ce judecă și în onestitatea sa. Așadar, nu o muncă anonimă! Ar trebui să existe, cel puțin, un expert ca garant al acesteia și să-și pună drept zălog p r o p r i u l nume, dacă numele autorului lipsește sau nu are rezonanță. I e f t i n ă t a t e a unui lucru este pentru
35 profan un alt fel de aparență și înșelăciune, dat fiind că numai d u r a b i l i t a t e a hotărăște dacă și în ce măsură este ieftin ceva; aceasta însă este dificil, iar pentru profan imposibil de judecat. – Deci: ceea ce produce efect asupra ochiului și costă puțin dobândește azi preponderența, – iar asta va fi, natural,

munca mașinii. Din nou mașina, cauza, adică, a celei mai mari rapidități și ușurințe de a produce, favorizează, la rândul ei, și sortul *cel mai vandabil*: altminteri, nu se poate realiza cu ea un câștig considerabil; ar fi prea puțin folosită și ar sta degeaba prea des. Ceea ce însă este cel mai vandabil hotărăște publicul, după cum am spus: trebuie să fie ceea ce este cel mai înșelător, adică, o dată, ceea ce *pare* bun și, apoi, ceea ce *pare* și ieftin. În consecință, în domeniul muncii, deviza noastră trebuie să fie: "Mai mult respect pentru cei competenți!"

281

Pericolul regilor. – Democrația are în mâinile ei, fără a face uz de violență, numai printr-o presiune legală, exercitată continuu, puterea de a *găunoși* regalitatea și imperiul: până rămâne un zero, poate, dacă *vreți*, cu sensul oricărui zero care, în sine, nu înseamnă nimic, dar, pus în dreapta, înzecește *valoarea* unui număr. Imperiul și regalitatea ar rămâne o splendidă podoabă pe haina simplă și funcțională a democrației, superfluitatea frumoasă pe care ea și-o îngăduie, restul tuturor podoabelor din bătrâni lăsate, onorabile din punct de vedere istoric, ba chiar simbolul istoriei însesi, – iar în această unicitate ceva extrem de eficace, dacă, așa cum am spus, ele nu se înalță pentru sine însesi, ci sunt *puse* unde trebuie. – Pentru a preîntâmpina pericolul acelei găunoșenii, regii țin astăzi cu dinții de rangul lor de *principi ai războiului*: pentru aceasta au nevoie de războaie, adică de împrejurări excepționale, în care acea lentă presiune legală a forțelor democratice se întrerupe.

282

Dascălul, un rău necesar. – Cât mai puține persoane cu putință între spiritele productive și spiritele înfometate și receptive! Căci *intermediarii* falsifică aproape fără să vrea hrana pe care o intermediază: apoi, vor prea mult *pentru ei* ca răsplată pentru mijlocirea lor, ceea ce, așadar, este sustras de la spiritele originale, productive, adică interese, admirație, timp, bani și altele. – Deci: să-l privim pe *dascăl*, oricum, ca un rău necesar, întocmai ca pe un negustor: ca un rău care trebuie *diminuat* cât se poate de mult! – Dacă dificultatea situației din Germania de astăzi își are cumva principala cauză în faptul că mult prea mulți trăiesc din comerț și vor să trăiască bine (prin urmare, caută să le micșoreze producătorilor cât se poate de mult prețurile, iar consumatorilor să le ridice cât se poate de mult, pentru a obține câștigul pe seama unor pagube cât mai mari cu putință ale amândurora): atunci, cu siguranță, o cauză principală a mizeriei spirituale o putem vedea în excesul de dascăli: din pricina lor se învață atât de puțin și atât de prost.

283

Impozitul pe respect. – Pe cel cunoscut nouă, stimat de noi, fie el un medic, un artist, un meșteșugar, care face și lucrează ceva pentru noi, îl plătim bucuros cât putem de mult, adesea chiar peste posibilitatea noastră:
5 dimpotrivă, pe necunoscut îl plătim cât vom putea de puțin; aici se duce o luptă în care fiecare se bate și-l silește pe altul să se bată cu el pentru palma de pământ. În munca pe care cunoscutul o prestează pentru noi este ceva de neplătit, afectivitatea și ingeniozitatea puse în munca lui de dragul nostru: noi socotim că nu putem exprima altfel ceea ce simțim atunci decât printr-un fel
10 de sacrificiu din partea noastră. – Cel mai mare impozit este impozitul pe respect. Cu cât mai mult domină concurența și cumpărăm de la necunoscuți, lucrăm pentru necunoscuți, cu atât mai redus devine acest impozit, în timp ce el este tocmai măsura pentru cota relațiilor sufletești dintre oameni.

284

15 Mijlocul pentru adevărata pace. – Nici un regim nu admite azi că întreține armata pentru a-și satisface poftele sporadice de cucerire; ci că ea trebuie să servească apărării. Acea morală care aprobă legitima apărare este solicitată ca avocată a lui. Dar aceasta înseamnă: să-și rezerve sieși moralitatea, iar vecinului imoralitatea, fiindcă el trebuie imaginat ca pornit pe
20 atacuri și cuceriri, dacă statul nostru este dator să se gândească în mod necesar la mijloacele de legitimă apărare; în plus, îl declarăm pe acesta, care tăgăduiește întocmai ca statul nostru intenția agresivă și, la rândul său, întreține și el zadarnic armata, doar din motive de legitimă apărare, datorită explicației noastre de ce avem nevoie de o armată, îl declarăm deci un ipocrit și un
25 criminal viclean care arde de dorința de a lua prin surprindere, fără nici o luptă, o victimă nevinovată și inabilă. Așa stau astăzi toate statele unul în fața altuia: bănuindu-l pe vecin de intenții rele, iar pe sine de intenții bune. Această supoziție însă este o inumanitate, la fel de gravă și chiar mai gravă decât războiul: neîndoielnic, ea este, în definitiv, chiar incitarea și cauza
30 războaielor, fiindcă, după cum am spus, îi atribuie vecinului imoralitatea și, prin aceasta, pare a provoca cele mai ostile sentimente și fapte. Trebuie să repudiem teoria despre armată ca mijloc de legitimă apărare la fel de tranșant ca poftele de cucerire. Și poate va veni o zi mare în care un popor se va distinge prin războaie și victorii, prin suprema cultivare a ordinii și a inteligenței
35 militare și, obișnuit să aducă acestor lucruri cele mai grele jertfe, va exclama de bunăvoie: "facem țăndări sabia" – și-și va distruge din temelii tot sistemul militar. A te dezarma după ce ai fost cel mai războinic, dintr-un apogeu al sentimentului, – iată mijlocul pentru adevărata pace,

care trebuie să se rezeme întotdeauna pe o pace principială: în timp ce așa-zisa pace armată, așa cum mărșăluiește ea astăzi în toate țările, este disensiunea principială, care nu se încrede nici în sine, nici în vecin și nu depune armele, parțial din ură, parțial din teamă. Mai bine să pieri decât să urăști și să te temi
5 și de două ori mai bine să pieri decât să te faci urât și temut, – aceasta trebuie să devină odată și maxima supremă a oricărei societăți statale în parte! – Reprezentanților liberali ai poporului nostru le lipsește, după cum se știe, timpul pentru meditația asupra naturii omului: altminteri ar ști că, muncind pentru o "reducere treptată a poverii militare", muncesc în zadar.
10 Mai degrabă: abia când acest gen de primejdie atinge punctul maxim, va fi cât se poate de aproape și genul de zeu care, singur, poate ajuta aici. Pomul gloriilor militare nu poate fi doborât decât dintr-o dată, de o lovitură de trăsnet: trăsnetul însă, o știți prea bine, vine din nor – și din înalturi. –

285

15 Dacă proprietatea poate fi compensată prin dreptate. – Dacă nedreptatea proprietății este resimțită puternic – arătătorul marelui orologiu este din nou în această poziție –, amintim două mijloace de a o repara: o dată, o împărțire egală, și apoi, abolirea proprietății și retrocedarea ei comunității. Acest ultim mijloc este mai cu seamă pe placul inimii socialiștilor
20 noștri, care sunt supărați pe evreul acela din antichitate pentru că a spus: să nu furi. După ei, a șaptea poruncă trebuie să sune mai curând: să nu posezi. – Încercări după prima rețetă au fost adesea făcute în antichitate, e drept că întotdeauna doar la scară mică, dar totuși cu un eșec ce ne mai poate fi și nouă de învățătură. "Loturi de pământ egale" este ușor de spus; dar câtă
25 amărăciune nu ia naștere prin separarea și dezbinarea ce devin necesare în acest caz, prin pierderea proprietății venerate din vechime, câtă pietate nu este lezată și sacrificată! Dezrădăcinăm moralitatea atunci când dezrădăcinăm pietrele de hotar. Și iarăși, câtă altă amărăciune printre noii proprietari, câtă gelozie și ce căutături piezișe, dat fiind că niciodată n-au existat două terenuri
30 cu adevărat egale, și, dacă ar exista așa ceva, invidia omenească față de vecin n-ar crede în egalitatea lor. Și cât de mult a durat această egalitate înveninată și nesănătoasă încă din rădăcină! În câteva generații, revenise, prin moștenire, într-un caz, un lot la cinci suflete, în alt caz, cinci loturi la un suflet: iar dacă asemenea anomalii erau prevenite prin legi succesorale aspre,
35 continuau să existe, într-adevăr, terenurile egale, dar și nemulțumiți și nevoiași care nu posedau nimic, afară de pizma față de rubedenii și vecini și de dorința răsturnării tuturor lucrurilor. – Dacă vrem însă, după cea de-a doua rețetă, să retrocedăm comunității proprietatea, iar pe individ să-l facem doar

arendaș vremelnic, atunci distrugem pământul. Căci omul este fără grijă și abnegație față de toate câte le posedă numai în treacăt, se comportă exploatator cu ele, ca un tâlhar sau ca un risipitor dezmățat. Când Platon susține că egoismul este suprimat o dată cu suprimarea proprietății, i se poate răspunde
5 că, după scurgerea egoismului, din om nu vor rămâne, în nici un caz, cele patru virtuți cardinale, – după cum trebuie spus: cea mai rea ciumă nu i-ar putea provoca omenirii atâtea daune ca atunci când, într-o zi, ar pieri vanitatea din ea. Fără vanitate și egoism – ce-ar fi oare virtuțile omenești? Prin care nu trebuie spus nici pe departe că nu-s decât nume și măști ale acelora. Utopica
10 melodie fundamentală a lui Platon, care continuă a fi cântată azi de socialiști, se bazează pe o cunoaștere deficientă a omului: lui îi lipsea istoria sentimentelor morale, înțelegerea originii trăsăturilor bune și folositoare ale sufletului omenesc. El credea, ca întreaga antichitate, în bine și în rău ca în alb și în negru: deci într-o diferență radicală între oamenii buni și oamenii răi, între
15 trăsăturile bune și trăsăturile rele. – Pentru ca proprietatea să inspire pe viitor mai multă încredere și să devină mai morală, să lăsăm deschise toate căile muncii pentru *mica* proprietate, dar să împiedicăm îmbogățirea fără trudă și dintr-o dată; să smulgem din mâinile privaților și ale societăților private toate ramurile transportului și ale comerțului, care sunt favorabile acumulării de
20 *mari* averi, așadar, îndeosebi comerțul cu bani – și să-i considerăm atât pe cei ce posedă prea mult, ca și pe cei ce nu posedă nimic drept inamici publici.

286

Valoarea muncii. – Dacă ai vrea să determini valoarea muncii după cât timp, sârguință, bunăvoință sau rea-voință, constrângere, inventivitate
25 sau lenevie, onestitate sau aparență se consumă pentru asta, atunci valoarea nu poate fi niciodată *dreaptă*; căci întreaga persoană ar trebui să poată fi pusă pe talgerul balanței, ceea ce este imposibil. Aici, porunca sună "Nu judecați!" Dar, fără îndoială, este strigătul de dreptate cel pe care îl auzim acum din partea acelora ce sunt nemulțumiți de evaluarea muncii. Dacă ne
30 gândim mai departe, nu găsim nici o personalitate responsabilă de produsul ei, munca: un *merit* deci nu poate fi niciodată dedus din aceasta, orice muncă este la fel de bună sau de rea precum trebuie să fie în cazul cutărei și cutărei constelații necesare de forțe și slăbiciuni, de cunoștințe și dorințe. Nu depinde de muncitor *că* lucrează; nici *cum* lucrează. Numai perspectivele, mai îngus-
35 te și mai largi, ale *folosului* au creat evaluarea muncii. Ceea ce noi numim astăzi dreptate este foarte bine la locul său în acest domeniu, ca o utilitate extrem de rafinată, care nu numai că ia în considerație momentul și exploatează ocazia, ci se și îngrijește de durabilitatea tuturor condițiilor și, de aceea, are în

vedere și binele muncitorului, mulțumirea lui materială și spirituală, – *pentru ca* el și urmașii săi să muncească bine și pentru urmașii noștri și să continue. a fi de încredere pe perioade de timp mai lungi decât este viața unui om *Exploatarea* muncitorului a fost, după cum ne dăm seama astăzi, o prostie, o exploatare prădalnică pe spesele viitorului, o periclitare a societății. Acum suntem deja în pragul războiului: și, în orice caz, costurile pentru menținerea păcii, pentru încheierea de pacte, pentru dobândirea încrederii vor fi pe viitor foarte mari, fiindcă nerozia exploatatorilor a fost foarte mare și de lungă durată.

287

Despre studiul corpului social. – Lucrul cel mai rău pentru cel ce vrea să studieze azi în Europa, în special în Germania, economia și politica îl constituie faptul că situația reală, în loc să exemplifice *regulile*, exemplifică *excepțiile* sau *stadiile de tranziție* și *finale*. Trebuie, de aceea, să învățăm să trecem cu vederea peste ceea ce există în mod real și să ne îndreptăm privirea, bunăoară, în depărtare, spre America de Nord, – unde încă putem *vedea* cu ochii și cerceta, numai să *vrem*, mișcările inițiale și normale ale corpului social, – în timp ce în Germania sunt necesare pentru aceasta dificile studii istorice sau, cum am spus, un ochean.

288

În ce fel umilește mașina. – Mașina este impersonală, ea privează părticica de muncă de mândrie, de individualitatea ei bună și de cea cu defecte, ceea ce face parte intrinsecă din orice muncă neexecutată de mașină, – deci de puținul ei de umanitate. Odinioară, orice cumpărătură de la meșteșugari era o *evidențiere a persoanelor* cu ale căror însemne te înconjurai: lucrurile de casă și îmbrăcămintea deveneau astfel simboluri ale prețuirii reciproce și ale afinității personale, în timp ce azi noi părem a trăi exclusiv în sânul unei sclavii anonime și impersonale. – Nu trebuie să cumpărăm prea scump ușurarea muncii.

289

Carantină de o sută de ani. – Mecanismele democratice sunt instituții-carantină contra vechii ciume a poftelor tiranice: foarte utile și foarte plictisitoare.

290

Cel mai periculos aderent. – Cel mai periculos aderent este acela a cărui defecțiune ar distruge întregul partid: așadar, cel mai bun aderent.

291

Destinul și stomacul. – O felie de pâine cu unt mai mult sau mai puțin în corpul jocheului decide uneori cursa și pariurile, deci fericirea și nefericirea a mii de oameni. – Atâta timp cât destinul popoarelor depinde încă de diplomați, stomacurile diplomaților vor fi mereu obiect de îngrijorare patriotică. Quousque tandem* –

292

Victoria democrației. – Toate forțele politice încearcă azi să exploateze teama de socialism pentru a se întări. Dar, pentru multă vreme, numai democrația are totuși de câștigat din aceasta: căci toate partidele sunt silite acum să măgulească "poporul" și să-i dea înlesniri și libertăți de tot felul, prin care el va ajunge până la urmă omnipotent. Poporul este cel mai departe de socialism ca doctrină a schimbării modului de a dobândi proprietatea: și, dacă, într-o zi, va avea în mâini, pentru prima oară, șurubul impozitelor, grație marilor majorități ale parlamentelor sale, va ataca prin impozit progresiv principatul capitaliștilor, al comercianților și al burselor și, de fapt, va crea încet o clasă de mijloc, ce are tot dreptul să uite socialismul ca pe-o boală depășită. – Rezultatul practic al acestei democratizări în extindere va fi mai întâi o federație europeană de popoare în care fiecare popor în parte, delimitat după oportunități geografice, deține poziția unui canton și privilegiile acestuia: de amintirile istorice ale popoarelor de până acum se va mai ține puțină socoteală, fiindcă interesul plin de pietate pentru ele va fi, sub dominația principiului democratic avid de inovare și de experimentare, dezrădăcinat din temelii încetul cu încetul. Corecțiile granițelor, care se dovedesc necesare în acest proces, se execută în așa fel, încât să servească folosului marilor cantoane și, totodată, celui al întregii federații, nu însă memoriei vreunui trecut încețoșat oarecare; a găsi criteriile pentru aceste corecții va fi sarcina viitorilor diplomați, care trebuie să fie, în același timp, cercetători ai civilizațiilor, agricultori, cunoscători ai comunicațiilor și care n-au în spatele lor oștiri, ci argumente și pragmatism. Abia atunci politica externă este inseparabil legată de cea internă: în timp ce astăzi aceasta din urmă aleargă încă după mândra ei stăpână și adună în jalnicul său coșuleț spicele ce rămân în miriște la secerișul celei dintâi.

**În lat. în text; cu aceste cuvinte – "Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?" ("Până când, Catilina, vei mai abuza de răbdarea noastră?") – și-a început Cicero prima filipică împotriva lui Catilina (n.t.).*

293

S c o p u l ș i m i j l o a c e l e d e m o c r a ț i e i . – Democrația vrea să creeze și să garanteze i n d e p e n d e n ț ă pentru cât se poate de mulți oameni, independență a opiniilor, a comportamentului și a câștigului prin muncă. Pentru aceasta, ea are nevoie să le tăgăduiască dreptul politic la vot atât celor lipsiți de avere, cât și celor cu adevărat bogați: ca la două clase inadmisibile de indivizi, la înlăturarea cărora trebuie să lucreze continuu, fiindcă acestea îi pun mereu în discuție misiunea. De asemenea, ea trebuie să împiedice tot ce pare că vizează organizarea de partide. Căci cei trei mari inamici ai independenței în acel triplu sens sunt golanii, bogații și partidele. – Vorbesc despre democrație ca despre un lucru ce va să vie. Ceea ce azi se numește deja astfel se deosebește de formele mai vechi de guvernare doar prin faptul că merge cu c a i n o i : drumurile continuă să fie cele vechi, iar roțile continuă și ele să fie cele vechi. – Oare riscul în cazul a c e s t o r căruțe ale binelui popoarelor a devenit cu adevărat mai mic?

294

C h i b z u i n ț a ș i s u c c e s u l . – Acea mare calitate a chibzuinței, care, în fond, este virtutea virtuților, străbunica și regina lor, nu are, în nici un caz, mereu succesul de partea ei, în viața obișnuită: iar pretendentul care ar fi aspirat la mâna acelei virtuți doar de dragul succesului, s-ar vedea dezamăgit. Ea trece, mai ales printre oamenii p r a c t i c i , drept suspectă și este confundată cu perfidia și cu ipocrita șiretenie: dimpotrivă, cel ce se lipsește în mod evident de chibzuință, – omul care nu lasă să-i scape ocazia, chiar dacă dă greș, se bucură de prejudecata de a fi un tovarăș de treabă și de încredere. Oamenii practici nu-l agreează deci pe cel chibzuit, el este pentru ei, după convingerea lor, un pericol. Pe de altă parte, omul chibzuit este ușor considerat fricos, sfios, pedant, – persoanele nepractice și petrecărețe îl găsesc chiar incomod, d e o a r e c e nu trăiește ușuratic, ca ei, fără a se gândi la acțiune și la datorii: el apare printre ei ca incarnarea conștiinței lor, iar în plină zi, la vederea lui, ochii li se spălăcesc. Așadar, dacă lui îi lipsește succesul și popularitatea, își poate spune mereu spre consolare: "tocmai de aceea sunt așa de mari i m p o z i t e l e pe care trebuie să le plătești pentru deținerea celui mai de preț bun printre oameni, – dar face!"

295

E t i n A r c a d i a e g o .* – Mă uitam în jos, peste valurile colinare, spre un lac verde-lăptos, printre brazi și printre molizii cei sobri și de demult:

* *În lat. în text: "Şi eu am fost în Arcadia." Inscripție pe un tablou al pictorului italian Bartolomeo Schidone (1578-1615); sugerează nostalgia după zilele fericite de odinioară (E. Munteanu, L.-G. Munteanu, op. cit., p. 88) (n. t.).*

grohotiș de tot felul împrejurul meu, pământul împestrițat de flori și de ierburi. O turmă se mișca, se alunga și se lățea pe dinainte-mi; vaci răzlețe și în cârduri, mai departe, în cea mai stridentă lumină a amurgului, în preajma coniferelor; altele, mai aproape, mai în umbră; totul în pacea și în saturația serii. Ceasul arăta cam cinci și jumătate. Taurul cirezii intrase în pârâul alb și spumegos și se ținea încet, împotrivindu-se și cedând, după cursul lui năvalnic: își satisfăcea astfel plăcerea turbată. Două creaturi oacheșe, de obârșie bergameză, erau păstorii: fata, îmbrăcată aproape băiețește. În stânga, povârnișuri stâncoase și câmpuri de zăpadă deasupra unor brâie late de păduri, în dreapta, două țuguie uriașe înghețate, mult deasupra mea, înotând în vălul de ceață cu soare, – totul măreț, tăcut și limpede. Întreaga frumusețe te înfiora și te îmbia la adorarea mută a clipei revelației sale; fără să vrei, ca și când n-ar exista nimic mai natural, îți imaginai eroi greci în sânul acestei lumi pure și stridente de lumină (care nu presupunea absolut nici o nostalgie, nici o așteptare, nici o privire înainte și îndărăt); trebuia să simți ca Poussin și ca ucenicul său: eroic și idilic totodată. – Și așa au și *trăit* unii oameni, așa s-au *simțit* constant în lume și au simțit lumea în sine, iar printre ei unul dintre cei mai mari oameni, descoperitorul unei maniere eroico-idilice de a filozofa: Epicur.

296

A socoti și a măsura. – A vedea multe lucruri, a le cumpăni între ele, a le balansa, a trage pe seama lor o concluzie rapidă și a scoate din ele o sumă destul de sigură, – aceasta îl face pe politician, pe comandantul de oști, pe comerciant: – deci viteza unui fel de calcul mintal. A vedea *un singur* lucru, a găsi în el unicul motiv de acțiune, judecătorul oricărei alte acțiuni, aceasta îl face pe erou, chiar pe fanatic, – deci o dexteritate în a măsura cu un singur etalon.

297

Să nu privești când nu-i momentul. –Atâta timp cât trăiești ceva, trebuie să te lași în voia acelei trăiri și să închizi ochii, deci să nu faci încă pe observatorul *celor trăite*. Căci aceasta ar deranja digestia acelei trăiri: în locul unei înțelepciuni, te-ai alege cu o indigestie.

298

Din practica înțeleptului. – Ca să ajungi înțelept, trebuie *să vrei* să trăiești anumite experiențe, deci să te arunci în ghearele lor. Ceea ce, firește, este foarte riscant; nu un singur înțelept a fost devorat în felul acesta.

299

Oboseala spiritului. – Indiferența și răceala noastră sporadică față de oameni, care ni se impută ca duritate și lipsă de caracter, este adesea doar o oboseală a spiritului: în cazul ei, ceilalți ne sunt, așa cum ne suntem noi înșine, indiferenți și incomozi.

300

"De un singur lucru e nevoie." – Dacă ești om cuminte, nu trebuie să-ți pese decât de a avea inima plină de bucurie. – Ah, ar adăuga cineva, dacă ești om cuminte, cel mai bine ai face să fii înțelept.

301

O dovadă de iubire. – Cineva a spus: "Asupra a două persoane n-am reflectat niciodată temeinic: este dovada iubirii mele pentru acestea."

302

Cum încercăm a corecta niște argumente proaste. – Nu un singur om aruncă în urma proastelor lui argumente și un crâmpei din personalitatea sa, ca și când acelea și-ar urma astfel mai bine calea și s-ar putea transforma în niște argumente exacte și bune; întocmai cum popicarii, după aruncare, mai încearcă, prin mimică și mișcare, să imprime bilei direcția.

303

Legalitatea. – Nu-i mare lucru dacă ești un om model în ceea ce privește dreptul și proprietatea; bunăoară, copil fiind, dacă nu furi niciodată fructe din grădini străine, iar ca bărbat dacă nu alergi prin fânețe necosite, – spre a cita niște lucruri mici care, după cum se știe, fac proba acestui soi de exemplaritate mai bine decât cele mari. Nu-i mare lucru: atunci ești întotdeauna doar o "persoană juridică", având acel grad de moralitate de care este capabilă chiar o "societate", o adunătură de oameni.

304

Om! – Ce este vanitatea celui mai vanitos om față de vanitatea pe care o posedă cel mai modest, având în vedere că el se socotește, în natură și în lume, "om"!

305

Cea mai necesară gimnastică. – Prin lipsa stăpânirii de sine în chestiunile mici, începe să se deterioreze capacitatea de a te stăpâni în

chestiunile mari. Orice zi în care nu ți-ai refuzat cel puțin o dată ceva în mic este prost folosită și un pericol pentru următoarea: această gimnastică este indispensabilă, dacă vrei să dobândești bucuria de a-ți fi propriul stăpân.

306

5 A te pierde pe tine însuți. – O dată ce te-ai găsit pe tine însuți, trebuie să știi să te pierzi din când în când – și apoi să te regăsești: presupunând că ești un filozof. Pentru acesta este mai cu seamă dezavantajos să fie legat pentru totdeauna de o singură persoană.

307

10 Când este cazul să-ți iei rămas-bun. – De la ceea ce vrei să cunoști și să măsori trebuie să-ți iei rămas-bun, cel puțin pentru o vreme. Abia când ai părăsit orașul vezi cât de mult i se înalță turnurile deasupra caselor.

308

15 La amiază. – Sufletul celui ce i-a fost sortită o dimineață activă și furtunoasă a vieții este copleșit, pe la amiaza vieții, de o stranie nevoie de pace, care poate ține luni și ani de-a rândul. Se lasă liniștea în jurul lui, glasurile sună departe și mai departe; soarele îl dogorește drept în creștet. Într-un luminiș tainic îl zărește pe marele Pan dormind; toată natura a ațipit o dată cu 20 el, cu expresia eternității pe chip – așa i se pare. Nu vrea nimic, n-are grijă de nimic, inima nu-i bate, numai ochiul său trăiește, – e o moarte cu ochii deschiși. Multe din ce n-a văzut niciodată omul, le vede atunci și, după câte vede, totul este prins într-o mreajă de lumină și oarecum înmormântat în ea. Se simte fericit acum, dar este o fericire grea, grea. – Iată, vântul se pornește, în sfârșit, 25 prin copaci, amiaza a trecut, viața îl acaparează iar, viața cu ochii orbi, în urma căreia dă năvală alaiul ei: dorință, amăgire, uitare, plăcere, nimicire, vremelnicie. Și astfel seara, în crugul ei, este mai furtunoasă și mai spornică în fapte decât a fost dimineața. – Oamenilor cu adevărat activi, starea mai îndelungată de cunoaștere la apare aproape înfricoșătoare și patologică, dar 30 nu neplăcută.

309

Ferește-te de pictorul tău! – Un pictor mare, care a dezvăluit și a fixat într-un portret expresia și momentul de maximă autenticitate de care este capabil un om, va avea impresia că vede din acest om, ori de câte ori îl 35 reîntâlnește mai târziu în viața reală, aproape întotdeauna doar o caricatură.

310

Cele două principii ale noii vieți.–Primul principiu: să-ți rânduiești viața pe ceea ce este cel mai sigur, cel mai demonstrabil: nu ca până acum, pe ceea ce este cel mai îndepărtat, cel mai nedeterminat și cu cea mai înnourată zariște. Al doilea principiu: să-ți stabilești succesiunea a ceea ce este cel mai apropiat și a ceea ce este apropiat, a ceea ce este cel mai sigur și a ceea ce este mai puțin sigur, înainte de a-ți rândui viața și de a o îndrepta într-o direcție definitivă.

311

Iritabilitate periculoasă. – Oamenii talentați, dar care sunt inerți, vor apărea puțin iritați ori de câte ori unul dintre prietenii lor a terminat o treabă frumoasă. Gelozia se trezește în ei, se rușinează de lenevia lor – sau, mai degrabă, se tem că cel activ îi va dispreţui acum și mai mult ca de obicei. În această dispoziție, ei critică noua operă – iar critica li se transformă în răzbunare, spre surprinderea autorului

312

Spulberarea iluziilor. – Iluziile sunt, fără îndoială, niște plăceri costisitoare: dar spulberarea iluziilor este și mai costisitoare – privită ca plăcere, ceea ce și este, incontestabil, pentru mulți oameni.

313

Monotonia înțeleptului. – Vacile au din când în când expresia uimirii oprite pe calea spre întrebare. Dimpotrivă, în ochiul inteligenței superioare se așterne un nil admirari* ca monotonia cerului fără de nori.

314

Să nu fiți prea multă vreme bolnavi. – Păziți-vă să nu fiți prea multă vreme bolnavi: căci spectatorii, datorită obligației curente de a-și manifesta compătimirea, își pierd repede răbdarea, din moment ce le ia prea multă osteneală să se mențină îndelung în această ipostază – și după aceea trec direct la suspectarea caracterului vostru, cu concluzia: "Meritați să fiți bolnavi, iar pentru noi nu mai este cazul să ne trudim cu compătimirea."

315

Aviz entuziaștilor. – Cui îi place să fie târât și ar dori să se lase

*În lat. în text (n.t.).

ușor purtat în sus, să aibă grijă să nu fie prea g r e u , adică, de pildă, să nu învețe prea multe și mai ales să nu se lase î n d o p a t cu știință. Aceasta îngreunează! – luați seama, entuziaștilor!

316

5 A te ști surprinde. – Cel ce vrea să se vadă pe el însuși așa cum este trebuie să știe a se s u r p r i n d e pe sine însuși, cu torța în mână. Căci cu lucrurile spirituale se-ntâmplă precum cu cele fizice: cel ce este dedat să se privească în oglindă își uită mereu hidoșenia: doar pictorul îi redă imaginea ei. Însă el se obișnuiește și cu tabloul și-și uită pentru a doua oară 10 hidoșenia. –Aceasta în conformitate cu legea generală că omul n u s u p o r t ă ceea ce este invariabil hidos: afară numai de o clipă; el uită sau tăgăduiește în toate cazurile această realitate. – Moraliștii trebuie să conteze pe acea clipă, pentru a-și putea rosti adevărurile.

317

15 Opinii și pești. – Ești posesor de opinii cum ești posesor de pești, – adică în măsura în care ești posesorul unui eleșteu cu pești. Trebuie să mergi la pescuit și să ai noroc, – atunci ai peștii t ă i , opiniile t a l e . Vorbesc aici de opinii vii, de pești vii. Alții sunt mulțumiți dacă posedă un cabinet de fosile – și, în cap, "convingeri". –

20 318

Semnele libertății și ale nelibertății. – A-ți satisface singur propriile necesități stringente într-un grad cât mai mare cu putință, chiar dacă imperfect, este direcția spre l i b e r t a t e a s p i r i t u l u i ș i a p e r s o a n e i . A dispune să ți se satisfacă multe necesități, chiar de prisos, 25 cât de perfect cu putință, – educă la n e l i b e r t a t e . Sofistul Hippias, care își câștigase singur, își făcuse singur tot ce purta, pe dinăuntru și pe dinafară, corespunde, tocmai prin aceasta, direcției spre suprema libertate a spiritului și a persoanei. N-are nici o importanță că totul este lucrat la fel de bine și de perfect: mândria drege deja locurile cu defecte.

30 319

A crede în tine însuți. – În vremea noastră îl suspectăm pe oricine crede în el însuși; altădată era suficient pentru a-i determina pe alții să creadă în el. Rețeta pentru a găsi a s t ă z i încredere sună: "Nu te cruța pe tine însuți! Dacă vrei să-ți pui opinia într-o lumină demnă de crezare, dă-ți foc 35 mai întâi la propria colibă!"

320

Mai bogat și mai sărac totodată. – Cunosc un om care se obișnuise încă de copil să gândească bine despre intelectualitatea oamenilor, adică despre adevărata lor dăruire cu privire la lucrurile spirituale, despre 5 dezinteresata lor preferință pentru ceea ce este recunoscut ca adevărat și așa mai departe, și, dimpotrivă, să aibă o părere modestă, chiar umilă, despre propria-i minte (judecată, memorie, prezență de spirit, fantezie). Se considera o nulitate când se compara cu alții. Ei bine, în decursul anilor a fost nevoit, o dată și apoi de o sută de ori, să-și reconsidere poziția față de acest punct, – ai 10 putea crede că spre marea lui bucurie și satisfacție. În realitate, chiar era ceva din asta; dar, cum spunea el odată, "se amestecă totuși aici o amărăciune din soiul cel mai amar, pe care în viața de mai înainte n-am cunoscut-o: căci, de când îi judec mai drept pe oameni și pe mine însumi în privința nevoilor spirituale, spiritul meu mi se pare mai puțin folositor; cred că anevoie mai pot 15 face ceva bun cu el, fiindcă spiritul celorlalți nu-i capabil să accepte acest lucru: acum văd mereu în fața mea groaznica prăpastie dintre cel gata să dea o mână de ajutor și cel ce are nevoie de ajutor. Și astfel, mă chinuie nevoia de a-mi păstra neapărat spiritul pentru mine și de-a mă bucura singur de el, în măsura în care el poate produce bucurie. Dar a da este mai fericit decât a 20 avea: și ce-i oare omul cel mai bogat în singurătatea unui pustiu!"

321

Cum să ataci. – Motivele pentru care credem sau nu credem în ceva sunt, la oamenii cu totul excepționali, în general, atât de puternice pe cât pot fi ele. De obicei, pentru a zdruncina credința în ceva nu-i deloc nevoie, firește, 25 să plasezi în față cea mai grea artilerie de atac; în cazul multora, reușita este asigurată dacă dai atacul cu puțin zgomot: așa încât adeseori sunt suficiente niște petarde. Împotriva persoanelor foarte vanitoase ajunge aspectul de atac neobișnuit de greu: se văd luate foarte în serios – și le face plăcere să cedeze.

322

30 Moarte. – Datorită perspectivei sigure a morții, oricărei vieți i s-ar putea dăuga o picătură delicioasă, aromată de frivolitate – și iată, voi, ciudate suflete de farmacist, ați făcut din ea o picătură de venin rea la gust, prin care întreaga viață devine grețoasă!

323

35 Căință. – Să nu faci loc niciodată căinței, ci să-ți spui numaidecât: aceasta ar însemna, fără îndoială, să-i asociezi prostiei dintâi încă una. –

Dacă ai făcut rău, gândește-te să faci bine. – Dacă, pentru faptele tale, ai fost pedepsit, suportă pedeapsa cu sentimentul că, prin aceasta, faci deja ceva bun: îi descurajezi pe ceilalți să cadă în aceeași tâmpenie. Orice răufăcător pedepsit se poate simți un binefăcător al omenirii.

5 324

A d e v e n i f i l o z o f. – Cum poate deveni cineva filozof, dacă nu-și petrece măcar a treia parte din fiecare zi fără pasiuni, oameni și cărți?

325

C e l m a i b u n r e m e d i u. – Un pic de sănătate din când în când
10 este cel mai bun remediu pentru bolnav.

326

A n u t e a m e s t e c a! – Există niște oameni îngrozitori, care, în loc să rezolve o problemă, o încurcă și o fac greu de rezolvat pentru toți cei ce vor să-și vâre nasul în ea. Cel ce nu știe să nimerească unde trebuie să fie rugat,
15 în orice caz, nici să nu tragă.

327

N a t u r a u i t a t ă. – Vorbind despre natură, uităm de noi: noi înșine suntem natură, quand même* –. Prin urmare, natura este cu totul altceva decât avem noi impresia rostindu-i numele.

20 328

A d â n c i m e ș i p l i c t i s e a l ă. – În cazul oamenilor adânci, ca și al fântânilor adânci, durează mult până ce un lucru care cade în ei le atinge fundul. Spectatorii, care, de obicei, nu așteaptă destul, îi consideră cu ușurință pe asemenea oameni impasibili și duri – sau și plictisitori.

25 329

C â n d e m o m e n t u l s ă j u r i c r e d i n ț ă. – Din când în când o luăm într-o direcție spirituală greșită, care este în contradicție cu înzestrarea noastră; o vreme bună luptăm eroic împotriva puhoiului și a vântului, în fond, împotriva noastră înșine: obosim, gâfâim; ceea ce realizăm nu ne face o
30 adevărată bucurie, avem impresia că am pierdut prea mult în schimbul acestor rezultate. Ba n e a p u c ă d i s p e r a r e a în privința rodniciei noastre, a viitorului

---

*În fr. în text: "totuși" (n.t.).

nostru, în plină victorie chiar. În sfârșit, în sfârșit, ne întoarcem – iar vântul suflă acum în pânzele noastre și ne mână pe drumul nostru. Ce fericire! Ce siguri de victorie ne simțim! Abia acum știm ce suntem și ce vrem, acum ne jurăm credință și avem dreptul s-o facem – în cunoștință de cauză.

330

Profeții vremii. – Așa după cum norii ne dezvăluie din ce parte bat vânturile sus, deasupra noastră, tot așa spiritele cele mai ușoare și mai libere prevestesc, prin orientările lor, vremea ce va să vie. Vântul de pe vale și opiniile târgului de astăzi nu înseamnă nimic pentru ce va să vie, ci doar pentru ce a fost.

331

Accelerație constantă. – Acele persoane care încep încet și se familiarizează greu cu un lucru au după aceea uneori proprietatea accelerației constante, – așa încât, până la urmă, nimeni nu știe încotro îi mai poate duce curentul.

332

Cele trei lucruri bune. – Pace, măreție, lumina soarelui, – aceste trei lucruri cuprind tot ce dorește și reclamă un filozof chiar de la sine: speranțele și îndatoririle sale, pretențiile sale în domeniul intelectual și moral, până și în modul zilnic de viață și chiar în peisajul reședinței sale. Lor le corespund, o dată, gânduri înălțătoare, apoi, liniștitoare, în al treilea rând, limpezitoare, – în al patrulea rând însă, gânduri care se împărtășesc din tustrele calitățile, în care tot ce este pământesc se transfigurează: este împărăția unde stăpânește marea treime a bucuriei.

333

A muri pentru "adevăr". – Noi nu ne-am lăsa arși pentru opiniile noastre: nu suntem așa de siguri de ele. Dar, poate, ne-am lăsa arși pentru ca să putem avea propriile opinii și să ni le putem schimba.

334

A avea propriul tarif. – Dacă vrei să valorezi exact cât ești, trebuie să fii ceva ce are propriul tarif. Dar numai ceea ce este obișnuit are un tarif. Prin urmare, pretenția aceea este sau consecința unei inteligente modestii – sau a unei tâmpite lipse de modestie.

335

Morală pentru constructorii de case. – O dată casa construită, trebuie înlăturate schelele.

336

5 Sofocleism. – Cine a turnat mai multă apă în vin decât grecii? Luciditatea asociată cu grația – iată privilegiul aristocratic al atenianului pe vremea lui Sofocle și după el. Să-l imite cine poate! În viață și în creație!

337

Eroicul. – Eroicul constă în a face lucruri mari (sau în a *nu* face 10 ceva în stil mare), fără să te simți în competiție *cu* alții, *în fața* altora. Eroul poartă mereu cu sine, oriunde s-ar duce, pustiul și sfânta zonă inviolabilă de graniță.

338

Duplicare a naturii. – În multe colțuri ale naturii ne redescoperim 15 pe noi înșine, cu o plăcută înfiorare; este cea mai frumoasă duplicare. – Cât de fericit trebuie să fie cel ce are acel sentiment tocmai aici, în aerul acesta invariabil și însorit de octombrie, în joaca aceasta mucalit de fericită a curentului de aer, de dimineața până seara, în această seninătate deosebit de pură și în această răcoare deosebit de moderată, în caracterul de 20 ansamblu, colinar, lacustru și silvestru, fermecător de serios, al acestui platou care s-a întins fără teamă alături de ororile zăpezilor eterne, aici, unde Italia și Finlanda și-au dat mâna într-o alianță și unde pare a fi patria tuturor nuanțelor argintii ale naturii: – cât de fericit este cel ce poate rosti: "Există, fără îndoială, lucruri mult mai mărețe și mai frumoase în natură, 25 *acesta* însă îmi este intim și familiar, rudă de sânge cu mine, chiar și mai mult."

339

Afabilitatea înțeleptului. – Înțeleptul se va purta, fără să vrea, afabil cu ceilalți oameni, ca un principe, și-i va trata lesne ca egali, în pofida 30 oricărei deosebiri de înzestrare, de clasă și de maniere: ceea ce, de îndată ce este remarcat, i se ia în nume de rău.

340

Aur. – Tot ce este aur nu strălucește. Iradierea atenuată este proprie celui mai nobil metal.

341

R o a t ă ș i s a b o t. – Roata și sabotul au funcțiuni diferite, dar și una identică: de a-și face rău reciproc.

342

5 T u l b u r ă r i l e f i l o z o f u l u i. – La tot ce-l întrerupe pe filozof din gândurile sale (îl tulbură, cum se spune), el trebuie să privească pașnic, ca la un nou model care intră pe ușă spre a se oferi artistului. Întreruperile sunt corbii care-i aduc merinde pustnicului.

343

10 A v â n d m u l t s p i r i t. – Având mult spirit, te menții t â n ă r: dar trebuie să suporți a trece, datorită acestui fapt, drept m a i b ă t r â n chiar decât ești. Căci oamenii citesc scrisul lăsat de spirit ca urme ale e x p e r i e n ț e i d e v i a ț ă, adică ale celor multe și rele trăite, ale suferinței, ale rătăcirii, ale căinței. Așadar: pentru ei treci drept mai bătrân, dar și m a i j a l n i c decât 15 ești, dacă ai și arăți mult spirit.

344

C u m t r e b u i e s ă î n v i n g i. – Să nu dorești să învingi, dacă n-ai decât perspectiva să-ți depășești adversarul cu l ă ț i m e a u n u i p ă r. Victoria netă trebuie să-l bucure pe cel învins, ea trebuie să aibă ceva divin, 20 care să-l scutească de r u ș i n e.

345

A m ă g i r e a s p i r i t e l o r s u p e r i o a r e. – Spiritele superioare își dau osteneala să se elibereze de o amăgire: anume, ele își închipuie că le stârnesc celor mediocri invidie și sunt percepute ca o excepție. În realitate însă, ele sunt 25 percepute ca ceva de prisos și cărora, dacă nu le-am avea, nu le-am duce lipsa.

346

C e r i n ț ă a i g i e n e i. – Faptul că ne schimbăm opiniile este pentru unele naturi o cerință a igienei comparabilă cu aceea de a ne primeni hainele: pentru alte naturi însă, doar o cerință a vanității lor.

30

347

V r e d n i c ș i d e u n e r o u. – Iată un erou care n-a făcut decât să scuture un pom de îndată ce s-au copt fructele. Vi se pare prea puțin? Atunci uitați-vă mai întâi la pomul pe care l-a scuturat.

348

D u p ă c e s e p o a t e m ă s u r a î n ț e l e p c i u n e a. – Sporul de înțelepciune se poate măsura exact după diminuarea bilei.

349

5 A r o s t i e r o a r e a î n m o d n e p l ă c u t. – Nu este pe gustul fiecăruia ca adevărul să se rostească într-un mod plăcut. Dar, cel puțin, să nu creadă nimeni că eroarea devine adevăr dacă o rostim într-un mod n e p l ă c u t.

350

10 L o z i n c a d e a u r. – Omului i s-au pus multe lanțuri, pentru ca să se dezvețe să se comporte ca un animal: și, într-adevăr, el a devenit mai blând, mai spiritual, mai vesel, mai chibzuit decât sunt toate animalele. Acum însă continuă să sufere pentru faptul că și-a purtat atâta vreme lanțurile, că i-a lipsit atâta vreme aerul pur și mișcarea liberă: – dar aceste lanțuri sunt, o 15 repet mereu și mereu, acele erori grave și profunde ale ideilor morale, religioase și metafizice. Abia când va fi biruită și b o a l a l a n ț u r i l o r, va fi atins pe de-a-ntregul primul scop mare: desprinderea omului de animale. – Noi ne aflăm acum în plin efort de scoatere a lanțurilor și, pentru aceasta, avem nevoie de cea mai mare prudență. Numai o m u l u i î n n o b i l a t îi poate fi 20 dată l i b e r t a t e a s p i r i t u l u i; numai de el se apropie u ș u r a r e a v i e ț i i și-i unge rănile cu alifii; el are dreptul să spună mai întâi că trăiește pentru a s e b u c u r a și pentru nici un alt scop; și, în oricare altă gură, deviza lui ar fi periculoasă: p a c e î n j u r u - m i ș i o b u n ă v o i r e f a ț ă d e t o a t e l u c r u r i l e c e l e m a i a p r o p i a t e. – Legat de această deviză pentru 25 indivizi, el își amintește de o vorbă veche, mare și emoționantă, care a fost valabilă p e n t r u t o ț i și care s-a oprit deasupra întregii omeniri, ca o deviză și un semn prevestitor, de care trebuie să piară oricine își împodobește prea devreme steagul cu ea, – de care a pierit creștinismul. Încă n u - i t i m p u l, pare-se, să li se poată întâmpla t u t u r o r oamenilor ca acelor păstori care 30 au văzut cerul luminându-se deasupra lor și au auzit acea vorbă: "Pace pe pământ și oamenilor o bunăvoire unii față de alții." – Încă e t i m p u l i n d i v i z i l o r.

* *
*

* *
*

U m b r a : Din tot ce ai spus, nimic nu mi-a plăcut m a i m u l t decât o făgăduință: că o să ajungeți iarăși vecini buni ai celor mai apropiate lucruri. Aceasta va fi și în profitul nostru, al sărmanelor umbre. Căci, s-o recunoașteți, până acum v-a plăcut din cale-afară să ne vorbiți de rău.

5 C ă l ă t o r u l : De rău? Dar de ce nu v-ați apărat niciodată? Doar aveați urechile noastre în preajmă.

U m b r a : Ni se părea că eram, chiar de aceea, prea în apropierea voastră, pentru a ne îngădui să vorbim despre noi.

C ă l ă t o r u l : Delicat! foarte delicat! Ah, umbrelor, voi sunteți "oameni 10 mai buni" decât noi, o văd.

U m b r a : Și totuși ne-ați numit "indiscrete", – pe noi, care știm bine cel puțin un lucru: să tăcem și să așteptăm – nici un engelz n-o face mai bine. E-adevărat, putem fi întâlnite foarte, foarte des în suita omului, dar nu în robia lui. Dacă omul fuge de lumină, noi fugim de om: până acolo merge totuși 15 libertatea noastră.

C ă l ă t o r u l : Ah, lumina fuge mult mai des de om și-atunci și voi îl părăsiți.

U m b r a : Te-am părăsit adesea cu durere: pentru mine, care sunt dornică de a ști, au rămas multe lucruri obscure în om, fiindcă nu pot fi mereu 20 pe lângă el. Cu prețul deplinei cunoașteri a omului, aș vrea poate să fiu și sclava ta.

C ă l ă t o r u l : Cine știe dacă, prin aceasta, n-ai ajunge pe nesimțite din sclavă stăpână? Sau dacă, rămânând sclavă, dar disprețuindu-ți stăpânul, ai duce o viață de umilință și lehamite? Să ne mulțimim amândoi cu libertatea, 25 așa cum ți-a rămas ție – ție ș i mie! Căci vederea unui rob ne-ar amărî cele mai mari bucurii; cel mai bun lucru mi-ar displăcea dacă cineva a r t r e b u i să mi-l împărtășească, – nu vreau să știu sclavi în jurul meu. De aceea nu sufăr nici câinele ce se gudură, leneșul de parazit care, numai ca slugă a

oamenilor, a devenit "câine" și despre care ei obișnuiesc încă să spună cu fală că i-ar fi credincios stăpânului și l-ar urma ca –

U m b r a : Ca umbra sa, așa zic ei. Poate te-am urmat și astăzi prea multă vreme? A fost cea mai lungă zi, dar suntem la capătul ei, mai ai puțină
5 răbdare. Iarba e udă, mă ia cu frig.

C ă l ă t o r u l : O, deja e vremea să ne despărțim? Și până la urmă n-am avut încotro, am continuat să-ți fac rău; am văzut cum te-ai întunecat.

U m b r a : M-am înroșit, în culoarea în care o pot face. Mi-a trecut prin cap că adeseori am stat culcată la picioarele tale ca un câine și că atunci tu –

10 C ă l ă t o r u l : Și n-aș mai putea face, la repezeală, nimic pentru tine? N-ai nici o dorință?

U m b r a : Niciuna, afară poate de dorința pe care "câinele" filozof a avut-o înaintea marelui Alexandru: dă-te puțin la o parte din soare, mi se face prea frig.

15 C ă l ă t o r u l : Ce să fac?

U m b r a : Ia-o pe sub molizii aceștia și privește spre munții din jur; soarele asfințește.

C ă l ă t o r u l : – Unde ești? Unde ești?

* *
*

NOTE ȘI COMENTARII

Toate trimiterile făcute prin simpla cifră a fragmentului se referă la fragmentele postume din volumul 8*.

Omenesc, prea omenesc I

Menschliches, Allzumenschliches. Ein Buch für freie Geister. Dem Andenken Voltaire's geweiht zur Gedächtniss-Feier seines Todestages, den 30. Mai 1778 [Omenesc, prea omenesc. O carte pentru spirite libere. Închinată memoriei lui Voltaire la aniversarea morții sale, în ziua de 30 mai 1778] (= MA) a apărut la sfârșitul lui aprilie 1878 la Chemnitz, la Ernst Schmeitzner. N a calificat-o în *Ecce homo* drept "monumentul unei crize" și i-a datat începuturile "în săptămânile primelor reprezentații de gală de la Bayreuth", adică în perioada când, în august 1876, făcea în carnetul său, sub titlul general *Brăzdarul*, "exclusiv însemnări psihologice d u r e" (cf. vol. 6**, p. 322-324). Tot ce scrie N în târzia lui autobiografie ne furnizează singura cheie valabilă pentru înțelegerea operei și vieții sale, iar sarcina noastră, și în acest caz, constă numai în a comunica amănunte care, fără îndoială, nu pun în discuție corectitudinea spuselor lui N cu privire la MA. Semnele crizei despre care vorbește N pot fi urmărite înapoi în timp până cel mai târziu în anul 1875. În realitate, și aceasta ne interesează referitor la geneza operei sale, mai multe aforisme importante din MA au luat naștere ca notații fără un anumit (resp. cu un alt) scop literar, în vara lui 1875, ca, de exemplu, aforismele 32, 33, 108, 114, 125, 148, 154, 158, 163, 224, 233, 234, 261, 262, 360, 474, 607. Întors de la Bayreuth la Basel, N a folosit materialul adunat cu începere din vara lui 1875, spre a-i dicta lui Heinrich Köselitz (Peter Gast) o primă transcriere pe curat, resp. spre a-i cere o copie (septembrie 1876): "Brăzdarul" (M I 1) este rezultatul acestei munci; caietul conține și corecturi și consemnări ulterioare de mâna lui N. De la începutul lui octombrie (la Bex) până la sfârșitul lui decembrie 1876 (la Sorrento), N și-a continuat însemnările, fără a urma un plan anumit. Proiectul unei a cincea Considerații inactuale, "Der Freigeist" ["Spiritul liber"], părea să treacă pe primul plan în toamna lui 1876. La Sorrento, N i-a dictat lui Albert Brenner o a doua transcriere pe curat pe baza "Brăzdarului" și a altor însemnări. A copiat el însuși, din carnetele sale, numeroase notițe pe foi in-cvarto detașate ("Hârtiile sorrentine"), și anume în intervalul de la sfârșitul lui 1876 până în vara lui 1877 (când se întorsese din Italia și se afla în Rosenlauibad). Când N și-a început la Basel, în toamna lui

---

**Vol. 9 al ed. rom. (idem, în continuare) (n.t.).*

***Vol. 7 al ed. rom., paragrafele 1-3 referitoare la MA (n.t.).*

1877, aranjarea definitivă a însemnărilor de până atunci, schițase deja diferite ordonări și titluri pentru noua sa carte și renunțase iarăși, rând pe rând, la toate; întreaga serie de încercări poate fi urmărită în fragmentele postume din volumul 8. Manuscrisul copiat de Peter Gast fusese, la 10 ianuarie 1878, corectat de N până la capăt și dat treptat la tipar. Până la mijlocul lui aprilie, N, Peter Gast și, la urmă, și Paul Widemann au asigurat corectura. Șpalturile sunt încă disponibile. În anul 1886, după ce E. W. Fritzsch redobândise dreptul de comercializare a scrierilor lui N apărute anterior, stocurile din MA au fost prevăzute cu o prefață și o poezie finală și puse în comerț ca *Menschliches, Allzumenschliches. Ein Buch für freie Geister. Erster Band. Neue Ausgabe mit einer einführenden Vorrede* (= MA I). Cu această ocazie s-a suprimat anteriorul "În locul unei prefețe" și dedicația lui Voltaire, ca și scurtul text de pe contrapagina foii de titlu ("Această carte monologică..."). Manuscrisele nietzscheene autografe pregătite pentru tipar ale prefeței și poeziei finale sunt disponibile.

În biblioteca lăsată de N se găsesc două exemplare de lucru cu mari modificări de mâna lui N, care privesc, înainte de toate, primele două capitole din MA. În primul exemplar (He[1]) sunt legate MA, VM și WS, fără prefețele ediției a 2-a (v. infra despre MA II). Modificările din He[1] se pot data în anul 1885 și sunt în legătură cu planurile unei revizuiri totale a cărții, așa cum sunt documentate de fragmentele postume din volumul 11 (vara lui 1885). Al doilea exemplar (He[2]) cuprinde, tot legate, ambele volume ale ediției a 2-a. Modificările din He[2] sunt, parțial, în legătură cu o revizuire completă a aforismelor 1-3 din MA, din ianuarie 1888, transmisă nouă pe foi detașate.

Abrevierea *DmN* din comentariu urmează a pune în evidență o variantă din *Dm* provenind de la N.

În locul unei prefețe. *Cf. Descartes, Dissertatio de Methodo recte utendi et veritatem in scientiis investigandi (Discours de la methode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences, lateinisch übersetzt durch Étienne de Courcelles) [... tradus în latinește de Étienne...], în: Oeuvres de Descartes, ed. de C. Adam și P. Tannery, Paris, 1897-1910, VI 555. Datorăm descoperirea citatului (indicat greșit în KGW IV/4, 161) efortului merituos al lui Robert A. Rethy, The Descartes Motto to the first Edition of Menschliches, Allzumenschliches, Nietzsche-Studien, 5 (1976), 289-297.*

Pefață. *Vs: W I 8, 269. 120. 246. 119* *W I 8, 269:* Prefață. Această carte introductivă, care a știut să-și găsească cititorii într-un cerc larg de țări și popoare și trebuie să înțeleagă oarecum arta prin care sunt seduse până și spiritele pretențioase și refractare [tocmai în Germania a fost citită în modul cel mai neglijent. Nu-i nimic de mirare aici: ea cere o prisosință de timp, de limpezime cerească și sufletească, de otium* în sensul cel mai cutezător – numai lucruri bune, ce chiar că nu se pot cere și realiza cu ușurință de germanii actuali. Ei sunt o c u p a ț i.]: tocmai în Germania cartea aceasta era citită și ascultată până acum în chipul cel mai neglijent: de ce depinde lucrul acesta? "Ea cere prea mult – mi s-a răspuns – cere urechi fine și năzuroase, o prisosință de timp, de limpezime cerească și sufletească, de otium* în sensul cel mai

**V. nota de la p. 21 (n.t.).*

cutezător – numai lucruri bune, ce, pe bună dreptate, [nu se pot cere și realiza de germanii actuali. Ei sunt o c u p a ț i : ce le pasă lor că noi trebuie să gândim?] noi, germanii de astăzi, nu le avem și deci nici nu le putem da." – E oare îngăduit, astăzi, când o trimit, după zece ani, pentru a doua oară în pribegie – – – Iată ce înseamnă a răspunde rațional: și drept mulțumită pentru aceasta – – – *W I 8, 120 (continuare) prima variantă:* În felul acesta deci, vreau să le spun la ureche ceea ce am de spus exclusiv acelor buni europeni cărora cartea aceasta le era dedicată de la început și să nu mă sinchisesc [în mod expres] de germani, îndeosebi de bunii germani, [din moment ce] ei au ceva [mai bun] mai necesar de făcut decât să mă asculte pe mine, nu-i nici o îndoială în privința asta! La ce bun să dezvălui că această carte este greu de înțeles – că naște confuzie și, pe scurt – derutează, că are nevoie de o prefață și o tablă de avertizare. *A doua variantă:* [– Între noi fie vorba: răspunsul acela era o mare tâmpenie ⌈neînțelegere⌉: asta v-o și pot spune la ureche, presupunând că n-o știți deja, voi, [spi‹rite› libere] buni europeni și spirite libere, cărora cartea aceasta vă era dedicată de la început.] Firește: șoptindu-vă v o u ă la ureche, spirite libere și buni europeni, cărora cartea aceasta vă era dedicată de la început, acel răspuns amabil era o tâmpenie. Pare că această carte este greu de înțeles, că duce la confuzie și rătăcire? că are nevoie de o prefață și o tablă de avertizare? [este nevoie de cu totul alte lucruri și condiții decât îi trebuie acelui bun german] Ea nu este deloc o carte pentru trândavii fericiți cărora acel brav german era înclinat să le-o înmâneze: [la fel ca și] ci chiar pandantul ei. *W I 8, 246:* Așa trebuie să i se întâmple oricărui om în care se întruchipează și "vine pe lume" o menire: nevoia și necesitatea secretă a acestei meniri va acționa asupra tuturor diferitelor evoluții ale sale ca o lungă graviditate, cu mult înainte ca el însuși s-o fi privit cu atenție și să-i știe numele sigur. Admițând că problema ierarhiei este aceea despre care pot spune că este problema m e a : acum, [la mijlocul] la amiaza vieții mele, văd de ce pregătiri (și chiar mascarade) a avut nevoie problema înainte de a se fi putut ridica în fața mea: și cum a trebuit mai întâi să îndur cele mai diverse și mai contradictorii stări de fericire și disperare [ale sufletului și aventurile multor suflete, nepierzând nimic] în suflet și trup, [oarecum] ca un aventurier și navigator cu sufletul în jurul lumii – pătrunzând pretutindeni, fără frică, aproape fără iubire, nedisprețuind nimic, nepierzând nimic, savurând și examinând temeinic totul, purificând și alegând totul întru veșnicie de ceea ce este accidental și [personal] efemer, [ca om supus transformării] – până când, în sfârșit, am avut dreptul să-mi spun: iată o nouă [noua mea] problemă! Î m i v ă d s c a r a [! – am stat pe fiecare fuscel!], și eu însumi – am stat pe fiecare dintre fusceii ei! *W I 8, 119:* Pentru Prefață. Nu cred că cineva a privit vreodată lumea cu o suspiciune așa de profundă ca mine: iar cel ce cunoaște câte ceva din spaimele de nedescris ale singurătății pe care orice flagrantă [originalitate] divergență de vederi o atrage [după sine] asupra celor afectați de ea va înțelege [cum am încercat eu, spre vindecarea și ‹spre› uitarea temporară de sine, să mă adăpostesc undeva – că mi-am inventat în toată regula afinitate și identitate de dorințe. Mi se reproșează că m-am amăgit în privința lui Schopenhauer, ca și a lui Richard Wagner, și i-am inventat în toată regula conform nevoilor mele. Lucrul acesta este adevărat: și ce știți voi oare despre cât de

mult mi-am reproşat eu acest lucru] cât de des am încercat eu, spre vindecarea de mine însumi, oarecum ‹spre› uitarea temporară de sine, să mă adăpostesc undeva, în vreo veneraţie sau ostilitate sau ştiinţificitate – că, atunci când îmi lipsea lucrul de care aveam nevoie, mi-am obţinut cu forţa şi mi-am inventat în toată regula [–] afinitate şi identitate de vederi şi năzuinţe, spre a nu simţi, în felul acesta, singur şi izolat. Nu-i nici o îndoială că în anii tinereţii mele m-am amăgit voit în privinţa lui Schopenhauer, ca şi a lui Richard Wagner, şi i-am confecţionat în toată regula conform nevoilor mele. Lucrul acesta este adevărat şi într-un sens mult mai rău şi mai înalt decât l-ar putea înţelege cineva: dar ce ştiţi voi oare despre înţelepciunea autovindecării ce stă tocmai în această autoamăgire? [Mi se va reproşa că n-aş fi înţeles să mă dezamăgesc la timp?] Şi cum n-am răbdat nici un ceas mai mult vălul pe ochii mei, [când] de îndată ce am putut iarăşi să văd clar, – să m ă văd? – *alături, fără legătură:* spre a-mi – – – o mai grosolană [?] *N.T.:* **15** *5:* "Preludiu ... viitorului"] *subtitlul cărţii* Dincolo de bine şi de rău *(1886) N.T.:* **18** *19:* privilegiul de breaslă] *în text:* Meisterschafts-Vorrecht, *expresie din terminologia utilizată de vechile corporaţii meşteşugăreşti germane N.T.:* **19** *18:* şopârle] *imaginea apare încă din ianuarie 1881, la Genova, în însemnările lui N pentru M (cf. vol. 9, 8 [23]) N.T.: 21:* idealişti] *N are în vedere "idealiştii" de felul Malwidei von Meysenbug, prietena lui Wagner şi autoarea unor Memoiren einer Idealistin [Memoriile unei idealiste]; de notat că şi antisemiţii din cercul lui Wagner îşi spuneau "idealişti", în opoziţie cu "materialiştii" evrei N.T.:* **21** *10:* negerman] *în text:* undeutsch, *termen folosit îndeosebi de antisemiţii germani cu sensul de "evreu" 22:* proverbul] *"si tacuisses, philosophus manisses", după Boeţiu, De consolatione philosophiae II 7*

1. *Vs:* Până în prezent ne lipseşte chimia lumii morale, estetice, religioase. Şi aici lucrurile cele mai scumpe se fac din lucruri ordinare, dispreţuite. – Cum poate lua naştere raţionalul din iraţional, logica din ilogică, contemplaţia dezinteresată din cea avidă, trăirea pentru alţii din egoism, adevărul din erori – problema naşterii din lucruri contrarii. Mai exact: nu există antagonism, ci numai sublimare (ceva, de obi‹cei›, substras). *Prelucrare din ianuarie 1888:* c h i m i a i d e i l o r ş i a s e n t i m e n t e l o r v a l o r i i – Problemele filozofice adoptă astăzi din nou, aproape în toate privinţele, aceeaşi formă de întrebare ca acum două mii de ani: cum poate lua naştere ceva din contrariul său, de pildă raţionalul din iraţional, ceea ce simte din ceea ce este mort, logica din ilogică, contemplaţia dezinteresată din voinţa avidă, trăirea pentru alţii din egocentrism, adevărul din erori? Filozofia metafizică a reuşit până acum să depăşească această dificultate, în măsura în care a t ă g ă d u i t pur şi simplu naşterea unui lucru din altul şi, pentru lucrurile superior cotate, a acceptat o origine proprie, direct din în-sinele lucrurilor. În timp ce o filozofie potrivnică, cea mai recentă şi mai radicală care a existat până acum, o f i l o z o f i e a d e v e n i r i i intrinsecă, necrezând nicidecum într-un "în-sine" şi, în consecinţă, refuzând cetăţenia atât conceptului de "fiinţă", cât şi conceptului de "fenomen": o asemenea filozofie antimetafizică m-a făcut să cred în unele cazuri (– şi, probabil, acesta va fi rezultatul ei în toate), că acea punere a problemei este greşită, că n u e x i s t ă d e l o c a c e l e a n t a g o n i s m e [despre care filozofia de până acum, sedusă de metafizica populară a limbii] în care a crezut filozofia de până acum, sedusă de limba şi utilitatea,

dominantă în ea, [a unor falsificări grosolane] a grosolăniilor şi simplificărilor, pe scurt, că, înainte de toate, avem nevoie de o chimie a ideilor de bază, presupunându-le pe acestea născute şi încă în devenire. Pentru a termina o dată pentru totdeauna cu asemenea opoziţii grosolane [şi ţărăneşti, precum "comportament nonegoist", precum "contemplaţie dezinteresată", precum "raţiune pură", precum] şi colţuroase, precum "egoist" şi "nonegoist", lăcomie şi spiritualitate, "viu" şi "mort", "adevăr" şi "eroare", e nevoie de o psihologie microscopică, la fel ca şi de o deprindere cu optica a tot felul de perspective istorice, aşa cum una asemănătoare încă n-a fost până acum şi nici măcar n-a fost permisă. Filozofia, aşa cum o doresc şi o înţeleg, a avut până acum împotriva ei conştiinţa: imperativele morale, religioase şi estetice spuneau Nu unei metodici a cercetării cerute aici. Înainte de toate trebuie să ne fi debarasat de aceste imperative: trebuie, împotriva conştiinţei noastre, să ne fi disecat propria conştiinţă ... Istoria ideilor şi a transformării ideilor sub tirania sentimentelor valorii – înţelegeţi lucrul acesta? Cine are chef şi curaj să se ia după asemenea cercetări? [Poate ţine de] Acum, când ţine poate de nivelul umanizării atinse faptul că omul simte o împotrivire faţă de istoria începuturilor sale, faptul că nu vrea să aibă ochi pentru nici un fel de pudenda origo*: nu trebuie să fii aproape inuman pentru a vrea [să ai ochi] să vezi, să cauţi, să descoperi tocmai în direcţia inversă? – **22** *9:* egoism] egocentrism *He*[2] *10-13:* a tăgăduit ... istorică] a tăgăduit pur şi simplu naşterea unui lucru din altul şi, pentru lucrurile superior cotate, a acceptat o origine proprie, direct din în-sinele lucrurilor. Filozofia devenirii *He*[2] *29:* apare ... opusă? –] *din* nu se mai dovedeşte existent decât la cea mai fină examinare. Tot de ce avem nevoie este o chimie a reprezentărilor religioase, morale, estetice: cu convingerea că în acest domeniu culorile cele mai minunate se obţin din materii ordinare. *Dm* *28:* nu ... dezumanizat] *cf. 32 [14]*

2. *Cf. 23 [19]* *Prelucrare în He*[1]*:* Toţi filozofii poartă în sine defectul comun de a pleca de la omul actual şi de a crede că, printr-o examinare şi analiză a lui, ajung la limanul întregii cunoaşteri a omului. Automat, "omul" le pluteşte pe dinaintea ochilor ca o aeterna veritas**, ca un lucru invariabil în orice vârtej al devenirii, ca o măsură sigură a lucrurilor. La urma urmelor, tot ce afirmă filozoful despre "om" nu-i însă, în definitiv, mai mult decât o mărturie despre omul unui spaţiu de timp limitat – şi poate al unui colţ de [timp] [spaţiu] pământ şi mai limitat. Lipsa de simţ istoric a fost până acum defectul ereditar al tuturor filozofilor; şi astăzi ei mai iau, pe nesimţite, drept forma sigură de la care ar trebui să se pornească, cea mai recentă configuraţie a omului european, aşa cum a luat ea naştere şi ia naştere sub impresia şi presiunea anumitor evenimente politice şi ştiinţifice – în timp ce tot esenţialul evoluţiei umane s-a petrecut în vremuri străvechi, cu mult înaintea acelor patru mii de ani pe care noi îi cunoaştem cu aproximaţie; în aceşti ani, omul nu se va fi schimbat cu mult mai mult. Filozoful judecă invers: el sesizează "instincte" la omul actual şi admite imediat că tot ce este instinctiv ţine de realităţile imuabile ale omului şi, în acest caz, ar trebui să servească drept cheie pentru înţelegerea existenţei în general; întreaga teleologie este

*În lat. în text: "origine ruşinoasă" (n.t.).

**În lat. în text (n.t.).

bazată pe faptul că despre omul ultimelor patru milenii se vorbește ca despre un om e t e r n, spre care tind în mod natural, de la începutul lor, toate lucrurile din lume. Dar totul a evoluat; nu există r e a l i t ă ț i v e ș n i c e: de aceea nu există nici adevăruri veșnice. – Așadar, istoria este, de acum încolo, necesară pentru filozof și, o dată cu istoria, virtutea istoricului: modestia.

Prelucrare din ianuarie 1888: D e f e c t u l e r e d i t a r a l f i l o z o f i l o r. – Până acum, filozofii sufereau cu toții de aceeași meteahnă, – gândeau anistoric, contraistoric. Ei plecau de la omul pe care li-l ofereau [întâmplarea] epoca și mediul lor, [în primul rând de la ei] de predilecție chiar de la ei și numai de la ei; sperau să ajungă, printr-o autoanaliză, la [un] liman, la o c u n o a ș t e r e "a omului". Propriile lor sentimente ale valorii (sau cele ale castei, ale rasei, ale religiei, ale sănătății lor) treceau pentru ei drept măsură necondiționată a valorii; nimic nu le era mai străin și mai antipatic decât acea renunțare voluntară la conștiința propriu-zis ș t i i n ț i f i c ă: drept una care își savurează libertatea într-un dispreț binevoitor față de persoană, de orice persoană, de orice perspectivă personală. Acești filozofi erau înainte de toate persoane; chiar simțea fiecare în sine "eu sunt persoana însăși", oarecum aeterna Veritas* din om, "omul în sine" [; ceea ce știu despre mine]. Din această optică anistorică, pe care ei o exersau împotriva lor înșiși, se poate deriva majoritatea erorilor lor, – în primul rând eroarea fundamentală de a căuta peste tot ensul**, de a presupune ens peste tot, de a trata peste tot cu desconsiderare schimbarea, transformarea, contradicția. [Filozoful ca scop al lucrurilor, teleologia] Chiar subt presiunea unei culturi d o m i n a t e [de-a binelea] de istorie (– cum era cultura germană la cumpăna veacurilor), filozoful tipic, cel puțin, [se prezintă] se va prezenta încă drept scop al întregii deveniri, spre care tind de la început toate lucrurile: acesta [este] era spectacolul pe care Hegel îl oferea, la timpul său, Europei uimite. **23** *14-16:* admite ... general] *din* și trage pe baza lor concluzii despre esența lumii (ca Schopenhauer) *Dm* *17-21:* patru ... modestiei.] *din* trei milenii se vorbește ca despre un om e t e r n. Totul a evoluat; n u e x i s t ă r e a l i t ă ț i v e ș n i c e. – Astfel, f i l o z o f a r e a i s t o r i c ă este necesară! *Dm*

3. *Prelucrare din ianuarie 1888:* Este caracteristica unui gust mai pronunțat și mai distins, oricât de ușor ar părea drept contrariul acestuia, să pună mai mare preț pe micile adevăruri insignifiante, prudente, descoperite printr-o metodă riguroasă, decât pe acele [neadevăruri binefăcătoare, în care crezul unor epoci artistice își caută fericirea și beția] ample generalități în suspensie, învăluitoare, spre care nevoia unor epoci religioase ori artistice își întinde mâna. Oamenii a căror educație intelectuală a rămas în urmă sau, din motive obiective, trebuie împiedicată (– cazul [femeilor] muierilor) întâmpină acele mici certitudini cam cu sarcasmul pe buze; unui artist, de pildă, o descoperire fiziologică nu-i spune n i m i c: motiv suficient pentru el s-o desconsidere. Asemenea retrograzi care-și amintesc ocazional să facă pe judecătorii (– cei trei [artiști-cabotini] cei mai retrograzi, în stil mare, pe care vremea noastră a putut să-i producă au făcut-o toți trei: Victor Hugo pentru Franța, Carlyle pentru Anglia,

---

**În lat. în text, transliterat ca atare (n.t.).*

***În text:* das Seiende; *ens (lat.): "tot ce există, ce ființează" (n.t.).*

Wagner pentru Germania) dau cu ironie de înțeles – – – *29-31:* modeste ... acelea.] frumoase, fastuoase, amețitoare, poate chiar împrăștiind fericire în jur, se înfățișează acelea, pe atât de modeste, simple, lucide, aparent chiar descurajante, se înfățișează acestea. *Cb*[1] **24** *10:* a simbolicului] în simbolic *He*[1] *18:* ascuțită] ascuțită, profundă *He*[1]

4. *Vs:* Etica și arta rămân la suprafața lucrurilor; ele înșală, deoarece fericesc. Omul este aici la fel de mândru ca și în cazul astrologiei. *22:* și estetice], estetice și logice *He*[1]

11. *Cf. 21 [60]; 22 [74]* *Vs:* Omul făuritor de limbă nu credea că dă lucrurilor nume, ci că exprimă deplina cunoaștere a lor: a fost prima treaptă a comunicării științifice. **27** *11:* acum –] *Dm; GA* acum *Cb; Ed*

13. *Cf. 21 [38]; 22 [62]* *Vs:* Cum visul a găsit și pentru zgomotele puternice etc. o explicație imediată. **28** *16-21:* Cel ... doarme.] *cf. următoarea însemnare a lui N din perioada Pforta, la data de 11 august 1859:* E ciudat cât de activă este fantezia în vis: eu, care port întotdeauna în timpul nopții legături de cauciuc în jurul gleznelor, am visat că doi șerpi mi-au înfășurat picioarele, îl apuc îndată pe unul de cap, mă trezesc și simt că am în mână o jartieră. – *17:* două curele] o legătură *Cb*[1] *21-22:* Trecutul ... excitată] Visele sunt causae post effectum*, și anume causae* eronat considerate *Cb*[1] **28** *32*-**29** *1:* Vreau ... adevăr] O ipoteză este de ajuns: D u m n e z e u ca adevăr. Așa cum omul raționează în vis, omenirea a raționat, poate, multe veacuri *Vs*

15. **30** *15:* filozofii, în general] *din* Schopenhauer *Dm*

16. **30** *33*-**31** *3:* așadar ... posibilitatea] din acel efect, așadar, asupra acestei cauze, asupra necondiționatului, care, de regulă, este privit întotdeauna ca rațiunea suficientă a lumii fenomenale. Dimpotrivă, după ce noțiunea de metafizic se dă cu precizie drept ceea ce este necondiționat, d e c i ș i c e e a c e n u c o n d i ț i o n e a z ă, trebuie, învers, contestată exact orice legătură între necondiționat (lumea metafizică) și lumea cunoscută nouă: astfel încât tocmai în fenomen nu se manifestă în n i c i u n caz lucrul în sine și ar trebui respinsă, pornind de la una, orice concluzie asupra celeilalte. Din prima parte este ignorată starea de fapt *He*[1] **31** *12-13:* a ... fenomenul], pe baza nevoilor omenești, a afectelor omenești, a făcut să apară "fenomenul" *He*[1]

17. **32** *12:* de iresponsabilitate] de despovărare personală *He*[1]

18. *Vs:* Metafizica ce tratează despre erorile fundamentale ale omului, dar în așa fel, de parcă ar fi adevăruri fundamentale. **32** *17:* logician: "Legea] logician [Spir II 177]: legea *Rs; cf. Afrikan Spir, Denken und Wirklichkeit. Versuch einer Erneuerung der kritischen Philosophie, Leipzig* [2]*1877, 2, 177, BN; cf. PHG 15* *20:* același și] același sau *Spir* *28:* convingere. La] convingere. [Dar care sunt formele sale cele mai elementare? Acelea din care reiese cum respectiva convingere se ivește din simțire? – O ființă inferior organizată are o senzație; o alta îi urmează în mod regulat, de ex., când vede pe cineva apăsând, simte o durere. În momentul apăsării, ea generează prin reproducere senzația durerii: ambele senzații se împreunează, rezultat ⟨:⟩** o senzație de teamă, cu consecințele ei ⟨:⟩** fuga, prevenirea.] La *Rs* *31-32:* a ...

**În lat. în text (n.t.).*

***Întregirea noastră (n.t.).*

elementară.] *din* al altor două este tocmai credința aceea în relația unui lucru cu noi când trăim o plăcere sau o durere: credința este "presentimentul" în forma sa cea mai rudimentară *Rs*

19. **33** *37:* tocmai*] *Rs; He*[1]*; He*[2]*; GA* însă** *Dm; Ed (lecțiune greșită a lui Gast)* **34** *3:* Kant ... acesteia"] *cf. Prolegomena § 36 final, ed. acad. IV 320; după "legile", la Kant scrie în paranteze: "(a priori)", mai departe întregul text este spațiat*

20. *Vs: 22 [28] prima versiune a Rs:* Prima treaptă a culturii este atinsă acum, când omul depășește niște idei și temeri superstițioase și religioase și, de ex., nu mai crede în simpaticii îngerași, ca damele cultivate ale Romei: o dată ajuns pe această treaptă a eliberării, este necesară acum o mișcare înapoi, trebuie să înțelegi temeiul istoric, precum și cel psihologic din astfel de reprezentări, și să vezi cum poezia se sprijină pe aceasta și cum, fără o asemenea mișcare îndărăt, te-ai priva de cele mai mari rezultate ale omenirii de până acum. – În privința metafizicii filozofice, eu sunt poate cel dintâi care a ajuns aici la polul negativ și a dat iarăși înapoi: pe când cei mai luminați abia dacă izbutesc eliberarea de metafizică și se uită înapoi la ea cu superioritate. Trebuie însă și aici, ca la hipodrom, s-o cotești la capătul pistei.

22. *N.T.:* **35** *7:* "monumentum ... perennius"] *Horațiu, Carmina III 30, 1: "un monument mai trainic decât bronzul" (cu referire la dăinuirea operei sale poetice)* *24:* "veșnice". Deocamdată] "veșnice" [(de pildă, prin profilaxia contra anumitor boli pe-ntregul pământ)]. Deocamdată *Dm* *30:* vieți. Un] vieți. [Această neîncredere, această neliniște se manifestă evident în arhitectură, vestimentație.] Un *Dm*

23. *Cf. 23 [85] prima versiune a Rs:* Cu cât mai puțin sunt oamenii legați, cu atât mai mare devine agitația lăuntrică a motivelor, cu atât mai mare, la rându-i, neliniștea exterioară. Survine un flux haotic de oameni, atunci când ei nu se mai simt legați așa de sever de loc. Așa după cum, juxtapuse, sunt imitate toate stilurile artelor, la fel se întâmplă și cu toate nuanțele și genurile de moralitate, de obiceiuri. – O asemenea eră are însemnătatea că diversele obiceiuri pot fi c o m p a r a t e; ceea ce mai înainte, sub dominația lor localizată, nu era cu putință; la fel stilurile artei. O amplificare a sentimentului estetic se va decide în mod definitiv între atât de multe forme, iar pe cele mai multe, poate în favoarea celor grecești, le va lăsa să piară. De asemenea, o alegere a moralității superioare! Dispariția moralităților inferioare! Este era comparației!

25. *Cf. 22 [5]; 23 [154]*

26. *Cf. 23 [184] Vs:* poate că în asta rezidă cel mai mare avantaj pe care îl dobândim din Schopenhauer, în faptul că ne împinge înapoi, spre reflecții mai vechi, puternice asupra lucrurilor, la care, altminteri, nici o cărare nu ne-ar duce cu atâta ușurință... Eu cred că vreunuia *[sic! în loc de, ca la 38, 6:* nimănuia*]* nu-i va fi cu putință astăzi să facă dreptate, fără Schopenhauer, creștinismului și rudelor sale asiatice. **37** *33:* Schopenhauer a] Schopenhauer [(și, după el, halucinația lui Hartmann în plină zi berlineză)] a *Dm*

---

*eben

**aber

27. *Cf. 21 [74]; 22 [26]* **38** *16:* când o] când, așa cum face Ph. Mainländer cu filozofia lui Schopenhauer, o *Rs* *N.T.: Philipp Mainländer (Batz) (1841-1876), filozof german, autorul cărții Philosophie der Erlösung [Filozofia mântuirii], Berlin, 1876* *28-31:* spre ... eliberatoare] *din* se poate utiliza foarte mult arta pentru a ușura sufletul încărcat, fără ca, în același timp, acele reprezentări să fie întărite; arta servește unei asemenea filozofii eliberatoare ca mijloc tranzitiv. Și, în general, spre a întrebuința, ușor modificată, o afirmație a lui Goethe: "cine posedă știință și artă, acela n-are nevoie de religie" *cf. Goethe, Zahme Xenien: "Wer Wissenschaft und Kunst besitzt / hat auch Religion..." ["Cine posedă știință și artă / are și religie..."], ed. cit. 3, 119; cf. 22 [54]?*

31. *Cf. 17 [2]* **40** *13:* gânditor se] gânditor, care ar dori să-i transforme pe toți oamenii în gânditori, se *Vs*

32. *Cf. 9 [1]*

33. *Cf. 9 [1]* **41** *15:* curate*] bogate* *He*[1] mai bogate* *GA* *27:* deloc sau] *în paranteze He*[1]

34. *prima versiune a Rs:* Filozofia mea devine tragedie. Adevărul devine ostil vieții, mai binelui. Întrebarea stăruie: dacă ai putea rămâne, în mod conștient, în neadevăr? Căci un trebuie nu mai există. Morala este la fel de distrusă ca religia. Cunoașterea poate admite ca motive doar plăcerea și neplăcerea: cum se vor împăca acestea cu adevărul? Și ele se bazează pe erori (cel puțin ca simpatie și antipatie). Întreaga viață umană este adânc scufundată în neadevăr: n-o poți scoate afară; nu ridici la suprafață numai trecutul tău, ci și motivele tale prezente (onoare, bunătate ș.a.m.d.). Pregătire pentru o filozofie tragică ar fi cuvântul exact; într-adevăr, ar rămâne o viață mult mai simplă, mai curățită de afecte (numai din obișnuința greu învinsă ar mai continua să acționeze vechile motive, cu timpul însă din ce în ce mai slab). Ai trăi printre oameni și cu tine însuți ca în natură, fără laudă, reproșuri, bucurându-te de toate, de îndată ce nu te mai temi – spectacol! **42** *7:* Adevărul ... binelui?] *în paranteze He*[1] *9-16:* sau ... noastră).] *în paranteze He*[1] *17:* neadevăr] neadevăr He[1] *19:* precum ... onoarei,] *în paranteze He*[1] *23:* distrugerii] desființării, a descompunerii, a autonimicirii *He*[1]

35. *Cf. 22 [15]; 23 [132]* *prelucrare în He*[1] *(pasajele puse în paranteze de N sunt omise):* Despre superficialitatea moralistă în Germania. – Că meditația asupra omenescului, prea omenescului ține de mijloacele grație cărora ai putea să-ți ușurezi povara vieții, că exersarea în arta aceasta conferă prezență de spirit în situații dificile și recreare în cadrul unui mediu plicticos, chiar faptul că ai putea să culegi sentințe de pe cele mai spinoase și dezagreabile trasee ale propriei vieți și să te simți astfel puțin mai bine: asta se bănuia, se știa – în secolele trecute. De ce a uitat-o veacul acesta, în care, cel puțin în Germania, lipsa de moralism iese prin multe semne în vileag? Da, [se poate întreba] s-ar putea pune la îndoială dacă Germania, în general, a "moralizat" până acum. S-ar lua aminte la judecarea evenimentelor și a personalităților publice: s-ar cântări succesul unor cărți ridicol de

---

*reinen, *resp.* reichen, reicheren

mărginite, de fată bătrână (de ex., Ist‹oria› l‹iteraturii› a lui Vilmar*, sau Janssen**), înainte de toate însă s-ar recunoaște că lipsește arta și, de asemenea, plăcerea analizei și a sintezei psihologice de la întrunirile tuturor claselor germane, unde se vorbește mult, ce-i drept, despre oameni, dar deloc despre om. De ce totuși lăsăm să ne scape cel mai bogat și mai inofensiv subiect de conversație? De ce nu-i mai citim nici măcar pe marii maeștri ai sentinței psihologice? – căci, vorbind fără nici o exagerare: omul instruit care l-a citit pe La Rochefoucauld și pe afinii săi întru spirit și artă, până la ultimul mare mor‹alist›, Stendhal, se întâlnește rar în Germania; și mult mai rar încă acela care îi cunoaște și nu-i denigrează. Probabil însă că și acest cititor neobișnuit se va bucura mult mai puțin de ei decât ar trebui să-i ofere forma adoptată de acei artiști; căci nici mintea cea mai fină nu este capabilă să aprecieze cum se cuvine arta șlefuirii sentințelor, dacă ea însăși nu este educată pentru așa ceva și n-a concurat în cadrul acelei arte – asemenea mie: să mi se ierte pretenția de a fi o excepție [aici] printre germani. Fără o asemenea deprindere practică, socotești această creare și modelare mai ușoară decât este, nu simți destul de acut ceea ce este reușit și fermecător. De aceea cititorii germani de sentințe găsesc *ș.a.m.d. ca în Ed* **44** *4:* Avantajele ... psihologice. –] *din* Dreptul observației psihologice. [Introducere.] Prefață *Dm; aforismele 35-38 au fost gândite de la început, încă din Dm, ca prefață* *11-12:* , ba chiar în Europa,] și Rusia *Cb*[1] *20-21:* afinii ... artă] Vauvenargues, Champfort și Stendhal *Rs* *21:* Europa] *din* Germania *Dm*

36. *Vs: 23 [41]* *Cf. 23 [47]* **45** *19-21:* "Ce ... veut."] *cf. Réflexions, sentences et maximes morales de La Rochefoucauld, précedé d'une notice par Sainte-Beuve, Paris, f.a., 9*[1] *BN* *23:* autorul] *Paul Rée* *28:* suspiciunii.] suspiciunii. La urma urmei, mai e adevărat și lucrul acesta: *He*[1]*; aici mai trebuia adăugat, ca parte finală în He*[1]*, pasajul* **46** *17-24:* nenumărate ... ei.

37. *Cf. 23 [195]; 22 [107]; 23 [41]* *prelucrare în He*[1] *(pasajele puse în paranteze de N sunt omise aici): 37.* / Așa după cum s-ar prezenta în momentul de față bilanțul pozitiv și negativ: în stadiul actual al filozofiei, este necesară resuscitarea observației moraliste, iar de aspectul înfiorător al mesei de disecție psihologică și al bisturielor și al penselor sale omenirea nu poate fi cruțată. Filozofia mai veche a evitat mereu, subt pretexte meschine, cercetarea originii și a istoriei evaluării omului. Cu ce urmări: asta se poate vedea acum foarte clar, după ce este demonstrat, pe baza multor exemple, cum erorile celor mai mari filozofi își au, de regulă, punctul de plecare într-o interpretare greșită a anumitor acte și sentimente omenești, așa după cum, pe temeiul unei analize eronate, de exemplu a așa-numitelor acte nonegoiste, se construiește o etică falsă, apoi, de hatârul acesteia, sunt chemate iarăși în ajutor religia și vraiștea mitologică, și, în cele din urmă, umbrele acestor spirite tulburi cad și în fizică și în considerarea globală a lumii. *[în marginea dreaptă:]* Treptat sq. Dar, o dată stabilit că superficialitatea moralistă [în observația psihologică] a întins până acum și continuă să întindă cele mai periculoase curse judecății și deducției umane, e nevoie acum de

*August Vilmar (1800-1868), istoric literar german (n.t.).

**Johannes Janssen (1829-1891), istoric german (n.t.).

acea perseverență a muncii care nu obosește să îngrămădească pietre peste pietre, pietricele peste pietricele, e nevoie de un eroism reținut pentru a nu te rușina de o asemenea muncă modestă și pentru a înfrunta orice disprețuire a ei. *[în marginea dreaptă:]* aici: "Treptat s-a" *această indicație se referă la un Vs al JGB; 46, 17-24:* E ... ei. *schimbat în:* La urma urmei, mai e adevărat și lucrul acesta *ș.a.m.d., pasajul este adăugat la MA 36; 46, 24-36:* Dar ... cunoașteri. *este în paranteze* **46** *27:* gânditori] gânditori [ai prezentului] *Dm* *27-30:* autorul ... fizic."] *cf. Paul Rée, Der Ursprung der moralischen Empfindungen [Originea sentimentelor morale], Chemnitz,1877, p. VIII, BN* *30-36:* călită ... cunoașteri] oțelită prin cea mai cuprinzătoare cunoaștere istorică, așa cum epoca noastră o poate pentru prima dată crea pe această temă – propoziția aceasta este securea ce va curma din rădăcină "nevoia metafizică". Ceea ce mai rămâne din metafizică după această înlăturare este o serie de probleme strict științifice, cu care însă nimeni nu va mai potoli nevoi sufletești *Vs*

38. *Cf. 23 [114]* *în He[1], întregul aforism este pus în paranteze și șters; inițial însă, N voia să folosească prima frază (47, 2-5:* În ... ea.) *ca început la MA 37 (variantă a părții finale:* nu se mai poate lipsi de ea); *ulterior însă, el a șters și această frază* **47** *10:* v r u t .] v r u t . [Dacă, în sfârșit, după asemenea considerații preliminare despre legitimitatea observației psihologice în general, mai rămâne o întrebare esențială chiar cu privire la această carte: nu sunt eu cel ce poate răspunde la ea. Prefața este dreptul autorului, al cititorului însă – ultimul cuvânt.] *Dm; cf. 23 [196]* *14:* găsesc] *Rs; Dm; GA* pot găsi *Cb; Ed*

39. *Vs: 19 [36]; 19 [39]* *29:* dăunătoare.] dăunătoare (pe care le au pentru comunitate.) *He[1]* *33:* efect] urmare *He[1]* *37:* pământ.] pământ, încât va purta în mod necesar culoarea și specificul originii sale. *Vs* **48** *7:* sentimentelor ... este] evaluărilor morale este totdată *He[1]* *13-14:* în fapt ... f i i n ț ă , –] totuși și după părerea acestui filozof –, ci omul însuși ar fi cu aceeași necesitate exact acest om care este el – *He[1]* *24-27:* se trage ... inteligibilă.], abstracție făcând de stupizenia intrinsecă a ultimei afirmații, se trage concluzia greșită că legitimarea, a d m i s i b i l it a t ea rațională a indispozițiilor este dedusă deja din realitatea acestor dispoziții; n u m a i pornind de la acea concluzie greșită, ajunge Schopenhauer la fantastica ei urmare logică despre așa-zisa libertate inteligibilă. (De nașterea acestei himere se fac în egală măsură vinovați Platon și Kant) *He[1]* **48** *27*-**49** *3:* Dar ... urmărilor.] *pus în paranteze în He[1]* **48** *28:* nu trebuie] nici nu trebuie *He[1]* *31:* fiindcă] numai fiindcă *He[1]* **49** *3:* urmărilor.] pierderii totale a puterii vizuale, deci din cauza urmărilor [presupuse]. Dar filozofia nu trebuie să acorde atenție, în nici un caz, consecințelor adevărului, ci numai lui însuși. *Vs; în Rs urmează 20 [2]*

40. *9-10:* ceea ... lucru.] *pus în paranteze în He[1]*

41. *14:* motivele] noile [motive] *He[1]*

42. *32:* nu] n u *He[1]*

43. **50** *12-14:* adânciturile ... noastre] *din* organele acestea s-au dezvoltat în continuare, au devenit mai sensibile, au fost puse în legătură cu altele, care procură în permanență o contraemoție față de cruzime *Rs*

44. *23-25:* Swift ... răzbunare] *de fapt, Pope; cf. cărticica despre Swift, Berlin, 1847, 17, BN* *N.T.: Alexander Pope (1688-1744), poet englez*

45. **51** *1:* Troianul şi grecul*] *din* Droianul şi crecul** *Rs (Brenner): N a corectat erorile de percepție auditivă ale lui Brenner N.T.: Albert Brenner (1856-1878), discipol al lui N*

46. *28-31:* , atunci ... el] decât noi; – poate că ucenicul unui martir suferă mai mult decât martirul *Vs; cf. MA 582*

50. **52** *28-37:* La Rochefoucauld ... lume.] *cf. La Rochefoucauld, ed. cit., 4* **53** *29-30:* "Sachez ... faire."] *cf. P. Mérimée, Lettres ŕ une inconnue ... précédées d'une étude sur Mérimée par H. Taine, Paris, 1874, I 8; cf. GM II 5*

51. **54** *6:* moşteneşte***] *Rs; GA* exersează**** *Dm; Ed (lecțiune greşită a lui Gast)*

54. **55** *8:* Swift] *Humoristische Werke 2, Stuttgart 1844, 188, BN*

63. *Cf. 26 [1]*

64. *Rs în final:* Față de asemenea oameni înapoiați, legitima apărare e la locul ei, adică un mod de a te ajuta care s-a dezvoltat cel puțin în civilizațiile primitive: dar noi suntem readuşi în acestea atunci când cineva este prea bădăran şi înapoiat pentru a înțelege spiritul rafinat: cel mai bun mijloc de legitimă apărare este disprețul exprimat clar: un cuvânt rece şi sarcastic față de cel iute la mânie, un surâs însoțit de un gest al mâinii ca răspuns la o privire malițioasă şi rece.

66. *Cf. 17 [101]; 18 [51]*

69. *Cf. 22 [43]* **60** *8:* Bibliei] *cf. Matei 5,45*

71. *18:* Pandora ... deschis] *cf. Hesiod, Munci şi zile 90 sq. Vs la sfârşit:* – aşa a înțeles Hesiod speranța; beoțianul acesta de demult n-a fost însă înțeles de filologi. Cine-i atunci beoțian? *cf. M 38*

73. *cf. 19 [106]*

76. *cf. 16 [14]*

78. *Cf. 22 [101]*

80. **62** *24-26:* Religiile ... viață] asta ar trebui să se înțeleagă de la sine. Dar creştinismul a falsificat, sub acest aspect, simțirea oamenilor:- noi trebuie să învățăm a simți natural *Vs*

81. **63** *4-7:* Astfel ... campanie] *cf. Herodot VII 38-39*

83. *Cf. 18 [18]*

86. *32:* Lăudăm*****] *Vs; GA* Iubim****** *Rs; Ed*

87. *Cf. 21 [52]*

89. *Cf. 20 [6]*

91. *Cf. 22 [87]*

---

*Der Troer und der Grieche

**Der Droher und der Kriecher *("amenințătorul şi târâtorul", n.t.)*

***erbt

****übt

*****Man lobt

******Man liebt

92. *Cf. 6 [32]* **65** *9:* Tucidide] *V 87-111* *13:* primeşte*] *Rs; GA* mărturiseşte** *Dm (lecţiune greşită a lui Gast); Ed*

93. **66** *6:* unusquisque ... valet] *cf. Spinoza, Tract. theol.-pol. XVI 2, apud Schopenhauer, Parerga 2, 258*

94. *Cf. 21 [36]*

95. *26:* 95] *în paranteze He*[1]

96. *Cf. 23 [87]* *prelucrare în He*[1]*:* A fi moral, obişnuit, virtuos înseamnă să practici supunere faţă de o lege şi o datină stabilită în vechime. Că o accepţi anevoie sau cu plăcere este aici multă vreme totuna, ajunge că o faci. "Bun" îl numim [azi] în definitiv pe acela care, după o lungă ereditate, face în mod natural, deci uşor şi cu plăcere, ceea ce este în obicei, după cum se prezintă acesta (de pildă, practică răzbunarea, dacă practica răzbunării ţine, ca la vechii greci, de bunul obicei). El este numit bun fiindcă este bun "la ceva"; cum însă bunăvoinţa, compătimirea, consideraţia, cumpătarea şi aşa mai departe au sfârşit întotdeauna prin a fi simţite, în evoluţia obiceiurilor, ca "bune la ceva", ca utile, îl numim mai târziu "bun" mai ales pe cel binevoitor, pe cel săritor – la început erau alte şi mai importante feluri ale utilului – – – Rău înseamnă a fi "neobişnuit" (imoral), a practica proastele obiceiuri, a te opune datinei, oricât de raţională sau stupidă ar fi ea; lezarea comunităţii însă (şi a "aproapelui" inclus în ea) a fost simţită îndeosebi ca "prost obicei" propriu-zis, aşa încât astăzi, la cuvântul "rău" ne gândim mai întâi la păgubirea voluntară a aproapelui şi a colectivităţii. Nu ceea ce este "egoist" sau "nonegoist" este opoziţia fundamentală care i-a făcut pe oameni să discearnă între moral şi imoral, bine şi rău, ci: faptul de a fi legat de o tradiţie, o lege, şi desprinderea de ea. Cum a luat naştere tradiţia este aici indiferent, în orice caz fără a se lua în considerare binele şi răul sau vreun imperativ categoric imanent, ci înainte de toate conservarea unei comunităţi, a unei colectivităţi genealogice; orice *ş.a.m.d. neschimbat până la capăt, numai 68, 2:* morala pietăţii *este subliniat în He*[1] **67** *15-19:* "Bun" ... obicei).] *în paranteze în He*[1]

99. *Cf. 21 [72]* **69** *10-18:* Toate ... neprimitoare. –] *în paranteze în He*[1] *13:* filozofilor] *Rs; GA* filozofiei *Dm; Ed* *18-25:* Actele ... nevinovate.] *în paranteze în He*[1] *31:* mare] tare *He*[1]

101. **70** *23:* Nu judecaţi] *cf. Matei 7,1* *27:* genevezului] nobilului *Dm N* *35:* am învăţat] ‹suntem› obişnuiţi *He*[1] **71** *6-11:* Egoismul ... capăt.] *în paranteze în He*[1]

102. *Cf. 21 [31]; 21 [73]* *12:* 102] *în paranteze în He*[1]

103. **71** ***37*-72** *1:* Să ... Schopenhauer?] *cf. Schopenhauer, Ethik, 200. 225, Parerga 2, 231* **72** *10-18:* din punctul ... tragedie] *din* utilul, adică luarea în consideraţie a urmărilor, a eventualei neplăceri, poate interzice la origini asemenea acte. Compasiunea nu este un fenomen originar, ci unul târziu. Pe deasupra, ea nu este durere pură, [căci are două elemente ale] ci plăcere a emoţiei *Dm*

---

*bekommt

**bekennt

104. *Cf. 21 [31]* *28-29:* ; minți ... autoconservare.] *din* (de pildă, în cazul minciunii convenționale, cum o descrie Schopenhauer). Dar unde rămâne atunci imoralul? *Dm* *37-38:* copilul ... sa] *din* nu este imoral, bunăoară, în cazul copilului care, asemeni italianului, este "crud" față de animale *Dm* **73** *7-17:* Dar ... său] *din* Pe de altă parte, oamenii sunt miloși din predilecție pentru emoțiile tari, de aici arta tragediei, plăcerea găsită în execuții *Dm* 13-17: Fără... său.] *în paranteze în He*[1]

105. *35-38:* acte; ... vanităţii] acte. – În relația dintre muncitor și patron, "răsplata" este o noțiune falsă: aici este vorba de un schimb de prestări pe bază de contract, după care unul are mai multă nevoie de un fel, celălalt de alt fel de prestări: deci muncitorul de bani, casă, îngrijire, patronul de forțe fizice și spirituale străine *Rs; cf. 23 [73]*

106. *Rs șters în final:* o falsă reprezentare, care acționează de multe ori ca motiv, de ex., când lăudăm, recompensăm, pedepsim, ne răzbunăm etc.

107. *Vs:* I r e s p o n s a b i l i t a t e a totală a omului pentru acțiunea și pentru firea lui este c e a m a i a m a r ă picătură pe care trebuie s-o înghită cel ce caută să cunoască: deși, la prima vedere, ai putea crede contrariul. Toate estimările, distincțiile și aversiunile noastre au fost, prin aceasta, anulate, falsificate: cel mai profund sentiment al nostru, pe care-l nutrim față de martir și erou, vizează o eroare; noi n-avem dreptul să lăudăm, nici să blamăm, după cum nu lăudăm și nu blamăm natura. Așa cum iubim [și nu iubim], dar nu lăudăm capodopera, fiindcă ea nu este cu nimic răspunzătoare pentru ea însăși, așa cum stăm în fața plantei, tot așa trebuie să stăm în fața actelor oamenilor și ale noastre proprii. Noi putem admira la ele forța, frumusețea, abundența [etc.], dar nu le putem găsi nici un merit. Procesul chimic este la fel de puțin [deplin] un merit precum lupta obositoare a unui tată care trebuie să se decidă dacă să-și sacrifice fiica sau să-și păteze gura cu o minciună (cum arată marele W. Scott în Temnița din Edinburg*) sau jertfa celor 8 fii pe care o aduce bătrânul educator al unei căpetenii pentru reputația acesteia (magnific povestită în Frumoasa din Perth). Aceste acte conțin în primul rând o eroare ca motiv, acolo că ar exista un dumnezeu care interzice minciuna, aici că reputația căpeteniei ar fi fost mai importantă decât viața a 8 fii. Apoi, sensibilitatea noastră este legată de acea eronată reprezentare amintită, după care cei numiți ar fi p u t u t acționa și altfel, ar fi putut să se hotărască altfel. – Când înțelegi că toate motivele onoarei și ale rușinii trebuie eliminate pentru că nu onorezi ori blamezi decât actul "liber", nu însă procesele naturale, atunci nu știi, în amărăciunea ta, după ce principii mai trebuie să trăiască, de fapt, oamenii: dacă nu din motivele avantajului, care, la rândul lor, ar fi cele ale plăcerii și neplăcerii. – Dar a taxa adevărul însuși mai presus decât neadevărul – [de ce? Asta e deja morală.] cum ajungem la aceasta cu referire chiar la teza aceea? Este aceasta o considerație pentru util sau pentru morală? –

108. *Cf. 18 [33]; 5 [163]* *Vs:* Putem fie să înlăturăm un rău, fie să ne schimbăm părerea despre acest rău (un alt efect), artă de a vindeca, influență asupra simțirii la durerea de dinți – a r t ă *adăugat mai târziu peste Rs:* s c ă d e r e a e n e r g i e i, intervenind religia și arta (în favoarea lui Platon) **76** *9-10:* "Pe ... pedepsește"] *cf. Evrei 12, 6; n.t.: cf. parafraza (inversiunea) acestui citat în vol. 1, 172, 18-19*

**Sic! (n.t.).*

109. *prima versiune în Rs:* Cum poţi schimba falsa presupunere că ar exista un dumnezeu care vrea binele, este paznicul şi martorul fiecărui act, al fiecărei clipe, care ne iubeşte, ne vrea mai binele în orice nenorocire – cum poţi schimba aceasta pe adevăruri care sunt la fel de salutare, de benefice? Acestea nu există, filozofia poate opune, la rândul ei, cel mult nişte neadevăruri. Acum însă tragedia este că nu putem crede acele neadevăruri, când avem în inimă metoda riguroasă a adevărului; pe de altă parte, prin evoluţia omenirii, a devenit aşa de delicat, de excitabil să ai nevoie de tămăduire şi consolare. *23:* preoţilor] homines religiosi* *He*[1] **77** *3:* adevărului] adevărului, mai corect: din pricina erorii recunoscute *He*[1] *5-7*] *cf. Byron, Manfred I, 1 11-14*] *cf. Horaţiu, Carmina II, 11, 11-14 15-22] adăugat de N, după ce citise o scrisoare de la H. von Wolzogen către Gast; în această scrisoare erau respinse trei articole "de o ţinută pur ateistă" ale lui Gast pentru "Bayreuther Blätter"; cf. P. Gast către J. Hofmiller, 31 aug. 1894, în "Süddeutsche Monatshefte", n. 1931 22:* curată!] curată! [Rămâne deci la:] *Dm*

110. *Vs: 19 [100]* **78** *20:* i-ar ... religiei] *cf. Schopenhauer, Parerga 2, Despre religie N.T.: cf. Arthur Schopenhauer, Scrieri despre filozofie şi religie. Traducere de Anca Rădulescu, Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 174* **79** *19-23] cf. Goethe, "Kophtisches Lied" [Cântec coftic], ed. cit., 1, 103 25:* priveşte o prostie] nu poate privi decât o prostie *He*[1]

111. *prelucrare a § 2 din cursul* Der Gottesdienst der Griechen *[Serviciul divin al grecilor]; redactarea cursului (ţinut de N în iarna 1875-76) se găseşte, de asemenea, în GA XIX 6-9* **80** *12-13:* Lubbock] *cf. John Lubbock, Die Entstehung der Civilisation und der Urzustand des Menschengeschlechtes, erläutert durch das innere und äußere Leben der Wilden [Naşterea civilizaţiei şi starea primitivă a neamului omenesc, interpretate prin viaţa interioară şi exterioară a sălbaticilor], trad. de A. Passow, cu o prefaţă introductivă de R. Virchow, Jena, 1875, 239, BN; achiziţionată în 28 iulie 1875 23-24:* polifonic subiectul] polifonică muzica şi vuietul sufletului *He*[1]

112. *Rs la sfârşit:* despre **Arhiloh**, Safo

113. *Vs: N II 2, 19. 22. 35 N II 2, 19:* Dimineaţa, clopotele bisericii, Alpii Bernei – în onoarea unui evreu crucificat, care susţinea că este fiul lui Dumnezeu. *N.T.: N a încercat sentimentul respectiv la Rosenlauibad N II 2, 22:* E de crezut că aşa ceva mai este crezut? *N II 2, 35:* Fiul lui Dumnezeu – credinţa fără dovadă este deja un crâmpei de antichitate. **83** *7:* din ... îndepărtat] dintr-un trecut foarte îndepărtat *He*[1] *7:* dăm crezare] încă îi dăm crezare, în general, *He*[1] *8:* suntem] am devenit *He*[1]

114. *Vs: 5 [150]*

117. *Cf. nota la MA 549*

118. **84** *36:* discipoli.] discipoli. Religiile n-ar trebui să domine niciodată, ci doar să se nască mereu. *Vs*

119. *Vs: 19 [56]*

123. *Vs: 19 [63]*

125. *Vs: 5 [196]*

**În lat. în text: "oameni religioşi" (n.t.).*

131. *Cf. 21 [55]* **87** *26-27:* "întreaga ... Rafael"] *cf. Schopenhauer, Welt 1, 486 (finalul cărții a patra)* *34:* unii logicieni vorbesc] unii logicieni ca Spir vorbesc *Rs; cf. A. Spir, op. cit., 1, 312, nota*

132. *Cf. 23 [114]* *N.T.:* **88** *16-17:* o teologie ... liberă] *aluzie la teologia liberală împotriva căreia s-a ridicat prietenul său Overbeck în lucrarea Über die Christlichkeit unserer heutigen Theologie. Streit- und Friedensschrift [Despre sentimentul creştin al teologiei noastre de astăzi. Scriere polemică şi reconciliatoare], Leipzig, 1873, BN* *38:* este] trebuie să fie *He*[1]

133. **89** *22:* ar trebui ... totuşi] trebuie ... totuşi mereu *He*[1] *24:* se admite] se admite aşa ceva *He*[1] *27-30:* "Ne ... deşteaptă"] *cf. G. Chr. Lichtenberg, Vermischte Schriften, Göttingen, 1867, 1, 83, BN* *31-32:* "Si ... trompé."] *cf. La Rochefoucauld, op. cit., 37, nr. 374* *32-34:* Pentru ... morale".] *în paranteze He*[1] *34:* mai înainte] *din* în Prefață *Dm; cf. MA 35, nota la 44, 4*

134. *Cf. 22 [20]*

135. *Cf. 22 [20]*

136. **91** *28:* trebuie] t r e b u i e *He*[1]

137. *titlu în Rs:* Pentru explicarea c i n i s m u l u i *Vs:* Îndărătnicie față de tine însuți (Schopenhauer şi asceza). A exprima idei care-ți sunt dăunătoare, a retracta pe cele precedente, a abate asupră-ți dispretul altora. Un grad foarte înalt de violență şi dorință de a domina, care se ridică împotriva propriei temeri umile, alpinist. **92** *10:* uşor] uşor, pur şi simplu, *Rs; Dm; Cb, GA*

138. *titlu în Rs:* M ă r e ț i a m o r a l ă d i n a f e c t *29:* este] se numeşte *He*[1]

139. **93** *33-37:* Sfântul ... chibzuință] Aşadar: peste tot unde voința nu este extraordinar de puternică şi liberă, deplina ei supunere este de dorit. În cazul opus, e şovăială, confuzie, dezbărare parțială de tradiție; fericirea moralității nu-l însoțeşte pe un asemenea om. – Superioritate înseamnă însă a-ți fi propria lege *Rs*

140. *Vs: 23 [113]* *Cf. 23 [127]*

141. *Cf. 23 [148]* **94** *27-30:* Dar ... stigmatizată] *din* În loc de recunoştință pentru faptul că anumite funcții fizice pe care le reclamă sănătatea sunt legate de plăcere, ele au fost stigmatizate, iar cuvântul "plăcere" a fost folosit în sens disprețuitor *Rs* *33-34:* Şi ... indecent.] *cf. pentru aceasta 21 [48]* *34:* indecent.] indecent. [În privința aceasta, omenirea trebuie să se întoarcă la concepția inocentă a grecilor, al căror filozof cel mai morocănos, Empedocle, vede în Afrodita – doi oameni care se bucură unul de altul – fenomenul cel mai bun, mai fericit şi mai plin de speranță de pe pământ şi nu trădează absolut nimic din spaima aceea monahală, în bună parte libidinoasă, cu care Schopenhauer priveşte aceste lucruri. – Platon, fireşte, discreditează toate simțurile, întâi de toate ochii şi urechile; şi, în general, există şi printre greci excepții de la rațiune şi natură.] *Rs* **94** *34*-**95** *2:* Fireşte ... născut] O idee care este încă o dată înnodată în creştinismul superlativ – spre cel mai dubios paradox pe care îl cunosc. Aşadar, procrearea şi naşterea, vină a copilului care tocmai este zămislit şi născut (nici măcar a tatălui, a mamei) *Vs* **95** *1-2: cf. Pedro Calderon de la Barca, La vida es sueño, I 2; citat la Schopenhauer, Welt 1, 300. 419* *3:* în sine] în sine: aceeaşi valoare o are şi la Schopenhauer *Rs* *5-10:* Empedocle

... blând.] *cf. Empedocle (Diels-Kranz), Frag. 17, 1-8; 26, 1-7; 35, 1-6; 36; 66; 121, 4; 128, 1-3* *29-30:* nu-i ... lucrurilor] *cf. Epictet, Manualul 5, citat și la Schopenhauer, Welt 1, 105, Parerga 1, 344* **96** *2:* documentele creștinismului] predica de pe munte *Rs* *11:* însuflețit.] însuflețit: (Creștinismul este produsul unei perioade de civilizație răscoaptă: în această calitate a acționat el asupra populațiilor barbare nepervertite ca o otravă și o putreziciune) în vreme ce spiritul antic voia un anumit gen de emoție, aceea a bucuriei de toate nuanțele, spiritul creștin căuta e m o ț i a durerii (din care, paralel și incidental, a rezultat dorința de voluptăți desfrânate) *Rs* *16:* a fost dat] *Rs; Dm; GA* să se dea *Cb; Ed*

142. **97** *11:* în cele din urmă:] *Rs; GA* în cele din urmă *Dm; Ed* *14-18:* Novalis ... comune."] Iscusința lui este aceea de a-și urzi o serie de stări lăuntrice pe care orice alt om le cunoaște și le trăiește la fel, dar acesta sub incidența unor factori exteriori: acela din motive exclusiv interioare, dintr-un amalgam de slabă cunoaștere, de bune intenții si de sănătate șubredă. – Această interpretare nu trebuie să ne împiedice să recunoaștem că ascetul și sfântul, luând în considerare rezultatul lor, nu elementele lor, fac parte din cele mai minunate și fecunde energii ale omenirii – în cadrul anumitor intervale de timp în care misticismul* a luat locul oricărui simț al adevărului** *Rs; cf. MA 143* *16-18:* "Este ... comune."] *cf. Novalis, Scrieri, ed. R. Samuel și P. Kluckhohn, Leipzig, 1928, 3, 294; N citează după textul ediției Tieck-Schlegel, ³1815, 2, 250*

145. *Vs: 22 [36]* *Cf. 23 [84]*

147. **100** *11-15*] *prima variantă în Rs:* el a rămas un copil sau un adolescent, la o vârstă timpurie l-a invadat instinctul său artistic și nu mai poate prezenta decât ceva omogen.

148. *Vs: 5 [162]* *Cf. 22 [26]*

149. *35-37:* Oare ... eroare] De soiul acesta este frumusețea golfului Neapole, văzut în amurg dinspre Posillipo [și adagio-urile lui Beethoven] *Rs*

151. *Cf. 17 [1]; 17 [18]; 17 [79]* *Rs la început, șters:* Un mijloc principal pentru poetul idealizant este un soi de gândire impură. În acest scop îi vine în ajutor în special metrul. **101** *14-15:* Metrul ... realitate] *cf. Goethe către Schiller, 5 mai 1798*

152. *Cf. 22 [39]; 23 [112]*

153. **101** *36*-**102** *3:* Dacă ... intelectual] Fiecare câștig spiritual – legat de remușcări, de aceea va începe o l u n g ă e v o l u ț i e și în reprezentările naive ale religiei! Aceasta o propovăduiește cel mai mult *Rs*

154. *Vs: 5 [115]; 5 [121]* **102** *9:* Simonide ... joc] *cf. Teon, Progymnasmata 33 (Walz I 215)* *13:* plăcerea de a fabula] *cf. Goethe, Zahme Xenien, III*

158. *Cf. 5 [146]* **103** *30-31:* Oricărui ... artei] degenerarea îi urmează oricărui fenomen mare și la greci. În fiecare clipă pare să existe începutul unui rău sfârșit *Vs* *34:* lor.] lor, așa cum Roma a sfârșit prin a zăcea într-un pustiu. *Vs*

159. *Cf. 16 [54]*

160. *Rs în marginea de sus:* Ele se raportează la adevăratele caractere ca pantoful de pe tabloul pictorului la pantoful real. Și știința pictorului despre pantofi în

---

*der religiöse Wahnsinn

**Wahr-sinn

general stă în acelaşi fel faţă de ştiinţa pe care o are pantofarul despre ei. *Vs referitor la aceasta: 22 [77]*

161. *N.T.:* **105** *12:* Bernini] *Giovanni Lorenzo Bernini (1598-1680), arhitect şi sculptor italian* *12-13:* acel ... Demostene] *Hegesias din Magnezia (n.t.: retor grec, întemeietorul asianismului, a trăit în prima jumătate a sec. III î. Cr.)*

162. *Cf. 21 [8]* *31-32:* chiar ... înălţime] *cf. Goethe, "Zwischen beiden Welten" ["Între două lumi"], ed. cit., 2, 86; la Goethe, de fapt: "William! Stea din cea mai frumoasă înălţime"; citatul, inexact la N, pricinuit, probabil, de versul precedent: "Lida! Fericire din cea mai apropiată apropiere"* *33:* "Stelele ... râvnim"] *cf.Goethe, "Trost in Tränen" ["Alinare-n lacrimi"], ed. cit., 1, 70*

163. *Cf. 5 [181]* *Vs:* Ce talent, ce înzestrare? Toţi oamenii moderni le au, cei mai mari artişti au fost câteodată slab înzestraţi. Dar caracterul, seriozitatea de meşteşugar lipsesc: vrei să zugrăveşti imediat cu măiestrie. Mai întâi 100 de schiţe de nuvele, apoi mai multă ştiinţă, natură, excerpte, jurnale pline de idei etc. Şi să aştepţi, ca Scott, ani de zile. Să povesteşti mereu (anecdote), să aduni caractere. **107** *7:* şi în] *Rs; Dm; GA* şi la *Cb; Ed*

164. *Cf. 23 [173]* *37:* operei.] operei. Deja noţiunea de "geniu" este de origine religioasă: nu mai trebuie să crezi în nici un dumnezeu, în nici un geniu suplimentar. *Rs* **108** *14-15:* în măsura ... oamenilor.] *cf. Platon, Phaidros 244a*

165. *Rs la sfârşit, şters:* ca, de pildă, pe Goethe în atâtea privinţe. Schiller n-ar fi fost în stare să facă ceva atât de prost precum "Die Aufgeregten". *N.T.: "Die Aufgeregten" ["Iritaţii"] este o "dramă politică în cinci acte" de Goethe (1793), de fapt, un fragment cu care se încheie seria comediilor goetheene începută în 1769 cu "Toată lumea de vină"*

170. **110** *5-6:* Eris ... Hesiod] *cf. Hesiod, Erga 11 sq.* *N.T.: v. Emulaţia homerică, vol. 2, p. 504 şi nota resp.*

171. *Vs: 22 [82]*

172. *Vs: 22 [82]* *Cf. 23 [190]*

184. *Vs:* Nu lucrul cel mai bun dintr-o carte este ceea ce-i intraductibil în ea, ci doar (orizontul mărginit al individualului) partea neliberă a individului.

187. *Cf. 19 [29]*

188. *Vs: 19 [22]*

192. *Vs: 19 [32]*

194. **114** *22-24:* pe ... nerozie] *din* şi, datorită surescitării sistemului nervos, realmente nu de tot răspunzători *Dm*

195. *26-28:* În ... superior] *din* Toate cuvintele sunt exagerat de întrebuinţate, am tăiat brazda cât s-a putut de adânc, de pildă, artă, înţelept, avere etc. Gradul cel mai înalt *Dm*

196. *Vs:* Întâlnim adesea la poeţii modeşti, la fabricanţii de romane senzaţionale (Miss Braddon) cea mai mare siguranţă psihologică, însoţită poate de incapacitatea de a indica motivele actelor. "Cum ai acţiona tu?" – aşa precum cel mai mare pianist poate că o fi meditat puţin asupra condiţiilor tehnice şi asupra virtuţilor şi a defectelor speciale ale fiecărui deget (etică dactilică) (utilitate, educabilitate a degetelor).

Romanele lui Mary E. Braddon (scriitoare engleză, 1837-1915) erau foarte cunoscute și în Germania.

198. *Cf. 19 [49]*

200. *Cf. 16 [3]*

203. **117** *6:* barbarie, căci] barbarie, [mai ales cu profesori așa de slabi:] căci *Dm* *Rs continuă:* A înlocui latina cu greaca este o altă formă de barbarie: dacă este vorba numai de cunoașterea capodoperelor, este bine, dar vârsta nu este coaptă pentru așa ceva, trebuie să fi navigat mai întâi printre stâncile culturii noastre, ca să te îmbarci cu voluptate în portul acela. Astfel, prin cunoaștere prematură, alterăm puțin câte puțin efectul profund. Dar totul este minciună, la profesori și la elevi: nici unii, nici alții nu ajung în viața lor să-și facă o impresie onestă despre ceva antic, nici despre Goethe, ei nu știu cum trebuie ce gust bun are un lucru și doar s-au jenat mereu să se abată de la modul lor de a simți.

205. *Vs: 22 [64]*

206. *Cf. 16 [33]; 16 [34]* *35-36:* picioarelor ... interioară] *din* picioarelor. Wieland, bunăoară, înțelegea să prepare o asemenea băutură dintr-o fabuloasă voluptate și libertate a spiritului *Rs*

208. *Rs sub titlu:* Supraviețuirea grecilor

212. *Vs: 19 [99]; 21 [75]* **119** *23:* Aristotel] *cf. Poetica 1449b 28 sq.; Politica 1341b 38 sq.* *25:* superstițios?] superstițios? [Plăcerea dragostei mai puțin îndrăgostit?] *Dm* *32:* Platon] *cf. Republica 605c - 606b*

215. *Cf. 23 [52]*

216. *Cf. 22 [110]*

217. **122** *16-19:* În ... artistică] Aproximativ în felul în care Böcklin face ochiul mai intelectual și depășește cu mult bucuria culorilor: latura urâtă a lumii este cucerită de inteligența artistică *Vs* *N.T.: Arnold Böcklin (1827-1901), pictor elvețian*

219. **123** *17-18:* aprofundat ... origine] *din* aprofundat; deci nu protestantism restaurat *Rs* *28:* religioase. –] religioase. [Dacă ideea unei renașteri a antichității iese astăzi din nou la suprafață, noi vom jindui după o antichitate mai însuflețită decât veacul al cincisprezecelea.] – *Rs* *30:* Murillo] Carracci *Rs; Dm; Cb; GA* *32-33:* noastră ... îndoiesc] *din* lui Beethoven ar urni pietrele din loc, ar face-o mult mai degrabă în stilul lui Bernini decât în cel antic *Rs* *36-38:* juxtapunerea ... Renașterii] *din* extazul și naivul alăturea. Noi toți, în măsura în care nu suntem încă oameni moderni, suntem un pic oameni berninieni *Rs*

220. **124** *10:* catedralele gotice] *din* arta lui Wagner *Rs* presupune] *GA* presupun *Rs; Dm; Ed*

221. *26:* sfârșit] sfârșit [, prin Wagner,] *Dm* **125** *26:* "avantajele barbare"] *cf. Goethe, Anmerkungen über Personen und Gegenstände, deren in dem Dialog Rameau's Neffe erwähnt wird [Note despre persoane și lucruri amintite în dialogul Nepotul lui Rameau]. "Geschmack"; cf. și 11 [9]* *26-27:* Goethe ... Schiller] *cf. Goethe către Schiller, 27 iunie 1797* *28:* încă?] încă? [Azi suntem deja în mod vizibil din ce în ce mai mult aplecați spre venerarea stărilor poetice primitive] Poate oare o poezie sălbăticită, care savurează cultul forței, al culorii, al acțiunii, să con-

serve respectul profund pentru artă? Din cauza intenției sale de a îmbăta, nu trebuie oare să aibă ea drept consecință greața? Oare știința, cu nemilosul flagel al logicii ei, nu va triumfa mereu cu necesitate într-un loc unde orgia și greața au compromis noțiunea de artă? *Rs* **126** *7-11:* "În ... convingere."] *cf. Byron către Murray, 15.09.1817, în: Vermischte Schriften, Briefwechsel und Lebensgeschichte [Scrieri diverse, corespondența și biografia], ed. de E. Ortlepp, Stuttgart, f.a., 2, 360, BN 11-13:* "Îl ... poet."] *cf. Byron către Murray, 14.07.1821, ed. cit., 3, 139*

222. **127** *19:* "Oricum ... bun."] *ultimul vers din poezia lui Goethe "Der Bräutigam" ["Logodnicul"], ed. cit., 2, 88* *26-30:* Așa ... artă] Muzica este criteriul bogăției sentimentale dobândite realmente; multele noțiuni și falsele judecăți care contribuie la aceasta sunt uitate; intensitatea și varietatea sentimentului au rămas și cer ca el să fie satisfăcut. Muzica îl despovărează parțial *Vs*

223. **128** *1-10:* strămoși ... zărim] *din* strămoși. Pe artistul însuși îl privim ca pe-o relictă și-l onorăm ca pe-un lucru străvechi, onorabil, în care ar sta fericirea vremurilor de demult; partea cea mai bună din noi este, poate, moștenită din afectele unor vremuri de demult, la care abia de mai putem ajunge azi *Dm* *6:* cu ușurință] *Dm; GA* numaidecât *Cb; Ed*

224. *Vs: 12 [22]* **129** *4:* Înnobilare prin degenerare.] Valoarea rănirii: *Vs* *6-7:* au ... comun] *din* trăiesc cu spirit colectiv și cu alte afecțiuni simpatice *Vs* **130** *4:* mai liberă*] *Rs; GA* mai fină** *Cb; Ed* *13-20] adăugat în Dm; Rs continuă cu 20 [11]*

225. **131** *3-6:* De ... credință.] Numai că nu se știe: intelectul este aici sau acolo mai ascuțit? Este mai întemeiată o poziție sau cealaltă? *Vs*

226. *Cf. 19 [10]; 17 [71]* *10:* englez] *din* german *Vs* *11:* Anglia] *din* Germania *Vs* engleze] *din* germane *Vs* *13:* englez] *din* german *Vs*

227. *Cf. 17 [76]*

228. *Cf. 17 [93]*

230. *N.T.: Titlul în Dm:* Spiritul liber e rareori un esprit fort.

231. *Vs:* Spiritul liber ia naștere ca geniul. Trei modalități ale acestei geneze. Apoi aplicare la spiritul liber. **133** *26-29:* S-a ... strălucitor] Dacă cineva trebuie să-și prevadă cu auz și funcția ochiului, vederea lui devine mai pătrunzătoare. Pierderea sau lipsa unei însușiri este adeseori cauza unei strălucitoare dezvoltări a unui talent *Vs*

233. *Vs: 5 [191]; 5 [194]*

234. *VS: 5 [185]* *Cf. 22 [98]*

235. *Vs: 5 [188]* **135** *2-3:* Socialiștii ... putință.] *cf. 20 [12]* *9:* mereu?] mereu? Judecata supremă asupra valorii vieții ar fi poate atunci rezultatul acelei clipe în care încordarea dintre contraste în haos, voință și intelect ar fi cea mai puternică, și anume ca luptă în ființa unui singur individ. *Rs* *27-29:* Statul ... statului] Amândouă cazuri luate împreună dau fatum tristissimum*** *Vs (*Brăzdarul*)*

---

*freiere

**feinere

****În lat. în original: "soarta cea mai tristă" (n.t.).*

236. *Rs în marginea superioară:* Trecerea grecilor din zona tragică în zona temperată: sofiştii. *acelaşi lucru ca titlu în Dm; cf. 23 [110]*

237. **137** *9:* Luminismului] ştiinţei *Rs*

238. *25:* ironiile.] *aici, în He[1] şi He[2], un semn de intercalare*

241. *Cf. 21 [76]* *Rs la urmă:* (Prom‹eteu› şi vulturul său)

242. **138** *34:* mult] mult în cazul dat] *He[1]* **139** *2:* încadra*] *He[1]; GA* iniţia** *Dm; Ed*

243. *15:* versatilitate de diplomat] *din* versatilitate de proxenet *Dm* *18:* avocat în a înţelege] procuror în a ghici *He[1]*

245. **140** *16:* popor?] *He[2]; GA* popor. *Dm; Ed*

246. *Vs:* Căldări brăzdate, mai târziu pajişti – alegoria sălbăticiei

248. **141** *19-20:* "Ah ... appartenons."] *cf. I. Kant, Anthropologie in pragmatischer Hinsicht [Antropologia în perspectivă pragmatică] (1798), ediţia academică, VII, 332, nota*

250. **142** *21-22:* deşi ... neputincioasă] *cf. Matei 26, 41; Marcu 14, 38* *26-32:* Aşadar ... ţinută?] Ei nu sunt nişte bărbaţi liberi şi curajoşi, ci nişte curteni bizari şi vlăguiţi ai civilizaţiei vechi, chiar bătrâne. *Vs*

251. *Cf. 21 [53]* **143** *10-12:* Dacă ... certitudine] *din* Altminteri, evoluţia decurge altfel, dacă nu este condusă în mod conştient *Dm* *15-17:* omenirea ... lucru?] *din* Sterne, în Tristram, a spus odată ceva despre întreg procesul acesta. *Dm; cf. 21 [42]* *N.T.: Despre Lawrence Sterne v. vol. 1, p. 249, n.t. la [62].*

252. *Vs:* De ce este cunoaşterea plăcută? -1) Fiindcă devenim conştienţi de puterea noastră 2) suntem învingători împotriva altora 3) în general, ne ridicăm deasupra tuturor într-un punct al deşteptăciunii. Puzderie de motive secundare. Metodele de cunoaştere se dobândesc în polemică *cf. MA 634* *în Rs, N notase pentru sine:* Citat din mine despre motivele savantului *25:* simţim ... şi] ridicăm deasupra t u t u r o r şi ne simţim de-acum înainte *He[1]* *29:* scrierea mea parenetică] Friedrich Nietzsche în pareneza sa *Cb (MA urma să apară mai întâi sub pseudonim, cf. Cronica)* *32-33:* "trebuie ... mici"] *cf. SE 6, vol. 2 (ed. rom., la fel infra, n.t.), 265, 24-25* *34-35:* "constă ... diferite"] *cf. SE 6, vol. 2, 262, 11-12*

256. **144** *37:* ştiinţă.] ştiinţă. [Acest lucru trebuie cerut de la toţi oamenii, atunci se va întâmpla cândva cu mai mare consecvenţă în stat şi în morală.] *Dm*

257. *Cf. 21 [44]* **145** *4:* devenite ... plicticoase] *din* despotice şi supărătoare *Dm* *4-7:* azi ... Aproape] *din* altfel îmbrăţişează tânărul iubita, altfel bărbatul. De asemenea, aproape *Dm* *11:* istorice] *din* ale filologiei *Dm*

259. *Vs:* Aproximativ în felul în care educaţia superioară a femeilor a fost întemeiată azi pe căsătorie (căci, iubind, muritorul dă din ce-are el mai bun) *22:* Pericle] *cf. Tucidide II 45* *32:* "căci ... bun"] *cf. Hölderlin, Der Tod des Empedokles [Moartea lui Empedocle], I; N citează din F. Hölderlin, Kurze Biographie und Proben aus seinen Werken, Leipzig, 1859 ("Clasici moderni", caietul 65), 85, BN* **145** *34*-**146** *2:* punctul ... ca] *din* τεχνοποιία ἡδονή *** – nimic altceva, nici o

---

*eingereiht

**eingeweiht

****În gr. în original: "procreare, voluptate" (n.t.).*

relație spirituală, nici o adevărată legătură de dragoste. Apoi ἀγών*-ul, care, de asemenea, excludea femeile. Cultele religioase erau *Rs*

261. *Cf. 5 [7]; 6 [7]; 6 [23]; 6 [27]; 6 [28]; 6 [43]; 6 [47]* **146** *27:* întunecat? Dar] întunecat [cum ar rezista în această întunecime?] Dar *Dm* *32-33:* cărărilor ... putea] *din* gânditorului; pe-atunci mai puteam *Dm* **147** *5-7:* Și ... oraș.] *despre Parmenide, cf. Diogene Laerțiu L. IX 23; Strabo VI 1, 252; despre Pitagora, Diodor XII 9, sq.; Iamblichos, Vita Pythagorica 248 sq.; Polibiu II 39, 1 sq.; despre Empedocle, Diog. Laerțiu L. VIII 64-66; despre Anaximandru, Elian, Varia Historia III 17* *22-26:* Azi ... greacă!] *cf. 6 [43]* *23:* țestoase. A] țestoase [: numai încet înainte.] A *Dm* *29:* broaștei ... Ahile] *din* pietrei și a prostiei *Dm; cf. 6 [27] 108, 13-14* *33-34:* într-o ... distrusă] *din* peste noapte, grecii [care filozofau] căzură pe vremea aceea bolnavi de moarte *Dm* **148** *4-5:* au produs ... anticipări] *din* au împlinit; foarfeca intervenea mereu *Dm* *8:* transmise; toți] *din* transmise, greu de citit, așa că *Dm* *9-12:* cel ... anterioare;] *din* eu simt o bogăție de tipuri dintre cele mai originale și frumoase, din care grecii au uitat mai târziu lucrul cel mai bun. *Dm* *13:* pomeniți. Și] pomeniți [; îi lipsește, într-un chip aproape enigmatic, simțul pentru naturile mari și polifone.] Și *Dm* *15:* cetele ... socratice] *din* gloata arțăgoasă și guralivă de stoici și epicurei *Dm*

262. *Vs: 5 [146]* **149** *15:* sau știința] *din* și Aristotel *Rs*

263. *21:* s ă d e v i n ă ... e s t e] *după cuvintele lui Pindar din Piticele II 72, mult citate de N; cf. subtitlul lui EH*

264. *32-33:* fructul ... cunoașterii] *din* femeia pe care o cere în căsătorie *Rs*

265. *Cf. 22 [46]* *Vs:* von Bär, Rațiunea în școală *N.T.: Karl Ernst Ritter von Baer (1792-1876), zoolog baltic* **150** *14-15:* "știință ... select"] *cf. Goethe, Faust I 1851-1852*

266. *Vs:* Valoarea poliloghiei abstracte a profesorilor în gimnazii.

267. *Cf. 17 [49]* *Vs:* Învățarea absurdă a multor limbi! Ne umplem memoria de cuvinte și sonuri. **151** *24:* parte!] *Rs; GA* parte? *Dm; Ed*

268. *30:* ei] *GA* lor *Dm; Ed (corectură neterminată a lui N în Dm)*

269. *Cf. 16 [29]* *Vs:* Te poți afla cu punctele tale de vedere deasupra timpului tău, dar totuși numai într-atât încât să anticipezi părerile vulgare ale deceniului viitor, deci numai să reprezinți opinia publică înainte ca ea să fie publică (de ex., Hillebrand). *N.T.: Karl Hillebrand (1829-1884), eseist și istoric cu care N întreținea legături*

271. *Cf. 23 [37]* **152** *21-22:* "Să ... puțini"] *cf. Schopenhauer, Ethik 114* *22-25:* neajuns ... afirmație] *din* nici azi dominant. Deducția falsă este regula, ca, de pildă, să așezi pe aceeași treaptă, în mitologie, vaci și nori *Rs*

272. *Vs: 16 [28]; 23 [145]* **153** *3:* de ... Goethe] *din* Luther, Goethe, Wagner *Rs* *4:* patru] *din* șase *Dm* *8-22:* spirituale ... ani] trecute le străbatem tot mai repede. Începem ca oameni religioși, a căror vivacitate supremă se află, poate, în al zecelea an al vieții noastre, trecem apoi la forme mai moderate (panteism), în timp ce ne apropiem de știință, trecem total peste Dumnezeu, nemurire și altele asemenea, dar cădem pradă unei filozofii metafizice; chiar și aceasta ajunge nedemnă de încredere pentru noi, arta pare încă a ne oferi cel mai mult (metafizica drept stare

---

**În gr. în original: "competiția, întrecerea" (n.t.).*

de suflet), dar spiritul științific devine din ce în ce mai riguros și ajungem acum la științele naturale și la istorie etc. – totul în limitele a 30 de ani *primă versiune a Rs*

273. *Vs:* Cel ce mai începe în prezent cu religia, metafizica, arta se întoarce o bucată din drum și pierde, în această privință, energie și timp. Dar, prin aceasta, el are un prag pentru un salt mai mare și, în scurt timp, revine în frunte. *N.T.: 26:* metafizică] *din* știință *Dm*

274. *Vs: 21 [68]* **154** *11:* simțul istoric] *din* cultura istorică *Dm*

276. *titlu în Rs:* Platon ca autoritate culturală

278. **155** *33-34:* între ... dificilă] *din* față de cultură poate fi cu greu menținută *Dm*

279. *Cf. 17 [1]* **156** *11-14:* Așadar ... Goethe] *din* Oricine idealizează trebuie să știe a privi cu ochii săi la fel de bine precum cu ochii unei alte anumite persoane *Rs*

282. *Vs (U II 5):* Anacronic: epoca noastră suferă de absența marilor moraliști – Montaigne, Plutarh necitiți – vita contemplativa, în general, neluată în seamă. Mănăstiri desființate, mania muncii – dispreț, chiar ură față de opiniile aberante până și printre savanți, "nebunie" – viață enorm de precipitată, de aici vedere și apreciere parțiale sau false, ca în cazul călătoriilor cu trenul – disprețuirea spiritelor libere de către savanți ("temeinicia", "vindecarea prin muncă") *Vs (N II 1):* Absența moraliștilor – Montaigne, Larochef‹oucauld› nerecitiți. – vita contemplativa disprețuită – mănăstiri desființate – lipsa vieții raționale – disprețuirea opiniilor aberante – ură chiar printre savanți. – viață enorm de precipitată. – Prin aceasta, vedere și apreciere parțiale sau false – disprețuirea spiritelor libere de către savanți (de pildă, a lui Lichtenberg)

283. *Vs: 16 [38]; 16 [40]*

284. *Cf. 16 [48]; 17 [92]; 17 [82]; 17 [83]; 17 [41]* **157** *35*-**158** *5:* Învățații ... pădurilor? –] Într-o vreme care uită ce fel de zăbavă este otium, poate fi îngăduită și o vorbă în favoarea trândăvelii. *Vs*

285. *Vs: 17 [53]; 17 [54]; 17 [55]* **158** *15:* contemplativ.] contemplativ: [(ceea ce ar izbuti cel mai simplu printr-un amestec de sânge asiatic și ruso-țărănesc cu sânge european și american).] *Rs*

286. *Vs: 16 [42]; 16 [43]* *25:* fântână.] fântână. (De altfel, lucrurile se împart în cele despre care este cu putință o cunoaștere exactă și cele despre care se pot emite păreri; numai despre ultima categorie de lucruri poate fi vorba aici.) *Rs; similar și în Vs*

288. *Vs în final:* Este o luptă împotriva pretinsei necesități care-l îngrădește pe om.

289. *Cf. 17 [11]* **159** *16-17:* însuși ... sa] însuși. Omul bolnav este adesea mai sănătos la suflet decât omul sănătos *Vs; cf. 17 [11]*

291. *Cf. 16 [44]; 16 [49]; 16 [50]; 16 [52]; 17 [42]*

292. *Cf. 23 [160]; 21 [84]; 22 [27]; 22 [44]; 22 [59]; 22 [96]; 23 [86]* **160** *15-16:* mare, cu încredere] mare, cu curaj mare, cu încredere *Rs* *18:* cunoaștere.] cunoaștere. [Științele poposesc în jurul tău și te privesc: așteaptă pe rând să le devii stăpân] *Rs* *22:* avut încă] avut încă [, prin muzică,] *Rs* *29-30:* : "de o parte – de altă parte"] relativismului *Rs* **160** *36*-**161** *8:* încercările ... ta] fericire, nefericire, nedreptate, dragoste, prietenie să se cuprindă fără rest în țelul tău. Din tot felul de chinuri, neliniști, boli adună-ți mierea cunoașterii: chiar dacă stai de unul singur și

ești urât, neînțeles, disprețuit: norii nefericirii atârnând deasupra sunt ugerele din care o să-ți mulgi laptele *Rs* *N.T.: Imaginea norilor ca "ugere" revine în "Ditirambii lui Dionysos" (vol. 1, 121, 14)* **161** *14-15:* apropie ... strigăt] apropie: ai cunoscut: și ai chemat-o – ș i a f o s t b i n e *Rs; cf. 1 Moise 1*

294. *Vs:* mulți oameni se comportă ca niște cópii ale oamenilor mai importanți și multor oameni le plac copiile acestora mai mult decât originalele – exact ca în cazul tablourilor

295. *Vs: 19 [12]*

301. *Vs:* Mijlocul cel mai sigur de a-i liniști pe oamenii foarte perplecși este de a-i lăuda.

304. *Cf. 20 [15]* *Vs:* A obține cu de-a sila discreție

306. *Rs:* Medicul este sau un geniu, sau un actor; cei mai periculoși medici sunt aceia care îl imită pe medicul genial într-un fel genial. *prima versiune a Vs:* Medicul este sau un geniu, sau un actor; cei mai periculoși medici sunt actorii care imită geniul până la confundare și-l amăgesc, poate, chiar și pe el.

309. **164** *10:* vinovăție.] vinovăție: prin aceasta, ele ne împovărează. *Vs*

310. *13-14:* rele ... imoralitate] chinuitoare în cap este: să-i lași să aștepte mult. Creștinismul i-a dus pe oameni la imoralitate, fiindcă le-a promis judecata de apoi și-i lasă s-o aștepte și azi *Vs*

312. *Vs:* A-i da cuiva căruia i-am cauzat un prejudiciu ocazia unei glume, pentru a-l bine dispune, ba chiar pentru a-i da satisfacție personală în fața noastră, este un tertip diplomatic.

324. *prima versiune a Vs:* Societ‹atea› din Basel. Nimeni nu-i răsplătește omului de spirit sacrificiul pe care-l face atunci când frecventează o societate săracă cu duhul (în care nu-i politicos să ai spirit)

330. *Cf. 21 [20]*

331. *Cb în final:* Fiecare este acasă pe o altă stea.

335. *Vs: 17 [14]*

337. *Vs:* Ne înșelăm în privința gradului în care ne credem urâți, temuți, din vanitate – importanți.

340. *Cf. 21 [25]*

341. **168** *28:* unei furii*] *Rs; GA* acum unei [mânii**] indispoziții*** *Dm (lecțiune greșită a lui Gast); Ed*

346. **169** *29:* a produs-o] *Rs; GA* a făcut-o *Dm; Ed*

349. *prima versiune a Rs:* Când vrei să contrazici o părere, îți dezvolți mai întotdeauna propria părere greșit sau cel puțin altfel decât ți-ai dezvolta-o de obicei.

351. *Cf. 20 [14]* *Vs:* De ce am remușcări după sindrofii: 1, 2, 3, 4, 5 motive.

352. *Vs:* Suntem judecați greșit, supărarea nu ne trece când medităm la treaba asta. Și mai rău când suntem judecați corect.

354. *Vs:* Φίλτατοι– rude!

359. **172** *12:* unele persoane] *Rs; Dm; GA* câte-o persoană] *Cb; Ed*

---

*Wuth

**Muthe

***Unmuthe

360. *Vs: 5 [184]*

365. *Cf. 22 [60] Rs cu referire la 23 [28]*

368. **174** *16:* numit ... s c a r ă] *Vs; Rs; Dm; He[1]; He[2]; GA* numit ... scară *Cb* n u m i t ... scară *Ed 22-23:* mult mai mare] mai mare *He[1]; He[2]*

369. *Vs:* În conversația cu cineva suntem cei mai fericiți când avem ocazia să ne punem în lumină spiritul, amabilitatea: Doi cunoscători ai oamenilor care stau de vorbă ar putea să-și paseze reciproc ici-colo f r u m o a s a o c a z i e pentru o glumă, fiindcă fiecare lasă de la el în favoarea celuilalt, spre a se bucura el însuși de avantajul bunei dispoziții a celuilalt.

371. *Vs:* de ce simpatia și antipatia sunt atât de molipsitoare? Fiindcă abținerea de la orice preferință și aversiune este așa de grea, iar consimțirea așa de plăcută.

372. *Cf. 22 [103]; 23 [149] Vs:* Ironia, un procedeu pedagogic al învățătorului (Socrate). Supoziție: că multă vreme ea este luată în serios ca umilire și numai ce produce d i n t r - o d a t ă î n f u m u r a r e a c e l u i l a l t. Altfel, ea este bășcălie stupidă. – Sarcasmul este trăsătura câinilor răi aplicată spiritului uman: râsul răutăcios este adăugat de om. – Ne ruinăm dacă ne specializăm în asta. *titlu în Rs (cu creion albastru):* Platon

373. *Cf. 22 [105] Vs (N II 2, 115-116):* Înfumurarea în cordialitate, în sfatul prietenesc, în mărturisirea greșelilor, în mila de alții. Picătura aceasta otrăvită strică tot acel "a însemna mai mult decât ești" – o socoteală greșită stă la temelia înfumurării. Avantajul de moment are să plătească pentru ea printr-un fel de răzbunare pe care o exercită cei ce au suferit de înfumurare. De nimic nu trebuie avertizat mai mult. Îți poți strivi complet în praf marele merit. Pentru umilire cer oamenii plata cea mai mare. O comportare trufașă chiar are sens numai acolo unde suntem siguri că nu suntem socotiți înfumurați (prieteni, soții). *Vs (N II 2, 135):* Înfumurarea în omagiu, în familiaritatea binevoitoare.

374. *Vs:* Dialog (scrisoare), altfel, în cazul multora, fiecare: "Iată cine sunt e u , iată ce spun, n-aveți decât să credeți ce vreți!"

375. *Vs:* Așteptarea recunoașterii din partea viitorului nu are sens decât dacă omenirea ar rămâne neschimbată. – N-ar însemna decât: să fii înțeles odată în singurătatea ta i s t o r i c ă . **177** *24:* teza* sa] *Rs; GA* cauza** sa *Dm; Ed (lecțiune greșită a lui Gast)*

376. **178** 22-23] *cf. J.P. de Florian, Fables, III 7 Vs la sfârșit:* 12 martie 1877

378. *Cf. 23 [72]; 18 [37]* **179** *9:* soție, fiindcă] soție; o dată, fiindcă instinctul prieteniei este foarte puternic în el, și apoi, fiindcă *Rs*

379. *Vs:* Copiii trebuie să regăsească ulterior în ei disonanțele nerezolvate dintre părinți și să sufere din pricina lor. *13-14:* reverberează ... lăuntric.] se regăsesc în copil, de aici i se va putea trage calvarul lăuntric. *Vs* (Brăzdarul)

380. *Vs:* Bărbații iubesc femeile după cum poartă în sine imaginea femeii după chipul și asemănarea mamei lor.

---

*Satz

**Sache

381. *Vs: 19 [13]*

382. *Vs: 18 [40]*

385. **180** *6-7:* De ... fiu] Taţii mai rar *Rs*

387. *12:* fericiţi,] *Vs; Rs; GA* fericit *Dm; Ed*

388. *Vs: 16 [31]*

389. *Cf. 22 [9]* *20-21:* tată ... (necesitatea)] *după Platon, Banchetul 203b-d N.T.: cf. şi DD, vol. 1, 122, 10-11*

392. *Vs: 16 [17]* *31:* transpare ... maternă] *din* este inclus elementul matern, nu însă cel patern *Rs; cf. 16 [17]*

393. *Vs: 18 [38]*

394. **181** *6-9:* şi ... scârboasă] Dar mulţi bărbaţi au nevoie de o relaţie care să-i tragă în jos. Şi pericolul nevrozei! *Vs* *7-9:* prea ... scârboasă] sau femeile prea spirituale au nevoie de o relaţie care să tragă în jos *Cb[1]*

397. *23-24:* lent ... stagnare] lent: orice iubire creşte *Vs*

401. **182** *6-8:* ele ... important] ele şi ar dori cu plăcere să-l pună sub obroc; în cel mai bun caz, vanitatea lor îngăduie ca el să apară şi în faţa altora important *Vs în M I 1* şi ar dori cu plăcere să-l pună sub obroc. Iată ce este dezgustător în treaba aceasta *Vs în U II 5*

402. *Cf. R. Wagner, Maeştrii cântăreţi din Nürnberg, actul III: "Hans Sachs: Valoarea unei reguli se apreciază / după faptul că ea suportă odată şi* o *«excepţie».", ed. cit., 7, 358*

404. *Vs:* Hetaira este **mai cinstită** decât fata care vrea să-şi datoreze căpătuiala pe viaţă farmecului ei tineresc: şiretenia acesteia i-o aţâţă cele mai viclene mame.

405. *Vs: 17 [13]*

406. *32:* trebuie să-ţi pui] mi-aş pune *Vs*

408. **183** *11:* a unui învăţat] Paul de Lagarde *Vs; pasajul la care se referă N din: Über die gegenwärtige lage des deutschen reichs. ein bericht, erstattet von Paul de Lagarde [despre situaţia actuală a Reich-ului german. un raport făcut de ...],* Göttingen, 1876, 44-45, BN, sună: "De-a lungul unei jumătăţi de veac, toţi germanii nelegaţi în lanţurile bisericii au putut declara că Faust şi Gretchen erau ei înşişi, însă eliberaţi de orice contingenţe ale existenţei individuale, văzuţi în esenţialitatea lor. Ar fi de-a dreptul comic să vrei să afirmi că un număr considerabil dintre tinerii de azi simt, privindu-i pe Faust şi Gretchen, ceea ce am simţit noi, cei mai vârstnici: în orice caz, cei ce simt aşa sunt neputincioşi în sânul naţiei actuale. Dacă ar trebui să rămânem la litera textului, pe de o parte, un amestec de Mefistofel şi Wagner şi, pe de altă parte, Valentin ar putea servi ca tipuri ale unor anumite clase din rândul contemporanilor germani." *N. T.: Paul Anton de Lagarde (pseudonimul lui P. Bötticher, 1827-1891), orientalist şi scriitor politic, a exercitat* o *anumită influenţă asupra viziunii lui N despre creştinism, dar mai ales asupra teologului Franz Overbeck, prietenul lui N* *11-12:* oamenii ... seamănă]: noi (vreau să spun: oamenii cultivaţi ai Germaniei actuale) semănăm *Rs* *14-15:* spre ... respectivă] iată urmarea remarcei respective *Cb*

411. *Vs:* Femeile, inteligenţă şi puţin ethos şi suflet. Bărbaţii dispun de suflet şi, de aceea, ajung mai departe cu inteligenţa lor *N. T.: 33-34:* Ele ... voinţei] *ecou*

al cunoscutei teorii schopenhaueriene după care omul își dobândește inteligența de la mamă, iar caracterul de la tată

412. *Vs:* Trântori în coșnița omenirii **184** *13:* Hesiod] *Cf. Teogonia, 585-602* *23:* fascinant:] *Dm; GA* fascinant, *Cb; Ed*

414. *Cf. 22 [63]*

416. *Cf. 22 [63]* *Vs:* tocmai din cauza injustiției lor trebuie să avem cea mai mare neîncredere față de emanciparea lor **185** *17:* contra?] *Dm; GA* contra. *Cb; Ed* *21-22:* Căci ... știința?] *din* Eu n-am cunoscut încă nici o femeie care să fi știut cu adevărat ce este știința *Rs*

417. *34-36:* Dar ... patru] Întotdeauna se găsește după aceea un motiv pentru care trebuia evitată sau căutată o persoană ori trebuie prețuită sau combătută o cauză, un partid *Vs*

418. **186** *9-13:* În ... absurde] *din* (Moreto justițiarul) *Rs;Augustin Moreto y Cabaña, El valiente justiciero**, *traducere germană: Der gestrenge Gerichtsherr [Justițiarul sever], în colecția: Spanisches Theater [Teatru spaniol], ed. de Moriz Rapp, Hermann Kurz, Ludwig Braunfels, Leipzig, f. a. (1870), vol. 7; această colecție a cunoscut-o N la începutul lui 1877 la Sorrento; cf. Malwida von Meysenbug către Olga Monod, 16 ianuarie 1877 N.T.: A. Moreto y Cabaña (1618-1669), dramaturg spaniol*

421. *Vs: 17 [29]*

422. **187** *13:* unui tată ... robit] *din* unei mame ... robite *Dm*

423. *Vs:* Părinții nu-și cunosc copiii: cele mai grosolane erori în judecare 1) ? prea multe experiențe? 2) Asupra celor mai apropiate lucruri nu se meditează – *18:* Cele mai grosolane**] *Vs; Rs; GA* Cele mai mari*** *Dm; Ed (lecțiune greșită a lui Gast)*

425. *Vs pe dosul ferparului de naștere a lui Fernand Ott, Paris, 27 oct. 1877, fiul lui Alfred și al Louisei Ott; cf. N către Louise Ott, 23 noiembrie 1877, KGB II/5, 292*

426. *aforismele 426-437 au fost expediate ulterior de N însuși ca adăugire la Dm, cu indicația:* Continuarea și finalul capitolului "Femeia și copilul" *Vs:* Ca păsările profetice ale celor din vechime sunt gânditorii, cei ce grăiesc adevărul: niște zburători singuri

427. *Vs:* În răspăr cu tihna – spiritul liber trebuie să rupă mereu și mereu plasa de păianjen a existenței exterioare

428. *Vs:* contactul prea apropiat, de la prieten la prieten, bestialitatea se manifestă obligatoriu când te lași pradă instinctului – după cum gravurile în aramă nu trebuie apucate cu degetele goale – până la urmă ții în mână hârtie mizerabilă

430. *Vs:* Femeile, paratrăsnet al dizgrației publice

431. *Vs:* Concilianța femeilor

433. **191** *2-4:* care ... odihnească] *cf. Platon, Apol. 30e; 20c-23c; cf. WS 72* *3:* tăun sâcâitor] *DmN; GA* tăun *Cb; Ed*

**Justițiarul curajos (sp.) (n.t.)*

**Die gröbsten

***Die grössten

434. *9:* chiar dispreţuiţi*] *DmN; GA* dispreţuiţi** *Cb; Ed*

436. *28-31:* E ... ţări] *cf. finalul din Rs cu privire la MA 455*

437. **192** *10-11:* "O ... sfârşit] *cf. Platon, Phaidon, 116b; 117d*

439. *Cf. 19 [21]* **194** *26:* nedefinite. –] nedefinite. – [Noi suntem în Germania încă foarte departe de această situaţie.] *Dm*

440. *Vs:* Prin viţă înţelegem arta moştenită a poruncirii şi a supunerii mândre.

441. **195** *6-8:* uimitoare ... definitiv] *din* puternice efecte. Dar ea însăşi se bazează pe autoritatea absolută, pe credinţa în adevărul definitiv, este religioasă *Dm*

444. *indicaţie a lui N în finalul Rs:* Aici: E optimism ... *N voia iniţial să urmeze aici MA 477 N.T.: Cf. nota la MA 477* **196** *4-6:* pentru ...rău] *cf. G. Chr. Lichtenberg, Über Physiognomik: "... hibernarea fortifiantă a unei noi barbarii ...", Vermischte Schriften, Göttingen, 1867, 4, 28, BN*

446. *Vs:* Socialismul nu-i deloc o problemă de drept ("până unde t r e b u i e să cedăm revendic‹ărilor› sale"), ci o chestiune de putere (până unde **putem** evita revendicările sale?) "Aburul", nici un drept – Aici se constituie mai întâi un drept pe baza evidenţei c â t d e m a r e este puterea – Deocamdată, educarea maselor pentru egoismul inteligent, prin aceasta posibile contracte

447. **197** *11-15:* Întrucât ... oricând] Cine are mulţi bani şi influenţă îşi aranjează opinia pe care o vrea singura existentă. – Cine cunoaşte oamenii şi vrea să-şi atingă propriile scopuri prin ei se află, în orice caz, pe căi r e l e şi este *Vs*

450. **198** *14-25:* Înainte ... lentă] Cel ce nu se poate descotorosi de această diferenţiere va continua să aibă în toate celelalte raporturi vechea mentalitate a sclavului faţă de stăpân; este un raport exemplar care va trece fără de voie asupra căsătoriei, a poziţiei faţă de servitori, muncitori, tovarăşi de partid, elevii unui dascăl *Rs*

451. *28:* clasei] *din* castei *Dm*

453. *Cf. 17 [95] şters în finalul Rs:* Această mentalitate poate fi folositoare pentru prosperitatea unui stat: ea este ostilă şi dăunătoare prosperităţii civilizaţiei universale. – Aşadar, existenţa diverselor state (care se află în mod necesar într-un neîntrerupt bellum omnium contra omnes*** unele cu altele) este, în general, o piedică în calea civilizaţiei. **199** *31:* Mérimée] *cf. Lettres ŕ une inconnue 2, 372*

454. **200** *3:* cei ... societăţii] socialişti *Vs*

455. *Cf. 19 [104] 14-15:* nevoile ... stat] stat şi morală *Rs* stat.] stat [cum o spune Pericle în discursul funebru]. *Rs; cf. Tucidide II 44 şters în finalul Rs:* E de râs ca o societate de coate-goale să abolească dreptul de succesiune. Nişte oameni fără copii n-ar trebui să poată exercita toate drepturile politice. *cf. MA 436*

456. *Cf. 16 [30]*

457. *Vs:* Sclavii, târfele nu se simt deloc rău: ce ne împinge la abolire? **201** *1:* sclaviei] sclaviei [(de asemenea, lichidarea prostituţiei)] *Dm* *2:* sclavii] sclavii [(şi prostituatele)] *Dm*

---

*gar missachtet

**gemissachtet

****În lat. în text (v. nota de la p. 128, vol. 2) (n.t.).*

461. **202** *25-28:* Peste ... realitate] *din* Faptul că unii indivizi se înalţă atât de extraordinar deasupra altora este rezultatul celei mai detestabile neglijări a poporului şi a instrucţiunii: fiindcă nivelul este aşa de scăzut, stau aceia aşa de sus *Dm*

462. *Vs:* nevoile vieţii pot fi repartizate aceluia care suferă cel mai puţin din pricina lor, deci proporţional cu nesimţirea. Munca grea.

465. *Vs: 24 [6]*

468. *Vs:* Corupţia nevinovată în corporaţiile savanţilor.

470. **204** *13:* Aproape ... politician] *din* Partidele politice *Vs*

471. *Cf. 22 [98]* *24:* de la strămoşi*] *Rs; GA* din timpuri de demult** *Dm; Ed (lecţiune greşită a lui Gast)*

472. *la aceasta – pe dosul unei scrisori a lui Overbeck către N (9 martie 1878) – şi următoarea notiţă:* Deci – spunând-o a treia oară – o dată cu decăderea religiei, decade şi statul – dar l u c r u l a c e s t a n u - i, s u b n i c i u n a s p e c t, o n e n o r o c i r e *Cf. 22 [16. 12]* **205** *25-28:* În ... originea.] În felul acesta se naşte ceea ce numim despot luminat (adică despotul se luminează necesarmente el însuşi). *Vs* **207** *1:* un] un astfel de *He*[1] *8:* guvernant] guvernant de felul acesta *He*[1] *12-14:* cel ... privaţilor)] restul ce rămâne din treburile guvernului (un fel de reprezentare a poporului în relaţia cu alţii) *Rs* *16:* persoanei ... individului)] individului (cel puţin a persoanei private) *Rs* **207** *21*-**208** *12:* Pentru ... respinse!] *parte expediată ulterior editorului cu următoarea indicaţie:* Ceea ce urmează ţine de a f o r i s m u l m a i l u n g "S t a t u l ş i r e l i g i a" (din capitolul "Privire asupra statului"). Veţi găsi, dragă domnule Schmeitzner, legătura; ceea ce urmează se anexează direct, este deci continuarea acelui nr. (*scrisul lui Gast)* **208** *4:* fără ... oroare] sine ira et studio*** *Cb*[1]

473. *15-16:* aproape răposat] luminat aproape răposat *Rs*

474. *Vs: 5 [197]; 5 [200]* **209** *18:* Pericle] *cf. Tucidide II 35-46*

475. *Cf. 18 [19]* **210** *21:* conservării ... creării] conservării (sau a întemeierii) ... creării şi a creşterii *He*[1] *31:* nobil ... pur] iubitor ... onest *He*[1] **210** *33*-**211** *6:* Pe ... greceşti.] *din* care, pe lângă aceasta, a păstrat nesfărâmată veriga culturii europene prin care noi suntem legaţi de antichitatea greco-romană, în cele mai întunecate veacuri ale evului mediu, graţie liber-cugetătorilor, medicilor şi filozofilor săi – un merit şi un dar fără asemănare! *Dm* **210** *35:* învăţaţii] filozofii *Rs* *Cb, p. 321 (=310) jos:* Găina nu discută despre ouă – pur şi simplu le cloceşte.

477. *Cf. 22 [90]* *Vs:* E optimism să mai aşteptăm multe de la o omenire care nu poartă războaie. Egoismul sălbatic, ura între popoare, acel bellum omnium contra omnes**** sunt necesare ca marea şi ca furtuna, pentru a aduce umanităţii noastre primăvară, vară şi toamnă. **211** *22:* visare] *din* optimism *Dm* *28:* înflăcărarea ... duşmanului] *din* înflăcărarea aceea a înfrăţirii **212** *2:* care par] care, atât cât depinde de

---

*Urväter

**Vorzeiten

****În lat. în text: "fără ură şi părtinire" (Tacitus, Ann. 1,1) (n.t.).*

*****În lat. în text (v. nota de la p. 128, vol. 2) (n.t.).*

aceștia, par *Cb*[1] *11:* războaie –] războaie [(după toată probabilitatea, cele socialiste)] – *Dm* *11-13:* deci ... existență] *din*, de a deveni barbară, pentru a nu muri de slăbiciune *Rs*

478. *16:* din Sud] de aici *Rs, adică din Sorrento*

480. **213** *13:* național] național [-liberal] *Dm* *23:* acela] *din* acesta național-liberal *Dm*

481. *Cf. 17 [94]* *35:* două ... miliarde] 2184 milioane *Cb* cinci miliarde *He*[1] **214** *21-22:* a prosperității ... străinătății] *din* obținută prin forță a bunăstării exterioare *Dm*

482. *Cf. 19 [64]* *după subtitlul "Fabulei albinelor" de Mandeville, cf. SE 1, vol. 2, 226, 7-8* *N.T.: Bernard de Mandeville (1670-1733), satiric englez; subtitlul fabulei: "vicii private, virtuți publice"; cf. și MA 286*

488. *Vs:* Cascada căzând încet, omul mare, pornirea înflăcărată a tinereții

491. **216** *12-17:* lui ... înăuntru] propriei sale iscodiri: el descoperă forturi – niște pr‹ieteni› și dușmani trădează citadela *Vs*

495. *Vs:* Toate canoanele foarte individuale privind viața sunt caracterizate de aproape toți semenii ca nepractice: pentru ei chiar ar fi așa.

496. *Vs: 23 [92]*

498. *Vs: 24 [8]* **217** *12:* e ... balaur] *cf. Schopenhauer, Welt 1, 173: "serpens, nisi serpentem comederit, non fit draco"**

499. *Vs: 19 [9]* *Rs:* Împărtășirea bucuriei dă naștere prietenului, împărtășirea durerii – tovarășului de suferință

500. *Cf. 21 [47]*

503. *Vs la aceasta:* Nici gesturi nu există: corpul le tăinuiește.

508. *Cf. N către Rée, iunie 1877, KGB II, 5, 246*

509. **218** *23-24:* este ... rușine] poate ajuta și apărea superior *Rs*

512. *Vs:* moralitatea superioară rezidă în cantitatea scopurilor

513. *Cf. 23 [157]*

517. *inițial, parte din 23 [82]*

520. *Cf. MA 477; 18 [2]; 19 [65]* **220** *3:* riscă ... civilizației] piere din pricina posibilităților civilizației sau nu poate să se nască deloc *Vs*

525. *22:* A d e p ț i ... Cel] Avantajul din dușmănia altora: – cel *Vs* turbeze] turbeze și să se înfurie *Vs*

528. **221** *3-6:* că ... satisfăcută)] de durerea pedepsei, cealaltă de pierderea fericirii interioare prin satisfacerea vanității, căci vanitatea este apa tare ce erodează o faptă bună, după ce aceasta este săvârșită, de parcă n-ar fi fost săvârșită niciodată *Vs*

532. *Vs: 19 [108]* *18:* obscur**] *Rs; GA* clar*** *Dm; Cb (lecțiune greșită a lui Gast)* neclar *Ed*

539. *Cf. 18 [42]*

543. **222** *28:* Î n t r u p a r e a s p i r i t u l u i] *din* E f e c t u l f i z i c a l m o b i l i-

---

**În lat. în text: "șarpele, dacă nu înghite șarpe, nu se face balaur" (n.t.).*

**dunkle

***deutliche

t ă ț i i s p i r i t u a l e *Dm* *Vs în final:* Dar nu sunt oare învățații cunoscuți ca neîndemânatici și nătărăi? – Așa că teza trebuie să fie falsă.

545. *Vs: 20 [6]*

546. *Cf. 19 [43]; 19 [44]* *Vs:* Cel, de obicei, nepretențios față de sine însuși, când devine vanitos, o simte ca pe-un acces de boală; se supără din cauza aceasta, dar nu se rușinează. – De fapt, el este deosebit de sensibil la măriri și laude atunci când este bolnav fizic.

547. *Vs:* Apari întotdeauna lipsit de spirit atunci când cauți spiritul [așa cum adevăratul muzician mai degrabă fuge de muzică decât aleargă după ea].

549. *Cf. 17 [15]* *Vs:* De nimic nu-și simte omul viața atât de îngreunată ca de disperare, și, fără îndoială, disprețuirea de către alții este pentru el și mai dureroasă decât disprețuirea de către sine însuși. *anexat în Vs la MA 117*

550. *Vs: 22 [99]*

553. *Vs:* Nu cunosc nici o urmă [mai animalică] mai dezgustătoare de bestialitate originară decât [râsul] hohotele de râs.

554. **224** *5:* S p o i a l ă d e ș t i i n ț ă] *din* P l ă c e r e a s p o i e l i i d e ș t i i n ț ă *Dm* *6:* bine. Plăcerea] bine. Căci el simte cât de mult se deosebește față de toți care n-o înțeleg; celălalt, din contră, vede că nu se poate compara cu cei ce o vorbesc foarte bine. – Așa stau lucrurile și în alte domenii; plăcerea *Vs*

555. *Cf. 16 [7]* *11:* rețetele ... creștinismul lor] cele mai bune rețete ale artei lor de a trăi *Vs*

556. *15:* conștiinciozitatea] *din* spiritul *Vs*

558. *Vs: 19 [37]*

559. *25-26:* împrejurării ... invidie] *din* darului fericit de a-și ascunde invidia și aroganța *Vs*

563. *Vs:* Oameni cu retrofantezie deformantă

566. *Cf. 21 [40]*

568. *Vs: 18 [56]*

577. **227** *2-3:* în ... Este] bazele unui lucru nobil printre oameni să se îngrijească să aibă moștenitori nobili; este *Vs* *5-6:* trăiești ... lor] faci de jur împrejurul tău un pustiu *Vs*

581. *Vs: 18 [6]*

582. *Cf. MA 46*

583. *Vs: 19 [45]*

585. *Vs:* E ca la cuptoarele de mangal: abia atunci când am încetat să ardem, când ne-am transformat în cărbuni, devenim f o l o s i t o r i . Atâta timp cât ies aburi și fum – – – **228** *14:* umana commedia] *din* humana comoedia* *Rs; evident, corectat după "divina commedia" a lui Dante*

586. *Vs:* Trăirile individuale, bunăoară primăvara, o melodie, au deplină importanță doar o singură dată în viață – toate celelalte sunt repetare, adesea doar umbră.

**În lat. în text (n.t.).*

587. *28:* "defectele virtuților lor"] *după George Sand: "chacun a les défauts de ses vertus"** *Rs, șters în final:* Astfel, eu am tot dreptul la critica filistinului culturii și a bolii istorice: dar mai bine ar fi, de aceea, să încurajăm lumea modernă, să n-o părăsim în mod laș. *N.T.: Referire la critica filistinismului cultural și a istorismului făcută de N în DS, resp. HL*

588. **229** *4:* Există] *din* Cine se umilește pe sine însuși vrea să fie înălțat – iată [viața] sensul modestiei obișnuite. Cu toate acestea, există *Rs; cf. MA 87; 21 [52]*

589. *Cf. 16 [13]; N către Malwida von Meysenbug, mijlocul lui martie 1875 17-19:* Dacă ... schimbare] Totodată, un înlocuitor pentru deprinderea religioasă a rugăciunii, lucru din care semenii noștri au de câștigat *Vs*

590. *22:* propriei boli] propriului viciu *Dm*

591. *28-29:* Foarte ... fericirii] *din* Durerea din lume le-a dat oamenilor prilejul să-și sugă din ea încă un soi de fericire *Rs; cf. MA 292*

592. **230** *6-7:* De ... străbunilor."] *din* La aceasta ar trebui să reflecteze tinerii! *Rs*

593. *10-12:* el ... vanitatea;] îl chinuie ambiția: o dată ce a atins acest țel, îl chinuie vanitatea: *Vs*

594. *Cf. 22 [6]*

595. *Vs: 16 [25]*

596. *Vs: 19 [54]*

598. *Cf. 19 [11]* **231** *15:* preoților catolici] bisericii catolice *Cb*[1] *15-16:* preoților ... ei] clerului catolic va continua să aibă în cap aproape numai cea mai rudimentară și obișnuită interpretare a ei *Vs*

599. *Cf. 22 [47]* *Vs:* Între 26 și 30 de ani, prima coacere are tendința să se manifeste prin aroganță. Mulți nu-și leapădă expresia aroganței. O recunoști întotdeauna, zâmbești, aparține tinereții (și geniului). În privința nici unui lucru nu sunt bătrânii așa de s u b t i l i!

600. *Vs:* Tații, învățătorii trec drept niște b a l u s t r a d e (chiar dacă nu rezistă, liniștesc privirea **232** *5:* trezi**] *Rs; GA* câștiga*** *Dm; Ed (lecțiune greșită a lui Gast)*

601. *Vs:* Trebuie s ă î n v e ț i s ă i u b e ș t i din tinerețe. U r a poate fi stârpită din rădăcină, dacă nu este exersată.

605. *Vs:* în cazul o p i n i i l o r l i b e r e simți o m â n c ă r i m e care te îmboldește la scărpinat, până când ia naștere o rană dureroasă deschisă

606. **233** *17:* însăși,] însăși, [ca o coadă a ei] *Dm* *17-19:* mai ..: ei] tortura cu sfichiuiri de foc i-a făcut totuși plăcere *Vs*

607. *Cf. 3 [1]* *31:* virtuțile] virtuțile [și numai pe acestea să le caute] *Dm* *Rs, șters la sfârșit:* Cristos, dimpotrivă, spune (Matei): "lăsați vederii oamenilor faptele voastre bune". *cf. Matei 5, 16: "Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, încât ei să vadă faptele voastre cele bune..."*

**În fr. în text: "fiecare are defectele virtuților sale" (n.t.).*

**erwecken

***erwerben

609. *Vs:* caracterul naiv al celui bun – simțit ca plictisitor. Tinerii tânjesc după ceea ce este straniu – **234** *16-17:* coapte cum trebuie] *din* coapte *Dm* *18-19:* rând ... spirit] rând. E nevoie de mult spirit ca să-ți placă adevărul naiv; dar, întrucât oamenii bănuiesc acest lucru, ei simulează adeseori această iubire pentru operele grecilor *Vs (U II 5)*

611. *Cf. 17 [103]*

612. *Vs:* Fotogr‹afiile› din copilărie și ale bărbatului se aseamănă. Tot așa ajunge și gândirea noastră într-o fază pe care o circumscrie caracterul nostru din copilărie, influențele puternice sunt reduse la o singură măsură.

613. *Cf. 19 [30]*

616. *Vs:* Produce mari avantaje să fii împins de la țărm.

617. *Cf. 28 [36]* *peste Rs, șters:* Aristofan **237** *2:* culege] sădi *Cb*[1] ara *Cb*[2]

619. *Cf. 17 [34]*

621. *30-31:* Cel ... nou] Faci bine ceva nou dacă-l asimilezi *Vs* *N.T.: atunci și 33:* dacă-și întoarce ... uită ... ce-i] *devine în traducerea noastră:* dacă-ți întorci ... uiți ... ce-ți **237** *32*-**238** *5:* posibilă ... afară.] posibilă, dacă aproape treci cu vederea ceea ce-i ostil-revoltător și-i dai autorului un avans și-ți suspenzi odată critica. Atunci ajungi până-n inima noului, a omului sau a cărții. Ulterior, rațiunea își impune restricțiile față de această supraevaluare: prin care ai scos sufletul unui lucru din trup. *Vs*

624. **238** *24:* eul superior] idealul *Vs* *32-35:* teamă ... zeiesc] teama de el și în umilință. Unora li-e frică de el ca de cele mai pretențioase clipe. Nu te poți încrede în el; dar al zeilor, așa pare, *Vs*

625. *Cf. 22 [73]*

626. *Vs:* Există oameni leneși în privința armoniei: nu va lua formă absolut nici o melodie, ci orice mișcare comportă doar un alt registru armonic. Naturi ale evului mediu. Ele produc nerăbdare, plictiseală: dar, în anumite dispoziții sufletești, întreaga viață se oglindește ca într-un lac adânc: cu întrebarea: la ce bun, încotro melodia? – **239** *26-28:* Goethe ... sabie."] *cf. Goethe, Jurnal, 13 mai 1780* *28:* nu-mi] *DmN; GA* nu *Cb; Ed*

627. *aforismele 627 și 638 au fost trimise ulterior lui Schmeitzner, cu următoarele cuvinte însoțitoare:* NB: ultimele foi ale întregului manuscris al cărții sunt in-cvarto; aceste 2 numere de aici se inserează înaintea acelor foi in-cvarto și trebuie numerotate în mod corespunzător. *(Scrisul lui Gast); pe foile in-cvarto despre care e vorba aici se găseau actualele aforisme 629 - 637 + 628 (acesta cu titlul: Epilog); în ultimul moment, N a cerut să se schimbe MA 628 cu MA 638*

628. *Cf. 17 [8]; 22 [45]** *Vs (N II 2):* Joacă de clopote seara la Genova – tristă, înfiorătoare, copilăroasă. Platon: nimic din ceea ce este pieritor nu-i demn să fie tratat cu mare gravitate. *Vs (Mp XIV 1):* Nici una dintre problemele omenești. Am auzit seara la Genova o joacă de clopote dintr-un turn de biserică: era ceva atât de trist, de înfiorător, de copilăros în asta, încât am simțit ce zicea

**V. vol. 1, 130, 17-25 (n.t.).*

Platon: "Nici una dintre problemele omenești nu merită să fie tratată cu mare gravitate." **240** *4:* G r a v i t a t e a j o c u l u i] *din* Joacă și gravitate *Cb*[2] E p i l o g *Cb*[1] To t u ș i *Rs* *8:* cuvintele lui Platon] *cf. Legile 803b; Republica 604b*

629. *Cf. 23 [38]; 23 [101]* *Vs:* Îl admirăm pe cel ce suferă și moare pentru convingerile sale, îl disprețuim pe cel ce le abandonează; de teama unor dezavantaje, a rușinii și din îndărătnicie, stăruim în ele. – Convingerea este cunoaștere amestecată cu impulsuri de voință *16:* răzbunării ... viitor] *din* instinctului sexual *Rs* *25:* ne-am ... inimaj am făcut jurăminte *Cb*[1] *33:* îi ... superior] ne dăunăm nouă și altora *Cb*[1] **240** *37*-**241** *2:* Ar ... noi?] Ar fi trist dacă noi, pentru a scăpa de aceste dureri, am vrea să ne ferim de acum înainte de răbufnirile pătimașe ale afectului. *din* Încet-încet, ne ferim de răbufnirile pătimașe al afectului nostru; chiar taxăm infidelitatea altora față de noi cu îngăduință, căci este necesară. Dacă trebuie să fim odată trădători, atunci măcar să fim t r ă d ă t o r i n o b i l i. *Rs; cf. MA 637; 17 [66]* **241** *8:* mai ordinar] personal *Cb*[1] temeri personale] îngrijorări *Cb*[1] *12:* convingerilor.] convingerilor. [– O convingere este un soi de cunoaștere impură rezultat din impulsuri de voință.] *Rs*

630. *Cf. 21 [61]; 23 [156]* *18-26:* Convingerea ... omenirii] Întrucât un s e n t i m e n t p u t e r n i c face să se simtă foarte energic obiectul său, facem confuzia de a crede că el a r f a c e d o v a d a adevărului unui fapt: în timp ce el nu se dovedește decât pe el însuși ori un lucru r e p r e z e n t a t ca suport al său. Sentimentul puternic dovedește puterea unei reprezentări, nu adevărul lucrului reprezentat *Rs* *27-37:* adevărul ... întotdeauna] *din* "adevăr": nici unul n-a avut dreptate în această privință, probabil că nici un om nu s-a jertfit încă până acum pentru "adevăr"; cel puțin expresia dogmatică a credinței sale era neștiințifică sau pseudoștiințifică. Nu vrem să ne lăsăm smulși din credința noastră prin nici un mijloc, adică stat pro ratione voluntas*, vrem să avem dreptate; din care cauză, în disputele ereticilor de tot felul, abordarea nu se petrece riguros științific, ei n-au răceala și scepticismul omului teoretic, căci apreciază că fericirea lor depinde de asta, ei luptă pentru fundamentul fericirii lor, și cred că nu p o t fi combătuți: dacă sunt prea puternice contraargumentele, le rămâne *Rs* **242** *2:* credinței ... convingerilor] *din* atâtor partide, indivizi, aproape de neconvins, cu urechile astupate, care clamează mereu același lucru *Rs*

631. *18-19:* convingeri ... principi)] *din* metafizici, fie chiar aceea a materialismului *Rs* *27:* Omul convingerii] *din* Artistul *Rs* *Rs în final:* Înainte de toate, el înțelege că omul convingerii este f o l o s i t o r.

633. *Vs:* Cel ce azi și-a pus la pământ *[?]* adversarul l-ar fi ars pe rug în alte circumstanțe. *Titlu în Rs:* N e î n c r e d e r e f a ț ă d e s u s ț i n ă t o r i i p a t e t i c i ș i v i o l e n ț i a i " a d e v ă r u l u i " *Rs în final:* Ce ironie că Goethe, în Teoria culorilor, Schopenhauer, prin toate vederile lui metafizice, nu avuseseră dreptate și că orgoliul lor în această privință nu era în nici un caz motivat! Aceasta te deprinde cu modestia sau cel puțin cu prudența; afară de asta, dacă nimeni nu este responsabil pentru faptele sale, atunci nu-i nici pentru realizările lui bune, el n-are dreptul să

**În lat. în text: "voința mea să stea în loc de rațiune" (după Iuvenal 6, 223) (n.t.).*

pretindă laude, nici măcar să ceară să ne bucurăm noi de ele. El trebuie să aștepte și să se ferească de a face reproșuri oamenilor – care acționează întotdeauna cu inocență. *cf. 22 [32]*

634. **243** *33-34:* De ... război] *din* Credința în valoarea adevărului este mult mai veche decât siguranța metodei de aflare a adevărului; "am dreptate să gândesc așa", aceasta caracterizează partea morală a fenomenului, înseamnă "am tot dreptul la asta", dar drepturile nu sunt întotdeauna argumente *Rs* **244** *2:* o metodă de cercetare] *din* un adevăr *Rs*

635. **244** *19:* ingenioși] *din* instruiți *Dm* *26:* a ... a-ți face] imediat să te și înflăcărezi pentru ea și, în sfârșit, să-ți faci *He*[1] *26-29:* și ... grave] *din.* Așa au acționat odinioară religiile; de aici provine obișnuința. În mintea omului străin de știință, față-n față cu lucrurile neexplicate stau cele e x p l i c a t e : dar aici este suficient cel mai sărăcăcios și mai nefinisat lucru *Rs* **244** *35*-**245** *9:* Ba ... lui] *din* O clasă de oameni reclamă convingeri din partea unui gânditor, alta certitudine, unii vor să fie puternic târâți, pentru ca, în felul acesta, să aibă ei înșiși o creștere de forță (retorică), alții au interesul acela obiectiv care face abstracție de avantajele personale (inclusiv de acela al creșterii de forță). Peste tot unde autorul se comportă ca geniu, deci are aerul unei ființe superioare, se cere autoritate și se apelează la acele naturi care reclamă convingeri, impulsuri puternice de voință în anumite direcții *Rs*

637. *Cf. 17 [66]* **245** *35-36:* rușinați ... mistuie] în timp ce noi ardem, ne aprindem și suferim, îi aducem jertfa noastră *Cb*[1] în timp ce noi ardem sau ațâțăm focul altora, îi aducem jertfa noastră *Cb*[2]

638. **246** *6-8:* a ... chiar] vrea să ajungă numai într-o anumită măsură la libertatea rațiunii n-are dreptul să se simtă multă vreme pe pământ altfel decât ca un hoinar, – și nici măcar *He*[1] *28:* libere] bune *Cb*[1]

Postludiu. *Rs: Z II 6, 86, 62 Vs: N V 8, 168-169. 167. 160. 2; M III 6, 33; M III 3, 38-39 Postludiul la MA a fost redactat de N în forma sa de acum în toamna lui 1884 (Z II 6); pentru aceasta el a prelucrat două poezioare compuse încă din vara lui 1882; pentru nr. 1 al Postludiului, M III 6:* E p i l o g . / Frumos e a tăcea-mpreună: / Mai frumos este a râde / Și-albii dinți a-i arăta. / Eu de-am făcut-o rău, [noi să] [voi aveți de ce să râdeți] noi să tăcem! / De-am făcut-o bine – [vreau s-o fac mai bine] atunci să râdem / Și [eu însumi vreau] s-o facem tot mai bine / [Nainte] Până nu ne coborâm în groapă! / Prieteni! Da! Așa să se întâmple? / [A m i n .] / Amin! Și la revedere! *pentru nr. 2 al Postludiului, M III 3, 38:* P r i e t e n i l o r m e i . / [Dăruiți-i] Dați-i cărții fără minte / Ureche, inimă și adăpost! / Zău, prieteni, nu-n blestem / Nesocotința mea s-a prefăcut! Da, eu am găsit ce caut de mult, / [F e r i c i r e – fericirea tagmei de nebuni! / Messina, în vara lui 1882] F e r i c i r e – de-abia la tagma de nebuni. / Învățați din cartea asta de nebun / Cum mintea s-a-nvățat – "minte!" / Messina, în vara lui 1882 *N a fost la Messina în aprilie 1882, din această vreme sunt Vs din N V 8 N V 8, 160:* Da! E minte ce caut eu / Ce găsesc nesocotință e – / Teama fost-a pân-acuma [înțeleptul] învățătorul *[?]* / Teama fost-a lege și tagmă *[?]* / Serioasă-n viață, serioasă-n carte / Fost-a pân-acuma tagma celor înțelepți / Nu de binecuvântare, nu de blestem / Vă dau motiv și rațiune: / [Deci] Dați-i ⌈Așa că dați-i⌉ cărții fără minte / Pentr-o clipă adăpost / Zău! E minte ce caut eu / Ce găsesc

nesocotință e. *N V 8, 167:* [Dați-i] Dăruiți-i şi acestei [amuzante] cărți pribege / [Salut şi acoperiş] Ospitalitate şi adăpost / Nu găsesc nicicând ceea ce caut: / Ultima înțelepciune şi rațiune / Nu ridicați mâna să mă blestemați / Şi voi, fraților de tagmă / Da! E minte ce caut eu / Ce găsesc nesocotință e *N V 8, 168:* Dăruiți-i cărții fără minte / [Pentr-o clipă] Cu tot dragul ureche şi adăpost! / Zău, prieteni, nu-n blestem / Nesocotința mea [vi se preface] mi s-a făcut! / [Da!] Căci am găsit ce caut de mult, / Fericire – fericirea tagmei de nebuni *N V 8, 169, ca titlu la 168:* Între prieteni. Un postludiu *N V 8, 2:* Deci, prieteni! Să se-n-tâmple! / Amin! – Şi la revedere! *"cartea" despre care este vorba în M III 3 şi N V 8 nu era MA, ci o culegere de cântece şi sentințe plănuită în vara lui 1882, din care a rezultat preludiul la FW "Glumă, viclenie şi răzbunare"; plănuita culegere urma să aibă, după M III 3, 40, următorul titlu:* **Cartea nebunilor** / Cântece şi sentințe / De / Friedrich Nietzsche. **247** *1-2 titlul din* Între [nebuni] prieteni / Epilog *Z II 6, 86 2:* Un] *lipseşte în Rs 10:* bună] *din* rea *Z II 6, 86 11:* rău] prost *din* bun *Z II 6, 86 12-13*] Şi [mereu] de-acum s-o facem mai bună, / Mai bună s-o facem, mai bine să râdem *Z II 6, 86 18*] *din* Ce-i de scuzat? Ce-i de iertat? *Z II 6, 62 19*] Dați, voi limpezi! Firi uşoare! *Z II 6, 62 22:* Credeți] *din* Zău *Z II 6, 62* mea] *din* mea *Z II 6, 62* **248** *1-3*] [Poate, voi limpezilor, voi firi uşoare] / [Poate ea nici nu Vi s-a făcut!] Totuşi n-am găsit ce caut de mult / În nici o carte-ndeosebi – / Fericire de-abia la tagma de nebuni *M III 3, 39 3*] *din* Mărire tagmei nobile de proşti! *Z II 6, 62 4:* se-nvață] *din* s-a-nvățat *Z II 6, 62 5:* desluşiți] *din* desluşiți *Z II 6, 62 N.T.: Se afirmă că acest epilog al cărții MA I a fost scris într-o după-amiază de septembrie din 1884, cu prilejul unei excursii făcute de N împreună cu sora sa în împrejurimile oraşului Zürich (cf. Friedrich Nietzsche, Gedichte und Sprüche, Leipzig, C. G. Naumann, 1908, p. 204).*

Omenesc, prea omenesc II

Zece caietele au fost umplute de N cu notițe din mai până în noiembrie 1878. Primele cinci conțin în principal însemnări autobiografice şi gânduri despre Wagner (cf. KSA, vol. 8, 487-566) şi ne permit să facem deducții asupra unei plănuite opere care urma să fie consacrată problemelor artei şi mişcării wagneriene. Acest proiect, pentru care N se gândise la titlul "Noul orizont"*, a fost abandonat de el la sfârşitul verii. Însemnările din celelalte cinci caiete tratează tot despre diversele teme întâlnite deja în MA. Pe baza acestor notițe şi a numeroaselor fragmente neutilizate până acum din aşa-numitele "Hârtii sorrentine", N a realizat o transcriere pe care i-a dat-o în octombrie Mariei Baumgartner s-o copieze. N a tăiat apoi copia în foițe, pe care le-a ordonat, numerotat şi prevăzut cu titluri. Manuscrisul pentru tipar născut în felul acesta a fost trimis editorului în 31 decembrie 1878. Cuprindea 394 de aforisme; alte 14 au fost expediate ulterior de N. Inițial, N intenționa să publice noua operă ca o continuare

---

*"Der neue Umblick"

la MA; editorul l-a sfătuit să nu facă aceasta: "Este un lucru aparte. Ați putea numerota paginile și aforismele în continuare, pornind de la sfârșitul primului volum, ca ambele părți să dea un întreg; arată însă neobișnuit ca un volum să înceapă cu pagina 379 și numărul 639." (E. Schmeitzner către N, 25 noiembrie 1878, KGB II / 6, 998) De la mijlocul lui ianuarie 1879, șpalturile (încă disponibile) sunt citite de N la Basel și de Peter Gast în Italia. Noua carte a apărut la începutul lui martie 1879 la Schmeitzner, în Chemnitz, sub titlul: *Menschliches, Allzumenschliches. Ein Buch für freie Geister. Anhang: Vermischte Meinungen und Sprüche [Omenesc, prea omenesc. O carte pentru spirite libere. Apendice: Diverse opinii și aforisme]* (= VM).

Până în vara lui 1879 nu se pot proba alte însemnări ale lui N. La St. Moritz, între sfârșitul lui iunie și începutul lui august 1879, N a umplut șase carnete (două dintre ele nu s-au mai păstrat) cu notițe pe care le-a transcris apoi pe curat în două caiete mai mari și pe 22 de foi detașate. Cele două caiete le-a trimis la 10 septembrie lui Peter Gast să le copieze, foile detașate – la data de 30 a aceleiași luni (din Naumburg). Despre transcrierea sa pe curat, N i-a scris lui Peter Gast: "Manuscrisul pe care dumneata ... l-ai primit este așa de scump și de greu de plătit, încât poate, la prețul acesta, nu l-ar fi scris nici un om care ar fi putut evita așa ceva. Acum mă îngrozesc adeseori la lectură, mai cu seamă din pricina amintirii urâte. Totul, cu excepția câtorva rânduri, a fost gândit p e d r u m și schițat cu creionul în șase caiețele: noua redactare mi-a făcut rău aproape de fiecare dată. Vreo 20 de înlănțuiri m a i l u n g i de idei, din păcate absolut esențiale, a trebuit să le fac scăpate, fiindcă n-am găsit niciodată timp suficient ca să le scot din înspăimântătoarea mâzgăleală de creion: așa cum mi s-a întâmplat deja în vara trecută *[când a luat naștere VM]*. Mai târziu pierd din memorie legătura ideilor." (5 octombrie 1879, KGB II / 5, 450) Acest pasaj epistolar este destul de semnificativ, deoarece descrie maniera de a lucra a lui N de la VM încoace și explică originea multor fragmente postume – cu începere de la VM. Manuscrisul pentru tipar a fost stabilit de N prin aceeași procedură ca la VM, după ce primise copia de la Peter Gast. N însuși l-a predat lui Schmeitzner la 18 octombrie la Leipzig. De la sfârșitul lui octombrie până la începutul lui decembrie, N și Gast s-au îngrijit de corectură (șpalturile s-au păstrat). La mijlocul lui decembrie a apărut la Leipzig, ca "al doilea supliment" la MA, *Der Wanderer und sein Schatten [Călătorul și umbra sa]* (= WS), la Schmeitzner, cu anul de apariție 1880.

În anul 1886 au fost legate la Leipzig, de E. W. Fritzsch, stocurile din VM și WS și prevăzute cu o prefață a lui N; au apărut ca *Menschliches, Allzumenschliches. Ein Buch für freie Geister. Zweiter Band. Neue Ausgabe mit einer einführenden Vorrede [Omenesc, prea omenesc. O carte pentru spirite libere. Volumul al doilea. Ediție nouă cu o prefață introductivă]* (= MA II). Manuscrisul pentru tipar al prefeței, redactat personal de Nietzsche, este disponibil.

DmN înseamnă în comentariu o variantă provenind de la N dintre manuscrisele pentru tipar ale VM și WS. Manuscrisul pentru tipar al VM aparținând Mariei Baumgartner conține numeroase și evidente lecțiuni greșite, care au fost scăpate din vedere de N și au trecut în ediția princeps. În ediția noastră ele au fost înlăturate; comentariul face mențiune de fiecare dată cu privire la ele.

Prefață. *Vs: W I 8, 125-126; Mp XIV 1, 416-421; W I 8, 122.120.22-24. 91-92; W I 8, 108 Preliminariile nemijlocite pentru paragraful 1 al acestei prefețe sunt două schițe succesive ale unei prefețe la un plănuit "volum al doilea" la JGB (vara lui 1886): cf. KSA, vol. 12, 232-234, 6 [4]. N a prelucrat acest fragment pentru actualul § 1; el voia mai întâi să utilizeze textul născut în felul acesta ca început al prefeței la MA I și l-a trimis, spre sfârșitul lui august 1886, editorului Fritzsch, cu observația:* NB! Adaos la manuscrisul expediat pentru Omenesc-prea omenesc: adică începutul acestei prefețe! *curând după aceea, când prefața pentru volumul al doilea era gata, N i-a scris lui Fritzsch:* Prefața la primul volum rămâne cum a fost în prima redactare; începutul trimis ulterior este folosit acum ca început al prefeței la volumul al doilea. *Manuscrisul pentru tipar al prefeței la MA II consta inițial din cinci paragrafe: § 1 și 2 corespundeau textului actual; § 3 începea astfel:* Scrierile din acest al doilea volum sunt reflectarea târzie a unui timp în care vitalitatea mea coborâse până la cel mai de jos punct al ei: ajunsesem bolnav, și mai mult decât bolnav, adică obosit, de dezamăgirea irepresibilă față de o societate absolut falsă, față de un timp, un efort, o tinerețe, o speranță, o dragoste absolut pierdute, mai mult încă, de supărarea pricinuită de o suspiciune neînduplecată că m-aș fi rătăcit de mine însumi, – în fabulația și romantismul idealist, în ceea ce-mi este tocmai mie cel mai dăunător și mai nepotrivit lucru. *și se încheia cu textul actualului § 4; § 4 corespundea actualului 5 până la cuvintele:* față de orice fel de lucru străin ... *(254, 28); § 5 corespundea actualului 6 și era ultimul paragraf al acestei prime redactări, încheindu-se cu data:* Sils-Maria, Engadina Superioară, în august 1886 *Primul Vs al paragrafelor 2-5 ale primei redactări sună în caietul W I 8:* Această carte ⌈este greu de înțeles: și nu cel mai puțin fiindcă se înfățișează rece și frivolă⌉ a luat naștere în cel mai de jos punct al vitalității mele pe care l-am atins până acum: ajunsesem bolnav, [din pricina societății absolut false, a energiei absolut risipite] și mai mult decât bolnav, adică obosit de dezamăgirea irepresibilă față de o societate absolut falsă, față de o energie absolut risipită, față de un timp, o tinerețe, o speranță, o dragoste absolut pierdute. Singur și profund neîncrezător față de mine însumi, am învățat felul acela de a vorbi la care nu se pricep decât cei ce tac și suferă cel mai mult: abordam numai lucruri [care nu mă priveau deloc: sau în așa fel, de parcă nu m-ar fi privit deloc –] [care mă scoteau din mine: vorbeam ca să nu mă aud pe mine însumi] abordam, ca să nu sufăr, să nu sufăr de tăcere, numai lucruri care nu mă priveau deloc: dar în așa fel, de parcă m-ar fi privit cumva – am dobândit încet-încet arta de a mă da senin, obiectiv, iscusit, înainte de toate sănătos și diabolic: căci diabolismul ține ⌈pare-mi-se⌉ de sănătatea sufletului. Întocmai precum un medic pune un bolnav într-un mediu complet străin [cu funcții absolut noi], pentru a fi îndepărtat de întregul său până-acum, de grijile sale, de prietenii săi, de scrisorile, de obligațiile sale, [de dușmanii săi], de prostiile sale și de chinurile memoriei lui, și a învăța să-și întindă mâinile și simțurile spre o nouă hrană și un nou viitor: așa mi-am impus eu, ca medic și bolnav într-o singură persoană, o [nouă] neobișnuită climă a sufletului și, îndeosebi, o colindare și o curiozitate deconectantă pentru orice fel de climate noi. Să fi fost oare trăirea mea – istoria unei boli și a unei cure, căci a fost o cură – doar trăirea mea

personală? [Exact contrariul îl cred: și de aceea recomand aceste hârtii de călător] Și chiar numai omenesc-prea-omenescul? Mi-ar plăcea să cred contrariul și cred că am un drept să recomand aceste hârtii de călător tuturor acelora pe care îi apasă vreun trecut oarecare și [tânjesc după libertate] mai au curajul să tânjească – după libertatea și sănătatea lor, după viitorul și menirea lor. *Pe baza acestui text, N a realizat al doilea Vs, care formează treapta de tranziție nemijlocită spre paragrafele 2-5 ale primei redactări, tot în W I 8:* Prefață. / 1. "Diversele opinii și aforisme", ca și "Călătorul și umbra sa" au fost scoase inițial separat, ca niște continuări și apendice ale acelei omenești-prea-omenești "cărți pentru spirite libere" cu care un suferind s-a apărat odinioară de concluziile celor ce suferă: oarecum ca o continuare și dublare a unei cure antipesimiste, așa cum și-o prescrisese și născocise singur instinctul plesnind de sănătate al unui bolnav. Dacă, de data aceasta, agreăm aceleași scrieri reunite, ca al doilea volum de la Omenesc, prea omenesc: poate că ele, considerate împreună, își vor propovădui învățătura mai viguros și mai limpede – o igienă care poate fi recomandată, ca disciplina voluntatis* și artă a autoconservării, naturilor mai intelectuale din noua generație ce se ridică. Unul care, destul de des, și-a ieșit din piele, dar mereu și-a intrat în ea – cum? un om posedând asemenea artă și asemenea șiretenie de șarpe să nu aibă o datorie de a arăta cum se face – aceasta? ... / 2. / Scrierile acestea au luat naștere în cel mai de jos punct al vitalității mele pe care l-am atins până acum: ajunsesem bolnav, și mai mult decât bolnav, adică obosit, de dezamăgirea irepresibilă față de o societate absolut falsă, față de un timp, o tinerețe, o speranță, o dragoste absolut pierdute. Singur și profund neîncrezător față de mine însumi, am învățat felul acela de a vorbi la care nu se pricep decât cei ce tac și suferă cel mai mult: vorbeam ca să nu sufăr de tăcere, abordam numai lucruri care nu mă priveau deloc, dar în așa fel, de parcă m-ar fi privit cumva, am învățat, în cele din urmă, arta de a mă da senin, obiectiv, curios, înainte de toate sănătos și diabolic: căci diabolismul ține, pare-mi-se, de sănătate. Unui ochi și unei simpatii mai subtile nu-i va scăpa totuși ceea ce face, poate, farmecul acestor scrieri, – faptul că aici vorbește un suferind și un nevoiaș, ca și când el nu ar fi un suferind și un nevoiaș. Aici trebuie să fie menținute echilibrul, calmul, chiar recunoștința față de viață, aici guvernează o voință strașnică, mândră, mereu trează, mereu gata să sară să apere viața împotriva durerii și să frângă toate concluziile care cresc, de obicei, ca niște ciuperci, din durere, dezamăgire, dezgust, însingurare și din alt ținut mlăștinos. Lucrul acesta îi dă, poate, cuiva semne pentru autoeducare – căci pe vremea aceea am ajuns la teza că: "un suferind n-are nici un drept la pesimism", pe vremea aceea duceam cu mine însumi o luptă de hărțuială împotriva înclinației funciar neștiințifice a oricărui pesimism care exagerează, desfigurează, socotește diferite experiențe personale drept evaluări generale ... pe scurt, pe vremea aceea mi-am întors privirea în jur. Întocmai precum un medic își pune bolnavul într-un mediu complet străin, pentru a fi îndepărtat de întregul său "până-acum", de grijile sale, de prietenii săi, de scrisorile, de obligațiile, de prostiile sale și de chinurile memoriei lui, și a învăța să-și întindă mâinile și simțurile spre o nouă hrană, un nou

**În lat. în text (n.t.).*

soare, un nou viitor, așa mi-am impus eu, ca medic și bolnav într-o singură persoană, o nemaiîncercată climă a sufletului și, îndeosebi, o colindare și o curiozitate deconectantă pentru orice fel de climate noi. Să fi fost oare trăirea mea – istoria unei boli și a unei însănătoșiri, căci a dus la o însănătoșire – doar trăirea mea personală? Și chiar numai "omenesc-prea-omenescul" meu? Mi-ar plăcea să cred contrariul; și poate că hârtiile mele de călător nu sunt umplute totuși numai pentru mine, așa cum am crezut uneori ... Le recomand, măcar de probă, tuturor acelora pe care îi apasă vreun "trecut" oarecare și, în special, oricăruia dintre cei deosebiți, remarcabili, predestinați, în care se întrunesc toate energiile și bolile sufletului modern, – dar a căror soartă vrea ca ei să-i transforme pe toți în energie și sănătate.

Vs la cele trei inserturi trimise ulterior, spre mijlocul lui septembrie 1886, lui Fritzsch sunt: la § 3, un text fragmentar despre Wagner, din care N extrăsese deja câteva idei pentru prima redactare a prefeței sale, iarăși în W I 8: – Atunci fusese timpul să-mi iau rămas-bun: în curând am primit dovada: – Ultimul romantic, Wagner însuși, putrezit și îmbătrânit, s-a prăbușit neputincios înaintea vechilor idealuri creștine și și-a trimis blestemele împotriva acelora care, precum eu însumi, și-au păstrat în sine voința împotriva acestor idealuri. Adepții săi (cu excepția artiștilor, după cum se și cuvine) [au dat cel mai respingător spectacol] – – – Când m-am trezit umblând singur, am crezut că umblu în neant. Nu mult după aceea: și eram bolnav, mai mult decât bolnav, adică obosit (3), de dezamăgirea irepresibilă față de tot ce[-i poate entuziasma pe niște oameni moderni] ne-a rămas nouă, niște oameni moderni, [aparent] ca să ne entuziasmăm [și să ne îmbătăm] [în realitate], [față de energia, efortul, tinerețea, speranța, dragostea irosite peste tot] nu cel mai puțin de supărarea pricinuită de suspiciunea neînduplecată că m-aș fi rătăcit de mine însumi – [în fabulația și romantismul idealist, în ceea ce-mi este tocmai mie] în ceea ce-mi este tocmai mie cel mai interzis și mai nepotrivit lucru în fabulația și moleșeala [idealistă] romantică. 1. [De fapt] – Și, de fapt, atunci era timpul să-mi iau rămas-bun: în curând am primit și dovada. Richard Wagner, aparent biruitorul biruitorilor, în realitate [un biruit, un] un romantic [de mult] disperat, putrezit, s-a prăbușit dintr-o dată, neputincios și fărâmat, înaintea crucii creștine ... mă temeam [chiar] că și-a trimis celor ce, [pe vremea aceea] din această pricină, i-au întors spatele cele mai cumplite blesteme, blestemele unui biruit? [Destul: pentru mine însumi, spectacolul acesta neașteptat s-a transformat aproape într-un apus: când m-am trezit umblând singur, am crezut că umblu în neant. Nu mult după aceea: și eram grav bolnav, mai mult decât bolnav, adică obosit, obosit de moarte ⌜și de viață⌝] 2. Destul, întâmplarea aceasta neașteptată [dintre cele mai neașteptate] mi-a luminat mie însumi, ca un fulger, locul pe care îl părăsisem – și mi-a dat chiar și acea spaimă ulterioară, așa cum o simte cineva care [a trecut în fugă printr-o mare primejdie] a trecut în fugă și inconștient printr-o enormă primejdie. Când m-am trezit umblând singur, am prins a tremura; nu mult după aceea, și eram bolnav, mai mult decât bolnav, adică obosit *[vezi (3)! cifrele 1. 2. (3) au fost adăugate ulterior de N pentru a lămuri aranjarea definitivă a acestor însemnări]; urmează alte dezvoltări fragmentare, doar parțial folosite (separate unele de altele prin /):* față de cea mai frumoasă liniște a mării din vremea călătoriei mele, care, din păcate, era și

cea mai critică tărăgănare a mea [cea mai periculoasă iluzie a mea – căci eu aproape crezusem că sunt deja în port –] [cea mai periculoasă ispitire a mea – căci eu mă și considerasem aproape în port]; totodată, o desprindere, un r ă m a s - b u n. *(acest pasaj a fost utilizat de N la corectura paragrafului 1; cf. N către Gast, 14 sept. 1886)* / de greața față de orice efeminație [lăuntrică] [de orice lipsă de disciplină intelectuală și de tot ce] [aici pierise încă o dată unul dintre cei mai puternici și mai cutezători ai timpului nostru] [și lipsa de disciplină], lipsa fanatică de disciplină [a civilizației noastre moderne] ce repurtaseră aici încă o dată victoria asupra unuia dintre cei mai viteji, nu cel mai puțin de supărarea pricinuită de o convingere [suspiciune] neînduplecată / [că ar trebui să învăț să disprețuiesc ceea ce am iubit. Unde se sfârșește tot romantismul? În fabulația și moleșeala idealistă: el duce la putreziciune.] / [că eu însumi ⌈m-am rătăcit⌉ am zăbovit pe drumul meu] [că ar trebui să învăț să disprețuiesc mai bine, să suspectez mai bine] [să disprețuiesc la timp] [să disprețuiesc mai profund] ar trebui, înainte de toate, să învăț r i g o a r e a în fața oricărei fabulații și moleșeli idealiste / [că eu însumi contribuisem să i se retragă protecția superioară sub care stătea. Cine l-ar fi putut avertiza, dacă nu eu? Dar eu nu mă avertizasem pe mine însumi și în ceea ce-mi este tocmai m i e cel mai interzis și mai nepotrivit lucru] / [ar trebui să învăț să disprețuiesc mai profund, să învăț, înainte de toate, rigoarea în fața oricărei [fabulații și moleșeli] idealiste / el a început să vorbească de "sângele Mântuitorului", ba chiar a existat un ceas în care mi-a mărturisit [despre desfătările] desfătările pe care știe să le dobândească din împărtășanie (se știe că mai târziu a mai compus și muzică pentru asta (sau "pe tema aceasta").) / [Pe vremea aceea mi-am făgăduit să manifest pe viitor o neîncredere mai profundă] / [– –] rămas în preajma celei mai grave fabulații și moleșeli idealiste. *la § 5, 254, 29-255, 10:* O ... noastră. *N a recurs la un text anterior, folosit și pentru § 4 (= finalul de la § 3 al primei redactări), care, în redactarea inițială, adică dinaintea modificărilor în noul scop, în Mp XIV 1 sună:* 1. / Tiranul din noi, m e n i r e a noastră, se răzbună formidabil pentru orice încercare pe care o facem de a scăpa de el, pentru orice resemnare prematură, [de parcă o] pentru orice situare pe aceeași treaptă și pentru orice societate din care nu facem parte, pentru orice virtute ce aparține unui alt tip. Boala este răspunsul ei, când ne vom îndoi de dreptul nostru la o asemenea menire, – când ne apucăm să ne ușurăm situația. Curios și groaznic totodată! Ușurarea noastră este aceea pentru care trebuie să plătim cel mai scump! / 2. / Un spirit liber: adică un om ce a înțeles pagubele intelectuale pe care le comportă orice venerație – și care nu mai venerează. El a intuit ipocrizia pe care o comportă orice moralitate, precum și orice religie, orice iubire, – chiar orice viață! Un m i n i m u m de viață – și un spirit de dincolo de afirmațiile și negațiile brutale: asta rezistă câtva timp. În sfârșit – el descoperă în sine un principiu teribil de d i s t r u g ă t o r, o nouă putere – și, o dată cu aceasta, o nouă voință de viață. Această lungă prudență față de generalizări, această temeritate ce c a u t ă formidabilul și falsul, această știință de a trăi în dizgrație, cu un minimum de atracții grobiene, independența rezultând de aici, cinismul în butoi și, totodată, fericirea greierului în soare – era o mare disciplină și fortificare. Lungul război împotriva pesimismului și a oboselii de viață, bunăvoința față de recunoștința pentru cele mai

delicate culori și semne ale vieții – noi suntem răsplătiți de viața însăși pentru această lungă voință de viață. Cu ce? Cu o menire de rangul întâi! / 3. / Neavând stofă pentru nici un fel de [eroism] cult al eroilor – asta-i ceva pentru niște scandalagii superficiali și virtuoși de tipul lui Carlyle. Ce prostie formidabilă și ce frivolitate intelectuală l-au caracterizat pe orice om mare pe care-l venerează poporul! – – – *pentru § 7, în fine, a servit ca Vs un pasaj dintr-un text despre GT (în W I 8)*:* Voința de pesimism este semnul rigorii și tăriei: nu ne temem să ne mărturisim lucrurile înspăimântătoare. În dosul ei stă curajul, mândria, dorința de a avea un mare dușman. Aceasta era noua mea perspectivă. **250** *3-9:* nu ... meu] *din* am trăit ceva; și să vorbim numai despre ceea ce am trăit, – orice altceva este pălăvrăgeală, literatură, ziar. Scrierile mele nu vorbesc decât despre trăirile mele: "eu" sunt în ele, cu trup și suflet, ego ipsissimus** și, cel mult, ego ipsissimum**. Din fericire, am trăit multe *Dm* *9-10:* timp ... distanță] *din* mult timp, însănătoșire, depărtare, distanță *Dm* *19:* coruperii limbii] autoadmirației *Dm* *22-23:* revendic ... abuz] *deși, grație lui N, devenită slogan, expresia "filistin al culturii" apare deja pe la 1860, cf. F. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, Berlin, [20]1967, s. v.; aici este citat, ca primă ilustrare (1866), J. Scherr, Studien II 298: "Oameni pentru care s-a găsit expresia fericită filistini ai culturii"; o altă ilustrare, anterioară lui N, este la R. Haym, Die romantische Schule, Berlin, 1870, 88: "superdeșteptăciunea prozaică a filistinilor culturii"* **251** *10:* pregnantă] *din* mare *Dm* *12-13:* cea mai frumoasă ... mele] unica mea legătură de dragoste, dacă vreți să mă credeți *Cb*[1] periculoasă] critică *Cb*[2] *14:* desprindere] ridicare de ancoră *Cb*[2] rămas-bun] act de înstrăinare *Cb*[1] *19:* pagina 46] *cf. WB 7, vol. 2, 307, 25-26* *20:* melancolică] *din* dureroasă *Dm* *23:* și această a doua] această târzie *Dm* *27:* are îndărătul] vede îndărătul *Dm* **251** *36*-**252** *1:* instinctul ... romantism] *din* instinctul rămas sănătos al unui îmbolnăvit grav mi-l născocise el însuși, mi-l prescrisese el însuși *Dm* **254** *4-5:* și ... gust"?] căci diabolismul ține, cum mi se pare și astăzi, de sănătate. *Cb*[1]

Partea întâi:

Diverse opinii și aforisme

1. *Vs: 29 [55]* *Rs: verbele la persoana a II-a singular în loc de a II-a plural* **257** *6:* chiar acum] *Rs; GA* acum *Dm; Ed*

2. *8-11:* ce ... prinde] grețoși, ce imbecili sunt oamenii cu creierii terciuiți, prin săritul în sus și prin fluturarea și goana lor și ne-zborul și ne-prinsul lor *Vs*

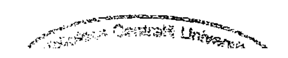
3. *Vs:* Plăcerea stârnită de realitate când ai fost multă vreme batjocorit.

4. *Vs:* "Croyez moi, l'erreur aussi a son mérite"*** Voltaire – cel ce înțelege în ce măsură este aceasta o naivitate involuntară va înțelege și, cr‹oyez› moi, la vérité*** –

**V. vol. 2, p. 572 (n.t.).*

***În lat. în text (n.t.).*

****În fr. în original (n.t.).*



5. *Vs:* Filozofii c o m p r o m i t preceptele cunoscătorilor de oameni (moraliștii) prin faptul că le absolutizează și le demonstrează ca necesare – în timp ce cred că, prin aceasta, se ridică deasupra acelora. Adesea vom găsi o învățătură populară ca bază a unei celebre teorii filozofice (de ex., primatul voinței asupra intelectului, invariabilitatea caracterului, negativitatea plăcerii). Toate acestea devin false, o dată ce urmează să aibă valoare exclusivă. *alt Vs:* Filozofii obișnuiesc să ia ca absolute preceptele cunoscătorilor de oameni și, prin aceasta, să le falsifice.

8. **259** *2:* Prin ... Pilat] *cf. Ioan 18, 38*

10. *22:* efect.] efect, dacă propovăduitorii ei sunt insultați. *Rs; Dm; Cb*

13. **260** *7:* fără nici o șovăire] *Rs; GA* fără nici o condiție *Dm; Ed*

16. *26-27:* sunt ... vieții] îndeamnă la continuarea vieții, chiar o carte bună pledând pentru sinu‹cidere› *Vs*

17. *Vs:* mai multe suflete muritoare *30:* pe cei ... ireală] *cf. Za I* Despre cei ce sălășluiesc în lumea ireală **261** *1:* "săraci cu duhul"] *cf. Matei 5, 3* *4:* unul] istoricul *Rs; aluzie la Jacob Burckhardt* *6:* adăpostească în] adăpostească, asemeni tuturor istoricilor, în *Cb*[1]

18. *Cf. 23 [40]*

19. *Vs:* Filozofii se comportă ca și când li s-ar fi formulat sarcina de a zugrăvi i c o a n a vieții (existenței): în realitate însă nu produc niciodată decât icoane și iconițe din viață, așa cum e și firesc dacă ceea ce devine se oglindește în cele ce devin. Artiștii și religioșii le-au lăsat moștenire iluzia lor. Știința *[?]* nu vrea nici o icoană, ci legile după care au luat naștere *[?]* acele icoane

20. *21:* z e i] i d o l i *DmN; Cb*

22. *Cf. Ioan 1, 1; parodia provine dintr-o scrisoare a lui Carl Fuchs adresată lui N la sfârșitul lui iunie 1878, KGB II / 6, 905; cf. N către Fuchs, iunie 1878, KGB II / 5, 335*

23. *Cf. 29 [1]*

24. **262** *16:* plaudite amici] *ultimele cuvinte ale lui Augustus, după Suetonius, Aug. 90, 1*

25. *22:* curaj; el] curaj; [lumea i-a ieșit prea interesantă. Altminteri, de ce am părăsi-o așa de greu?] el *DmN*

26. **264** *10-11:* "pereat ... sim!"] *cf. Schopenhauer, Ethik 266; Parerga 2, 236* *22-23:* I-am ... intelectuală"] *cf. MA 109*

27. *Cf. 32 [4]* **265** *2-3:* a ... științei?] Kant: "*A trebuit deci să suprim ș t i i n ț a , p e n t r u a face loc c r e d i n ț e i ...* "*, *Prefață la ediția a doua a Criticii rațiunii pure (1787), ed. acad. III 19*

28. *Vs:* Toate fenomenele estetice devin încetul cu încetul de neînțeles (prin metafizică), deci de neevaluat, deci d e n e c o m p a r a t între ele: n o n c r i t i c ă totală u r m a r e a și, prin aceasta, iarăși d i m i n u a r e a s a v u r ă r i i ; și p r e p o n d e r e n ț ă a lucrurilor mărunte, de efect, amăgitoare, ambițioase. Pentru p r e f a ț ă .

**Traducere de Nicolae Bagdasar și Elena Moisiuc: Immanuel Kant, Critica rațiunii pure, Editura Științifică, București, 1969, p. 31 (n.t.).*

29. **265** *21-22:* Oare ... ceas?] *cf. Matei 26, 40*

31. *Cf. 21 [46]* *Vs:* Sistemele filozofice apar în peregrinarea naturilor riguros științifice ca niște fenomene atmosferice care indică în apropiere soluția tuturor enigmelor, frumoase fata morgana, la vederea cărora sufletul salivează de plăcere, anticipând fericirea de a-și fi atins țelul: ele îl încântă, îl înflăcărează pe cel ostenit – în general. Firește, unele naturi rămân și pe loc, cuprinse de frumoasa buimăceală, și abandonează calea științei. – Pentru acela, firește, care știe că sistemele respective nu sunt decât un mijloc subiectiv de consolare, o asemenea fata morgana, reîntorcându-se mereu, poate să reușească ceva torturant și să producă o sete nebună, cu furia de a n-o putea astâmpăra; – **266** *4-6:* , iar ... vrea] *din* și savurează oarecum dinainte țelul oricărei tenacități și nevoi științifice, așa încât cel ostenit își caută cu o nouă energie drumul *DmN*

32. *Vs:* Poetul ca șarlatan: face pe știutorul (comandant de oști, pantofar, marinar), reușește în fața ne știutorilor: sfârșește prin a crede el însuși în asta. În felul acesta capătă sentimentul cinstei. – Oamenii sensibili îi vin în întâmpinare și-i spun chiar că el ar poseda adevărul superior: ei sunt vremelnic obosiți de realitate. Somn și vis pentru minte – iată ce-i artistul pentru oameni. El face lucrurile să fie mai de preț: atunci oamenii cred că ceea ce pare mai de preț este mai adevărat, mai real. – Și azi firile poetice (de ex., Emerson, Lipiner) mai caută limitele cunoașterii, chiar scepticismul cu predilecție, pentru a scăpa de sub vraja logicii. Ele vor incertitudine, fiindcă atunci vrăjitorul, suspiciunea, și marile efecte asupra sufletelor devin iarăși cu putință. *cf. GA XIX 389; pentru vrăjitor, cf. personajul cu același nume din Za IV* *N.T.: Siegfried (Salomo) Lipiner, poet austriac (1856-1911)*

33. *Cf. 23 [37]* *Vs:* Schopenhauer, cel mai mare cunoscător de oameni dintre filozofii moderni, căruia, pentru a-l aprecia pe deplin, trebuie să-i jupoi pielea metafizică de leopard în care s-a îmbrăcat atât de fantezist. **267** *8-10:* "Convingerea ... celelalte."] *cf. Schopenhauer, Ethik 182* *14-16:* "Ultima ... umane"] *cf. Schopenhauer, Ethik 109* *23:*] *cf. WB 10, vol. 2, 330 sq.; R. Wagner, Das Kunstwerk der Zukunft: "Contrastul sesizat zilnic și deplâns amar dintre așa-numita cultură și incultură este ... enorm ..., ed. cit. 3, 177* **268** *7-8*] *după Ioan 1, 29* *8-13:* Eroarea ... judecători] *din* Nu numai a fi responsabil, ci și a trage la răspundere, a introduce concepte morale în devenire este o eroare *Rs* *11:* "nu judecați!"] *cf. Matei 7, 1*

34. *Vs:* Sacrificiu

36. *25-26:* O ... copilul. –] *adăugat de N abia în Dm, la îndemnul Mariei Baumgartner, care, transcriind acest aforism, i-a scris în 13 noiembrie 1878: "La pertinentul dumitale aforism mi-ar plăcea să adaug: «O femeie sau o mamă ar spune: ca cineva să-i calce pe picior preferatul sau copilul.» Căci femeia nu va îndura în tăcere ceea ce suportă cu răbdare în sine în cele mai multe cazuri." KGB II / 6, 992*

47. *Vs:* Ei ajung să dispună de libertate și numără, după aceea, orele.

49. *Cf. 28 [60]; 28 [6]; 29 [24]; 11 [11]* *Vs (N III 2):* Acea liniște cenușie a amurgului în fața ferestrelor în seri de toamnă, așternând peste tot atâta melancolie și tihnită singurătate *Vs (N III 4):* toamnei veștede și în răcire **271** *7-8:* izbutește

... natura] *din* sunt ele înseși *DmN* *11-12:* se ... iarnă] *din* așterne peste tot în serile de toamnă și de vară târzie atâta tihnită singurătate *Rs* *13:* împresoară*] *din* zăvorăște** *Rs; GA* închide*** *Dm (lecțiune greșită a doamnei Baumgartner); Ed* *22-23:* beatus ... negotiis] *cf. Horațiu, Epode 2, 1*

53. *Vs:* Invidie, găina cotcodăcește

55. **272** *35:* ac] ac și are o limbă de șarpe *Cb*

57. **273** *7:* A ... altuia] *cf. Romani 12, 20*

64. *Vs:* Dreptatea, adeseori paravan pentru slăbiciune, atunci nedreptatea va atrage fanteziei atenția asupra unei forțe

68. **275** *3-6:* căci ... său] întrucât vrea să ajute cu orice preț, crede că știe neapărat felul și cauza bolii și examinează bolnavul cu nocivă prostie *Vs*

70. *Cf. 30 [63]*

71. *Vs:* Oamenii care au mai ales conștiință morală nu suportă scepticismul și analiza în acest domeniu. Ceea ce ei relevă și-și pun la inimă așa de mult trebuie să poarte și cele mai superbe nume și să fie inaccesibil examinării. De unde reiese că fără superbie nu există nici moralitate.

72. *29-31:* ei ... lucrare.] lor le lipsește eficiența acțiunii, fiindcă motivele și lupta lor îi interesează mai mult decât ceea ce o să rezulte din treaba asta – *Vs*

75. **276** *11-13:* Pentru ... persoană] Iubirea înlătură contrastele, dar nu le anulează. – A iubi în alții ceea ce este identic și asemănător în noi este egoism golgoluț *Vs*

79. *Vs:* Dacă nu putem vedea simultan ambele laturi ale unui lucru, atunci poate succesiv: dintr-o dublă nedreptate scoatem astfel adevărul la lumină pentru un răstimp.

81. *Cf. 28 [53]*

85. *Vs:* Oricine ar avea puterea ‹de a lua›**** mereu hotărâri și ‹de a face›**** planuri bune – un om foarte fericit

87. *Vs:* Cum se face că se iartă mult mai greu nesinceritatea în *a* fi lăudat pe cineva prea mult decât în a fi reproșat cuiva prea multe? – Lauda nesinceră provoacă ulterior mult mai mult remușcări decât – probabil fiindcă noi, prin lăudare exagerată, ne-am compromis totodată mult mai mult judecata.

89. **278** *34:* animalului] *Rs; GA* spiritului *Dm; Ed; cf. N către Schmeitzner, 5 martie 1879*

90. *Versiune primară parțial revizuită deja în Vs:* Știința, ca toate puterile uriașe ale lumii, n-a pășit brusc și cu mare efect în lume; ea a venit încet pe drumuri ferite, cu capul acoperit. *Cf. 21 [77]*

94. *N.T.: Aluzie la uciderea lui Socrate și a lui Cristos.*

95. *Cf. 5 [166]; 17 [19]* **280** *18-20:* Astfel ... eroico-epice] (Cum fusese

---

*umschliesst

**abschlißt, *resp.* abschliesst

***ausschliesst

*****Întregirea traducătorului (n.t.).*

deja trucul lui Platon în Banchetul *Vs*

96. **281** *5-6:* "fiți ... este"] *cf. Matei 5, 48*

97. *Vs:* Extraordinara extindere a protestantismului se explică prin aceea că 1) el a promis că dă mai ieftin (fără parastase, fără pelerinaje) aceleași lucruri pe care le oferă vechea biserică 2) națiunile nordice n-au fost atât de afund înrădăcinate în simbolica și în gustul pentru forme precum cele din Sud: aici a supraviețuit în creștinism păgânismul, nu însă în Nord, unde el însemnase o alternativă și o ruptură cu vechile tradiții naționale. Și astăzi viața în Sud este mai simplă, mai antică, o dată cu catolicismul se pierde ultimul rest de antichitate. Concluzie asupra sfârșitului creștinismului. *32:* laboret] laborabit* *He*[2]

98. *Cf. 28 [35]* **282** *39:* mulțumiți! – la] mulțumiți [și scutiți-ne de mutrele posace!] – la *Rs* **283** *2-3:* Mutrele ... noastre] *din* Cu mult mai mulțumiți am putea fi noi *Rs* *5:* vorbele] *DmN; GA* operele *Cb; Ed; cf. și Vs:* Dacă acel mesaj îmbucurător din Biblie v-ar fi scris în obraz și vorbele voastre ar fi la fel de bune ca vorbele Bibliei ...

99. *E. Bertram: "scris fără îndoială sub impresia Toamnei [lui Stifter]", în: Ariadne, Anuar al Societății Nietzsche, München, 1925, 8*

101. *Cf. 32 [18]; 30 [89]* *Vs (N II 4):* Împotriva dispreţuirii utilului! *Vs (N III 2):* Utilul, un drum ocolit către frumos (= ceea ce bucură)

103. *Cf. Schiller, Tabăra lui Wallenstein, Prolog: "Căci cel ce-a dat satisfacție celor mai buni ai vremii / Sale, acela a trăit pentru toate vremurile"*

106. *Vs:* Viață fără muzică – descriere

107. *Cf. 30 [150]*

108. *prima variantă a Vs:* Gustul bun al unei mâncări nu se bazează numai pe foame: ci pe cultivarea gustului distinctiv. Pentru cei mai înfometați, mâncărurile mai fine sunt exact la fel de bune ca cele mai primitive. Tot așa stau lucrurile și în cazul criticii de artă.

110. *Cf. 33 [4]*

113. **286** *31-32:* în ... infinită"] La un singur autor din lume se poate vorbi și despre melodie infinită *adăugat cu creion roșu în marginea superioară a Vs* *N.T.: 32:* "melodie infinită"] *termen wagnerian; cf. și VM 134* **287** *16*-**288** *4:* – și ... om] : ținând seama de ea, toate cărțile mi se par colțuroase, directe, rigide. – Cât de mult contrastează, în schimb, Jacques al lui Diderot! Doar într-un singur punct și, după cum mă tem, involuntar, acesta are ambiguitatea sterniană; e oare imitație din admirație sau parodie a lui Tristram**? Dar captarea cititorului este lamentabilă, plicticoasă: dacă nu cumva vrea să fie parodia manierei sterniene: pe care el, fără îndoială, a înțeles-o greșit. Spiritul raționalist al francezilor nu îngăduie o asemenea scriere liberă: ei sunt prea serioși în privința umorului: lucru pe care prima oară l-a descoperit St‹endhal› *Vs* **287** *28:* greci] greci și romani *Cb*[2]*; GA*

114. *Vs (N III 5):* Poeți ai realității alese *Vs (N III 3):* Așa după cum prozatorul bun a ales, tot așa o realitate aleasă a poeților

---

**În lat. în text: "va munci" (n.t.).*

***V. vol. 1, p. 249, N.T. la [62] (n.t.).*

118. *Vs:* monstruozitatea marcantă, cea care stimulează fantezia, este mai veche decât frumosul, dar îi și supraviețuiește. **288** *32:* Pulchrum ... hominum] *cf. Horațiu, Satire I 9, 44* *N.T.: sau, mai curând, Terențiu (v. G. Guțu, Dicționar latin-român, București, 1983, sub homo)*

119. *Vs:* În cazul genului de artă la sălbatici: ei se bucură 1) să înțeleagă despre ce este vorba (plăcere pentru enigme – încântare de sine provocată de propria sagacitate) 2) să-și amintească de ceea ce le-a fost plăcut (vânătoare, victorie, nuntă), încântare de sine însuși și de propria forță etc. 3) să se simtă tulburați și înflăcărați (în cazul cântecului de răzbunare și război, de ex.), plăcere provocată de emoție, antidot al plictiselii 4) să-și amintească de lucrul neplăcut, o dată ce acesta este depășit (aventuri, călătorie pe mare) sau în măsura în care ne face interesanți pentru ascultători. v. pagina următoare *[adică N II 7, 60]* 5) bucurie stârnită de ceea ce este regulat, simetric în linii și ritmuri – ca sentiment al asemănării cu tot ce altminteri este regulat și ordonat (care este chiar cauza satisfacției). 6) În cazul unei dezvoltări ample a punctului 5), și încântarea produsă de încălcarea simetricului și a regulatului, ești îndemnat să cauți rațiune în asta.

121. *Cf. 22 [4]* **290** *9:* sentimentului. De] sentimentului (de ex., trezesc compasiune). De *Vs*

124. *Vs: 30 [62]; 30 [84]*

126. *Cf. 22 [25]; 23 [138]; 23 [190]* **291** *32:* Dar ... faceți*] *cf. Goethe, "Beherzigung" ["Luare-aminte"]: "Sehe jeder, wie er's treibe"*** *34:* Schiller] *în poezia "An die Freunde" ["Către prieteni"] (1802)*

127. *Vs:* În tot ce este spus concis, cititorul vede un început și un germene, ceva embrionar, în timp ce acesta poate fi rodul și recolta unei lungi meditații: dar pentru cititor, lucrul era nou.

129. *Vs:* Prietenii, cei mai răi cititori de sentințe – din general să ghicești particularul – să zădărnicești intenția – detestabil fel de a-ți băga nasul unde nu-ți fierbe oala, în care caz, până la urmă, mâncarea oferită n-are cum să le priiască.

130. *Cf. 18 [24]*

131. *Vs:* Artă barocă. E ca și când încordarea neobișnuită a prudenței (libertatea în limitele legii) n-ar mai rezista la clasici – un fel de amețeală îl cuprinde pe spectator. Arcul se rupe.

134. *Cf. 22 [3]; 10 [16]* *deasupra Vs, cuvântul-titlu:* elocința asianică **293** *10:* muzica modernă] Wagner *Vs* *N.T.: 11:* "melodie infinită"] *cf. N.T. la VM 113, 286, 32* **293** *22*-**294** *3:* plutirea ... muzicii] plutirea: este un artificiu extrem de periculos, fiindcă are drept țel mișcarea fără limită și măsură. În particular, el se silește să frângă, să persifleze simetria matematică; să opună ritmului în 2 timpi unul în 3 timpi, să lungească imediat aceeași frază într-atât, încât să capete o durată triplă, totul trebuie să trăiască: se teme de încremenirea, de cristalizarea, de trecerea muzicii în arhitectonică *Vs* **293** *23:* chintesența tuturor] *Rs; GA* chintesența *Dm; Ed*

---

*Ihr mögt aber zusehen, wie ihr's treibt

***"Să vadă fiecare ce face (cum își așterne)" (n.t.).*

136. *Cf. 32 [5]*

137. **294** *12-14:* Cei ... totul.] *din* Tinerii nu știu să culeagă fructe, ci preferă să doboare pomul; dragostea lor e ucigătoare. *Rs*

139. *N.T.: 23:* muzicianul ... drama] *aluzie la Wagner*

141. *Cf. 30 [150]*

142. **295** *3-5:* așa ... cuvântului] în acest sens, peste cartea cea mai rece se așterne o strălucire solară de bucurie și mirosul plăcut al munților înalți *Vs*

144. *Cf. 32 [3]* *Vs:* Putem studia foarte bine acum fenom‹en›ul artei baroce dacă suntem suficient de stăpâni pe noi înșine: căci ultima dintre arte, muzica, a intrat în prezent, prin influența lui Richard Wagner, în acest stadiu, și anume într-o extraordinară splendoare exterioară, zăpăcind cu totul sufletul și mintea, – – – *cf. N către M. Maier, 8 aug. 1878* *25:* îi ... nopții] anunță noaptea *Cb*[1] **295** *26*-**296** *3:* și ... oprite.], acele mari efecte de masă și asupra afectului, jocuri de culori, iluminații incendiare, străluciri și arome magice, pentru toate – grozăviile temerare și îndrăznelile în privința mijloacelor și a intențiilor, și întreaga revărsare aparent involuntară și elementară a tuturor coarnelor abundenței artei, ceea ce distinge stilul acesta, în timp ca același lucru nu-i cu putină și, în orice caz, trece drept interzis în epocile anterioare, preclasice și clasice, ale vreunei arte *DmN; între 19 ianuarie și 1 februarie 1879, N i-a trimis lui Schmeitzner următorul bilet:* la mijlocul paragrafului despre stilul baroc trebuie șters: și pus în loc următoarele: / Alegerea motivelor și a subiectelor de supremă încordare dramatică, în prezența cărora inima palpită deja și fără artă, fiindcă cerul și infernul simțirii sunt prea aproape: elocvența afectelor și a gesturilor puternice, a sublim-urâtului, a maselor mari, în general a cantității în sine – așa cum toate acestea se anunță deja la Michel Angelo, tatăl sau bunicul artiștilor baroci italieni –: luminile amurgului, ale transfigurării sau ale incendiului proiectate pe [formele de o pronunțată plasticitate] forme de o așa de pronunțată plasticitate: în permanență îndrăznelile extreme în privința [mijloacelor artistice și a] mijloacelor și a intențiilor, [intenți‹onat›] puternic accentuate de artist pentru artiști, în timp ce profanul trebuie să-și închipuie că vede o revărsare constantă și involuntară a tuturor coarnelor abundenței [celei mai elementare forțe artistice] primordialei arte naturale: toate acestea [dimpreună cu trăsăturile care deja] etc. / Vă rog, dragă domnule Schmeitzner, puneți în ordine lucrul acesta în manuscris, eu nu găsesc pasajul în hârtiile mele. *Schmeitzner a preferat să culeagă modificarea aparte și le-a trimis-o lui N și Köselitz pe un șpalt separat împreună cu a 4-a coală de corectură, unde VM 144 era deja cules în vechea variantă. N și-a operat modificarea pe șpaltul separat, care ni s-a păstrat, ștergând la urmă* toate acestea *și adăugând următoarele:* toate aceste trăsături mari, pe care le dezvăluie stilul acela sub mâinile maeștrilor săi *[la aceasta, pe p. 62 a Cb varianta:* sub mâinile artiștilor foarte talentați*]*, sunt străine epocilor –, ba chiar imposibile în ele, interzise: din care cauză noi datorăm profundă recunoștință formei autumnale a artei, când ea ajută încă la coacerea și a unor asemenea fructe. – *Varianta definitivă, schimbată în continuare, a întregului pasaj, N i-a trimis-o lui Schmeitzner la 1 februarie 1879, cu cuvintele:* În loc de n o u ă rânduri devin 21-22. Închipuiți-vă rândurile 6-14 (de pe pagina 63) *[adică tocmai varianta la 295, 26-296,*

3] șterse și i n s e r a t e în schimb 21 de rânduri.

145. **296** *17-19:* dându-i ... oamenilor] în ură și iubire *Vs*

146. *Vs:* Anumite pasaje frumoase și o expresie în întregul ei fascinantă, emoționantă, dispunând la măreție – cam atâta înțeleg mulți profani dintr-o operă de artă: iar în perioada unei arte în care vrem să atragem de partea artiștilor cea mai mare masă de profani, creatorul va face bine nici să nu voiască mai mult decât acele două lucruri. Ceea ce lipsește atunci – creația organică *25:* marea] *Rs; GA* cea mai mare *Dm; Ed* *28:* re s t u l] *Rs; GA* restul *Dm; Ed*

147. *Vs:* Orice maestru ulterior selectează opere și stiluri ale celor mai vechi: de la multe abate gustul

148. *Vs:* Ce mult este iubită o artă, o filozofie care-l deprinde pe om să simtă venerație față de slăbiciunile lui, față de sărăcia lui spirituală, față de nesăbuitele lui orbiri și patimi – fărădelegea și iluzia sub latura lor s u b l i m ă , abulia și oarba resemnare în specificul lor înduioșător

149. *Cf. 27 [14]; 30 [93]* *Vs:* a nu subestima nicidecum bucuria extraordinară pe care o procură critica în epoci întregi

150. **297** *23-26:* poporului ... Klopstock] unui popor, el o va face întotdeauna pe socoteala artei sale, nu poate sluji la doi stăpâni *Vs* *23-26:* el ... Klopstock] arta, stăpâna lui severă, îl va face să plătească aspru pentru această infidelitate – lipsindu-l de îmbrățișarea-i conjugală sau primindu-l cu răceală în brațele ei *Rs*

151. *Cf. 34 [9]*

152. **298** *1-6*] fie – o victorie. ‹Autorii›* dispeptici *Vs*

155. *Vs:* Geniile își cântă la flașnetă cele șapte piese – de la depărtare, flașneta nu se vede.

156. *Cf. 34 [12]*

158. **299** *10-14:* și tocmai ... multora] pentru a i se împărtăși acestuia și, de aceea, ea este pentru oricare altul o carte proastă: fiindcă lui nu-i în stare să i se împărtășească *Vs*

159. *22-24:* și ... soții.], în ciuda valurilor mării și a primejdiilor, spre fumul Itacăi și îmbrățișările mai simplei și mai umanei tale soții – pe scurt, s ă te î n t o r c i acasă ... *He²*

162. *Vs:* Cel mai mare paradox din istoria artei poetice: Shakespeare și anticii

163. *Vs: 23 [95]*

167. **301** *2:* S i b i s c r i b e r e] *după afirmația lui Valentin Rose din Aristoteles pseudepigraphus; Leipzig 1863, 717: "sibi quisque scribit"***, pe care N o comentase și citase deja de mai multe ori în însemnările sale din toamna lui 1867 - primăvara lui 1868, cf. în legătură cu aceasta H. J. Mette în BAW IV 599; în aceeași vreme, N își nota din Emerson: "Cel ce scrie pentru sine însuși scrie pentru un public nemuritor",*

**Întregirea noastră (n.t.).*

***"fiecare scrie pentru sine" (lat.); Valentin Rose (1829-1916), filolog clasic german (n.t.).*

Versuche (Essays), în germană de G. Fabricius, Hanovra, 1858, 114, BN; cf. și N către Erwin Rohde, 15 iulie 1882: Mihi ipsi scripsi* – asta-i ...

169. *Vs:* Prea culți pentru a găsi [gustoase] aromate uleiurile și balsamurile religiei existente, prea slabi pentru a îndrepta eroarea vieții lor [înclinația păguboasă a caracterului lor], printr-o eroică întorsătură și abandonare a bunului renume – gândind prea aristocrat despre sine pentru a se devota cu maximă conșticiozitate unei activități modeste, obișnuiți a fi prea delăsători încă din copilărie și dedați mereu plăcerilor chiar fără o reală plăcere – în felul acesta, ei doresc o artă care trebuie să le țină loc de religie, să le alunge pofta și conștiința vinovată, să le tălmăcească eroarea vieții ca eroare a destinului universal și să-și ațâțe unii altora, ca partid, un fel de entuziasm partinic.

170. *Cf. 19 [47]* **302** *19:* societatea ... cea] clasele înalte, cât și cei din cele *Vs 22-34:* Aici ... el.] *lipsește Vs 33-34:* și ... înșiși], de altfel, orgolioși în ei înșiși aproape din comoditate *Cb¹ 38:* în ... morale] *lipsește în Vs* **303** *2:* repurtat] cucerit *Vs 5-27:* le ... (sophia)] le-a aparținut niciodată: i-a urmat o comunitate mică de oameni extrem de instruiți și formați de viață și de călătorii, iar el însuși nu voia altceva. Mai târziu, când romanticii au impus cultul lui Goethe printre germani, a luat naștere acea falsitate și inautenticitate a culturii germane în virtutea căreia nimeni nu mai știe dacă-i și place ceea ce mănâncă și dacă poate îndrăzni să spună că nu-i place *Vs 24-27:* din ... (sophia)] *cf. 30 [93]; P II, 11, 9,* Die vorplatonischen Philosophen *[Filozofii preplatonicieni] (1872):* Nici "σοφός" nu înseamnă altceva decât "înțeleptul" în sensul obișnuit. Etimologic ține de sapio a gusta, sapiens cel ce are gust, σαφής perceptibil prin gust, savuros. Vorbim despre "gust" în artă: pentru greci, ideea de gust se lărgește cu mult mai mult. *cf. și PHG, vol. 2, 518, 36-37*

171. *Cf. 22 [17]; 22 [24] Prima versiune a Vs:* Muzica este stingerea sunetului unei civilizații, a unei sume de cutare și cutare sentimente puternice; nu un limbaj omenesc universal, cum s-ar putea crede, ci corespunzând exact stărilor lăuntrice pe care o civilizație le aduce cu sine, d. ex., Palestrina ar inaccesibil unui grec. Wagner face să răsune acel catolicism neoromantic al sentimentului care s-a trezit concomitent cu un simț național mai puternic după războaiele de eliberare; el leagă cele două limite extreme ale acelor emoții, nesatul de străvechiul mit național și spiritul creștin al mântuirii și al milostivirii și al extazului el este reacție la spiritul Luminilor și la ideile supranaționale ale Revoluției: o linie de mijloc între Schlegel, Grimm, Brentano, Schopenhauer. – De aici relația cu Liszt *Ultima versiune a Vs: 37* Muzica este ultima stingere a sunetului și ecoul unei civilizații, al unei sume de sentimente care au crescut în anumite condiții sociale și politice, pe un anumit teren; nu un limbaj omenesc universal, atemporal, cum s-ar putea crede, ci corespunzând exact stărilor lăuntrice pe care o civilizație le are drept consecință. Astfel, Palestrina ar fi total inaccesibil unui grec. Muzica noastră nouă în curând, poate, nu mai este de înțeles: căci ea a izvorât dintr-o perioadă de reacțiune și restaurație poate totuși numai de scurtă durată, în care a luat naștere atât

---

*"Am scris pentru mine însumi" (lat.) (n.t.).

"catolicismul sentimentului", cât și nesațul de tot ce este ființă neaoș-națională: două direcții care, înțelese în intensitatea lor maximă și duse până la limitele extreme, ajung să răsune în arta wagneriană. Viața și intervenția lui Wagner în mitul german și însuflețirea acestuia de către el prin propensiunea creșt‹ină› medievală spre mântuire apare ca reacție la spiritul Luminilor și la ideile supranaționale ale Revoluției. Dar poate sferele de idei înăbușite aici ajung în scurtă vreme iar preponderente: cât de profitabile trebuie să fie ele spre a ne putea consola pentru pierderile pricinuite de ele! – *Mp XIV 2, 100 notița:* Muzica stingându-se, Olanda, Händel, Beethoven, Rossini *N. T.:* **304** *7-8:* Muzica ... ei] *aluzie la Schopenhauer* *23-24:* reînsuflețirea ... extaziate,] însuflețirea acestor figuri (sau metasuflețirea* lor, dacă ni se permite să riscăm cuvântul) prin propensiunea creștin-medievală spre mântuire – dimpreună cu un adaos deloc neglijabil de nervi ai secolului al nouăsprezecelea – *Cb¹ 30-31:* entuziasmului ... societății] Revoluției Franceze și ale liberalismului anglo-american cu privire la politică și societate *Cb¹* *32-33:* aderenții săi] cei înrudiți cu el *Cb¹* *35:* acorduri?] acorduri? – [Trebuie să fi respirat și dintr-un aer, și dintr-altul, pentru a avea dreptul să formulezi aceste propoziții așa de tranșant] *Rs*

172. *Cf. 30 [151]* **305** *20:* și-a ... dascăl**] n-a fost însuși un student*** *He²* *25:* trebuie ... acuma] *din* se înalță acuma neîngrijit și înfiorător *DmN* *26:* perfecțiunii? –] perfecțiunii. *DmN*

173. *Vs:* Arta, așa cum irumpe din Goethe, din Sofocle, excedent al unui mod înțelept și armonic de viață – iată calea cea dreaptă, nu împroșcarea barbară de lucruri înfocate și pestrițe dintr-un suflet neliniștit, sălbatic. Arta maximei încordări, a aversiunii față de ceea ce este regulat, plictisitor, simplu, logic este, firește, la fel de necesară câteodată; adolescenții, care de nimic altceva nu suferă mai mult decât de plictiseală și n-au bucuria propriei îndeletniciri bune, promovează tragedia și așa mai departe.

174. *Vs:* Arta trebuie să înfrumusețeze viața, deci, înainte de toate, să ne facă pe noi înșine suportabili, pe cât se poate agreabili pentru ceilalți. Educația altora și propria noastră domolire, primele efecte ale artei. Apoi, tot ce este urât arta trebuie să ascundă sau să răstălmăcească, lucrurile dureroase, groaznice, scârboase – chiar și pasiunile și accesele de dureri și îndoieli. După această sarcină maximă a artei, așa-numita artă adevărată a operelor de artă nu-i decât un accesoriu: un om care are un excedent de artă poate s-o producă, și tot așa un popor. – Dar noi începem arta de la sfârșit și-i mâncăm dulciurile fără să fi luat mai înainte o masă bună – nu-i de mirare dacă, în cele din urmă, ea ne strică stomacul!

175. *Vs:* Arta durează prin ceasurile de răgaz ale multora. Ce s-ar face ei fără muzică, romane și lecturi de poezie? În primul rând, ar reflecta, în al doilea rând, ar învăța să-și facă din această muncă o plăcere, să-și examineze relațiile, să reflecteze

---

*Umbeseelung

**Lehrer

***Lerner

asupra bucuriilor care trebuie făcute. Atunci ar fi mai multă artă în viața omenească, dar mai puține opere de artă.

176. *Vs:* De explicat credința în sminteala poeților: poetul este unealtă și gură, nu a zeilor, ci a opiniilor superioare, el le exprimă în așa fel, încât publicul nu-și dă seama de modul în care poetul le-a împrumutat de la el. Ascunderea și mascarea, de parcă acum s-ar întâmpla ceva cu totul nou – efectul principal al mijloacelor artistice poetice (metrul etc. și emoția religioasă aferentă). Poeții înșiși se amăgesc în privința lor: ei nu știu de unde vin toate acestea de fapt. – Eroarea le-a ridicat cota ca inspirați. Hesiod Tynnichos (în Ion al lui Platon). *conceput în iarna lui 1875/76*

177. **307** *32:* ultimului] supremului *He*[1]; *He*[2]

178. *Vs:* Operă de artă și restaurație. Acele mișcări regresive din istorie, așa-numitele [reacțiuni] restaurații, care se reapropie de o stare spirituală și politică ce ființa înainte de cea dominantă ultima dată, au farmecul amintirii sentimentale, al nostalgicei jinduiri după ceea ce este ca și pierdut: peste ele adie magia morții, în ele, tocmai din cauza acestei stranii aprofundări a dispoziției sufletești, artele, poezia găsesc un sol natural, așa cum plantele cele mai [frumoase] plăpânde și rare cresc pe povârnișurile abrupte ale muntelui. Eschil **308** *10-16:* Astfel ... morților] *din* Astfel, mai mulți dintre cei mai mari [poeți] artiști sunt [poeți] artiști ai restaurației: moartea le stă în preajmă și ciulește urechea la cântecul strunei lor *Rs*

179. *Cf. 5 [121]; 23 [15]* *Vs (versiunea 1):* Sub două aspecte ‹este›* fericită epoca noastră: în privința trecutului, noi ne bucurăm de vechi civilizații și de produsele lor, stăm încă destul de aproape de vraja reprezentărilor lor fundamentale și a dispozițiilor lor sufletești, pentru a ne lăsa, în treacăt, antrenați în ele: civilizațiile anterioare nu puteau să se bucure decât de ele însele și nici să privească dincolo de ele. În privința viitorului, noi vedem pentru prima oară imensa perspectivă a unor țeluri ecumenice; totodată ne simțim conștienți de forțele ce ne permit să luăm această nouă sarcină în propriile mâini. Nici un fel de piedici supranaturale nu ne leagă mâinile, nu ne paralizează energia. Nu suntem răspunzători de nimeni, omenirea poate face absolut ce vrea din ea însăși.

181. *Cf. 19 [61]; 23 [43]*

183. *Vs:* Îmi propun, în sfârșit, să cercetez ceea ce este de calitate, unde poate fi găsit, să evit ce e rău și nereușit și să folosesc până și îndoielile față de valoarea unui lucru (oricât de repede s-ar naște ele în cazul unui gust experimentat) ca argument împotriva lui. Să ataci ticăloșiile, dacă nu ești în stare de ceva mai bun, este risipă și bucurie ordinară. Nu trebuie să te înconjuri cu motive de ură. *N.T.:* **310** *8:* clasa productivă și corpul didactic] *în germ.:* Nährstand *și* Lehrstand, *care trezesc automat în mintea cititorului cuvântul* Wehrstand *"armata, clasa militarilor", la care, de altfel, N trimite prin* soldat al civilizației

185. *Vs:* Dacă genialitatea constă în amintirea propriei vieți, atunci genialitatea omenirii ar fi istorie ca supremă conștiință a evoluției ei în cazul unei generații. *27-28:* observația lui Schopenhauer] *Nachlaß 360*

**Întregirea noastră (n.t.).*

186. **311** *8-9:* cu ... Dumnezeu] *cf. 2 Moise 20, 3* *9:* în ... Dumnezeu] decât pe unul Dumnezeu. – Ce înseamnă asta aici o spune o vorbă a lui Epictet, [care] când dădea îngrijiri unui pirat accidentat: "Nu omului, ci o m e n e s c u l u i îi fac prin aceasta cinste." Pirat sau geniu – î n p r i v i n ț a a c e a s t a însă nu se face nici o deosebire *adăugire a lui N pe un bilet*, cu observația:* La "C u l t u l c i v i l i z a ț i e i", după cuvintele "să ai alți dumnezei în afară de unul Dumnezeu"; *după adăugire, cuvintele:* (Și apoi mai departe din ms.); *biletul a fost atașat la Dm abia mai târziu (1894) de Eduard von der Hellen, cu remarca: "NB.** a zăcut printre varia***. N-a intrat la tipar, nici n-a fost trimis lui Schmeitzner."*

188. *32:* Hesiod] *cf. Teogonia 22-28*

189. **311** *35*-**312** *1:* Există ... Homer] Punctul culminant al unei considerări e s t e t i c e a destinului omenesc îl atinge încă Homer *Vs* *2-3] cf. Odiseea 8, 579-580*

190. *Vs:* Multe idei din religie sunt erori, dar ele a j u n g treptat adevăruri,, prin faptul că oamenii s e s c h i m b ă d u p ă e l e. "Este" în loc de "se zice că este".

195. *Vs:* Fiecare autor are un corn. A-l lua de corn și a-l lua de nas – un mod prost de a-l trata

198. *Vs:* a nu nimeri ținta, cu consolarea de a fi nimerit orice altceva și d i n c o l o, d e p a r t e.

199. *Vs:* A te situa deasupra și sub o cauză, o direcție – două partide care încheie nefericita alianță.

204. **314** *21:* folos și] folos: în felul acesta, el știe totuși ce se petrece în zona toridă și că acolo se pot vedea fel de fel de lucruri minunate și mărețe, la care, în clima sa natală, trebuie să renunțe pe viitor și *Vs* *24:* spiritual] omenesc *Vs; cf. Terențiu, Heautontimorumenos, 1, 25*

206. **315** *1-9]* mai reținute, mai puțin ambițioase, să nu se gândească atâta la gloria postumă (ca suflete individuale), mai liniștite, uitând de sine când e vorba de lucruri. Firește, f o c u l nu este întreținut atât de puternic la ele, fiindcă voința este mai slabă. În felul acesta, ele a p a r adeseori mai lipsite de talent decât acelea și, în orice caz, nu așa de strălucitoare *Vs*

207. *Vs:* Așa după cum zeii primesc în plus mai târziu un număr mare de atribute și mituri, tot așa orice lucru care trezește întâi pietate. Omul mare capătă în dar toate virtuțile veacului său.

208. *Cf. 21 [48]*

211. *Vs: N II 4:* spirite libere? Expresie compromisă, de aceea am înlăturat-o. Altfel, lucrurile ar fi prea liniștite. S p i r i t e l i b e r e s ă - ș i s c h i m b e d o m i c i l i u l este mai bine: circulația liberă și liberalismul duc încotro vor ele; *cf. Ioan 3, 8* *N III 5:* Liber-cugetători? *N III 4:* "Nomadism, dacă ne plac cuvintele înjositoare"

212. **316** *17-18:* din ... dulce] *cf. Odiseea 8, 63-64*

**Zettel*

***Nietzsches Billet: "biletul lui N" (n.t.)*

****În lat. în text (n.t.).*

213. *Cf. 21 [16]*

219. *Vs: 30 [66]* **318** *1-2:* ei ... odată] *cf. G. C. Lichtenberg, Vermischte Schriften I, 278 N.T.: V. pasajul respectiv în traducerea lui I. Negoiţescu: Georg Christoph Lichtenberg, Aforisme, Bucureşti, 1970, p. 143-144.* *6:* erau nevoiţi ... smârcuri] *din* sunt nevoiţi să curețe lumea de monştri *DmN* *18-22:* la auzul ... poeziei] în fața unei sentințe laconice, a limbajului gnomic al elegiei, a aforismelor celor şapte înțelepți. A da precepte în versuri era perceput ca o victorie apolinică a spiritului elen asupra primejdiilor metrului*, a obscurităţii, altminteri proprii poeziei *Rs; în Dm, Marie Baumgartner a copiat exact întregul pasaj, cu excepția cuvântului* gnomic, *în locul căruia a lăsat un spațiu gol, şi a cuvântului* Metrons *(schimbat în* Metrum's*); N a prelucrat întregul pasaj în Dm, de aceea o recurgere parțială la Rs pentru completarea cu* gnomic *şi restaurarea lui* Metrons *(ca în GA) apare ca inadmisibilă*

220. *Cf. 5 [146. 147]; 35 [5]; GA XVIII 141, nota 2* **318** *31-***319** *4:* Poate ... cultului] *din* Trebuie să facem ca grecii: aceştia au admis ca inevitabile multe lucruri omeneşti, prea omeneşti, chiar grave şi le-au dat un drept prin încadrarea în obiceiurile societății. *Vs* *4-5:* da ... lor] cum au făcut-o cu plăcerea pentru hulă, invidie, beție, desfrâu, fățărnicie *Cb*[1]

222. *Cf. 27 [15]; 34 [6]*

223. **321** *28:* Heraclit] *cf. frag. 10 (Diels-Kranz)* *31:* nutritivă**] *Rs; Dm; GA* adevărată*** *Cb; Ed; cf. N către Schmeitzner, 11 martie 1879*

224. **322** *30:* "trâmbița judecății de apoi"] *cf. Matei 24, 31; 1 Corinteni 15, 52*

225. *Cf. 23 [185]*

226. **324** *26-***325** *2:* Iar ... moderni?] Pentru noi este frapant că tezele asupra cărora oamenii s-au împăcat şi s-au învrăjbit atunci la Regensburg nu conțin nici [o umbră] un licăr de adevăr, nici aceea despre păcatul originar, nici aceea despre mântuirea prin delegație, nici aceea despre justificarea prin credință: totul este fundamental greşit şi recunoscut azi ca nevrednic de a fi discutat. Pare inutil să mai incendiezi lumea pentru asta: dar chiar să te ocupi de asemenea lucruri mărunte cum este explicarea cuvintelor de la taina împărtăşaniei e într-adevăr cumplit. Oamenii moderni au avut mult de suferit din pricina divergențelor absurde de opinii, în cazul unor lucruri cărora nu le corespunde nici o realitate şi despre care nu poate fi spus adevărul nici pe ici, nici pe colo: fiindcă ele nici nu există. – Dar nişte izvoare de energie au țâşnit de aici, fără doar şi poate, datorită cărora continuă să fie puse în mişcare, poate, toate morile lumii moderne. *Vs*

227. *Vs:* Cât de puternice şi de salutare pot fi erorile în viața individului o arată viața lui Goethe, care a fost dominată de două erori: el credea mai întâi că este artist plastic, iar ulterior un geniu al ştiinței. De prima eroare s-a vindecat după ce se zbenguise în ea în toată legea în Italia: convingerea extrem de dureroasă că trebuie să-şi ia rămas-bun de la artă este convertită în starea sufletească ce [apasă asupra

---

*Metrons

**nahrhaft

***wahrhaft

lui Tasso] domneşte în Tasso al său: asupra căruia pluteşte un gând nerostit: "Cum să trăieşti mai departe, după această despărţire, fără să înnebuneşti!" – aproximativ aşa a simţit Goethe şi la despărţirea sa de artă. Cât de mândru era el de *a* sa Teorie a culorilor o arată aproape fiecare pagină din Eckermann: "trebuie să primeşti o mare moştenire; aşa am moştenit eu eroarea lui Newton". *[cf. Goethe către Eckermann la 2 mai 1824]* Dar în toată poezia lui se observă suflul de aproape al artei plastice şi al cunoaşterii naturii; el crezuse că le îmbrăţişează pe acestea cu toată dragostea, dar în realitate îmbrăţişează mereu poezia, ai cărei copii poartă acum trăsăturile acelor ibovnice care i-au plutit pe dinainte. El a trăit mereu într-un anumit [dispreţ] respect reţinut faţă de poezie şi n-a făcut din ea o meserie; o vizita [când avea chef.] ca pe-o zeiţă, fără nici un fel de intimităţi. **325** *22-23:* asupra ... când] asupra căruia răsună un ecou înfiorător ca în cenuşiul serii, de parcă *Cb*[1] *22:* "Werther potenţat"] *cf. Goethe către Eckermann la 3 mai 1827: "El [J. J. Ampčre, în Le Globe, 20 mai 1826] îl numeşte foarte pertinent ... pe Tasso un Werther potenţat."*

228. *Vs: 28 [19]*

231. **326** *29-30:* "Dacă ... soare-apune"] *cf. 1 Moise 13, 9*

237. *Vs: N II 7, 51:* Există un indiciu sigur că cineva a înaintat şi a urcat în independenţa spirituală: mişcarea îi este mai uşoară, judecata mai cumpătată, mâna mai prudentă, aerul din jurul său mai proaspăt, mai răcoros, uneori mai tare, iar drumul, pe alocurea, chiar primejdios: dar el păşeşte înainte vesel ca niciodată şi se gândeşte cu îngăduinţă la cei ce trăiesc jos, în ceaţă. *N II 7, 77:* Sentimentul unei sprinteneli şi îngăduinţe majore şi aerul mai limpede din jurul meu îmi dovedeşte că m-am suit mai sus decât altădată: indiciu şi pentru alţii. **327** *34:* înceţoşată.] înceţoşată. [Fiţi deci liniştiţi, cruţaţi-vă compătimirea, el ar putea eventual] *DmN*

238. *Vs:* După cum se cunoaşte, oricine dintre noi ştie mai bine ce trebuie şi ce nu trebuie să facă oricare altul – cum se face că, în situaţia acestei puzderii de deşteptăciune, numai săracul de el nu ştie ce să facă? Ar trebui schimbate capetele între ele.

242. *Cf. 27 [88]* *Vs:* Prietenii sunt nişte fantome sau devin aşa ceva.

244. *Vs:* "Geniul rămâne toată viaţa un copil" răsună foarte atrăgător – dar, în realitate, cum se comportă geniul toată viaţa arată întotdeauna *[?]* dezagreabil şi pueril. *citat liber din Schopenhauer, Welt 2, 453*

246. *Vs:* Înţeleptul care se preface emoţionat, supărat, numai pentru a nu se deosebi în mod arogant de cei mai mulţi.

247. *Cf. 34 [20]*

250. *Vs: 30 [183]*

257. *Vs:* Mulţi nu înţeleg că a nu înţelege unele lucruri îţi dă o notă mult mai distinctă decât a înţelege toate lucrurile (în privinţa stimei arătate). Trebuie să tragem foloase din ignoranţă.

259. *Vs:* Prietenii, în cazul revederii, manifestă un interes deosebit pentru lucruri pentru care au pierdut orice interes.

264. **331** *33-34:* va ... ta] *din* nu eşti în stare în nici un fel să te descotoroseşti de aparatul de încălzire aferent, pe care îl porţi în tine *Rs*

267. *Vs: N II 5:* Nu trebuie să dorești a deveni ascuțit și tăios prea devreme; de lățime și masă este nevoie. *N III 2:* Împotriva spiritelor fine și ascuțite. *Cf. N către Fuchs, sfârșitul lui iulie 1878:* Spiritului dumneavoastră îi place să devină a s c u ț i t, este secretul scriitorilor buni să nu scrie n i c i o d a t ă pentru cititorii subtili și ascuțiți.

269. *Vs:* A dori să te ridici la înălțimea unui om cinstit prin neobrăzare – caraghioasă situație.

271. *Cf. 23 [93]*

273. **333** *16-17:* și ... bună] *lipsește în Vs* *19-20:* În ... mai] Ambele fenomene țin de aspectul cel mai emoționant și *Vs*

274. *trimis ulterior de N lui Schmeitzner cu mențiunea:* "A se plasa la aforismele despre f e m e i."

276. *22:* ridete puellae] *citat liber din Horațiu, Carmina I 9, 21-22? mai curând după Schopenhauer, Parerga 2, 454: "... ceea ce ‹este›, pentru o regiune frumoasă, privirea soarelui ce străbate brusc norii ‹este›, pentru un chip frumos, apariția râsului său ... De aceea, ridete, puellae, ridete*!"*

284. *Prima versiune a Vs:* Mințile superficiale nu pot venera decât în ansamblu, numai noi venerăm – – –

285. *Cf. 30 [33]* **335** *13:* maxima goetheană] *cf. Maximen und Reflexionen 149***

288. *Vs:* C u r ă ț e n i a permite o mare ascensiune. Referitor la educație.

289. *Vs:* Se crede că "reveria" aparține bătrâneții; ea aparține tinereții. Bătrânilor le trece așa ceva prin gând și-și dau un aer tineresc-visător, de ex. artiștii.

296. *Cf. 28 [20]; 29 [2]****

298. *Cf. 30 [149]****

301. **338** *16:* Îmbătrânesc ... învăț] *cf. Solon, frag. 22, 7 (Diehl)*

302. *21-22:* după ... Goethe] *cf. Goethe, Maximen und Reflexionen 978, ed. cit., 3, 158: pasajul subliniat de N*

303. *Vs:* să te adăpostești într-o poartă și să privești spre cerul de ploaie – parabolă

305. *Vs:* A face dușmani din aderenți condiționați – năzuința unui partid *cf. N către Mathilde Maier, 6 august 1878*

307. *Vs: N II 7, 102:* Așa cum t i r a n u l sfârșește prin a căuta să se legitimeze, prin a da de urma tradiției, prin a falsifica istoria (la Wagner *N II 7, 39:* cel ce vrea să trăiască mai departe după moartea sa trebuie să se îngrijească nu numai de [moștenitori] urmași, ci și de un t r e c u t. Oamenii respectă ceea ce are fundament istoric (fie și numai aparent).

**În lat. în text (n.t.).*

***V. Johann Wolfgang Goethe, Maxime și reflecții, București, 1972, p. 139, 849: "Nimic nu dăunează mai mult unui adevăr nou, decât o eroare veche." [trad. Gh. Ciorogaru] (n.t.).*

****Cu referire la Wagner (n.t.).*

310. *Vs: 30 [162]*

313. *Cf. Ioan 12, 14*

314. *Vs:* Un partid încearcă să caracterizeze mai întâi ca neimportante lucrurile crescute în afara lui şi să se ţină departe de ele; apoi însă, dacă aceasta nu-i reuşeşte, el urăşte şi se dezlănţuie în modul cel mai diabolic tocmai împotriva celor mai bune lucruri.

317. *Vs: 30 [162]*

318. *Cf. 30 [39]* *Vs:* În parlament desfiinţarea partidelor. Fiecare se abţine de la vot, cu excepţia, de fiecare dată, a experţilor. Acest lucru aduce cu sine moralitatea interioară a adevărului.

319. *Vs: 21 [14]*

320. *Cf. 23 [45]*

321. *Cf. 27 [2]*

323. *Cf. 23 [48]; 23 [100]; 30 [70]* *Vs: N II 7:* Ceea ce numim deosebiri naţionale sunt, de obicei, diferite trepte de civilizaţie pe care stă un popor mai devreme, altul mai târziu. Temă principală. *N III 4:* De corectat întrebarea ce este german prin contraîntrebarea ce este acum german? *provocat probabil de Richard Wagner, Was ist deutsch? [Ce este german?], Bayreuther Blätter, februarie 1878, 29-42*

324. *adăugat de N abia în Dm* *Vs parţial pe dosul unui bilet cu următoarea întrebare, adresată probabil Bibliotecii Universităţii din Basel sau unui librar:* Există o traducere din Diderot, Visul lui d'Alembert? (poate din veacul trecut?*) Prof. Nietzsche **345** *7:* pare] este *Cb* *8:* nu] niciodată nu *Cb* *10-17:* Dar ... avid?] Dacă Franţa reprezintă amabilitatea vechii Europe, Anglia experienţa, Italia inocenţa şi lipsa de ruşine, atunci Germania de azi reprezintă bătrâneţea şi aviditatea *Dm; acest pasaj a fost revizuit ulterior de N printr-un bilet adresat lui Schmeitzner* *11:* , aşa ne sfătuia el,] *lipseşte din biletul lui N* ne sfătuia el *Cb²* *22-23:* înclinaţia ... supunere] simţul supunerii *Cb* înclinaţia ... comoditate,] simţul trândăviei *Cb* *24-27:* neîndemânatice ... gospodinelor] rele: căci acestea cred că trebuie să vorbească mereu despre sine, numai ca să avem încredere în ele, ceea ce este un semn prost şi, în plus, nici măcar distractiv *Cb* *37:* ca Faust] *cf. Goethe, Faust 3249 sq.* **346** *1*] *cf. Matei 8, 31-32* *1:* diavolul] acesta *Cb*

327. *16-17:* şi face ... falsificate] – ca, de altfel, la toţi oamenii culţi din marile oraşe *Vs*

332. *Cf. 32 [20]*

334. **347** *19-20:* suferinţa ... publică ... avantajul ... privat] suferinţa ... publică ... avantajul ... privat *Cb¹; totul spaţiat în GA; N variază încă o dată subtitlul "Fabulei albinelor" de Mandeville, cf. MA 482*

336. *26:* după ... poetului] *Schiller, Das Ideal und das Leben [Idealul şi viaţa]: "Cuprindeţi divinitatea în voinţa voastră"*

337. *Vs:* Cine nu mai doreşte multe poate observa că, în loc să se realizeze, el

---

**Scriere postumă; publicată abia în 1830 (n.t.).*

se lehămeteşte. Poate că şi-a construit viaţa pe o temelie prea îngustă de (dorinţe) năzuinţe.

345. **349** *13-14:* ce ... tine?] *cf. Ioan 2, 4*

349. *Cf. 30 [31]* *Prima versiune a Rs:* Noi nu atingem nimic mai înalt decât acel jucăuş sus-jos al sufletului când el se aseamănă cu valurile unui lac care, într-o zi liniştită de vară, lipăie la ţărmure şi iarăşi se liniştesc – fără de sfârşit, fără de rost, fără de saţ, fără de nevoie, numai ritm al naturii şi nici un sentiment omenesc.

350. *Cf. 32 [2]*

351. *Cf. 30 [143]* **350** *12-13:* gândul ... iubirea] *cf. Goethe: "În faţa marilor calităţi ale altuia nu există nici un mijloc de salvare afară de iubire"; Maximen und Reflexionen 45*

352. *Cf. 33 [1]*

354. *28:* vrei] *în paranteze He*[2]

356. *Cf. 28 [30]* **351** *7:* mai sigur] *GA* sigur *Ed; DmN; cf. însă N către Schmeitzner, 14. 03. 1879:* ... Infama greşeală gramaticală "mult sigur" (pentru mai sigur) ...

360. *Cf. 28 [33]*

364. *Vs:* Oamenii rămân copilăroşi prin faptul că pun mai mare preţ pe dulciuri decât pe pâine, pe fantezie decât pe realitate, pe ceea ce îmbată decât pe ceea ce foloseşte.

368. **352** *26:* prea incomozi] care flutură mai mult decât este nevoie în jurul lămpii noastre *Vs*

369. *Vs:* Dacă vrei să trăieşti numai din ce-i mai bun, poţi muri de foame: există o plictiseală a celor mai subtile şi cultivate minţi, pentru care ceea ce oferă pământul devine searbăd: din ele ar putea ieşi chiar un întemeietor de religie.

377. *Cf. 28 [59]; 30 [37]; 30 [40]*

378. *Textul acestui aforism în scrisoarea lui N către Schmeitzner din 12. 01. 1879:* ... Apoi, vă rog să-mi inseraţi undeva încă unul din "aforismele" cu care mă fălesc. – C e e s t e g e n i u l ? – *etc.* *Cf. 5 [141]*

379. *Vs:* Cine n-are sau nu se aşteaptă la victorie vrea ca lupta să fie admirată (cf. scrierea mea despre W‹agner›).

380. *Vs:* Atâta timp cât cineva este încântat de filozofie, va fi bucuros pregătit să-l numim filozof. Dacă însă începe să fie, credem exact contrariul: a încetat să fie.

384. *Cf. N către Gast, 31 mai 1878:* Wagner a lăsat i r o s i t ă o mare ocazie să-şi arate măreţia caracterului.*

385. **355** *6:* "eul ... ură"] *afirmaţia aparţine lui Pascal, Gedanken, Fragmente und Briefe ... În germană de C. F. Schwartz, Leipzig, 1865, 1, 190 sq., BN; cf. şi M 63 şi 79* *7:* "iubeşte ... însuţi"] *cf. 3 Moise 19, 18*

386. *13:* Epictet] *cf. Manualul 71*

388. *Trimis ulterior de N lui Schmeitzner la 24. 02. 1879 în locul aforismului "împotriva pesimiştilor"; cf. notele la VM 408 şi la 38 [1-2]*

**În scrisoarea respectivă, N se plânge de primirea proastă făcută de către Wagner volumului 1 din Omenesc, prea omenesc (n.t.).*

394. *Cf. 28 [29]*

397. *Vs:* Distincția sufletului poate lipsi acolo unde există cele mai înalte zboruri și mișcări – dar lipsește o planare naturală în eterul pur.

398. *Cf. 30 [94]*

400. *Vs: 34 [22]*

402. *Vs:* Cel ce a văzut idealul are niște ochi pătrunzători și neînduratori. *Cf. N către M. Maier, 6 august 1878*

405. **358** *2:* "Ne ... noastre"] *după Matei 6, 12*

407. *Vs: 29 [19] Pe un bilet separat expediat ulterior de N lui Schmeitzner:* Continuarea ultimului aforism: Să pronunțăm în acest loc încă o dată numele lui Voltaire. Care va fi odată onoarea lui s u p r e m ă arătată de cele mai libere spirite ale generațiilor viitoare? "Ultima onoare" a lui – – – Acum, ms este încheiat. *Dm N; acest adaos însă a trebuit să cadă, pentru a face loc "Călătoriei în Hades" (VM 408); cf. Schmeitzner către N, 07. 03. 1879*

408. *Trimis ulterior de N lui Schmeitzner, la 24. 02. 1879, cu următoarea notă:* Aforismul "împotriva pesimiștilor" din ms trimis ulterior (în care este vorba de păstură) trebuie ș t e r s complet: în schimbul "ignoranței înarmate"; dar cele ce urmează trebuie culese spre sfârșitul cărții (cam a 4-a sau a 5-a pagină din finalul cărții), încadrate în aforismele foarte serioase. *De foaie era prins, pe lângă aceasta, un bilet cu actualul aforism VM 388, care urma să-l înlocuiască pe "împotriva pesimiștilor"; cf. în legătura cu aceasta Schmeitzner către N, 27. 02. 1879* *14:* C ă l ă t o r i a î n H a d e s] M ă r t u r i s i r e *Vs* infern] împărăția morților *Vs* *15-16:* a putea ... morți] a vorbi cu anumite umbre *Vs* *16-17:* care ... jertfitorul] al căror discurs m-a interesat așa de mult și mă va interesa mereu *Cb* *18-27:* Cu ... viața] – ce-mi pasă mie de celelalte umbre! Dar cu acestea a trebuit să mă explic și trebuie s-o fac fără încetare: ce spun eu acum, ce decid, ce născocesc pentru mine și pentru alții, toate acestea le fac cu privirea ațintită asupra voastră. Și astfel trăiesc printre morți: ce mai reprezintă cei vii pentru mine! Abia umbrele umbrelor! *Vs*

Partea a doua:

Călătorul și umbra sa

[Introducere] *În Rs, următoarele indicații ale lui N pentru Gast: M I 3, 88:* (Aceasta trebuie să fie introducerea și prefața la "succesiunile de idei de la St. Moritz"!) *M I 3, 89:* M a i î n ă u n t r u , întotdeauna când vorbește un alt personaj! *M I 3, 89:* C o n t i n u a r e a este în acest caiet. La fel ceea ce trebuie t i p ă r i t la sfârșitul cărții, ca un fel de p o s t f a ț ă . *M I 3, 52:* C‹ontinuarea› Călătorului *Vs:* Pe D‹umnezeul› meu și pe s‹fântul› d‹uh› și pe toate câte mai sunt, afară de acestea, incredibile! **361** *12-18:* că ... nătărău] *din* dacă știm să ne ajutăm deopotrivă s-o scoatem la capăt: în felul acesta [nu ne-om supăra unul pe altul] ‹nu› vom fi poate răutăcioși unul cu altul în timpul convorbirii și înțelegem și dacă unul nu-l înțelege vreodată pe

celălalt. Dacă n-om ști da răspunsul cel bun, ajunge să îngăimăm ceva, pentru ca celălalt să nu fie pus în încurcătură. Iată condiția rezonabilă ca să pot sta de vorbă [să mă întrețin] *Rs* *29:* vedea.] [U m b r a . Adevărate sau neadevărate, vorbele tale îmi fac bine: au fost spuse măcar cu sinceritate? aproape mi-au sunat de parcă vanitatea ta ți le-ar fi insuflat. O umbră care vorbește este însă o ciudățenie de care e permis să fii mândru; de aceea îți consider bucuria sinceră. C ă l ă t o r u l . Așadar, nu poți citi în inimă, dar îți place să faci presupuneri în legătură cu cele scrise în ea? Lucrul acesta îmi place și mie. U m b r a . Acum tu ești acela care sesizează o egalitate între noi.] *Rs; cf. 41 [71]*

1. **363** *4-5:* pomul cunoașterii ... vieții] *cf. 1 Moise 2, 9*

3. *15:* "La ... era"] *cf. Ioan 1, 1*

5. *Cf. 40 [23]* *În Rs, fără legătură vizibilă cu Rs WS 5, șters și greu de citit:* Byron, D o n J u a n , "sonerie de masă", după, "mort de oboseală"! *[?]* *Vs:* Nu mâncăm pentru a trăi. – Ceea ce oamenii socotesc cel mai important nu mărturisesc. **364** *18-19:* în special ... ce] *din* adică nechibzuința comodă a epicureicilor superficiali asupra tineretului neexperimentat; și, *DmN* *23:* întreagă] *din* cultivată *Rs* întreagă.] Întreagă. [Prin ignoranța generală în privința celor mai apropiate lucruri] *DmN*

6. *Cf. 40 [22]* *Vs:* Arome în aerul rece și limpede. Ouă lungulețe. Furtuna făcând bine pântecelui. Simțul gustativ diferit în diferite puncte ale gurii. *30:* gurii, că] gurii, [că niște corpusuri de idei nu pot fi citite din scoarță-n scoarță, necum citite în fața cuiva, dacă nu vor să devină insipide.] că *Rs* **365** *4:* "pajiște a nenorocirii"] *cf. Empedocle (Diels-Krantz), frag. 121, 3-4; 158; cf. și M 77* *8:* sublima ... domina] *din* orice ambiție vicleană *Rs* *14-15:* Socrate ... omului] *cf. Diog. Laert. II, 21* *18:* "binele ... acasă"] *Odiseea 4, 392**

7. *Vs:* Cele două expresii mângâietoare pe care Epicur le-a folosit împotriva oricărei metafizici sună, aduse la forma cea mai firească, astfel: 1) Admițând că lucrurile stau așa, nu ne privesc cu nimic. 2) Lucrurile pot sta așa, dar pot sta și altfel. *24-25:* "Dacă ... grijă"] *cf. Diog. Laert. X 123-124 (Epicuro 4, ed. Arrighetti, Torino 1960); cf. și Filodem,* Περί εὐσέβεια***, p. 128 Gomperz (Epicuro 124, ed. Arrighetti)* *36:* Fir-ar al dracului*** să fie] *din* Să-l ia naiba****! *DmN* **365** *36*-**366** *2:* În ... altfel.] *cf. Diog. Laert. X 85-87 (Epicuro 3, ed. Arrighetti)* *Vs în final:* A demonstra contrariul este mai ales o treabă disperată: și la aceasta îl împingea pe oricine trata serios aceste lucruri, adică îl punea pe oricine în cea mai mare încurcătură: până ce acesta renunța.

9. *Cf. 41 [66]; 42 [3]; 42 [25]; 47 [1]*

10. *Cf. 47 [1]*

11. *Cf. 42 [66]* *Vs:* În acțiune noi nu suntem l i b e r i c a i n d i v i z i , nici în cunoaștere nu suntem liberi, dar nu c a i n d i v i z i a i a c ț i u n i i . Noi privim mai departe și cuprindem cu privirea mai mulți indivizi. Credem că vedem f a p t e și

---

**Ed. rom. cit. 103, 529 (n.t.).*

***În gr. în text; corespondentul lat.: De pietate (n.t.).*

***Teufel

****Geier

interstiţii: falsă observaţie! Acţiunea şi gândirea noastră este indivizibilă la infinit, la fel ca materia, adică ea nu constă din părţi, ci este un flux. – Libertatea de voinţă se sprijină pe iluzia faptelor izolate; – Vedem faptele la fel de inexact precum caracterele. De aceea, stabilim identitate între fapte acolo unde ea nu există. Lăudăm şi blamăm şi tragem la răspundere **numai** plecând de la premisa faptelor identice. – Noţiunea şi cuvântul izolează lucrurile şi le simplifică, aşa cum ele nu sunt. Limba, calea spre credinţa în libertatea de voinţă.

12. *Vs: N IV 3, 6:* Orice plăcere şi neplăcere sufletească se bazează pe iluzia identităţii (reamintire) şi pe libertatea de voinţă ("aceasta ar fi putut fi altfel" etc.) – Plăcere şi neplăcere, o dată: cea pe care n-am avea-o fără anumite judecăţi (plăcere şi neplăcere sufletească), şi apoi cea pur fizică. – Întreaga umanitate este legată de existenţa plăcerii şi neplăcerii sufleteşti, deci întemeiată pe erori. *N IV 3, 4:* Actul liberei voinţe ar fi minunea, sfărâmarea lanţului naturii. Oamenii ar fi făcătorii de minuni. **368** *31:* Vanitas vanitatum] *cf. Eclez. 1, 2*

13. *Vs:* piciorul drept şi stâng al perioadei.

14. *Cf. 42 [17] Indicaţie pentru Gast, M I 2, 9:* Continuarea semnalată **în** caietul negru, p. 81 *[= M I 3, 22] M I 3, 22:* Celălalt **caiet** Maimuţa lui Dumnezeu *Vs:* că nenumărate astre au cunoscut pe crusta lor această eczemă a vieţii şi iar s-au lecuit de această boală (: dacă viaţa este suferinţă) *N.T.:* **369** *6-7:* maimuţă a lui Dumnezeu] *cf. vol. 1, 179, 8-9*

15. *38:* ca ... omul!] pentru a trăi *Vs*

16. *Vs:* Nimic definitiv despre primele lucruri nu-i de aşteptat de la ştiinţă! Pornirea de a vrea să ai aici certitudini este o întârziată mlădiţă religioasă. Lucrul acesta nu este necesar pentru om, la fel ca pentru furnică. Dar trebuie să ştim de unde provine importanţa pe care o atribuim acestor lucruri: istoria sentimentelor etice. Istoria există; ea ajunge. Am propagat noţiuni etice (vină şi pedeapsă) peste tot, în domenii care ne sunt foarte necunoscute (şi mai ales câtă vreme au fost necunoscute). Deci nu [dogmă] ştiinţă împotriva credinţei! ci indiferenţă faţă de credinţă! şi de pretinsa ştiinţă! **370** *8:* "necesitate metafizică"] *după Schopenhauer* **370** *35*-**371** *2:* împingă ... indefinibilă] impună o dogmatică în domenii în care nu-i nevoie nici de credinţă, nici de ştiinţă, ba chiar în care o cunoaştere definitivă nici nu putea fi măcar dezirabilă – căci setea de a şti are nevoie de o mare fără ţărmuri *Vs (N IV 5)* **370** *36-37:* mari ... dacă] de ştiinţă oameni este de dorit ca *Cb¹** **371** *1:* mlăştinoasă ... amăgitoare] oceanică estompată, fără ţărmuri îndepărtaţi *Cb¹* *3:* împărăţia întunericului] marea întunecată [întunericul lui Hades] *DmN*

17. *15-29:* Cel ... În] Un exemplu nostim de felul în care înclinaţia metafizică, vreau să zic înclinaţia spre explicaţii metafizice inexplicabile, îl poate zăpăci pe filozof şi-l poate face un prost observator, îl oferă ideile lui Schopenhauer despre graviditatea femeilor. (Urmează pasajul.) În *Rs; indicaţia* "urmează pasajul" *era pentru Gast; însă, după ce N găsise pasajul la Schopenhauer, a scris din nou începutul acestui aforism*

**În acest caz, şi* se aşterne *din rândul următor devine* să se aştearnă *(n.t.).*

în Dm; pasajul în Parerga 2, 338 sq. *31-33:* dar ... gata] *adăugat de N abia în Dm, Vs la acesta este o notiță fragmentară din N IV 4:* sublimul nostru cap zăpăcit a văzut aici și a vrut să vadă prea multă intenție și prea puțină natură

18. *Cf. Diog. Laert. VI 2, 6, 41* *Vs:* (noul Diogene). Cel ca caută azi omul trebuie să fi găsit înainte felinarul cinicului. *Vs*

21. *Vs:* Măsura și măsurarea, cântarul și cântărirea au împins fantezia oamenilor departe, în domenii, de fapt, absolut de nemăsurat și de necântărit. Omul, măsurătorul. Prejudecata în favoarea a ceea ce este mare, mult și greu.

22. *Cf. 41 [56]; 43 [4]* *Vs: N IV 1, 4:* Cei doi regi din Sparta – echilibru. *N IV 1, 2:* Restabilirea echilibrului: ca bază a dreptății. Revanșa "dinte pentru dinte" vrea echilibru. Pedeapsa în comunitate, la fel. Și dezonoarea este o greutate pusă pe taler în defavoarea avantajelor individului abuziv și obraznic. – Mijloace de restabilire a echilibrului. 1) Alianța forțelor mici împotriva uneia mari. 2) Destrămarea uneia mari în altele mici (când, apoi, cei slabi au avantajul). Tâlharul și cel ce promite să apere de tâlhar, iniț‹ial› foarte asemănători (ca negustorul și piratul). Dar el promite să țină echilibru față-n față cu tâlharul: atunci vin cei mai slabi; ἄξιος*, care contrabalansează; ἀγών – ἀγών νεϖν** Adunarea navelor. Loc de adunare. "valoros", "ceea ce echivalează cu un lucru". *N IV 1, 3:* Dacă cei ce echilibrează se află în luptă, ei nu suportă neutralitatea: vor acum preponderența. (De aici melienii) *[Aluzie la încercarea zadarnică a melienilor de a rămâne neutri în războiul peloponesiac; cf. 6 [32] și Tucidide V 84 sq.]* Atunci autocrația necontestată apare ca răul cel mai mic: Roma era mai blândă când stăpânea. – Cei tari nu vor echilibrul; dar cei mulți, cei slabi, comunitățile râvnesc la asta. – Faptul că există echilibru este o mare treaptă. *N IV 1, 4:* Când cineva fură și ucide, îl pedepsim, adică îl tratăm ca pe un neegal, ca pe unul din afara comunității, îi atragem atenția asupra a ceea ce a câștigat prin comunitate. *N IV 1, 28:* În vederea curmării luptei pentru existență ia naștere comunitatea. Echilibrul, punctul ei de vedere. **373** *20-25:* Este ... putință] *cf. M. C. Carey, Lehrbuch der Volkswirtschaft und Sozialwissenschaft, deutsche Übers. von Karl Adler [Manual de economie politică și științe sociale, trad. germană de K. A.], Viena, ^{2}1870, BN, 103 sq.* **374** *18:* "Ochi ... dinte"] *cf. 2 Moise 21, 24*

23. *Cf. 42 [54]; 42 [58]; 42 [60]*

24. *Vs:* Nelegiuitul, care cunoaște întregul lanț de circumstanțe, găsește totul așa de natural, iar fapta sa nu așa de în afara întregii ordini și puteri de înțelegere. Se pedepsește însă din sentimentul că se întâlnește ceva de neînțeles și monstruos.

26. *Vs:* Dreptul, **atât** cât există egalitate de putere. Starea naturală nu încetează.

28. **378** *3-26*] o descoperire, o pedeapsă. Obișnuința a atenuat culpabilitatea: ea a făcut să se nască o tendință. În loc de aceasta, el este cel mai aspru pedepsit: propriul trecut din el. Obișnuința este invocată ca circumstanță

**În gr. în text (n.t.).*

***În gr. în text: "tabără de nave" (n.t.).*

neatenuantă. Se pedepsește de parcă s-ar pedepsi primul caz, și în condiții înăsprite. Dar acel prim caz nu se cunoaște deloc din punct de vedere psihologic: el nici n-ar trebui luat în considerare. Unde ai avea de gând să pui capăt, dacă pedepsești și trecutul! În orice caz, ar fi arbitrar să te oprești la infractor. – Un mod de viață exemplar mai înainte ar trebui să înăsprească – dar el atenuează! Totul se măsoară după folosul pentru societate. *Vs*

29. *N.T.: 34:* Eris cea rea și Eris cea bună] *cf. Hesiod, Erga 11 sq.; cf. și vol. 2, 504, 1 sq.*

30. *Cf. 41 [10]*

31. *Vs: N IV 1, 3:* Vanitatea, lăstar târziu al instinctului de predominare. Foarte corectă și ideea că greutatea ne este determinată nu după ceea ce suntem, ci după ceea ce trecem în ochii altora (utilitate la început) *N IV 1, 9:* La anarhie (Corcira) încetează echilibrul. Stare naturală. – Egalitatea, o stare silită. Cu cât securitatea este mai mare, cu atât mai multă este iarăși inegalitatea (clase etc.) **379** *28:* Tucidide] *III 70-85 N.T.: cf. și C V 5, vol. 2, 502, 24*

32. *Vs:* aequus* ἴσος** "echitate" descrie dreptul. Rafinament printre cei ce nu încalcă ordinea comunității, "este pe potriva egalității noastre", adică este echitabil.

33. *Cf. 42 [7]; 42 [8]; 42 [9]; 42 [21]; 42 [26] Vs: N IV 4, 1:* F‹emeia› și onoarea, un motiv mai nobil. *N IV 4, 21:* Pentru oamenii care sunt convinși că onoarea este mai valoroasă ca orice, i‹deea› periculozității din răzbunare, pe cât posibil punerea vieții în joc pentru a rest‹abili› onoarea, este o condiție indispensabilă a răzbunării: deși tribunalele le oferă brațul spre a le procura și astfel satisfacție, ei preferă calea duelului, fiind ‹mai› periculoasă. *N IV 4, 26:* de parcă nu orice cuvânt ar fi un buzunar în care sunt vârâte ba ‹unele›, ba ‹altele›!

37. **383** *19-20:* șerpi de casă] *cf. 47 [12] 22-31:* De ... fatalități] *din* Dar printr-o neglijare în mic, prin lipsă de autoobservare și de observare a copiilor, ați făcut să crească pasiunile până la dimensiunea unor asemenea monștri: a stat în puterea voastră și stă în puterea noastră să deposedăm p‹asiunile› de caracterul lor îngrozitor și să facem din ele nu niște torente pustiitoare, ci șuvoaie care aduc roade și pun în mișcare mori *Rs*

39. *Vs:* Drepturile se raportează la datină, iar datina la convenția vremelnică, a cărei origine se uită încetul cu încetul, după ce ambele părți au fost mulțumite, întâia, a doua și a treia oară, de urmările convenției. *N.T.:* **384** *11:* cetatea puternică] *germ.* feste Burg; *cf. imnul lui Luther "Ein' feste Burg ist unser Gott" [= "O cetate puternică (Un bastion puternic) este Domnul nostru"]*

41. *Vs: N IV 3:* cei buni, liniștiți etc. în domeniul moral – bogăția moștenită trebuie să ofere și să împărtășească pentru a se face simțită – "risipire" *N IV 4:* Fără cea mai aleasă inteligență a celei mai fine selecții, bogații moștenitori de moralitate devin niște risipitori: toți ceilalți ajung, datorită lor, mai delăsători, mai lacomi și mai sentimentali

---

**În lat. în original (n.t.).*

***În gr. în original (n.t.).*

43. *Vs:* D a t o r i i l e: sentimente coercitive, care împing la faptă, pe care le numim bune, pe care le considerăm indiscutabile. – Dar filozoful consideră totul discutabil, multă vreme el nu cunoaște deci datorii.

45. **386** *33-37:* devin ... pereche] p r o s l ă v e s c pornirile spre bunătate, compasiune, bunăvoință, moralitatea instinctivă și-i dau întâietate față de cea rațională: precum toți creștinii, care nici măcar nu cred în p o s i b i l i t a t e a unei moralități din rațiune *Vs*

48. **387** *18-19:* "să nu preacurvești"] *cf. 2 Moise 20, 13. 14*

50. *Vs:* Mila –, fiindcă celălalt a încetat să fie obiectul fricii și al prudenței, este un semn de d i s p r e ț.

53. *Vs:* Omul patimilor înfrânte a descoperit c e l m a i r o d i t o r pământ.

57. *Vs:* Azi este sărbătoarea viețuitoarelor mici: cum mișună și furnică! Iar noi – fără s-o vrem, cum ne tot mișcăm, strivim ba una, ba alta. Dacă zeii ar trebui – – – Nașterea moralei se poate recunoaște în comportamentul nostru față de animale. – În statul militar, calul valorează mai mult decât bărbatul, drept urmare bărbatul este botezat*, calul cumpărat** – **389** *29*-**390** *2:* Pe ... retrogradă] – Nu există d r e p t u r i ale animalelor în comparație cu noi, fiindcă acestea nu știu să se organizeze în forțe d e a c e e a ș i g r e u t a t e și nu pot încheia c o n t r a c t e. Animalele pe care omul le ia pe lângă el spre a le crește au devenit m a i f r u m o a s e și mai blânde, chiar m a i i n t e l i g e n t e: primul și cel mai vechi animal domestic, care a dus la extrem și acest triplu proces, este f e m e i a. – Cu cât mai mult se imaginează omul pe sine însuși în animale, cu atât mai mult suferă și se bucură o dată cu ele; el întreține cele mai umane raporturi cu acele ființe care au sunete caracteristice omului *Cb*[1]*; la 2 n. 1879, Peter Gast i-a scris lui N: "Aforismul al 57-lea, început pe coala actuală, se încheie, desigur, cu pasajul împotriva căruia aveam ceva la prima lectură ... Chiar dacă acesta dă și acolo un final așa de eclatant, totuși eu nu sunt pentru el, fiindcă, o dată, nu-i corect, iar a doua oară, fiindcă mentalitatea față de sexul feminin conținută în denumirea «animal domestic» mi se pare inechitabilă, deci și nefilozofică ..." N a răspuns la 5 n. 1879:* Mulțumesc foarte mult, dragă prietene, pentru sfat, eu nu doresc i m p r e s i a de misoginism și am ș t e r s complet pasajul. Este adevărat, de altfel, că inițial doar bărbații s-au considerat o a m e n i, o dovedesc și l i m b i l e; femeia a trecut realmente drept animal, recunoașterea omului în ea este unul dintre cei mai mari pași morali. Concepția actuală a m e a sau a n o a s t r ă despre "femeie" n-ar trebui să fie viciată de cuvântul "animal domestic". – Judec după descrierea situației femeilor la populațiile sălbatice făcută de Huntley *["poate Huxley", remarcă Gast în legătură cu aceasta, adică darwinistul Thomas Henry Huxley]. – după ștergere, N a scris totuși un nou final la aforismul său (Cb*[2]*), care prezintă și el câteva diferențe față de versiunea definitivă, tipărită* **389** *30:* bănuiala] suspiciunea *Cb*[2] *31:* ignobil] *din* ordinar *Cb*[2] *32:* Astfel se naște] *din* Cel mai mult însă a fost ameliorată soarta animalelor de superstiție. Astfel a crescut *Cb*[2] *32-33:* un ...

---

*getauft

**gekauft

morală] moralitatea în relaţiile cu animalele *Cb²* *33:* acum] însă *Cb²* **389** *33*-**390** *1:* Multe ... floare] Cu cât mai mult, vasăzică, se i m a g i n e a z ă omul pe sine însuşi în animale, cu atât mai mult suferă şi se bucură o dată cu ele; el întreţine cele mai umane raporturi cu acele fiinţe care au priviri şi sunete caracteristice omului ⌜şi este rece faţă de tot ce nu-i seamănă lui⌝. Toate religiile care au văzut în animal, eventual, sălaşul sufletelor omeneşti şi zeieşti au sugerat o atenţie mai generoasă, ba chiar o sfială plină de respect în relaţiile cu el şi, prin aceasta, i-au umanizat pe oamenii înşişi într-un chip uimitor *Cb²*

58. *Cf. N către Carl von Gersdorff, 21 dec. 1877:* "Dragă prietene, cea mai mare trivialitate din lume este moartea, a doua ca mărime, faptul de a te naşte; apoi însă vine, ca a treia, căsătoria ..."

60. *N.T.:* **390** *22-23*] *cf. WS 31, nota (Vs: N IV 1, 3)*

61. *Cf. 42 [6]* *Vs:* Fatalism turcesc – noi nu ‹suntem›* un segment al destinului, ci altceva decât f‹atum›. Putem să i ne împotrivim, dar el ne va învinge.

62. *Vs:* Fil‹ozofia› compătimirii. Prin propria pagubă doar ne învăţăm minte, dar prin paguba altora devenim buni şi înţelepţi.

63. *Vs:* În vremurile în care diferenţa dintre clase trece drept absolută, moraliştii vor susţine [ca] absolute şi măştile de caracter (Moličre, Labruyčre**). Cum era în Atena? Oamenii îşi scoteau mai bine în relief acel τις*** al lor. (Acum o mască de caracter apare ca p a t o l o g i c ă (idee fixă). *cf. WS 230* **391** *31:* de ... genial], el ar fi de neînţeles şi puţin probabil vrednic de admirat *Cb*

66. *N.T.:* Schwarzert] *(sau: Schwarzerd [t] "Pământ Negru", în gr.: Melanchthon), Philipp (1497-1560), umanist şi reformator.*

67. *Vs:* Observarea incompletă a introdus în lumea fizică numai c o n t r a s t e ("rece şi cald"). Pornind de aici, ne ispiteşte să le introducem şi în cea m o r a l ă (bine şi rău). Din asta ia naştere marea durere, c a r a c t e r u l c o n t r a d i c t o r i u al civilizaţiei.

68. **392** *23-24:* Cum ... fac!] *cf. Luca 23, 34* *24-30:* Dar ... avem] Luând strict noţiunea de ştiinţă *[?]*, noi n-avem niciodată nimic de pedepsit şi, în consecinţă, nici de iertat. A f i î n d u r ă t o r este o virtute imposibilă *Vs*

69. *Vs:* Cum se naşte r u ş i n e a , cât timp n u ni se cuvine ceva, nu merităm ceva? Ne vârâm într-un domeniu din care suntem excluşi. Chiar şi g r a ţ i a d i v i n ă provoacă ruşine. Ar fi starea habituală a înţeleptului, la bine şi la rău, ca şi când ar aparţine acelei caste s u p e r i o a r e a oamenilor liberi, care merită, în general, ceva, care au voinţa liberă

70. *Vs:* Există oameni ale căror virtuţi pot fi derivate fără excepţie din s p i r i t u l d e c o n t r a d i c ţ i e

71. *N.T.:* **394** *1:* Nici ... plăcut] *cf. Horaţiu, Ars poet. 343*

72. *6-7:* metaforele ... cal] *cf. Platon, Apol. 30e; 20c-23c; cf. şi MA 433*

**Întregirea traducătorului (n.t.).*

***Sic (n.t.).*

****În gr. în text: "ceva" (n.t.).*

75. *Vs:* Thrasea merită, din cauza ultimelor ei 3 cuvinte ale sublimei minciuni Paete non dolet, să fie aşezată printre îngeri. *de acesta ţine, ca Vs, poate şi N IV 4, 26:* Ar suna aproape ca cea mai binevoitoare vorbă ce a fost pronunţată de un suferind. **395** *24:* Arria] *din* Thrasea *Rs; N confundase, ca în Vs, numele femeii cu cel al bărbatului; soţul Arriei, despre care este vorba aici, era Caecina Paetus, nu Thrasea Paetus* *25:* Paete, non dolet] *cf. Martial I 13, 3-4; Plinius Iunior, Epist. III 16*

76. *30-31:* trebuie ... el] este întotdeauna unul tare ca o piatră. Pe el se zideşte noua biserică *Vs; cf. Matei 16, 18*

78. *Vs:* creştinism, boală, credinţă

79. **396** *20-24:* din ... nereligioşi.] *din* el dispune de ironie, orgoliu, răutate, vâltori şi schimbări umorale, ca cel mai nereligios om; aşa cum ne-o spune stilul său. (Paul de la Garde*) *Rs*

80. *33:* "Dumnezeul ... părăsit?"] *cf. Matei 27, 46*

82. *Vs:* Oamenii care vor să se desprindă de un lucru, de ex., de creştinism, cred că e obligatoriu să-l c o m b a t ă. Chestie de orgoliu. Ajunge să rupem cârligele ce ne-au legat de el – deci să cunoaştem întâi aceste cârlige.

83. **397** *31-32:* Dacă ... scoate-l.] *cf. Matei 18, 9*

85. **398** *29-30:* pentru ... el] *cf. Romani 9, 11-12. 22-23*

86. *Cf. 18 [47]; 28 [11]; 41 [2]* *Vs:* Amintirile despre Socrate** dobândesc iar, în sfârşit, preponderenţă asupra Bibliei: iar precursorii [lui Ioan] şi deschizătorii de drumuri sunt Montaigne şi Horaţiu. *N.T.:* *36:* Amintirile] *respectiva lucrare a lui Xenofon, cunoscută în redacţie latină sub titlul Memorabilia Socratis, poate fi citită în traducerea românească a lui Grigore Tănăsescu, Ed. Univers, Bucureşti, 1987.*

87. *Vs:* Pentru a-i face iarăşi n a ţ i o n a l i pe germani, singurul mijloc este de a le predica foarte insistent să nu se ostenească să scrie bine, "nu-i treaba voastră"

90. **400** *14:* Goethe] *faţă de Eckermann, la 18 ian. 1825* *15-16:* după ... ani] *cf. N către Overbeck, Naumburg, octombrie 1879:* "Când a trăit episcopul Wulfila? Pe la mijlocul secolului al treilea?" *la care Overbeck îi răspunde la 1 noiembrie 1879 din Basel: "Ce vrei cu Wulfila, care s-a născut în 310 sau 11 şi a murit îndată după 380 ... ?"*

92. *29-31:* A ... acolo] *din* P. de Lagarde, un arogant atotştiutor şi confuz, care are cel mai dezgustător prost obicei al paradoxului: – anume, de a face uz de l o g i c a formală *Rs* *35:* scrii***] ai scris**** *DmN; GA*

95. *Vs:* Blestemul prozei germane, să nici nu cunoşti alta afară de proza improvizată. Cât de profund preţuim poezia improvizată!

96. **401** *29-30:* ia ... colosalului] ia naştere din biruinţa frumosului asupra colosalului (enormului) *Vs*

99. *Vs: N IV 1, 20; în continuare 41 [30]* *N.T.:* **402** *12:* Jean Paul] *de fapt: Johann Paul Friedrich Richter (1763-1825), poet german*

**Sic! De fapt: Lagarde; cf. nota la MA I 408 şi de la WS 92.*

**Die Memorabilia des Socrates

***schreibst

****schriebst

107. **404** *3-4:* el. Să] el [(, decât ca decor pentru vanitatea națională.)] Să *Rs*

108. *7:* Viguroasă concizie] *din* Concentrare *Rs* *8-9:* dai ... bine] *din* dau de aceste calități, mă opresc și țin o sărbătoare: este soiul meu de pomi roditori *Rs*

109. *Cf. 42 [45]* *16:* Toamna lui Adalbert Stifter] *N a citit "Toamna", după toate probabilitățile, în vara lui 1878; asupra acestei cărți i-a atras atenția Rée*

110. *Vs:* Stilul este compensația gestului și a tonului în scris.

111. *Cf. 39 [10]*

115. *Vs:* Ținutul acesta oferă niște trăsături importante pentru un tablou – dar din el însuși nu se poate scoate nici o formulă. De lucrul acesta însă este nevoie. Absența unui substrat matematic indică ceva neartistic. (Chiar și la oameni.) Proporțiile panoramice și simple fac oamenii de caracter.

117. *Cf. 39 [7]*

118. *Vs: N IV 1:* Herder era marele nesățios, se pricepea la toate băuturile spiritului. El stă în capul mesei comesenilor, nu al celei a creatorilor. Acest lucru face farmecul său și, până la urmă, i-a dat melancolia. *N IV 3:* Herder – el suflă atât de frecvent în micu-i foc, făcându-l să pârâie bine – dar el dorește marea flacără și n-o poate produce. De aceasta suferă el, invidia se așază lângă patul bolnavului, iar ipocrizia vine și ea în vizită. – El are ceva vulnerabil și ceva de rob, a suportat martiriul interior al preoției, iar demnitatea și entuziasmul sunt măștile lui. Îi lipsește virilitatea naivă și bravă. Maeștrii francezi ai scrisului – – –

119. *Vs: 39 [10]*

122. **407** *26:* lor.] lor. [(Firește, ea nu avea nimic caraghios.)] *Rs*

124. *Cf. 29 [1]; 29 [15]; cf. și Stendhal către G. C., 20 ian. 1838: "Goethe a donné le diable pour ami au docteur Faust, et avec un si puissant auxiliaire, Faust fait tout ce que nous avons tous fait à vingt ans: il séduit une modiste." ["Goethe l-a dat pe diavol ca prieten doctorului Faust și, cu un asemenea ajutor puternic, Faust face ce-am făcut cu toții la douăzeci de ani: seduce o modistă."]* **408** *37*-**409** *6:* Pentru ... regăsesc] Dar și așa, i‹deea› era prea înspăimântătoare pentru Goethe. El nu putea să n-o așeze pe Gretchen printre sfinți și să i-l readucă mai târziu și pe Faust în cer! exces pentru care ea se străduiește cu noroc să obțină sufletul lui Faust: așa încât diavolul este tras pe sfoară *Vs* **409** *2:* "sufletul ... dată"] *Faust 12065 sq.* *5:* "omul ... tulburi"] *Faust 328* cu ... cer] *din* care "din greu s-a străduit": acolo *DmN; cf. Faust* 11936 *6-7:* Goethe ... conciliantă.] *cf. Goethe către Zelter, 31 octombrie 1831*

125. *9:* Sainte-Beuve] *cf. Les Cahiers de Sainte-Beuve, Paris, 1876, 108-109: "Il y a des langues et des littératures ouvertes de toutes parts et non circonscrites auxquelles je ne me figure pas qu'on puisse appliquer le mot de classique: je ne me figure pas qu'on dise les classiques allemands." ["Există limbi și literaturi deschise din toate părțile și necircumscrise, cărora nu-mi imaginez că li se poate aplica termenul de clasic: nu-mi imaginez să se spună clasicii germani."] BN* *37:* Lichtenberg] *despre Ideile cu privire la istoria omenirii ale lui Herder: Vermischte Schriften 1, 280; cf., privitor la aceasta, Lichtenberg, Gedankenbücher, ed. de F. H. Mautner, 1967, 159*

126. *Vs:* Ținutul acesta ascunde un sens, toate la care mă uit rostesc un cuvânt, dar eu nu știu de unde să încep pentru a înțelege sensul întregului șir de cuvinte **410** *25:* cititul.] cititul. [("Oul magic" la C‹olumb›)] *Rs*

127. *Vs în final:* Adeseori, firește, așa-numiții savanți sunt atât de sadici, încât îi reproșează unui Racine această nobilă sărăcie, unui Shakespeare îi consideră un merit prolixitatea *[?]*, ca o s u r s ă pentru lingvistică *[?]*.

128. **411** *2-3:* Cel ... p ă t i m e ș t e] *cf. Goethe, Tasso V 5, 3431 sq.; 12 [27]*

131. *Vs:* Un autor bun are pentru oricare dintre ideile sale un sentiment și o conștiință atât de delicate, încât nu-și poate perfecționa niciodată stilul fără a-și perfecționa ideile.

137. *Vs:* Ceea ce este spus cu ușurință este [citit] auzit [cu greutate] rareori cu greutate. *Rs:* Ceea ce este spus cu ușurință rareori ne izbește în auz cu destulă greutate – aceasta depinde însă de urechi. *Dm (Gast):* Ceea ce este spus cu ușurință rareori ne izbește în auz cu greutate – aceasta depinde însă de urechi. *N însuși a corectat și completat Dm-ul până la versiunea din Ed; modificarea de la p. 412, 17-18:* greutatea ... real] destulă greutate *GA, după Rs, nu este îndreptățită*

140. *Cf., pentru ideea acestui aforism, ca și pentru cea asemănătoare din WS 159, Voltaire, Lettres choisies ... par Louis Moland, Paris, 1876, 2 vol., BN, 1, 426: " ... vous dansez en liberté et nous dansons avec nos chaînes ... " [" ... dumneata dansezi în libertate, iar noi dansăm cu lanțurile noastre ... "]; pasajul acesta – dintr-o scrisoare a lui Voltaire către italianul Deodati de Tovazzi, Ferney, 24 ian. 1761 – a fost însemnat de două ori de N, iar cuvântul "chaînes" (lanțuri) subliniat*

144. **414** *2:* sărare ... fierbere] fierbere, celălalt prin sărare *Rs; GA*

145. *7:* dovedim.] dovedim. – [Cum însă cel convins crede întotdeauna că lucrul său este unul dovedit] *Vs*

148. *Vs:* A scrie maiestuos este mai ușor decât a scrie simplu: cere un timp mai scurt de exersare.

149. *28:* Goethe] *către Zelter, iunie 1827* *29-31:* Adică ... modernă], adică, dacă "nu vrem să-l amestecăm pe Dumnezeu", simțim că aici muzica însăși e s t e î n d e v e n i r e, dar încă nu e s t e – muzica noastră modernă, cu alte cuvinte *Vs*

152. **415** *19-20:* sau ... descoperit] – aceasta este pentru Beethoven copilăria renăscută. Aici își descoperă *Vs*

153. *Cf. comentariul la FW 80* *Vs:* recitativ uscat

154. *Cf. 40 [13]*

156. **416** *21-29:* și ... muzică!"] deci nu prin imitarea bunătății omului bun, ci a p ă c ă t o s u l u i, așa cum și-l reprezintă creștinismul. Numai în ipoteza că toți oamenii sunt păcătoși și nu fac decât să păcătuiască, ar fi permis să se aplice la orice fel de m‹uzică› interpretarea trag‹ică› și dramatică – ceea ce nu este aplicabil la Mozart, nici măcar la Beethoven – cum s-ar putea [– –] aici o rețetă universală pentru orice muzică *Vs*

159. *Cf. WS 140*

160. **417** *22-24:* care ... sa] [Chopin are fericirea unui tânăr zeu marin care, travestit în luntraș, în seara de vară] al cărei moment fast l-a făcut Chopin să sune *Vs*

161. *Vs:* Flăcăul, așa cum și-l visau liricii romantici (de ex., Eichendorff), a fost integral trecut și eternizat în cânt și sunet – de Schumann. Însă unde muzica lui Schumann nu este muzica acestui flăcău, acolo este muzică a fetei bătrâne, așa cum romanticii n-o visaseră.

163. *Vs:* Pentru cel ce nu vede ce se întâmplă pe scenă, muzica lui Wagner este o aiureală. "Cine are o c h i s ă a u d ă"! *cf. Matei 11, 15*

164. *Vs:* Și în cazul tuturor [chestiunilor] războaielor estetice, declanșate de artiști, decide până la urmă [de obicei] forța, iar nu rațiunea (adică, aici: finețea gustului) *N.T.:* **418** *13:* Gluck] *Willibald Christoph Gluck (1714-1787), compozitor german* Piccini] *Nicola Piccini (1728-1800), compozitor italian*

165. *N.T.: 25:* musafirului de piatră] *v. vol. 2, p. 612, nota la* **345** *6*

167. *Cf. WB 1, în vol. 2, 287, 4-5:* tăcerea pitagoreică de cinci ani **419** *9:* veșnică);] veșnică [precum italienii precedentului]); *DmN* *11:* gânduri ... inexprimabil] [stări sufletești] frânturi de gânduri confuze și un blând bigotism al sentimentului *Cb*[2]

168. *Cf. 40 [13]* *29:* lucruri,] lucruri [; și dacă acum de vină era gustul nostru sau diletantismul nostru], *Rs*

170. *Vs:* Orice mare artă triumfă v i o l e n t, fiindcă, altminteri, omul muncitor nu se poate folosi de ea – acela vrea distracția ușoară

171. **422** *17-31:* Lor ... f i l o z o f i] Ei sunt persoană din creștet până-n tălpi: toate cunoștințele lor laolaltă sunt, la rându-le, persoană și nimic altceva decât persoană, ceva multiplu, în care toate părțile disparate sunt vii, îmbucându-se unele într-altele, puse în mișcare și însuflețite în sine înseși, fără să aștepte din afară ordine și interdicții, cu un aer propriu, un miros propriu, plăcute sau șocante în ansamblu. Astfel de naturi produc acea iluzie de parcă o știință (sau întreaga filozofie) ar fi epuizată și ajunsă la capăt: ele au propus ceva v i u și-l botează cu numele unei științe sau al filozofiei în general *Vs*

172. *34: S.]* Schmitten *Vs; sat lângă Wiesen; cf. Cronică*

174. *Vs: N IV 3, 2:* Un diavol îl alungă pe celălalt. *N IV 3, 16:* Bolnavul b i n e v o i t o r – o bună distragere

176. *Cf. 32 [19]*

180. *Vs: 40 [19]*

182. **425** *32-33:* au ... proorocii] *cf. Luca 16, 29*

186. *Cf. 42 [20]* *Vs:* Răufăcătorul ne obligă, în vederea legitimei apărări, să ne î n t o a r c e m pe trepte anterioare de civilizație, hoțul face din noi temniceri, asasinul ucigași etc. Legea penală este succesiunea descendentă a treptelor de civilizație.

188. *Vs:* Diferitele civilizații sunt diferite climate spirituale, dăunătoare sau salutare pentru un organism sau altul. I s t o r i a e s t e f a r m a c o l o g i e. Adevăratul medic trebuie să-l trimită pe fiecare în clima sa, pentru un răstimp sau pentru totdeauna. Numai viața î n p r e z e n t n-o face. În cazul acesta pier prea multe rase. – Tot așa d i n p u n c t d e v e d e r e f i z i c: tot pământul ca o sumă de s t a ț i u n i s a n a t o r i a l e. Popoare, familii și indivizi trebuie să-și aleagă domiciliul în c o n f o r m i t a t e c u a c e a s t a. – E r a d i c a r e a tuturor d e f e c t e l o r fizice.

189. *Vs:* Omenirea cândva, un arbore cu multe miliarde de flori, care trebuie să dea toate roade. Acest arbore uriaș să rețină sevă și putere și ele să circule prin numeroase canale este criteriul după care un om de acum este util sau inutil. Misiunea, în acest nuc uriaș, este nelimitat de mare și de îndrăzneață: noi ne străduim cu toții ca ea să fie îndeplinită, ca arborele să nu putrezească. – Încercările unor popoare întregi, ca și ale unor veacuri, de a vedea ce-i face bine marelui pom: aparent, ele își poartă de grijă, ceea ce e corect. A te deștepta mulțumită pagubei.

190. *Cf. 41 [56]; 41 [52]; 41 [58]*

194. *Vs:* Visele mele figurat-simbolice.

195. *Cf. 40 [21]* *Vs:* Zonele rele, nerodnice ale unei științe sunt bine cultivate la început, – fiindcă savanții lor dispun de mijloace care să ajungă exact pentru ele. De ex., critica de text a filologilor. Cele mai roditoare câmpii presupun o mare eficacitate a metodelor și a mașinilor și a experiențelor și a combinațiilor – ele sunt cultivate la urmă.

196. *Vs:* Viața simplă este greu de realizat: fiindcă pentru aceasta este nevoie de bătaie de cap și invenție. **431** *34-35:* mine ... atins.] noi, modernii, un lux prea costisitor! *Cb*

199. *Cf. 19 [62]; 15 [14]*

201. *Vs:* Montblancul la Geneva, bucuria cerebrală suplinind în mod fals

204. *Cf. 42 [12]*

208. *prima versiune a Vs:* De îndată ce unul ‹spune› cu referire la lucrurile spirituale "Cine nu este pentru mine este împotriva mea", este în ziua de dinaintea marii înfrângeri **434** *1-2:* "cine ... mea"] *cf. Matei 12, 30*

211. *Vs:* Dacă vrei – nu ajunge s-o contești, să smulgi viermele ilogic din ea: trebuie s-o omori și s-o mai târăști apoi prin murdărie, pentru a fi minimalizată și a le face oamenilor silă: pe scurt, trebuie să știi să împiedici populara "înviere în a treia zi".

213. *N.T.:* **435** *24:* Pyrrhon] *filozof sceptic grec (pe la 360-270)*

214. **437** *6-7:* Schopenhauer ... înseși] *după Goethe, Afinități elective, 2, 7: "Nimeni nu se pllimbă nepedepsit printre palmieri"; cf. 42 [18]*

215. *În cazul acestor considerații despre modă, N poate s-a gândit, cu intenție polemică, la Wagner; cf., de ex., R. Wagner, Beethoven: "Recunoaștem numaidecât că o «modă germană» opusă unei mode franceze ar fi ceva cu totul absurd și, întrucât simțirea noastră se ridică totuși împotriva acelei dominații, trebuie să înțelegem, în sfârșit, că noi suntem sortiți unui adevărat blestem, de care n-ar putea să ne mântuie decât o regenerare infinit de adânc fundamentată.", ed. cit. 9, 138* *Vs:* Modă. America trebuie să îngăduie a fi socotită în această privință ca Europa – ea este, în toate lucrurile spirituale, colonia noastră, noua noastră Europă. Acum nu mai există pe globul pământesc [nici o idee americană, ci ideea este europeană în afara Europei] [decât] idei asiatice – dar nici americane. Europenismul [nu este chiar așa de mare și] nu domină în toată Europa, dar acoperă cu aripile sale întinderi teritoriale de zece ori mai mari decât are întreaga Europă.

216. **440** *8-10:* Numai ... francezi] *cf. față de aceasta R. Wagner, Deutsche Kunst und Deutsche Politik: "Slavă ție, Schiller, care ai dat spiritului renăscut figura*

«tânărului german», cel care se opune cu dispreț mândriei Britaniei, ispitirii pariziene a simțurilor!", ed. cit. 8, 49 *18:*În treacăt] În treacăt (dar nu în plus) *Vs* *23-24:* Helvetius ... dreaptă] Helvetius și adevărurile îndelung și anevoie cucerite (sau îndrumările pe calea cea dreaptă) *Cb* *26:* seamă.] seamă: vivat sequens!* *Vs*

217. *Vs:* Romanticilor le este inspirată viziunea viitorului de slăbiciunea vremii: naturilor clasice de vigoarea vremii lor. *cf. Goethe, Maximen und Reflexionen 1031***

219. *Cf. 40 [20]* *Vs:* Ne place să locuim într-un sau lângă un orășel, să ne cufundăm în natură, spre a ne reface de pe urma societății și a activității noastre, și, în sfârșit, să luăm iar calea marelui oraș – spre a ne reface după contactul cu natura.

220. *Cf. 40 [4]*

221. *prima variantă a Vs:* Era oare necesar ceea ce este țicnit, histrionic, de o cruzime animalică și voluptuos, oare substanța cu adevărat revoluționară, așa cum devenise ea în Rousseau carne și spirit, era necesară pentru ca, încarcerat în această substanță grosolană, Luminismul însuși să devină violență: el, care, de fapt, își vede liniștit de drum, ca un reflex luminos trecând prin nouri, și schimbându-i pe indivizi, transformă numai foarte gradual și obiceiurile și instituțiile popoarelor? Iar prin această intempestivitate, prin violență, Luminismul n-a devenit un pericol?

222. *Vs:* Oamenii evului mediu sunt cei mai pasionali: prin cer și infern, lumea afectului era atât de lărgită, încât prăbușirea trebuia să fie mai adâncă, năvălirea sentimentului mai strașnică. Spațiul din psihicul lor era mai mare, măsurile lor mai mari și mai supraomenești decât azi. *Cf. N către Rohde, mijlocul lui septembrie 1875:* M-am gândit ieri la tine și la mine, când am citit că foarte necioplitul ev mediu*** este vârsta bărbăției****, ceva cu totul barbar, în care plutești așa între nebun și înțelept. Tocmai în acest ev mediu, și anume în miezul lui, te conduce Tristan ... **442** *11-12:* ochii ... creștine] *cf. 41 [4]*

226. *Vs:* Dorința de a învinge ἀριστεύειν***** statuată din oficiu ἀγών******

227. **443** *10:* și ... încă] *lipsește în Vs* *11:* se numesc] *lipsește în Vs* *12-13:* Și ... vreodată] El mai trăiește și azi cu aceeași deviză *Vs*

228. *15:* studențească] studențească [(sau, cum se spune acum, "germana lui Bismarck")], *Rs* *16-24:* își ... stânga] este, în modul cel mai riguros, aceea a celor ce nu studiază, dar care-și fac veacul prin universități și-și trădează conștiința ticăloasă prin faptul că tot ce amintește în vorbirea colegilor lor mai serioși de cultură, de bună-cuviință, de erudiție, de ordine, de cumpătare este imitat de ei, dar însoțit de o grimasă. – În această limbă vorbesc oamenii politici și foiletoniștii germani și trec prin aceasta drept ingenioși: este o constantă citare ironică *Vs*

**În lat. în text: "trăiască cel ce urmează!" (n.t.).*

***Ed. rom.: Maxime și reflecții. În românește de Gheorghe Ciorogaru, Univers, București, 1972, p. 99, 569 (n.t.).*

***Mittelalter *("vârsta de mijloc") (n.t.).*

****Mannesalter

******În gr. în text (n.t.).*

*******În gr. în text; v. nota pentru p. 506, r. 4 din vol. 2 (n.t.).*

230. *Cf. Vs (în Note şi comentarii) la WS 63*

231. **444** *10-12:* şi ... Europă] cărți bune şi se rememorează patria ca sediu al prostiei şi al violenței *Cb*[1]

232. *Vs:* Basileul*-zeu a devenit polisul**-zeiță la greci. Şi sentimentul s-a intensificat, fiindcă o idee suportă mai multă dragoste decât o persoană.

234. *Vs:* [Acesta] Cutare are marile opere; [şi cutare] tovarăşul său însă are marea credință în operele [sale] acestea. Lucrul acesta îi face inseparabili. Fiecăruia în parte îi lipseşte mereu lucrul cel mai bun.

237. **445** *15-18:* cinci ... Ferney).] *din* un cuvânt conclusiv (v. Ste-Beuve, Prefață la Piron), *[cf. Oeuvres choisies de Piron ... précedées d'une notice par Sainte-Beuve***, Paris, 1866]* aşa ‹s-a răzbunat› acelaşi pe Frederic cel Mare într-o scrisoare adresată lui, din Ferney (v. lettr. choisies***) *N se referă la scrisoarea lui Voltaire din 21 aprilie 1760 către Frederic al II-lea; cf. Lettres choisies de Voltaire*** 1, 393 sq., în care N a subliniat "adevărurile" lui Voltaire despre regele prusac; scrisoarea este datată, de altfel, din Tourney, nu din Ferney*

241. *Vs:* Fără să trag cu urechea, am auzit multe. Să fii mediocru în a replica şi a răspunde, dar cu o memorie pândind tot ce a spus celălalt, dimpreună cu gesturile cu care a însoțit cele spuse.

244. *După Fabulele lui Esop 33 şi 33*[b]

246. *Cf. WS 320; 28 [12]* **446** *31-34:* ascultătorii ... tacă] *din* cititorii nu observă nimic! ne cred încă absolut neschimbați! Asta îmi provoacă lehamite. Am supraestimat intelectualitatea oamenilor *Rs*

248. *Vs:* Şi în ochiul omenesc există acele bruşte nesiguranțe despre care nu ştim dacă sunt fior sau surâs: aşa cum adeseori asemenea mişcări duplicitare, solzoase, ezit‹ante› *[?]* brăzdează lacul.

249. *Vs:* N-am nevoie de nimeni care să mă combată: îmi ajung eu însumi. **447** *12:* Pozitiv şi negativ] Un filozof fără fiere *Cb* filozof] om *Cb* *13:* pentru asta îşi] îşi *Cb; cf. Gast către N, 24 n. 1879: "Nr. 249, titlul ar fi poate: Pozitiv şi negativ reunite – sau asemănător. Ultima propoziție: 'îşi ajunge el însuşi' ar putea produce la cititorii nebinevoitori impresia 'este mulțumit de sine însuşi'; de aceea, poate: 'se completează el însuşi' ori altceva."*

253. *29:* Cel mai caritabil] Semn pentru cerşetori *Vs*

256. **448** *11-13:* Hesiod ... ajutor.] *cf. Erga 349-351*

260. *Vs: N IV 1:* Un om cuminte nu spune, spre a lăuda, "această idee şi eu am etc. *N IV 4:* A te feri să fii de acord *Cf. Peter Gast către N, 15 februarie 1879 (când se îngrijea de corectura la VM): "Asupra unor lucruri am fost surprins, fiindcă mi le notasem eu însumi înainte într-un mod asemănător, aşa, de ex., ideea din nr. 64 ..." Exprimări similare se găsesc în scrisorile altor corespondenți ai lui N din această perioadă*

**În gr. în text, transcris: βασιλεύς (n.t.).*

***În gr. în text, transcris: πόλις (n.t.).*

****În fr. în original (n.t.).*

261. **449** *16:* după ... baie] apoi să ne curățim sufletul. Diferitele emoții se estompează reciproc *Vs*

265. *Vs:* Așa cum grecii ‹au plasat› fericirea la capătul pământului, așa ‹o plasăm› noi în ‹cele mai› îndepărtate vremuri de care ne putem aduce aminte (în copilărie) **450** *13-14:* lăsați ... împărăția cerurilor] *cf. Marcu 10, 14*

267. *Vs: N IV 4, 30:* "dușmanii noștri naturali" – de îndată ce părinții și dascălii încep să ne lase să ne descurcăm singuri *N IV 4, 31:* unul dintre cei mai mari oameni sinceri, Stendhal, tatăl *[?]* **450** *36*-**451** *1:* pe ... naturels] *cf. Stendhal, Corréspondance inédite ..., Paris, 1855, BN, aici scrie Prosper Mérimée în ale sale "Notes et souvenirs", p. VI: "Nos parents et nos maîtres, disait-il, sont nos ennemis naturels quand nous entrons dans le monde." C'était un de ses aphorismes.**

269. *Cf. 46 [3]*

271. **452** *23-24:* ce-l ... spectator] *din* ce mă ... mine *Rs* *25:* Simțim] El simte *din* Eu simt *Rs*

272. *28:* sacrifizio] sacrificio *Rs;* intelletto del sacrifizio *(= inteligența sacrificiului) a fost parafrazat de N după mult citata expresie italiană "sacrifizio dell' intelletto" (= sacrificiul inteligenței); cf. G. Büchmann, Geflügelte Worte, Berlin, [32]1972, 97* *28-31:* sacrifizio ... sacrificatori] sacrificio. Nenorocire dacă soții lor nu vor să le sacrifice – ele nu se mai bucură de viața lor. *Vs*

275. *Vs: 41 [9]* **453** *10-13:* și ... suscită,] *din*, iar frica însăși de anarhiști și de adversarii cei mai principiali ai democrației pare să existe numai pentru ca *Rs* *27:* distruse] *din* puse în discuție *28:* apele ... munte] *din* brutalitățile sălbatice și inconștiente

276. *Vs:* Dacă la un scrutin în cadrul unui stat care are o constituție reprezentativă, bunăoară la alegerea membrilor parlamentului, participă la alegeri mai puțin de jumătate din cei cu drept de vot: atunci însăși constituția reprezentativă este respinsă.

277. *Vs:* Cât de prost raționăm în domenii în care nu suntem pe deplin acasă! (Chiar și omul de știință!) Dar orice lucru public, orice lucru neprevăzut, orice lucru important se rezolvă printr-un astfel de raționament prost! Politica oamenilor de stat mai rafinați este de a ști cu anticipație deducțiile proaste ale partidelor puternice și ale maselor, ba chiar de a le pune în gura lor – și prin ele să-și realizeze propriile planuri, spre binele general.

281. **456** *16:* podoabelor din bătrâni lăsate**] *cf. "catrafuse din bătrâni lăsate"*** la Goethe, Faust 408* *N. T.: cf. și vol. 2, 176, 14; 413, 18*

284. *Vs: 42 [38]; 42 [50]* *Cf. 42 [37]* **458** *13:* din ... înalturi] *Rs; GA* din nor și din înalturi *Ed* din înalturi *He[2]; GAK*

285. *Vs:* Dacă nu-i proprietate, lipsește rădăcina egoismului – fals! împotriva

---

**În fr. în text: "Părinții și dascălii noștri, spunea el, sunt dușmanii noștri naturali atunci când intrăm în lume." Era unul din aforismele sale. (n.t.).*

**Urväterzierrathes

****"Urväter-Hausrath"*

lui Platon *20-21:* să nu furi] *cf. 2 Moise 21, 15* *21:* să nu posezi] *cf. 42 [19]* **459** *15-21:* Pentru ... publici] Eu cred că toate strădaniile de a face proprietatea mai morală ar trebui să se extindă asupra folosirii ei, iar nu asupra împărţirii ei: la orice nouă împărţire, lucrurile se vor petrece o b l i g a t o r i u nedrept, aşa cum s-au petrecut de când lumea la orice luare în posesie *Cb; DmN*

286. *27-28:* Nu judecaţi!] *cf. Matei 7, 1* **460** *5:* societăţii. Acum] societăţii [, deci a acelora care vor să se muncească necontenit pentru ei]. Acum *Rs*

287. *Vs:* Este greu să înveţi corect politică şi economie, când societatea este într-o situaţie excepţională. *14-18:* de ... ochean] *din* să trecem cu vederea mai întâi peste ceea ce este real şi să ne îndreptăm privirea, bunăoară, spre America de Nord; în orice caz, atâta timp cât s t u d i e m , nici vorbă să intervenim în situaţia din partea locului, să dăm sfaturi în legătură cu ea şi s-o votăm *Rs*

289. *Vs: 47 [10]*

291. **461** *6:* Quousque tandem] *cf. Cicero, In Catilinam I 1*

294. *Vs:* Impozit pe chibzuinţă.

295. *În M I 2, 22 începutul, şters de N, al acestui aforism: 43 [3]* *N IV 5, 4:* adorare mută a clipei *Vs:* (Poussin) fără să vrei şi de parcă n-ar exista nimic mai natural, îţi imaginai eroi gr‹eci› – Aşa au şi t r ă i t unii, aşa s-au simţit în lume şi au simţit lumea în sine, dintre ei face parte Epicur, descoperitorul unei maniere eroico-idilice de a trăi şi a gândi **463** *11:* , – totul ... limpede] *din* măreţie, pace, lumina soarelui *Rs; cf. WS 332* *14-15:* nostalgie, nici o aşteptare,] nostalgie, nici o nemulţumire, nici o aşteptare *Rs; GA* nici o nostalgie ... îndărăt] *din* nimic romantic *Rs* *15:* trebuia să simţi] *din* simţeam *Rs* *15:* Poussin] *două tablouri de Poussin au făcut expresia "Et in Arcadia ego" unanim cunoscută; cf. şi motoul lui Goethe "Şi eu am fost în Arcadia" la "Călătorie în Italia"*

296. *23:* deci ... mintal] în cazul în care concluzia conţine m o t i v u l acţiunii *Vs*

299. *Vs:* Indiferenţa şi răceala noastră faţă de oameni este oboseală a spiritului

300. **464** *7:* " D e ... n e v o i e . "] *cf. Luca 10, 42*

303. *prima variantă a Rs:* Copil fiind, n-am furat niciodată fructe din grădini străine, iar ca bărbat n-am umblat prin fâneţe, respect proprietatea până la ridicol. *Vs:* Niciodată fructe, copil fiind, niciodată fâneţe călcate, ca bărbat.

304. *28-30:* vanitatea ... "om"] mândria lui ca "om" *Vs*

305. **465** *1:* în care] când *Rs; GA* refuzat] r e f u z a t *Rs; GA*

306. *Cf. FW "Glumă, viclenie şi răzbunare" 33 (şi notele)*

313. **466** *23:* nil admirari] *cf. Horaţiu, Epistulae I 6, 1* *N.T.: cf. şi vol. 2: DS 2, 111, 34; WB 6, 304, 29; CV 4, 500, 26*

318. *Cf. 40 [3]*

319. *Vs:* Cel ce se cruţă pe sine însuşi nu găseşte crezare.

320. *N.T.:* **468** *3:* intelectualitatea oamenilor] *cf. WS 246; 28 [12]* *10-20:* În ... pustiu!"] Dar nu! Se amestecă aici o amărăciune din soiul cel mai amar: căci, de când se judecă mai drept pe el şi pe oameni în privinţa nevoilor spirituale, spiritul său i se pare absolut nefolositor, el nu poate face nimic bun cu el, fiindcă spiritul celorlalţi nu-i capabil să accepte acest lucru. Şi astfel, îl chinuie nevoia d e a s e b u c u r a

singur – de spiritul său: aceasta însă generează o conștiință vinovată și puțină bucurie. *prima variantă a Rs* *19-20:* a da ... a avea] *după Faptele Apostolilor 20, 35: "a da este mai fericit decât a lua"*

323. **469** *3:* bun: îi] bun: [suferi, deși nevinovat – întotdeauna ești nevinovat – și] îi *Rs* *4:* răufăcător] *din* criminal *Rs* binefăcător al omenirii] *din* martir *Rs*

324. *Cf. 41 [46]*

326. *Cf. 23 [68]* *Vs:* Dacă nu știi să nimerești unde trebuie, este mai bine să nu tragi. – Nu răscoli mlaștina, spuneau cei de demult.

331. *prima variantă a Rs:* Încep încet și mă familiarizez greu cu un lucru: după aceea însă îmi este proprie accelerația constantă – așa încât nu știu deloc încotro mă mai poate duce curentul. *Vs:* Încet, cu accelerație constantă.

332. *Cf. 17 [25]; 40 [16]* *Vs:* Un gând înălțător – un gând liniștitor – un gând lămuritor – măreție, pace, lumina soarelui *N.T.: cf. WS 295, notele*

338. **471** *15-23:* Cât ... rosti] Așa mi s-a întâmplat aproape de St. Moritz – așa sunt eu! așa am simțit-o continuu, acest aer însorit de octombrie, acest curent invariabil de aer, această seninătate și răcoare moderată, acest caracter silvestru, lacustru, montan, de zăpadă și de șes. *prima versiune a Rs* *16:* aici] aici *M I 2, 51; GA 24-26:* "Există ... mult."] *cf. N către Overbeck, spre sfârșitul lui iunie 1879:* Dar acum am luat Engadina în stăpânire și sunt ca în elementul **meu**, absolut minunat! Sunt înrudit cu această natură.

339. *Vs:* Înțeleptul va fi afabil față de oamenii de rând, dar niciodată poporanist* și popular**.

345. *Vs:* S‹piritul› super‹ior› trebuie să se elibereze de amăgirea că stârnește invidie și că este perceput ca o excepție. Cei mediocri gândesc mai degrabă că el este sub ei și ceva de care ne putem lipsi și nu-i vom observa lipsa.

346. *Vs:* Igiena cere să ne primenim hainele și opiniile.

350. *Rs la sfârșit, pentru Gast:* Ura! Prietene Köselitz, aceasta se numește "recapitulare"! *N IV 2, 19:* "Pace pe pământ și oamenilor o bunăvoire unii față de alții" Sfârșit *N IV 3, 36:* atunci și noi putem făgădui, fără un dumnezeu în înalturi: pace pe pământ și oamenilor o b‹unăvoire› unii față de ‹alții› *N IV 5, 49:* Ușurarea tot mai mare, fie în gândirea morală, fie în modul de viață, fie în muncă (de ex., cu ajutorul mașinii) va fi un eșec, dacă omul nu se înnobilează mereu: așa încât el are tot mai puțină nevoie de îngrădirea spirituală și de constrângerea fizică și de toate lanțurile animalității. Semnul înnobilării însă este propria bucurie: și o bucurie crescândă pentru orice bucurie trezită de faptul că vorba aceea îngerească, pe care crestinismul n-a putut-o împlini, continuă să devină totuși adevăr: pace pe pământ și oamenilor o bunăvoire unii față de alții. *N IV 5, 48:* acea vorbă emoționantă și mare la auzul căreia cerul se luminează și azi pentru orice om, iar el este cuprins de sentimentul că devine păstor și-și paște turma noaptea *N IV 5, 33:* de o vorbă [îngerească] veche – o vorbă mare și emoționantă, dar prematură, de care a

*volksthümlich

**populär

pierit creștinismul, de care vor pieri toți cei ce o iau p r e a d e v r e m e în gură *eventual, în legătură cu aceasta, însemnarea fragmentară și greu de citit din N IV 5, 42:* ca tot ce este bun să devină bun obștesc, celor liberi să le fie totul permis, misiunea bunilor europeni de a lua în m‹ână› [civilizația pământului] **473** *25-28:* a fost ... ea] este valabilă p e n t r u t o ț i : este încă o vorbă oraculară, [și creștinismul piere fiindcă a promis dezlegarea ei și n-a putut-o da:] de care pier toți cei ce vor s-o dezlege și n-o pot dezlega *Vs* *26-28:* deviză ... ea] *din* vorbă oraculară, de care vor pieri toți cei ce vor s-o dezlege și nu pot *DmN* *28-30:* n u - i ... vorbă] nu-i timpul ca toți oamenii să devină păstori, [ca pentru toți oamenii să se lumineze cerul⌈noaptea să devină zi⌉ și ca toți oamenii să audă vorba], care să vadă cerul dintr-o dată luminat și să audă vorba *Vs* *29-30:* să ... vorbă] *din* ca toți oamenii să poată deveni păstori, care să vadă cerul luminat deasupra lor și să audă acea vorbă *DmN* *30-31:* "Pace ... alții."] *cf. N către Adolf Baumgartner, 24 dec. 1878:* ... Între timp, dumitale și onorabilei doamne mame salutul îngeresc: "Pace pe pământ și oamenilor o bunăvoire unii față de alții!" *citatul după Luca 2, 14*

[Epilog] *Cf. 41 [31]* *În Rs, următorul început șters:* Pentru final. Călătorul. Ai amuțit? Umbra. Mă întristează că nu pot fi așa de des cu tine tocmai atunci când ești cuprins, ceasuri în șir, de o mare bucurie. Călătorul. Fii mulțumită că nu ești legată de mine: robia ar da un gust amar acestei bucurii. Și pentru mine bucuria ar fi mai mică, dacă a r t r e b u i să mi-o împărtășească cineva: vederea oricărui rob mă apasă. Umbra. Te-am urmat și astăzi prea multă vreme? *N IV 1, 41:* față de câini. C. Cred că te înroșești. U. Am ceva comun cu câinii, stau culcată la picioarele tale *N IV 1, 43:* C. Taci? U. Eram întristată: tu iubești natura cel mai mult când eu nu sunt de față. C. Dar, proastă bătrână, vezi bine că nu fiindcă nu ești de față: așa cum trebuie să simtă soții uneori când trăiesc separat în vilegiatură. U. Orice intimitate lungă duce la saturație. C. Oamenii-și deschid inima unul față de altul și se dumiresc. Dar noi? Noi suntem la început. U. Și la sfârșit. Vezi, mă alungesc, iarba e udă, mă ia cu frig. Mai puțin și ne vom despărți. C. Să ne despărțim? Și n-aș mai putea face, la repezeală, nimic pentru tine? N-ai nici o rugăminte? *N IV 3:* U m b r a . Îmi face o bucurie deosebită principiul tău că oamenii o să ajungă iarăși vecini buni ai celor mai apropiate lucruri. Poate că atunci ajung prieteni buni și cu umbra și n-au să mai vorbească așa de nefavorabil despre ea. Călătorul. Nu m-am gândit la umbră: dar acum o voi face. Nu mai sufăr lumina soarelui, în care umbra – – – Umbra. Îmi pare rău că nu pot fi mereu cu tine. *N IV 4:* Ne numiți indiscrete, dar nu știm oare cel puțin să tăcem și să așteptăm ca cel mai discret englez? Putem fi întâlnite bucuros în suita omului, dar nu în robia lui. Dacă omul fuge de lumină, noi fugim de om. – Cu acest preț aș vrea să fiu sclava lui *[?]. de "epilog" mai ține, poate, și fragmentul șters de N din N IV 4, 18:* Dacă n-ai nimic împotrivă, cum n-am nici eu, hai să nu mai vorbim serios astăzi. **474** *12:* – nici ... bine] *din*, asemeni celui mai discret englez *Rs* *N.T.:* **475** *12:* "câinele" filozof] *adică Diogene din Sinope, filozoful cinic (mort în 323 î. Cr.)*

POSTFAȚĂ

Omenesc, prea omenesc I

Forma aforistică sau, în orice caz, fragmentară, în care se prezintă *Omenesc, prea omenesc*, este o noutate care detașează net această operă a lui Nietzsche de scrierile sale precedente. Confruntarea conținuturilor confirmă această impresie dobândită deja la prima lectură și, de altfel, cei ce au studiat evoluția lui Nietzsche au insistat mult asupra acestei discontinuități. A și fost ușor să se dea o explicație printr-o trimitere la întâmplările personale care precedă această carte, în special la răcirea, care devine mai târziu ruptură, a prieteniei cu Wagner. Pripită totuși, chiar inexactă, este afirmația că *Omenesc* este condiționat de asemenea evenimente. Aprofundând problema, pare corect să le atribuim, mai degrabă, o acțiune catalizatoare: cu alte cuvinte, *Omenesc* nu trebuie înțeles ca reacție, favorizată de ruperea prieteniei, la o viziune despre lume puternic influențată de Wagner, ci ca poziție cucerită prin maturizarea gândirii, căreia legătura cu Wagner, deși a suscitat-o la început sau, în orice caz, a îmbogățit-o, până la urmă i-a devenit o piedică.

Aici, ca și în alte scrieri, se poate observa, dincolo de manifestarea antinomică, eterogenă, contradictorie din gândirea lui Nietzsche, o concordie în profunzime, un fir conducător depănat fără încetare, pe baza căruia contrastele cele mai stridente se ordonează ca expresii graduale ale unei personalități unitare, a cărei bogăție n-ar fi putut ieși altminteri la iveală. Contrastul cel mai frapant dintre orizontul lui *Omenesc* și cel precedent privește știința și arta. Primatul acordat celei de a doua, în perioada *Nașterii tragediei* și a *Considerațiilor inactuale*, este transferat acum în mod clar științei. Dar este aceasta cu adevărat o retractare? În *Omenesc* se declară enigmatic: "Omul de știință este dezvoltarea în continuare a omului de artă." (af. 222) Și, să luăm bine seama, Wagner (care nici măcar nu este numit în *Omenesc*) n-a fost renegat în mod explicit; ceea ce vedem este o trecere lină pe lângă el. Wagner s-a înfuriat când a luat în mână cartea trimisă lui ca omagiu. Lectura n-a fost dusă niciodată până la capăt și chiar în acest moment intervine ruptura lui cu Nietzsche. Era pregătit să citească scrierea unui discipol și l-a regăsit

acum ieșit de sub tutela lui. *Omenesc* înseamnă tocmai trecerea de la o fază încă unilaterală și circumscrisă a gândirii lui Nietzsche, în care originalitatea și dependența nu se disting clar, la o cucerire a autonomiei, la o soluționare a unei dizarmonii interioare, printr-o aprofundare filozofică ce-l face să găsească dintr-o dată un limbaj independent și-i duce gândirea la o amploare care cuprinde pașnic tot ce i se părea mai înainte antinomic.

Dar ce semnifică știința pentru Nietzsche? În nici un caz știința în accepția antichității, adică un sistem de propoziții bazate pe principii universale, într-o succesiune logică de fier, deduse și demonstrate unele din altele. Dar nici în accepțiunea modernă, mai precis, cunoștințe obținute prin culegere, inducție, experiment și introduse apoi și ele în mecanismul deductiv, dacă, așa cum se pare, tezele și discuțiile din *Omenesc* sunt prezentate de Nietzsche ca exemple de activitate științifică. El dezvoltă, deja aici și, în mod aprofundat, în scrierile ce vor urma, o critică eronată la adresa gândirii logice și deductive, iar forma aforistică însăși, pe care o introduce în *Omenesc*, arată neîncrederea sa în productivitatea înlănțuirilor demonstrative. Se poate chiar observa un contrast paradoxal între proza din *Richard Wagner la Bayreuth*, unde, spre a exalta arta și pasiunea, el încearcă într-un mod elaborat, aproape obositor, să explice, să deducă, să demonstreze, și cea din *Omenesc*, în care primatul științei sau, în general, al rațiunii se exprimă în fulgerări, la nevoie în expuneri în cadrul cărora ideile sunt mai mult coordonate decât subordonate. Prin capacitate științifică, Nietzsche înțelege, înainte de toate, capacitatea de judecată, mai mult, a unei judecăți în care termenii se asociază nu printr-o necesitate inerentă rațiunii tuturor oamenilor, ci printr-o legătură pe care nu toți o pot surprinde. El reușește astfel esențialul într-un cadru circumscris. Ceea ce caracterizează această judecată este concretețea sa: subiectul și predicatul sunt alese direct din sfera intuitivă, sensibilă, sau sunt determinări interioare de natură etică, ce se raportează la rădăcinile plăcutului și ale durerosului, ale dezirabilului și ale evitabilului, și, în măsura în care trebuie să fie abstracte, sunt universalii, desigur nu logice, ci etice sau, în orice caz, extrase din lumea devenirii.

Pentru a realiza o asemenea "știință", care, într-adevăr, este mai apropiată de joc decât de necesitate (din care pricină spunea el că știința este destinată să continue arta), este necesară, în orice caz, o lărgire maximă a câmpului de cercetare. Întrucât acesta trebuie să fie viu, în devenire, e nevoie să fie consultată întreaga istorie a omului. Prin aceasta ne luăm rămas-bun de la metafizică, ce postulează credința în "obiect", în substanță, în general în imutabil, și, pe lângă aceasta, credința, sub aspect formal, în sistematic; pentru Nietzsche, apoi, metafizica este reprezentată aproape exclusiv de Schopenhauer, care este prezent în fiecare pagină din *Omenesc* și față de care încă

nu se simte aici răutate, ci îndepărtare melancolică. E dificil de caracterizat noua poziție și nu suntem pe drumul cel bun când numim pozitivistă atitudinea acestei cărți și a celor ce urmează, *Aurora* și *Știința veselă*. Considerarea pozitivistă este centrată în întregime pe gândirea sistematică și deductivă. Dar nici nu-i facem o judecată mai dreaptă lui Nietzsche scoțându-l complet din sfera filozofică (afară numai dacă nu-i recunoaștem darul de psiholog și moralist excelent) și acordându-i calitatea de istoric. Cu toate analogiile și concordanțele cu istorici de prim rang, precum Burckhardt și Taine, sau de-a dreptul cu Machiavelli și Tucidide, lui îi lipsește ceva ce ei au deținut, dacă nu altceva, măcar cunoașterea exhaustivă a faptelor, strângerea metodică a materialelor. În schimb, el are ceva ce nu se regăsește la ei.

Tocmai aici este greul. Judecata concretă care transpare din *Omenesc* este o îndrăzneală, o cucerire poate, tipic filozofică și merită a fi echivalată cu o nouă metodă euristică. Numai acest lucru ar ajunge pentru a-i asigura lui Nietzsche un loc în istoria filozofiei. E dificil să i se găsească precursori (dar e de luat în seamă Heraclit) și e sigur că până acum n-au apărut continuatori. Poziția lui Nietzsche nu este, de fapt, iraționalistă, iar pentru a o contesta ca raționalistă, trebuie ca filozofia să-și demonstreze dreptul deplin de a asocia reprezentări abstracte în mod deductiv (ceea ce a fost practicat mai târziu și de gânditori ce-și zic antimetafizici), respingând, în orice caz, criticile lui Nietzsche la adresa rațiunii demonstrative.

Trebuie, așadar, să acceptăm aforismul nietzschean ca o cunoaștere rațională sau de-a dreptul științifică? Dacă vom extinde considerarea capacității de judecată de la individul cunoscător, care, făcând uz corect de ea, trebuie să dea de cheia pentru înțelegerea vieții, la întreaga omenire, ce, din întrebuințarea ei abuzivă (eronată), își trage hrana pentru credințele ei, pasiunile ei și nebuniile ei, răspunsul autorului pare limpede. La baza instinctelor, a imediateții aparente a voinței (acesta este atacul mortal împotriva lui Schopenhauer), stau judecățile primordiale ale omului, evaluările sale. Instinctul e subordonat intelectului, îi urmează și e determinat de el. Din eroarea de judecată derivă nenaturalețea instinctului, iar de aici pervertirea credinței. Este trăsătura socratică a sufletului lui Nietzsche, învingând în adâncu-i.

Acesta, trebuie s-o amintim, nu-i decât un moment în gândirea lui Nietzsche, chiar dacă destinat a se consolida prin operele anilor următori și nemaicăzut niciodată mai târziu în uitare. Raportul organic cu epoca precedentă poate rezulta astfel mai clar. Curajul din *Omenesc*, în formă și conținut, presupune o polaritate de experiențe trăite direct. Pe de o parte, cercetarea antichității, sârguința pasionată a unui filolog clasic foarte precoce, ampla culegere de material istoric, meditația și detașarea de prezent; pe de altă

parte, cufundarea directă în beția wagneriană, eliberarea instinctelor ușoare, artistice, improvizatoare, sfera sentimentului, a modernității, a pesimismului și a decadenței. Din ambele experiențe, el se retrage speriat, din fața obtuzității filologilor, din fața sclerozării spiritului printre lucruri moarte, și, la cealaltă extremă, din fața fanatismului, din fața ideilor trăsnite ale prezentului, din fața pericolelor imediateții, din fața perspectivei de a se pierde în masa discipolilor. Dar, în măsura în care erau ale sale, trebuia ca acele instincte să fie conservate, iar forma independenței, după o trudă de ani de zile, este în sfârșit găsită.

Pe baza fragmentelor postume din perioada *Omenesc, prea omenesc**, se poate urmări mai de-aproape dezvoltarea acestor teme. Adică mai aproape de persoana lui Nietzsche, fiindcă aceste scrieri, prezentate în succesiunea lor cronologică, atestă gândurile răzlețe și stările sufletești din acești doi ani. Asistăm astfel la discuția aproape cotidiană cu Schopenhauer. Și Wagner se reîntoarce aici frecvent; gândurile despre el reveleazã o inexorabilă aprofundare critică, dar nu arată animozitate. Pe lângă aceasta, planurile de lucru și programele de viață împreună cu notițe autobiografice, cu însăilări poetice, într-o atmosferă meditativă, fără violențe. Și formarea, în stare nãscândă, a conceptului de "spirit liber".

Omenesc, prea omenesc II

Scrise în mai puțin de un an, *Diversele opinii și aforisme* și *Călătorul și umbra sa* sunt mărturii, în activitatea lui Nietzsche, ale unei aplecări asupra lui însuși: e o stare de suflet ciclică în viața sa, chiar dacă este uneori mascată, ca în acest caz. Obiectele nu-l tentează, iar oamenii l-au lăsat singur, așa încât autorul se poate interesa mai mult de el însuși, cum face aici călătorul, nevoit să stea de vorbă cu umbra sa. Discutând cu tine, poți vorbi ușor despre tine. Lucrul nu este evident, iar noi ne găsim în fața unor obiecte, a unor argumente concrete de istorie, artă, morală; în rest, e de necontestat că aceasta este perioada cea mai imparțială, mai științifică, mai obiectivă din întreaga creație a lui Nietzsche. Totuși la o asemenea obiectivitate s-a ajuns, în mod paradoxal – și nu-i deloc ușor să recunoaștem mecanismul –, printr-o concentrare și o speculație interioară. Și poate că acesta este un șiretlic al lui Nietzsche, felul lui cel mai profund de a fi obiectiv. O admite el singur: "Modul meu de a relata evenimentele istorice este, de fapt, acela de a istorisi propriile trăiri prilejuite de vremurile și oamenii trecutului. Nimic organic – numai

*KSA, vol. 8 (9 al ed. rom.), p. 287-486 (n.t.).

lucruri izolate mi-au răsărit în cale, altele nu. Istoricii noștri literari sunt plictisitori, fiindcă se silesc să vorbească și să pronunțe judecăți despre toate, chiar și atunci când n-au trăit nimic."*

Fără ajutorul fragmentelor postume**, ar fi anevoios de regăsit în formația sa această conduită productivă. Carnețelele din anii 1878-1879 sunt pline de amintiri personale, notate în fugă, care își au originea în copilărie sau în prima tinerețe. Frecvente sunt și reminiscențele de peisaje ori evocările precise ale localităților. Din impresiile profunde ale propriului trecut, Nietzsche își ia stimulul pentru a exprima păreri și judecăți asupra trecutului omului. Legăturile reprezentărilor curente sunt tăiate și chiar și sentimentele sunt reduse la tăcere: clipe de rememorare visătoare eliberează mintea, o pregătesc pentru clarviziune. E o ipostază care stă simetric cu aceea care a primit în *Nașterea tragediei* numele de stare "apolinică". Lumea care se naște din această perspectivă rămâne evanescentă, iar "călătoria în Hades", cu care se încheie *Diversele opinii și aforisme*, nu probează numai starea sufletească dominantă a autorului, ci și o filozofie tenebroasă a sa; cel puțin în această fază. O filozofie tăcută, pentru care "obiectele" își pierd corporalitatea, și convenabilă unui om care tocmai acum a descoperit vocația și destinul singurătății. Un enigmatic fragment postum din această perioadă este un indiciu al acestei direcții: "Semănăm cu animalele vii de pe scutul lui Hefaistos – fenom⟨ene⟩ estet⟨ice⟩, dar crude!"*** În rest, chestiunile concrete în care se depun astfel de meditații fluctuante sunt dezvoltări sistematice care nu aparțin nici unui tip. Argumentele sunt oferite fie de tematica din *Omenesc, prea omenesc I*, despre care Nietzsche însuși a declarat că vrea să-i dea o continuare, fie de o lărgire a problemelor morale care prevestesc *Aurora*. Unele teme sunt prezentate cu mai mare insistență, de pildă, libertatea voinței sau justiția și teoria delincventului; în alte cazuri, se fac anticipări, schițate și fragmentate, ca cele privitoare la conceptul de răzbunare.

Unul dintre rezultatele cele mai importante ale acestei metode (în primul rând, pentru eficacitatea sa educativă, și care deci ne interesează de aproape) este cucerirea unei dimensiuni în profunzime, a unei densități temporale, a unei noi configurații a instinctului de "inactualitate". Limbajul istoric și psihologic devine instrumentul de comunicare a unei viziuni inactuale. Care, de obicei, îi lasă cititorului un gust amar, fie și numai pentru faptul că cel ce o exprimă nu poate face abstracție cel puțin de imaginile, conceptele și personalitățile prezentului. Nietzsche evită această cursă (adică dezinteresul contemporanilor)

**Vol. 8 (9 al ed. rom.), 30 [60] (n.t.).*

***Vol. 8 (9 al ed. rom.), p. 487-621 (n.t.).*

****Ibidem, 30 [60] (n.t.).*

și, prefăcându-se ancorat în actualitate, realizează, dimpotrivă, chiar prin modul unei asemenea ancorări, detașarea de prezent. Ba chiar acesta este unul din secretele sale, una din prestațiile sale cele mai misterioase: arta lui de a seduce prin inactualitate atinge perfecțiunea tocmai în această epocă. În perioada Basel, Nietzsche încercase să exprime o poziție inactuală printr-o cale mai directă, evocând ca model experiența îndepărtată și irecuperabilă a tragediei grecești. Ruptura mai hotărâtă cu prezentul era premisa acelei fugi în Grecia antică, dar autenticitatea acestui avânt a fost curând tulburată de amestecarea cu concepția wagneriană despre muzică, deci cu ceva ce, așa cum Nietzsche însuși a explicat mai târziu, reprezenta în acel moment chintesența "actualității". A te desprinde de propriul timp, fiindcă ești prea atașat de el, iată ce s-ar putea spune despre scrierile perioadei Basel, așa după cum pentru perioada examinată aici pare posibilă caracterizarea: cu o privire vie ațintită asupra prezentului, să te îndepărtezi de el în profunzime.

Aici se poate vorbi de "Nietzsche educatorul". Viața omului este considerată, cu ochiul lui Schopenhauer, ca un dat natural imutabil, dar manifestarea ei în timp, pe scurt, istoria, nu este aparență, ci unica realitate permisă nouă. Nietzsche încearcă să se desprindă pe sine și pe cititorii săi de propriul timp, aceasta ține de filozof, ba chiar este ceea ce caracterizează privirea filozofică. Dar realitatea constă în a trăi și a judeca acest timp prezent, dar nu prin reprezentările prezentului și după configurația problemelor puse de prezent, ci, făcând aceasta, să-ți pui în cârcă toată "povara" trecutului; mai exact, să te întorci înapoi cu secole și milenii și să dobândești în această cufundare un ochi nou, ochiul limpede al trecutului.

În *Omenesc, prea omenesc II*, această cucerire este recentă și, dacă starea sufletească ce o însoțește este epuizarea unui "convalescent", sedimentația expresivă ține de cântecul său dulce, susurător, fragmentat, blând. Scriitorul diferențelor accentuate, al inversiunilor și al răsturnărilor poate fi surprins aici într-un moment intermediar, într-una din rarele pauze de echilibru, în care radicalismul propriu firii sale este bine ținut sub control, scufundat într-o atmosferă cognitivă. Instinctul său inactual, sortit să se descarce repede în bătălii extreme (și cât de curând, în *Aurora*, unde totuși se regăsește un alt moment de obiectivitate, condiționată însă de un stimul mai puțin interior, se observă accente de violență), se raportează adeseori acum la Epicur și Epictet. Tipică pentru această fază este predilecția pentru tabloul în care Xenofon a prezentat figura lui Socrate: este vorba, după cum se știe, de o interpretare "cuminte", aproape blândă, a unui personaj care, altfel, incarnează în viața lui Nietzsche un aspect extrem și fatal al radicalismului său! În rest, în scrierile din această perioadă, aceeași critică a creștinismului se desfășoară cu o

moderație contemplativă. Așa începe, de exemplu, aforismul 84 din *Călătorul și umbra sa*: "Într-o dimineață, întemnițații au pășit în curtea de lucru; temnicerul lipsea. Unii dintre ei, cum le era felul, s-au pus imediat pe lucru, alții stăteau degeaba și priveau provocator în jur. Atunci, unul a trecut în față și a zis cu voce tare: «Munciți cât vreți sau nu faceți nimic: e totuna. Planurile voastre secrete au fost aflate, temnicerul v-a spionat deunăzi, și în zilele următoare vă va pedepsi cumplit. Îl știți, e aspru și răzbunător din fire. Acum însă fiți atenți: m-ați nesocotit până acum; nu sunt ce par, ci mult mai mult: eu sunt fiul temnicerului și-s totul pentru el. Vă pot scăpa, vreau să vă scap; dar, băgați de seamă, numai pe aceia dintre voi care mă c r e d că sunt fiul temnicerului; ceilalți n-au decât să culeagă roadele necredinței lor.»"

GIORGIO COLLI*

**Pentru traducerea acestei Postfețe în românește, versiunea germană a fost confruntată cu originalul italian al lui Giorgio Colli din "Scritti su Nietzsche", Adelphi Edizioni s. p. a., Milano, 1980 (n.t.).*

CUPRINS

"Fiecare poartă în sine o imagine a femeii după chipul și asemănarea mamei: aceasta îl determină să venereze ori să disprețuiască îndeobște femeile sau să fie în general indiferent față de ele."

FRIEDRICH NIETZSCHE

"L-am citit pe Schopenhauer foarte târziu. Pe Nietzsche, celălalt filozof, ale cărui idei vagi și intuiții coincid adesea într-un mod uimitor cu rezultatele anevoie obținute de psihanaliză, l-am evitat îndelung tocmai din această cauză; țineam, desigur, mai puțin la prioritate decât la păstrarea obiectivității mele."

SIGMUND FREUD

EDITURA HESTIA

ISBN 973-9420-40-0

ISBN 973-9420-41-9